

POZSONY VÁROS JOGA

A

KÖZÉPKORBAN.

IRTA

Dr KIRÁLY JÁNOS,

SZÁZADOS-HADBIRÓ, OKLEV. ÜGYVÉD.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KIADÁSA.

1894.

ELŐSZÓ.

A pozsony-városi levéltárban két kiadatlan városi statutum kerülvén kezemhez, azoknak közzétételére határoztam el magamat.

Ennek eszközzésére két mód állott előttem; az egyik szerint csak a szöveget magát közölhettem volna, ellátván azt szakszerű jegyzetekkel, a második szerint pedig az összes városi jog rendszeres földolgozását kellett szem előtt tartanom, melynek mintegy kiindulását és központját képezte volna maga a statutum.

Az első mód minden esetre az egyszerűbb, de egyúttal hézagosabb is; jegyzetes földolgozásnál csakis azon helyek kerülnek közelebbi megvilágítás alá, melyekről a statutum épen szól. Számos más particuláris jogszabály, mely egyéb forrásokban találtatik, amahban érintve nem lévén, nem is tehető bővebb fejtegetés tárgyává. De a systematikus földolgozás sem elégít ki sokszor teljesen; a statutárius szabályoknak megfelelő egyéb párhuzamos vonatkoztatása országos törvényből, más városi jogokból, szertelen csapongást vonna maga után, mely a tárgytól magától a kellenénél túl messze eltérne. Arra határoztam el tehát magamat, hogy a systematikus földolgozás mellé a városi statutumnak és egyéb kiadatlan szabályrendeleteknek jegyzetes kiadását adom. A systematikus részben föl nem használt párhuzamos helyeket a statutum szövege alatti jegyzetekben idézem.

Ezen földolgozási módból származott a munka címe is. — A systematikus földolgozás következtében el kellett

térnem a városi jognak rendesen elfogadott terminológiájától, mely alatt szűkebb értelemben csupán a statutumot szokás érteni.

A városi jog elnevezése tágabb értelemben területi jogot jelent, mely nem csak a statutumokból, de egyéb helyi jogszabályokat tartalmazó forrásokból is merít. Ezt kívántam a munka címére vonatkozólag előrebocsájtani, nehogy téves magyarázatokra szolgáltatassak okot.

A forrásokból legelső sorban a territoriális pozsonyi jogra vonatkozókat használtam föl, s csak ott, hol a jogintézmény keletkezése vagy magyarázata tette szükségessé, nyúltam egyéb közel álló — szükség esetén külföldi — jogforrásokhoz is.

Mindezekről a szöveg alatt levő jegyzetekben adok számot.

A levéltári anyag földolgozása körül megcselekedtem minden tőlem kitelhetőt, hogy mindazt, a mi a tárgyra vonatkozik, munkámba belevonjam. Batka János úr, Pozsony város levéltárnoka, ebbeli törekvésemben nagy odaadással támogatott. Azért még sem állítom, hogy nem léteznék még sok, előttem ismeretlen maradt levéltári adat, mely egyik vagy másik kérdésre némi világot vethetne.

Az irodalmi forrásművek vidéken sok nehézséggel szerezhetők meg. Ennek oka könyvtáraink hiányosságában keresendő. Ezt leginkább az érzi, ki nem a központi gazdag könyvgyűjtemények melegénél, hanem azoktól messze távol végzi munkáját.

Annál nagyobb hálával tartozom a *budapesti* és *bécsi tudomány-egyetemi*, a *Bécs városi* könyvtárak, a *velencei »Bibliotheca nazionale«*, valamint a közelben levő *pozsonyi kir. jogakadémia*, a *pozsonyi ev. lyceum* és *theol. akadémia* könyvtárai vezetőségeinek, melyek az általam érzett hiányt — a mint azt csak a könyvkészlet és a távolság megengedte — önzetlen szivességükkel enyhítették.

Köszönettel tartozom Dröxler Gusztáv kir. tanácsos polgármester úrnak azon szives engedelméért, hogy Pozsony város dús levéltárát munkám érdekében használhattam, úgy

méltóságos dr. Rimely Károly beszterczebányai püspök, lekeri apát és pápai praelatus úrnak azon jóindulatáért, hogy még mint Pozsony város plébánosa a pozsonyi társaskáptalan értékes levéltárát megnyitotta előttem.

Pozsony város levéltárnoka: *Batka János* úr nemcsak a munka főforrásait, a statutumokat, de egyúttal az összes okmányszerű anyagot számtalanszor tapasztalt készségével hocsátotta rendelkezésemre, egyúttal az ő közbenjárása folytán nyíltak meg előttem a bécsi könyvtárak is.

Somorja város és Modor sz. kir. város polgármesterei: *Sidó István* és *Boruta Pál* urak szívességéből az ott levő levéltárakban alkalmoszerű tanulmányokat tehettem; fogadják tehát ők is legmelegebb köszönetemet.

Midőn munkámat közrehocsátanám, az irodalmi forrásokot, melyeket használtam, a következőkben sorolom föl:

1. *Bél Mátyás*: Notitia Hung. novae historico-geographica. Tom. I.

2. *Fejér*: Codex Dipl.

3. *Dr. Ortway Tivadar*: Pozsony város története I.

4. *Dr. Rimely K.*: Capitulum insignis Ecclesiae collegiatae Posoniensis.

5. *Rakovszky István*: Alterthümliche Überlieferungen von Pressburg. (Pressb. Zeitung 1877.)

6. Pozsony és környéke: *Rakovszky István*: Adalékok Pozsony város történetéből. — *Rómer Flóris*: Pozsony régészeti műemlékei.

7. *Lichner-Michnay*: Buda város törvénykönyve.

8. *Selmeczi jogkönyv*. (Árp. Új okmtár III.)

9. *Wenzel Gusztáv*: Magyarország városai a múltban és jelenben.

10. *Hajnik I.*: Európai jogtörténet.

11. *Hajnik I.*: Magyar alk. és jogtörténelem.

12. *Maurer*: Städteverfassung in Deutschland.

13. *Gaupp*: Stadtrecht des Mittelalters.

14. *Pesty Frigyes*: A magyarországi várispánságok története.

15. *Feszler-Klein*: Geschichte von Ungarn.

16. *Sohm R.*: Die Entstehung des deutschen Städtewesens.
17. *Puchta*: Institutionen.
18. *Ballus*: Pressburg u. Umgebung.
19. *Dr. Wertner*: Die Grafen von St. Georgen und Bösing.
20. *Dr. Rimely K.*: A pozsonyi prépostság, adalékok az új magyar Sion 1880-iki évfolyamához.
21. *Dr. Fejérpataky L.*: Magyarországi városok régi számkönyvei.
22. *Corpus iuris Hungarici*.
23. *Korbuly*: Magyarország közjoga.
24. *Rakovszky*: Rathhaus u. Stadtrath v. Pressburg.
25. *Würth*: Stadtrecht v. Wiener-Neustadt.
26. *Dr. Brunner*: Geschichte u. Quellen des deutschen Rechts. (Holtzendorf, Encyclopedie d. R.)
27. *Dr. Quitzmann*: Die älteste Rechtsverfassung der Baiwaren.
28. *Dr. Demkó K.*: Felső-magyarországi városok életéből a XV—XVII. században.
29. *Dr. Kohn Sámuel*: A zsidók tört. Magyarországon.
30. *Gregorovius*: Der Ghetto u. die Juden in Rom.
31. *Konek*: Egyházjog.
32. *Dr. Kovács Gyula*: A házasságkötés Magyarországon.
33. *Kovachich*: Cod. auth. iuris Thavernicalis.
34. *Szlemenics*: Törvényeink története az Árpádok alatt. (Tudós társaság évkönyvei 6. k.)
35. *Horváth M.*: Az ipar és ker. tört. Magyarországon.
36. *Haltaus*: Gloss. Germ. medii aevi.
37. *Schmeller*: Bayerisches Wörterbuch.
38. *Dr. Kautz Gy.*: Nemzetgazdaságtan.
39. *Verböczy*: Tripartitum.
40. *Frank*: Közig. törv. Magyarországon.
41. *Dr. Szűdeczky L.*: A czéhek tört. Magyarországon.
42. *Schalk K.*: Zur Gesch. der älteren Wiener Masse im XV, u. XVI. Jh.

43. *Herman O.*: A magyar halászat könyve.
44. *Römer*: Industrie und Handelsgeschichte.
45. *Römer Friedr.*: Lehrbuch der Handelswissenschaft.
46. *Sachsenspiegel*: Weiske és Sachse.
47. *Helmár*: A magyar zsidó törv. Magyarországon.
48. *Zalm*: Banntaidinge. Archiv für Ost. Geschichtsquellen. 25. k.
49. *Kolosvári-Óvári*: Magyar Törvh. Jogs. Gyűjteménye.
50. *Maurer*: Stadt u. Landrechtbuch Rupr. v. Freisig.
51. *Pichler*: Salzburgische Marktordnungen. Arch. für Öst. Geschichtsquellen. 9. k.
52. *Gigl*: Geschichte der Wiener Marktord. Arch. f. Öst. Gesch. 35. k.
53. *Kassay Ad.*: Tárnokszék és tárnoki czikkelyek.
54. *Kautz Gy.*: Magyar büntető-jog.
55. *Werner*: A hölcsészeti jogtört.
56. *Dr. Geyer*: Strafrecht. (Holzendorf. Enc. der Rw.)
57. *Grimm*: Deutsche Rechtsalterthümer.
58. *Wilda*: Strafrecht d. Germanen.
59. *Schwabenspiegel*: (Lichner-Michnaynál idézve.)
60. *Pesty F.*: A bajvívások tört. Magyarországon.
61. *Pór A.*: Tót L. kir. tárn. és zászlótartó mester. (Századok, 1891. 347. l.)
62. *Dr. Karácsonyi J.*: Szt. István kir. oklevelei.
63. *Dr. Király János*: A pozsonyi nagy dun. vám- és rév-jog tört.
64. *Wenzel G.*: Magy. magánjog.
65. *Brunner H.*: Deutsche Rechtsgeschichte. I. és II. kötet.
66. *Hajnik I.*: A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója.
67. *Schröder R.*: Deutsche Rechtsgeschichte.
68. *Hajnik I.*: A perdöntő eskü és előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban.
69. *Hegel K.*: Städte und Gilden der germ. Völker im Mittelalter. 1 - 2.

70. *Huberti L.*: Gottesfrieden u. Landfrieden im Mittelalter. I. k.

71. *Hegel K.*: Geschichte der Städteverfassung in Italien.

72. *Dr. Kuntze J. E.*: Die deutschen Stadtgründungen oder Römerstädte und deutsche Städte im Mittelalter.

73. *Wenzel G.*: A XV. századi tárnoki jog.

74. *Maurer*: Frohnhöfe, Bauernhöfe, Hofferfassung.

75. *Gengler*: Deutsche Stadtalterthümer.

Pozsonyban, 1893. évi november havában.

DR. KIRÁLY JÁNOS.

POZSONY VÁROS JOGA A KÖZÉPKORBAN.

BEVEZETÉS.

A magyarországi városok keletkezése háromféle módon ment végbe. Az alakulás első módja szerint létrejött városok az egykori római kultúra idejében lakott területen keletkeztek. A második csoporthoz azon városokat sorolhatjuk, melyek akkor jöttek létre, a midőn a honfoglaló magyar nép a törzsszerkezetből kibontakozott, a honvédelmi rendszert a várak szerkezetére fektette és a várak közelében a mindinkább oda húzódó lakosság szaporodtával községi fejlődésnek indult. A városok keletkezésének harmadik módját a vendégek, jövevények (hospes) letelepítésében láthatjuk, a midőn t. i. ezek a kereskedelem és ipar fejlesztése végett a gyérebb lakosságú vidékekre hivatván, ott saját különyszerű fejlődésnek indultak.¹⁾

Úgy hisszük, hogy nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy az itt felsorolt városlétesítő módok egyes helyeken nem egyedül és kizárólag hatottak közre valamely városnak keletkezésére, hanem hogy egyik körülmény a másikkal kapcsolatosan hatott közre, hogy egyik-másik helyen város keletkezzék. Az ó-római kultúra maradványai, jobban mondva talán valamely fennállott római városnak romjai,²⁾ mint ékes-szólan hirdető jelensége annak, hogy itt embereknek telepe létezett, letelepedésre készíthette a honfoglaló elemeket, másrészt pedig az idegenek külön behívás útján való telepítése sokszor olyan helyre is történhetett, a hol már egyik vagy másik városalkotó tényező következtében a községi élet csirái fejlődni kezdetek.

Városnak nevezzük azon közösséget, mely ipar, kereskedelem és műveltségi tényezői következtében önállóbb községi életnek indult, s mely nevezett jellemző tulajdonságaival a többi községek közül — pregnánsabb kifejezéssel — különválik. A községi élet ilyen kiválóbb helyeken külön jogéletet

¹⁾ Wenzel Gusztáv: »Magyarország városai a múltban és jelenben«, 37—40. l.

²⁾ Fessler-Klein: Gesch. v. Ungarn. I. 19. l.

is teremt. A községi közérdekű ügyek vezetésének önállósítása következtében a közösség keretén belül létrejött kölcsönös érintkezés, az egyesek állása a közösségben szabályokat kíván, mely szabályok a különleges viszonyoknak megfelelőleg, más helyektől eltérő, különvált jogfejlődést tüntetnek föl.

I.

Jogforrások.

A középkori jog főforrásai: a királyi privilégium és a szokás.

A városi jog életében mindkét forrás egyenlő fontossággal bír.

Az első képezi rendszerint alapját annak, hogy a második gyakorlat következtében külön fejlődhetik. De megfordítva is áll ezen tétel. Az önálló jogfejlődés alapján létesült szokás, kir. privilégium által elismerve, alapjává lesz a külön jog fejlődésének.

A városi jogok külön jogok és a közönséges jogtól elütők.

Statutumoknak nevezzük azon szabályoknak összegét, melyek a jognak belső, külön fejlődése következtében az erre hivatott városi polgároktól, a városi autonomián belül, megállapíttatnak és legnagyobb részét föl is jegyeztetnek.

Nevezetes forrása a külön jognak azon országos törvény, mely külön, valamely meghatározott városi intézmény érdekében hozatik.

Jogforrás még a birói gyakorlat is,¹⁾ az idegen, de ugyanazon családhoz tartozó városi jogok, nemkülönben az általános országos törvény és országos szokás, mely utóbbi a városi jogfejlődésre szintén jogalkotó befolyással bír.

Pozsony város jogforrásai közül a privilégiumokkal az egyes jogintézmények tárgyalásánál fogunk megismerni.

A szokásjoggal mint forrással a statutárius és a bírósági gyakorlat följegyzéseinél találkozunk itt-ott. A statumokat mint külön jogszabályokat csak részben bírjuk, de

¹⁾ A németországi városokban a bíróság előtt megjelent fél a bírói könyvnek fölmutatását követelhetette; ha abban hasonló esetről hozott ítélet előfordult, úgy az ítéletet az abban foglalt jogelvek alapján kellett meghozni. — *Maurer*; *Städteverfassung in Deutschland*. IV. 42. l.

ezek képezik a városi jognak legnevezetesebb és legérdekesebb részét.

Városi jog alatt e munkánkban a szó legtágabb értelmében mindazon jogszabályokat értjük, melyek akár királyi privilegium, akár szokás, akár statutumokból, akár országos törvényből, akár bírósági gyakorlat, recipiált városi jogok vagy közönséges országos jogból mint forrásokból keletkezve, a városi polgároknak egymás közötti vagy az országhoz való viszonyát szabályozzák.

A városi jogkönyv elnevezés alatt a ránk maradt statutarius följegyzéseket fogjuk érteni.

Hazánkban már régi időktől fogva voltak statutarius városi jogok; ilyenek a székesfehérvári, budai, selmeczbányai, nagy-szöllősi, a szepesi, a nagyszebeni és zágrábi városjogok.¹⁾ — Ezek mind a XIII. század szüleményei. Sajnos, hogy a középkorból az összes magyarországi városjogok közül reánk csak a selmeczi (XIII. század), a budai városi jog és Kassa városának egy tanácskozási rendje, végre pedig Bártfa és Késmárk városának egy-egy statutuma maradt. Az utóbbiak mind a XV. századból valók.

Az imént említett városok jogai közül kiadattak, és pedig »A selmeczi jogkönyv« Wenzel Gusztáv által 1839-ben, az akkor Bécsben megjelent »Jahrbücher der Literatur« CIV. kötetében, meg újra az »Árpádkori okmánytár« III. kötetében; a budai jogkönyv Lichner és Michnay által Pozsonyban 1845-ben, a kassai tanácskozási rend — Rathordnung — Krones Ferencz által 1865-ben a bécsi tud. akadémia történelmi tárában (Archiv, XXXI. kötet) és legutóbb Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen által a magyar tud. akadémia kiadásában megjelent »Magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteményé«-ben (II. kötet II. fele). Kiadattak továbbá ugyanazoktól s ugyanott Bártfa városnak egy 1450. évből való, gyolcskészítés és eladásra vonatkozó szabályrendelete, végre Késmárk városnak egy XV. századbeli, az árúmegállításra és a kalmárságra vonatkozó rendszabálya. Pozsony városnak legrégibb, 1376. évből való statutuma, mely a zsidójogot tartalmazza (von dem Judenpuech). Korabinszky Mátyás és Ballus Pál által a múlt század végén, illetve ezen század elején adatott ki.

Ezen eddig ismertetett középkori városi szabályrendeleten kívül megvan még Pozsony városnak egy eddig kiadatlan középkori statutuma, melynek földolgozása és kiadása képezi tulajdonképeni czélját a jelen munkának.

¹⁾ Wenzel i. h. 43. l.

Pozsony város levéltára őriz egy papir-codexet, melynek tartalma rendszeresen földolgozott római, egyház- és német-jogból áll. Bevezetése tanúsítja, hogy e könyvet egy apa, fia iránti jóindulatból, »nem csekély fáradsággal szerkesztette«. ¹⁾

¹⁾ A következőkben közlünk a codex kezdetéből egy részletet:

Durch die väterliche ged(uld) welche ich zu meine(n) sunen hab gehegedt hab angefangen aws klarnhaitt meiner vernu(n)ff(t) mit vil wachenn vnd nit klainen arbetten ein klaine summ der gesatz, ein kurtze vnd leichte auch wütliche mit schlechten sitten zesamen bryngen, das sie sich zu der wden so lang bis sie komen zw grossern dingen sein anruffunde die genadt des Heylrigen Geystes das sie mich behelff und mache erfüllen, on welchem kain onfoung ordentlich wirt gegründet vnd mangelt des nutz und eer alles endes. *zum ersten von dem Regierer vnd Gubernator der stat. C. I.* Es ist nott einem Jedlichen Regierer und Gubernator einer Stat, zum meisten In Im haben das recht als die kunst der gesetz vnd die fürsichtigkayt der waffen, das er durch das Gesetz in Zeit des Fryde(n)s die poshaÿt der menschen vertreib, vnd durch die waffen In Zeit des vnfrids den anfechtungen der feindt wider ste. Darumb ist zu tagen am Ersten von den gesetzte, vnd darnach von den Waffen.

von der gerechtikait vnd der rechten Capitulum II.

die gerechtikayt ist ain steter vnd Ewiger wil. Zugeben einem Jedlichen seine recht; das recht nach dem Tullius ist ein(e) kunst oder ein wissen des gerechten vnd gueten nach welcher wir genandt werden priester, das ist lerendt die heyligen gesetz. Fürsichtigkayt des rechtes ist der gotlichen und menschlichen sachen kuntschaft, der gerechten | vnd ungerechten weishayt; vnd wiewol die dreu für eines genumen werndt, doch ist eine dreifeldigkliche vnterscheidt(ung). die gerrechtikayt ist ein Tugent, sitlich die gerrechtikayt verstragbarlich der tugendt, das ist der krafthangung des rechters ist ein kunst desselbigen rechters. Die gerechtikayt ist vnder den tugenden das oberst guet, das recht ist mittel hangung der weishait des rechters ist das niderst. die gerechtikayt gibt einem Jedlichen das sein ist, das recht vereindt hangung des rechters lernt wie das geschech, aber die gerechtikayt ist zwifeldig, als natürlich vnd gesetzlich. die natürliche ist ein stetter ewiger wil seine recht einem Jeden gebend und an die mag keiner besitzen das reich gottes: aber die gesetzlich gerechtikayt ist das gesetz am Im selbst, welches oft verwandelt wirdt, um welche wider das volg noch die reich mogen bleiben.

Die teylung des rechtes das III. Ca.

Das recht ist zwifeldig. wann ains ist das offen recht, Das ander ist ain besonders. das offen ist welchs erstlich geherdt zu dem kayserthumb, das besonder recht ist ain besonders recht, welches gehert zu der nutzbarikayt besondere menschen. vnd dassell besonder ist dreifeldig als das natürlich und das burgerlich recht, ein recht des volchs.

Das natürlich recht ist welchs von natur alle ding lernt vnd hat gelert. wen das recht ist nit aygen des menslichen geschlechtes. sunder auch aller thier, welche auf der Erdt vnd In den wassern vnd Im lufft leben vnd geführt werden vnd genertt; darnon ist herkommen verfügung des mannes vnd der Frawen die wir nennen die ee. . . stb. stb.

E könyvet, tartalmát tekintve, dél-németországinak tartjuk, különösen azért is, mert a munkában az egyházi, római és hűbéri jog élesen kidomborodik.¹⁾

E jogkönyv, a most említett példányon kívül, még két más példányban volt meg Pozsonyban. Jelenleg ez utóbbiak közül csak egyet őriz a városi levéltár.

A jelzett két példány közül az egyik Gyurkovich György, Pozsony város tanácsnokának volt tulajdona. Ez latin nyelven van megírva. A másik Ballus Pál, Pozsony város monografusának birtokából a pozsonyi evangélikus lyceum könyvtárába került²⁾ és ott őriztetik mai napig is. Ez is, ép úgy mint a pozsonyi városi levéltárban őrzött fent említett codex, német nyelven van megírva. Legutoljára Harmath Károly ismertette.³⁾

A két német nyelven írt codex tartalma egyenlő. A dél-német eredetű jogkönyv szövegének befejezése után mindkettőben a Zsigmond király korában, azután a laki Thúz-féle és végre az Ulászló király idejében alkotott tárnokjogi czikkek foglaltatnak. Az utóbbi tárnokjogi czikkeknek előadásával végződik a lyceumi codex. Azonban nem így a Pozsony városi codex.

A városi codex a tárnokjogi czikkek után Pozsony városának jogát tárgyalja, a mi által ezen kézirat véletlenségből a középkori jogtudományra nézve igen érdekes emléket tartott fenn számunkra. A codexnek Pozsony város jogát tartalmazó része a megelőző szövegtől különböző kézzel van írva. Érdekes azonban, hogy a lyceumi hason tartalmú kézirat, az úgynevezett »Ballus codex« vagy »Jus germanicum« — a mint azt Harmath elnevezte — egészen végig, a meddig csak terjed, azon kéznek az írása, a mely a városi hason codexben foglalt Pozsony városi jogot örököltette meg.

A városi német jogkönyvnek nem statutarius szövege mindenesetre 1499-ben fejeződött be; ezen évszám olvasható ugyanis az Ulászló király-féle tárnokjogi czikkek bevezető részében. A legutolsó bejegyzés ezen könyvbe, a tulajdonképeni városi jog utáni részben, 1517-ből való. Világos tehát, hogy a városi jognak a szóban levő könyvben történt följegyzése az 1499. és 1517. közötti időre teendő.

A városi jognak megszerkesztése azonban még sokkal előbb történt.

¹⁾ Lásd dr. Hajnik Imre »Európai jogtörténet« 252. l.

²⁾ Lichner-Michnay »Buda város tvkönyve« XIII. l.

³⁾ »A pozsonyi evang. lyceum kéziratgyűjteményének ismertetése.« A főiskola 1879. évi Értesítőjében. 9. l.

Ezen időnek megállapításához vezetnek először is a városi jog szövegébe iktatott évszámok.

A pékrendszabály harmadik címében (a függelékben közölt jogkönyv 122. tétele) az 1436-ik évvel találkozunk. A jogkönyvnek későbbi részében (132. tétel) pedig az 1457-ik évszám fordul elő. Világos tehát, hogy az első rész okvetlenül 1436. előtt íratott meg, míg a második, az 1457-ik évszámot mutató szövegrész ezen évben, ellenben a további részek ezen év után szerkesztettek.

Abban, hogy az első rész megszerkesztésének idejét meghatározhassuk, segítségünkre van egy másik *pergamen kézirat*, egy városjogi fragmentum, mely szintén a városi levéltárban őriztetik.¹⁾

Ezen fragmentumnak szövege a papir codexben befoglalt első, 1436. előtt írt statutumnak szövegével majdnem teljesen megegyez.

A codexben található városi jog majdnem szósz szerint ki van írva a most érintett fragmentumból. Csak némely helyen találkozhatni jelentéktelen változtatásokkal és bővítésekkel is. Ilyen nemű változtatással találkozhatunk különösen olyan helyen, melynek tartalmi határozmánya a másoló idejében már érvényben volt, de az első rész tulajdonképeni szerzőjének idejében még ismeretes nem lehetett.

Értjük a tárnokjogi felelbezésnek szigorú alakját.

A fragmentum erről mit sem tartalmaz, a codex első része azonban (80. tétel) igen.

Tekintve, hogy a tárnokmester és a táruoki székek a városok fölötti kizárólagos bíraskodása 1426-ra tehető,²⁾ el kell fogadnunk azt, hogy a városjogi fragmentum még 1426. előtt íratott meg.

Az ezen fragmentumban foglalt városi jognak megszerkesztése valószínűleg legnagyobbbrészt az akkori városi jegyző vállaira nehezedett; úgy látszik, hogy a budai jogkönyvvel, mely 1413-ban fejeztetett be,³⁾ körülbelül egy időben íratott.

A városi jogkönyvek megszerkesztése különben rendszeren bizalmi férfiak — Biedermänner — közreműködésével történt. A munkálat befejezése után a városi tanácsnak volt bemutatandó elfogadás végett.⁴⁾

¹⁾ Ad Lad. I. és ad Lad. 4. Batka levéltárnok úr lelte föl egy régi szekrény alatt néhány évvel ezelőtt.

²⁾ Wenzel i. h. 47. l.

³⁾ Lichner-Michnay: Budai jogkv. XIII. l.

⁴⁾ Maurer: Städteverfassung IV. 57. l.

Kétségtelen befolyással volt a jogkönyvnek szerkesztésére Zsigmond királynak 1405. évi, úgynevezett kisebb végzeménye, mely a városok köz- és magánjogéletére főfontosságú hatást gyakorolt.

A jogkönyv első részének szerkesztésénél a szerző nemcsak a statutárius jogot tartotta szem előtt, hanem egyúttal azon privilegiumokat is, melyeknek birtokában volt a város már addig is.

Ezen forrásokból merítettek rendesen a régi városi jogok szerkesztésénél.¹⁾ A budai jogkönyv is így iratott meg.

A pozsonyi jogkönyv szövege a királyi privilegiumok tartalmának német nyelven való előadásával kezdődik. Sajnos, hogy ezen részből csakis egyetlenegy lap jutott ránk, mely III. András királynak 1291. évi nagy szabadalom-leveléből tartalmaz néhány tételt.²⁾ Ezen egy lap és a fragmentumnak többi része, mely egy fogásból vagyis nyolczad rét 8 lap, azaz 16 oldalból áll, egy és ugyanazon kéznek az írása.

Bízást elfogadhatjuk tehát, hogy a pozsonyi városi jogkönyv szigorúan vett statutárius tartalmának első része 1426. előtt, a másik ilyen része pedig 1457-ben iratott.

A középkori jogok igen gyakran egyik helyről a másikra származtak át. Egyik város a másiknak jogát fogadta el. *Maurer* ezen jogátruházást a középkorban divott azon elvre vezeti vissza, hogy a jog minőségének alkalmazása nem a hely, hanem a származástól, az egyénnek vele született jogától tétetett függővé.³⁾

Hazánkban is találkoznunk jogszármaztatással. Nagy szerepe volt hazai particuláris jogaink rendszerében a frank, szász és magdeburgi jogoknak, mely utóbbi különösen a szepesi városokban terjedt el. Akkor, midőn Zsigmond király ezeket a lengyel koronának elzálogosította, Krakkóból vették át a szepesi városok a magdeburgi jogot.

Zsolna város is magdeburgi joggal élt, Nagy Lajos azonban ezt beszüntette.⁴⁾

A budai régi XIII. századbeli jog átszármazott, a mint azt alantabb is említeni fogjuk, Komáromba, később pedig számos más magyarországi városba. Buda városának joga azonban a budai jogkönyv bevezetése szerint szintén a magdeburgi jognak befolyása alatt állott.⁵⁾

¹⁾ V. ö. *Maurer*: *Städteverfassung in Deutschl.* IV. 18.

²⁾ Pozsony v. l. t. ad Lad. 4. egy pergamenlap, egy czím és földlappal.

³⁾ *Maurer*: *Städteverfassung in Deutschland.* IV. 23.

⁴⁾ *Wenzel* i. h. 46—47.

⁵⁾ *Lichner-Michnay*: *Budai jogkv.* 27. l.

A magdeburgi jog a középkorban egész Sziléziában (Teschen) és Csehországban el volt terjedve. Ezzel éltek Chrudin, Gretz, Leitomischl, Leitmeritz, Braunau városok és ezen az úton került az hozzánk is.¹⁾

Pozsony város jogának viszonyát más jogokhoz — mint azt számos vonatkozás igazolja — nem az északi, hanem a délnémet jogok közt kell keresnünk. Találunk benne ó-bajor jogintézményeket; de viszont nem lehet eltagadni azt sem, hogy az ensi, illetve bécsi középkori jogok is voltak fejlődésére befolyással.²⁾ A bajor és ausztriai jogok között nincs meg a filiató viszonya, bár tagadhatatlan, hogy az érintkezésnek gyakorisága valamely jognak elterjedését más vidékekre igen nagy mérvben segítheti elő, miből meg az követzik, hogy az elterjedő jog az érintkezés helyének jogára való befolyását igen könnyen érvényesítheti.

Itt csakis arra utalunk, hogy Pozsony város pl. a pékjogot a XV. század közepén egész teljességében Béctől vette át.

A Pozsony városi jognak az idegen jogokkal való összefüggését, az egyes jogintézmények tárgyalásánál fogjuk szemügyre venni.

Vajjon mennyiben voltak esetleg német eredetű jogkönyvek a pozsonyi bírói gyakorlatra befolyással, azt szabatosan meghatározni nagyon bajos.

Nem tévedünk azonban, ha a fent említett délnémet eredetű jogkönyvet, melynek utolsó része tartalmazza a statutárius városi jogot, olyannak tartjuk, mely a jogszokásra és a városi bírósági joggyakorlatra is nem csekély befolyással volt. Annál is inkább tartjuk ezt valószínűnek, mert azon példányt, mely még most is a városi levéltárban őriztetik, a »hivatalos«, azaz azon példánynak hisszük, mely a városi bírósági és az esküdteknek kezén fordult meg akkor, ha ők egyes kétes esetekben jogoktatásra szorultak.

Ezen föltevésünket igazolják a codexben található egyéb följegyzések, melyek a tulajdonképeni statutárius részt követik: mint a hivatalos esküformulák, területmértékek stb. stb., melyek arra utalnak, hogy ezen könyv hivatalos használatban volt.

Nézetünket valószínűvé teszi még az is, hogy, a mint láttuk, egy és ugyanazon jogkönyv három példányban volt meg, melyek mindegyike Pozsonyból származik.

¹⁾ *Gaupp*: Stadtrecht des Mittelalters. 256—274. l.

²⁾ A legrégibb, az ensi városi jog is önálló. *Gaupp* i. h. 207.

Végre nyomós érvnek vesszük, hogy a lyceumi codexet ugyanazon kéz másolta, mely a városi statutárius jogot leírta a codexbe.

Különben mutatja a tapasztalat, hogy gyakran fordulnak elő különböző tartalmú jogkönyvek, melyek egy kötetbe vannak egybekötve. Ilyenkor nem ritka eset, hogy egy későbbi helyen lévő jogkönyv egy előbbiből, mint forrásból, merít.¹⁾

A városi számadások és egyéb forrásokból ismerjük meg, hogy a városi tanács kezén más jogkönyvek is fordultak még meg, mint az általunk mostanig említettek.

Az 1485. évbeli számadókönyv hirdeti, hogy a városi tanács ekkor egy különböző jogokat magában foglaló jogkönyvet öt schilling árán beköttetett, egy másikat meg hat schillingen vétetett.²⁾

Ekenfelder Liebhardus városi jegyző 1457. évben kelt végrendeletében elősorolja könyvkészletét. Ebben előfordul egy német jogkönyv, német formuláriák, tollbamondások (dictamina) melyek mind 8 tőle másoltattak, végre egy kis pergamen jogkönyv, mely régi városi és országos törvényeket (Landrecht) tartalmaz.³⁾

Nem kell-e a »Landrechte«-re való hivatkozásnál délnémet jogkönyvekre gondolnunk?⁴⁾

Hallgatással nem mellőzhetjük azt sem, hogy ámbár csak a XVI. század közepe táján, tehát jelen munkánk tárgyalási idején túl, de mégis láthatni annak nyomát is, hogy a városi bíróságnak kezén a corpus juris civilis is megfordult. Nincs tehát kizárva az sem, hogy a bíróság már előbb is merített a római jogból itt-ott oktatást.⁵⁾

¹⁾ V. ö, *Maurer*: Städteverfass. IV. 11., 12. l.

²⁾ 1485. é. sz. k. »alls meine Herrn ain Recht puech kawfft haben, allerlay Rechten, von denselben puech einzepinten hab ich gebl 5 Sch« és »meine Herrn haben kawfft ain lant Recht puech vmb 6. Sch. auf das Rathhaws«. (Rakovszky J. Pressb. Rathaus u. Stadtrath im Mittelalter. 43. l.)

³⁾ Pozsony vár. lvt. végrend. könyve. Liebhardus Eckenwelder. Vermerkt was ich liebhardus Eckenfelder, dy Zeit Stattsreiber zu Prespurgh, puecher vnd vertigung hab . . . It. ain deutsch Rechpuech, in ain Rotn läst hawt gepundtn in preter, meine hantgeschrift. It. ain deutschen formular, in aine Rotn lasch hawt v' pundln, guete dictamina, vnd is meiner hanntgeschrift . . . It. ain chlanis alts Recht puech, in pergamen, vor alten Stat vnd landes Rechtn. Act. in schreibn an Erich tag vor Lucie vginis, anno domini etc. (14) LVII^{mo} *Protocolum testamentorum* 1427—1529.

⁴⁾ V. ö. Hajnik Imre Európai jogt. 252. l.

⁵⁾ Rakovszky m. f.

A bírósági joggyakorlatnak ismeretét végre azon könyvből merítjük, melybe 1402-től fogva a bírói tárgyalások, ítéletek és jogügyletek bevezetettek, mely *protocollum actionale* név alatt őriztetik a városi levéltárban.

II.

A pozsonyi várispánság és a városnak külön fejlődése.

A magyar vidéki szervezet a vezérek kora után a törzsszerkezetből a várszerkezetbe ment át. A várszerkezet honvédelmi alapokra volt fektetve, s a XIII. század közepéig a várispánságok nevezete alatt állott fenn.

Pesty Frigyes nagyérdekű munkájában¹⁾ megdöntötte azon korábbi téves fölfogást, hogy a vármegyék és várispánságok egymást fődő fogalmak volnának, kiderítette, hogy a vármegye és várispánság egymástól olyannyira elkülönített intézmények voltak, hogy nemcsak az igazgatásban, adminisztrációban különböztek egymástól, de még az egyes vármegyék és várispánságok területei sem fődtek egymást, sőt hogy a várispánság területe egészen más megye területébe is belenyúlt.

Az igazságszolgáltatás terén a királyságnak megalapítása után következő bíróságokkal találkozunk:

Ott volt legelőször, mint az igazságszolgáltatásnak forrása, maga a király. Ő a palotagróffal, a nádorral és a világi és egyházi főurakkal képezte a királyi törvényszéket. Ezen bíróságokon kívül szerepeltek az úgynevezett comesek is. A *comes castri* a várispán és a *comes curialis* a várispánságok udvarbírája.²⁾

A királyi törvényszék illetékessége alá tartozott a nemesség. A nádor azonban már a legrégibb idő óta tartotta az úgynevezett judicia generalékat: *köztörvényszékeket*. Ezeket szabad ég alatt és csak tavasszal, nyáron és ősszel volt szabad megtartani. A XIII. század vége felé illetékességük már mindenkre kiterjedt.³⁾

¹⁾ Pesty Frigyes: A magyarországi várkapitányságok története.

²⁾ U. o. 94., 98. l.

³⁾ 1298: XXVI. t.-cz. Lásd: Hajnik I. Magyar alkotmány- és jogtörténelem. 334. l.

A várispánságok idejében az udvarbírák — comes curialis — a vár népe fölött bíráskodtak kizárólag.¹⁾ A megye többi lakosai pedig, sőt a nemesek kisebb ügyekben is, a várispán, később az alispán és négy nemes bírótársainak illetékessége alá tartoztak.²⁾

Köztudomású dolog, hogy már Szt. István király a magyar népnek keresztény hitre térítése végett számos egyházat építtet, számos rendházat alapított. Gazdag területeket ajándékozott ilyen czélokra, mely területeknek uraivá a magas rangú egyházbeliak lettek. Ezen földterületeknek megvoltak a maguk nem szabad szolgái, megvoltak a maguk colonusai. Mi volt természetesebb, mint hogy az apáturak és püspökök, kiknek alattvalói úgyis minden ízükben a földesúri főhatalommal, lelkiekben az egyházi hatalommal függtek össze, saját népük fölött a világi igazságszolgáltatást is gyakorolják. Senki sem állotta útjokat. Ezek az igazságszolgáltatást comeseik által gyakorolták.³⁾

A várispánságok és vármegyék székhelyei már a legrégibb idők óta alkalmas telephelyekként tekintettek az oda sereglő iparosok, kézművesek által.

Már a vár mint központ, mint több embernek állandó tartózkodási helye, önmagában véve elősegítette az ipart annyiban, a mennyiben a várbeli népnek szükségleteiről házilag gondoskodni kellett.

Nem lehetetlen azonban, hogy a nagyobb biztonságnak tudata is oda terelt az iparnépek közül sokat a várnak közelébe.

Az ipar eleinte természetesen csakis az alsóbb iparágakban mozoghatott. Hiányzott az ipar fejlődéséhez a szabadság. Ezen szabadságot gátolta a várnépnek területi beosztása és tagozata.

A szabadságot elnyerte az iparos nép, midőn a várispánság hatósága alól felmentetett.⁴⁾ Ezen felmentés tömegesen történt a várszerkezetnek felbomlásával. A várispánságok hatósága alól való felmentése valamely területnek megteremtette az azt lakó nép számára a szabadságot. A szabadságnak következménye volt a szabad érintkezés. Az iparosok szabad érintkezése hozta létre a kereskedést. Ha a kereskedés valamely helyen kiváló élénkséget ért el, akkor keletkezett a vásár. A vásárnak üzleti élénksége teremtette meg a vásári

¹⁾ Pesty idézett helyen 99. l.

²⁾ U. o. 98. l.

³⁾ Fessler-Klein: Gesch. v. Ung. I. 138. l.

⁴⁾ Pesty i. h. 135. l.

rendszabályokat. A vásárlátogatásnak biztonsága megkívánta a királyi védőlevelekben biztosított békerendszabályokat. Ezek városlétesítő elemek voltak.¹⁾

A várispánsági területeknek a várispánság hatósága alól való fölmentése igen sokszor telepítéssel köttetett össze. A telepesek (hospites theotonicí) szívesen fogadták a királyok hívását, mert a királyok a földbirtokon kívül egyéb fontos kiváltságokkal is meg szokták volt ajándékozni.

A várispánságoknak tehát, mint olyanoknak, városalkotó hatásuk nem volt ugyan, de közvetve mégis hathattak a városok keletkezésére, a mennyiben alkalmat nyújtottak a sűrűbb telepítésre, területükön laktak a városalkotó népelemek, az iparosok, kik a szabadság elnyerése után legelső sorban hatottak a városok keletkezésére.

A várnépek felszabadításával — akár történt az idegeneknek telepítésével, akár a nélkül — rendesen vele járt azon kiváltság, hogy a felszabadultak bizonyos terheknek fizetése alól felmentettek; azonkívül hogy a felszabadult helynek lakossága bírót is szabadon választhatott. Ez önválasztotta bírótól a felek az udvarbíróhoz, innen pedig a főispánhoz föllebbezhettek. Ez a magyarországi községi élet keletkezésének vázlatrajza.

Ha telepítéssel járt a függetlenítése valamely várispánsági területnek, akkor a hospesek jogviszonyait a külön kiadatni szokott királyi kiváltságlevél határozta meg.

Rendesen megadatott a teleknek tulajdona, a bíró és plébános szabad választásának joga, végre bizonyos szolgáltatások alól való mentesség.

Ezen kivételes jogállásuk folytán a közösségek rendszerint a királyi tárnokmesternek, tehát közvetlenül a királynak joghatósága alá kerültek. Ez által lettek városokká.

A bevándorolt és a királyi privilegiumnak különös oltalma alá vett nép azonban magával hozta szokását, magával hozta jogát is, melyet szabadalmain belül ápolt, gyakorolt és tágitott.

A nép által magával hozott jog azonban nem volt olyan merev, hogy az új hazának sajátlagos jogával szemben teljes elszigeteltségben maradhatott volna. Természetes, hogy az idegen talajból ide ültetett fára az új éghajlat befolyással volt, s ha különbszerűleg fejlődött is évszázadokon keresztül, úgy az ide átszármazott jog még sem teljesen idegen, hanem

¹⁾ V. ö. *Sohm R.* »Die Entstehung des deutschen Städtewesens« című munkáját.

²⁾ *Pesty* i. h. 80. l.

a különleges viszonyok befolyása következtében *legfeljebb külön jellegű*.

Tudjuk, hogy a »vendégek« megtelepítése ¹⁾ hazánkban Szt. István király idejére vezethető vissza.²⁾ Későbbi időkben, különösen a XIII. században, a telepítések és bizonyos területeknek kiváltságolása egymást érték.

A honfoglalás előtti időben Pozsony is már megerősített hely volt. A nagy-morva birodalomhoz tartozván, a vár már létezett, neve pedig »Bredslavaburg«,³⁾ »Brecisburg« vala, jöllehet Béla király névtelen jegyzője Pozsonyt nem említi.⁴⁾

Szt. István első okmányaiban azonban Pozsony már szerepel⁵⁾ és ezen időtől fogva évszázadokon át mint erősség ismeretes. A várispánságok idejében a pozsonyi vár volt a pozsonyi várispánságnak központja. A vár környékének joga tehát, a későbbi — vagy egykorú — város jogával egyenlő fejlődésnek indult addig, míg királyi privilégium következtében a várföld és lakosainak egy része a várispánságtól nem függetlenített, vagy pedig vendégek megtelepülésekor a királyi privilégium ezen bevándorolt hospeseknek külön jogfejlődést nem engedett és őket a várispán joghatósága alól fel nem mentette.

Hogy a pozsonyi vár tőszomszédságában, a vár alján réges-rég óta német telepések voltak — az eléggé ismeretes. Nem tudjuk azonban azt, vajjon mikor telepedtek meg azok ott, nincs adatunk arra, vajjon a város területének szétválása a várispánságtól mikép történt, létezett-e olyan fokozatos szétválás, hogy talán a váralja előbb csak a bíró választásának jogát nyervén el, bizonyos ideig mégis valamely szorosabb viszonyban volt a várispánsággal és talán csak a vendégek későbbi bevándorlása következtében függetlenítettett a már bizonyos mérvű községi fejlődésnek indult terület teljesen a várispánságtól, vagy talán végre hogy a

¹⁾ »Hospes« és vendég alatt itt a tényleg külföldről ide telepített népeket értjük, — eltekintve azon Szalay József által fölvetett figyelmeztetéstől, hogy »hospes« nem jelent okvetlenül és mindenütt idegen lakosságot. *Városaink nemzetiségi viszonyai a XIII. században*. Századok, 1880. 538. l.

²⁾ Fejér: Cod. dipl. IV. 1. 73. l.

³⁾ *Bel M.*: Notitia Hungariae. Hist. urb. Pos. Cap. II. §. XI.

⁴⁾ Fejér: C. d. X. 7. p. 4. ezzel ellenkezőt állít.

⁵⁾ Fejér: C. d. I. 282. l.; a legutóbbi időben dr. Kasácsonyi János a sz. István-féle 1001. évi okmány toldalékát, melyben a pozsonyi vám harmadrésze először előfordul, 1137-ben irotnak állítja. V. ö. sz. István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. 167. l.

községi fejlődés alapja már előbb megvolt a pozsonyi vár alján, mielőtt még a várspánság területei kihatározták?

Okmányilag nem ismeretes, mint a hogy azt számos más jövővényekről kimutatni bírjuk, vajjon a német származású telepések mely időben települtek meg a vár közelében. Számos adat azonban arra látszik utalni, hogy a német telepések már Szt. István idejében benépesítették a pozsonyi vár alját. Bél Mátyás ¹⁾ Bonfinius alapján azon véleménynek ad kifejezést, hogy Pozsony város Henrik és Ottó császárok alatt az ezekkel viselt háborúk idejében a magyaroktól Bajorországhoz csatoltatott volna, és midőn Szt. István Henrik bajor hercegnek a leányát, Gizellát nőül vette, Pozsonyt evvel menyasszonyi hozományként kapta volna vissza. Nem lehetetlen azonban, — mint Bél mondja, — hogy a hozomány minősége inkább a „*jus postliminii*“ ²⁾ azaz az előbb tulajdonul bírt és az ellenség hatalmából visszakerült, tehát ismét az előbbeni jogállapotba visszahelyezett dolgok állapota szerint ítélendő meg.

Vajjon az újabb történelmi kutatások kritikája alapján megáll-e Bonfiniusnak ez az állítása vagy sem, a következőkből világlik ki.

Tény, hogy a magyar vezérek korában számos csata vívott különösen a bajorok ellen.

Árpád vezér korában, 900-ban, egy magyar sereg az északi Osztmarkot, — a mostani Ausztriát — támadta meg, elpusztítá a kremsi nagy templomot, az ottani Szt. Flóriánról elnevezett zárdát, messze be Bajorországba pusztított és még Regensburg birodalmi várost is fosztogatta. A seregnek legnagyobb része zsákmánnyal megrakva jött haza és csak egy kisebb, késedelmeskedő részét érte utól Richárd passaui püspök és Luitpold keleti határgróf, midőn a Dunán át akart kelni. 1200 ember vesztette itt életét; egy része fegyver által, a másik a vízbe fúlt. ³⁾

Miután Árpád vezér meghalt, a még csak 11 éves Zoltán választatott meg vezérré. Németországban a vezér személyében történt változás nagy örömet okozott és némelyek elérkezettnek vélték az időt, hogy a magyarokon boszút állhassanak. Hatto mainczi érsek buzdítására Avesburg és Szt. Flórián zárda között az egész bajor hadsereg összegyűlt, számos püspök, apát és főúr vezetése alatt.

¹⁾ *Bél M.*: Hist. urb. Pos. Cap. II. §. I. II. (107–108. l.)

²⁾ *V. ö. Puchta*: Institutionen. II. 221.

³⁾ *Fessler-Klein*: Geschichte von Ungarn. I. 65. l.

A magyarok azonban megelőzték az ellenséget, úgy hogy Pozsony mellett harcra került a dolog, mely harc az eddig vívottak közül a legnagyobb és legdöntőbb volt. A magyarok nem harcoltak a németek módjára, zárt csata-rendben, hanem támadó csoportokban, melyek a hátrálást megakadályozták, ellenben többszörös támadásra adtak ösztönt; sűrű záporként hullatták nyilaikat az ellenségre, azt lovakkal el-elgázolván. A csata három napig tartott és a magyarság győzelmével végződött. Az új ország visszaverte a támadást, létét megerősítette és határait messze kifelé terjesztette a mai Ausztriába.¹⁾

912-ben Arnulf bajor herceg az Inn mellett a magyar sereg fölött némi előnyt nyert; ezen körülmény fölbátorította a német főurakat, kik Konrád király ellen zavarokat támasztottak. E zavarok miatt Konrád hiába igyekezett a támadó seregnek ellentállani; a magyarok megtorlás nélkül évenként folytatták rablótűjaikat Bajorországon át.²⁾

Arnulf herceg a Konrád király ellen szított felkelésétől nem sok eredményt várván, időközben feleségével és gyermekeivel Magyarországra menekült és itt tartózkodott. Midőn azután Konrád halála után visszament Bajorországba, a magyar csapatok betöréseiktől ez országot megkímélték.³⁾

937-ben meghalt Arnulf; ekkor azután ismét meg-meglátogatta Bajorországot a magyar csapatok egyike-másika, míg végre 942-ben Berthold bajor herceg a Traun folyó mellett győzelmet vívott ki rajtuk,⁴⁾ Henrik bajor herceg meg Taksonyt győzte le 950-ben.

Taksonyt Ludolf herceg, atyja, Ottó német király ellen kezdett felkelése alkalmával segítségül híván, a magyar vezér Németországból tömérdek hadi zsákmányt hozott haza. Taksony ekkor felbátorítva 955-ben követeket küldött Ottóhoz, kik ajándékokat vittek a királynak, de tulajdonképen a német viszonyok kifürkészése is feladatukhoz tartozott. Alig érkeztek felé vissza, a magyar sereg Bajorországon át Augsburg felé ment és ezt ostromolni kezdte. Henrik herceg a szláv törzsekkel háborút viselt Ottónak hírről adván a magyarok betörését, ez Henriknek segítségére sietett. A Lech mellett történt meg azon ütközet, mely a magyar sereg megveretésével végződött.

¹⁾ Fessler-Klein: Geschichte von Ungarn. I. 67. l.

²⁾ U. o. 58. l.

³⁾ U. o. 69. l.

⁴⁾ U. o. 72. l.

Nyugat felé a magyar csapatok egyelőre beszüntették rabló kalandjaikat, és csak Mülk határszéli vár közelében törtek be kisebb kalandokra Bajorországba.¹⁾

Géza vezér idejében az országban már Pilgrin passauai püspök járt, hittérítési munkálatait végezve.

Maga Géza is szitott már a keresztény valláshoz. De 973-ban a hittérítésnek csendes munkáját ismét csatazaj váltotta föl.

I. Ottó német császár halála után Henrik bajor herczeg lépett föl mint trónkövetelő II. Ottó ellen. A bajor herczeg pártján voltak a magyarok, míg Pilgrin II. Ottó felé hajolt. Pilgrin az ő hittérítőit visszahívta az országból, a magyarok pedig Mülkből, mint határszéli várból, betörték Pilgrin bajorországi jószágaira és azokat pusztították. A császár a rendek beleegyezésével Bajorországból kihasította az észak-keleti határgrófságot és Babenbergi Lipótnak adományozta.

Lipót Pilgrinnel Mülköt szállotta meg. Bevette és a magyar határt a Kahlenbergig szorította vissza. A magyarok a Kahlenbergen túli részt örökre elveszítették ezen alkalommal.

995-ben István, Géza fia nőül vette Gizellát, Henrik bajor király leányát.²⁾

A Kahlenbergen innen eső részről a Lajtháig Aba Samu mondott le 1043-ban III. Henrik javára, midőn ez már 1042-ben Hainburgot és Pozsonyt foglalta volt el és a harczot folytatni szándékozott.¹⁾

Mindezekből világos, hogy a magyar vezérek Bajorországgal sokszor voltak barátságos és ellenséges viszonyban, de egyúttal az is nyilvánvaló dolog, hogy III. Henrik idejéig Pozsony maga idegen kézen nem volt soha, a mennyiben az országnak határát előbb Mülk vára, később a Kahlenberg képezte és csak 1043-ban veszett el az ország területéből a Kahlenberg és a Lajtha folyó közötti rész.

Téved tehát Bél, midőn azt tartja valószínűnek, hogy Pozsony város hozományként vagy iure postliminii került volna vissza Magyarországhoz.

Nem lehet tehát föltenni ezek után, hogy a pozsonyi vár alját benépesített német vendégek bajor fenhatóság alatt kerültek volna ide. Nagyon közel fekszik azonban,

¹⁾ Fessler-Klein: Gesch. v. Ungarn. I. 76. l.

²⁾ U. o. 82. l.

³⁾ U. o. 150. l.

hogy a telepítés mégis Bajorországból, természetesen magyar fenhatóság idejében történt.

A gyakori bajor háborúk alatt nagyon könnyen megtörténhetett, hogy különösen innen és a Bajorországhoz közel fekvő frank tartományból hozattak haza hadi foglyok, kik a pozsonyi vár alján szabad iparos néppé fejlődtek.

Lehet azonban az is, hogy talán épen Arnulf herczeggel, midőn ez a magyar vendégszeretetet élvezte, kísérők jöttek be az országba, kik a herczegnek visszatérte után a pozsonyi vár alatt visszamaradtak.

Nincsen kizárva az sem, hogy Gizella királynéval jöttek be a jövevények, mert hiszen azt biztosan tudjuk, hogy Gizella bejövetelekor sz. István által épen bajorok telepítették le Erdélyben, a mai Nagy-Szeben környékén, azonkívül Szathmár-Némethiben is.¹⁾

Elfogadhatjuk tehát a mondottak alapján Béllé és Bonfiniusszal, hogy a pozsonyi német polgári elem ősei bajorok voltak, s hogy a város az uralkodóház ezen rokonsága alapján növekedett. (»Crevit sub sancto Rege urbs non situ magis opportuna, quam novae illius augustaeque adfinitatis vinculo celebris.«)

Elfogadhatjuk, hogy a bajor bevándorlottak voltak azon »vendégek,« kik a pozsonyi vár alján már Szt. István idejétől fogva települtek volt le, kizárva nem lévén azonban az sem, hogy ezen telepésekhez különböző időben esetleg más bevándorolt német törzsek, szászok és frankok is csatlakoztak.²⁾

A magyarországi városok területi és jogi önállósága sok esetben olyanformán is keletkezett, hogy a várispánok joghatósága alól kivétetvén, egy másik város részére fennálló privilégiumokkal ruháztattak föl. Más városok pedig, miután egy alap-szabadalmi levél által önállósítottak volt, fokozatosan nyertek el egy-egy kiváltságot.

Az elsőik közé tartozik pl. Nyitra, mely 1258-ban IV. Béla királytól oly szabadalmakat nyert, mint a milye-
nekkel Székesfehérvár bírt.³⁾ Győr 1271-ben nyeri el ugyan-

¹⁾ *Béla M.* i. h. p. 111. és *Fejér*: C. d. III. 2. 211. . . . hospitibus Teutonicis de Zathmár-Némethi iuxta fluvium Zamos residenti-bus qui se dicebant in fide Dominae Reginae Keyslae ad Hungariam venisse.

²⁾ Rakovszky István a pozsonyi településeket sz. István idejéből szászok- és frankoknak tartja, de ezt a nézetét mivel sem indokolja: a forrást meg nem nevezi. — *Fényes*: Magyarország geographiai szótárában (256) szintén sz. István alatt állítja a pozsonyi német telepítés megtörténtét. — V. ö. *Ballus*: Pressburg. 260. l.

³⁾ *Fejér*: C. d. IV. 2. 455.

ezen kiváltságokat.¹⁾ Később, a mint ezt már fent említettük, Buda városnak szabadalmi lépnek előtérbe mint olyanok, melyek más városokra ruháztatnak. Így Sopron 1317-ben,²⁾ Kassa 1347-ben,³⁾ Eperjes 1374-ben⁴⁾ kapja Buda városának előjogait. A városok második csoportjához tartozik Pozsony. Ez nem egyszerre nyerte el más privilegizált városok szabadságait, hanem fokozatosan fejlődött, egymásután kapta jogait és kiváltságait és ezeknek jótékony hatása alatt alakult belső jogélete.

Nem kell tehát azt képzelni, hogy Pozsony város egyszerre változott át jogi szervezete és jogfejlődése tekintetében, a nyert privilegiumok alapján, régi állapotából. A privilegium adományozása nem jelezte egy varázsütéssel azon forduló pontot, mely a város területét külön jogvidékké alakította, sőt inkább azt kell feltételeznünk, hogy a német jövevények már bevándorlásuk idejében használt jogukat emitt is használták, sőt talán mindjárt kezdetben a bevándorlás idejében kapott privilegiumnál fogva igazságszolgáltatásukat is maguk gyakorolták.

A pozsonyi vár alatt délkelet felé fekvő *fanum Nicolai* képezte a XII., XIII. és XIV. századokban a város zömét és csiráját. Ebből a város a Duna partjához délkelet felé kiépülvén, lassankint mindinkább tágult és gyarapodott. Sajnos, hogy a XIII. századig a várispánnak és megyei főispánnak a városhoz való viszonyát csak némileg is jellemző adat sem maradt ránk. Csak a XIII. század elejéről van adatunk arra, hogy a pozsonyi udvarbíró saját népe fölött az igazságszolgáltatást maga gyakorolta. Így 1222-ben *Péter* Pál fia és *János* Cosma fia, mindketten udvarnokok, panaszt emeltek *Péter* és annak apja, *Jakab* ellen, hogy ezek felperesek tulajdonát képező Kijus föld nevű ingatlanját átlúton akarták megszerezni, az által, hogy az adásvevési szerződés megkötésekor két jobbágyat szerepeltettek a pozsonyi káptalan előtt. — Dominik pozsonyi curialis bíró négy bírótársával törvényt ült, mely bíróság az összes csallóközi nemes és nem nemes várnép fölött bíraskodott. Megvizsgálták az ügyet; Pétert és Jakabot a csalásban bűnösnek ítélték és avval büntették meg, hogy a pozsonyi várnak izzó kulcsait homlokukra süttették és jószágaikat elkobozták.⁵⁾ — A pozsonyi várispánság és a város között fennállott viszonyt

¹⁾ *Féjér*: C. d. V. 1. 146.

²⁾ U. o. VIII. 2. 78.

³⁾ U. o. IX. 1. 466.

⁴⁾ U. o. IX. 4. 508.

⁵⁾ U. o. III. 1. 384.

illetőleg, kapcsolatot nem találunk. Bizonyosnak vehető azonban, hogy a város függetlenítése a várispánságtól már a »vendégek« letelepülésének idejében történt. Ha ezt elfogadjuk, úgy bizonyos az is, hogy a város nem volt része a pozsonyi várispánságnak.¹⁾

A bevándorolt lakosoknak már településük idejétől fogva megvolt saját jogszokásuk és így valószínűleg bírói felsőbbbségük is. — IV. László 1280-ban Lamacs községet, mely a tatárjárás után puszta és lakosaitól elhagyatott volt, Jakab pozsony-váraljai bírónak (Jacobo Villico de sub urbio castri Posoniensis) adja.²⁾ — Ezen okmány határozottan jelzi tehát azt, hogy a pozsonyi váraljának már akkor külön bírója volt. Ebből azonban még az is következik, hogy ugyanakkor a vár alatt megtelepült nép külön és a vártól különvált szervezettel bíró községgé fejlődött volt már. Ugyanerre utal III. András királynak 1291. évbeli szabadságlevele, mely szabadságlevél a várost a várispánságtól, de még a nádori bíraskodástól is teljesen függetlenítette. Említettük ugyanis fent, hogy a nádor az Árpád házból származott királyok második korszakában mindenki fölött mondhatott ítéletet. Igen indokolt volt tehát az, hogy III. András a kiváltságot várost ezen bíraskodás alól felmentette.

Az okmányoknak egész szövege arra utal, hogy a város már sokkal azelőtt különálló és független volt a pozsonyi várispánságtól. Midőn ugyanis ezen privilegium a kihágásoknak megtorlását tárgyalja, egyenesen hivatkozik a város szokásaira és szokott igazságaira s mondja, hogy a bíraskodás oly módon történjék, a mint azt a város szokása és joga előírja.³⁾ Ha tehát az ezen okmány ereje által függetlenített községnek saját szokása és saját megszokott igazsága már meg nem volt volna, úgy arra, mint meglevőre és a továbbiakban is alkalmazásba veendő szabályra a kiváltságlevél nem hivatkozhatnék.

¹⁾ Azon föltevással, hogy t. i. a hospesek telepítése már szent István által történt Pozsony mellett, nem áll ellentétben Ortvaynak azon legújabb nézete, hogy Pozsony városnak területe azért nem vétetett föl sz. István által a pozsonyi várispánságba és vármegyébe, midőn ezeket alkotta, mert az a várispánságnak és vármegyének alapítása idejében, a vezérek idejétől fogva, már a váralja közelében megvolt. — Mi csak azon nézetünknek adunk kifejezést, hogy ezen be nem osztása a város területének a várispánságba és megyébe azért nem történt meg, mert a telepítés ezzel vagy egy időben vagy előbb már megtörtént volt. *Ortray*: Pozsony város története. I. 118. l.

²⁾ P. v. l. Lad. 16. No. 2a.

³⁾ *Féjér*: C. d. VI. 1. 109.

Más adat is van, mely ide szól. 1336-ban történt — tehát már akkor, midőn a város III. Andrásnak 1291. évi kiváltságlevele következtében a várspánságtól minden ketséget kizáró módon teljesen függetlenül fejlődött — hogy a belváros területén kívül, a külvárosban, a vár alján (suburbio, tehát nem a Wödritzen) önálló bíróságok alakultak, melyek az ottani lakosok fölött az igazságszolgáltatást gyakorolták.

A pozsonyiak e miatt Károly Róbert király előtt panaszt emeltek. A király elrendelte, hogy a bíróság szerveztesse úgy, a mint az előbb volt, régi időktől fogva, *a város határai között* »úgy a hegyen, mint a körülötte levő határon.«¹⁾

1345-ben meg arra akadunk, hogy a pozsonyi váralján gonosztevők menedéket keresnek és így a városi bíróságnak eljárását kijátszani igyekeztek.

Toldy Miklós alispán, daczára annak, hogy a várjobbágyok kérték őt, hogy hagyná meg a menekvőknek régi jogát, felhatalmazta a városi bíróságot, hogy ezen menekvőket elfogathassa; illetékességét azonban fentartotta magának.

Az alispán tehát in suburbio maga gyakorolta az igazságszolgáltatást — mi a Károly Róbert király-féle fenti döntésnek csak helyes következményeként vehető, — de láthatni, hogy az ő bírói hatásköre mellett érvényre igyekezett emelkedni a községi önálló igazságszolgáltatás is.

A váraljabeliek különben községi önállóságuk kibővítésére elég szorgosan törekedtek. Voltak már a XIV. században is bizonyos kiváltságaik. Ezeket erősíti meg Zsigmond király 1423-ban. *Ezek Pozsony város kiváltságaival egyenlők voltak.* Megengedte a király azonkívül, hogy a vár erdeiben fát vágjanak, a mindenkori főispánok azonban kötelesek voltak évenként bizonyos földbért fizetni és két pár csirkével adózni.

Az »Anzug« és »Mühlwert« (Malomliget) nevezetű ligetek után évenként két font dénárt és 12 solidust adóznak.²⁾

Hogy a pozsonyi váralja ezen külön jogi állás élvezetében mindig megmaradt és csakis a mindenkori vár-, később főispán, még később a pozsonyi grófnak mint földesúrnak, közigazgatásilag meg a vármegyének volt alávetve, eléggé ismeretes. Hiszen 1849-ig állott fenn a váralja (Zuckermantl) mint külön község és csak 1851-ben csatoltatott területileg és közigazgatásilag Pozsony városához.

¹⁾ Fejér: C. d. VIII. 4. 167.

²⁾ Rakovszky I.: Mittelalterliche Topographie. Pressb. Zeit. 1877. 5. folytatás.

Mindezen példák a pozsonyi váraljabeli községi szervezet fejlődésének képét tüntetik elő. Külön fejlődésnek indult a váralja nemcsak III. András király privilégiumának ideje előtt, a várispánság és vármegye mellett, de fejlődött az későbbi időkben is, midőn a külön fejlődés a városnak közvetlen szomszédságában indult tovább.

Ezen külön fejlődés példájáról Pozsony város községi életére visszafelé is lehet következtetni. Úgy hisszük, hogy nem tévedünk, ha ugyanazon fejlődés képét alkalmazzuk a város községi szervezetének keletkezésére nézve is.

Pozsony 1291. előtt sem tartozott a pozsonyi várispánság (vármegye) hatósága alá. A telepített nép már akkor is mint *község* önálló fejlődésnek indult.

III. András király oklevele Pozsonyt már *civitasnak* nevezi; ugyanez oklevél előadja, hogy a város lakosai László király idejében a cseh invasiókban (1271—1276), úgy szintén Albert ausztriai herczeg (1287) foglalása idejében szétszóródtak, házaik elégettettek és nagy károkat szenvedtek. A király tehát, hogy a város lakosai együtt maradjanak, fölruházta őket nagyobb kiváltságokkal és függetlenné teszi őket minden más fenhatóságtól. Ebből következtetni lehet arra, hogy a város már 1291. előtt is egyik-másik kiváltsága élvezetében volt. Valószínű, hogy az ezekről szóló okmányok Ottokár cseh király foglalása idejében, t. i. 1271-ben elvesztek. Tény, hogy ekkor a város porrá égett, és hogy ugyanezen alkalmmal a káptalani levéltár is elpusztult.¹⁾

Van a pozsonyi városi levéltárban egy »András«-féle oklevél, melyről nem tudni II-ik vagy III. Andrásnak tulajdonítandó-e? Ezen kérdés különben itt egészen mellékes. Mi ezen helyen csak is arra akarunk utalni, hogy a szóban forgó oklevélnek szövege a kiváltságokat adományozó király elődjére hivatkozik, mondván, hogy azok is részesítették már a várost (vámmentességi) előjogokban. »*Hospites fideles nostri ea gaudeant libertate a sanctis Progenitoribus nostris et a nobis eis concessa.*»²⁾

1293-ban meg Máté főlovászmester és Csák főfegyvernök tartanak fenn erejükben minden a város érdekében András király által kiadott kiváltságlevelet, minden ajánlkozást, mely szőlőkre és más ingatlanokra vonatkozik, Széplak községét is beleértvén.³⁾

¹⁾ *Ballus*: Pressburg u. Umgebung. 262. l.

²⁾ *Fejér*: C. d. VI. 2. 299. *Örtvaynál* I. 356.

³⁾ *Fejér*: C. d. VI. 1. 269.

Tudni való, hogy a városoknak jellemző tulajdonsága a középkorban az volt, hogy szabad földtulajdonnal rendelkeztek. A most hivatkozott kiváltságból tűnik ki kétséget kizáró módon, hogy Pozsony város 1291. előtt is már ingatlan javaknak tulajdonában volt. A Máté főlovászmester által kiadott oklevél ezen kívül olyan, András király által adott kiváltságokra is hivatkozik még, melyek a III. András király féle nagy szabadalomlevélben benne nem foglaltatnak.

Világos tehát ezekből, hogy az 1291. évbeli oklevél nem egyszerre függetlenítette a várost és tette azt szabaddá, hanem hogy a pozsonyi vár alatt már előbb is fejlődésnek indult a községi élet és pedig a bevándorolt és letelepült nép sajátosságainak megfelelő módon.

A községi fejlődés bizonyos fokú önállósággal járt. Ennek ellenében azonban voltak bizonyos terhek is, melyek a községre mint közösségre nehezedtek. A községi terheknek bizonyos nemei még 1291. után is érvényben maradtak.

Kötelesek voltak ugyanis a város lakói minden ház-hely után bizonyos földbért (*terrarium*),¹⁾ a korcsmák után bizonyos adót, a főerdőmesternek a fa és erdők használata után bizonyos taksákat fizetni.

Ezen terheknek legnagyobb részét III. András királynak 1291. évi szabadságlevele szünteti meg; a tized fizetésének kötelezettségét azonban fentartja.

Eddigi fejtegetésünk eredménye tehát az, hogy a pozsonyi vár alján keletkezett telep már kezdettől fogva független volt a pozsonyi várispánságtól, hogy az egész Árpád-korszakon át mint önálló községi szervezet²⁾ tovább fejlődött és gyarapodott, és hogy már ezen korszakban is volt némi függetlensége és önállósága.

Sajnos, hogy ezen korszakból a használatban volt jogra vonatkozólag csak nagyon gyér följegyzések jutottak ránk. Ezen okból a jelzett korszakbeli jogra csakis a későbbi korból visszafelé következtethetünk.

A városi külön jogfejlődés a községi szervezet fejlődéséből indul ki. Jellege a függetlenítés más közbeeső hatóságoktól, mely megint az önálló igazságszolgáltatásban és közigazgatásban jut kifejezésre.

Mielőtt azonban a város jogi beléletének egyes szerveit fejtegetésünk tárgyává tennők, azon jogi viszonyokról

¹⁾ *Schröder*: Deutsche Rechtsgeschichte 187. lapján a *terrariumot* közjogi alapokra, nyilvános adóra vezeti vissza, mely csak idővel lett magánjogi jellegűvé. V. ö. *Hajnik I.*: Magy. Alk. és Jogt. 141. l.

²⁾ V. ö. *Maurer*: Städteverfassung. I. 197—279. l.

akarunk szólani, melyek a várost mint testületet, mint jogi személyt megillették.

Ilyenek a földterületnek tulajdona, a kegyúri jog, továbbá a város által viselendő közterhek, a törvényhozási testületben és a koronázások alkalmánál való részvéte.¹⁾

III.

A város területi viszonyai.

Tudjuk, hogy a XIV. századig a város magvát a vár alján kell keresnünk. Innen terjedt lefelé. Az említett század végén okleveleink már a városházának olyan fekvéséről beszélnek, melyből a városnak mostani központjára következtethetni.²⁾

A XV. századból származó és később említendő terület-följegyzések, melyek a polgárházak fölmérésére vonatkoznak, valamint a szintén később említendő telekkönyv és a városnak területére és a házhelyeknek számára vonatkozólag eléggé megbízható adatokat szolgáltatnak.

Ezek szerint a város a Kecske, Slutterer-utczára, az apácza pályára, a Magas-utczára, Fa- és Széplak-utczákra, a Kórház- és Duna-telepekre (Spital-neusidl, Thonau-neusidl), a halászok telepére és a Wedritzre, mint külvárosi részekre oszlott. A belváros szintén több házcsoportot alkotott; ilyen volt a Vödriczhez közelfekvő házcsoport (In der Stad pey dem wedritzzer Thor), a belvárosi első, második, harmadik és negyedik rész (prima, secunda, tertia, quarta pars). A belvárosban az utczák közül a Mihály-utczát, a Zöldszoba-utczát, a Hosszú-utczát, a Zsidó-utczát említjük föl, mint nevezetesebbeket.³⁾

Az egyes elővárosokról és a városhoz tartozó községekről következőket jegyezzük meg:

¹⁾ Ez utóbbit nem mint a városnak különös előjogát, hanem csak annyiban tárgyalandjuk, a mennyiben a városi hatóságnak képviseléstől való jelenléte a közjogilag legfontosabb koronázási ünnepélyen, a többi képviselt városokkal együtt, azoknak előkelő és számba menő állására vall.

²⁾ P. v. lt. L. 11. No. 10.

³⁾ Lásd erről bővebben: Rakovszky István »Alterthümliche Überlieferungen von Pressburg.« I. Mittelalterliche Topographie.

A *Vödritz*-féle területnek egy része a pozsonyi várispánsághoz tartozott.¹⁾ Ezt a részt IV. László király 1288-ban Jakab pozsonyi bírónak ajándékozta. Ezen jószág részre azonban, úgy látszik, a városnak is volt igénye, mert a királyi ajándékozást hihetőleg a statucionál megtámadta, úgy hogy az peressé vált. 1289-ben azonban kiegyezett a város Jakabbal. Megkötötték az egyezséget a pozsonyi káptalan előtt. A város átengedte Jakabnak és utódainak a peres területet. Jakab bíró pedig megígérte, hogy a városnak előnyeit minden tekintetben előmozdítja.²⁾ Ezen ígértét Jakab be is váltotta. 1317-ben készült el két torony, melyet ő a város alatt, annak kényelme és védelme végett, építtetett. Ezeket ő a peres terület ellenértékeként adta át a városnak. A város meg ünnepélyes oklevélben kijelentette, hogy a király által Jakabnak ajándékozott s a két *Vödritz* folyócska között fekvő területet átadja Jakab bírónak és utódainak, kibocsátja azt joghatósága alól, ha az bármi jogcímen a várost illetné.³⁾

Jakab bírónak nyolcz fia volt: Péter, Miklós, II. Jakab, Jenzul, Márton, János, György és Pál. Ezek közül az első öt saját és többi testvérei nevében (*pro se et pro aliis fratribus*) 1326-ban megjelent a pozsonyi káptalan előtt a végett, hogy apjuk *Vedritz* nevezetű birtokának nyugatra elterülő részén, az úgynevezett Száraz-*Vödritz* és *Dévény* város között a határvonalat hitelesen megállapíttassa.⁴⁾

1327-ben bizonyos István, pozsonyi polgár, Miklós, Péter, János, Márton és Pál Jakab fiai ellen, a *Vödritz*-féle ingatlan iránt igényeket támasztott. Ennek következtében perre került a dolog. Károly Róbert király azonban, mert Jakab bíró a birtokot fiaira hagyta, ugyanazokat abban megerősítette.⁵⁾

A *Vödritz* patakon álló malom Jakab bíróról kizárólag annak Miklós nevű fiára szállott.⁶⁾ (1343.)

I. Lajos király 1349-ben Jenzulnak és testvéreinek, a király apja, Károly Róbert iránt tanúsított bokros érdemeinek elismeréseképen a *Vödritz*-féle birtokot, valamint még két más birtokot és az összes országos bíraskodást és joghatóságot, nemkülönben mindennemű adózás és teher alól

¹⁾ *Pesty Frigyes*: A várispánságok története. 381. l. V. ö. *Ort-ray*: Pozsony város története. I. 111—113. l.

²⁾ P. v. lt. Lad. 11. No. 8d.

³⁾ P. v. lt. L. 11. No. 8b.

⁴⁾ P. v. lt. L. 17. No. 4.

⁵⁾ P. v. lt. L. 17. No. 42.

⁶⁾ P. v. lt. L. 11. No. 33.

fölmenti és a nevezett birtokot a pozsonyi várispánnak hatósága alól is örök időkre függetlenné teszi.¹⁾

Jakab bíró fiai közül Miklós pozsonyi bírónak lett, II. Jakab pedig az oklevelekben mint pozsonyi polgár említetik.

1358-ban I. Lajos király mint a Vödritz-féle birtoknak tulajdonosait (III.) *Jakab* pozsonyi bírót, Miklós fiát és *Jensult* említi. Látszik tehát, hogy ezen időben Miklós (II.) Jakab, Péter, János, György és Pál, (I) *Jakab fiai* már életben nem voltak.

Ezen Vödritz-féle birtokot I. Lajos király telepésekkel akarta benépesíteni. Felszólította tehát a földtulajdonosokat, hogy a terragium lefizetése után azokat, kik erre hajlandóságot mutatnak, szabadon engedjék a Vödritzen letelepedni.²⁾

1368-ban (II.) Jakab fia *János* és Miklós fia (III.) *Jakab* és ezek testvérei bírák a nagyatyjukról rájuk szállott Vödritz-féle ingatlant. Ezen terület akkor már önálló községi fejlődésnek indulhatott, mert I. Lajos 1368-ban ugyanazon szabadságokkal ruházta föl mint Pozsonyt.³⁾ Miklós az apjától kizárólag örökölt malmot úgy látszik (II.) *Jakabra* ruházta át. 1374-ben ugyanis a pozsonyi káptalan azt bizonyítja, hogy (II.) *Miklós*, (II.) *Jakab bírónak* fia és *János ennek testvére* (circa portam civis civitatis Posonienses) az esztergomi érsekkel az *apjuk* által ez iránt megkötött zálogszerződést megújítják.⁴⁾

Mártonnak János nevű fia volt. Az atyai Vödritz-féle birtokból reá eső részt monostori Beszede Miklósnak adta

¹⁾ P. v. lt. Lad. 16. No. 8/.

²⁾ U. o. L. 11. No. 19.

³⁾ U. o. L. 16. No. 10. Hogy az itt fölemlített Vödritz alatt csakis a mai Zuckermantlt (Terézvárost), mely később a váraljával összeforrt és a Terézvárosnak folytatásában kelet felé még néhány év előtt is »Kis-Vödritz«-nek nevezett városrészt kell gondolnunk, nem pedig az 1288-ban Jakabnak adományozott régi várföldet, mely a Vödritz patak és a dévényi határ között terült el, annyiival is inkább kell bizonyosnak tartanunk, mert a régi két Vödritz folyó közt elterült várföldrészben Pozsonnyal összefüggő községi fejlődést nem is képzelhetni. Az ott később keletkezett Károlyfalva új község. (V. ö. Korabinszky Lexikon: 282.) Nem volt-e tehát még az újabbi Vödritz, legalább részben, eredetileg szintén várföld? Hiszen azon körülmény, hogy sz. István az ezen helyről induló Duna-révet a pannonhalmi apátságának adta (a mit Karácsonyinak legutolsó kutatásánál fogva egészen bizonyosnak még sem vehetni), mit sem változtatna a dologon, mert a rév királyi haszonvétele volt, a területtől teljesen függetlenül adományoztatható, sőt még inkább érthető, ha a rév adományozása várföldről, nem pedig városterületről történik! És a Zuckermantlnak 1849, illetve 1851-ig a várostól való függetlensége és megyei terület-hez tartozása mit bizonyít?

⁴⁾ U. o. L. 11. No. 24.

volt zálogba 100 font dénárért; a zálogot azonban vissza-váltotta.¹⁾

Az itt említett zálogtartó férje volt III. Jakab leányának, Annának.²⁾

Vödritz község jogfejlődését — melynek az az 1349. és 1386. évi szabadalmak következtében indult — szemléltető-műt mutatja a győri káptalannak 1383. évi, Mária királynéhoz egy pörös ügyről szóló relatiója, melyben már Satur, *vödritzi esküdt polgár* és *Herthul vödritzi bíró említettik.*³⁾

1390-ben, a mint látszik, a Jakab család már kihalt volt. Ezen évben Zsigmond király a vödritzi utcát minden tartozmányával együtt Pozsony városának adta.⁴⁾ Külön értesíté Stibor pozsonyi főispánt, hogy a mondott terület a vármegyének hatósága alól teljesen kivétetik.⁵⁾ A vödritzi lakosokat pedig értesítette a király, hogy »plateam nostram *regalem cum omnibus suis iuribus iurisdictionibus Iudicio et iudicatu ac quibusvis utilitatibus . . . ad eandem Civitatem nostram applicando . . . nomine donationis duximus*« és meghagyta nekik, » . . . fidelitati vestrae firmiter mandamus . . . *eisdem civibus nostris et nemini alteri obedire.*«⁶⁾

Ezzel tehát a Vödritz utcának Pozsony várossal való területi és közigazgatási egyesítése be van fejezve.

Széplak község még III. András király és Máté főlovászmester által csatoltatott Pozsonyhoz és ezen idő óta a város iurisdictionja alá tartozott.⁷⁾

Lamacs községet 1279-ben ajándékozta Péter főasztalnok és pozsonyi főispán Jakab pozsonyi bírónak oly ígérettel, hogy ezen ajándékozásra nézve a királyi jóváhagyást

¹⁾ P. v. lt. L. 16. No. 5.

²⁾ U. o. L. 11. No. 8. Könnyebb áttekintés végett következőkben nyújtjuk a leszármazási táblát:

I. Jakab (1280).					
Péter,	Miklós,	II. Jakab,	Jenzul,	Márton,	János, György, Pál.
				1326.	1343. 1323.
III. Jakab (1367.)				János.	
Anna, férj.					
Beszede Miklósné					
1400.					
János,	II. Jenzul,	II. Miklós,	István,	Margit,	Erzsébet.
1368.	1358.	1374.		1362.	

³⁾ *Fejér*: C. d. X. 8. 125., 126. l.

⁴⁾ P. v. lt. L. 11. No. 14a.

⁵⁾ U. o. No. 16.

⁶⁾ U. o. No. 15.

⁷⁾ *Fejér*: C. d. VI. 1. 269. l.

kieszközli. Ezen helység eredetileg a stomfai várispánsághoz tartozott és csak ezen ajándékozás következtében került ki ennek joghatósága alól.¹⁾ IV. László király 1280-ban²⁾ III. András 1291-ben,³⁾ Károly Róbert 1323-ban⁴⁾ erősíté meg Lamacsnak említett jogállását Pozsonynyal szemben. 1358-ban szabadtá föl I. Lajos király a lamacsi lakosokat minden bírói felsőség, függőség és adófizetés alól és pedig épen olyan módon, mint a hogy az a Vödritz-féle területtel történt;⁵⁾ tudjuk, hogy 1368-ban Lamacs község János, II. Jakab fia és III. Jakab, I. Miklós fiáé volt. A község ezen évben Vödritz faluval egyenlőképen nyerte el Pozsony városnak előjogait.⁶⁾

1391-ben a lamacsi területnek bizonyos része Pozsony városnak zálogbirtokába jutott. A pozsonyi káptalan vezette be a várost ellentmondás nélkül.⁷⁾ 1400-ban úgy látszik a város már tulajdonosa volt a községnek, mert ekkor már ott pozsonyi polgárok és másoki ngatlanokat vettek, a minek Beszethe Miklós 1400-ban a pozsonyi káptalan előtt ellent mondott.⁸⁾

Szőllős (Zeuleus) eredetileg udvarnoki birtok volt. II. András, *Sebus*, bazini és szentgyörgyi grófnak iránta tanúsított hűsége elismeréseül, 1217-ben a már előbb ezen birtokra vonatkozó ajándékozást megújítja.⁹⁾

A XIII. század végével Szöllős az esztergomi érsek-ségnek volt tulajdona. 1297-ben *Ladomér* érsek a szentkereszti (Heiligen-Kreitz) cisterciátáknak, tardoskeddi birtokukért, adta cserébe. Ezen csereszerződés András királynak jóváhagyásával kötött meg.¹⁾ Tamás érsek a megtörtént cserét 1313-ban, Károly Róbert király pedig 1317-ben hagyták újolag helybe.¹⁾ 1355-ben I. Lajos király már olyan értelmű levelet adott ki, hogy az osztrák szentkereszti cistercita rend, mely Pozsony városban a sz. Katharina kápolnát is ellátja, pozsonyi és szöllősi birtokait senkinek másnak el

¹⁾ P. v. lt. Lad. 16. No. 1.

²⁾ U. o. No. 2a.

³⁾ U. o. No. 2b.

⁴⁾ U. o. No. 7.

⁵⁾ U. o. No. 8b.

⁶⁾ U. o. No. 10.

⁷⁾ U. o. No. 11.

⁸⁾ U. o. No. 14a.

⁹⁾ Dr. Wertner: Die Grafen von St. Georgen und Bösing.
9. lap.

¹⁰⁾ P. v. lt. Lad. 15. No. 1.

¹¹⁾ U. o. No. 4a.

ne adja és el ne zálogosítsa, csak Pozsony városnak.¹⁾ 1372-ben Lajos király meg olyan értelmű leiratot intézett a nevezett cistercita rendhez, hogy az szőlősi birtokát a szt.-györgyi és bazini grófoknak »hűbérbe« ne adja, hanem inkább, hogy a birtok, mint ez már azelőtt is úgy volt, Pozsony városnak adassék ki bérbe.²⁾ Daczára azonban ennek, a szt.-györgyi grófok maguknak vindicáltak a Szőlős iránti elsőséget és János gróf kijelenté, hogy a szőlősi birtok megvételére senkinek másnak nincsen joga, csakis ő neki.³⁾ A nemes grófnak ezen tiltakozása daczára a város haszonbérleti viszonyban maradt a cistercita renddel szemben. Tudjuk, hogy 1372-ben a rend saját pozsonyi és szőlősi birtokát két évig 40 font dénárért⁴⁾ adta haszonbérbe a városnak. Ezen haszonbéri viszony ettől fogva azután állandó is maradt.⁵⁾ Végre a város 1523-ban a cistercitáknak Mihály-utczai házát, melyben 1311 óta a Franciscus de Columba által alapított sz. Katalinról címzett kápolna⁶⁾ is volt, és a szőlősi ingatlant is, 1050 font pfenningért megvette.⁷⁾ A város a vételért 10 évi részletben fizette ki.⁸⁾

Verekenye a pozsonyi várispánsághoz tartozott. 1290-ben ajándékozta ezen várföldet III. András király Zorád Mártonnak és Mátyásnak, Hertel fiainak, csallóközi nemeseknek.⁹⁾ Ezen család nem volt sokáig a birtok élvezetében. Már 1341-ben találkozunk Zorád Péterrel, ki saját jószágrészt Teuffenkens János pozsonyi polgárnak eladja.¹⁰⁾ Zorád Péternek volt egy Erzsébet nevű leánya, s mintán Péter elhalt, özvegye *Lászlóhoz*, Vathay János fiához ment férjhez.

Zorád Péter özvegye 1356-ban hitbérét és leányának, Erzsébetnek hozzájárulásával, ennek leánynegyedét is, *Jakus* comes pozsonyi bírónak adta el örökáron hatvan márka dénárért.¹¹⁾

Miklós pedig, Jakus bíró fia, 1375-ben zálogosította el ezen jószágrészt Pozsony városnak hatszáz arany forintért.¹²⁾

¹⁾ P. v. lt. L. 15. No. 5.

²⁾ U. o. No. 7.

³⁾ U. o. No. 8.

⁴⁾ U. o. No. 9.

⁵⁾ U. o. No. 12a.

⁶⁾ *Fejér*: C. d. VIII. 1. 625. l.

⁷⁾ P. v. lt. Lad. 15. No. 13a - 13b.

⁸⁾ U. o. No. 13h.

⁹⁾ U. o. L. 7. No. 6a.

¹⁰⁾ U. o. No. 1c.

¹¹⁾ U. o. No. 1d.

¹²⁾ U. o. No. 1a.

A Teuffenkers-féle birtokrészt már 1356-ban adta zálogba a leánynegyeddel együtt Teuffenkers Klára, Jakus pozsonyi bírónak 50 font dénárért.¹⁾

A Zorád-féle örökösök számosak lehettek s így az ősi birtok is természetesen ugyanannyi részre oszlott. — I. Lajos király 1356-ban megtiltja Péter és *Lőrincz* nevű örökösöknek, hogy birtokrészüket idegeneknek zálogosítsák el, hanem csakis pozsonyi polgároknak.²⁾ *Lőrincz*nek Márton és *András* nevű fia volt. Mindkettő 1364-ben adta zálogba birtokrészét Szt.-Györgyi Péternek.³⁾ — András vereckyei birtokának $\frac{1}{6}$ részét később *Tesomul* és *Péter* Szent-Györgyi Péter fiainak eladván, Pozsony várost mint szomszédot az elővételi jognál fogva megkínálta. A város ezen részt 40 márka dénárért megvette. — Egy második hatodát a jószágának meg a város ugyanezen évben, t. i. 1375-ben, zálogba vette Szent-Györgyi Péter gróf kizárásával vereckyei Andrásról.⁴⁾

Ezen András örökösök nélkül halt el, úgy hogy a Pozsony város zálogbirtokában maradt birtokrész a koronára szállott volna vissza. Zsigmond király azonban azt 1392-ben a városnak királyi adomány czímén átengedte.⁵⁾ A pozsonyi káptalan a várost az ingatlanba 1393-ban iktatta be ellentmondás nélkül.⁶⁾

A vereckyei birtoknak egy része Jakab pozsonyi bíró családjának került tulajdonába.

1399-ben tesz felterjesztést a pozsonyi káptalan a királyhoz azon vitás ügyben, mely egy vereckyei jószággrészlet iránt egyrészt Beszethe Miklós és annak neje Anna, másrészt Nagyszombati Miklós között lefolyt.⁷⁾ — Beszethe Miklóst és nejét már fent említettük, midőn Jakab bíró családjáról emlékeztünk. Az itt megnevezett Anna III-dik Jakabnak volt a leánya. — A vitás ügy egyezség által fejeztetett be. Ezt Zsigmond király 1399-ben meg is erősítette.⁸⁾ Még egy birtokrésze volt Beszethe Miklósnak Vereckyén. Ezt bizonyos *Sándor* György tartotta kezén 1400-ban, a minek Beszethe Anna ellentmondott.⁹⁾ 1401-ben Anna már ezen jószággrészbe beiktattatik.¹⁰⁾

¹⁾ P. v. lt. Lad. 7. No. 1e.

²⁾ U. o. No. 8.

³⁾ U. o. No. 9k.

⁴⁾ U. o. No. 9a. 9c.

⁵⁾ U. o. No. 2b.

⁶⁾ U. o. No. 3a.

⁷⁾ U. o. No. 7d.

⁸⁾ U. o. No. 7e.

⁹⁾ U. o. No. 3b.

¹⁰⁾ U. o. No. 3c.

Beszethe Miklósné özvegyiségre jutván, másodszor ment férjhez és pedig Gwalt János pozsonyi polgárhoz. Ez utóbbira hagyta Anna 1420-ban vereckyei birtokrészét, olyan feltétellel azonban, hogy ha Gwalt János özvegyiségre jutván még egyszer megnősülne és gyermeke nem maradna, úgy ezen birtokrész a pozsonyi Szt. Lőrinczhez címzett plébánia-templomban levő Szt. Anna oltárra szálljon.¹⁾

Rozgonyi István és György grófok, úgy az utóbbinak fia, Sebestyén, 1449-ben azzal állottak elő, hogy a vereckyei birtok a pozsonyi várhoz tartozik és ezen címen azt el is foglalták. A város és pozsonyi káptalan²⁾ ellentmondottak ugyan ezen erőszakos foglalásnak,³⁾ daczára azonban ennek, a Rozgonyiak, később pedig Pozsony várának többi kapitányai is bentmaradtak a birtokban, azt Pozsony város már vissza nem kapta.

Röccséről csak azt kívánjuk felemlíteni, hogy ezen községben pozsonyi polgároknak voltak szölei. I. Lajos király az ottani földesuraknak 1377-ben hagyta meg, hogy ne akadályozzák a pozsonyi polgárokat abban, hogy a leszüretelt szőlőt hordókba rakják.⁴⁾

A város területéhez tartozó *erdők* a város közelében és leginkább a Dunántúl terjedtek. Ott volt a »Zabos« (Habern), a »Liget« (Au),⁵⁾ a Pötschen-liget stb. A többi erdők közül a városi jogkönyv felemlíti a »Grünschachen«, »Wogram«, »Tuerung«, »Barát-liget« (Pffaffenau), »Unser frawenschachen« nevezetű erdőket.

A *határok* megjelölése és fentartása, az ingatlan birtoknak épségben maradása miatt, felette fontosnak tartatott.

Különösen a pozsonyi területtel határos szomszédokkal szemben esett meg többször, hogy a határok vitásokká váltak.

Tudjuk, hogy a szőlősi határ iránt 1358-ban volt valamely peres ügy, mely Konth Miklós nádor ítélete által döntetett el.⁶⁾

A szőlősi és bazini határok ügyében 1361-ben megint csak Konth Miklós nádor határozott.⁷⁾ 1347-ben meg Dévény,

¹⁾ P. v. lt. L. 7. No. 7b.

²⁾ Szintén ugyanott földesúr.

³⁾ P. v. lt. L. 7. No. 26. 48.

⁴⁾ U. o. L. 17. No. 57.

⁵⁾ P. v. sz. k. 1444. Mt. Auch an den tag hab wir gehat Inn habern IIII Aribater die peusch gehakt habu. zu stat grabn vnd hab geben yden XII d. Wien facit X. L. VIII d. wien. — Item auch an den tag In der Aw besunder IIII. Aribater etc.

⁶⁾ P. v. lt. Lad. 14. No. 4.

⁷⁾ U. o. No. 110.

Borostyánkő, Récse és Szöllős határában Rawen Mihály királyi megbízott (procurator) és Várady Benedek pozsonyi kanonok tartottak határjárást.¹⁾

IV.

A város kegyúri joga.

András királynak az 1291. évből származó, Pozsonyt illető nagy szabadság-levélében a plébánosválasztási jogról szó nincs. A királyok akkor, midőn valamely várost függetleníve, önálló bíróválasztási joggal láttak el és bizonyos közterhek fizetése alól fölmentettek, rendesen megadták a plébános szabadválasztásának jogát is.²⁾ Pozsonynyal nem így történt. A város széke az Árpád-házból származó királyok idejében a vár alatt volt. A XIII. század vége felé már tetemesen délkeleti irányban lefelé húzódtott. Ugyanezen század elején Imre király III. Incze pápához fordult a végett, hogy a prépostsági templom, mely eleddig, a káptallal együtt, a várban állott, a vár falain kívül építtessék.

1221-ben a prépost maga fordult III. Honorius pápához, a prépostságnak áthelyezése végett. A pápa válasza kedvező volt.

Ez időbe esik a székesegyháznak újjáépítése. A templom az Ottokár-féle 1271. évi cseh pusztítás idejében még teljesen talán föl sem volt építve; bizonyos azonban, hogy a már akkor fölépült rész a pusztító lángoknak lett marhalékává.

1292-ben János, Péternek fia, nemes várjobbágy, Turne nevű jószágát ajándékozta az üdvözítőről címzett templomnak. Tette pedig ezt részben azért, hogy patronátusi jogot szerezzen, másrészt pedig, mert elődei itt voltak eltemetve. Tény, hogy 1302-ig városszerte a lelkipásztorkodást a pozsonyi káptalan végezte. Minthogy a templom Ottokár pusztításai következtében sokat szenvedett, a káptalan a városhoz is kénytelen volt fordulni az iránt, hogy a fölépítés költségeihez szintén járuljon hozzá. A város a költségekhez hozzá

¹⁾ P. v. lt. L. 14. No. 11a.

²⁾ Pl. a Nagyszombat részére kiadott szabadság-levél 1238-ból. *Fejér*: C. d. IV. 1. 132.

is járult s ekként megveté az alapját a plébánosválasztásra vonatkozó jogcímnek.

1302-ben — akkor, midőn Csukár János már nem élt, — jött létre a város és a káptalan között olyan értelmű szerződés, hogy a mindenkori plébánost a város a káptalan hozzájárulásával a káptalan fölszentelt papjai közül választja.

A plébánosválasztás ezen módja 1348-ig tartott. A város időközben, — t. i. 1345-ben — megint megígérte segítségét a templom kiépítéséhez. Hanem ekkor már arra törekedett, hogy a káptalannak a plébánosválasztási ügybe való beavatkozásától teljesen szabaduljon. Ez sikerült is.

1348-ban végre beleegyezett a káptalan abba, hogy a plébános-választás a káptalan hozzájárulása nélkül, de mindenkor mégis csak a káptalanbeli tagok közül történjék. A templom maga azonban kizárólag a káptalan temploma maradt.¹⁾

Ilyen módon jutott Pozsony város a plébánosválasztási joghoz. Patronátusi jogot épen ilyen módon gyakorolt a város az 1526-ig a város falain kívül állott sz. Lőrincz-hez címzett templomban is.²⁾ A kórház-utczában levő sz. Lászlóhoz címzett »kórházi templom« fölötti kegyúri joghoz a város 1397-ben jutott, a midőn ezen jogot Pál és László, a templomnak alapítói, engedmény útján a városra ruházták.³⁾

V.

A város által viselendő közterhek. A város részvéte a törvényhozásban és a koronázások alkalmával.

Hogy Pozsony város 1291. előtt milyen terheket volt köteles viselni, azt csakis a III. András-féle szabadságlevélből határozhatjuk meg hozzávetőleg.

Ezen privilégiumban említve van a terragium, földbér, melynek fizetése alól fölmentetik a város a legközelebbi tíz évi időre; a 10 év letelte után azonban minden házhely

¹⁾ Dr. Rimely Károly: A pozsonyi prépostság. Adalékok az Új magyar Sion 1880-iki évfolyamához. 28—44.

²⁾ Rimely: C. Capit. ins. Eccl. coll. Pos. 190. l.

³⁾ P. v. lt. L. 18. No. 1.

(mansio) után három fontot tartoznak fizetni. A korcsmák, fa és erdő utáni tartozásokról fölmentetik a város.

A *terrarium* (tiérage), mint egyik neve a földadónak, az egész középkorban dívott. Franciaországban, Belgiumban és a frank vidékeken eredetére nézve a VIII. századig vihető vissza. Eleinte általános házhely (mansio) utáni adó volt,¹⁾ későbbben terménybeli adóvá változott át és az irtások után fizettetett.²⁾ Jellege ezen adónemnek, legalább kezdetben, merőben közjogi. Az idők folyamán azonban magánjogi tartozássá lett.

Hazánkban az egyes földtulajdonosok földjeiket szabad földművelők által is műveltették. Ezek a földtulajdonosoknak előbb terménybeli tartozásokat teljesítettek, később pénzbeli fizetéseket róvtak le.³⁾ Ezen fizetéseket nevezték földbérnek — *terrariumnak*.

A *terrarium*, a mint a III. András-féle privilégium mutatja, ha a királyi kincstárt (quasi mint földregále-tulajdonost) illette, szintén közjogi jellegű volt.

Ha idegennek volt valahol szőleje, úgy ez után, valószínűleg a földesúrnak, bizonyos összeget (Gastgab) kellett fizetnie. — Ilyen kötelezettség hárult a pozsonyi szőlőtulajdonosokra is Dévényben. 1375-ben Nagy Lajos fölmentette őket ezen inkább magánjellegű kötelezettség alól, de a földadót azért mégis meg kellett fizetniök.⁴⁾

Előfordul az András-féle szabadsomlevélben a tized is.

A tized minden termény után szedetett. — Kezdetben kizárólag az egyház tulajdonát képezte; a XIII. század kezdetén ezen tized egy harmadrésze a királyi kincstárba folyt be.⁵⁾ — Az András-féle kiváltságlevél a tizednek fizetését határozottan kiemeli.

A bor és más termények utáni tized a városnak állandó tartozását képezte. A XV. században Pozsony városát a tizedtartozás erősebben kezdte érdekelni. 1439-ben Albert király és Erzsébet királyné a pozsonyi tizedjogot a városnak 4000 frtért adták bérbe. Ezen összeggel Stibor Miklósnak tartozott a király. 1440-ben Erzsébet királyné a 4000 frtot

¹⁾ Hufe = mansio = rusticana possessio. *Haltaus*: Glossarium Germanicum Medii Aevi. 959. Páriz-Pápay csak szállást mond. *Dictionary*. 383.

²⁾ *Schröder*: Deutsche Rechtsgeschichte. (Lehrbuch.) 187. lap. *Brunner H.*: Deutsche Rechtsgesch. II. 236.

³⁾ *Hajnik I.*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. 141. l.

⁴⁾ *Fejér*: C. d. IX. 5. 32.

⁵⁾ *Hajnik I.*: Magyar alk. és jogt. az Árpádok alatt. 171. l.

a várostól Stihornak utalta át s így tartozását kifizette.¹⁾ A zálogban bírt tizedet választott polgárok szedték be. Ezek táblásoknak (Tablaschen) hívtak, mert táblát hordtak magukkal, hogy az egyesek tartozását följegyezzék.²⁾

A város, érthető okokból, a középkori védvámrendszerből kifolyólag nem szívesen tűrte azt, hogy a más által szedett tized bekerült a városba, mert ennek esetleg vevője akadhatott, — mi saját érdekével meg nem egyezett. — Így, midőn 1415-ben János esztergomi érsek saját tizedét a városba hozatta és ezt el is adta, panaszt emeltek a pozsonyiak Zsigmondnál. A király méltányosnak találta a város kívánságát, a neheztelt eljárást megszüntette és megtiltotta az érseknek, hogy a bort továbbra is behozza a városba, hangoztatván, hogy a borát a városon kívül, esetleg a Csallóközben adja el.³⁾ A hatóságok a városnak érintett, jogos óhaját később is tekintetbe vették. Ha mégis a kényszer következtében szükségessé vált a bornak behozatala a városba, úgy erre mindig előzetesen kikérték a városnak engedélyét. Így tett 1430-ban Bajnóczi Noffry János harminczados, midőn a huszita-veszélyek elől a város nyújtott biztos elhelyezést a veszélyeztetett árúk és élelmiszerek számára.⁴⁾

A XIV. század közepe óta a királyi kincstárnak egy újabb jövedelmi forrásával találkozunk. A honvédelmi rendszer ugyanis Károly Róbert király által merőben a banderialis alapra fektettetvén, Nagy Lajos alatt bővebb fejlődésnek indult. Minthogy azonban erre pénz kellett, a király az 1351. évi országgyűlésen kijelentette, hogy ezentúl a királyi jószágokon a termények kilenczedét fogja szedni és ugyanezt a királyné is meg fogja tenni. Meghagyta egyúttal a főuraknak és nemeseknek, hogy saját jószágaikon is hasonlóképen cselekedjenek.⁵⁾

Így nehezedett Pozsony városra, a tizeden kívül, a kilenczed is.

1371-ben változtatott ezen Nagy Lajos király, midőn tekintettel arra, hogy a város tűzvész miatt nagyon sokat szenvedett és elszegényedett, a kilenczed fizetése alól minden időre fölmentette.⁶⁾ Pozsony város hatalmas szomszédjai, a szentgyörgyi és bazini grófok, a királynak ezen kiváltságát sokáig nem akarták megérteni; a privilégiumnak daczára

¹⁾ P. v. lt. L. 34. No. 12.

²⁾ *Rakorszky*: Stadthaus u. Stadtrath. 37. l.

³⁾ *Fejér*: C. d. X. 5. 567. l.

⁴⁾ U. o. X. 8. 630.

⁵⁾ *Feszler-Klein*: Geschichte von Ungarn. II. 196. l.

⁶⁾ *Fejér*: C. d. IX. 4. 339. l.

szedték saját területükön a szőlőbirtok-tulajdonnal bíró pozsonyi polgároktól a kilenczedet. Az így kiváltságukban megzavart békés polgárok elpanaszolták ügyüket Mátyás királynak. Ez meg is tiltotta János és Zsigmond szentgyörgyi és bazini grófoknak önkényes eljárásukat.¹⁾ Ezen tilalom azonban nem hozta meg a várt eredményt. Mátyás király 1472-ben,²⁾ sőt Ulászló még 1512-ben³⁾ kénytelen volt ugyanezen parancsot ismételni.

Az Árpád-házból származott királyok idejében elkezdett még azon szokás is, hogy a királynak, a királynénak, és más előkelőbb főuraknak bizonyos alkalmakkor ajándékokat nyújtott át a város.⁴⁾

Ezen ajándékok leginkább újévkor adattak át (strenalia) és Budának (Wud) neveztettek.

A városi számadás-könyvek legrégibb töredékeiből megtudjuk, hogy ezen czímen a város polgárai 1364-ben a királynak két vég löveni posztót, egy aranyozott — két egy fél márka súlyú — ezüst serleget, a királynénak egy vég löveni posztót és két márka súlyú aranyozott ezüst serleget, a főudvarmesternek egy nyergot, egy lovaglófeket, egy vég gyolcsot ajándékoztak. A főudvarmesternek járó ezen ajándéktárgyakat — kivéve a gyolcsot, melyet természetben kellett neki átadni — 800 fillérért válthatták meg. A tárnokmesternek szintén járt egy lovaglófék és egy vég gyolcs. A gyolcson kívül a többi tárgyak 800 fillérért voltak megválthatók.

A pozsonyi vár ispánjának járó újévi ajándék egy nyereg és lófék vala. 1364-ben az összes újévi ajándékok költsége 99 font dénárt tett ki; 1375-ben 127 fontot, 1374-ben 330 arany forintot.⁵⁾

Az újévi ajándékok a XV. században is jártak. — 1417-ben Borbála királyné ismeri el, hogy a várostól szokásos újévi ajándékként két darab két márka súlyú ezüst aranyozott kupát, továbbá két vég löveni posztót vett át.⁶⁾

Zsigmond király, daczára sokoldalú elfoglaltságának és az országból való távollétének, az évi »budát« éber figyelemmel tartotta nyilván és nem igen bírta azt másnak kezére. 1434-ben az újévi ajándékok miatt Baselből írt a városnak, hogy azokat eljöveteleig tartsák vissza, ki ne adják

¹⁾ P. v. lt. Lad. 10. No. 8.

²⁾ U. o. No. 10. 4.

³⁾ U. o. No. 37.

⁴⁾ *Fejér*: C. d. II. 217. — *Hajnik*: Magyar alkotm. és jogt. 171. l.

⁵⁾ *Fejérpataky L.*: Magyarorsz. városok régi szám. könyvei. 39—40. l.

⁶⁾ *Fejér*: C. d. X. 5. 693.

senkinek.¹⁾ Ezen 1434. évbeli ajándék 66 arany forintnyi értékű volt. 58 aranyba került a löveni posztó, a serlegek megarányozásáért pedig 8 arany forintot fizettek.²⁾

Mátyás királynak a város 1464-ben négy nehéz aranyozott ezüst serleggel kedveskedett újkör.³⁾

Vajjon ezen évenként visszatérő ajándékoknak jogi alapja hol keresendő, arra nézve adattal nem rendelkezünk. Úgy hisszük azonban, hogy az ajándékok szolgáltatást képezvén, alapjuk olyan viszontszolgáltatásban keresendő, melyet a város annak idejében a királytól, annak udvarbelieitől vagy esetleg a várispántól nyert.

Németországban már a legrégibb időkben a *vámmentességnek* évről-évre való megújításáért kötelesek voltak egyes városok a birodalmi bíróság előtt Frankfurtban megjelenni és ajándékként kupákat, borsot, kalapot, keztyűt stb. ünnepélyes fölvonulás közben átadni.

Elismerése volt ez annak, hogy a vámmentesség, mint előjog, a császár által adatik.⁴⁾

¹⁾ U. o. X. 8. 635.

²⁾ 1434. évi sz. k. Czu der Wued. — Item vmb III. Tuecher von Löfen zu Wyenn die man hat gebn zu der Wued hab wir gebn dem Hans Eylausnrokch LVIII fl. auri. — Item wir habn gebn dem hanns Gold und von den zwayn kopphn zu vergolden VIII. fl. auri.

³⁾ P. v. lt. 1464/5. évi sz. k. Ausgeben auf die Bud dem König von hungern. — Item am freitag nach S. Sebastian tag hat mein her der burgermeister Niclas Flins kauft von dem Jakob juden von Passaw ij Silber pecher, die hoben gewogen x viij lat albeg ain marikch vmb iij fl auri vnd fur den golden hat man zu derselben zeit geben xi β. θ. vnd die Sum hat brecht nach den lat abzuraithen die der burgermeister selbst gewärt hat viij ₰ v β θ viij ₰ θ.
v β θ.

Item eodem die hat mein her dem burgermeister selbs dargeben ain Silber pecher der hat gewogen vj lat vnd i quintat da fuor hob ich ihm geben iij fl auri vnd die gulden sein gelöst worden albeg ainer vmb x β xv θ. Summa facit iij ₰ θ.
vj β.

Item eodem die hat der kamerer auch hergeben ain silber pecher der hat gewogen viij lat und der marikch auch zu raitten vmb vj fl auri vnd die Sum nach dem lat facit ain halb marikch und 1 lat daran hat er emphanen iiij lb. θ. iiij lb. θ.

Item am Sambstog am Sand forgen Tag hob ich geben dem maister hans golt und viij fl auri zu vergulden die Koppf auf die Büd dem könig Mathiaschs von ungern viij fl.

Item eodem die hab ich geben maister hans Goltsund auf die Büd von wegen ij Koph und j neuen die er gepessert vnd vergolt hat ij gulden vnd der burgermeister ij vnd dem burgermeister hab ich ain genung vmb sein gulden tan.

Summa lat. fac. x ii fl. auri.
x vj ₰ iij β. θ.

⁴⁾ Lásd *Maurer*: Städteverfassung in Deutschl. I. 312—314.

Bizonyos, a mint azt alantabb fogjuk látni, hogy Pozsony város is a vámmentességet a királyok kegyéből nyerte el; bizonyos, hogy a külváros területének egyes részei (pl. a Vödritz) a városi területhez való kapcsolása előtt a vármegye hatósága alá tartozott. Tudjuk azt is, hogy a város, daczára a III. András-féle privilégiumnak, mely a városi erdők utáni és fából álló adózást megszüntette, a vadászati regále eredetének okából évenként bizonyos számú vadat szolgáltatott természetbeni ajándékként. Nem kell-e tehát itt is a strenáliák jogi keletkezését illetőleg azon megállapodásra jutnunk, hogy azok a királyok által adott számos előjogoknak már mintegy csak jelképes viszontszolgáltatásaként keletkeztek, s hogy ezek által csak az szándékoltatott jeleztetni, hogy az előjog a királytól származott, vagy hogy a külváros bizonyos területe a vármegye joghatósága alá tartozott valaha, vagy hogy legalább egyes jogokat egykor a várispán gyakorolt?

Különben a Zsigmond király-féle kisebb végzemény (1405: II.) 13. cikkének bevezetése is összeköttetésbe hozza az akkor szabályozott ajándékokat a városoknak a király által adott szabadalmaival. Világos bizonyítéka ez annak, hogy az ajándékok a kiváltságok eredetének elismeréseképen szoktak átnyújtatni.

Az újévi ajándékokon kívül kötelesek voltak a városok a királyt, ha a városba jött, vendégszeretően fogadni és mindennel ellátni. — Az 1410. és 1419. évbeli konyhaszámadások Zsigmond király ellátását Pozsonyban egész részletesen világítják meg.¹⁾ A királyok eljövételüket rendesen előre tudtul adták, hogy a város a vendégfogadásra készen legyen. — Borbála királyné 1417-ben Ó-Budáról küldött értesítést Pozsonyba, hogy vejével, Albert herczeggel sz. Márton napja utáni pénteken Pozsonyba jön. — Készítsen tehát elő a város élelmet, enni-inni valót, hogy ezekben hiány ne legyen.²⁾

Zsigmond király is, midőn Baselből idejött és ez alkalommal újévi ajándékait maga szándékozott a várostól átvenni, gondoskodott arról, — és pedig a legrészletesebben — hogy az ő és udvarának megvendéglése alkalmából a város zavarba ne jöjjön. A király még az élelmi czikkeknak minőségét is megjelöli. Megkivánja ugyanis, hogy legyen jobbféle hal, jó bor, kenyér, a legjobb szőlő és körte

¹⁾ *Fejérpataky L.*: Magyarorsz. városok régi szám. könyvei. 41. és 52. l.

²⁾ *Fejér*: C. d. I. 8. 609. l.

— de mindez elég bőven, hogy ő és családja ittlétekor hiányt ne szenvedjen.¹⁾

A hadi költségeknek egy része szintén a városokra hárult. Ezen költségek részint a város megerősítését célozták, részint pedig olyanok voltak, melyek a királyok által viselt országos háborúk költségeiből a városra háríttattak.

Pozsony is busásan járult költségekkel hadakozási célokra.

A római városok mind fallal voltak körülvéve. A germán hódítók földülták a városokat, a falakat. Nem szerették a falakat, nem laktak köztük, hanem a földült városok mellett telepedtek le. Csak biztonsági okokból emeltek bástyákat. Később azonban a földült városok helyén ismét fallal körülvett városok keletkeztek.

A frank uralom alatt Németországban egyes helyeken várak épültek. A helység maga *villának* nevezetett és csak akkor lett belőle *civitas* midőn fallal vétetett körül.

A várost a lakosoknak kellett megvédeni. A város jellege Németországban a fallal való megerősítésben kersendő.²⁾ Minden város vár. A régi városok megerősített helyek; nevük Burg — civitas. A régi városok előtti telepítvények a Vorburgok, Franciaországban Faubourgs. — Más nevük a városoknak Urbs — a környezet — suburbium. Franciaországban *cité*, a környékbeli nyílt helyek — *villes*. Páris állott a citéből, villeből és a Faubourgból. (Du Breul: Le theatre des antiquitez de Paris, 1612. p. 249.)³⁾

Az olasz városok legnagyobb része Liudprand történetíró idejében (X. század) kőfalakkal és árkokkal volt biztosítva.⁴⁾

Az angol *burh*, *buruh*, *byrig*, úgy mint a dán *by*, várost jelent, vagy legalább is megerősített helyet.⁵⁾

És nálunk a *vár* és *város* elnevezés nem utal-e ugyanerre?

Nagyon is ide szól — legalább is Pozsonyra nézve — Honorius pápának már fent említett, 1221. évi április 20-án az esztergomi érsekhez intézett levele,⁶⁾ melyben a Castrumot határozottan a *Burgum* mellett említi, midőn megengedi,

¹⁾ Fejér: C. d. X. 8. 635. l.

²⁾ Maurer: Städteverfassung in Deutschland. I. 1—45. l.

³⁾ U. o. 103—111. l.

⁴⁾ Hegel K.: Städteverfassung Italiens. II. 62—63. l.

⁵⁾ Hegel: Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter. I. 36.

⁶⁾ Fejér: C. d. III. 1. 312.

hogy a prépostsági templom onnan ide — a Burgumba — a városba áttétessék. Azt lehetne ugyan ez ellen mondani, hogy ezen oklevél külföldi és az ottani viszonyokat szem előtt tartva és azokból indulva ki, idegenszerű fogalmakat alkalmaz ide. Valami látszatja van ugyan a dolognak, de tekintetbe kell vennünk, hogy ezen levele a pápának a pozsonyi prépost által hozzá intézett kérés következtében iratott az esztergomi érsekhez. Föl nem tehető, hogy a kérelem tárgya a prépost által tüzetesen le nem iratott volna. Ezen esetben pedig nagyon is közel fekvő dolog, hogy a pápai levélben idézett kérelme a prépostnak »ut in Burgum eiusdem castri . . . liceret . . . transferri« — annak saját előadásából van merítve. Ha ezt elfogadjuk, úgy nálunk is a Castrum és Burgum, a vár és városnak egymás közötti összefüggését a fallal való körülvételből magyarázhatjuk ki.

Vagy talán csupa véletlennek tartuk azt, hogy királyaink már réges-rég óta Pozsonyt, és más megerősített helyeket is, mindig *civitasnak* mondják, más helyeket pedig, melyek fallal nem valának körülvéve, rendesen csupán *villa*, *oppidum* névvel illetik?

Az ugyan igaz, hogy nálunk a *szabad* város jellege a királyi privilegium adta kiváltságokban és a városi szervezetben nyilvánul, de úgy hiszem, hogy ha valamely helységet fallal vettek körül, ezt — legalább a közönséges, ha nem is jogi értelemben — mindig városnak tartották nálunk is. Németországban sem nyerte el a fallal körülvett hely, egyedül ezen megerősítés folytán, a városi szervezetet.¹⁾

Az első megerősítések földsánczok és fa-palánkokból állottak; e megerősítési mód még a XIII-ik században is divott. Korán építették azonban már kőanyagból a város kapuit és az őrtornyokat, melyek néha szabadon, fallal való összeköttetés nélkül is állottak.²⁾

Pozsonyban is már korán találjuk nyomát az ilyen tornyoknak.

Már fent volt szó azon egyezségről, mely egyrészt Pozsony város, másrészt Jakab bíró között a két Wedritz patak között levő terület iránt 1289-ben a pozsonyi káptalan előtt megkötöttet. Említettük, hogy 1317-ben a város a vitás területet végleg átengedi Jakabnak és utódainak.

Ezen oklevélben³⁾ említetik *két torony*, melyet Jakab bíró a város falain belül, a városnak »helyreállítása és ké-

¹⁾ Maurer: i. h. I. 134. l.

²⁾ U. o. I. 112—115.

³⁾ P. v. lt. L. 11. No. 86.

nyelme« végett épített. Ezek mindenestre védő-tornyok voltak. Itt említetnek a város falai is, »intra muros nostros«. Látjuk tehát, hogy Pozsony város már az Árpád-házból származott királyok korszakában tornyokkal és falakkal volt megerősítve.

A város megerősítéséből származó kiadások községi terhet képeztek, melyekhez minden állású községi lakosnak hozzá kellett járulnia. — Nagy Lajos 1345-ben bocsátott ki ezen irányban nevezetes rendeletet. — Kötelességévé tette a város minden rangú és állású háztulajdonosának, egyháziaknak, világiaknak és zsidó vallásúaknak, hogy egyenlőképen járuljanak hozzá a város megerősítéséhez, mert, úgymond, a háború veszélye egyenlő, az mindenkit egyenlően érint, kell tehát, hogy a város épségben tartása és őrzése körül fölmerült költségeket is a háztulajdonosok közösen viseljék.¹⁾

Az 1370. évből való számadási töredék az erődtések nemét is bővebben ismerteti meg velünk. Főlemlítetnek *kapuk* és *hidak*. A városnak 1397-ben Zsigmond királyhoz intézett panaszos föliratában még a városi *árkokról* van szó.²⁾

A városok várfalakkal való körülvétele és megerősítése Zsigmond király által rendeltetett el a XV. század első tizedének legelső éveiben.³⁾ — A Csehországban akkor elterjedt huszita tanok csirái voltak azon pusztításoknak, melyeknek az ország éjszaknyugoti része éveken át ki volt téve. Miután Husz János a constanzi zsinat által — daczára annak, hogy oda való menetelekor Zsigmond király által védlevéllel láttatott el s daczára annak, hogy a király a zsinatnál is többször szabadságba helyezését kísérelte meg — 1415-ben tűzhalálra ítéltetett és ezen ítélet rajta végre is hajtott: Csehországban az új tan követői egyre szaporodtak és a fegyveres összetűzések is napirendre kerültek. — Zsigmond ezen tanok elterjedése ellen szigorú intézkedéseket tett, melyeknek megint hosszú éveken át tartó véres háborúk voltak következményei.⁴⁾

Ezen okokból a városok megerősítése mindegyre szükségessé vált.

Borbála királyné 1427-ben értesítette Pozsony várost arról, hogy ő egy vasárnap késő este Nyitrára jövet azt hallotta az ottani püspöktől, hogy egy huszita csapat Pozsony

¹⁾ *Fejér*: C. d. IX. 1. 363.

²⁾ *Rakorszky*: Alt. Übl. v. Pb. II. — Pressburgs einstige Befestigung.

³⁾ Decret. Sigism. II. 1405. 1. 3. §.

⁴⁾ V. ö. *Feszler-Klein*: Geschichte von Ungarn II. 323. stb. 1.

felé tör és azt el akarja foglalni és elpusztítani. — Inti a királyné a pozsonyiakat, hogy a város tegye meg a szükséges óvintézkedéseket.¹⁾

Maga Zsigmond már nem csak általános óvatosságra, hívta föl Pozsonyt, hanem annak körülárkoltatását rendelte el. Ehhez a polgároknak kellett hozzálátniuk s ha nem tették, úgy Rozgonyi István és György pozsonyi főispánok vagyon-elkobzás terhe alatt kényszeríthették erre az ellenszegülő polgárokat.²⁾

A megerősítési munkálatok folytatódtak; a király is hozatott ide 1430-ban szakértőbb munkaerőket külföldről, Németországból, kik a város ellátásában részesültek.³⁾

Midőn a husziták Pilsen alá jöttek és ezen, a baseli zsinat által is erősen támogatott erősséget — a katholicismusnak legerősebb helyét — hiába ostromolták volt, midőn Prokop, a huszita sereg fővezére, az ellene szított fölkelés következtében a parancsnokságról lemondott, a huszita táborban a fegyelmetlenség és inség magas fokra hágott.⁴⁾

Zsigmond, mintha előre látta volna, hogy az inség által rablókalandokra kényszerült huszita csapatok Magyarországot s különösen annak nyugoti részét fogják zaklatni, még 1433-ban bocsátott ki egy rendeletet, mely Pozsony város megerősítését célozta. Ezen erősítés nem nehezedett a város vállaira egyedül.

A királyi városok, mint Buda, Székesfehérvár, Esztergom, Kassa, Eperjes, Bártfa, azon kívül a szepesi tíz lándzsás kerület, de még egyházi főurak is, mint a veszprémi és győri püspök, a pannonhalmi és pécsváradi apát, szőlítetták föl arra, hogy a Pozsonyban elhelyezendő hadi nép fentartására egy évre 1680 arany forintot fizessenek.⁵⁾

A pusztító csapatok Magyarországra való betörései egyre ismétlődtek; Nagyszombathból az apácák félelmükben Pozsonyba menekültek.⁶⁾

Zsigmond 1435-ben már nem csak a pozsonyi vár és város, de még Nagyszombat, Szakolcza, Trencsén és más, a veszélyeztetett Morva határ szomszédságában levő városoknak megerősítését is kénytelen volt elrendelni.⁷⁾

1) *Fejér*: C. d. X. 8. 608. l.

2) U. o. 8. 610. l.

3) U. o. 631. l.

4) *Feszler-Klein*: m. f. 393—394. l.

5) *Fejér*: C. d. X. 8. 633. l.

6) U. o. 648. l.

7) U. o. 644. l.

De a dolog természeténél fogva nem csak saját védelmére volt köteles a város közköltségeket viselni, hanem az ország, valamint a király által tervbe vett hadjáratokhoz is esetről-esetre hozzájárult a közköltségekhez.

Nagy Lajos fivére, András, nápolyi királylyá történendő megkoronáztatását egyre várván, midőn végre arról értesült, hogy a koronáztatását biztosító okirat részére már ki van állítva, egy lovagjáték alkalmával arra ragadtatta magát, hogy zászlójára egy bitóhárdot és czöveket festetett. Ellenei ezen czélzást elérvén, titokban való meggyilkoltatását határozták el. Kicsalták őt Aversába és ott 1345-ben orozva megölték.¹⁾

Nagy Lajos fivérének halálát megboszulni óhajtván, hadat gyűjtött; e végett természetesen pénzre volt szüksége. A király Pozsony várostól 400 márka ezüstöt követelt; ezt azonban Pozsony sokalta. Előadta a királynak, hogy a folytonos hadi veszélyek és a szőlők pusztulása következtében a lakosok végingésre jutottak, már sokan elköltöznek innen — elégedjék meg a király 200 márkával.²⁾ Lajos az előterjesztés indokait elfogadta s nemsokára meghagyta a városnak, hogy hát küldje meg a 200 márkát.³⁾

Ilyen hadi segélyek későbbi időkben is rovattak ki a városra.

Albert király 1438-ban vetett ki ily czímen Pozsonyra 1000 arany forintot.⁴⁾

Ezen összes terhek ellenében — melyeknek viselése alól Mátyás király 1475-ben mentette volt föl a várost, de csak tíz évre⁵⁾ — a már az Árpádok úgy az Anjou-házból származott királyok idejében nyert előjogokon és kiváltságokon kívül, a város Zsigmond alatt nyerte el azon legfényesebb előjogát, hogy t. i. több más várossal együtt befo lyást nyert követküldési jogával az országgyűlésen a közügyek intézése körül. Így lett a város a törvényhozási testület tagjává. Zsigmond 1405-ben hívta meg legelőször a városokat az országgyűlésre. Ez által méltán engedett nekik — mint a műveltség, kereskedelem és iparfejlesztés tényezőinek — helyet azon testületben, mely hivatva van az ország sorsában határozólag és döntőleg intézkedni.

¹⁾ Feszler-Klein : G. v. U. II. 97—98.

²⁾ Fejér : C. d. IX. 5. 631.

³⁾ U. o. 632.

⁴⁾ U. o. XI. 104. l.

⁵⁾ P. v. lt. Lad. 1. No. 20.

A város ezóta szakadatlanul tényezője volt a törvényhozási testületnek.¹⁾ Ismeretes, hogy ezen befolyás nem volt döntő. Tudva van, hogy a városoknak szavazata nem válhatott azzá. Azonban a többi városokkal együtt, mint országos rend, figyelemmel kísérhették köveik által a közérdeket, de saját városuk magánérdekét is.

Maradtak reánk országgyűlésekre szóló meghívó-levelek a XV. századból. Megemlíti itt az 1446. évi február 9-én Székesfehérvárott megtartott országgyűlést, melyhez a főpapok és főnemesek külön meghívóval szólították föl a várost, hogy követei által jelenjék meg.²⁾

A következő, 1447. évi márczius 12-re, Hunyadi János által egybehívott országgyűlésen Pozsony város szintén képviselve volt. Egy ezen évből származó számadási följegyzés legalább azt tünteti föl, hogy a város bírása, Kunigsfelder Lajos sokszor járt föl a város ügyeiben Budáról a »Rakusch«-ra a magyar urakhoz, mi alatt az országgyűlés értendő. Ezen ügybuzgóságáért egyelőre 16 forinttal jutalmazták meg a bírót.³⁾

Egy ugyanazon évből reánk maradt levél meg a város második követének személyét ismerteti meg velünk. Gmaitl István senator volt ez, ki Kunigsfelderrel együtt képviselte a város érdekeit ezen országgyűlésen.⁴⁾ Meg voltak hívva a pozsonyi követek az 1448. évi sz. György napján Budára kitűzött országgyűlésre is.⁵⁾

Résztvett Pozsony város, Flinz polgármestere által, 1452-ben a pozsonyi országgyűlésen, mely később Bécsbe ment át azon célból, hogy a cseh, osztrák és morva rendekkel együtt V. Lászlónak, Frigyes császár kezéből való fölszabadításán tanácskozzék. A hivatalos oklevélben, mely a nemzeteknek egyesülését kimondotta, a pozsonyi országgyűlés is szerepel.⁶⁾ A császár elleni hadviselésnek megkezdése előtt azonban a rendek még Budán tanácskoztak. Ezen tanácskozáshoz Pozsony város Gailsam Andrást és ismét

¹⁾ V. ö. Dr. Korbuly: Magyarország. közjoga. 275. l.

²⁾ P. v. lt. L. 60. No. 15.

³⁾ P. v. lt. 1447. 48. évi sz. k. »So hat mir herr peter Krawss In' die raitung gelegt darumb ich Im In einer quittung genug hab getan von wegen unsers Richtherrn Ludvig Kunigs felder das Im dye heren geschäft haben ze Geben vmb sein mue die er getan hat zu der Stat notdorft als der gezogen ist oft auf und nyder gen Ofen und auff den Rakusch zu ungrischen herr am mitichen vor exaltacionis ste. Crucis zu ersten mal XVI. flor.«

⁴⁾ P. v. lt. L. 9. No. 79.

⁵⁾ U. o. L. 37. Sect. 2. No. 241.

⁶⁾ Feszler-Klein: Gesch. v. Ungarn. II. 529. l.

Kunigsfelder Jakabot küldé ki. Ezek 1452. évi augusztus havában arról értesítik a várost, hogy Hunyadi János kormányzó még nagyobb haddal fog a császár ellen indulni, mint az osztrákok.¹⁾

Pozsony város — eredetére meg nem határozható — azon kitüntetésben is részesült, hogy követei által, a többi városokkal együtt, a királyok megkoronáztatásának ünnepélyén is részt vett.

Buda város régóta élvezte ezen kitüntetést, még pedig olyképen, hogy követei pánczélosan a koronázási templom ajtaját őrizték. A budai jogkönyv a XV. század legelső évtizedeiben iratott; annak 166 pontja erről már említést tesz.

A budaiak e kitüntetését említi Dlugoss, I. Ulászló megkoronáztatása alkalmából.²⁾

Vajjon Pozsony város követei mely időtől fogva vettek részt a koronázás ünnepélyén, arra vonatkozólag megbízható adattal nem rendelkezünk. Tény azonban, hogy Pozsony város küldöttjei már Albert királynak 1439-ben Székesfehérvárott történt megkoronáztatása alkalmával jelen voltak. Ekkor a követek a városnak zászlója alatt jelentek meg.³⁾ I. Ulászló 1440. évi július 17-én koronáztatott meg. Dlugoss előadásából tudjuk, hogy Buda város követei jelen voltak ezen ünnepélyen. Két hónappal ezelőtt, (a csecsemő) V. László király megkoronáztatása alkalmával, a pozsonyi követek szintén elindultak Székesfehérvárra.

Az 1439/40-ik évi városi számadási könyv fölemlíti, hogy a városi bíró (Ranes István), Horndl Linhard és Lanng Pál piunkösd napjának estéjén lovas kísérettel indultak Székesfehérvárra »kegyelmes királyné asszonyunkhoz, a midőn a kegyelmes fiatal László királyt megkoronázták«. A követek négy heti útra keltek s ezért a városi pénztár őket 51 arany forinttal és 6 schillinggel, tehát busás úti-pénzzel látta el.⁴⁾

¹⁾ P. v. lt. Lad. 20. No. 37. — *Feszler-Klein* i. m. IV. 531. l.

²⁾ *Lichner-Michnay*: Budai j. k. 104. l.

³⁾ 1439. évi sz. k. »Item am Suntag nach petronelle virginis vmb II. elln tafata dem Ludvig Kunigsfelder zv ainen fan wen im die herrn seinen fan aus haben gelassen al dy herrn gen weissenburg zogen zu der Kronung mit hern Stefan.«

⁴⁾ P. v. sz. k. »1439/1440. Stadzeerung. — Item am hailign pfinstag Obend ist von Richter und der linhart horndl und der lanng paull ausgefahren mit exlichen reitunden geselln ken weissn purgkeh zu den genedigen frawen der Künigin als man den genedigen herrn den Jungen Kunigk lasla kronen schold und belibn ains untz In dy

Nem akarjuk vitatni, vajjon jókor érkezett-e a pozsonyi küldöttség a koronázáshoz; köztudomású dolog, hogy az Székesfehérvárott 1440. május 11-én, pünkösdnapikor történt.¹⁾ Forrásunk azonban egyenesen a fiatal király megkoronáztatásának ünnepségét említi utazási czélként, ezért mi is úgy tüntettük föl azt.

Más esetről is tudunk, hogy a pozsonyiak követek által koronázási ünnepélyen képviseltették magukat. II. Ulászló király gyermek fiát, II. Lajost, Székesfehérvárott 1508-ban megkoronáztatta, akkor a városi tanács Haymer István városi jegyzőt, Vorster Farkast és Voit Frigyes esküdt polgárokat küldötte követségbe.

Ezek először Budára mentek, honnan az ország nagyjai a megkoronázandó királylyal együtt május 31-én, szerdán, Krisztus mennybemenetele napján délután 2--3 óra között Székesfehérvárra indultak. Pénteken, június 2-án este öt órakor érkeztek meg mindnyájan az ős koronázó városba.

A koronázás maga vasárnap, június hó 4-én délelőtt 10 és 11 óra között, Tamás esztergomi érsek és konstantinápolyi patriarcha által történt. A fiatal király előtt a zászlós urak és pedig Héderváry Ferencz, Török Imre, Báthory István, Perényi Gábor, Kanizsay György horvátországi bán és Palóczy Mihály vitték az ország és mellék-tartományai zászlóit; sz. István pallosát Báthory György, az ország almáját Ráskay Balázs, a szent koronát az ország nádora Perényi Imre és János szepesi gróf vitték. Június 9-én érkezett vissza a fiatal király az ország nagyjaival és a követekkel együtt Budára.

Megérkezése után György brandenburgi gróf vitte föl a fiatal királyt a várba.

Ezen koronázási ünnepségen, a budai és pozsonyi követeken kívül, részt vettek még a kassaiak, bártfaiak, eperjesiek, nagyszombatiak, soproniak, pestiek; tehát az összes szab. kir. városok követei, azon kívül Körmöcz és Besztercebánya, valamint az erdélyi városok követei is. Mindezt Hajmer István, Pozsony város jegyzője, visszajövele után Pozsony város jogkönyvébe elég részletes pontossággal jegyezte föl.²⁾

A királyi városok a koronázások alkalmával régóta szoktak az újonnan megkoronázott királynak ajándékokkal

vierte wochn, den hab wir mit gebn zu der zerung LI flor auri und VI Sch 9. wien.

¹⁾ *Feszler-Klein*: *Gesch. v. Ung.* II. 456.

²⁾ P. v. j. k. 168a; kiadta *Király János*: A pozsonyi nagydunai vám és révj. tört. 69. l.

kedveskedni. Pozsony város sem tett ebben kivételt. A mondott alkalommal egy ezüst serleget ajánlott föl a királynak, ép úgy mint Bártfa, Eperjes, Nagyszombat és Sopron. Buda, Pest, Kolozsvár két-két ezüst serleget adtak. Az erdélyi városok ez alkalommal öt ezüst serleget, egy ezüst kupát (kannát), egy ezüst tálat (medenczét) és egy drága szőnyeget hoztak ajándékba; ezen ajándék értéke 140 forint volt. — A bányavárosok ajándéka két ezüst serlegeből, egy ezüst kupából és egy ezüst tálból állott. Az ünnepélyes átadás a király bevonulása napján a budai várban délután négy és öt óra között történt.¹⁾

VI.

A városi szervezet, a tanács, a bíróság és a hivatalnokok.

Ott a hol az előbbiekben a városok keletkezéséről szólottunk, hol a városi jogokról mint külön jogokról megemlékeztünk, ezek keletkezésére vonatkozólag mindig csak külső létesítő elemeket említettünk föl; t. i. a telepítést és a kir. privilegiumokat. Nem vettük azonban eleddig figyelembe a városok és városi jogok keletkezésének belső jogi okait is.

Nem elégitheti ki az oknyomozó gondolkozást azon pusztá tény, hogy a városok részint a mesterembereknek önkéntes, biztosabb helyre való húzódása, a vár közelébe való vonzódása azonkívül a külföldi szorgalmas iparnépeknek telepítése által keletkeztek, hogy a városjogokat a telepített népek magukkal hozták és hogy a városi jogok a királyi privilegiumok jótékony védő paizsa alatt fejlődtek.

Ezen említett körülmények csak a külső keretet nyújtják, a nélkül, hogy megadnák azon kérdésre a feleletet, vajjon jogilag hogy képzelendő a városok és a városjogok keletkezése?

Valamely embertömegnek egy helyen való letelepülése, lakhelyüknek városfallal körülvétele még nem adja meg a jogi jellegét a városnak. A kir. privilegium csak kerete a városi fejlődésnek, de nem adja a városi jog külön kelet-

¹⁾ U. o.

kezésének szervi magyarázatát. A privilegium írott betű; annak termő talajra kell találnia, hogy abból a szerves fejlődés kiindulhasson.

A várost, jogilag véve, annak szervezete teszi azzá.

A városi szervezet egyenlő azon organumok szerves együttműködésével, melyek a város beligazgatási, igazság-szolgáltatási teendőinek összeségét saját területén kizárólag végzik.

Ha ezen teendők ellátása más, földesúri, kormány-hatósági közegek, de nem közvetlenül a király joghatósága által korlátozva van, ha ezen korlátozás a városok iránt szolgáltatandó vagyoni terhek által külső elismerésre is jut, akkor jogilag véve nem városi, hanem községi szervezettel állunk szemben.

A kettő közötti viszonyt a fejlődés alapjánól kiindulva kellend megfigyelnünk, hogy a város minőségét jogilag kimutassuk és a városi jog alapját megismerjük. Hogy az Árpád-házból származott királyok korszakában ilyen községi szervezet létezett, erről számos okmányaink tesznek említést. Hiszen a várjobbágyok, a várszolgák helységekben laktak, melyeket okleveleink villáknak neveznek.

Ilyen a villa Magar (Nagy-Magyar), villa Votha (Vatta), villa Ilka (Jóka),¹⁾ villa Erdeol, villa Furay, Pokay²⁾ stb. stb.

Ezen villák lakói közül leginkább a várnép, a várszolgák (castrenses, civiles, populi castri, conditionales) foglalkoztak már korán iparral.

II. Bélának 1138. évben kelt adománylevele hosszú sorát tünteti föl az építőknek, szekereseknek, sütőknek, szűcsöknek, szakácsoknak, toásóknak, szőlőműveseknek, kerékgyártóknak.³⁾

A várszolgák a várispánhoz függő viszonyban állottak, ennek fizettek bizonyos terménybeli tartozásokat. Peres ügyeiket az udvarbíró vagy helyettese (vicarius) látta el.

Megtörtént azonban, hogy a királyok kegye a várnép által lakott helyeket is bizonyos önállóságra emelte s őket a várispántól, illetve udvarbírájától függetlenné tette.

Igy történt ez például 1240-ben IV. Béla király alatt, midőn a győri várispánság alá tartozó Ság, Nyul, Tarján és Écs helységeknek megengedettett, hogy *közös akarattal* bírót választhatnak — et habeant inter se villium electum

¹⁾ *Féjér*: C. d. IV, 1. 150.

²⁾ U. o. 69.

³⁾ U. o. II. 94—109.

communi voluntate — az udvarbíró helyettese ügyeikben el ne járhasson. Ezen helységek tartozásait, valamint a a közsébeliek egymás közötti örökösödési jogát is rendezi Béla király.¹⁾

Való igaz, hogy ezen oklevélben nem szigorúan véve az elősorolt helységek önállósítását van szó, hanem inkább az ezen villákban lakó várszolgákéről. De minden esetre oly újítás ez, mely a községi szervezet fejlődésének alapját tünteti föl.

Hiszen már fentebb láttuk, midőn Pozsony városnak a pozsonyi várispánsághoz való viszonyát tárgyaltuk, továbbá midőn a város területi viszonyairól szólottunk, hogy már korán fejlődtek Pozsony város magva mellett közösségek, melyek külön bíróság alatt voltak. Ott van a váralja, mely már a XIII. században, ott van Vödritz község, mely a XIV. században külön bíró alatt áll, később pedig a vármegyétől teljesen függetlenné lesz, ugyanazon szabadságokkal ruháztatik föl, mint a milyenekkel Pozsony bíró.

Hogy a fejlődés menetét még tisztábban lássuk, vegyük Somorja mezőváros példáját.

II. Rudolf királynak 1583-ban kelt privilegiuma határozta meg végleg a városnak jogi állását a pozsonyi vár kapitányával szemben. Ezen mezőváros László király által még 1287-ben »terra nostra populosának« hivatik. Ezen területet Kún László *Károly* grófnak, Sándor fiának adja királyi adományként,²⁾ Zsigmond király már *meglevő* vám- és rév-, valamint vámmentességi jogait erősíti meg (1392, 1425).³⁾

Daczára azonban ennek, s hogy már mindezen oklevelekben bíróról (villicus) és esküdtekről van szó — tehát önálló községi beligazgatása volt a városnak — a Rudolf-féle ép most említett oklevél mutatja azt, hogy a bíróválasztás a pozsonyi vár kapitányának megerősítésétől függ, hogy a bíróság csak bizonyos ügyekben ítélhet, hogy a város bizonyos határidőkben évenként a vár kapitányának tetemes pénzösszegeket tartozik fizetni.⁴⁾

Ezen város beligazgatásának, szervezetének fejlődési menetéből más, hasonló fejlődésmenetre vissza is lehet következtetni.

¹⁾ *Pesty Fr.*: A várisp. tört. 80—81. l. — *Fejér*: C. d. IX. 1. 194—197. l.

²⁾ Somorja m. város levéltárában levő eredeti okmány.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o. Rudolf király okmánya.

A helység népe, összesége bizonyos előjogokban részesül, bizonyos tekintetben önállóságra jut, de függetlensége a helységnek még ez által nincsen kimondva.

De az képezi a kérdés tárgyát, vajjon ezen községi szervezet mikor változik át városivá, azaz mikor válik a községből város?

Említettük már, hogy a városi fejlődés alapja a szabadság.

A jobbhágyi kötelek alóli fölmentés adja meg a szabadságot.

Ez a szabadság azonban nem olyan, hogy azt külön királyi kiváltság alakjában kell a községi fejlődésnek indult hely lakosainak bevárnia, hanem ezt a szabadságot megteremti önmagának a lakosság összesége; a királyi privilegium leggyakrabban már csak meglevő állapotokkal számol, azoknak megadja létezésüknek sanctióját.

A községi szervezettel bíró helységekből fejlődik a kölcsönös érintkezés, a közlekedés. Az érintkezés teremti a kereskedést, a kereskedés a vásárt, a vásár a vásárjogot, a vásárjog a városi szervezetet és a város jogát.

Nem kell azonban azt hinni, hogy ezen fölállított tétel hazánk minden városára alkalmazandó, ezen fejlődési menetet sokszor pótolta maga a telepítés, midőn a város alapítása már eleve czélul tűzetett ki és az illető helyre sereglett néptömegnek kiváltsággként megadattak azon jogi viszonyok, melyek máskülönben a lassú, természetes fejlődés productumaként tűnnek föl.

II. Béla király Grech szlapon város részére 1242-ben kiadott szabadalomlevelében egyenesen mondja: »cum nostrae placuisset voluntati in Zágrabia in monte Grech civitatem liberam construere et ibidem hospites convocare . . .«

Ez egyenesen városalapítás.

A városi szervezet nem fejlődött ki a község szervezetéből, nem a közlekedés fejlesztette ki a város jogát, nem innen származott a városi jog. Az utóbbiak, a telepések maguk szerkesztették azt és a király helybenhagyta. »Conditiones . . . et libertates . . . quas ipsi inter se fecerunt . . .«¹⁾

A fejlődés természetes menete azonban az, melyet fentebb hangsúlyoztunk.

Lássuk tehát közelebbről a városi szervezet és városi jog fejlődését.

A községi lakosok legnagyobb része, a dolog természeténél fogva, földműveléssel foglalkozott; ezen foglalatosság

¹⁾ Lichner-Michnaynál 244. l.

mellett üzték egyesek az ipart is. A különböző életszükségletek beszerzése egy és ugyanazon helyen nem volt lehetséges. Más helyekről kellett vagy a nyers anyagot vagy az iparterményt, melyre szükség vala, beszerezni. Némely helyek, természeti fekvésükknél fogva, alkalmasabbak voltak arra, hogy a kereskedelem központjává legyenek. Ide sereglettek az idegenek, hogy termékeiken túladjanak. Itt indult a kereskedelem nagyobb lendületnek.

Magok az ilyen helyeknek lakosai nagyon különböző elemekből állhattak. Laktak egyes helyeken szabadok, jobbágyok, várnépek, de nemesek is. Ezek mindegyike saját különböző bíróságának illetékessége alá tartozott.

Az idegen helyekről ide tömörült nép az egyes üzletek elintézésénél nem köthette magát a szigorú, lassú menetű és a könnyed forgalomra nem alkalmazható jogszabályokhoz.

Az üzletek sokasága, azok gyors és biztos lebonyolíthatása külön jogot, külön bíraskodást követelt. A forgalom maga megalkotta ezt; megszületett a vásári bíróság és a vásári bíróság alkotta külön vásári jog.

Ezen bíróság és jog mellett a községek lakosai, más viszonyaikat illetőleg, megmaradtak saját bíróságuk illetékessége alatt; rájuk személyes jogukat alkalmazták.

Csak ha üzletet végeztek, ha mint vásárosok megjelentek valamely helyen, a vásár alatt kötött ügyletek tekintetében tartoztak a külön bíró, a külön jog alá.

A vásár csak a biztos utazás lehetősége mellett volt képzelhető.¹⁾ Ez a királyi béke által biztosított, mely a veszélyektől megóvott vásárlátogatásban nyilvánult.

A biztos kíséretet csak a király adhatta és ez eleinte csak a vásár idejére, az oda és visszautazásra szólt. Ez eleinte csak a vásár idejére, később az egész esztendőre terjedt ki. Előbb csak a vásárosokat, később az egész helység lakóit illette és így a község általános jogává lett.²⁾ Ez így volt Németországban, a városok keletkezésének tulajdonképeni hazájában. Franciaországban a királyi béke alatti helyek szintén villes de paix, villes franchises-eknek hívták.³⁾

Nálunk is hasonló viszonyok voltak. A legrégebbi ránk maradt vásártartási privilegium, melyet IV. László király Buda városnak 1287-ben adott, következő jellemző és érdekes részt tartalmazza: »... congregationem fori . . . pacifice celebrandam, liberam omnino et exemptam a iuris dictione

¹⁾ Lásd *Maurer*: Städteverf. in Deutschl. I. 333.

²⁾ U. o. 339—344.

³⁾ U. o. 345.

regni nostri palatini . . . aliorumque omnium . . . nostrorum regni magnatum et baronum et specialiter magistri tavernicorum nostrorum ac iudicis curiae nostrae imperiora iurisdictione quolibet in eisdem sibi nundinis foro, congregatione generali seu feriis prorsus *per omnia denegata*, ipsius tantum modo Budensis nostri castri iudicis potentiae seu iudicio reservatam«. ¹⁾

Itt határozottan vásári *külön bírósággal* állunk szemben, mely az összes vásári népre és a vásár idejére kiterjed.

Visszamenve Béla királyunk Budát illető 1244-ből való arany bullájára, ebben mint újonnan kiadott, de régi szabadságlomra hivatkozó okmányban a »forum quotidianum« fordul elő; ugyanezen okmányban a »major villae« szabadválasztási joga elismertetik.

Tehát a vásártartás általában már az 1287. évi szabadságlevél kiadása előtt is divott; sőt az 1244. évi oklevél a vásártartásról úgy emlékezik meg, mint már *azelőtt* meglevőről. ²⁾

Az 1287. évi oklevél, a külön birói hatáskör mellett, különös súlyt fektet a vásár békés megtartására, tehát a vásári békére. Ezen, a vásárt látogató nép részére biztosított királyi békével találkozunk a Pozsony részére I. Lajos király által 1344-ben kiadott vásár-privilegiumban is. ³⁾ Ez a vásárra menőknek oda és visszajövet szabad utat biztosít. A fő- és alispánnak meghagyja a király, hogy a pozsonyi vásárra menő kereskedőket pártfogásukba vegyék. Ezen királyi békének sanctióját a már fent említett *Grech* város részére kiállított privilegiumból is kivehetjük. Ha e város lakói *kiraboltatnak, a kúráért azon terület ura szavatol, a kinek területén a rablás megtörtént.*

Látjuk mindezekből, hogy a magyarországi városok életében a legrégibb időktől fogva a vásár részére biztosított királyi béke megvolt.

Ez a vásári béke és vásári bíraskodás a városi szervezetnek lett a megteremtője. Oda, a hol a vásárok a kiterjedtebb kereskedelem fonalán nevezetesebbekké váltak, több ember gyülekezett, a vásári jog és béke csakhamar túlszárnyalta az országos jogot és uralta a vásár helyét.

Az így alkotott szabadság, ha nagyobb és fontosabb helyen fejlődött, a helynek a többi kormányhatóságoktól való teljes függetlenségét vonta maga után és egyenesen a király

¹⁾ *Fejér*: C. d. V. 3. 350. l.

²⁾ U. o. IV. 1. 326. l.

³⁾ U. o. IX. 1. 204–205. l.

alá helyezte azt, immunitást biztosított neki és királyi várossá tette.

Németország számos pontján a városok már sokkal előbb fennállottak, mintsem hogy azokat a privilegiumok elismerték.¹⁾

Nálunk is a jogot az élet teremtetten meg.

Nincs kizárva, hogy sok helyen, különösen ott, hol német telepesek képezték a lakosság zömét, már sokkal a kir. privilegium kiadása előtt létrejött a városi élet említett előfeltétele. Meglehet, hogy Pozsonnyal is így vagyunk.

Régi intézmény volt Pozsony városban a hegymester (perigmeister) intézménye, mely még a földművelő községi szervezetre emlékeztet.

Pozsony réges-régtől fogva nevezetes bortermelést űzött; természetesen, hogy a szőlők művelése és az azokban ejtett károk elhárítása hatósági fölügyeletet igényelt. E fölügyeletet a hegymester gyakorolta.

Hatósága tehát mezőrendőri volt.

Városi jogkönyvünk²⁾ tüzetes intézkedéseket tartalmaz a hatósági közeg teendőiről. Birságolási joggal bírt; a birságok részben kizárólagos tulajdonát képezték, részben a segítségére oldala mellett működő esőszókkal osztozkodott azokban.

A hegymester fölesküdtött hivatalos személy volt. Megesküdtött hivatalba lépte előtt arra, hogy a környékbeli hegyekben szegényekkel és gazdagokkal szemben igazságos és hűséges lesz. A szőlőkre éber figyelemmel ügyel és a várostól tőle telhető módon minden kárt elhárít, működésében részrehajlás és irigység nélkül jár el.³⁾

A hegymester teendői legközelebb állanak a községi szervezethez. Eredetére nézve minden esetre oly időkhöz vihető vissza, midőn a lakosság nagy része közös földterületben részesült, mely közös földterület községi fölügyeletet igényelt.⁴⁾

Igen régi, a városi szervezet első éveiből eredettnek hiszszük a vásárbirói intézményt is. E föltevésünket azzal indokoljuk, a mit a városok keletkezéséről a vásárjoggal egybefüggőleg említettünk.

A vásárbirónak tevékenysége policialis jellegű vala; kötelessége volt az eladandó tárgyakat megvizsgálni, vajjon

¹⁾ Maurer: Städteverfassung. I. 284. l.

²⁾ Pozsony v. jkv. 125.

³⁾ U. o. 168.

⁴⁾ Maurer: Städteverfassung. I. 55. l.

el vannak-e látva a város jegyével. Így például minden péknek megvált a maga számjegye, melyet minden kenyérre rá tartozott süttetni.¹⁾ Ha olyan árút talált a vásárbíró, melyen a városi jegy hiányzott, az árút elkobozhatta. Az elkobozott árú értékének egyharmad része az övé volt.²⁾

A vásári bíró teendőivel némi összefüggést mutat a későbbi időkben föltűnő mértékjelzők (augiesser) intézménye. Ezek a városi mértékekre ügyeltek föl; ha valakinél hamisított mértéket találtak, például valamely korcsmárosnál, akkor ezt az ürmérték tartalmával nyilvánosan leöntötték.³⁾

A vásárbírói intézmény elkülönített állapotban igaz csak a későbbi középkorban mutatkozik. Ebből azonban épenséggel nem következik az, hogy azon hatósági teendők, melyek az utóbbi időben a vásárbíróra külön bizattak, már előbb nem gyakoroltattak volna.

A városi élet élénksége épen ellenkezőleg azt követeli, hogy a hatósági fölügyelet, azaz a vásárbírói tevékenység, már kezdetől fogva biztosítsa a forgalmat.

Mi azon nézethen vagyunk, hogy a vásárbíró mint ilyen, de még a hegymester is, mezei rendőri hatáskörével olyan elvált hatáskört mutat, mely eredetileg a községi vagy városi bíró tevékenységéhez tartozott.

Midőn az idők folyamában a község igazgatási teendői szaporodtak, midőn a vásári jog már városi joggá fejlődött, midőn a villicus már esküdt társaival a városi számosabb lakosság ügyeit kezelte, midőn ezen lakosság különböző jellege a városi jog hatása alatt megszűnt, midőn a különböző elemek joga a városi jog alkalmazása következtében elsimult: akkor a vásárbíró megszűnt annak lenni és lett belőle városi bíró, előbbeni policialis teendői pedig más alsóbb rendű közegekre bizattak.

III. András királynak 1291. évi nagy szabadalomlevelében a következőket olvassuk. »Item concessimus, quod omnes mercatores pannorum, Bouum et piscium de quibuscunque Regnis vel locis ad ipsam civitatem venientes descendant in eadem mercimonia sua libere et secure uendicioni exponendo.«

Kell-e ennél világosabb bizonyíték arra, hogy már e kiváltságlevél kiadása előtt Pozsonyban a kereskedelem virágzásnak indult? hogy itt már korán vásár volt?

¹⁾ Pozsony v. jköny. 122. .

²⁾ U. o. 158.

³⁾ Rakorszky: Stadthaus u. Stadtrath. 24. I.

A mint a Seine folyó Páris történetében főfontosságú szerepet játszik, a mennyiben ott a mercatores aquae nyerték el az első privilegiumokat,¹⁾ úgy a Duna oly közlekedési út vala, mely a pozsonyi vár alján a vásárt önkéntelenül megteremtette. A királyi privilegium tehát csak már meglevő tényezőkkel számolt.

A városi szervezet keletkezésének vizsgálása, a városi előljáróság eredetének föl kutatása alkalmával azon kérdés merül föl, vajjon az András király-féle szabadalomlevél milyen rendelkezést tartalmaz ez irányban?

Ebben benne foglaltatik, hogy a pozsonyi vendégnép bírót (villicum seu judicem) szabadon választhat. Ez, tizenkét polgár esküdt társával együtt, úgy a pozsonyi vendégnép mint az idegenek (extraneorum) között fölmerült peres ügyekben ítél.

1280-ban már találkoztunk Jakab bíróval, ki »villicus de suburbio castris Posoniensisnek« neveztetik. Rövid kilencz évvel rá azon peregyezséget, mely Jakab bíró és a város között a Vödritz terület tárgyában keletkezik, a város nevében Tywardus »villicus« és tizenkét esküdttársa az összes pozsonyi polgárság képviseletében köti meg.²⁾

A községi előljáróság testülete tehát már ekkor megvolt.

E testület élén állott a községi bíró — villicus. Úgy látszik mindegyik városrésznek külön-külön volt ilyen bírója.

Erre utal Jakab bírónak elnevezése, ki váraljai bíró jelzéssel fordul elő. Valószínűleg ebből indul ki Rakovszky, midőn azt mondja, hogy Pozsony a XIII. században a bel- és két külvárosra oszlott és hogy ezek mindegyikében külön-külön bíró működött.³⁾ Károly Róbert királynak már fent idézett 1336-ban kiadott levele⁴⁾ is ide utal. Ekkor szűnik meg a külvárosban és a váralján keletkezett külön bíróság.

Hogy ilyenek voltak a viszonyok egyes városokban, azt igazolja Metz város példája. Itt a »maorok« föltünése előtt három villicus volt, mindegyik saját kerülete élén.⁵⁾ Nem változtat a dolgon az a körülmény, hogy az 1279. évbeli egyezség Jakabot röviden »quondam villicus civisnek« nevezi. Teendője minden esetre minden egyes villicusnak saját kerületében egy és ugyanaz volt: a mezsei rendőri, vásári és

¹⁾ *Hegel*: Städte u. Gilden der germanischen Völker im Mittelalter. II. 86—87.

²⁾ *P. v. lt. Lad.* 11. No. 8d.

³⁾ *Rakovszky*: Stadthaus u. Stadtrath. 19. l.

⁴⁾ *Fejér*: C. d. VI. 1. 109.

⁵⁾ *Maurer*: Städteverf. I. 568. l.

policialis ügyek rendezése, melyeknek ellenőrzésére a tizenkettes tanács volt hivatva.¹⁾ A tulajdonképeni peres ügyek elintézése a nádori ítélőszékhez tartozott.

III. András privilegiuma tehát már községi szervezetet talált; ezt változtatta át városivá. A változtatás nem volt mesterséges. A községi szervezet már organicus fejlődésében természetesen a városihoz hajlott. E tényleges viszonyoknak megadta a király a sanctiót. A községi korlátolt bíraskodást jogilag általánosította, a vásárjogot városi joggá tette, a jogalkalmazást benszülöttekre és idegenekre egyenlőképen kiterjesztette és ezzel az általános városi jognak és városi szervezetnek létezését királyi tekintélyével megerősítette; »... iidem Hospites nostri iudicio Palatinatus in nullo astare teneantur«.

Hogy mennyiben szabadítá föl ezen királyi oklevél a város lakosait a közterhek alól, azt már fentebb fejtegettük.

A városi szervezettel együtt járt a városok *immunitása* is; függetlenség a királyi hivataloktól, függetlenség az országos bíróságoktól.²⁾

Ide utal a szabadalomlevelekben olvasható azon rendelkezés, hogy a városokban a királyi pénzverők a városi hatóság képviselőjének kizárásával el nem járhatnak; így rendeltetett ez Nagyszombatra vonatkozólag 1238-ban, Pozsonyt illetőleg 1291-ben az illető szabadalomlevelekben, kifejeztetvén ezekben, hogy a királyi pénzverők, a vármegye hatóságának kizárásával, csakis a városinak közbenjöttével teljesíthetik működésüket.

A kincstárt érdeklő pénzbevonások a városi bíró tekintélye alatt, annak közbenjárásával történnek. A Nagyszombat várost illető 1238-ik évbeli privilegium határozottan mondja, hogy a polgárok ezentúl »ad regiam coronam specialiter pertinent«. A város tehát ez által királyi várossá lett. Így vált Pozsony is azzá, mert megnyerte városi immunitását — függetlenségét. Közvetlenül a király hatósága alá került, a király által nyújtott béke biztosítá minden más idegen beavatkozástól.

Mindezzel, a mit a városi szervezet, a városi jog rendelkezéséről előadtunk, nincs ellentétben az a fönt hangoztatott állításunk, hogy a pozsonyi vendégnép jogát régi hazájából hozta magával.

Ha az a föltevésünk felel meg a valóságnak, hogy a pozsonyi vendégnép betelepítése már sz. István király ide-

¹⁾ *Mayer*: Städteverfassung. 579. l.

²⁾ U. o. l. 437. l.

jében történt, vagy pedig ezen időt követőleg igen korán, úgy nagyon is lehetséges, hogy a telepések már akkor elhozhatták magukkal az egykori hazájukban régtől fogva megvolt községi szervezetnek az ismeretét és hogy a későbbi új jövevények, kiket esetleg épen a vásár és kereskedelmi összeköttetés hozott ide, a Németországban javában fejlődező városi szervezettel, városi joggal ismertették meg régi hon- társaikat.

Különben királyaink is belátták a városok hasznos voltát; nem kételkedhetni, hogy ők is tudomást szereztek a külföldi jogintézményekről és hogy az azokban nevelkedett külföldiekkel az által igyekeztek az ittlétet megkedveltetni, hogy nem csak megengedték nekik, hogy a honi szokásokat megtartsák, de az ezek alapján megadott privilegiumok által biztosították számukra természetesen továbbfejlődésüket, biztosították nekik mintegy azt a légkört, melyhez hozzá voltak szokva s mely fejlődésüknek létfeltétele volt.

Említettük különben már fent, hogy a középkor nem a területi, hanem a származás jogalkalmazásának volt kor- szaka.¹⁾

Nézzük most a városi szervezetet és annak további fejlődését.

A községi bíró — villicus — városi bíróvá lett.

Hertho bíró 1314-ben már iudex et Rector civitatis posoniensisnek nevezi magát.²⁾ A iudex a város főnökének igazságügyi, a Rector közigazgatási teendőire utal.

A városi bíró neve ezentúl állandóan iudex — Richter.

A régi községi testület, az esküdtek — iurati — városi testületté lett.

A mint a községi esküdtek a villicussal együtt jártak el kisebb vásári, policialis, mezeti rendőri ügyekben, úgy a városi esküdtek a városi bíróval együtt képezték azt a tes- tületet, mely a város bírósági és közigazgatási ügyeiben eljár.

A városi esküdtek a városi bíróval egy időben tűn- nek föl. Nálunk ezen időpontot jogilag III. András király privilegiuma határozza meg. Németországban a Rathmannok föltünése különböző időbe esik. Eredetüket a X. századba helyezik.³⁾

A községi előjárók keletkezése a községek függőségi viszonyával van kapcsolatban. A község fölötti hatósággal

¹⁾ Maurer : Städteverf. IV. 23. l.

²⁾ P. v. lt. Lad. 11. No. 8b.

³⁾ Maurer i. m. l. 582. l.

fölruházott egyén vagy testület a község ügyeit maga kezelni képtelen vala; meghívta magát a községet bizonyos ügyekben való eljárásra. Maga a község ezen teendőket társas hatóság által teljesítette.¹⁾

Midőn azután később a község fölszabadul, a városban az érintett teendőket folytatva a városi tanács végzi.

A községi tanács, ha a község által szabadon is választatik, rendesen a fölötte álló hatóság által erősítettik meg. Láttuk ezt Somorja mezőváros példájánál. A városi tanács a város lakossága által szabadon választatik »Judicem inter se . . . eligent, quem voluerint«.

A városi tanács — úgy mint előbb a községi — a bírón kívül tizenkét esküdttől állott.

A tizenkettes szám Németországban a Karolingek,²⁾ Angolországban hódító Vilmos idejébe (1086-ba, midőn a Domesday-Bookot szerkesztette) vezethető vissza.³⁾ Olaszország városaiban a XII. század végeig szintén a tizenkettes számmal találkozunk.⁴⁾

A városi tanács tagjainak András király által eredetileg meghatározott tizenkettes száma 1347-ben szaporodott meg.⁵⁾

A merőben administratív, kisebbszerű teendők végzésére, a városi számadások és pénzkezelés ellenőrzésére, nemkülönben a tanács által hozott határozatok végrehajtására külön tanácsnoki állás szerveztetett. Ez volt a polgármesteri állás.⁶⁾

A polgármesternek eleinte nem volt nagy a hatásköre. Lehet, hogy a később említendő 24-es tanács létrejöttével függ össze ez állás keletkezése.

Választó volt minden teljes jogú polgár. Szükséges volt azonban, hogy a város területén ingatlan tulajdonnal bírjon.

A választás mindenkor sz. György napkor egy évi időtartamra történt. Ez így volt Németországban is.⁷⁾

Vajjon hol tartották meg a választást, arra vonatkozólag csak a későbbi középkorból vannak adataink; tudjuk, hogy a XV. században rendszerint a ferenczrendűek zárdá-

¹⁾ Maurer : Städteverf. I. 591. l.

²⁾ U. o. I. 582. l.

³⁾ Hegel : Gilden der germ. Völker im Mittelalter. I. 54. l.

⁴⁾ Hegel : Geschichte der Städteverf. v. Italien. II. 38. l.

⁵⁾ Rakorszky : Rathhaus und Stadtrath. 20. l.

⁶⁾ Maurer i. m. III. 172. l.

⁷⁾ U. o. I. 613—614. l.

jában nagy ünnepséggel, vendégséggel ment az végbe.¹⁾ Az 1447. évi választást a városházán tartották meg.

Ugyanakkor »az urak mulattatására komédiások tartottak előadást.«²⁾

Mi úgy hisszük, hogy a választás nem választott testület által, tehát közvetve, hanem közvetlenül a polgárok által történt. A XV. századbeli számadás az összes polgárokat (gemain) említi, kik a zárdában megjelentek.

A kolostor tág kerttel és épületekkel rendelkezett. Az előtt volt a meglehetősen tág tér a polgárság részére, tehát hely volt elég. A második számadási tétel meg a városházára utal. Itt is a választás maga talán nem a városházán, hanem a városház előtti téren tartatott meg.

A választás alkalmával a város harangjai megkondultak,³⁾ a kapuk előtt a bástyákon a városi őrség díszben állott.⁴⁾ A czéhek ünnepélyesen fölvonultak.⁵⁾ A választás után a bíró, méltóságteljes körmenetben, kezében az ezüsből készült bírói pálczát tartva, az esküdtekkel együtt a székes-egyházba vonult.

Itt az időszerinti plébános a bírói kötelességekről beszédet tartott és az újonnan megválasztott bírót föleskette.⁶⁾ Ez után következett az ünnepélyes mise.⁷⁾ A megválasztott bíró a városi jogkönyvnek ide vonatkozó, 1508-ból reánk maradt följegyzése szerint ünnepélyes hivatalos esküt tett. Ez a király, a magyar korona és Pozsony város iránti

¹⁾ Az 1444. évi számadási könyv szerint: Am Suntag nach Johannis ante portam latinam hab wyr geben awf dye Herrn und awf die Gemain in das Closter, als man ein Richter sazt und etzlich Ratsherrn, 30 pint wein von dem Lach hüttl per 6 d. facit 6 Sch. (*Rakorszky* i. m. 20. l.)

²⁾ P. v. lt. 1477. évi számadási könyv: Montag nach Pffngsten ainen gaukler der mainen Herrn auf dem Rathaus abenttewer zur kurzveil gemacht hat, als man Richter vnd Bürgermeister setzen sold, hab ich Im geben nach geschafft herrn Burgermaister 21 d. (*Rakorszky* m. f.)

³⁾ P. v. lt. 1492. é. sz. k.: Als man in Closter Richter vnd Rat gesetzt hat, hab ich einen der die glocken dar zue gelaît hat gebn 12 d. (*Rakorszky* m. f.)

⁴⁾ P. v. lt. 1540. évi sz. kv.: Die wachen Philippi vnd Jacobi zalt wachtern, pei den thörn vnd awf den Mauern, als man ain Obrikkait erwellt, vmb Wein 1 Sch. 10. d.

⁵⁾ *Rakorszky* i. m. 21. l.

⁶⁾ *Ballus*: Pressburg u. Umgebung, 112. l.

⁷⁾ P. v. lt. 1487/8. évi számadási könyv: Ain Ambt gesungen. Mein herrn Richter und Rat hoben ain ambt lassen singen von der heiligen dreivaltigkeit, als der Rat lees lassen ist worden, hob ich das virdig ambt, das man noch schuldîg ist gewesen bezolt 1 ₰ 9 vnd das heunung ambt auch, facit 1 ₰ . . . 2 ₰ actum post Zopflie 88.

hűségre, a szegényeknek és gazdagoknak, özvegyeknek és árváknak igazságos és hű szolgálatára vonatkozott. Ünnepelesen megfogadta, hogy ügyködésében nem tekintendi az adományt, ellenségeskedést vagy barátságot, hanem, hogy egyedül az isteni igazság szerint fog itélni.¹⁾ Az esküdt polgárok megválasztatásuk után szintén esküt tettek. Ezek esküje hasonló volt a polgármesteréhez.²⁾

A városi tanács autonom testület volt. Saját hatáskörében — ámbár felelősség és ellenőrzés mellett — korlátlanul intézkedhetett.³⁾ Ezt az autonómiát a királyok is nyíltan vagy hallgatag elismerték.

A városi előjáróság neve: városi tanács. Richter und Rath.

A tanács első személye, a tanácskozások elnöke a bíró; az esküdtek vele együtt igazságügyi teendőkben képezik a városi bíróságot.

Hogy az esküdtek mellett nem működtek külön bírák (Schöffen), hanem hogy ők voltak a jogalkalmazást kimondó egyének (Urtheilsfinder), hogy az esküdtek képezték a bíróval együtt a bírói testületet, kitűnik abból, hogy a bírói könyvben (protocollum actionale) a bíróság egyszer bíróságnak (»fur gericht in offene schran« 1402.), másszor tanácsnak (»in offen Rath« 1403.)⁴⁾ neveztetik. A bírói testület tagjai pedig egyfolytában esküdteknek (mit geschwornen) neveztetnek. A németországi városi bíróságoknál szokásban volt, hogy a bíró az ítélet felől a hallgatóság gyanánt jelen levő polgárokat (Gerichts-Umstand) kérdezte meg. Ezek pénzbírság terhe alatt voltak kötelesek a kérdésre feleletet adni. Nem így volt ez azonban mindenütt; sok helyen a külön bírák (Schöffen) vagy maga a tanács hozta meg saját kebelében az ítéletet.⁵⁾ A ránk maradt iudicaturában vannak egyes helyek, melyekből kétséget kizáró módon láthatni, hogy a bíró igenis az ítélet meghozatala előtt kérdéseket intézett a jognak alkalmazása iránt. Ilyenek: »also wurd mit frag vnd mit vrteil erfunden« (1412), »da frägt der Richter die purger vmb Recht« (1413) stb. Ezen utóbbiból lehetne ugyan arra következtetni, hogy a Pozsony városi bíróságnál is divott a véletlenül jelenlevőknek megkérdezése, azonban ez ellen a városnak alap-privilegiuma szól. De van ezen kívül ilyen kitétel is az ítéletekben: »Wir der Richter vnd Rat

¹⁾ P. v. j. k. 162.

²⁾ U. o. 163. - 164.

³⁾ Maurer i. m. III. 184. l.

⁴⁾ Ítélet örökösödési ügyben.

⁵⁾ Maurer i. m. III. 572. l.

... haben das Vrteil erlöst vnd erfunden* (1417). Az utóbbihoz csakugyan nem férhet kétség, hogy csak a városi tanács tagjai képezték a bíróságot.

A mint már említettük, a XIII. században még mind-egyik városrészben külön bíróság volt.

Ennek véget vetett a III. András-féle 1291-ik évi szabadságoklevél. Ebben elvként a bíróság egysége van kimondva. A XIV. században még újra föltűnő külön bíróságot Károly Róbert király szüntette meg.

Bizonyos, hogy már a legrégibb időkben a városi szokásjog a bírói, polgármesteri és esküdti állás betöltésénél bizonyos föltételeket szabott. Azok az egyének, kik a város ügyeit vezették, a köztisztviselőnek igen magas polczán állottak. Ezért kiváló tulajdonságokkal kellett birniok. Olyanok, kik ilyen tulajdonságokkal nem bírtak, a bírói és esküdti tisztből egyenesen ki voltak zárva.

Városi jogunk első följegyzése a következő kizárási okokat ismeri. Gyilkosság (ha csak a megölt nem volt huszita vagy más eretnek), házasságtörés, özvegyiség (ha csak az illető újonnan nem akar megnősülni), végre a hamis eskü.¹⁾

Városi jogkönyvünk 1457 utáni részében a bíró, polgármester és esküdt személyes tulajdonságaira vonatkozólag következő követelmények foglaltatnak. A magistratus tagjai mindenekelőtt legyenek 1. istenfélők, 2. a hivatal viselésére birjanak elég szakavatottsággal, legyenek 3. mindenben, úgy evés és ivás dolgában is, mértékletesek, 4. igazságszeretők, 5. erősek az igazságban, 6. állhatatosak, szóban és tettben, 7. hallgatók, őrizzék meg a hivatalos titkot, 8. ildomosak és alázatosak, 9. szegények és gazdagok iránt egyenlőkép tanácsadók, 10. ne legyenek sovárok ajándékra, 11. legyenek igazak, mindig előrelátók és megfontolók, 12. ékesszólók és mindig annak tudatában mit beszélnek és mit szándékoznak beszélni, végre 13. legyenek pozsonyi háztűzhelyes polgárok és házas emberek.

Ki van zárva a városi tanácsból a hamis eskü, emberölés és házasságtörés miatt elítélt egyén.²⁾

Még a XIV. században meg volt engedve, hogy a tanácsbeliek egymással rokonságban legyenek. 1314-ben még az apa és fiú is együtt, egy időben volt tagja a tanácsnak; mutatja ezt Strausz és ennek fia Marchard példája.³⁾ 1347-

¹⁾ P. v. j. k. 63—65.

²⁾ P. v. j. k. 153. p.

³⁾ P. v. lt. L. 11. No. 8b. — Ez *Maurer* szerint a tanácsnoki hivatalnak sok helyen egyes családokban való állandóságára vezethető vissza. III. 577. l.

ben meg Péter, Miklós és György, mindnyájan Jakab fiai, egyidejűleg voltak esküdtek.¹⁾ A XV. század joga már szigorúbb álláspontra helyezkedik. Így: két édes testvér, két sógor (kik két édestestvért nőül bírnak), após és vő, unoka-testvérek, apa és fia, azok kik egymás mellett esküt tettek, kik kereskedelmi vagy más vagyont érdeklő társaságban vannak, egyidőben nem lehetnek a tanács tagjai. Azok közül, kik egymással ily viszonyban állanak, az egyik lehet ugyan a tanácsban, de a másik nem.²⁾

A városnak igazságszolgáltatásával és adminisztrációjával megbízott testület azonban többféle közegekre szorult. A városi bíró működését megosztotta másokkal.

A XIV. század végén volt Pozsony városnak albirája is. A győri káptalannak fentemlített 1383-ik évi Mária királynéhoz intézett relációjában Kallanleukul pozsonyi vice-index van fölemlítve.³⁾ A városi bíró ekkor Spitzer Pál levén,⁴⁾ világos, hogy a vice-index a bíró mellett végezte teendőit és azt akadályozása esetén helyettesítette. Úgy látszik azonban, hogy ilyen állandó helyettesítése a bírónak a későbbi időkben, nevezetesen a XV. században, 1457. óta már nem dívott. A városi statutum ugyanis azon esetre, ha a városi bíró a város által birói ténykedésben kiküldetik, azt rendeli, hogy a rendes bíró távollétének idejére a tanács saját kebeléből válaszszon egy helyettes bírót, »kinek ép úgy kell engedelmeskedni, mint a rendes bírónak«.⁵⁾ Ezen helyettes bírón kívül a XVI. században akadunk még egy másféle bíróra is, t. i. a város magyarok lakosságának bírójára. E »magyar bírónak« hivatalos helyisége nem volt a városházán, hanem egy másik épületben ehhez igen közel, Behaim Balázs házában. Ez a ház a városház-utczában még mai napig is fennáll — az állami főreáliskola van benne elhelyezve.⁶⁾ A jogalkalmazás a magyarokra nézve a német bíró jogalkalmazásától különböző nem lehetett; legkevésbé sem lehet föltenni, hogy a magyar bíró talán a közönséges

¹⁾ *Fejér*: C. d. IX. 7. 69.

²⁾ P. v. j. k. 154.

³⁾ *Fejér*: C. d. X. 8. 125. Azonos volt ez a Bécsujhelyt is annak elnevezett Nachrichterrel, melylyel Pozsonyban is találkozunk. P. v. j. k. 85 fgm. — V. ö. *Würth*: Stadtrecht von Wiener-Neustadt. 28. l.

⁴⁾ *Rakovszky*: Stadthaus u. Stadtrath. 46. l.

⁵⁾ P. v. j. k. 149.

⁶⁾ 1535. évi sz. k.: Die Wochen Palmarum Chamerer zahlts aws Bevelch der Herrn auff di ungarisch Rechtstuben, Ins herr Blasy Beham Haws, als ettlich rechtspruch von gemainer Stat wegen verlorn vordn 8 fl és 1542: zalt den tischler arbeit, die er pei Herr Richter, In der Hungern Recht stubn getan 1 Tal. 4. Sch.

nemzeti jog szerint ítélt volna, mert hiszen ez a jog a nemesség joga volt. Ez pedig polgáriakra, legalább a későbbi középkorban, nem alkalmaztatott.

Azon föltevéssel, hogy a magyarok bírása a németajkú lakosságnak bírájával egy és ugyanazon személy, csakis az 1535. évi számadási könyv azon kitétele szólna, hogy a magyar törvénykezési szoba Beham Balázs házában volt.

Vajjon ki lehetett 1535-ben a városi bíró, azt nem tudjuk, de 1542-ben, midőn a városi számadás ismét a magyar bíró hivatalos helyiségére utal, bizonyos, hogy a városi bíró Beham Balázs.¹⁾

Abból, hogy a magyar bíró hivatalos szobája a városi bíró házában volt — tekintve, hogy a magyar bíró és a város bírája elkülönítve említetnek forrásainkban — csak nem következik, hogy e két bíró egy és ugyanazon személy legyen. Mi sokkal valószínűbbnek hisszük azt, hogy a városi bírónak nagyobb volt az alkalma valamely helyiséget saját házában törvénykezési szobaként bérbe adni, mint más egyéneknek s ebben keresendő az ok, hogy miért volt a magyar bírónak hivatalos helyisége a városi bíró házában és nem máshol.

Már a nyelvkülönbség és ennek következtében a felekkel való érintkezés lehetősége követelte azt, hogy a tanácsbeliek magyar bírónak valakit helyettesítsenek, mert ellenkező eljárás esetén a magyar nyelv tudását minden városi bírónak kötelezőnek kellett volna kimondani, a mi azon időben vajmi nehézségekkel járt volna.

Még egy harmadik bíróról is tesznek említést a források. Ez a *zsidó-bíró* — Judenrichter. A zsidók a középkorban a király közvetlen jobbágynak tekintettek. A városokban letelepült zsidó nép külön községekbe tömörült.

Régibb följegyzésekből tudjuk, hogy a Pozsonyban megtelepült zsidóknak külön összegyűjtött jogszabályaik voltak. Ballus 1376-ból említi föl ezeket, mai nap azonban már nyomuk sincs a városi levéltárban.²⁾

A zsidó községek fölügyeletével a zsidó-bírák voltak megbízva.³⁾

A pozsonyi zsidó-jogkönyvnek a húskivágásra vonatkozó részében a zsidó-bíró külön föl van említve. A zsidók és keresztények között fölmerült peres ügyekben a bíróság zsidó

¹⁾ *Rakocszky* : i. m. 48. l.

²⁾ *Ballus* : Pressburg u. Umgebung. 266. l.

³⁾ *Maurer* : Städteverfassung. III 506. l.

és keresztény esküdtekből állott. Ezek, ha a perben tisztába nem jöhettek, azt a városi rendes bírósághoz tették át.¹⁾

Ebből világos, hogy a zsidók pereiben nem a rendes városi bíróság volt illetékes, hanem, hogy a zsidó-bíró mellett (ki különben keresztény volt) külön keresztény és zsidó esküdtek működtek, kik együttvéve képezték a zsidó-bíróságot.

A zsidóknak egymás között fölmerült kisebb ügyeit egy külön zsidó-bíróság intézte el. Ennek elnöke szintén a zsidó-bíró volt. A bíróság tagjai a hittudományokban kitűnő zsidó polgárokból állítottak össze. A zsidók főbenjáró ügyeiben a királyi főkamarás ítelt. A zsidó-bírót a város legelőkelőbb polgárai sorából a király nevezte ki.²⁾

A XV. századból egyes ilyen zsidó-bíróknak nevei is fennmaradtak. Mertleim Salamon »a zsidó fia« keresztény hitre akart áttérni. A zsidó-bíró Ventur Gáspár megtagadta vagyonának kiadását. Albert király, valószínűleg panasz folytán, 1438-ban közbevetette magát és május 2-án meghagyta a városnak, hogy fogadja védelmébe Mertleint és Ventur Gáspárt kötelezze a vagyon kiadására.³⁾ 1444-ben még Krausz Péter említetik mint zsidó-bírót.⁴⁾

Nagyon valószínű azonban, hogy ezen elnevezése Krausz Péternek csak a már előbb általa viselt ebbeli hivatalára vonatkozik, mert 1440-ben a pozsonyi zsidók a városi tanács és városi rendes bíróság alá helyezettvén, ebbeli külön állásuk megszűnt.⁵⁾ 1459-ben Mátyás király ismét megerősítette a városi bíróságnak kizárólagos hatáskörét a pozsonyi zsidók fölött: kiemeli, hogy sem a nádor, sem az országbíró a Pozsony városi zsidók fölött nem ítél.⁶⁾ A külön országos zsidóbírák intézménye szintén 1440-ben szűnt meg.⁷⁾

A városi bírónak kiváló állásánál fogva nagy volt a tekintélye és hatalma. Hogy ezen hatalmával vissza ne éljen, a városi jog határozott szabályokat tartalmazott.

Az első ellensúlyzó intézkedés az volt, hogy a városi bíró évenként választatott meg; tehát aránylag rövid ideig volt állásában; meg volt azonban engedve, hogy ugyanazon bíró egy további, sőt ezen újabb év lefolyta után jövőre is, — de mindig csak egy további évre — megválasztathassék.⁸⁾

¹⁾ Zsidó jogkönyv. 3. p.

²⁾ Dr. Kohn Sámuel: A zsidók tört. Magyarországon. I. 124. l.

³⁾ Fejér: C. d. XI. 7. 5.

⁴⁾ Pozsony város tanácsjkve.

⁵⁾ P. v. lt. Lad. 20. No. 6.

⁶⁾ Mátyás király arany bullája. P. v. lt. L. 2. No. 36.

⁷⁾ Kohn i. m. 163. l.

⁸⁾ V. ö. Rakoczký: Rathhaus und Stadtrath. — Zeittafel der Stadtrichter.

Figyelembe veendő továbbá, hogy a mint már említettük, ő nem mint egyes bíró, hanem esküdt társaival együtt ült törvényt, (und da frug er die purger oms Recht): így tehát az önkénykedés ellen a felek eléggé meg voltak óva. Előírta azonkívül a statutum, hogy a városi közönséget nem szabad a bírónak indokolatlan bírságokkal és eljárással terhelnie, hanem e tekintetben csakis a tanácscsal egyetértően járhat el.¹⁾ Meg volt hagyva a bírónak és a tanácsbelieknek, hogy a hozzájuk forduló feleknek a szükséges tanácsot megadják; őket, — legyenek gazdagok, vagy szegények, — egyenlőképen meghallgassák.²⁾ Ha pedig a bíró és esküdtek főbenjáró ügyben járnak el, úgy ital, mint étel tekintetében különös mértékletesség volt nekik meghagyva.³⁾

Vannak azután szigorú rendszabályok arra is, hogy a bíró és esküdtek kötelemeik megszegése esetében hivataluktól megfosztassanak és megbüntettessenek; ha a bíró vagy esküdt a hivatalos titkot elárulja, a tanácsból kizáratik.⁴⁾ Ha ezek valamely törvényszegést követnek el, úgy őket sem kíméli a törvény, más választatik helyükbe.⁵⁾ Azonban azért a törvényszegő bírónak előbbi összes intézkedései, legyenek azok polgáriak vagy büntetőiek, megtartják erejüket.⁶⁾

A bíró felelőssége is ki volt mondva. A bíró minden rendelkezésért felelős; ha pedig kiküldetése alkalmával helyettesítetik, akkor a bírói felelősség a helyettes bíróra száll át. — Ha a rendes bíró a helyettes ügyeire nézve kérdőre vonatnék, jogában áll a felelősséget a helyettes bíróra áthárítani. — Tekintve, hogy a bírói tiszt csak tiszteletbeli, a kiküldetéskor csak költség megtérítés jár. Minthogy azonban a kiküldött bírónak gazdasága és üzlete is szenved távolléte alatt, méltányosnak tartották, hogy az időközi felelősség terhe alól föl legyen mentve.⁷⁾

Mindaz, a mi a bírónak helyettesítéséről és annak felelősségéről mondatott, a polgármesterre — illetve annak helyettesére is — egyenlőképen szól.⁸⁾

A bíró és esküdt tisztsége megszűnik halál, elköltözés és lemondás által.⁹⁾

¹⁾ P. v. j. k. 141.

²⁾ U. o. 143.

³⁾ U. o. 68.

⁴⁾ U. o. 66.

⁵⁾ U. o. 133.

⁶⁾ U. o. 84.

⁷⁾ U. o. 149-151.

⁸⁾ U. o. 152.

⁹⁾ U. o. 132.

A tanácsnak fölötté fontos hivatalnoka volt a *városi őrnök* — Stadtschreiber. — Úgy ez, mint a már említett helyettes, — vásár-bíró, a hegymester, a mint látszik előbb a város közönsége, később a XV. század vége felé pedig a képviselő-testület által választatott.¹⁾ — A városi jog szerint azonban minden hivatal, akár nagy, akár kicsiny, a közönség akaratával és tudtával töltendő be.²⁾

A városi őrnök állása fölötté fontos volt; ő volt a városi üléseknek jegyzője, az ő hiteles tollával vezettettek be a városi könyvekbe a bírói határozatok, a felek jogügyletei — ő vette föl a kiküldött esküdtek relációit. — Tevékenységét azonban a városi bírós és egy-két esküdt ellenőrizte. Csak ezek jelenlétében eszközölhetette a följegyzéseket; az ülésekben csakis a maga részére készített jegyzeteket.

A városi őrnök fölesküdtött városi hivatalnok volt. A város, a bírós, a polgármester és az egész tanács előtt esküdtött meg arra, hogy a szegényeknek és gazdagoknak, özvegyeknek és árváknak igaz városi őrnök leend. Hogy a tanácsnak hivatalos titkát híven megőrzi, a város hasznát tekinti mindenek előtt és annak kárát komoly igyekezettel távol tartván, a város teendőiben buzgalommal jár el.³⁾

A tanács segédhivatalnokaihoz tartozott a városi gazdaság vezető (Chamerer).

Ennek ügykörébe tartozott a városi pénzkezelés, a bevétel és kiadás, valamint az ezekről szerkesztett könyveknek vezetése. A város bevételeinek és kiadásainak kezelése a XV. század elejéig évenként fölváltva a városi bírós és polgármestert illette. Ezek rendes számadást vezettek, ezt külön ládában őrizték és rólok minden év végén a tanácsnak és a választott polgároknak (den vier und czvainczigern) beszámoltak.⁴⁾ Később azután a gazdasági kezelés a városi gazdaságvezető kezébe került. Ennek segédjei voltak a gazdasági őrnökök (Chammerschreiber).

A városi számadások 1364-ig mennek vissza. Van egy töredék az 1364—1374-ig, azután egy számadás az 1410-től 1419-ig terjedő időkről.⁵⁾

A rendes és valóban csodálatot keltő pontossággal, évről-évre vezetett számadási könyvek 1436-tól fogva vannak meg, és a legújabb időkig terjednek.

¹⁾ P. v. j. k. 133.

²⁾ U. o. 140.

³⁾ U. o. 165.

⁴⁾ *Féjérpatakgy*: Magyarországi városok régi számadási könyvei. 41. 74—75. l.

⁵⁾ U. o. 39. l. Pozsony.

Az 1436-tól vezetett könyvekben a számadási év sz. Jakab napjától, sz. Jakab napjáig tart.

A bejegyzések első sorban a bevételekről szólnak. A bevételek között szerepelnek legelől a révjövedelmek, melyeket az időnkénti révészmeister vagy hidmeister szolgáltatott be.¹⁾

A bevételek másik nemét képezték a községi adók, melyeket külön adószedők (Gaber) hajtottak be.

Az adószedők segédei voltak az adóbehajtók (Gabeinbringer). A városi adót egy külön bizottság vetette ki a polgármester elnöke alatt.²⁾ Adó alá estek a házak,³⁾ kertek,⁴⁾ melyek az adókiadás céljából a telekkönyvből külön kiirattak.⁵⁾ Az adószedők eleinte négyen voltak,⁶⁾ de már 1526-ban tizenkettőre szaporodtak föl.⁷⁾ A bevételek között szerepel a borpénz (Weingeld) is. A városi hatóság a XV. és XVI. században a szőlők után járó tizedet természetben szedte be. A városkapitány vezetése alatt egy bizottság járt házról-házra. A bizottság előtt botot hordoztak. A botvivő és a bizottság tagjait képező választott-polgárok fáradságukért városi költségen mindenkor egy pár csizmát kaptak.⁸⁾ A városi bevételekhez tartozott a sörpénz,⁹⁾ a városi halászatból származó bevételek. A városi erdőkből folyó fapénz; előfordulnak azonkívül városi rakadó és mérleg-pénzek is.

A bevételekhez tartoztak a város tulajdonához tartozó községi földekből származó jövedelmek, a város ingat-

¹⁾ Például 1528. évi sz. k. Einnemen urfar gelt von Georgen Brückmaister.

²⁾ P. v. j. k. 161.

³⁾ U. o. 161—162.

⁴⁾ U. o. 162.

⁵⁾ U. o. 162.

⁶⁾ *Fejérpataky* i. m. 75. l.

⁷⁾ P. v. sz. k. 1526/27.: Gilig Wolfgang, Gruber János, Haindl János, Murn János, Koter Mátyás, Pürkhausen György, Scherer Wolfgang, Meixner Kristóf, Steiner Kálmán, Kottinger Wolfgang, Schmid Ulrik, Ofner János.

⁸⁾ P. v. sz. k. 1439.: Item hab ich bezalt den Mathes meindl von dem Schentz schuester 1 par Schuech stiefeln als er awf den Zehent vmb is gangen nach den Hern Gecheft 3 Sch. -- Továbbá 1442.: Item Freitag post Michaeli hab wyr gebn den Michael Feyertag Schuester wmb 4 par Stieffn die er gemacht hat den Herrn Barthme Scharrach vnd Herrn Peter Krausen vnd dem Stadtschreiber al dy Im zehent sind gangen yeden 1 par Stieffn vmb 80 den. Wien. facit 1 *g* 9. Wien. (*Rakorszky*: Stadthaus u. Stadtrath. 37.)

⁹⁾ P. v. sz. k. 1526/27. Pirrgelt nach Jakobi: Item mitwoch nach Inuocavit hat chamrer eingenomen gewin a VI halb khaufen pirr thuet XIII t(haler) 1 Sch(illing) XIII d(enare).

lanainak bérbeadásából (Zinsgelt von Grunstubel), a város felső és alsó fürdői (Zinsgelt von Padstuben) utáni bevételek.

Mínthogy a városi polgárjog adományozásáért szintén jártak díjak; ezek, valamint a különböző más véletlen bevételek, mint büntetési pénzek stb. szintén el vannak könyvelve.

A városi számadási könyvek második része a kiadásokat foglalja magában.

Ezek természetesen nagyon különbözők. De azért mégis voltak állandó, évről-évre visszatérő tételek. Ilyenek a városi hártartozások (Zinsgelt), a város részéről tett ajándékozások (Stateerung), melyek az uralkodónak, más előkelő személyeknek vagy vendégeknek adattak és leginkább élelmi szerekből, gyümölcsből, halakból állottak. Ismétlődnek a városnak élelemre teljesített kiadásai is (Statzerung). Valahányszor tudni illik a városházán valami fontosabb ülés volt, ott szerepel a borban, pecsenyében bővelkedő uzsonna (untarm). Valahányszor a város hivatalnokai hivatalosan a városnak környékére vagy távolabbra kiküldettek, ha gazdasági teendőket ellenőriztek, vittek magukkal bort — és pedig nem keveset; — sült húst (Prattn), kenyeret, tojást, hagymát stb. hogy élelmeiben hiányt ne szenvedjenek. De még a városházán is tartottak a tanácsbeliek nyálánkságot a város költségére.¹⁾

A város védelmi állapota a középkorban a város kiadásait tetemesen megszorította: a védfalak emelése, a puskapor és golyók készítése, a lőszeközök beszerzése különösen a háborús időben fölötte költséges volt; ezek is tehát a kiadások között szerepelnek.

A közlekedés a középkorban, amint az köztudomású dolog, nem csak az utak járhatlansága, de a hadi veszélyek és a közbiztonság hiánya miatt is fölötte nehézkes volt. A sürgős levelek, értesítések továbbítása gyalog vagy lovasított küldönczök (potten) által történt, ezek díjjai rendes kiadási tételt képeztek (Stat potten lon). A városi gazdasághoz is szükséges mindenféle dolog; a városi házak, a város tulajdonát képező egyéb épületek javitást és fentartást igényeltek. Itt találjuk tehát az ácsok, lakatosok, kovácsok, asztalosok, a szíjgyártók, a kocsigyártók, a kőművesek díjait és fizetéseit fölszámitva. A szőlőbirtok munkával és költséggel járt; ezeket is tehát pénzzel kellett fedezni.

¹⁾ 1540. évi sz. k.: Kauft den herrn 1 u. Confect avuffs Rathaus per 3 Sch.

Voltak azután rendes fizetések is, melyeket a város szolgálói húztak, ezeket is el kellett könyvelni.

A városi gazda megválasztása után fölesküdt. Választott polgárok kezébe tette az esküt, hogy szegényeknek és gazdagoknak, özvegyeknek és árváknak igaz gazdája legyen, csak a város hasznát tekintendi és a város kárát elhárítani igyekezend.¹⁾

A városi zsoldosok élén látjuk a XV. század közepe óta²⁾ a *város-kapitányt*; ennek vezetése alatt állottak a városi csapatok. A kapitány kezéhez fizették a zsoldosok díjait.³⁾

Később a kapitány a városban örködött a biztonság fölött; alája voltak rendelve a *fertály mesterek* és *darabantok*.

Közbiztonsági szolgálatot teljesítettek a XV. században a bakók is, (Nachrichter) kik szükség esetén szolgálók segítségével a letartóztatásokat foganatosították.

A rend fentartásával pedig az úgynevezett *czirkálók* — *czirker*⁴⁾ — és a poroszlók — Schergen — voltak megbízva.

A városi hivatalnokok sorába tartoznak a XV. század óta a *városi ügyész* (Stat-pothreyer Stadt-procurator),⁵⁾ az *orvos*⁶⁾ és a *városi bába*.⁷⁾ Voltak ezen kívül több alárendelt közegek, mint a *torony-* és *kapuőrök* és az *írnokok*.

Az esküdteknek, hivatalnokoknak és tanácsbelieknek hivatásukat pontosan kellett betölteniök.

Ez természetesen csak úgy volt lehetséges, ha tevékenységüket csakis azon hivatalnak szentelték, melyre megválasztattak.

A városi jog ennél fogva határozott tilalmat foglalt magában arra nézve, hogy akár a hivatalnokok akár a tanácsbeliek több hivatalt foglalhassanak el, mint egyet. Az ellenkezőre a tanácsnak az engedélye volt szükséges. Kivételt

¹⁾ P. v. j. k. 166.

²⁾ *Rakovszky* i. m. 49. l.

³⁾ 1526/27. évi sz. k.: Versoldt Chamerer dem Sebastian Weinell hauptmann über XIII. Landsknecht.

⁴⁾ Aechtbuch: 1435 Item in selbigen geschrey kam der Nachricht mit seynen Knechten vnd wolten das unterkommen, da setzten si sich des Gerichts wider und slugen sich miteinander vnd da kamen die czirker dem Gericht zu hilff also, das sie da gefangen wurden.

⁵⁾ *Rakovszky* i. m. 23. l.

⁶⁾ U. o. 27. l. és *Fejérfutak*: Magyorsz. vár. r. sz. k. 72. l. Ratio Joh. Slosser.

⁷⁾ U. o. 27. l.

képeztek a királyi megbízatások, mert a király, mint mondja a statutum, »életünk és javaink fölött rendelkezik«. ¹⁾

Meg kell említeni még, hogy a *városi pecsét őrzése* szintén a tanácsbeliek és hivatalnokok előjogához tartozott. Határozott adatunk ugyan arra nincs, vajjon a városi pecsétet, — melynek a középkorban sokkal nagyobb fontossága volt, mint mai nap — tulajdonképen ki őrizte. Annyit mégis tudunk, hogy az a tanácsbelieknél volt letéve. A városi pecsét alatt kiállított okmányok hitelességüket a középkorban épen csak a pecsét által nyerték, a pecsétek őrzésére, — nehogy azokkal visszaélések történjenek, — nagy gondot kellett fordítani. Nagyon valószínű tehát, hogy Pozsonyban a bíró, később a polgármester és talán a városi jegyző egy tanácsbelivel együtt voltak a pecsétek őrzésével megbízva. Budán a városi jog azt írta elő, hogy a nagyobb pecsétet egy német ajku esküdt-polgár őrizze; a ládát pedig legalább két német polgár pecsétjével kell ellátni. A kisebb pecsét egy német ajku esküdt-polgár fiokjában őriztetik; a láda kulcsa a városi írnoknál (jegyzőnél) van.

Bíró-választáskor e pecsétet ládába zárva a városházára vitték. Ott a pecsétet a ládából kivették és az özsze gyűlt polgároknak fölmutatták. Ezután ismét visszahelyezték a ládába és azt két vagy három olyan német polgár pecsétjével zárták le, kik a lefolyt évben a tanácsnak tagjai valának. Ezután az így elhelyezett pecsétet a városi plébánoshoz vitték, kinél ez addig maradt eltéve, míg az új választás be nem fejeződött. A láda kulcsát a városi írnoknál hagyták. ²⁾

Pozsony város réges-régóta használta mai napig is megmaradt pecsétjét; úgy látszik, a pecsét és címér használhatására vonatkozó régi okmánya a városnak az idők folyamán elveszett. Ezért Zsigmond király 1436-ban a már ezelőtt is szokásban volt pecsétnek tovább használhatóságában újból megerősítette a várost. ³⁾

A középkorban a pecsét viaszk színének megválasztása nem volt mindenkinek kényére kedvére bízva.

Vörös pecsétviaszkat csak előkelő személyek vagy testületek használhattak. Mátyás király 1459-ben tüntette ki Pozsonyt azzal, hogy vörös színű pecsétviaszkat használhasson. ⁴⁾

¹⁾ P. v. j. k. 138—139.

²⁾ Budai jkv. 53. 62.

³⁾ *Fejér*: C. d. X. 7. 778.

⁴⁾ *Ballus*: Pressburg. 270. l.

Pozsony városnak úgy mint Budának is két pecsétje volt; a nagyobbik, mely ünnepélyes alakú okmányokon rendszeren függő pecsétként alkalmaztatott és a kisebbik, mely valószínűleg a bírói pecsét volt. 1439-ben tudjuk, hogy két városi pecsétet metszettek.¹⁾ A pecsét megrendelése ekkor a polgármester által történt. A polgármester volt, a mint fentebb láttuk a XV. század elejéig a városi pénzkezeléssel is megbízva. Némely németországi városban a pénzkezelők (Seckler, Ladherrn) nemcsak a város pénzkezelésével voltak megbízva, de ők őrizték egyszersmind a város pecségeit is.²⁾ A polgármester Pozsonyban a város pénzes-ládáját őrizte.³⁾ Nagyon közelfekvő dolog tehát, különösen ha a mai napig is dívó szokást vesszük, hogy t. i. a városi pecsét a polgármesternél van, hogy a XV. században a nagyobb városi pecsétet szintén a polgármester őrizte. A kisebb pecsét valószínűleg a városi irnok ellenzára mellett egy tanácsbelleire volt bízva. Ezt abból következtethetjük, mert Flins esküdtt polgár 1455-ben egy városi pecsétet elvesztett. Ezt a tanács újonnan készítette.⁴⁾

Az okmányoknak pecsét által való hitelesítéseért bizonyos díjak jártak; így a városi jogkönyv szerint, adóslévlé megpecsételtetéseért egy garast kell fizetni. Ha azonban a nagyobb pecsét alatt adásvevési-szerződés adatik ki, vagy olyan okmány, mely örökjogot illet, két garas fizetendő a pecsétért a városi pénztárba.⁵⁾

A városi pecsét tehát valószínűleg azért is őriztetett a polgármesternél, mert ő kezelvén régebben a város pénzeit, a pecsét díjak is az ő kezéhez valának fizetendők.⁶⁾

A felsorolt városi hivatalnokok közül a bírónak, polgármesternek és az esküdteknek, úgy látszik a XVII. század elejéig fizetésük nem volt. Ellenben a többi hivatalnokok rendes évi fizetést húztak. Így már az 1373. és 1413. évi számadási könyv töredékében a városi irnok (Statschreiber)⁷⁾

¹⁾ *Rakovszky* i. m. 1439. sz. k.: Item am Erichstag nach heiligen drey Kunig tag hab wir gebn den Jost golschmid nach des purgermeister gescheft von den zweu Stat Insign dy er gegrabn hat. — awsgenomen das Silber nicht 2 fl. auri.

²⁾ *Maurer*: Städteverf. III. 142. l.

³⁾ 1456. é. sz. k.: das slösl an das ladl das der bürgermaister awf das Rathaws tregt.

⁴⁾ V. sz. k. 1455.: hab ich gebn hansen feyertag den golt-schmid vmb das Stat Insign, so der flins verforen hat und wider ein neus hat begrabn lassn.

⁵⁾ P. v. j. k. 98-98.

⁶⁾ V. ö. *Maurer* i. m. III. 142. l.

⁷⁾ *Féjérpataky*: Magyarorsz. r. vár. szám. k. 41. 70. l. Item cives expediverunt notario civitatis pretium huius anni

valamint a városi ügyvédek¹⁾ díja el van számolva. A bíró, polgármester, esküdtek és a többi hivatalnokok, mint szintén a szolgaszemélyzet is, a XVII. század végeig természetben kapott hivatalnoki ruhát (hofgewand).²⁾

A XV. század végén a tanácsbeliek bizonyos természetbeni járulékokat húztak; ilyen volt a só,³⁾ a XVI. század vége felé pedig a fa, melyet az ugynevezett »faosztó urak« adtak ki.⁴⁾ Ez utóbbiak még a régi községi szervezetre emlékeztetnek.

A bíró jövedelméhez tartoztak a büntetési pénzeknek bizonyos hányadai, melyekről később fogunk tüzetesebben megemlékezni.

VII.

A városi lakosság. Polgárjog. A huszonnégyes és választott polgárok testülete. Belső és külső tanács.

Már az előbbi fejezetben volt arról szó, hogy a községek területén különböző állású egyének laktak, kik különböző foglalkozást űztek. A lakosság zöme azonban föld- és szőlőműveléssel foglalkozott.⁵⁾ A lakosokhoz csatlakoztak az élénkebb kereskedelmi góczpontokon a kereskedők. Föl kell ugyanis tenni, hogy a kölcsönös érintkezés telepítéseket is vont maga után. Említettük azt is, hogy egyes helyeken lakó embersokaság joga eleinte csak bizonyos tekintetben vált el a közönséges jogtól. Említettük, hogy csak a keres-

¹⁾ *Fejérpataky* i. m. 71. l.

²⁾ Példaképen az 1526/27. évi sz. könyvből ide iktatjuk: Hofgewand nach Jacobi bezalt Chamerer. — Item Statchamerer hat bezalt her Jakob Korbler Burgermaister VI fl. fur sein hofelaid fet. VII t. IIII β. 9 . . . Item dem Clement wagenknecht fur sein hofelaid gebn, fet. I t. II β. 9. Item dem Statchamerer, Chamerschreiber vnd Chamerknecht fur Ir hofgewant III f. 7. ft. III t. VI β. 9. Item Statchamerer hat zalt dem hansen schindl gerichtsdiner fur sein hofelaid I t. II β. 9. — Item den Waltforstern fur Iro hofelaidler zalt Chamerer fl. II t. IIII β. 9. Item meer dem an. forster fur sein hofgewand zalt Chamerer II. t. II β. 9.

³⁾ V. sz. k. 1458.

⁴⁾ P. v. sz. k. 1447. és 1473. (*Rakovszky* m. f.)

⁵⁾ V. ö. *Szalay József*: Városaink nemzeti régi viszonyai a XIII. században. (Századok. 1880: 543. l.)

kedelmi ügyletek könnyebb lebonyolítása tette szükségessé, hogy a közönséges, merev jogtól eltérő, simulékonyabb, könnyebben alkalmazható szabályok létesüljenek és hogy csak ezen vásári jogszabályok általánosításából származott a városi jog. Mielőtt tehát ezen általánosítás a maga fejlődési menetét be nem fejezte, addig a vásári jog mellett a külön jogok fenállhattak, azonképpen, ahogy valamely jog az egyes személyeket állásuknál fogva megillette. A vásári jognak fölülemelkedése a közönséges jogon a lakosok eddigi állásán is változtatott. A vásári jog a községet várossá tette és szülte egyuttal a szabadságot, a lakosok egyenlőségét s a földes uraktól való függetlenségét. A jobbági kötelek alól való felszabadulás jelenti a törvény előtti egyenlőséget. A szabadság a személyre és az ingatlanra vonatkozik.¹⁾ Ezen szabadság és a bíróság előtti egyenlőség, kapcsolatban a régi községi ingatlan teljes felszabadulásával, megteremtette a szabadságnak egy új nemét — a polgári szabadságot. A polgári szabadság képviselői — maguk a polgárok — immár a város polgárai.

Igen természetes, hogy azon polgárok, kik már előbb is a községi ingatlan valamely részét tulajdonul bírták, vagy kik később is, de már talán tetemes idő előtt a városi közvagyonban részesültek, a többi későbben megtelepedett mesteremberekkel és kereskedőkkel szemben bizonyos fölényben voltak. Természetes, hogy a városi szervezetben szereplő családok a kevésbé vagyonos új jövevényekkel szemben bizonyos előkelőbb állást foglaltak el. Ezek képezték az úgynevezett régi polgárságot (Altbürger) és ezek őszege volt hivatva a város ügyeit vezetni. A városi uralom tehát polgári, de az idők folyamán nemzetségi uralom (Geschlechtsregiment). Daczára annak, hogy demokratikus alapokra van fektetve, mégis aristokratikus.²⁾ Németországban ezt az aristokratikus uralmat megtörte a csehiek fölülkerekedése. A régi polgári uralom megszűnt és helyet engedett előbb a cseh-uralomnak.³⁾ Hazánkban a cseh-uralom csak az erdélyi szászoknál jött némileg kifejezésre. Régi szokás tette kötelességévé minden szász városi polgárnak, hogy — lett legyen kereskedő és iparos vagy nem — legalább formailag valamely csehbe fölvétesse magát.⁴⁾

¹⁾ Maurer : Städteverf. IV. 92. l.

²⁾ U. o. IV. 98. l.

³⁾ U. o. II. 540. stb. l.

⁴⁾ Meltzl Ottó : Az erdélyi szászok ipara és kereskedelme. (Századok. 1892. 644.)

Hazánk városaiban az előkelő családoknak exclusivitása, a nem német elemnek a városi uralomból, de sőt a városi ingatlan vagyon szerzéséből való egyenes kizárása ¹⁾ nagyon is emlékeztet a német Altbürgerek szervezkedésére. De bent a városi lakosok kebelében is kifejlődött az exclusivitás, a mennyiben századok során át az egyes befolyásos polgári családok valóságos patriciátust alkottak.²⁾

Ezen uralom azonban általában véve nem volt oly merev, nem volt oly kizáró, hogy a többi városi lakosokat általános reactionárius eljárásra ragadta volna, úgy a mint azt Németországban a céhek harcza mutatja.³⁾ A városi elem nálunk nem volt olyan erős, mint ott. Az intézmények csiráikban származtak át hozzánk, de azon harcok, melyeket az ottani élet és társadalmi viszonyok előidéztek, csak eredményükben, de nem egyuttal fejlődésükben folytak be városi társadalmunkra. Inkább magánjogi okokra vezethetők vissza azon egyenetlenségek, melyek például Pozsonyban is a polgárok és a tanács között nyílt összetűzésre szolgáltatnak alkalmat.⁴⁾ Távol állottak ezek az általános jellegű mozgalmaktól. A polgári szabadság városainkban általános volt. Az aristokratikus uralom oly értelemben, mint az általában az olasz ⁵⁾ és különösen a németországi városokban a XVI. századig lábra kapott, nálunk ismeretlen volt, ámbár városi társadalmunk minden esetre olasz és német befolyást mutatott. Pozsonynak lakossága kezdettől fogva, úgy mint más városoké, különböző elemekből állott. Nevezetesen voltak itt jobbágyságok, szabad földművelők (erre már a terragium is utal), nemesek, egyháziak. A városi jog egyenlősége azonban a jobbágyságokat szintén szabaddá tette és a többi jövevény szabadsorsú polgárok jogaiban részesíté. Ilyenek voltak például a pozsonyi várhalászok. A királyok arra törekedtek, hogy a polgári elemet kiváltságok alapján megerősítsék, gyarapítsák. III. András király szerint »Si aliquis de quocunque villa in civitatem Posoniensem causa commorandi venire voluerit, dominus ipsius villae seu possessionis ipsam

¹⁾ A felsőmagyarországi városok közül például Beszterczében az úgynevezett Ringen csak német ember szerezhette házat. Budán csak a német elem uralkodott városi jognál fogva a városi szervezetben.

²⁾ Pozsonyban például a Flinsek, Listek, Kunigsfelderek, Treletschek stb. stb.

³⁾ *Maurer* i. m. 541. l.

⁴⁾ *Rakorszky*: Stadth. u. Stadtrath. 44—45. l.

⁵⁾ Az olasz befolyásról lásd *Szalay József*: Városaink a XIII. században. 7. l. Ugyanattól: Városaink nemzetiségi viszonyai a XIII. században. (Századok. 1880. 544, 555. l.)

impedire non praesumat, sed cum omnibus bonis suis eundem libere abire permittat, iusto tamen et consueto terragio domino terre persoluto.«

1358-ban Nagy Lajos király a Vödritz-féle telepet igyekszik megnépesíteni. A földesurak szabadon engedjék földműveseiket földbérük lefizetése után elköltözni és Pozsonyban megtelepedni.¹⁾ Ezen új jövevények mellett voltak a régi hospites utódai.

Nemesi ingatlanok is léteztek a városban. Ezeken minden esetre szolgálók is laktak. Különösen egyházi birtokok voltak az akkori belváros közvetlen környékén. Tudjuk, hogy a sz. Mártoni apátság a Duna-utcán, a pilisi apátság ugyanott, a Lőrincz-kapunál, a főtéren, a vödritzen bírt ingatlan vagyonnal.²⁾ Ezt legalább eleinte minden esetre az apátságok kolonussai lakták. A Hosszú-utcájában a Mária-völgyi fehérbáratoknak volt házuk, melyet előbb a Rozgonyiak bírtak.³⁾

Nagy Lajos király, midőn a városnak védelmi célból való megerősítését rendeli el, a város lakóit egyháziakra, világiakra és zsidókra osztja.⁴⁾

El kell tehát fogadni azt, hogy a lakosság különböző állású egyénekből állott. Ezek mind a városi közös jognak kiegyenlítő hatása alatt voltak és a közös polgári szabadságot élvezték. A városi jog kiegyenlítette a szabadok és nem szabadok közötti különbséget és megalkotta a polgári egyenlőséget.⁵⁾

A polgári jogok teljes gyakorlása, a városi közigazgatásban való részvétel azonban bizonyos feltételekhez volt kötve. Midőn a polgári kötelékbe való fölvétel már bizonyos feltételekhez köttetik, akkor a városok kereskedelmi és ipar-foglalkozása fölülemelkedik a gazdaságin. Ez előbbi a városi lakosságnak jellemző foglalkozása.

A mint a III. András és Nagy Lajos-féle idézett okmányokból láthatni, a letelepedés a városban eleinte semmiféle alakiságokkal sem járt. A jövődöbéli városi polgárnak csak előbbi földesurával kellett tisztába jönni. A német jog a városi polgárok sorába való feltételt már kezdettől fogva hallgatag a városi földbirtok feltételéhez kötötte.

¹⁾ P. v. lt. L. 11. No. 19.

²⁾ V. ö. Vám- és révjog történetem 76. 119. l.

³⁾ U. o. 61. l.

⁴⁾ *Fejér*: C. d. IX. 1. 363.

⁵⁾ V. ö. *Szalay József*: Városaink nemzetiségi viszonyai a XIII. században. (Századok. 1880. 539.)

A város védelmében mások jogainak érvényesítése ellen a fölveendő csak egy év és egy napi tartózkodás után részesült. Ezért a polgári jog csak ezen idő leforgása után szerezhetik meg. Az angol városokra vonatkozólag Glanvilla II. Henrik idejére mondja ki ugyanezen jogelvet.¹⁾ Német jog szerint az egy év és egy nap volt az elévülési idő, mely alatt a volt földesúr jobbágját visszakövetelhetette. Az egy év és egy nap leforgása után biztosítva volt a városban letelepült idegen, hogy volt földesura ellene semmiféle jogokat sem érvényesíthet. Sok helyen fölvetették ugyan a jövevényeket előbb is, de az egy év és egy nap leforgása alatt a volt földesúr vindicationális jogának határozott fentartásával.²⁾

Felső-magyarországi városainkban a XV. században két helybeli polgárnak kellett a városi bíró előtt arról kezkeskednie, hogy a fölveendő kifogástalan életmódú és törvényes születésű.³⁾ Ezen intézkedés határozottan a czéhek befolyására utal. Hasonló feltételt szab a budai városi jog is. A fölveendő polgár legyen törvényes születésű, jó hírnevű és legyen városi ingatlannak tulajdonosa.⁴⁾

Pozsonyban a XV. századtól fogva megkivánták a fölveendő polgártól, hogy egy év leforgása alatt a város területén ingatlant szerezzen. Ezen kötelezettség teljesítésére kezkeseket kellett állítani. A fölveendő polgár legalább is három évi itt tartózkodást ígért. Ezen ígért pontos megtartását szintén kezkesekkel kellett biztosítani.⁵⁾ A föl vételért a városi pénztárba bizonyos díjak voltak fizetendőek.⁶⁾

Hogy ezen fölvételi föltételek a középkorban változtak volna, arról tudomásunk nincs. A polgári jogok élvezetét biztosította a városi ingatlanon való résztulajdonjog.

Nincs nyoma annak, hogy ezt valamely czéhbe való föl vétel helyettesíthette volna, a mint az némely németországi városban a czéhek győzelme után dívott. Ott valamely czéhbe

¹⁾ *Hegel*: Gilden. 58—59. l.

²⁾ *Maurer*: Städteverf. in Deutschl. I. 380. III. 147.

³⁾ *Demkó K.*: Felsőmagyarországi városok életéből a XV—XVI. században. 18. l.

⁴⁾ *Lichner-Michnay*: Budai jkv. 60. l. *Fejér*: C. d. X. 4. 239.

⁵⁾ P. v. lt. 1449. évi sz. k. Item am Mitichen nach Katherine virginis hab ich empfangen Purgerrecht von dem Wolfgang Schrotter 13 Sch. 10 Den. und der lang Pavl ist purgel wurden for im das er in Jarsfrist Erib scholl khawffen; vnd ist vor purgell worden für den obigen Wolfgang Schrotter vmb 50 fl. das er sich in drey Jaren nicht fuder soll ziehn.

⁶⁾ V. sz. k. 1526/27. Bürgerrechtgeld. Item eingenomen Bürgerrecht von Florian Reiser 1 t. 4 9. Item eingenomen Bürgerrecht am Freytag nach Martini von Andre Pecken von Ofen fecit 1 t. V Sch. 4 9.

való fölvételhez városi ingatlannak tulajdona meg nem kívántatott. Azonban minthogy a polgári jog megszerzésének előfeltételeként mondták ki a czéhbe való előzetes fölvételt, az ingatlan tulajdonát sem kívánták már meg a fölveendő polgártól.¹⁾ Pozsonyban azonban a szűcsök 1467. évi czéhszabálya a czéhbe való fölvételnek feltételeként kívánja a városi polgárjogot.²⁾ Ennek pedig feltétele volt a városi ingatlanban való résztulajdon. Látszik tehát, hogy Pozsonyban nem a czéhbe való fölvétel által szereztetett meg a városi polgárjog, hanem megfordítva: csak az volt valamely czéhbe fölvehető, ki városi polgár volt.

A polgári jog megszerzése által az illető városi polgárrá lett, minden ügyeit illetőleg a városi bíróság alá tartozott.

Teljesen egyre ment tehát, ki lakott a városban. Polgár gyanánt csak az szerepelt, ki városi ingatlannal bírván, a városi bíróság illetékessége alá tartozott. A városban tartózkodó egyéb elemek közül az idegen kereskedők kereskedelmi ügyeiket illetőleg szintén a városi bíróság alá tartoztak. Ez tehát közvetítő érintkező pont volt az idegenek és városi polgárok között, mely a kölcsönös egybeolvadáshoz vezetett.³⁾

A városi polgárok összesége képezte az autonóm városi közösséget.

Kisebb ügyekben ezen autonómiát a városi közösség (Gemain) a városi tanács által gyakorolta, melyet a polgárok összesége szabadon választott; — nagyobb ügyekben pedig a polgárok összesége.

Az idők folyamán azonban a polgárság megszaporodott, lehetetlen volt annyiszor, a mennyiszor a fontosabb ügyek ezt megkívánták, a városi közösséget összehívni. Gondoskodni kellett tehát arról, hogy a közösség akarata azon esetben, ha a tanács az ügy fontosságánál fogva maga nem határozhatott vagy maga nem kívánt határozni és az összes polgárság összehívható nem volt — megbízott testület által kifejezésre jusszon. Ez bizottságok által történt. Maga a tanács hívta meg a tapasztaltabb polgárokat, néha az előbb már tanácsnoki hivatalt viselt egyéneket, kikkel a tanács magát mintegy kiegészítve, határozott a fontosabb kérdésekben.

¹⁾ Maurer : Städteverf. in Deutschl. II. 753. I.

²⁾ Prot. act. Kirschners ordnung: „... der soll von Erst Bürgerrecht von vnsern bemelten herschaft Erlangen“. Lásd a függelékben: A szűcsök 1467. évi czéhszabálya.

³⁾ Schröder : Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. 596.

Ezen eljárás természetesen nem felel még meg tisztán a képviseleti önkormányzatnak. A bizottságot nem a közakaratot képviselő összpolgárság akarat nyilvánítása alkotja meg, hanem az autonomia élén álló testület tetszése. A meny-nyiben azonban a városi tanácsot szintén a közakarat hozza létre, mintegy közvetve szintén a közösségnek köszönheti léte-
létét a bizottság is. Ezen állapot tarthatatlan volt. A bizottságnak, vagy a külső tanácsnak alakulása — a mint azt elnevezték — nem lehetett a belső tanácsnak kényére bízva. Itt is a közakaratnak kellett nyilvánulnia. Azért volt rá eset, hogy a polgárok összesége határozta meg a külső tanács tagjainak számát és hogy ezek is a városi polgárok közakaratából választás útján nyerték megbízatásukat.¹⁾ Pozsonyban is volt a magistratuson kívül ilyen külső tanács. — Ez a huszonnégyesek tanácsa.

Az 1378. évi számadáskönyv töredék szerint Golliczer Venczel tanácsnok (unus consul ex Civibus *Juratis* ipsius posoniensis Civitatis) ügyében »totum consilium ac viginti quatuor viri electi et tota communitas civitatis posoniensis« határozott.²⁾

Itt tehát egymás mellé van állítva a totum consilium, a 24-esek tanácsa és a polgárok összesége. A totum consilium minden esetre a régi tizenkettes tanács, tehát az eredeti magistratus. A 24-es tanács képviselte a tágabb külső tanácsot és a polgárok összesége a városi közösséget.

Az 1414. évi számadáskönyv-töredéke³⁾ és a városi jogkönyvnek 1457. előtt följegyzett része⁴⁾ ismeri még a tágabb külső tanácsot 24 taggal. Az 1414. évi számadási könyvtöredék a 24-es tanácsot ismét a totum consiliummal (ganzer Rat) állítja szembe. A városi jogkönyv említett régebbi följegyzésében csak a 24-esek tanácsa van érintve, míg a fragmentumnak XVI. századbéli másolatában a megfelelő helyen a 24-esek *mellett* a választott polgárok is (genanter) említetnek. Ezekből a következők folynak:

A XIV. századtól a XV. század közepéig a belső tizenkettes tanácson kívül megvolt a külső tanács, mely utóbbi huszonnégy tagból állott; a város közössége az összes polgárok által folyt be a város legfontosabb ügyeinek intézésébe (communitas).

¹⁾ V. ö. Maurer i. m. III. 211. s. k. l.

²⁾ P. v. lt. L. 60. No. 179.; legrégibb számadáskönyv töredék. Rakovszky »Rathhaus u. Stadtrath« művének 20. lapján az évet tévesen 1376-ra teszi.

³⁾ Fejérpataky i. m. 73. l.

⁴⁾ P. v. j. k. 35. p.

A belső tanács a XV. század első évtizedeiben még 12 tagból állott. Ezután a külső 24-es tanács kezdte a 12-es belső tanács teendőit ellátni, s így maga változott át belső tanácscsá, míg a tágabb külső tanács a város lakosságának megszorodásával számosabb tagokból állítottatott össze.

Már 1457-ben a *tanács mellett a választott polgárok (Genante) testülete tűnik föl*. Ezen testület tehát a későbbi. A külső tanács 60 polgárból állott.¹⁾ A két tanács mellett, miként előbb, úgy most is még mindig a városi közösség (gemain) szerepel.²⁾ A városi tanács közigazgatási teendőket végzett. Huszonnégyes száma úgy látszik nem volt állandó; legalább később ismét visszatértek az eredeti tizenkettes számra. A tanács fölügyelt a közbiztonsági viszonyokra, a vásári teendőkre, megállapította a bírságok összegét és a viszonyokat illető határozmányok meghozatala által autonómiát gyakorolt.³⁾

A külső tanács a belső tanácsot teendőiben támogatta. A városi közakaratot képviselte, a bírón és esküdteken kívül a városi hivatalnokok legnagyobb részét választotta.

A külső tanács tagjainak megbízatása életfogytig tart. A városi közösség választja meg őket.⁴⁾ Esküt tesznek arra, hogy a »szegényeknek és gazdagoknak igazságos és hűséges választott polgárai lesznek«.⁵⁾ Ha valaki közülük elhal, elköltözik vagy becstelenséget követ el, helyette más tag választatik; a vétkes a rendes városi bíróság elé állíttatik.⁶⁾

A külső tanács tagjai, a választott polgárok (Genante) végrendeletek és okmányok ünnepélyessé tételére, szemlék megtartására, számadások végzésére ki voltak küldhetők, ha a város érdeke ezt megkívánta. Ilyen alkalmakkor két vagy három választott polgárnak jelenléte az ügylet hiteleségére elegendő volt.⁷⁾ A külső tanács a belső tanácsot teendőiben ellenőrizte.⁸⁾

Ezért meg is szabta a városi jog, hogy azon esetben, ha a belső tanács valamely ügy elintézésében a felelőséget magára nem vállalhatja, ezen ügy a külső tanács elé viendő,

¹⁾ P. v. j. k. 132. p.

²⁾ U. o. 134. p.

³⁾ V. ö. Würth: Stadtrecht von Wiener Neustadt. 25. l.

⁴⁾ P. v. j. k. 132. p.

⁵⁾ U. o. 165. p.

⁶⁾ U. o. 133. p.

⁷⁾ U. o. 132. p.

⁸⁾ U. o.: und thuen In der Stat notturft etc. vnd darin gehorsam zu halten, darvmb sollen sie Ire Gerechtigkeits tun.

sőt szükség esetén az egész polgársággal egyetértőleg intézendő el.¹⁾)

Ily ügyeknek kellő jóindulattal és ildomos módon kellett végbemenniök.²⁾)

Ha a bírónak, tanácsbelinek vagy választott polgárnak hivatalos kiküldetése válik szükségessé, azt mindig tudtára kell adni a külső tanácsnak.

Ilyen kiküldetésnek önhaszonból nem szabad történnie.

A kiküldöttnek élelmezése a várost terheli; ha a kiküldött visszatér, az előlegről azonnal számolni tartozik.³⁾)

Daczára a külső tanács megvoltának, a városi polgárság közössége a városi közigazgatásban mindig részt vett. A városi polgárok választották meg a bírót, az esküdteket, a tanácsbelieket.

Fontos ügyekben az egész középkoron át a városi polgárok összeségének véleménye ki volt kérendő; ők képezték tehát a városi közigazgatás alapját, ők képviselték a közakaratot, belőlök indult ki a városi autonomia.

VIII.

Az anyagi magánjog.

1. Személyjog.

1. §. *Jogképesség. Idegenek és polgárok. Vallás. Kor. Nem.*

A városban lakó különböző állású egyének a városi jog hatása alatt állottak. A városi jog teremtette meg a polgári szabadságot és a törvény előtti egyenlőséget. A városi jog tehát a személyes jogképesség tekintetében különbiséget nem tehetett. Kétségtelen tehát, hogy Pozsony város jogában az általános személyes jogképesség volt alapelveként elfogadva.

Már III. Andrásnak 1291. évi nagy szabadalomlevele megengedte mindenkinek, hogy a városban megtelepüljön. A letelepült új polgár élvezte a városi szabadságot, de köteles volt a városi terhekhez hozzájárulni.

¹⁾ P. v. j. k. 134.

²⁾ U. o. 135.

³⁾ U. o. 136–137.

A ki ezen kötelezettség alól kivonja magát, a város közösségéből kizáratik.

Az idegenek a városi polgárokkal szemben szintén jogképesek voltak, de cselekvési képességüket illetőleg bizonyos tekintetben alantabb állottak. Így az idegenek a városi polgárok ellen nem tanúskodhattak.

Nem tapasztaljuk azonban Pozsony város jogában sehol sem azon szigorú elkülönítést a nem német származásuakkal szemben, mint azt a budai városi jogban észlelhetjük. Itt lépten-nyomon találkozhatni azzal, hogy a német származás bizonyos jogok előfeltételeként szerepel.¹⁾ Az észak-keleti magyar városokban pedig évszázadokon át a német elem volt az egyedül jogosított.²⁾

Pozsonyban megszerezhetette bárki a polgárjogot, ha egyébként a főlvételi szabályoknak megfelelt és a közterheket viselte.

A polgárok és nemesek között a városi terhek viselését illetőleg semmi különbség sem volt. A nemesek ép úgy voltak kötelesek azokhoz hozzájárulni, mint a polgárok.

1346-ban történt, hogy a Pozsonyban tartózkodó nemesek általános szabadalmaikra hivatkozva, megtagadták a városi közterhekben való részvételt. Panaszra került a dolog. Nagy Lajos király intézte el az ügyet és pedig olykép, hogy a nemesek és egyházbeliék, ha a városban ingatlannal bírnak, a város megerősítéséből és megőrzéséből származó terhekhez egyenlőképen tartoznak hozzájárulni.³⁾

A városi statutum is ezen állásponton van; mindenki egyenlőképen köteles a város közterheihez hozzájárulni, csakis az újonnan letelepült mentes az első évi községi adó alól, a többit azonban fizetni tartozik.⁴⁾

A mi a *vallásfelekezeti különbséget* illeti a középkorban, különösen a zsidókról akarunk megemlékezni.

A keresztes hadjáratok ideje előtt a városok alapítása alkalmával a jövőendőbeli városra nézve még az egyháziak is megtisztelő dolognak tartották, ha abba zsidókat telepítenek. Így Huszman Rüdiger speieri püspök 1684. évbeli ok-

¹⁾ Budai jogkönyv 32. 41. l.; a városi bíró legyen »ein deutscher man von allen seinen vier annen« 27; »süllen dy deutschen zehen man vnd dy Vngern Zwen zu den Rat erkiesen« 28. 39. l.; »mugen einen Statschreiber kiessen; vnd der selbig sol sein von deutscher art vnd gepurdt von allen seinen geschlechte« 53. 55. l.; »Es soll auch ein deutscher des Rats der statsigil payde . . . inchaben« stb.

²⁾ Dr. Demkó: Felsőmagyarorsz. vár. életéből a XV—XVII. száz. 18. l.

³⁾ Feszler-Klein: Geschichte v. Ung. II. 198. l.

⁴⁾ P. v. j. k. 25.

levelében azt mondja »cum ex Spirensi villa urbem facerem putavi milies amplificare *honorem* loci, *si et iudeos colligerem*«. Később változott a fölfogás. Különösen a keresztes hadjáratok élesre domborították ki a két vallásfelekezet közötti ellentéteket.¹⁾ Ezen ellentétek azonban nem voltak mindenütt és mindenkor egyenlők; egyes helyeken és bizonyos időben változtak.

Pozsonyban a vallásfelekezeti különbséget a zsidók és keresztények között III. András király egyenlítette ki.

A hivatkozott szabadalom levél egyenesen kimondotta, hogy a zsidók a város többi lakosaival szemben egyenjogúak. A későbbi kor mostohább volt a pozsonyi zsidókra nézve. Nagy Lajos, mintán a zsidókat hiába igyekezett a katolikus hitre téríteni, 1360-ban fölmentette őket főnhatósága alól. Ezt a király az akkori kor fölfogása szerint megtehetette, mert a zsidók a korona tulajdonának tekintettek. A fölmentés után kiűzte a zsidókat az országból.²⁾ A pozsonyi zsidók Haimburgba költöztek.³⁾ Nem voltak azonban sokáig távol. Már 1371-ből van adatunk rá, hogy boruk utáni tartozásait (datia) régi szokás ellenére itt Pozsonyban meg nem fizették. I. Lajos király hívja föl őket tartozásaik teljesítésére.⁴⁾

Ugyancsak 1371-ben mondotta ki Nagy Lajos, hogy a zsidók a többi városi lakosokkal egyenlő módon tartozzanak a város közterheihez hozzá járulni.⁵⁾ Világos jelétül annak, hogy a hivatkozott évben már a pozsonyi zsidóság Haimburgból visszakérült volt Pozsonyba.

Visszatérésök után viszonyaikat a már említett zsidójogkönyv szabályozta.

Ugyanezen zsidó jogkönyvből tanuljuk, hogy Nagy Lajos 1376-ban Jakab (Szépfalvay Jakab) országbirót és tárnokmestert Pozsonyba küldötte a végett, hogy a városnak többféle ügyeit és a pozsonyi zsidóságnak bajait orvosolja. Jakab tárnokmester az összes magyarországi zsidóságnak volt a főbírája és az ő felügyelete és befolyása mellett készült a pozsonyi zsidó-jogkönyv.⁶⁾

A jogkönyvben foglalt egyes határozmányokra később fogunk hivatkozni; ott a hol a jogrendszerben az illető tárggyal összefüggnek.

¹⁾ *Gengler*: Deutsche Stadalterthümer. 98. l.

²⁾ *Dr. Kohn Sámuel*: A zsidók története Magyarországon. 137. l.

³⁾ *Rakorszky*: Adatok Pozsony város történetéhez. 8. l. —

Dr. Kohn i. m. 157. l.

⁴⁾ *Fejér*: C. d. IX. 7. 308.

⁵⁾ U. o. 1. 363.

⁶⁾ Von dem Juden puech. 4.

Itt csak azt említjük föl, hogy a pozsonyi zsidóság secessiója után is, ép úgy mint előbb, a többi városi lakossággal teljesen egyenjogú volt; sőt a városi ingatlanokat is korlátlanul, tulajdonjogilag bírhatta.¹⁾

A zsidóság a középkorban különböző külső jelvényeket tartozott viselni. Ennek az volt a célja, hogy a zsidók a a többi vallású és nemzetiségű lakosoktól külsőleg első látásra megkülönböztethetők legyenek. Németországban a felsőruhára varrott kerek sárga posztó darab és csúcsos kalap volt a zsidó jelvény.²⁾

IV. Pál pápa a római Ghetto-ban (Trastevere) lakó zsidókkal sárga kalapot és hasonszínű fátyolt viseltetett.³⁾ Hazánkban a IV. László alatt 1279-ben megtartott budai zsinat 125-ik szakasza azt határozta, hogy a zsidóság a felsőruha bal mellő részén viseljen kerek, vörösszínű posztódarabot.⁴⁾

A budai zsinatnak határozmányai azonban alá nem iratván, érvényre nem emelkedtek.⁵⁾ Így történt, hogy Magyarországon a vörös folt általános zsidó jelvényként érvénybe nem lépett. Budán a sárga zsidó jelvény dívott.⁶⁾ Pozsonyban a zsidók vörös sapkát voltak kötelesek hordani.⁷⁾

Említettük már, hogy a pozsonyi zsidóság külön községet alkotott és mint ilyen, külön zsidóbíró alatt állott.

A zsidó községek helye területileg is meg volt jelölve.

A zsidóság elkülönítése a városokban előbb: »ne a peioris turbe insolencia facile turbeantur« — policiális, — később egyházi okokból történt; »ne forte eo facilius populus christianus a cohabitantium Judeorum superstitionibus et pravis moribus inficiatur«.⁸⁾

¹⁾ Prot. act. It. choler der Jude hat vor vns v'gehen, das er v'chaufft hat ain hewszel, gelagn In der Huter gossen, zu rechst des Salman hawsel vnd des hayugel hause vmb X lb. der den egen. Jude ganz gericht ist petreni dem hayden vnd Kathrein sein haus fravn vnd Iren peyden Erbn Erbleichn vnd ewiklichen, dassy damit alln Irn frumen schaffen schullen mit v' seczen mit v' chauffen, vnd es ist den igen. koler der Jude vnd all sein Erbn des' vorgehen. haus dem egen. petrein dem hayden vnd kathrein sein. hawsfrawn Ir recht gewarn vnd schirmb. für all anspruch als der Stat Recht ist zu Prespurch. act. fer. Quarta XI^a ante festum purificationis beatae v'ginis. anno .Mo CCCC^o qrtio.

²⁾ Hajnik : Európai jogt. 283. l.

³⁾ Gregorovius : Der Ghetto u. die Juden in Rom. Wanderjahre in Italien. 92. l.

⁴⁾ Dr. Kohn Sámuel : A zsidók története Magyarországon. I. 124. lap.

⁵⁾ U. o. 126. l.

⁶⁾ Budai jkv. 193.

⁷⁾ Ballus : Pressburg. 271. l.

⁸⁾ Gengler : Deutsche Stadtalterthümer. 99. l.

Pozsonyban a mohácsi vészig a »ghetto« a mai Hummel-utczában vala. A mohácsi vész hírére a zsidók voltak a legelsők, kik kereket oldottak. Házaikat elhagyták és a városból kiköltöztek. — Mária királyné az elhagyott zsidó házakat részint elajándékozta, részint eladatta.

Hosszabb ideig kerülte a kivándorolt zsidóság a várost, míg végre ismét bejövén, a pozsonyi váralján telepedett meg.

A pozsonyi zsidók a királyi kamarának évenként bizonyos pénzbeli fizetést (Judenzins) teljesítettek. Ezt Erzsébet királyné a pozsonyi polgársereg hűségének jutalmaként 1440-ben a városnak 10 évre átengedte. 1440-ben ugyanis Ulászló király Pozsony várost igyekezett elfoglalni. A vár Rozgonyi István — Ulászló hive — kezén volt. A városi polgárság a királynéhoz a rajongásig határos szeretettel és törhetlen hűséggel ragaszkodott. A váralján létezett az úgynevezett viztorony, mely a vár előerődítményeihez tartozott. Ezt kerítette hatalmába a városi polgársereg.

Ez volt azon hadicselekmény, melyet a királyné a leírt módon hálált meg a városnak.

A mint említettük, ugyancsak 1440-ben kerültek a pozsonyi zsidók a városi tanács és bíróság illetékessége alá.¹⁾

A *cselekvési képességre* befolyással volt a *kor*. A jogforrások hiányossága miatt nem mutathatjuk ki teljes határozottsággal a Pozsony város jogában fenlétezett korhatárokat. A német jogok sem nyújtanak megbízható alapot.

Ott a személyes cselekvési képességet illetőleg különböző korok voltak elfogadva.

A szász tükör (Sachsenspiegel) a 12. életévet jelöli meg olyannak, melyben a gyermek »napjait eléri«. ²⁾

Bajor jog szerint a kormundium előbb a 12. később a 18. életévben ér véget. Ekkor következik be az ifjúnak hadképessége (Wehrhaftmachung). ³⁾ A frank korszakban a góthok a 14. vagy 15-ik, a burgundok és ribuáriak a 15-ik életévet fogadták el. A középkorban a nagykorúság elértének időpontja mindegyre későbbre tetetett, úgy hogy a törvényes kor (zu Jahren) a 12-ik, a nagykorúság (zu tagen) a 21-k életévvél következett be. ⁴⁾

¹⁾ *Rakovszky*: Adatok Pozsony város történetéhez. 13. lap. — P. v. lt. Lad. 20. No. 6. pergamen.

²⁾ *Dr. Heinrich Brunner*: Geschichte u. Quellen d. deutschen Rechts. Holtzendorfnál 260. l.

³⁾ *Dr. Anton Quitzman*: Die älteste Rechtsverfassung der Baiwaren. 130. l.

⁴⁾ *Schröder*: Deutsche Rechtsgeschichte. 253. és 662. l.

Általános régi magyar jog szerint a törvényes kor a 12-ik életévvel következik be. A partikuláris jogok közül a szépesi szászok joga a 14-ik évet fogadja el.¹⁾

Pozsony város joga a törvényes kort és a nagykorúságot épen úgy jelzi, mint a középkori szász jog. Az előbbi »kumbt zu seinen Jarn«, az utóbbi »kombt zu seinen Tagen«-féle kitétellel jeleztetik.²⁾

Ámbár Pozsony város külön jogát illetőleg sem a ránk maradt városi jogkönyv, sem az idevágó iudicatura határozottsággal a törvényes korba való lépés idejét meg nem határozza, azért mégis elfogadhatónak véltük a 14. életévet. Egy 1409. évbeli ítélet határozottan gyermekkorról (chindlein) szól, midőn az érdekeltnek »észhez jutását« és törvényes korba való lépését említi.³⁾

Pozsony város bíróságánál, a mint említettük, használhatlan volt jogkönyv pedig (mely római, canoni és német joghatározmányokból van összeállítva) az atyai hatalom megszűntének idejét a 14. életévre teszi.⁴⁾

Ugy hisszük tehát, ha az egyéb hazai particuláris jogok idevágó szabványait is figyelembe vesszük, hogy a 14-ik életévet bizvást törvényes kornak lehet elfogadni.

A nagykorúság, melyet forrásaink »kombt zu seinen Tagen«-féle kitétellel jeleznek, közönséges magyar jog szerint a férfiak a 24., a nők a 16. életévvel érik el.⁵⁾ Vajjon létezett-e ezzel ellenkező határozmány Pozsony város jogában, arról adattal nem rendelkezünk.

A már említett dél-német jogkönyv a gyámi tiszt viselésére a 25. életévet kívánja meg.⁶⁾ Valószínű tehát, hogy a nagykorúság ezen időben következett be.

A férfinem a nőnem fölött bizonyos előnyben volt; jobban mondva a nőnembeliek bizonyos tekintetben jogszem-

¹⁾ Willkür der Sachsen in dem Zips (*Lichner-Michnagnál*). 7. l.

²⁾ Schröder i. m. 662. l.

³⁾ Prot. act. . . sprach wir denselben chindlein auch lediglich also mit ausgenom. worten, ob das dierdl zu seinen Jarn kumbt, vnd sein selber gweltig wirt, so soll es den gent. weing. lediglich habn mit frucht mit sampt; ging ain es ab(er) mit dem tod ee der zeit der verstanteicheit, wy dann der weingarten gescheczt wurd, oder v' chaufft, so sol dan der dritl phenig alveg erbn vnd geu'allen auf den igent chnabn Thoman Shewlein vnd auf seine frunt (1409).

⁴⁾ Von der Väterlichen gewalt cap. XXII. Zu väterlichen gewalt sein alle vnser kinder di XIII Järig vnd der vnder.

⁵⁾ Tptm. I. 111. 2. §.

⁶⁾ Wer mag ein pfleger sein Cap. XXXV. Es mag ein Pfleger sein ein Jedlicher man welcher ist über XXV Jar.

pontjából a férfiak mögött állottak. Így a nők tanuképtelenek voltak, esküjük bizonyos ünnepséghez volt kötve.

A nők ezenkívül terhes szerződések megkötését, illetőleg bizonyos megszorítások alatt állottak, melyekről a házassági vagyonyjog tárgyalásánál fogunk tüzetesebben megemlékezni. Itt csak azt akarjuk kiemelni, hogy mindaz, a mit itt a nők jogállására vonatkozólag fölhoztunk, az ó-bajor nemi mundiumra emlékeztet, mely mundiumnak következménye az volt, hogy a nők magukat férjeik tudtán és beleegyezésén kívül vagyonilag semmikép sem kötelezhették.¹⁾

2. §. A családfő. Házasság. Házassági vagyonyjog.

A családnak feje a törvényes férj. Ambár a törvényes feleségnek jogköre — vagyonyjogilag és halálra szóló intézkedéseit illetőleg — városi jog szerint eléggé tág, azért a nő mégis férjének hatalma alatt áll.

A házassági viszony ugyanis a férjhez való vonatkoztatásban mindig férji hatalomnak jeleztetik forrásainkban. A nő által magával hozott vagyon »a férj hatalma alá hozott« van elismervé.

A férjnek a házassági vagyonyjogra vonatkozó hatalma azonban csakis a nőnek alárendeltségi viszonyánál fogva és mintegy ez által közvetve képzelhető. A női vagyon fölötti hatalom csakis a nő személye fölötti hatalom közvetítésével gondolható. Forrásaink különben egyenesen utalnak arra, hogy a nő a házasság által férjének hatalma alá kerül.²⁾ (vnd ain paumgarten . . . den sy auch In sein gewalt geprecht hat . . . 1400. körül).

Atyai hatalom alatt állanak a 14 éven aloli gyermekek; a leánygyermekek pedig nagykorúságuk eléréig vagy pedig férjhez menetelük idejéig.

A családfőnek törvényes neje és gyermekeire vonatkozó hatalmi viszonya a törvényes házasságon alapszik. Ez képezi a jelzett hatalmi viszonyainak jogcímét. Szükséges tehát, hogy a házasság jogintézményével is foglalkozzunk.

A régi germánoknál a házasságkötést megelőzte a leánykérés. Ez az atyánál ment végbe. Leginkább külön megbízott kőrő által történt. A kőrőt elfogadni vagy visszautasítani, egyedül az atyát illette. A leálynak akarata figyelembe nem vétetett. A házasság adásvevésen alapult. Az

¹⁾ *Quitzmann*: Die älteste Rechtsverfassung d. Baiwaren. 129. l.

²⁾ »In Ires manes gewalt vnd hawsung.« 1440.

atya a vőlegénynek bizonyos közösen megállapított áron eladta leányát. Nem szolgaságba adta el, hanem a jövőendő férj hatalma alá. (Nemi mundium.) Ez okból adott át a vőlegény menyasszonyának fegyverneműeket, a fegyvernyújtás szabaddá tételt és egyuttal adoptiót is jelent. A fegyvernyújtás maradványa a *dos* — hitbér.¹⁾

A frank korszakbeli jogban fönmaradt továbbra is a germán házasság kötésnek régi alakja. A mint azonban a nemi mundium hatása lassan lassan tünedezni kezdett, azon nézet kerekedett fölül, hogy az atya (gyám) által kikötött vételár nem az ő, hanem a férjhez adandó leány javára szól. Így változott át a vételár a menyasszony részére kikötött hitbérre (*dos*).

A kiházásítás a nőnek atyja, gyámja, fivére vagy legközelebbi férfi rokona (Schwertmagen) által történt, a többi rokonságok határozott közbenjárásával. Ezen korszakban már itt-ott maga a férjhez adandó leány is szerepel mint harmadik szerződő fél.

A frigynek egyházi megáldása szokásos volt ugyan, de a házasságnak érvényességi kellékét nem képezte. A házasságkötésnek ügyleti egysége ezen korszakban ketté vált. A házasság megkötését megelőzte az eljegyzés. A meddig a vételár csakis annak tekintetett, addig az az eljegyzésnél egyésben vagy részben lefizettetett.

A midőn a vételár hitbérre változott át, az eljegyzésnél a hitbér iránt csak kezesek által biztosított kötelező ígéret tétellett a házasság megkötéseig. Ez utóbbi az árnak az eljegyző személy által való átadásából és a vőlegény által való átvételéből állott. Ez is a rokonok jelenlétében történt.²⁾ Az eljegyzés azonban a házasságnak érvényességi kelléke volt, úgy hogy ha valamely tényleges együttlétel törvényesíttetni szándékoltatott, az eljegyzést utólag pótolni kellett.³⁾

A középkor kezdetén az eljegyzésnek ünnepélyes alakja csak a kölcsönös jövőbeli házasság kötésre irányult ígéretre szorítkozott. A gyám csupán a menyasszony kiskorúsága esetén szerepelt már mint eljegyző. A házasság maga pedig a XIII. századtól fogva nem az atya, hanem a menyasszony által választott megbízott által történt; így tehát a gyámi házasságkötést az önházásítás váltotta föl.⁴⁾

¹⁾ Schröder : Deutsche Rechtsgeschichte. 66—67. l.

²⁾ U. o. 286—290. l.

³⁾ U. o. 293. l.

⁴⁾ U. o. 681—682. l.

Szándékosan ecseteltük a german és frank korszakbeli házasságkötési szabványokat, — mert mint látni fogjuk Pozsony város jogában a régi alakszerűségek hosszabb ideig tartották fenn érvényüket, mint másutt.

Hazánkban a házasságkötés szintén adásvevésen alapult. Az apa vagy atyái hatalmat gyakorló egyén bizonyos áron (*ara*) adta el az arát a vő- (vevő) legénynek. Az ara és vőlegény elnevezése határozottan a házasság megkötésének ezen régi alakjára utal.¹⁾

A törvényes hitbér is csak maradéka a házasság régi alakjának.²⁾ Föl kell tenni, hogy ez a régi házasságkötés alakjával, a vételárral volt kapcsolatban. A házasságkötés alakja nálunk is, úgy látszik, az volt, a vőlegény nevében a leánykérő jelent meg az atyánál és ettől kérte a nőt megbízója részére feleségül. Ilyen megbízott közbenjáróról (nuncius mediator) emlékezik meg a váradi regestrum,³⁾ midőn Catari Miconnak perét tárgyalja. Bulit György Margit nevű lányát követelte vissza Catari Micontól, azt állítván, hogy azt erőszakkal rabolta el tőle. Alperes férj Desc. közbenjáró hirnökre hivatkozott, ki a leányt törvényes házasságba hozta hozzá.

Desc.-nek Váradon istenítéletet kellett volna kiállani; az izzóvas-próba állott előtte. A felek azonban kiegyeztek és Margit atyja által feleségül visszaadatott Miconnak.

Fölmertül azon kérdés: vajjon az egyház a házasságkötést illetőleg milyen állást foglalt el.

A tridenti zsinatig (1545—1563)⁴⁾ az egyház a házasságnak saját színe előtt való megkötését érvényességi kelléknek nem tekintette.

Közbemjárása az egyháznak csakis a megkötött frigynek manifestatioját segítette elő. Ez előbb a házassági misék. később a megkötött házasságnak egyházi megáldása által történt. Ha ezen egyházi megáldás elmulasztatott, a házasság törvényessége ellen praesumptio állott ugyan fönn, — de a házasság érvényességi kellékét nem képezte. Kálmán király tovább ment. De desponsatione conjugali in facie ecclesiae fienda-féle⁵⁾ nevezetes törvényében azon házasságot, mely nem az egyház és tanuk jelenlétében kötött meg, »opus

¹⁾ *Ipolyi*: Magyar Mythologia. 544. l.

²⁾ *Kováts Gyula*: Házasságkötés Magyarországon. 14. l.

³⁾ 262. sz. a. Endlichernél; közölve Kovácsnál 11. l.

⁴⁾ *Konek*: Egyházjog. 86. l.

⁵⁾ II. k. 15. cz.

fornicationis«-nak mondotta ki. Az ilyen házasság sem érvénytelen, csak bordélyosság, tisztátalanság.¹⁾

A tridenti zsinatig tehát az egyháznak közbenjárása csakis a megkötött frigynek ismétlését jelzi,²⁾ mely a tisztátalanság praesumptióját eloszlatja. Az egyházi megáldás az egyház kapui előtt történt, erre következett a házassági mise.

A házasság megkötésének lételeme mindig az átadásban rejlett.³⁾

II. Béla leányát 1139-ben Konrádnak átadta, III. Endre király leányát Erzsébetet a cseh király fiának copulálta.⁴⁾

Más országokban, hol nem úgy mint nálunk, Kálmán király törvénye által az egyháznak szereplése szabatosan körül volt írva — az egyház az átadáshoz csakis a családi jog révén juthatott, akként ugyanis, hogy eleinte az átadásnál való jelenlétét vitta ki, később pedig, midőn az átadást már nem a született gyám eszközölte, maga magának tulajdonította az átadó szerepét.

Közönséges jog szerint nálunk Kálmán király törvénye következtében szükség nem vala az átadásra.

Pozsony város joga azonban, úgy látszik, merevebben ragaszkodott régi házasságkötési szabványaihoz, melyek hasonlóságát egyrészt a középkori német jogszabályokhoz, másrészt az általános régi közönséges magyar házasságjoghoz elvitatni nem lehet.

A városi jogkönyv 155. tétele foglalja magában eléggé körülményesen, sajnos, nem egészen szabatosan a házasságkötési szabványokat.

A címőfölrát arra tanít bennünket, hogy a *házasság kötésről* van szó (kanlichen).⁵⁾ Az atyai hatalom érvényesül a jogszabályban több helyen. Arról van ugyanis szó, hogy az atya *házasságba földja* (aufgeben) leányát. Ki van mondva, hogy az atya beleegyezését adja a házassághoz; az eljegyző tőle kéri legelső sorban a leány kezét. Ki van fejezve, hogy az atya beleegyezését írásban adja ki (die also anthurten vertigen vnd gebn). Ő tehát a kiházasztó.

Ott szerepel a leánykérő mint a vőlegénynek megbíztója. Ez először az ara szüleihez intézi szemén szedett.

¹⁾ Kováts: Házasságkötés. 6. l.

²⁾ U. o. 18. l.

³⁾ U. o. 15. l.

⁴⁾ U. o. 28. l.

⁵⁾ Kon, Kone uxor. Konsenseft, házasság állapot. Schmeller: : Baierisches Wörterbuch. 2. 307.

válogatott szavait; megkéri lányuk kezét és beleegyezésük esetén a leánynak megjelenését sürgeti.

Ott szerepel maga az ara, ki kedvező válasz esetén megjelenvén — a vőlegény is behivatik a kérő által. A kérő immár a leányhoz ismétli kérelmét. Beleegyezéséhez kifejezett igenlése kívántatik meg, melynek elhangzása után az eljegyző egymásnak átadja az arát és vőlegényt »az atya, a fiu és szent lélek nevében«, mire az összes jelenlevők, t. i. az ara és vőlegény rokonsága amen-nel felelnek. Ezen összeadás a pap, (nem plébános) »eljöveteléig« történik. Ezután adja ki az atya írásbeli beleegyezését mire megtörténik a házasságba lépés. (so wil er aini geen vnd treten In den Standt der hayligenn kanschaft durch gots willen vnd durch meerung des hayligen cristlichen glaubens.)

Jeleztük, hogy az idézett forráshely nem eléggé szabatos. Nem zárja ki ugyanis, minden kétségnek elejét véve, azon kérdést, vajjon itt csak eljegyzésről van-e szó, mely a házasságkötést megelőzi, vagy pedig azon házasságkötési alakokkal állunk szemben, melyet az egyház csak megáld és kétségtelenné tesz.

Tény, hogy a mondott forráshely a házasságba való földadást tárgyalja és az arát a vőlegénynek a pap eljöveteléig ajánlja. Tehát két momentum van érintve. Különállók-e ezek, mint az eljegyzés — copulatio, — vagy összetartozók-e, mint a házasságkötés és egyházi megáldás? A forrás czíme a házasságkötésre vallana. A hely *kanschaft*-ról szól — nem eljegyzésről (Verlobung). A czím szövege házasságba való földadást jelez, mi az egyházi megáldás continuitására mint egységes cselekményre utal, mely a »pap eljöveteléig« szavakkal jeleztetik.

Az egész cselekmény át van hatva a vallásosság szellemétől; a felek a kérő által formális egyházi ritus szerint az atya, fiu és szentlélek nevében adatnak át egymásnak. A beleegyezés kifejezett igennel jeleztetik. A beleegyezés írásbeli kiadása után egyenesen a házasságba való lépés szándéka van kifejezve. Ide járul még az, hogy egyéb forráshelyek egyenesen arra utalnak, hogy a házasság megkötése nem a templomban, hanem a menyasszony házában történik, a nélkül, hogy a papnak jelenléte fölemlítették.¹⁾

¹⁾ Prot. Act. — Es sein aufgestanden aus vnser Rat di' erbern mann Jorig Turff, Steffan Reines vnd hanns Schorn unser mit geschwornen Bürger und haben uns In bekant In unsern Rat. wi das die Erbern mann andre Pernherl auch unsers Rates, und Niclas Pachrad unser mitburger für in offentlich bekant haben, wi das si bei der hairat sint gewesen und dorczu gebeten sein, do die geschehen ist

Ezek folytán tehát a házassági cselekmény egységére kell következtetnünk és föltételeznünk azt, hogy Pozsony város jogában az eljegyzés és átadás időben elkülönített cselekmény nem vala, hogy az átadás az atyától az eljegyzőre ment át és hogy a fent leírt összeadási cselekménynél az eljegyző egyuttal az átadó szerepét magára vevén, a papnak hozzájárulása csak a frigy megáldására szorítkozott. Erre az átmenetre utal különben az Ordo Strigoniensis is, melyben az egyháznak szereplése szintén csak a házasságkötésnek ismétlésére és megáldására szorítkozik.¹⁾

Az egyház közbenjárásának nagyobb szerepe juthatott olyan esetekben, midőn a férjhez menendő nő fölötti hatalmat közvetlenül senkiséni gyakorolta, úgy hogy a hatalomból való átadás nehezen jelezthetett volna külsőleg is. Ekkor rendszeren esküdt polgárok szerepeltek hiteles személyekként, mint tanúk a házasság megkötésénél és ebbeli eljárásukról a pappal egyetemben, ki az áldást végezte, jelentést tettek a tanácsülésben. Ezen jelentéstétel és az ügyletnek a városi könyvbe való följegyzése egyik módja volt a házasság megkötését nyilvánosságra hozni és a clandestinum melletti jogvédelmet megdönteni. A papnak szerepe ily házasságoknál már tágabb lehetett, mert akkor tényleg ő volt a házasság megkötésének legkiválóbb tanuja is. Forrás-helyünk különben itt is csak a pap *kezével*, nem a pap *kezeiből* történt házasságról szól.²⁾

Cwischen meister Gall unsrn naitburg und der erbern frawn Margrethn Juncker, hansen tochter von Tirnaw. *Di selbig hailrat ist geschehn In der erbern frawn Katherina Jacob Crisanim haws* also das die selb fraw Katherina Jacob Cristanyn dem obigen maister Gall von der vorgehen frawen Margrethen wegn kein morgengab weder Erb noch aigen weder fl noch wenig noch keinen phenignge vorsprochen hab. Actum est, feria post dominicam palmarum. Anno etc. XXXII° (1432). — Hasonló eset 1440-ből. Prot. act. Dorumb hobent Si (t. i. Raines Péter és felesége Margaretha) dieselb fraw Katherina (Raines Péter mostoha leányát) zu tische u. zu pette erberlich gewertigt In des obgenantn Pangratzen Ires manns geualt und hawsung daran Si bald ain gantz benugen gehabt haben.

¹⁾ *Köräts*, i. m. 30. l.

²⁾ Prot. act. — Stephs Reines Judex. Es ist für vns kom' in vnsern Rate der Ersam her meritt, pharr Sand Mertens kirchn hie ze pr. daran sind in vns(eres) Rat's Mitte aufgestandn die Erbn Stephan list Burgermaister, Mathes Meinl, hanns Kram, hainrich Aach, Peter Tungettl, all uns mitgesworn und haben daselbs vor vns bei Irn Trewn als Si ze rechte tuen sollen anitrecht leich an alle misschalung inbekant und in gesagt wie Si in gegenwertigkeit vnd dabey gewesen sind als der Erben Pertl Scharrach, die Zeit vns mitgesworen die Erber Junck. Kathrein sein dinst diern zu der ee genomen hat mit des obbenant pasters handen . . . Anno dom. Quadagesimo XXXIX.

A házasság fölbontása Pozsony város területén belül szintén előfordult. Ennek azonban csak vagyoni jogi surrogátuma jutott el hozzánk egyes perek füljegyzései alakjában, melyeknek tárgya különösen a reggeli ajándék. Ilyen pert ismerünk 1384-ből; a nő követeli férjétől reggeli ajándékát. A férj azonban fölszámolással él és igazolja, hogy a nő nagyobb értékű vagyont bír már tőle, mint a mennyi értéket a perben fölszámított reggeli ajándék kitesz.¹⁾

A reggeli ajándék fölemlítésével már a házassági vagyoni jog keretébe nyúltunk be. Ez Pozsony város jogában kellőképen volt szabályozva. A feleségnek a házasság megkötését követő reggelén ajándékot adni Portugalliában (*camera cerrada*) és Németországban a középkorban mint *pretium virginitatis* általánosan dívott. Rendszerint azonban ezen reggeli ajándék (*Morgengabe*) a nő özvegyiségének esetére a férj részéről adott *dosha*, a bajoroknál az özvegyi ellátásba (*Witthum*) olvadt bele.²⁾ Ez közönséges

¹⁾ P. v. lt. Lad. 60. No. 179.

It. No. anno domini M^{mo} CCC^{mo} LXXX^{mo} quarto des nesten phincztages vor sand larenzen Tag cham Symon der vunaricz, des Jansens von Tyrna diener an Otteins des Charner haws vrown stat von Wienn vnd pracht dem Richter vnd dem Ratt czu Prespurch, der Stat brief von wien vnd auch seines herren brief, des Jansens von Tyrna vnd sprach hincz des egenanten Otteins des Charner guetern die gelegen sint in der Stat gepiet czu Prespurch von desselben Otteins des Charner hawsfrown Morgengab wegen, do sant der Richter vnd der Rat nach dem egenantem Ottein dem Charner vnd taten im dieselbn ansproch czu wizen. do pot derselb Ott der Charner sein leib vnd sein guet in das Recht nach der Stat Recht czu Prespurch gegen dem egenanten Symon von der vrogenanten Morgengab wegen. Vnd darnach des nasten Montages nach des heiligen Chvniges sand Stephans Tag cham der egenante Ott der Charner fur offens gericht czu Prespurch vnd pot aber sein leib vnd sein guet in das Recht von der egenanten ansproch vnd morgengab wegen. chem yemant der hincz im Oder hincz seinen guetern icht czu sprechen hiet, er wolt sich verantwurten vnd seinen gueter nach der Stat recht czu Prespurch; chem aber nymant, so wolt er vmb dieselbe ansproch ledige vnd vreye nach der Stat recht czu Prespurch. Auch so melt das der vor genante Ott der Charner das die vrogenante sein hawsfraw seines geltes ynne hab vierdhalb hundert phunt wiener phennige vnd darczue so hab er ir selb czu getragen hundert phunt wiener phenninge von mycheln dem Wünger dem sy im auch gelten sull. Auch so hab sy in genessent seines geltes von Lewpolten dem han haupt hunder phunt wiener phennige, die sy im auch gelten sulle. Auch hab sy sich vnder wunden seines weingartens, gelegen czu medlik, dorumb man im Sechzig phunt wiener phenige gern wolt geben haben. Auch so hab sy von ym ynne ainen Silbrein Chopf vnd ain Silbrein pecher vnd czwo Silbrein guertl vnd acht Silbrein löffel, die wol mit einander tewrer wert werden denn vierczikch phunt wiener phenige.

²⁾ *Hajnik*: Europäische jogtörténet. 290. — *Quitmann* i. m. 133. l. — *Brunner*: Geschichte u. Quellen des deutschen Rechts. 257. l. — *Schröder*: Deutsche Rechtsgeschichte. 307. l.

jogunk szerint megfelel a reggeli ajándéknak, a hitbérnek. A reggeli ajándékra utal a városi jogkönyv maga, de utalnak erre egyéb forráshelyek is. Wenig János pozsonyi polgár 1424-ben kelt végrendeletében egyenesen kiemeli, hogy egy szőlő feleségének reggeli ajándéka, ezt ő városi jog szerint rendelte volt ki számára. Ebből láthatni, hogy a reggeli ajándék leginkább ingatlanokból állott.¹⁾

¹⁾ Prot. act. — Testamentum Wenig hensel. — Hye ist vmerkt das geschefft das ich wenige hensel tue mit gut(er) v'nunft da es nimand widersprechen macht. — van den erbn Mert spigl Niclas lachüetl, Martin tuman, dye ich vorbenanter wenig hensel fleissickleich darzu gepetn hab In antw't gewesn sint, AND Rahartl Michel mad. Kathrina seyn hausfr. anno domini Millo CCC^{mo} XXIII° fla. qrta. ante circumcisionem domini.

It. . . . so schaff ich mertleyn meynen enickel den weyngartn zu gefang gaczen, — It. dem selbigen mertleyn meynen enickel schaf ich fünf hundert gulden in gold.

It. Ob der obgenan. mertleyn mein enickl abging mit dem tode das er chem zu seyn. Jarn der v'stendigkeit, so solln die vorben. czwen weyngartn mit sampt den V^c gulden gefallen und erbn ledicklich auf seynen vader andr. pnhrtel.

It. auch schaf ich mertleyn meyn Enickl all meyn harnusch. — It. Auch schaf mertleyn meyn Enickel fünfeig phunt dye da schuldig ist awan und seyn hausf' auf d' widricz van aynes gartn wegn. — *It dyn weyngartn der da hayst henn Johel hab ich gemayn gabt meynen weyb Kathreyn als der Stat Recht ist.* — It. So schaff ich meynen weyb all meyne farund hab, weyn und haws gereth, ausgenommen perayschaft dye ich hin dan gib und schaff. — It. Auch schaff ich meynen weib Katherine hundert. guldn in guld und virunndnewncig phunt phenig weys gold. — Item so schaf ich zu sand mertn czu dem paw ledicklich an alle irrung gaystleich und weltleich funf hundert guldn in gold (expeditum est). — Item so schaf ich in dye czway spital armen lewten In i des Spital czwayhundert guldn in guld, an alle irrung gaystlaich und weltlichen armen leuten nuczlich anzelegn (expedit. est). — Item so schaff ich dem Nicklas verber drey und dreyssig guldn in guld czu den drey und dreyssig guldn dye er mir schuldig ist, und das panczir das er Inne hat das sal man Im lassen und das Chapleyn (expeditum est). — Item. So schaf ich dem hanns Geweltel und seynen Sun sexczig guldn in gld. (expeditum est). — Item so schaf ich meyrer mumen gatleyn, des Jungn matleyt's hausfraw und iren Kindn zvincig guldn in gold (expeditum est).

Hye ist vermerkt das der erb weyse Andre pnhrtel uns Rats, Barbra seyn hausfr habn Mertlen irn Sun des obgenanten wenig hensels enickel, zu Rechten phannnd geseckt ire czwen ledige weyngartn, gelegen auf der Stat gepiet, der ayne haupt der hadner, ze nechst des Vmethn, der andre genant der Salasdarff, gelegen czwischen zwen weyngartn, der ayne d' Rahn warter, der ander hr pauls des phruthon weyngartn, payd dye Salasdarffier genant, für dye fünfhundert guldn in guld, dye wenig hensl obn in dem geschefft dem obenanten mertleyn geschafft und andre bnhrtel und seyn weyb Ingenomen hat, also beschaydenleich ab andre bnhrtl und seyn weyb den eben seynen Sun dye fünf hundert guldn in guld herrnachmals wider niderlegt vnd bezalt, So sullen dye weyngartn wider frey seyn, als war. Wer ab(er)

Sajnos, hogy a reggeli ajándék összegét ezen végrendeleti intézkedésből meg nem ismerhetjük.

Ha a férj hitbért ígért, vagy adott, mi rendszerint városi polgárok mint tanúk jelenlétében szokott megtörténni, úgy ezen vagyonra nézve további rendelkezési jogát elvesztette.¹⁾

A dosnak elidegeníthetlen jellege a régi tárnokjogi városok Kovachich által kiadott jogában el van ismerve. Nem tévedünk tehát, hogy a »dos« oly annyira tulajdona lett a nőnek, hogy az a férj ellen támasztott követelések ellen, foglalás esetén is, szabad és ment maradt.²⁾ A pozsonyi városi jog a férj által a nőnek rendelt reggeli ajándékon kívül ismerte a nő által férjének kijelölt reggeli ajándékot is. A frankoknál dívott özvegyi ellátás, valamint a bajoroknál szokásos reggeli ajándék iránti szerződések leginkább ingatlanokra nézve kötöttek. Jellemző ezen szerződéseknél, hogy a férjnek özvegyi ellátását is szem előtt tartva, a vagyonszösség mindennemű következményei eleve kizárattak.³⁾ Ez így volt Pozsony város jogában is. Mindkét házaspár, az egyiknek elhalálozása esetén, az általa rendelt reggeli ajándék tárgyán mint haszonélvező életfogytig benn marad, a vagyon tulajdonjoga azonban a haszonélvező elhalálozása esetén a reggeli ajándékot kapott házaspár legközelebbi rokonaira mint örökösökre száll.⁴⁾

Fontos szerepe van a házassági vagyonszösségben a hozományoknak is. A házasság megkötésekor a nőnek eredetileg csak női ruhák és ékszerek adattak át a kiházasztó által. Ezen tárgyak képezték a szász jog rendszerében az úgynevezett »Geradét«. Ez nem volt állandó vagyonszösség, hanem tartalma a házasság ideje alatt hasonló tárgyak beszerzésével stb. változott. A szigorúan vett női hozomány (Gerade) nem volt annyira a férj hatalma alá rendelve, mint a többi női vagyon. Jellemző, hogy az említett vagyonszösség a nő halála után, a fiúutódok kizártával, csak a leányokra és ezek nem létében a legközelebbi nőrokonokra (Spindelseite) szállottak. Megfordítva pedig a férj fegyver-

des nicht, So sulln dye weyngartn seyn phant seyn als lang und er der vorbenant Vc Guldñ gancz und gar gewert würt. -- Acta st. hec fia. Quinta proxima pt. festum purificationis Marie, Anno etc. XXIII.

¹⁾ Kovachich M. Gy.: Codex authenticus iuris Tavernicalis. — Vetusta iura Civitatum C. 125. 223. l.

²⁾ Gaup: Stadtrechte des Mittelalters: Das Recht von Landshut in Bayern. 149. l.

³⁾ Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte. 691. l.

⁴⁾ P. v. jk. 91. és 92. p. (különösen fragmentum).

neműi (Heergeräte) csupán a fiutódokat, esetleg legközelebbi férfi rokonokat (Schwertmagen) illeték.¹⁾

A »Gerade«-nak nyoma meglátszik Pozsony város jogában is. A városi jogkönyv 39-ik pontjában említettnek azon női ingó javak, »melyek szorosan a nő testéhez valók«, — tehát ruházati darabok. Ezekről a nő halála esetére férjének beleegyezése nélkül is saját tetszése szerint rendelkezhetik. Különben még az örökösödési jogban is leszen szó erről.

Wenig János polgár fönt említett végrendeletében a tulajdonát képező fegyvernemekről is rendelkezik. Pánczélát, vértjét férfi unokájára hagyja.

Ebből lehet következtetni arra, hogy a pozsonyi jog legalább messze távol összefüggésben a régi frank jog »Hergeräte« fogalmát is ismerte.

A női hozomány azonban az idők folyamán a legszükségesebb női ruhákon és női házi felszereléseken kívül egyéb vagyon tárgyakat is foglalt magában. A nőnek tulajdonát képezte a házasság megkötésekor magával hozott tágabb értelemben vett hozomány, nemkülönben a házasság tartama alatt ehhez örökösödés vagy ajándékozás czímén hozzá szaporodott egyéb ingó és ingatlan vagyon is.

A nő által a házassági közösségbe hozott, vagy a házasság tartama alatt ehhez öröklés vagy ajándékozás útján hozzászaporodott vagyon a nő tulajdona maradt, arról ő, legalább az ingatlan fölött, minden kétségen kívül szabadon rendelkezhetik.²⁾ A házasság tartama alatt azonban a férj kezelte ezen vagyont.

¹⁾ Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte. 296—298. l.

²⁾ Protoc. Actionale. — Es sint pey uns gestandn Im Rat, dye Erbn weysen hans Eyllaussm Rock und Andre Schorpach, payd' unss Rats, auch is fuer uns komen daselbs Andre Dorezt uns mitpurg'ze Kressburgk, und habn in pekent ayn geschefft. das dye Erbn frau Pathrey, dye Andre Pernhertlin, uns Richter in der Stat, ze wyen, als man sye von Prespurk gen wyen und dyenczt gefuert hat. gethan und geschefft hat. — Hat dye selbig frau Kathrey mit wolmuigiger v'nunft und guetn wissn und willn geschafft und gelassen dem Ebnan(ten) Andre Bnhertel irem *Kannwirt* All das guet das sye angehört zu dem vorbenan(ten) iren man pracht hat und auch ron ir muet.seligen gestorbn und gefallen ist. Es sey erbleich oder farund, weye das genant ist nichts ausgenommen, ganz und gar ze habn, ze pesiczn und damet thuen und lassen on alle irsal, als mit irem Rechten ayn erb und guet, und das dye eben (gen)an. frau das geschefft also than hat und dem also seyn, habnt sye das fuer uns inpekennt pey iren trewn an ayd stat und an gefer. — Acta sunt hec fl. quinta pxima post festum beate Elisabet. — Anno XIX°. — V. ö. *Quitzmunn* i. m. 134. l.

A házassági vagyonjog rendszerében elfogadott kezelési közösség elvének folyamánként tekintendő, hogy a nő férjét csakis bizonyos összeg erejéig (12 dénár) kötelezhette, hacsak foglalkozásánál fogva főszerzőnek nem volt tekintendő.¹⁾ Ugyanezen elvet tartotta szem előtt azon 1434-ben megszerkesztett szabályrendelet is, mely szerint a nőknek általában meg lett tiltva, hogy férjük tudta és beleegyezése nélkül zsidókkal kölcsön ellenében zálog-szerződéseket kössenek. A tilalom sanctiója abban állott, hogy a zsidó-zálogtartó, ha ezen tilalom ellen vét, elveszti zálogkielégítési jogát.²⁾

A többi, a házassági vagyon joggal összefüggésben levő kérdések, mint az özvegyi öröklés, özvegyi jog, közszerzemény, az öröklési jog keretébe tartozván, azok illő helyen, ott fognak tárgyalás alá vétetni. Itt csak azon általános elvet akarjuk még hangoztatni, hogy Pozsony város jogrendszerében a házassági vagyonjog keretén belől *nem a vagyonközösség*, hanem inkább *a kezelési közösség* elve volt elfogadva. Különösen a frank és bajorjog rendszerében túlnyomó szerepre jutott³⁾ közszerzemény intézménye szól e mellett, mely intézmény Pozsony város jogában is érvényben volt.

3. §. Gyámság és gondnokság.

Említettük fent, hogy a gyermekek 14. életévük betöltéseig atyai hatalom alatt állottak; azon esetben, ha az atya a gyermekek ezen életkorának elérése előtt elhalt, azok gyámság alá kerültek. A pozsonyi városi jog az özvegy gyámjogát a kiskorú gyermek fölött ismerte el legelső sorban. Ennek feltétele az, hogy maga az özvegy nemi gyámság alatt ne álljon. A frank-korszakban a Burgundok és Góthok már az özvegy fölötti nemi mundiumot nem ismerték.⁴⁾

A középkorban a nők fölötti mundium általában a bíróságok előtti képviseletre kezdett szorítkozni.⁵⁾ Ilyen képviseletet a pozsonyi városi jog is ismert — a mint erről alantabb leszen szó. De az özvegyeknek ilyen képviseletése nem volt kötelező — csakis fakultatív. Másrészt pedig eléggé ismeretes, hogy már a frank jog is ismerte azon elvet, hogy az özvegy legalább a ház körüli vagyont önállólág

¹⁾ P. v. j. k. 31.

²⁾ P. v. lt. Lad. 60. No. 72.

³⁾ Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte. 686. l.

⁴⁾ U. o. 315. l.

⁵⁾ U. o. 695. l.

kezelhette,¹⁾ míg a középkorban általában a gyermekeknek személyes gondozása is az özvegyre volt már bízva. Egyrészt tehát az özvegynek teljes önjogosága a pozsonyi jogban, másrészt az özvegy anyáknak általános vagyoni és személyi ügyeket illető gondozói viszonya, melyben azok kiskorú gyermekeikkel szemben állottak, nyújtották az alapföltételt arra, hogy az özvegyek kiskorú gyermekeik fölötti gyámságot viselhettek. Ambár a reánk maradt városi jogkönyv az özvegynek gyámi minőségére egyenesen nem is mutat rá, mégis az egykorú judicatura erre utal. Van ugyanis példa, hogy a kiskorú gyermekeknek atyjuk hagyatékára való jogigényeit az özvegy mint kiskorú gyermekeinek képviselője érvényesíti a bíróság előtt; igazolja ezt egy, a városi bíróság előtt 1416-ban lefolyt polgári per.²⁾

¹⁾ Schröder: i. m. 314. l.

²⁾ Prot. act. Judex: Andr. Treletsch. — It. Es ist fur uns in offne Schranen fur gericht fraw Anna Weiland e des Michel ffelsperger eeliche hawsfraw vnd hat gefordert von hannsen dem Jungen list und irer kinder stat, Hensel und Enderl, von freuntschaft wegen die nach geschribn erb. Item zwai haws di an der tod geledigt hat von frawn wendlen, die der egenante hauns list zu Chausfrawn gehabt hat.

Also antawt Ir der egennte Hans list, Si soldn die freuntschaft, do meche sie gewinen wolden von erstu beweisen, und noch der weisunge geschech denn alles das do recht wer. Also pracht fraw Anna der vorgennten zwaier Minder Rechte muter ain sotane weisunge und chundschaft die vil frumme lewtn Inner und ausser dem Rate wissentleichen. — Wie Nickel ffelsperger und hanns ffelsper zwen rechte pruder gewest sind, do hat der Nikel zu Chan (Hausfraw) gehabt die vorgeschriebene fraw wendl, und hanns ffelsperger hat gehabt ain weib, und die selbn zwu frawn sind rechter Swestern zwu gewest. Dornoch hat der Hanns ffelsperger ain Sun gellassen, der hat Stephel gehassen, der selber Stephel hat zwai chinder gellassen die er mit der egenunten frawn gehabt hat; die vorgenntn chinder henslein und Guleren, die selbn chinder welln von freuntschaft wegn als vorgeschribn stet zu der vorgennten frawn wendlein habe, die sie hinder Ir gelassen hat Recht habn und auch erbn. do pracht der Hanns der Junge list fur uns zu dem Rechten sotane Chundschaft und briefe und pat das wir In bei seinen briefen und Chundschaft belidden. In dem er recht hielt zu den noch geschribn erbn und hannsen die fraw Wendl sein hausfr' chinder Ir gelassen hiet. Also namen vor der Richter vnd der Ratt des hanns list und pakder chinder chundschaft getrewlich fur uns. — Item zwai hews' gelegn In der Stat ains zu negste des wolgennts haws, das ander bei Jacob Enstans haws und habn das also erfundn und gemacht das dem hannsen dem Jungen list das haws gevalln ist zu negste des wolgennts haws, noch seiner prieff lawt und chundschaft erbleich zu besiczn und das ander haws do bei zu negste das do stost an des Jacobn des Estans, sulln die vorgenntn des Stephel ffelsper chinder auch erbleich habn und noch unser Stat Recht haldn und besiczn. — Item ain haws auff der Sbot gassn fur der Stat gelegn, mit aller seiner czu gehoringe das

Pozsony város jogában érvényesült azon elv, hogy az anya törvényes képviselője kiskorú gyermekének bíróság előtt, arra utal, hogy az anya tekintendő a gyermek gyámjának. Mert ha valahol, úgy bizonyosan a bíróság előtti képviseletnél kellene föltűnnie a különgyámnak. Hogy ez meg nem történik, csak azt bizonyítja, hogy a gyám éppen maga az anya, ki a gyermeket bíróság előtt is képviseli. A nő nemcsak törvényes, de egyuttal törvénytelen gyermekeinek is gyámja; egy Pozsony város bírósága előtt 1416-ben lefolyt perből következtethetünk erre. Ezen pert egy nő kiskorú, de törvénytelen gyermeke állítólagos jogainak elismerése végett a törvénytelen apa rokonai és örökösei ellen indította meg.¹⁾

Ismerte különben a városi jog a nevezett gyámokat is. Sőt annyira ment, hogy az özvegy anyákon kívül egyéb nő rokonokat is képeseknek ítélte arra, hogy a kiskorúak fölötti gyámságot viseljék. Ilyen esetben azonban a rokonság gyakorolta a vagyonkezelés fölötti fölügyeletet. Ezen családi tanácsot az összes apai és anyai rokonok együttvéve

sulln die chinder gancz und gar habn, wan es kumbt halbs von dem hensel Segnberger her, der auch die vorgennte ffrawn Wendlein zu Chan gehabt hat, also ausgenommenleich chomen des vorgennten hensel Segnbg freund was si zu dem halbn hawsrecht mugn habn das sulln In die chinder oder Ir v'waser v'antwortn; das selbige haws ist gelegn zu negst des Reymischer haws. — Item ainen waingarten der gelgn ist auff der Stat gepiet und ist genent der Schon vltreich, gelegn zu negst des Andr. Treletsch weingartn, den sol der egennte hans list Innen haldn gancz und gar als leibgeding recht ist, und also ausgenommen leich, das er seinen halften tail mag v'seczn und v'chauffen wan er will und noch seinem tod sol di ander helfft geualln auff die vorguntn zwai, des Stepel ffelspger chinder. Item das tail under dem Schon vltreich zu negst hern Symon' des Chorh'n weingartn der schol auch der vorguntn Stephel des ffelspger chinder sein zu thun und zu lassen. It. ain waingartn genaunt der Rumpff und leit under denn Ruschen, der schol auch der vorgenntn Erib die wir In mit den Rechtn zu gesprochn haben Inne sulln habn mit alln nuczzen und Rechten die dorezu gehore, uns der Stat Recht zu Presburg. Acta sunt hec feria quarta proxima ante festum Margarethe Anno ect. XVI.

¹⁾ Item. Es ist fur vns chomen In offne Schranne agnes Slymerynn vnd hat geclagt von ains chnaben wegen den sie unelich getragt hat bei dem Jans pollewparcz; dem selben chnaben sulle er geschafft habn ain weingartn der Sacz genent vnd ain gartn Im eusigen zw der frawn Dorothe des Nicolae Gerichtler weib, do mocht die vorgennte agnes Slymerynn das geschefte nicht beweisen, do sagt wir die vorgennte fraw Dorothe von der egenanten Agnesn und dem Chnabn Irem Sune frei vnd ledig, das sie furbas tzu den egennten erbn nichts zu spechn habn suln vmb wil, noch wmb wenig. Acta sunt h. feria III^a ant. Cathedram Sancti Petri anno etc. XVI^{mo}.

képezték. Hatásköre annyira terjedt, hogy visszaélések és vastag hanyagságok esetén a nevezett gyámot még gyámi tisztétől meg is foszthatta és más valakit bízhatott meg a gyámság viselésével.¹⁾

A törvényes kort elért kiskorú, a mint látszik, vagyónát önmaga kezelhette ugyan (*gewaltig wird*), de terhes jogügyleteket és bíróság előtti ügyködését illetőleg képviselőre szorult (Pfleger).²⁾

Ha a kiskorú apja tékozló vagy egyéb erkölcsi fogyatkozásainál fogva a gyermek nevelésével és magánvagyonának kezelésével meg nem bízható, külön gyám, illetve, a vagyonnak kezelésére a gyám személyében gondnok rendeltetett ki. Példát nyújt erre a városi judicatura. A városi bíróság egy esetben az atyának arra irányított keresetét, hogy a gyermeknek nagyatyja által arra hagyott vagyonnak kezelése őt illeti s hogy ez neki átadassék, a gyámnak azon kifogása következtében utasította el, hogy az örökhagyó a kiskorút és vagyónát reá bízta. Ilyen különgyám-rendelés és az atyai hatalom alól való kivonása valamely kiskorúnak nyilvánosan a bíróság előtt történt.³⁾

Nemcsak a kiskorúak szorultak gondnokra (Pfleger), hanem valamint a régi bajor jogban elfogadott mundiumnak

¹⁾ Lásd fent 103. iv 1. alatt.

²⁾ Lásd *Schröder*: Deutsche Rechtsgeschichte. 695. l.

³⁾ Prot. act. — Actum anno et die ut supra (1427). — Es ist für uns kumen In offne Schranne für gerichte der Jakob pretesser an einem tail und Mathes Mayndl von der Clara, dy desselben Pretessers tochter ist, und des Paul Mayndls auch Enckl gewesen ist, an dem andr. tail, und klagat vmb eyn Weingartn, genant lewbandl, gelegen auf der Stat gepiet ayenthalbn nebn dem Syben hart, der Im mit dem rechten schold zugepuern mit sampt demselben seinen Kind der Clara als er in vater Wer, und ein nechster erbn dareicht wer, das zuuerwesen und mit sampt seinen Kynd auszuhalden. im antwort der Mathes Mayndl an des Kinds stat, das Kynd mit sampt andern seinen gutn und hab, wer Im befohlen wordn von seinem vattern dem Paul Mayndlein, der des Kynds En ist gewesen dem das vor auch von dem Rychter und dem Rat ist zugesprochen worden das trewleichen zu verwesen und aus zu halden nach seinen treuen. — Und also nach clog und antwort ward das geschoben aus der Schranne In den Rat und Im Rat noch frag und urtheril ward ausgesprochen und geurtalt: Also als der egenante Jacob Pretesser des ebenanten Kynds vater nicht wol seinen dingen auswortet, — So möcht man Im nicht wol eweren des Kynds noch seiner güter. — Sunder als das Kynd dem ebenanten Mathes Mayndl mit sampt dem erbe ist von Irem En befohlen worden, — das derselb Mathes schol das Kynd verwesen und mit sampt den erben das Inne haben Zychen und trewleichen aufworten, noch seinen trewen nucz zu seinen Jaren der vernunft an den sy went haben domit czu tun und zu lassen an Irsal und hindernuss.

az volt a következménye, hogy mindazok, kik állásuknál fogva fegyvert nem foghattak, bizonyos fokú gyámság alatt állottak:¹⁾ akként a városi jog is bizonyos személyeknek jogi cselekményekben való járatlanságát, kívánságuk esetén, gondnokokkal igyekezett támogatni. Ilyen személyek voltak az özvegyek, a papok, a hajadonok, az árvák, kiknek kívánságára nyilvánosan a bíróság előtt rendelendő ki gondnok.²⁾

Gondnok volt kirendelendő a városi jogkönyv szerint más fontos esetekben is; t. i. ha valakinek örökösödési, tulajdon iránti, vagy főben járó peres ügye volt.³⁾ A városi jogkönyv ezen gondnokot »stewer«,⁴⁾ kifejezéssel jelöli meg. Nem használja a »fursprecher« elnevezést, mely általában véve perbeli képviselőt jelent.⁵⁾

A indicatura a perbeli képviselőket közönségesen az utóbbi néven ismeri.

Ebből azon következtetést kell levonnunk, hogy a fent jelölt esetekben a perbeli képviselő többet jelent, mint a »fursprecher«. Mintegy surrogatumát látjuk ebben a régi mundiumnak s azért inkább *gondnokot* ismerünk föl ezen perbeli képviselőkben mint egyszerű perbeli meghatalmazottakat.

Ahhoz ugyan kétség nem fér, hogy a mundium tartós képviseltetési viszonyt jelent, városi jogkönyvünk pedig a szóban forgó helyen csak egyes ügyek (ad hoc való) képviseltetéséről szól; — de hiszen épen ebben rejlik a gondnoki viszohnak jellege s ezért tárgyaltuk a szóban forgó kérdést ezen helyen.

Különben eléggé ismeretes, hogy a középkorban még az atyai hatalom is a kiskorú gyermekeknek bíróság előtt vagy azon kívül nyújtandó segély és gyámoltás szempontjából bíraltatott meg.⁶⁾

¹⁾ *Quitmann*: i. m. 131. l.

²⁾ P. v. j. k. 42., 45. és 47. p.

³⁾ U. o. 46. p.

⁴⁾ *Schmeller*: Bayerisches Wörterbuch. 3. 652. Steur: *Stütze, Unterstützung, Haltaus*, Glossarium Germanicum Medii aevi. 1744. l. Steur: defensio qua sustentamur contra impetum.

⁵⁾ V. ö. *Brunner*: Deutsche Rechtsgeschichte. II. 349. sk. l.

⁶⁾ *Hajnik*: Európai jogtörténet. 295. l.

2. A vagyonjog.

A) Általában.

1. §. A dolgok fölosztása.

Pozsony város joga a dolgokat fölosztja ingó és ingatlanokra. Ezen fölosztásnak jelentősége az örökösödési jogban mutatkozik leginkább.

Már az ingó és ingatlan javaknak terminológiája, melylyel a forrásokban találkozunk, utal erre.

Az ingó javak »*fahrende Güter*« elnevezéssel illetettek, míg az ingatlan javakat egyenesen öröklött javaknak — *Erbgüter* — nevezik.¹⁾ Ezen elnevezés azt mutatja, hogy az ingatlan vagyont a városi jog, úgy mint a középkori bajor jog szerint is a család gazdasági tömegének és alapjának tartották.²⁾

Megvan ennek is a maga mélyebben fekvő oka. Régi germán jog szerint a valamely családnak tulajdonát képező ingatlan csak az összes önjogu házközösségbeliek beleegyezésével volt eladható.³⁾ A frank korszakban a rokonoknak ezen joga az úgynevezett tiltakozási jogban nyilvánul, a mennyiben addig, míg a közösségből a rokonok ki nem váltak, mint leendő örökösök, az örökséget képező ingatlanra (erbgut) befolyásukat érvényesíthették.⁴⁾ Innen magyarázható tehát, hogy az ingatlan javak örökjavaknak neveztettek el.

Vannak azonban példák arra is, hogy a »farende Güter« elnevezés ellenében az »unfarende« elnevezést használták.⁵⁾ A régi terminologia tehát már a mai *ingó* és *ingatlan*-féle elnevezéssel váltakozik. A középkori német jogban a »gewere« általában minden hatalmat jelent, melyet valaki valamely vagyontárgyra nézve bír.⁶⁾ A »gewere« a keztyű által védett kézre vezetendő vissza. A keztyű által a *dolgok* fölötti uralom jeleztetik. Ellentétben volt a keztyű

¹⁾ P. v. j. k. 39., 74., 80., 81., 160. p.

²⁾ V. ö. *Quitzmänn*: i. m. 141. l.

³⁾ *Schröder*: i. m. 53. l.

⁴⁾ U. o. 263. l.

⁵⁾ Prot. act. 1426. . . . Also beschaydenleich das der ehent(e) Andres vngerl schol sein der erst gewer von allen mein kleichen zu den obgenanten allen seinen gütern »varundn und unvarundn«.

⁶⁾ *Hajnik*: Európa. jgt. 299. l.

a dárdával (ger), melylyel a jogalanyok fölötti uralmat (munt) jelezték.¹⁾ A dolgok fölötti hatalmi viszonyt *általában* a pozsonyi jog is »gwerével« fejezte ki.²⁾

2. §. Ingó dolgok.

Az ingó javakhoz mindaz tartozott, a mit magával vinni, — (fahren) lehetett. Az ingó javak tekintetében a városi jogélet a középkorban sokkal tágabb körben mozgott már, mint a közönséges jog. Tudjuk, hogy az Árpádházból származott királyok korszakában a pénz és házi állat fogalma majdnem fedezték egymást; birságokat stb. házi állatokban is szoktak kiszabni.³⁾ Ennek az a jele, hogy a kereskedelem kezdetleges, hogy a forgalom még a csereeszerződések alapján áll. Az ingó vagyon képezte a csereeszközt, helyettesítette a pénzt; jelentősége tehát a forgalomban a csereértékben keresendő.⁴⁾

Természetes, hogy a városok, mint az ipartermelésnek központjai, az ingó javaknak változatosabb minőségét hozták létre, mint a többi vidékek.

De a városi ipartermelés sem vonhatta ki magát még a kezdetleges fejlődésnek jellege alól. Különösen a közlekedési eszközöknek silány volta okozza azt, hogy a gazdasági termékek és házi állatok mint csereeszközök a pénz mellett is szerepelnek, mert a pénz a városokban is még ritkább, értékesebb árú.

Innen magyarázható az, hogy a városi jogkönyv az ingó zálog tárgyai között bort, ruhát és ezüstöt,⁵⁾ nem különben házi állatokat⁶⁾ jelöl meg olyanokúl, melyek különös értékességüknél fogva elzálogosításra fölötte alkalmasak. Ezért részesítették a lovak, tehenek, sertések különös figyelemben a tulajdon visszaszerzés⁷⁾ és tulajdonban ejtett kár megtérítésének kérdésénél.⁸⁾

¹⁾ Schröder i. m. 50—52. l.

²⁾ L. előbbi oldal 5. jegyz.

³⁾ V. ö. Szlemenics Pál: Törvényeink története az Árpádok alatt. — A tudós társaság Évkönyveiben. 6. 81. l. — V. ö. még Horváth Mihály: Az ipar és kereskedelem tört. Magyarországon a középkorban. (Kisebb tört. munkák. 2. 19. l.)

⁴⁾ Schröder i. m. 259. l.

⁵⁾ P. v. j. k. 26.

⁶⁾ U. o. 29.

⁷⁾ U. o. 59.

⁸⁾ U. o. 75.

Értékes vagyoni tárgyak voltak még a fegyverek is. Jellemzi a középkori viszonyokat, hogy az előkelő városi polgárok (a város védelmi rendszerével egybefüggőleg) pánczélt, vértet viseltek. Ezen fegyverneműek, mint már érintettük, rendszeren a legközelebbi férfi rokonra szállottak.¹⁾

Fegyvereket és pánczélokát előkelő egyéniségeknek ajándékba is szoktak volt adni; így tudjuk, hogy a város 1451-ben Hunyadi János kormányzónak számszer-fjakat egyenkint 7 frt értékben és egy 29 arany forint értékű pánczélt adott ajándékba.²⁾

A középkori egyszerű viszonyoknak felel meg, hogy a város a királynak és királynénak, az udvari főhivatalnokoknak és egyes zászlós uraknak újévi ajándékként — miről már fentebb volt szó, — és egyéb ünnepélyes alkalmakkor is: pld. koronázáskor stb. ezüst serlegekkel, posztóval, nyergekkel, gyolccsal kedveskedett,³⁾ hogy továbbá egyes főuraknak adandó alkalmakkor terménybeli ajándékokat, melyek fügeből, olajból, heringből és borból állottak,⁴⁾ sőt hogy egyes uralkodóknak idejövételük alkalmával a legegyszerűbb gyümölcsökkel is kedveskedtek.⁵⁾ A Dunának halakban való gazdagsága és a mint látszik azon körülmény, hogy a kérdéses időkben a hal-ételt igen kedvelték: indokolja, hogy majdnem minden Pozsonyba jött magasabb állású vendégnek halakat ajándékoztak; ép oly gyakran fordul elő a zsemlek-ből álló ajándék is.⁶⁾

¹⁾ Lásd 102. oldal 1. jegyz.

²⁾ P. v. sz. k. 1451. Ausgeben wurden den Gubernator Janusch wayda. Item hab ich geben von den Varmbrust kaufrecht den pogner gesellen zu v'trinken XXI d. Item am Sontag nach natiuitatis marie. hat mir der purger maister In bechant, das er vert hat 1 panczir v(nd) 1 kragl, das man genomen hat von dem vinczenz panczermacher. als er vnd gailsam hinab furen zum gubernator, am montag vor sant larenzen tag con. capit aterl. Jud. . . . XXIIII. fl. auri. Item vnd habn vert 1. Eysen hut der des Richt hren pct Jungettel ist gelesen. Item vnd II newe platin vnd II par mewsl (könyvek és térdvédők) vnd 1 Eysen hut (sisak) das der Stat ist gebevn.

³⁾ V. ö. *Fejérfutak*: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. II. Pozsony 39. l. — *Király J.*: A pozsonyi nagy-dunai vám-és rév-jog története. 69. l.

⁴⁾ *Király* i. m. 32. l.

⁵⁾ U. o. 41. l.

⁶⁾ 1467. évi sz. k. So haben meine hern den pischolf von gran geert mit grossen fischen vnd mit gruintln vnd mit semmeln das stett III lb V 3 XVI den. It. so habn meine hern geert den span von haws mit visch vnd mit wein. . . . It. so habn meine hern geert den kunig mit aner vischen zu den. vntt(arm) vnd IIIe semmeln facit XIII. sch. X. 9. — 1454. évi sz. k. Stadt Erung. Item am Erichtag noch Judica hab wir geert auf das hauws den koppler mit LX hellbig semln In vnd seine diener, kosten XXX. den. stb.

3. §. *Ingatlan javak.*

A sokszor hivatkozott III. András királytól származó kiváltságlevél szövege mutatja, hogy a pozsonyi telepeseeknek már régóta volt saját földbirtokuk. A király ugyanis a pozsonyi lakosokat bizonyos ingatlanokat terhelő fizetések alól egy időre fölmenti, a tizedre vonatkozólag pedig úgy határoz, hogy ezt a pozsonyiak, úgy mint az eleddig is szokásban volt, más városok módjára fizessék.

A földadó (ilyennek lehet nevezni a királyi regál jognál fogva az ez idő szerint a királyi kincstárba folyó földbért) kivetésének alapegysége a házhely — *mansio*: »nonnisi tria pondera ratione terragy de qualibet mansione solvere te-neantur«.

A házhely fogalma tágabb értelemben mindazt magában foglalta, a mi valamely udvar helyhez tartozott; tehát szántókon kívül a közös községi ingatlanon — az erdőkön és legelőkön — való használati jogot is.¹⁾

Említettük fűnt, hogy a városi jog egyenlítette ki a városi lakosok közötti rendi különbséget, hogy a városi jog teremtette meg a városi lakosoknak szabadságát — a polgári szabadságot. Ezen szabadság és egyenlőség azonban nemcsak a személyekre, hanem az ingatlan javakra is kiterjed. Innen keletkezik az ingatlan javaknak egy új neme, a városi polgári birtok.

A városi lakosoknak nagy része továbbra is földműveléssel foglalkozott. A lakosok ezen osztálya a város területén levő egyházi, nemesi ingatlanokon lakott. Az előbbi ingatlanokon lakó egyének a városi jog hatása alatt fölszabadult colonusokká lettek. Az ingatlan pedig rendesen kezükön maradt. Legvilágosabb példa erre a Vödritz, mely királyi adomány útján Jakab grófra szállott. Tehát ha úgy akarjuk, nemesi birtok volt. Azért ezen terület mégis az idők folyamán városivá változott át. Az előbbeni tulajdonosokkal szemben fönlétezett függőségi viszony pedig földbérként került kifejezésre.

Ezen földbér az ingatlanok városi minőségén nem változtatott, mert a földbért (zins, census) meg lehetett váltani.²⁾ Majna melletti Frankfurtban majdnem minden ház ilyen földbérrel volt terhelve.³⁾ Az angol városokban pedig

¹⁾ *Schröder*: Deutsche Rechtsgeschichte. 199. l.

²⁾ V. ö. *Maurer*: Städteverfassung. I. 397. IV. 92.

³⁾ U. o. I. 397.

a legnagyobb ritkaságok közé tartozott, ha valamely városban a király volt az egyedüli földesúr.¹⁾

Hódító Vilmos szerkesztette meg a *Domesday-Bookot*, mely 1086-ban készült. Több mint negyven város van ebben felsorolva és a kincstári jövedelmet képező föld és házbérek külön vannak kitüntetve.²⁾ Canterburyban 51 polgár fizetett bért (galbum, angol-szászul gafol), mások a szentháromsághoz címzett templomnak fizettek földbért.³⁾ Doverben a polgárok évenként 20 hajót, mindegyikét 21 emberrel szolgáltatattak.⁴⁾ Yorkban 1418 *lakott házhely* (mansiones haspicatae) volt, melyek közül 391 volt bérköteles.⁵⁾

Jeleztük már, hogy Pozsony város területén a sz. Mártoni, a pilisi apátság ingatlan javakat birt tulajdonul. Hogy ezen javak városi telekké változtak át, mutatja különösen azon körülmény, hogy a pilisi apátság még a XVI. század elején is bizonyos ingatlanok után földbért (census) húzott.⁶⁾ Még praegnansabban látjuk ezt az apácza-utcza telkeinél.

1439-ben a városi telekkönyvnek másodszori szerkesztésének idejében 44 házhely közül egyetlen egy sem találkozik, mely az évi szolgáltatások alól ment lett volna. Mindegyik házhely a Klarissa-klastromnak karácsonykor pénzbeli fizetést teljesített, azonkívül ugyanakkor oda mindegyik házhely után egy-egy csirke járt.⁷⁾

Ezen dologi terhek a városi ingatlan minőségén nem változtattak. A dologi terheket meg lehetett váltani, sőt a városi jogkönyv, — tekintve, hogy a városi ingatlanok későbbi időben a régi, eredeti megterheltes módjának utánzásával újabb dologi szolgáltatásokkal terheltek meg — egyenesen kimondotta a szolgáltatásoknak megválthatását.⁸⁾

Az ingatlan javak minőségük szerint házakra, telkekre, puszta telkekre (Öden), kertekre, szőlőkre, rétekre, legelők és erdőkre (awen) osztattak föl.

A házhelyek és háztelkek csoportonként egyes városrészekre szakadtak, a szőlők bizonyos névvel jelölt részletek

¹⁾ Hegel: Städte und Gilden der germanischen Völker in Mittelelter. I. 46.

²⁾ U. o. I. 42.

³⁾ U. o. I. 45.

⁴⁾ U. o. I. 47.

⁵⁾ U. o. I. 45.

⁶⁾ Lásd Vám- és révjog történetem 75. lapját.

⁷⁾ P. v. tkve: »dient XL d. vnd 1 hun auf weinachten den nonnen«.

⁸⁾ P. v. j. k. 160. p.

szerint osztályoztattak, az erdők, ligetek bizonyos meghatározott névvel jelöltettek.

A házhelyek teljes kiépülése után a szomszédság szorosabb lett. Így a tűzveszély is fokozódott. Ez ellen olyként igyekeztek magukat megóvni, hogy negyedévenként hatósági kémény és tűzhely szemle rendeltetett el.¹⁾

Ha valamely háznak vagy szőlőnek fekvése volt meghatározandó, úgy ez akként történt, hogy a megfelelő városrész és utca neveztetett meg, azután a szomszédos házak illetve szőlők tulajdonosait névszerint említették föl. Minden házhelynek meg volt a maga kimért területe. Ehhez tartozott a közös osztatlan legelőben, erdőben való használati jog.²⁾ Még a XV. és XVI. században nyomára találunk annak, hogy a polgárok a közös községi ingatlanon használati joggal bírtak. Nyilvános és kétségtelen újabb bizonyítéka ez annak, hogy a város a községi szervezethől változott át városivá.

A területmértéknek neve *lust*, vagy *luest*. A mérték kezdetleges nagyságát nem határozhatjuk meg, de tény, hogy a későbbi középkorban hosszmeretű póznákban — Stangen — fejeztetett ki.

A polgármesternek állott kötelességében a házhelyek térmértékét a földadó szerint — mely háztelkek után vettetett ki — nyilván tartani. Ezért ezekről jegyzéket is vezetett.

Legrégibb ilyen följegyzésünk 1436-ból való. Voit polgármester ugyanis 1510-ben készített új előjegyzést. Erre egy 1436. évből származott lajstromot használt föl. Ez utóbbi a városi jogkönyvben befoglaltatik.³⁾

1517-ben ugyanezen régi lajstrom után még egyszer állíttatott össze egy fölmérési előjegyzés, mely szintén meg van a városi jogkönyvben.⁴⁾

A hivatkozott helyeken találkozunk a terület-mérték — Lust, Stangen — elnevezéssel, kell tehát, hogy ezekkel megismerkedjünk.

A germán tulajdonszerzésnek legrégibb módja a sorolás volt, — ezt ismerték a régi bajorok is. A kisorsolás útján megszerzett ingatlanokat a bajorok »Luss« és »Lust«-nak, Ausztriában pedig »Lüs« és »Lussel«-nek nevezték. Sőt Bajorországban a hegyes tájékon a paraszt birtoknak azon nemét, mely a községi birtokból az egyesnek kijut,

¹⁾ P. v. j. k. 144. p.

²⁾ V. ö. Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte. 199. l. Az angol városokban hasonlóan. Lásd Hegel i. m. 54. l.

³⁾ P. v. j. k. 161.

⁴⁾ U. o. 169.

még most is »Luscht«-nak nevezik. A Lustnak térnagysága nem volt egyenlő; a sorsolásnál alkalmazott mód, — t. i. a fejsze-dobás távolsága,¹⁾ — hazánkban a nyíllövés,²⁾ — határozta meg a térnagyságot. A sors útján kimért területet Lustnak hívták és ezen megszokott elnevezésen nem változtatott azon későbbben bevett szokás sem, hogy a fölosztást bizonyos mérő eszközökkel mérték, póznákkal stb. eszközölték.³⁾

A jogkönyvben említett Lust tehát ingatlanok térmértékét jelezte; a mérő eszköz a mérőpózna volt, mint egység, mely a mondott jegyzékekben az egyes háztulajdonosok mellett szerepel.⁴⁾

Megerősíti ezen véleményünket a jogkönyvnek 169. pontja, mely azt mondja, hogy a polgármester a Lustot »kiosztotta és kikereste«.

A széna kaszálót is így osztották föl a polgárok között; kijelöltek nekik a közös réteken bizonyos területet, melynek szénája az egyes polgár által használható, azaz melyen a fű le volt kaszálható. 1467-ben említi ezen kaszáló fölosztást a városi számadási könyv, midőn ez alkalomból munkások borraavalójáról szól.⁵⁾

Még 1526-ból is van adatunk rá, hogy egy bizottság, mely a város-kapitányból, bizalmi emberekből és a hegy-mesterekből állott, kiment a »Vismad«, azaz szénakaszáláshoz és ott a polgároknak kijáró jutulékot — Burgerlust — azaz kasza alá való területet kiosztotta.⁶⁾

Szokásos volt a város területén levő ingatlanok határait időnkint bejárni (Hotterung) és határokat megjelölni. Ilyen alkalmakkor fiatal polgárokat külön meg szoktak vendégelni, hogy ezek későbbi időkben a kitűzött határjelek helyeire jobban visszaemlékezzenek.⁷⁾

¹⁾ Quitzmann i. m. 158—159. l.

²⁾ Hajnik: Magyar alkotmány- és jogtörténet. 301. l.

³⁾ Quitzmann i. m. 158—159. l.

⁴⁾ P. v. j. k. 161. 169. l.

⁵⁾ 1467. évi sz. k. (am pfinstag an sand steffentag des heiligen chunig.) It. hab ich gebn den Jungen chener XXI d. darumb er hat Wein gegeben als man das wismatt hat tailt.

⁶⁾ P. v. sz. k. 1526/27. Erichstag vor Sanct Veitstag ist herr mert scherer, her hauptman u. ander herrn sambt den Perigmeistern Ins wismad gefarn vnd die Burgerlust ausgetailt.

⁷⁾ V. ö. Rakovszky: Alterthüml. Überlf. von Pressburg. XXI. Sitten und Gebräuche im XV., XVI. und XVII. Jh.

4. §. Az ingatlan tulajdonnal kapcsolatban álló jogok.

Az Árpádházból származott királyok korszakában minden királyi adomány a királyi jogból ered. A királyi jogot a király az ország érdekében kezeli, minélfogva ez alkatrészét képezi az alkotmányos királyi közhatalomnak.¹⁾ Azért az adományozott birtok magszakadás esetében mégis a királyi kincstárra száll vissza,²⁾ mely nem annyira az országnak, hanem a királyságnak vagyonkörét foglalja magában. A királyi kincstár kezelése a magán háztartás jellegét viseli.³⁾ A királyi kincstárnak képezték bevételét a várföldek jövedelmei, az ércz- és sóbányák, a városok adózásai, a rév- és vámjog,⁴⁾ — mely utóbbiak külön adomány tárgyai valának,⁵⁾ — éppúgy, mint a vásártartás joga is. Jogi természetükénél fogva a rév- és vámjog az ingatlannal magával járó kir. kisebb haszonvételektől, mint az italmérestől, hűskivágástól, nem különbözhetnek és ezeknek tartalma szintén csak a királyi kincstárral való összefüggést jelezheti. Ez összefüggés a királyi kincstárral ép úgy megvan a vadászatot és halászatot illetőleg is.⁶⁾ A királyi kincstárt azonban a királyi közhatalom képviseli, a mely, mint ilyen, a királyi kincstárt illető jövedelmeket magánosoknak eladományozhatja. Az összes földbirtok fölött tehát ilyen értelemben a királyi közhatalom *regáljogot* (lásd »királyi kisebb haszonvételek«, »regáljog«) gyakorolt.

Ezen értelemben tehát nálunk is szólhatunk a királynak a földbirtok fölötti általános regáljogáról. Látjuk ezen királyi regáljogot különösen ott, hol a földbirtokkal kapcsolatos egyes jogok, mint például a halászat, vám- és révjog más harmadik személyeknek adományoztatnak.

Sz. István a sz.-mártoni apátságnak *kilencz különböző* helyen adományoz halászati jogot, Pozsonyban pedig révjogot.⁷⁾ A vadászati jog nem képezte ugyan külön adományozás tárgyát, de azért, mint az ingatlannal kapcsolatban álló külön jogosítvány, a királyi adomány-levelekben külön ki szokott emeltetni.⁸⁾ Ebből és még a későbbi középkorban dívott

¹⁾ *Hajnik*: Magy. alkotmány- és jogtört. 305.

²⁾ U. o. 310.

³⁾ U. o. 168.

⁴⁾ U. o. 169—170.

⁵⁾ U. o. 311.

⁶⁾ U. o. 311.

⁷⁾ *Fejér*: C. d. I. 282.

⁸⁾ U. o. I. 430.

természetben való szolgáltatásokból, melyek bizonyos nemű vadakból állottak,¹⁾ következtethetni arra, hogy nálunk is, úgy mint a frank korszakban és a középkorban Németországban, a kincstárnak, illetve a királynak forestis venatioja dívott.²⁾ Lássuk most egyenkint az ingatlannal kapcsolatos jogokat.

a) A halászat.

A III. András-féle 1291. évi szabadalomlevél azon intézkedést foglalja magában, hogy a pozsonyi halászok egyenként és összesen a pozsonyi polgárok kiváltságaiban részesülvén, ugyanazon szabadságot élvezzék, mint amazok.

Az általuk fogott halak harmadrészét azonban az időszertint pozsonyi főispánnak tartoznak kiadni.

Ezek szerint tehát a XIII. század végén, ilyen módon a halászati regálenak kétharmadrésze illeti meg a várost.

A pozsonyi halászok a Duna mellett a Wödritzkapu előtt egymással egybefüggő telepet alkottak, mely 1436-ban tíz házhelyből állott és a halászok újvárosának (Neustadt, piscatores) neveztetett.³⁾

A halászat nemcsak a Dunában és annak mellékágai-ban, hanem a városi árkokban is gyakoroltatott; az itten élő halakra különös gondot fordítottak, úgy hogy télen például foltörették a jeget, nehogy a halak levegőnek hiánya miatt megfulladjanak.⁴⁾

A XVI. század elején a pozsonyi halászoknak ügyében és egyéb kérdések miatt is a város és a pozsonyi főispán között viszályok támadtak.

Ezek oly mértéket öltöttek, hogy a városnak lakói és a várispán emberei között összetűzések, harcok és kölcsönös megtámadtatások keletkeztek, melyek súlyos megsebzésekkel és öldöklésekkel jártak.

A város ezen állapotok megszüntetése végett 1506-ban Sárkány Ambrus pozsonyi főispánnal békés egyezséget kötött, mely egyezségnek a halászatra vonatkozó tételei a következők:

Minden halászmester hetenként pénteken egy tál halat köteles a várba szállítani; ha a halak neme iránt a vár

¹⁾ A pozsonyi városi jogkönyv szerint az erdők után bizonyos nemű madarak voltak szolgáltatandók.

²⁾ Schröder i. m. 189. l.

³⁾ P. v. jk. 161. 169.

⁴⁾ P. v. sz. k. 1454. czeancziges ausgeben. Item eodem die hab wir gehabt in Stat grabn . . . II aribater die grab wan aufeyßen, dorch der visch willen, des die visch nicht ersticken sollen.

intézőjével meg nem egyezhetnek, úgy ezen tál hal tizenhat filléren váltható meg. A kisebb halak és rákok után semmiféle adóval sem tartoznak, valamint a vizák és egyéb legnagyobb fajtájú halak után sem.

Ha a halak kocsin vitetnek a városba, a főispán révén, a várnagynak (a főispán részére) minden kocsi után két hal jár.

Ha ezen így bevitt halak a piacon el nem adatnak, hanem vízbe téve tovább tartatnak, akkor nyolcz fillér fizetendő a várnagynak; e halak azonban már továbbra minden tartozás nélkül adathatnak el. A főispánság (megye) területén, az eddigi szokás szerint, pozsonyi polgárok szabadon halászhatnak.¹⁾

Későbbi időkben a halászmesterek a pozsonyi főispánnak a halászati jogért bizonyos évi bért fizettek és a halászatot maguk gyakorolták a főispán kizárásával. Ilyen módon gyakorolta a város a XVI. század elején a halászatot mint regáljogot teljesen.

A városi jogkönyv megtiltotta az élő halaknak ladikon való eladását; ez csak nem élő és kisebb fajtájú halak vagy rákokra volt megengedve.²⁾

b) A vadászat.

A vadászat a városi erdőkben, a mint azt az 1436. évbeli telekösszeírásban foglalt határozmányokból, hogy t. i. az egyes erdőrészek után bizonyos vad szolgáltatandó, kivehetjük, eredetileg a király vagy talán a pozsonyi főispán részére volt föntartva.

A későbbi középkorban azonban a város által gyakoroltatott.

Meglehet, hogy V. László király a Dunán túl és a Dunaszigeteken elterülő berkekben tartott vadászatai³⁾ is még a forestis venatióra vezetendők vissza.

A XV. és XVI. században azonban már maga a város bírta a vadászati jogot. Ekkor maguk a tanácsbeliek is kijártak lesre és ilyenkor jól ellátták magukat étel-itallal.⁴⁾

¹⁾ P. v. lt. Lad. 60. No 179.

²⁾ U. o. No 147.

³⁾ *Király* i. m. 41. l.

⁴⁾ 1526/27. sz. k. mitwoch phinstag u. freitag vor conceptionis marie sein meine herrn sampt etlichen aus der gemein am ausschlag gessen. Ist aufgegangen IIIe semel (!) stb., az egész kiadás 12 tallér 15 sch. 7 denar.

A vadászatokat a tanácsbeliek rendezték, de meghívták a polgárokat is. A szükséges vadászskutyákat a városházán tartották.

A pozsonyi erdők akkor vadban bővelkedtek. 1467-ben 98 medvét lőttek, a vaddisznó is igen gyakori vad volt.¹⁾

A forestis venatio a XVI. században bizonyosan nem volt meg már. Ezt igazolja György pécsi püspöknek 1512-ben a városhoz intézett abbeli kérelme, hogy engedje a pozsonyi főispán embereit a város területén vadászni.²⁾

c) A bormérési jog.

A földtulajdonnal járt a bormérési jog is. A szőlőbirtok a város lakóira nézve egyenként, de egészben véve a városra nézve is, az összes ingatlanok közül a legfontosabb volt.

A város lakói a városi hatóságtól, de más földtulajdonosoktól is, — kik nagyobb míveletlen földekkel rendelkeztek, — kaptak földterületeket, hogy azokat szőlőkké átalakítva, szőlőműveléssel foglalkozzanak.

A földbirtok átengedése ellenében annak előbbeni tulajdonosai vagy pénzben, vagy terményekben húztak bizonyos járandóságot, melyek dologi teherként a szőlőkön maradtak.

A mint az egyes szőlőtulajdonosok, úgy a város maga is, az ilyen módon nyert bort nagyban, kicsiben eladta vagy kimérte. A borkimérés magában véve regáljog. Ez akként keletkezett, hogy a király általános földregál jogánál fogva egyedül tekintetett jogosítottnak, az évnek bizonyos idejére a bor kimérés jogát föntartani. A királyi regáljogon alapuló borkimérési jog az ingatlan átháramlása következtében annak tulajdonosa által gyakoroltatott; de úgy az idő, melyben a királyi földregáljognál fogva tulajdonképpen a királyi kincstárt illette volna a borkimérésből származott haszon, mint szintén ezen haszon is, mely az ingatlannak eladományozása következtében a földtulajdonosra nézett, határozott utalást foglalnak magukban a regáljog eredetére nézve. A német jog a középkorban ismerte a bormérésnek bizonyos időben kizárólagos gyakorlatát királyi privilegium alapján (Baum-

¹⁾ V. ö. *Rakovszky*: A. Ű. v. Prb. XXI. Sitten und Gebräuche im XV., XVI. und XVII. Jh.

²⁾ *Király* i. m. 67. l.

wein),¹⁾ A városokban pedig ez olyként nyert kifejezést, hogy az egyes polgárok a városban levő földesuraknak, kikkel szemben még jobbágyi viszonyban voltak, bort szolgáltatottak természetben.²⁾

Hasonló viszonyokkal találkozunk a pozsonyi középkori jogban is. A III. András-féle privilegium szerint: Ceterum volumus, quod de tabernis cuiuslibet potus curiali camere nullum tributum nullamque exactionem dare teneantur. És: ut de vineis ipsorum nullum debitum . . . ullo unquam tempore dare et solvere teneantur. A királyi regáljog tehát itt pénzbeli tartozássá változott volt át, — mely regáljogként a városra hárult át.

Eleinte úgy látszik, hogy a bormérés joga a városi polgárok (termelők) és a város között még nem volt olyan tüzetesen szabályozva, mint azt későbből tudjuk.

A későbbi századokban azonban a királyi regáljogon alapuló kizárólagos és a város hatósága mint földtulajdonos által gyakorolt bormérés idő tekintetében (»Bannzeit«) az egyes termelőknek bormérésétől határozottan különvált. A város ugyanis sz. Bertalan, sz. Márton, karácsony, farsang, husvét, pünkösöd és sz. János hetében a borkimérést egyedül gyakorolta. Ekkor az egyes szőlőbirtokosoknak bort mérniök nem volt szabad, csak a vendéglősöknek.³⁾

Forrásaink arra nézve, hogy mikor kezdődött a városnak ezen elkülönített bormérési joga, a XVI. század elejére utalnak. 1532-ben említetik ugyanis legelőször a bormérési felügyelő (Bannmeister).⁴⁾

A XV. század végéről, 1497-ből, ránk maradt bormérési statutum azt igazolja, hogy még akkor mindenkinek szabad volt a megszabott feltételek betartása mellett bort mérni (So ainer auf than wil stb.). Ezen bormérési rendszabály világosan utal arra, hogy 1497-ben azok, a kik bort mértek, mérhették azt husvétkor, pünkösdkor, karácsonykor stb., tehát oly időkben is, a midőn a későbbi századok folyamán a város kizárólagosan gyakorolta a bormérést (Bannzeit). A mondott napokon a XV. században magánosok csak a nagy mise előtt nem mérhettek bort.⁵⁾

¹⁾ V. ö. Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte. 520. l.

²⁾ Maurer: Städteverfassung in Deutschland. I. 81. 389. lap. Nálunk a borkimérés törvényes szabályozást nyert az 1530: XXXVI. tv.-cikk által.

³⁾ Ballus: Pressburg. 133. l.

⁴⁾ Rakorszky: Stadthaus und Stadtrath. 26. l.

⁵⁾ 1497. évi bormérési rendszabály; lásd a függelékben.

Ebből világos, hogy a középkorban a bormérési jog egyenlőképen oszlott meg a város és az egyes szőlőtulajdonosok között.

1446-ig a város saját és idegen — kimérés czéljából behozott — borait nem is mérte ki külön helyiségekben, hanem a kimérést magánosokra bízta; később a XVI. század elején, az úgynevezett zöldszoza házban (Grünstübl) voltak a város borai elhelyezve s itt is mérettek azok ki.¹⁾

A magánosok által gyakorolt bormérési jog a legtűzesebb rendszabályokkal volt körülírva.

A kimérést magát nem eszközölték mindig a szőlőbirtokosok maguk, hanem azt külön foglalkozási osztálylá alakult egyének által gyakoroltatták. Ezek voltak a borkimérők (leitgeben), kik fölszállítás esetén bér ellenében *kötelesek* voltak az italmérést teljesíteni.

Kivételesen ezek önállóan is mérhettek bort, de csak vásárcor (In der freyung) és akkor, ha a vásáron bort vesznek; meg volt azonban szabva, hogy ezen önálló borkimérés csakis a vételt megelőzőleg és követőleg 8 napon át tarthat.

Ilyen önálló kiméréshez ketten is szegődhetnek egymáshoz; a harmadik a bor tulajdonosa, kinek ellenkezése esetén senki sem fogadhat be másvalakit társul.

Ezen szabály be nem tartása igen szigorú következményekkel járt, a vétkes, ha cselekménye bebizonyúl, 3 napig lábkaróba köttetik és a városból kitiltatik »minden irgalom nélkül«. ²⁾

Ezen üzletszerű bormérőknek az egyes városi polgárok szolgálatára mindig készen kellett lenniök.

Ha egy ilyen egyén munkára fölszólítva, azt állítja, hogy más felé van már szerződötve, vagy másféle kifogással élt, ha más nap foglalatosság nélkül találták, három napra lábkaróba tették, azonkívül pedig a kimérők czéhéből eltávolították. ³⁾

¹⁾ *Rakoczky*: Alterth. Überl. von Pressburg. XXIV. 8.

²⁾ P. v. j. k. 103. »Im Stockhalten« lábkaróba kötni; a lábkaró tölgyrüből készült alkotmány volt, melybe a bűnös lábait belefogták »materiae compages lignea arca roborea qua captivorum pedes constringuntur pro »klemmstock«. *Haltaus*: Glossarium germanicum medii aevi. 1746. I. — »Eine Erschwerung des Einlegens in den Stock (Gefängniß) war aber die Fesselung der Deliquenten, indem man ihre Füße entweder in einem ausgehöhlten Klotz (truncus) einzwängte, oder an einen solchen — in welchem zu diesem Behufe Löcher gebohrt waren, mit Ketten und Riemen (compedes) — befestigte.« *Gengler*: Deutsche Stadtalterthümer. 131. I.

³⁾ P. v. j. k. 104.

De megfordítva, a bormérők is meg voltak védve a szolgálatukat igénybe vevő polgárok önkénykedései ellen. Ha valaki valamely bormérőt fölfogad s az ennek következtében más üzlethez egy-két napig hozzá nem fogott, a munkaadó pedig szerződéses ígéretét ideje korán vissza nem vonja, úgy a bormérőnek a teljes szerződési időre kijáró bérét tartozik megfizetni.¹⁾

Az 1497. évi bormérési rendszabály szerint borkimérés csak a hajnali harangszókor volt megkezdhető és senkisémm tarthatta korcsmáját nyitva az esti harangszó után.

A hajnali harang »*prim*« vagy »*prein*« harang, az esteli »*sörharang*« (Bierglocke)²⁾ név alatt volt ismeretes. Mindkettő a Ferencziek zárdájában kondult meg.

A korcsma záró óráját azért jelezték »sörharang« szóval, mert a hosszú esti órákra kinyúlt korcsmázás sokszor rendzavarásokra adván okot, a XIV. századtól fogva szükségesnek tartották azon időt, melyben a korcsmát mindenkinek el kellett hagynia, harangszóval jelezni.³⁾ A záró óra után általában nem volt szabad bort kimérni. Kivételnek csak akkor van helye, ha estve a bor fogytán van, már nincsen csapon és a városi bíró, vagy a hegymester külön engedélyt ad a korcsmárosnak arra, hogy csapra verhessen még egy új hordót, vagy pedig hogy kimérheti még az azelőttről megmaradt bormaradékot. Ezen esetet kivéve, a korcsmáros azon este már nem mérhet ki bort, sem a városhan, sem azon kívül.

A borkimérést az utcán könnyen fölismerhető módon kellett jelezni. A jelzésnek olyannak kellett lennie, hogy azzal úgy a csapon lévő bornak minősége, mint pedig annak színe fölismerhető legyen. A kétéves (zwiferdig) bort egy forgácskötegre alkalmazott szalmazsuppocskával, az egyéves bort csupán az utóbbival, az ideit pedig zöld galylyal jelezték. A vörös bort olyképpen kellett jelezni, hogy azt a fehértől meg lehessen különböztetni.

Már fönt említettük, hogy ünnepnapon meg volt tiltva bormérést nyitva tartani. Ilyen napon nem volt szabad bort és reggelit még titokban sem eladni. A borkimérés csak akkor kezdhető meg, ha a székesegyházban megtartott

¹⁾ P. v. j. k. 105.

²⁾ 1443. évi sz. k. Item am Mittichen vor Martini ist vn. purgmaister vnd herr pet. Kraus mit zwain soldnern ausgefarn mit irn rossn, gar Spett, nach pir glockn zeit, vp dy Tuma, khenn der Newen statt zu Bomischen kunig; den hab wir mitgebn zu zerung vnd synds ausbeliben . . . V flor.

³⁾ V. ö. *Maurer*: Städteverfassung in Deutschland. III. 157. l.

nagymisén az úrfölmutatás véget ér. Kivételnek van helye a gyermekágyasok, betegek, nyomorékok (petrisen)¹⁾ és idegen utasok részére; ezeknek előbb is adhatnak bort, de a borkimérő-czegér csak úrfölmutatás után tűzhető ki.

A szabályrendelet a borkimérőkkel is foglalkozik elég tüzetesen.

A borkimérő most is mindenkor rendelkezésére tartozik állani mindenkinek, a ki bort ki akar mérteni. Ezen kötelezettség mindenkivel szemben fennáll, legyen az gazdag vagy szegény. Ha a borkimérők egyike másika azzal akarja magát kimenteni, hogy már más valakihez szegődött, meg tartozik nevezni a szerződő felet, s ha ezt tenni nem képes, büntetés vár rá. Az előbbi rendszabályban megállapított lábkaróba kötés mint büntetés immár külön megnevezve nincs. Ha a szőlőtulajdonos a borkimérést abba akarja hagyni, úgy a borkimérő czégért bevonja. A bormérő tartozik ezt és a rákövetkező napot még bevárni, ezután munkaadójának tudtával más valahova elszegődhetik. Bevárhatja ugyan még a bortulajdonos esetleges további rendelkezéseit, — de erre kötelezve nincs.

A bormérő munkaadójának tudta nélkül hitelbe bort el nem adhat. Ha ezen tilalom ellen vét, azért maga a felelős. Nem is szabad neki rosszhírű, hanem csakis tisztességes jóhírben álló embereknek bort kimérni.

A bormérőknek a rájuk bízott borral egyébként is óvatosan kellett elbánniuk. Előbbi időkben ugyan meg volt nekik tiltva, hogy napközben haza, feleségeiknek bort küldjenek, de meg volt engedve, hogy estére hazamenetkor vihetnek magukkal egy pint bort; »altatóul« pedig a kimérő asztal előtt meg ihatnak még maguk is egy fél pint bort. Később ezen kedvezménytől elestek. A borkimérő borhordozó legényt fölfogadhat ugyan, de ügyelni tartozik arra, hogy ez által a munkaadóra valamely kár ne háruljon. Ellenőrizni tartozik a borkimérő a maga csapos legényét, hogy az akár teli, akár részben üres hordókból ne igyék. Annál kevésbbé szabad a borkimérőnek magának ivás által urát megkárosítania. Ha ez mégis rá bizonyulna, úgy a tanács szigorú büntetést szab reá. A szegényfa alatt megvesszőztetik.

A borkimérő saját ürmértékeit használja; ezek valódiságáért ő felelős.

¹⁾ Bettris: clinicus qui de lecto surgere non potest »Gleichsucht, Contractur und ander mangel der ganz und gar ligerhaften und be-thrisen« Adelholzer Badebeschreibung. *Schmeller*: Bayrisches Wörterbuch. I. 218.

Meg van tiltva, hogy a szegődött borkimérő munkaadójának tudta nélkül máshová álljon szolgálatba. Annál kevésbé szabad helyét elhagynia, mielőtt a kimérendő bor nincs kimérve. Ha azonban a bor tulajdonosa a borméréssel fölhagy és ahhoz később e félbeszakítás után ismét hozzá kezd, akkor a borkimérőnek az egész időre kijáró teljes hért tartozik megfizetni.

Büntetés terhe alatt volt megtiltva, hogy a borkimérő titokban másnak a borát mérje — munkaadójának borával egyidőben. Meg volt szabva a borkimérőknek díja is. Járt nekik egy kocsi-teher (fuder, egyenlő egy és egy harmad dreiling, egyenlő 24 akóval) bor után 75 dénár, egy fél kocsi-teher után 40 dénár és egy fél dreiling után, azaz 9 akó után, 30 dénár.

A borhordozónak fele díj volt fizetendő.¹⁾

A városi jogkönyv első része azon díjakkal is foglalkozik, melyek a bornak a pinczébe való lebocsátása és megfordítva a hordóknak onnan való fölhúzása után fizetendők.

Fizetendő pedig:

24 akónak a pinczébe bocsátásáért	3 frt,	a fölhúzásért	6 frt.
18 » » » »	14 dénár	»	3 »
12 » » » »	13 »	»	3 »
9 » » » »	8 »	»	2 »

Ha a fölhúzás igen mély pinczéből történik, a 24 akó díja 8 frtra, a 18 akóé 6 frtra emelkedett. Még a bornak szekérre való fölrakásáért is meg volt szabva a díj.

24 akóért 3 schilling,

18 » 60 dénár,

11 » 45 dénár járt.²⁾

Mily éber hatósági gondoskodásnak képezte tárgyát a bormérés, mutatja az a körülmény, hogy szabályrendeletileg volt megtiltva a bornak hitelbe való eladása. Csak egy pintet volt szabad hitelbe adni, de ezt is csak zálog ellenében.

Akárhányszor ismétlődik ilyen hitelezés, ugyanannyiszor kell zálogot adni.

Ha valaki ezek ellen vét, először karóba kötik (stockhalten) azután a szégyenfára állítják.³⁾

¹⁾ 1497. évi bormérési szabály; lásd függelék.

²⁾ P. v. j. k. 108. 119. p.

³⁾ U. o. 58. p.

d) A pálinka-égetés és sörfőzés. Kőfejtés.

A pálinka-égetés és árulás 1497-ben még szigorúan meg volt tiltva. Ha ezen valakit rajtakaptak, az a bormérés jogától örökre eltiltatott.¹⁾

A XVI-ik század elején a pálinka-égetés és árulás tilalma úgy látszik már megszűnt, mert azzal 1519-ben maga a vásárbíró, tehát hatósági személy foglalkozott üzletszerűen. A vásári bírónak pálinkamérésén kívül, volt még akkor a városban más tíz kimérő helyiség, melyek mindegyike után a város bért húzott.²⁾

A sört illetőleg tudjuk, hogy 1477-ben a városnak már volt saját sörfőzdéje; a XV-ik században különben a város leginkább Prágából és Boroszlóból hozatott sört és azt saját hasznára kimérte.³⁾

Hogy a kőfejtés jogát a város mint földesúr gyakorolta, a városi számadásoknak több tétele igazolja. Az építkezésekhez szükséges kőanyagot a városi kőfejtőkből törték és hozatták be a városba.⁴⁾

B) Dologbeli jogok.

A frank korszakban dívott jogfölfogás szerint valamely dolog fölötti teljes uralom a »*Gewere*«-ben jutott kifejezésre. Ez az ingó dolgoknál testi uralomban, ingatlanoknál a használatban nyilvánult. A római jog csak a tulajdont ismerte el teljes uralomnak, a birtokot a tulajdonnak tényleges létezése vagy a tulajdon iránti szándéknak konstatálásaként fogta föl. A többi dologi jogok csak a tulajdon terhére fennálló idegen dologban levő jogokként szerepeltek.

Ellentétben ezzel, a német jog minden ingatlan dolog használatát magában foglaló jogot ezen használat fölötti teljes uralomként fogta föl, minden ingatlanra vonatkozó

¹⁾ 1497. évi italmérési rendszb.

²⁾ *Rakorszky*: *Alterthümliche Überl. von Pressburg*. XXIV.

³⁾ U. o. I. *Mittelalterliche Topografie*: 9. és 1458. évi sz. kv. Innemen von dem Pier. Vermerkt das Ich dem Pöblico emphanen hab, vor zwain klain vessell pier XVII. lib. III. β. d. aus dem grössern vessell hat er geschenkt und kawft XIII l. vnd aus dem klainen III lb. III β. 9.

⁴⁾ P. v. sz. k. 1455. Zeinigs ausgehen Item vnd habn gehabt dasselbs II Aribat die mit Scheibtruhn von dem Steinproch stain fuder geschibn habn, yedem XIII 9. facit XXVIII 9.

dologi jogok, használati jogok és az ezeknek megfelelő tényleges viszony-állapot állapította meg a gewerét. Ezért a telki szolgalmak, dologi terhek, bizonyos tényleges alaphól kiindult jogosítványok valának, melyek mint testetlen ingatlanok, úgy magukban véve, vagy mint valamely ingatlannak tartozékai a gewerének vagy dologi jognak tárgyai lehettek.¹⁾

Említettük már fent, hogy a pozsonyi városi jog a gewerének ilyen értelmét általán véve ismerte. Mutatja ezt különösen az a körülmény, hogy még az ingó és ingatlanra vonatkozó kielégítési elsőséget is gewerével jelzi (*soll sein der erst gewer in allen seynen gütern varunden und unvarunden*). Szem előtt tartva ezt az általános elvet, lássuk immár a dologbeli jogokat egyenként.

1. §. A tulajdon.

A vagyontárgy fölötti legteljesebb jogos uralom nevezetetik tulajdonnak. A tulajdon fogalmát a városi jog természetesen ilyen alakban meg nem határozza. De hogy a városi jog is azt értette tulajdon alatt, a mit fogalmának meghatározásaként az imént mondtunk, kitűnik azon forráshelyekből, melyek a tulajdonjogban foglalt egyes jogosítványokat felsorolják és a fogalmat ilyen módon — bátran mondhatni majdnem teljesen — ki is merítik.

Így egy 1412. évbeli peregyesség mondja, hogy az ingatlan legyen az egyik félé; »örökben és örökké legyen a birtokában, az eladás, a tovább-adás, öröklés és használatnak jogával annak részére, kinek azt adni akarja, más harmadik személy megtámadtatásának és jogainak teljes kizárásával« (. . . eribleich vnd ewicleich habn mit v'setzen mit verchauffen, gebn schaffn vnd machen wenn Sy wellent, an allen krieg vnd an alles recht).

A tulajdonnak joga »tulajdon« sajátlagos elnevezés alatt is ismeretes már a középkori pozsonyi jogban. A városi jogkönyv 34. pontja határozottan örökségi és *tulajdon* (aigen) perekről szól.

A tulajdon megszereztetik *eredeti* és *származtatott* módon.

Az *eredeti* szerzési módoknak legkezdetlegesebb alakja a *foglalás*.

A városi jog forrásai azon időre, midőn a bajor és frank törzsek (a pozsonyi vár alján megtelepedtek és a

¹⁾ Schröder : i. m. 261. l.

községi szervezetnek alapját megvetették, — vissza nem nyúlnak. Ezért határozott adat a foglалás módjának és lényegének megvilágítására nem is kínálkozik.

Elképzelhető azonban, hogy a foglалás itt is csak úgy történt, mint másutt. A telepítendő jövevények a nekik átbocsájtott ingatlanokat egymás között fölosztották. Így történt ez Pozsony város és az ahhoz tartozó terület elfoglalása alkalmával is. A telkek természetesen műveletlenek és használatlan állapotban voltak. Ilyen körülmények között valamely területnek első elfoglalása és termékeny talajjává való átváltoztatása, kiirtása (irtás) vagy épület és lakáshely czéljára való fölhasználása gyakran alapja lesz a tulajdonjognak.¹⁾

Későbbi idökből is van példánk ilyféle telepítésre; tudva levő dolog, hogy a Pozsony mellett feküdt Széplak község a tatárjárás alkalmával egészen elpusztult, a megmaradt lakosság a városba, — a pusztta helyre pedig magyar származású népek telepítették le.²⁾

Az is ismeretes, hogy midőn Jakab pozsony-váraljai bíró, Iamacsot kapta adományúl (1279 és 1280-ban) hogy akkor az ottani földterület teljesen pusztta volt; természetes, hogy ezen földterületeket be kellett népesíteni. Több mint valószínű, hogy az ilyen telepítésnél a foglалás, illetve irtás, mint eredeti tulajdonszerzési mód alkalmazásba vétetett.

Városi jogkönyvünk ismeri a *tartozéknak* fogalmát is. Bizonyos esetben vélelmet állapít meg a tartozék tulajdonjoga iránt az ellenkezőknek beigazolásáig.

Arról van ugyanis szó, ha valaki másnak bort ad el. Ha a vétel a városban vagy ehhez két mérföldnyi közelségben történt, úgy a hordók iránti tulajdonjogát az eladó megtartja. Ha azonban az eladás két mérföldnél távolabb fekvő helyre történik, úgy a hordó, mint tartozék, a vevőt illeti, hacsak a hordók iránti tulajdonjog az adásvevés alkalmával ki nem vétetett.³⁾

A tulajdon megszerzéséhez az arra való jogcímen kívül (szerződés, öröklés stb.) még megkivántatik a szerzési mód. Ezen régi germán jog szerint ingó és ingatlanoknál az átadás vala. Az átadás ingatlanoknál a föl hagyás, »sala«. Ez állott a tulajdonképeni átadás — investitürából és az elhagyás (exitus) tényéből. Az investitúra, behelyezés, két

¹⁾ Quitzmann i. m. 154. l. -- Schröder: Rechtsgeschichte. 412.

²⁾ Rakovszky: Topografie, 5. Fortsetzg. és Adatok Pozsony város tört. 6. l.

³⁾ P. v. jk. 94. l.

alaki cselekményben nyilvánult. Az egyik a keztyű átadása által jelzett »Gewere« megszerzésében, a másik az ingatlan jószágának *jelképes* (például földgöröngy által való) átadásában nyert kifejezést. Azután következett a »sálának« második része, mely az eddigi birtokosnak a jószágból való kilépésében (exire) nyilvánult. Ezen átadási cselekmény eleinte csakis magán az átadandó ingatlannak területén történhetett meg.¹⁾

Későbbi időben az investitura az ingatlanon kívül is végre volt hajtható. Akkor ezen investitúrát a bíróság előtt lefolyó álper helyettesítette. Ezen per némely városokban akként változott, hogy az egész ügy lefolyása a városi bíróságtól a tanácsra származott át. A fölhagyás ténye pedig, a városi könyvekbe jegyeztetett föl. Ez által a tényleges fölhagyás felesleges alakissággá változott, ez végre teljesen megszűnt és a városi telekkönyveknek engedett nyílt teret.

A frank jogban az átadás per chartam is dívott; ez abban állott, hogy az átadó a fölhagyás tényét okmányban igazolván, ez utóbbit adta át a tulajdonszerzőnek.²⁾

Vajjon a pozsonyi városi jogban mennyiben volt divatos a régi germán eredetű átadási mód, melynél az egyes cselekmények egymástól különváltak, meghatározni azért nem lehet, mert judicaturánk és a városi jogkönyv csak a XV-ik századból maradtak reánk. Sem ezek, sem egyéb fenmaradt emlékeink az előbbi korra vonatkozólag e tárgyban semmiféle adatot sem tartalmaznak.

Annak nyomára akadunk ugyan, hogy a fölhagyás és az investitura cselekménye előbb birói aktussá, álperré alakult át és hogy ebből fejlődött ki rudimentumként a telekkönyvi bejegyzés, de határozott vonatkoztatást és útmutatást ezen korszakot megelőző viszonyokra vonatkozólag nem bírnunk.

A mint a városi perkönyv igazolja, a bíróság előtt folytak le nemcsak a tulajdonképeni perek, de egyúttal a kötelezettségek megállapítása, ilyenek megszüntetése, halálra szóló intézkedések, bizonyos jogi viszonyokat megállapító körülmények constatalása is — a bíróság előtt történt. A XV. század első évtizedében ezen birói cselekménynyé vált megállapítása a jogviszonyoknak különösen az által is szembeötlő, hogy az egyes ülésen előfordult ügyek leírása előtt egyenesen ki van téve az, hogy itt *elítelt* dolgokról leszen szó; oda van téve a bejegyzésnek fején, hogy: »Iudicatum est« ...«

¹⁾ Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte. 264. l.

²⁾ Brunner: Geschichtsquellen des deutschen Rechts. 249. 250.

stb. A későbbi s a városi perkönyvben bevezetett ügyletek is ily jelleggel bírnak. Ezt már azon pusztá tény is hirdeti, hogy épen a *perkönyvbe* vezettetnek be és hogy az illető ügylet bevezetésében ki van emelve, hogy az érdekelt felek »*elibénk*« (Es ist fur uns komen), tehát a városi bíróság elé jöttek, hogy az ügylet létrejöjjön.

Sok ilyenféle ügyletek között elvétve fordulnak elő adásvételek is. Ezeknél ki van emelve, hogy már most a kérdéses ingatlan a vevő birtokába átbocsáttatik, és hogy ez a jogügylet tárgyával kénye-kedve szerint rendelkezhetik; (Es schullen auch die vorbenant . . . das vorbenant haws ledig und frey Inne habn, und sulln auch damit allen irn frumen schaffen fur was eribleich und ewigleich). Nyilván való, hogy itt az átadás a bíróság közvetítésével történt. Ebből azután következtetést lehet vonni arra, hogy ezen átadási mód nem más, mint a réges régen dívott álpernek maradványa.¹⁾

Szokásban volt-e az okmány (per chartam) által való átadás, azt meg nem állapíthatjuk. Vannak ugyan oklevelek, melyek az adásvételi ügylet bevégzését magukban foglalják, de ezek egyrészt a Pozsonyban akkor már fennállott telekkönyv idejébe ékelődnek be, másrészt pedig az oklevelek egyikében sincs kiemelve az, vajjon az oklevél az átadás befejezéséként szolgál-e vagy sem?

Pozsony réges régóta élénk kereskedelmi összeköttetésben állott Nürnberggel, Augsburggal és más külföldi városokkal. A kereskedelem még kezdő fázisában sem képzelhető teljesen hitel nélkül; a hitel természetesen ezen időben, melyet a termény-gazdaság korszakának szokás jelezni,²⁾ — inkább dologi, mint személyi hitel volt. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy a messze távolság, a közlekedés ne-

¹⁾ Prot. act. — Item es ist fur uns komen her Stefan, Pawmeyer und korherre zu sand merten kirichen zu Prespurch, auch pharre zu sand larenczen daselbs, und hat vor uns bechannt, Wy das er ein haws v'chaufft hat, gelegen zu prespurch vor der Stat auf Spital newsidl, ainthalben zenest hannsen des Marichekker haws, andert halben zenest hanasen des Beherin Son haws, philippen dem Behan unsn mitprg zu prespurch und elspeten seiner hausfr. und Irn paydn Erbn vmb XVI. phunt phenig chleinis gelts dy der obgent her Stephan zu dem paw zu sand Mertten kirichen v'paut hat, und daselbs haws von Junker Pertleins gescheft wegen zu der kirichen gescheft ist worden zu sand Mertten. — Es schullen auch dy vor benent philip Behem und Elspet sein hausfr. und alle Ir erbn das vorbenant haws ledig und frey Inne habn und sulln auch damit alln Irn frumen schaffen fur was eribleich und ewigleich. Acta sunt hec In die bte Agnete virginis anno etc. ut supra (14) XI.

²⁾ Kautz Gyula: Nemzetgazdaság. I. 172. l.

hézsége és a még garantiát nem nyújtó igazságszolgáltatás következtében a hitelező inkább dologi fedezet után törekedett és az adós ezen képességét vette üzletének alapjául, mint egyedül a személyes fizetési képességet, pontosságot és akaratot.

A gazdasági fejlődés egyrészt, másrészt az ingatlan vagyonnak azon okból szükségessé vált nyilván tartása, hogy a földadó kivethetése okából¹⁾ hivatalosan tudva legyen minden városi lakosnak ingatlan vagyona, megteremtette az ingatlan tulajdon átadásának nyilvános könyv általi fogantatását, hogy az előörklés és a tulajdonban történt változás is hitelesen ellenőrizhető legyen.

Az első telek-földkönyv Pozsonyban 1379-ben szerkesztetett meg. Tartalma szerint a város akkor: *foris civitatem supra fossatum castrum (unter dem Schlosse), Gaizgassen, Slutergassen, Allodium monialium, Pevnta monialium, Alta strata, Platea pistorum, Platea Schöndorf, Super fossatum S. Michaelis, super fossatum S. Laurency, Spital newsidl, Platea Reichardi, Spital newsidl, Tona newsidl, Platea lawkuschin, Piscatores et cerdones és Insula Wedritza-féle részekre oszlott.*²⁾

1439-ben újra szerkesztették a telekföldkönyvet. Ez már magában foglalja az egyes házak, telkek és szőlők leírását, a tulajdonosok neveit, a dologi terhek és zálogjogok följegyzését, a tulajdonosok változásának idejét és néhol még egész terjedelmesen azon oklevelek följegyzését is, melyek alapján a tulajdonban beállott változások megtörténtek. A telekkönyvi rendszer életbe léptetésének ideje képezi egyúttal azon határvonalat is, melyen túl a bírói határozatok sorában a tulajdon átadások, a zálogok és dologi terhek létrejötte már elő nem fordulnak; egyetlen egy eset van még 1444-ből, midőn zálogrendelés még a bírói könyvbe jegyeztetik be.

Ez világosan jelzi azt, hogy a telekkönyvi bejegyzés ingatlanoknál immár egyedüli tulajdonátruházást képezett és hogy a bíróság előtt lefolyt álpernek helyét ezen új módja a tulajdonszerzésnek pótolta.

A telekkönyv leírását a következőkben adjuk.

A könyv bevezető föliratából tudjuk meg, hogy az Ranes István városi bíró és Liszt István polgármester idejében készült, *illetve újra szerkesztetett*. Valószínű, hogy a már fent említett 1436-ból származó terület-kimérés és a

¹⁾ V. ö. *Maurer*: Städteverfassung. III. 142—143. l.

²⁾ *Rómer Flóris*: Pozsony régészeti műemlékei; Pozsony és környéke. 275. l. Ez a legrégebbi telekkönyv jelenleg a városi archívumban már nincsen meg.

tulajdonosok összeírása a telekkönyv szerkesztésével összefüggésben van. A földkönyv fölírása szerkesztési időként az 1439. évet jelöli meg.¹⁾ A nagy és fáradságos munka azonban, melyet List István polgármester nagy odaadással végzett, több évet vehetett igénybe. A munkálatok körülbelül tíz évig tartottak. A város, a polgármester föláldozó tevékenységének elismeréseként, 1447-ben annak egy drága prémes felsőruhájának költségeihez húsz arany forinttal járult hozzá.²⁾

A könyv két főrészből áll; az első a város és egyes részeiben levő ingatlanokra, a második a szőlőkre vonatkozó bejegyzéseket foglalja magában. Ezen megfelelő bejegyzések előtt az utcák, illetve szőlődűlők nevei vannak följegyezve és egyúttal az egyes ilyen telekcsoporthoz elnevezése mellé a lapszám van téve, mely alatt az illető bejegyzés kezdetét veszi.³⁾

¹⁾ Vermerkt das bey tzeiten der Erbin weisen und fürsichtigen Stephan Ranes Stat Richter, Stephan list Burgermaister und Bertlime Scharrach, Hans list, Caspar Ventur, Ludvig Kunigsfelder, Mathes Meindl, Michel Wolf, Hanns Kramer, Hainrich Aach, Peter Jungettl, Paul Maltzhofer, Niklas flins All gesworen Burger des Rats der Stat ze Pressburg Ist an genangen und v'neut wurden diez Statbuch dor inne aigentlich und gruntlich v'schriben sind alle hewser Innen und awserhalb der vorgegan Stat und alle Weingarten die auf derselben Stat gepiet gelegen sind. Wer derselbn hewser und weingerttn in Nutz und gewer sitzt Und wenn oder wie Sy v'setzt sein wurden Klostern, Kirichn, Getzhewsern, Spitaln, priestern, layen — Cristen oder Juden etc. Und die Ordnung des Satzbuches hat gemacht und schreiben lassen der obgemellt Stephan list Burgermaister, nach Xsti gepurd viertzeihen hundert und darnach in dem Newn und dreissigsten Jare und hat geschribn Niclas Weidner dietzeit Stat schreiber.

²⁾ 1447. évi sz. k. It. und ich hab gebn dem purgmaist noch der hren vissn heren Stephan list von wegen seiner müe dy er gehabt hat lange zeit mit dem grüntpuch ze stewer zu einem mantl mit ainer Madrin churschen, da vmb ich hren pet Krawsn genug hab getan In einer Quittanz XX flor aur.

³⁾ Az első ilyen lap a következő:

Incipit Regestrum civitatis Posoniensis:

Gaisgassen	I.—
Slutnergassen	VI.—
Sand Michels gassen im Newsidl	XII.—
» » bey der Nonen pewnd	XVI.—
Nonnen pewt der Nonnen	XVIII.—
Hochstrass	XXXV.—
» Holtzgessel	XXXX.—
Schondorfergassen	XLII.—
Spitalnewsidl	LVII.—
Reichartsgassn	LXVI.—
Tuenawnewsidl	LXXIV.—
Newstat	LXXX.—
Newstat piscator	CIII.—

A további lapok mindegyikén két telekkönyvi testnek leírása és bejegyzése kezdődik akként, hogy a második bejegyzés az illető lap másik felén következik.

A bejegyzés leírása négy részre osztható. Legfelül van 1. a tulajdonos neve és e mellett 2. annak föltüntetése, vajjon az ingatlan szabad-e (frey) vagy pedig dologi teher (Real-last) van-e rajta. A szolgálmány neme, mely pénzből, viaszkból, borból, borsból és baromfiból áll, szintén ezen helyen van szabatosan meghatározva. A tulajdonos neve a lap középső részét foglalván el, 3. ettől balra be van jegyezve a kelet, melyen a birtokváltozás megtörtént és ettől jobbra az első tulajdonos neve alatt, tehát folytatva a lap közepén következnek a tulajdonosok egymás után, úgy hogy az előbbeni tulajdonos neve mindig áthuzatik. A tulajdonosok oszlopa mellett jobbra vannak a zálogjogok bejegyezve olyként, hogy nemcsak a bejegyzési lap telekkönyvi teste, hanem egyúttal az egyetemleges zálog mellékjelzáloga (szőlő stb.) meg van jelölve.¹⁾

Wedritz	CVIII.—
Fudlucken	CXVII.—
In der Stat bey Wedritzer tor des ersten tails	CXIX.—
In der Stat des Andn tails	CXLIH.—
Judengasse	CLXVIII.—
Weidritzer mül	CLXXII.—

¹⁾ Példaként közlünk itt egy telekkönyvi lapot. (A [] közt levő részek az eredetiben át vannak húzva.)

Gaisgassen

[It mert pehem,]

Actum am montag [Stephan goschel
vor conversionis s. Katnerina uxor]
Pauli Ann. LII°

Actum in festo puri- [Simon Sawslah
ficationis A^o LX3^o Maret uxor]

Actum fria 2^a px [Wolfgang forstl
oculi Anno etc. 71 Margaretha uxor]

Actum fria 2^a p. va- [Bartolome Bertold
lentini . . . 88 maritus mart partl
Agnes uxor]

Actum fria px. tibur- [Thomas abmesser
tii A^o etc. 99 Barbara uxor]

Actum sec. p. Dio- Wenczel halles
nisi anno ect. 8 uo. Barbara uxor

dient XL d. tzw der pfrundt
diegestiftet hat der haimbot
und ietz Patron ist katha-
rina pokfussin in den eren
Stephan reg. und Anna ma-
tris maria auf Michaelis
und bleibt schuldig dem
pertil Scharach XIII fl. auri
und IIII tl. vien. den dafur
stet sein weingarh in Kur-
nern mit sambt dem hawse
sebe tzaln auf Martini
Sebrei kunftig anno dom.
etc. XXXVIII°]

Ha a dologi teher megszűnt, a zálogösszeg egészben vagy részben lefizettetett, akkor a vonatkozó bejegyzési tétel szintén áthuzatott.

A telekkönyvi bejegyzések vagy a felek személyes megjelenése következtében és a hatóság előtt kinyilatkoztatott akarata alapján történtek, vagy az egyik fél fölmutatott fölhatalmazása, hiteles magánokirat vagy közokmány alapján eszközöltettek.

1451-ben a városi tanács a nyilvános okiratoknak erejére vonatkozólag, ha azok valamely városi telek átruházására vonatkoznak, nevezetes statutumot mondott ki. Imgettl Péter városi bíró ugyanis a mondott évben azon kérdést vetette föl a birói tanácsülésben, vajjon a káptalan és egyéb idegen hatóságok pecsétjei városi telkek átruházását illetőleg birnak-e erővel? A bíróság ezen fölvetett kérdés fölött nemleges határozatot hozott. Kimondotta, hogy az idegen pecsétek erőnélküliek és a velők kiadott jószágátruházások érvénytelenek.¹⁾

Érvényesült-e ez a határozat a gyakorlatban, vagy sem, erre vonatkozólag biztos adatunk nincs. A telekkönyvben van ugyan egy, Buda városnak pecsétje alatt 1517-ben kelt okirat, melyben Marer Bálint édes anyjának tulajdonul átengedi Pozsonyban fekvő szőlejét,²⁾ de vajjon foganatosít-

¹⁾ Petrus Iungetl Stat Richt. — In anno Domini Millimo quadmo quinquagesimo primo An Mitichen vor sannd Merten tag Ist in offein Stat Rechenn und offner Schranh durch den benanten Stat Richt' gefragt worden ob pilleich ander herschaft Sigel Capitl Sigl oder ander Sigl chraft mogn habn uber der Stat Grundt ob genant dy uber gebn wolt oder ubergebn hiet. — Auf das ist In offner Schranh erchannt von Mundt Zemund, das khainlay brief die auf wern gebn worden ins der Stat Grundt, erb, weingartn od hewser und er des Capitl Sigl od. und frommder herschaft Sigl nit Kraft soln habn, ob die auch wern aufgangn, So sind dy chraftlos gesprochen word(en), per petrum Kraus Juratum.

²⁾ Wir Richter und Rate der Stat Ofenn Bekhemen offentlich mit disem Brieff und thuen Khunde allermanniglich das für uns Khomen ist der czuchtig Valtein marer, weiland Simon Marer Vischer mitburger zu Presburgk verlasner Sone aus wolbedachtem mut und freien ledigen willen allen seinen ga(n)zer und volmechtigen gewalt Bevolhen auf und ubergeben hat, Auch beuelht und uhergibt den hiemit visseindlich In kraft des briefs der Erbern frawen Anna seiner leiblichen muether nemlich, uber einen Weingarten Bey gedachter Stat Pressburgk Ime und gedachter seiner muetter Erblich und rechtlich czugehorend, den selben Weingarten Zuuerkchauffen, Zuuerkhomern damit zethun handeln und lassen was Ir ain aller pesten fuegen will und guetbedunkt das gedacht Valtern So er perschondlich dabei were Khunde, tethe, solt und mecht thuen handlen und lassen wirt. — Das ist alles und Jichlichs sein gueter willn und wolgefallen. Er wil auch zu ewigen czeiten nichts darwider thun und Reden treulich on alles

tatott-e ez a tulajdonátengedés a telekkönyvben vagy sem, azt most már megállapítani nem lehet. A sok törlés folytán ugyanis sok helyt a bejegyzések teljesen olvashatlanok.

Az elősorolt bejegyzéseken kívül léteztek a teherlapon följegyzések is, melyek vagy a házassági vagyonra vagy örökösödési jogra vonatkoztak.¹⁾ Az ingatlanra vonatkozó szerződések, melyekben szolgalmi átruházások foglaltattak. a telekkönyvi laphoz fonállal szoktak fűzetni.²⁾

geruede mit orkhund des Briefs undter vosern Klainern aufgedruckten Stat Insigel, bewaret doch uns unsern Insigl und genannter Stat on schaden. — Geben zu offenn am Abentli laurenzi des heiligen martiren fuzzenhunderth und In dem Sibentem Jarenn. L. S. minoris, purpureo cereo ad pressi.

¹⁾ In der Stat des ersten tails. —

[It, Alt Meindlein frei] [und das haws stet Frawn Margarethn des Jorig meindleins haws fraw für III^c fl. aur. In morgengabe.]

[Item Jorg Meindl Item Katharina die alt meidlen hat frey anna des Jorg an Datum des Inschreiben wolge- Meindl tocht. Marit. dechtlich mit guettem willen ainbe- Rosentaler.] chant das Ir haws dar In si wonnd ist und des Nutz und gewer stet nach ihrem tod anders nymand sol sein, dan Jorgen Meindlein Ires suns vor menigleich das besitzen und In haben nach allen seinen fromen. Ac. in die S. Elisabeth in presenciam scriptuml Raney's Burgmeis; Mathes Meindl, Ulrich Volder und Jorig meinartet geschvoren des Rates und

acta fria scda [Item pet. Meindl, Wolfgang rodusch der Gmain. Anno ep(ip)hania(r)um der andere tail etc. L. quarto.

dmni ao. LVI. Anna des Jungen Meindl tocht mert Rosenthaler dy helft]

act. in die S. [Lucia d'eben mart'kind Die helft hat mert Ros-
Anthonii In die helft senthaler und Anna uxor
LXXIII° Liklas Mendler dy hellfft] auch zu irn tail Chaufft.

²⁾ Hie ist vormerkcht ain Kauff so beschehen ist Zwischen den Erbern Merttn Rosentaler mitburger und die Zeit Statkamerer hye und frawn lucia Meindlin seiner Schwagern, von wegen des haws darynn Sie auf ain tail wonung hat, denselben Irn tail des haws mert Rosentaler umb hundert und funff nnd zvainzig guldn unge- risch Redlich von Ir gekauft hat und dieselb Sum gulden Innen drein Jarn nach dato des briefs wnuerzogenlich zu bezaln und in solher besliessung des kauffs ist beredt worden mit solhen underscheid und ausgenomnen worttn, das die bemelt frau lucia sol das hynder Zymmer in denselben haws gelegen, Innhaltn und in lebtag wonung dar In haben und der bestimmt m(ert) Rosentaler, sol desselb Zymer pew-

Az ingatlanok adás-vétele alkalmával a város bizonyos díjat szedett, melynek neve »vételjog« — »kaufrecht«; nyomára akadunk ennek a városi számadásokban.¹⁾

Mindezekből eléggé világos, hogy az ingatlan vagyon nyilvántartása és a dologbeli jogok biztosítása körül a leírt telekkönyvi rendszer a kor igényeihez képest elég garantiát nyújthatott.

A telekkönyv lényegesen különbözik ugyan még a hitel telekkönyvektől, — de nagyon sok tekintetben már magában foglalja azok jellemző tulajdonságait.

A telkeknek egyik kézről a másikba való átjutása, a kor vallásos érzületéből kifolyó egyes intézkedések, a német hűbér elvből kifolyó telekátadás haszonvétele és ezen viszonyoknak a szokásos idő leteltével vissza nem vonása egy különös fajtát hozta létre az ingatlanon való jogoknak, melyeket *dologi terheknek* nevezünk. A Pozsony városi jog a dologi terheket befogadta rendszerébe és így kell, hogy azokról szintén megemlékezzünk.

Említettük fentebb a tulajdonszerzési módok között a foglalást. Ez az egyes községi lakosok által a községi közös földterületekből történt.

A dologi terhekben látjuk leginkább a foglalásnak maradandó nyomát. Ha egyéb körülmény nem utalna erre, akkor valamely ingatlanon lévő dologi teher ennek legkiválóbb bizonyítékát szolgáltatja. Ebben látszólag ellentét rejlik. A foglalás ugyanis éppen azért eredeti szerzési mód,

lich halt mit dach und andern notturften auch mer ist bemelt und gericht worden und ob dy bestymbt fraw lucia wil so m(öge) sy in dem haws herfür in den Keller drew vass wein stellen und ob sy zu wintter zeitn Ir Wein aus zu leitgeben wil und dürftig sein wurde, So sol Ir die stuben her vor ver lassen und vergunnet werden und nach Irm abgang . . . sol das bestymbt hunder Zymer dem Merttn Rosental und seinen Erbn wiederumb nachvolgn und Inn haben als in aigen gut, treulich vngeidlich; und bey selben kauff sein gewesen dy Ersamen weisn hrn Andre Goltzer Stat Richt. hie zu Presspurg, Thoman Behein Burgermeister Janusch Sawrasch und Johannes Fleisch Statschreiber geschvorn Burger daselbs, dy dan dar zu ervordert sein wordn zu gezeugnuss der sachen und under Irm fürgedrukhten beschaden vsorgt vmb der obemeltm Merttn und Lucie vleissign gepet willn doch Irn und In erbn an schadn. geschehen an sand Steffanstag des heilgn Kunig Anno dom. etc. (14) LXXXIII^{to}.

¹⁾ P. v. sz. k. 1481. — Innemen Kaufrecht 81. It. Von hern Burgmeister hab ich kawffrecht Ingenomen . . . 1 lb. || (2) 3 -- d. die der Huppfawff von seinen haws dargebn hat act. montag vor he-lene 81.

It Von dem Jörg Kursu kawffrecht von seinen haws hab ich Ingenommen 10 3. 9. ft. 1 lb. || (2) 3 . . . 9. act. Sontag nach Egidi 81.

mert az ingatlan nem volt előbb másé. Az első szerző a foglaló. De azért nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a foglalás a *közös községi* ingatlanból, *irtás és megművelés* útján eszközöltetik, továbbá, hogy a földbér vagy egyéb szolgáltatás (dologi teher) a közös községi ingatlan ideiglenes használata után járván, midőn ezen ingatlanokra nézve legnagyobb részt állandó tulajdoni viszonyok létesültek, éppen a közös községi ingatlanból történt foglalást jelzik.¹⁾

A városi telekkönyvben az egyes ingatlanok mellett följegyezve levő dologi terhek a szolgáltatásra jogosítottak szerint föloszthatók világiakra és egyháziakra, a szerint, a mint eredetileg azon ingatlan, mely után a mindenkori szolgáltatást fizetni kell, kinek képezte tulajdonát. Egy másik osztályozását a dologi terheknek származásukra való tekintettel ejthetjük meg; e szerint e terhek eredetiek vagy származottak lehetnek, a szerint, a mint az ingatlant az első tulajdonszerzés (tehát a fent említett foglalás, termékeny földdé való átváltoztatás) idejében, — vagy pedig az eredetileg szabad ingatlant későbbi intézkedés alapján (szerződés, végrendelet) terheli ilyenmű szolgálmany.

A *világi eredeti* dologi terheknél természetes, hogy rendesen a város a teherjogosult; leginkább szőlők, *hegyi jog* (perkrecht) és malomtelkek, melyek a városon kívül elhagyott helyeken fekszenek, *malomjog* címén vannak ilyen módon megterhelve.

A város polgárainak saját községi vagyonából szőlőket, telkeket adott át megművelés céljából. Ezek után a tulajdonosok a városnak bizonyos szolgáltatással tartoztak.²⁾

De a belváros területéből is adott át a város az egyes polgároknak telkeket, hogy azokon építsenek. Így például a mai Ventur és Deák-utca egész terjedelmében ekképen adatott ki egyeseknek építkezési célokra. A háztulajdonosok azután a városnak a telkek után földbért fizettek. A Ventur és Deák-utcai telkek a XV. századig maradtak a várossal szemben ilyen viszonyban, akkor azonban a város pénzsűkségekben szenvedvén, a földbérekre vonatkozó jogosultságot száz font fillérért a Bonaventuráknak adta el. Ezentul tehát a

¹⁾ V. ö. Schröder m. f. 412. l.

²⁾ P. v. telekkönyv: Kollmann Pek, mul dient der Stat V. Sch. X d. und XXIII metzen waytzen. — It. Hans Steurer, Kurschner dient 1 tl. nach inhaltung des gdpuchs. — In der Stat beim Weidritzer tor — frey v' mmitzigen der Stat igröbe. Item ein phrund weingartn gotleihnams bruderschaft dient der Stat 1 gr. pergrecht. Item Jakob tzesengast dint der Stat 1 gr. perrgrecht. stb. stb.

Ventur utcabeli háztulajdonosok a földbért a Bonaventura családnak fizették.¹⁾

Az *egyházi eredeti* dologi terhek arra vezetnek, hogy a telek eredetileg valamely egyházé vagy szerzeté volt, s hogy ez azon célból adott túl rajta, hogy ingatlanját hasznosítsa. Az új tulajdonos t. i. ezen telekért a volt tulajdonosnak bizonyos visszatérő időkben esedékes ellenértéket szolgáltatott. Legszembeötlőbben mutatja ezt az úgynevezett apáczapálya példája. Ezen egész telek, a mai apáczapálya területe, eredetileg a clarissa szűzek (Jungferncloster) tulajdona volt. Lassanként és részletenként világiak tulajdonába került, kik egyes részleteket szőlőkké alakítottak át, de az eredeti tulajdonosoknak, a Clarissáknak pénzből és csirkékből álló évi szolgáltatásokat tartoztak adni.²⁾

A *származtatott világi dologi terhek* úgy is keletkezhettek, hogy a telek tulajdonosa azt bizonyos tartozás címén mintegy elzálogosította. A zálogtartó azután a tulajdonosnak szolgálmány címén bizonyos évi összeget fizetett. Ezen esetben ugyan a teher átvállalása ideiglenes és tartozás címén történvén, inkább zálogviszonyt jelez, az évenként fizettetni szokott összeg pedig a keresztyények között különben tiltott kamatnak felelt meg: de számtalan esetben a zálog visszaváltása meg nem történt, a zálogviszony feledésbe ment, vagy éppenséggel az ügylet örökösen kötöttet meg és a szolgálmány állandó alakot öltvén, valódi dologi teherre változott át.³⁾

A *származtatott egyházi dologi terhek* úgy keletkeztek, hogy valaki kegyes alapítványként saját telkére dologi terhet rótt.⁴⁾

A dologi terheket bizonyos összegnek lefizetése mellett meg lehetett váltani (abledigen). Ezáltal a telek a tehertől megszabadult.⁵⁾

¹⁾ Rakovszky: Alterthüml. Überl. v. Phurg. Pb. Zeitung 1877. Mittelalterliche Tipografie 1-te Fstzg.

²⁾ Városi tkv. Nonnenpawnt der Nonnen It. Michel Unger dient XL d. und 1 hun awf weinachtn den Nonnen.

³⁾ U. o. Spital newsidl J. hans weisman; dient XX d. dem Domunkusch. Prot. actionale: — It. peter drescher und chunigund sein hawsfraw habn vor uns offenleichen vorgehen dassy gelten schullen Junich frawen Margarethen XXL lb. und do von sy Im dienen schulln III lb dinst all Jar und all wege auff sand Mertens-tag und der dinst hebt sich an zu dinen auff sand Mertenstag der sdurst chumpt und si habn darumb zu phancz geseetzt ain weingertn ledigen und frayen der Muer genant ist . . . etc. etc. (1404).

⁴⁾ Pv. I. L. 22. 73 és 133. oldal 1. jegyzet.

⁵⁾ Actionale Protocollum. It. Es ist fur uns kumen hanns schondorfer und hat vor uns offenlich v'gehen und bechant fur sich

Ha a dologi teher jogként valamely egyházi beneficiumot (pfrwndt) illetett, úgy a pénzen való megváltás csakis az egyházi javadalmas, valamint az egyházi célra eszközölt adományozó vagy ennek kijelölt utódjának hozzájárulásával történhetett. Ezen jótevőnek még mindig bizonyos ellenőrzési jog tulajdoníthatott.

Ily esetben az igényjogosult a megváltást eszközlő terhelt, azonkívül a javadalmas »hübérura« (lehensherre) vagyis »patronusa« megjelent a bíróság előtt. A patronus constataalta azt, hogy a dologi teher (Purkrecht) nem örökös, hanem megváltható.

Erre lefizettetett a megváltási összeg és az ingatlan tehermentesítettnek nyilváníthatott.

Érdekes, hogy a XV. század legelső éveiben az egyházi javadalom ellenőrzésével megbízott egyént a források »hübérúrának« vagy »patronusnak« nevezik.¹⁾

Ezen patronus a megváltásba csak fontos okokból egyeztetett bele. Ilyen megváltási okok voltak például az egyház anyagi fölvirágoztatására szükséges beruházások stb.)²⁾

und all sein erben, das er v'chaufft und hingebn hat redlich und retlich zwayncik new phening gruntrecht vmb zway phundt chlenis gelts der Sy gancz un gar bericht vn bezalt sein, und dieselbn XX phening gruntrecht sind gestanden un gewesen auf ayn Weingarten genant das Wýmerl auf der Statgepiet glegen zenest des langen Kunzleins weingarten, anderthalben des Jorigen froleich weingarten und da cheyn swer mer auf ist dem erbern mann hannsen dem huet und kunigunden seiner hawsfraw und irn payden erbn. Es sulln auch furwas dyselbn hanns hvet und Kunigund sein hawsf und Ir erbn demselbn weingartn von demselbn gruntrecht furwas ledig und frey sein von allen anspruch habn. Acta sunt hec anno dom. CCCCº decimo, prima feria quarta post dominicam quasimodo geniti.

¹⁾ V. ö. Schröder i. h. 599. l.

²⁾ Prot. act. Judicatum est fria quarta prima ante Johannis Baptiste (1402) . . hat, Ulreich der Sowel und Clara sein hawsfraw abgelegit und ewichleichen . . . mit Willen und gunst der *lehenherren der phruent* dy der Cristan des peschken . . . hore haws yecz und In hat zu sand Mertein zu Prespurch czvey phunt . . . (gie)bich und gebich zu Prespurch sind *dinst Purkrech* auff ainem hause gelegen . . . Wedricz nechst hertens Neytel hawss und zu nechst petrein dem dresch . . . ainczich phunt phenigen der egenanten muncz und der doicgenant hore . . . mit Willen seiner lehenhoren dy vor uns gewesen sind . . . gar vericht und gewt sein auch so habent dy egenanten Ulreich . . . d Clara sein hawsfraw abgelegt und ewichleichen gefrayt ain halb phunt . . der egenanten muncz auch dinst purkrech auff dem egenanten hawse . . phunten phenig gegen hn Pauln von Muschelsdorf *phruenter* . . (s)and Mertens kirchen zu Prespurch *Mit willen und gunst sein lehen hn* . . . meh gancz und gar v'richt und genot sein *Wenne dy phruentue vor uns* . . . *sampt Iren lehen heren nicht weysen machen, das der dinst ewig wer sunder*

A »hübér úr«, a ki valamely jószágot egy másik személynek bizonyos időre és viszontszolgáltatás mellett átad, a német jogból van elnevezésként a javadalom szaporítását eszközölő alapítóra, vagyis a jötevőre alkalmazva.

Az alapítót patronusnak is nevezik forrásaink.

A tulajdonképeni patronusi jogot 1402-ben Pozsonyban már a város gyakorolta, ennek gyakorlata iránt a pozsonyi társaskáptalannal 1344-ben egyezkedett meg;¹⁾ ha forrásaink ezen időben mégis »hübér úr« és »patronus«-ról beszélnek és ezeket különös és kizárólagos vonatkoztatásba hozzák egyes alapítványi javadalmakkal (precariummal), úgy ennek megfejtését csakis abban kereshetjük, hogy ezen »patronusok« és »hübérurak« valamely javadalomnak egyház részére történt ajándékozása következtében keletkeztek és hogy mint ilyenek, vagy ők maguk, vagy pedig az általuk kijelölt utódai ezen alapítványok iránt bizonyos felügyeleti és ellenőrzési joggal bírtak.²⁾ Más magyarázatot ezen viszonyt illetőleg nem igen találhatni, mert hiszen az egyházi személyeknek hübérképtelensége az igazi hübért illetőleg s így a »hűségés kézhez« való helyettesítésüket hübérképes személyek (a Pozsony városi jog szerinti Lehensherr) által³⁾

zu ledigen also schulln nochen v'mugen dy egenant hans und paul und . . Ir nach chomen mit'sampt Irn l'chen hincz doregen hawss vor des egen dinst . . . wegen nimer chain anspruch noch fordrung habn weder vmb vil noch vmb wenig v'nuczigen ain phunt wachs weges dinsts der man zu der Gustray zu sand Merten von dem hawse dinst und de nicht swer auff ist. Azonkívül: *Prot. act. Judicatum fria quata In die bte dorothe v'ginis. It. Es ist für uns chomen der Alte gocz und Jacob gocz sein Sun patron der phruent die hore hans mauerer auff sand larenczen v'reichhoff am ekk ynne hat und haben vor uns v'gechen dassy zu pessierung der egenant phruende habn lassn abledigen petrein den herman ffupfschaun schilling und hansel molpleisch X schilling ygleichen dinst vmb VIII phunt und hansel den Nepaw und Cristan purkard auch X schilling vmb VIII phund, auff ainen Weingartn gelegen an der ndern hochney, darynne der egenant peter harman hat zway virtel, und der egenante hansel mol fleysch czway viertail, und der genant hansl repaw ain viertail und der egenante Cristan purkard ain viertail, und das egenant gelt ist abzuledigen gewesen und es sein auch die egen Patron mit sampt den phruentner des obgenannten gelas ganzlichen gewert und das an obe legen zu hulf der phrünt, also das der egenante weingartn ledig und frey ist und das dy egen lehenkn und der phruentner der yezund ist oder fürbas chüniftig wirt zu dem egen weingarten fürwas ewichleichen nymmer merchain anspruch noch vorderung habn schulden noch v'mugen zu haben weder vmb vil noch vmb wenig.*

¹⁾ Dr. Rimely K. A pozsonyi prépostság. Adalék az új Magyar Sion 1880-iki évfolyamához 44. l.

²⁾ V. ö. Quitzman m. f. 196.

³⁾ V. ö. Schröder m. f. 383 l.

általában Pozsony város jogába bevonni nem lehet, — mert hiszen nálunk a hűbérség soha sem jutott érvényességre. Itt csupán egyházi precariummal, beneficiummal¹⁾ van dolgunk, a terminologia azonban a német hűbérjogból van kölcsönözve.

A német középkori jog ismerte különben a tulajdonképeni hűbér viszonynak keretén kívül is a »hűbér úr-«féle elnevezést. A visszatérő időben fizetendő járadékok, melyek ellenében valamely ingatlan használata át szokott volt engedtetni — szintén létesítettek jogviszonyt, melyből kifolyólag a jogosultat »hűbérúr-«nak mondták.²⁾ (Lehns- oder Zinsherr.)

Ezen elnevezés a dologi terhek megváltását illetőleg az igény jogosult egyházat illetné, annak képviselőjében tehát a plebánost.

Forráshelyünk azonban az igényjogosult plebánost (pfründtner) a hűbérúrral (lehensherr) egymás mellé állítja olyként, hogy ezen két személy azonosságára gondolni nem lehet. Ha pedig a hűbérúr és az igényjogosult plebános (pfründtner) két különböző személy, akkor a hűbér urat csakis az egyházi precarium fölötti felügyelettel lehet kapcsolatba hozni.

A XV. század végével a városi jog az ingatlanoknak alapítványokkal, dologi terhekkkel, életjáradékokkal való terhelését megtiltotta, hangsúlyozván, hogy a városnak — mely a hét sz. k. városok egyike — különbeni szabadalmaival meg nem egyeztethető, hogy a polgárok örökjvai tartósan megterheltesse; hozzáteszi a statutum, hogy dologi terheknek megváltása igenis megengedett és hogy ennek a polgármester tudtával kell megtörténnie. A törlés a városi telekkönyvbe vezetendő be, azonkívül ünnepélyes, a város függő pecsétje alatt kiadott okiratban is bizonyítandó.³⁾

A tulajdonjog szerzésének egy további módját az *elbirtoklásban* találjuk, melynek alapfeltétele az előbbi tulajdonos jogának *elévülése*.

Az elbirtokláshoz a birtoklás ténye, a birtok megszerzése és bizonyos idő kivántatott meg, melyen belül a birtokos senki által a jószág birtokában nem zavartatott. A *jogszerzés* abban áll, hogy a birtok helyes szerzési czímből eredett legyen. A városi jogkönyv szerint, ha valaki

¹⁾ U. o. 275.

²⁾ Schröder i. h. 672. L

³⁾ P. v. j. k. 160. l.

másnak valamely ingatlant használatra átadott és a birtokos azt egy-két évig bírja, ha azután a tulajdonos a birtokost a birtokban túrni tovább nem akarja, úgy a bíróság előtt kérhet orvoslást, az elbirtoklás azonban csak akkor következtethetik be, ha a birtokos *ezen időtől fogva* a törvényes elévülési időn belül a birtokban megmarad.¹⁾ Az idő, mely az ilyen úton való tulajdonszerzéshez megkívántatott, általános szabályként a városi jogban egy év és egy nappal van meghatározva.²⁾ Ezen elévülési idő az egész városi jog rendszerén keresztül vörös fonálként húzódik végig. A zálogbirtokos a zálog tárgyára nézve *egy év és egy nap* elmúltával nyer rendelkezési jogot, ha addig az adós a zálogot ki nem váltja. Egyenes rendelkezést tartalmaz a városi jogkönyv arra nézve, hogy az eladó a vevő iránt a megvett ingatlanra vonatkozó minden jogigényét illetőleg egy év és egy napi időig szavatol.³⁾

De van még egy, a tárgyalt kérdéshez közelebb álló rendelkezése is a városi jognak. E szerint örökösödési igények érvényesítése esetén az elévülési idő belföldön tartózkodók ellenében egy év, külföldön tartózkodók ellenében 32 év. Ambár a városi jogkönyvnek most hivatkozott rendelkezése örökösödési igény bejelentésének elmulasztásáról, és annak jogvesztő hatásáról szól,⁴⁾ azért mégis, tekintve a fölhozott többi eseteket, legközelebb fekszik, hogy az elbirtoklási idő általában nem különbözött az elévülés idejétől, és hogy az is, belföldiek ellen egy év és egy nap, külföldiek ellenében pedig 32 év volt.

A városi iudicatura is szolgált a szóban forgó kérdésre vonatkozólag néhány példát. Egy esetünk van 1402-ből, midőn Herscheffelné Murrat Miklós polgár ellen indított igényt egy szőlő iránt; a városi bíróság felperesnőt oly indokból utasította el igényével, hogy Murrat Miklós a szőlőt már »vagy huszonhat év óta bírja.«⁵⁾

Az idő itt tehát határozottan kitéve nincs. Egy másik eset meg 1411-ből való. Ekkor Müller Pál özv. Rösenberg Lőrincznét fogja perbe bizonyos, férje után maradt ingatlal-

¹⁾ Pvjkv. 78^a

²⁾ Pvjkv. 78^b

³⁾ P. v. j. k. 81.

⁴⁾ P. v. j. k. 30.

⁵⁾ Prot. act. It. der murrat Nikkel ist enprosten der herschoffelin vmb am weingarten In dem Wurzenpach vnd dan der igenant Murrat nikel wol XXVI. Jar an all anspruch In gehabt hat, vnd das fur bas dy ege(nante) herschaffelin chain anspruch zu im habn schull, weder vmb vil. noch vmb uenig. (1402)

nok miatt. A bíróság felperest azon indokból utasítja el, mert egyrészt az özvegy férje halála után adósságokat fizetett ki, másrészt, mert férje halála után az ingatlanban nyolcz évig és még több ideig is, »a mint azt Pozsony város joga előírja,« bent van.¹⁾

Ámbár legelső látszatra itt a 8 év ötlik szembe, melyről az ítélet mint elévülési időről szól, tekintve a fentieket, még sem lehet ezt elévülési időnek elfogadni, mert ezen idő csakis az özvegy férjének halála után eleddig elmult időtartamot jelzi és a »több ideig« éppen csak ezen időn túl terjedő időtartamot fejezi ki, nem pedig az elévülési időt magát.

Az e helyütt megállapított 1 év és egy napi elévülési időre különben Verbőczy tripartituma is hivatkozik, ámbár hozzáteszi, hogy ezen elévülési idő »abususként« fogadtatott el a városok jogában, a mennyiben ezek a paraszt birtok elbirtoklási idejét fogadták el mérvadóként.²⁾

A kiskorúak ellen az elévülési idő nyugodott.³⁾

Még egy nemét a tulajdon szerzésnek ismeri Pozsony város joga. Ez a *növedék* általi tulajdonszerzés. El van ismerve, hogy a termények tulajdona a föld tulajdonosát illetik. Azt határozza ugyanis a városi jogkönyv, hogy ha valakinek földén valamely gyümölcsfa akként helyezkedett el, hogy az ágak egy része a szomszéd földtulajdonos területére átsüng, úgy ezen tulajdonos az ezen átsüngő ágak gyümölcsének egy harmadrészét követelheti, a törzsokból pedig két rész az övé. Ha a fának tulajdonosa ebbe beleegyezni nem akar, úgy a fa tulajdona ugyan az övé marad, de a szomszédnak jogában áll egy póznát a fatörzsök mellé állítva mindazon ágakat, melyek a pózna felső végétől innen saját területére át csüngenek, lemetszeni és azt minden évben ismételni, de jogában nem áll az átnyúló ágakon termett gyümölcsöt megtartani, mert ezek a fa tulajdonosát illetik.⁴⁾

Hátra van még, hogy a tulajdon *visszakövetelése iránti perekről* is megemlékezzünk. Említi ezeket úgy a városi jogkönyv, mint a bírósági gyakorlat is. Az ingóságok visz-

¹⁾ Auch so hat dy obgenant frau Dorothee diselbn guet vnd frochlich Inne gehabt acht Jar vnd meer nach Irs egenanten wrts tod, als der Stat recht ist zu Presspurch (1411.)

²⁾ Verbőczy III. 15. v. ö. Franck: A közíg. törvény Magyarhonban I. 238. 240. l.

³⁾ Kovachich M. Gy. Cod. auth. iur. tavernicalis 135. l.

⁴⁾ P. v. j. k. 93. V. ö. Schröder mf. 665. l. Schmidt. Das Recht des Überhanges u. Überfalles (Gierkenél XXI. 1886.)

szaszerzése iránt megindított kereset vétségéből eredett kereset (Delictsklage) alakjára van szabva.

A frank korszakban a tulajdonosnak vissza követelési joga korlátozott határok közé volt még szorítva. A visszakövetelési kereset csupán a lopás, rablás esetén volt lehetséges, vagy pedig azon esetben, ha a dolog visszaadása rosszhiszeműleg, ravasz módon tagadtatott meg. Ezen birtokos ellen fölléphetett a tulajdonos, de harmadik személy, kinek birtokába a dolog akár az előbbi birtokos tudtával, akár tudta nélkül jutott, biztosítva volt még a kereset ellen.¹⁾ A középkori német jog is ugyanezen állásponton van. Harmadik személy ellen a tulajdoni kereset csak akkor volt hatályos, ha a per tárgya a tulajdonos akaratán kívül került el birtokából. De sőt még ezen esetben is, ha a birtokos jóhiszemű volt, csak akkor tartozott a tárgyat kiadni, ha a tulajdonos neki a szerzés költségeit, vagy a zálog összegét megtérítette.²⁾ A pozsonyi jog szerint meg kell különböztetni: vajjon alperes birtokló milyen hírből álló egyén.

Ha a tulajdonos elveszett tulajdon tárgyát ismeretes és jóhírű egyénnél találja meg, a kiről föl sem tételezhető, hogy a kereset tárgyát tudva, rosszhiszeműleg szerezte volna, úgy felperesen áll a bizonyítás sora az iránt, hogy az alperesnél levő tárgy az övé; ha ezt bebizonyítja, akkor alperes ellenérték nélkül, ingyen tartozik visszaadni azt. Alperes ezen esetben az igazszerzés módját a kereset tárgya iránt igazolni nem köteles.

Ha azonban a dolog birtokosa ismert rossz híré egyén, kiről a rosszhiszemű szerzés föltételezhető, úgy ő neki kell a jogos szerzést beigazolni. Ha ezt rövid úton megtenni nem bírja, úgy kínvallatás alá vétetik.

Felperes a bírónak csak 72 dénárt tartozik fizetni, a vitás tárgy pedig felperesnek adandó ki.³⁾ A városi jogkönyv a kínvallatási eljárást az érintett helyen (a jogkönyv-töredékben) azzal fejezi ki, hogy »so soll man In furn zu der scheiben« míg a későbbi időből származó ugyan ezen hely ezt már nem említi, hanem az eljárási szabályt csak azzal állítja föl, hogy: »so soll ainer in dan fragen als recht ist«.

Régi bajor, valamint a frank korszakbeli német jogok szerint mindenkinek, ki valamely tárgyat vett, érdekében állott, hogy az eladónak a tárgyra vonatkozó jogcímét megtudja, mert az, ki tudva vett lopott tárgyat, úgy bűn-

¹⁾ Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte 260. l.

²⁾ U. o. 664.

³⁾ P. v. j. k. 59. 60.

hódott, mint a tolvaj. Kereset esetén tehát a birtokos tisztázta magát az által, hogy jogelődjét megnevezte és ebben áll a jogszerzési lánczolat alperes tulajdoni címét illetőleg (Zug auf seinen geweren). Ezen eljárást később a felső német jogokban »Schub-«nak, »Scheub-«nek hívták.¹⁾

Ezen eljárásból származott mindenestre a mi városi jogkönyvünkben foglalt határozmány is, az ott érintett »Scheibe« azonban semmi esetre sem lesz a bajorjogban idézett *scheub*, azaz *schub*-bal azonosítandó, ámbár maga az eljárás, gyengített alakban ugyan, de alapjában mégis ugyanaz.

A »Scheibe« a pozsonyi jogkönyv vonatkozó helyén csak kínzó eszköz lehet, melyet a rosszhírnű, makacs módon tagadó alperessel szemben a »schub-«ban, — ha ezen kifejezést meg akarjuk tartani, — alkalmaztak.

Az 1450. évbeli városi számadási könyv ad erről bővebb fölvilágosítást. Ott egy korong — »Scheibn« — bevásárlásáról van szó, melyre kötél alkalmaztatott a végett, hogy ez által egy kerék (Cherzenrad) mozgásba hozassék.²⁾ Valószínű tehát, hogy ezen vallató eszközt a benne egyik részként előforduló korong után nevezték el »Scheibe«-nek. A városi jogkönyv fragmentumában előforduló azon kitétel »so soll man In furn zu der Scheiben« legvalószínűbben a fent hangoztatott értelemben használtatott.

A frank korszakbeli német jog a lopás által valakinek birtokából elkerült dolognak visszakövetelésére vonatkozólag megkövetelte, hogy a tulajdonos hangos kiabálással (gerüfte) — melynek hallatára mindenkinek büntetés terhe alatt hozzá kellett csatlakoznia — maga köré gyűjtött tanusereggel egyetemben ejtse meg a nyomozást. Ha a dolognak (lopott jószágnak) valamely háznál nyomára jutottak, a háztulajdonos a lopásra szabott büntetésnek terhe alatt túrni tartozott a házmozgást. Ha a lopott jószág a házban megtaláltatott és a birtokos által azonnal kiadatott, az ügy befejezettnek tekintetett, hacsak tényleg lopásnak gyanujelenségei nem forogtak fenn. Ha azonban a birtokos igaz szerzési cízmre hivatkozván, előzőjét megnevezte, akkor a jogát kereső tulajdonos eljárást indított a birtokos ellen az által, hogy

¹⁾ V. ö. *Quitmann* m. f. 171. I. »Datz swenn diuſiges gvet funden wirt, der schevl daz, als recht ist vnd volfuer den schob als recht ist. *Brunner Rechtsgeschichte* II. 501.

²⁾ P. v. l. t. 1450. évbeli sz. k. »Czeanczigos ausgeben ze not. durft: Item vmb 1. Scheibn zum Cherczn Rad do durich das Sael gvet, do mit man das Rad auf und nyder zeugt VI. d.« (Az ezt megelőző és követő tétel teljesen elűtő elszámolást tartalmaz.)

kezét a vitás jószágra helyezte és annak egy harmadik személy kezéhez leendő kiadását követelte addigra, míg a peres kérdés el nem döntetik. A kézrátevés után az eljárást *kezdeményező* eljárásnak (Anfang) a harmadik személy kezéhez való átadás után pedig *intertertiátiónak* hívták. Csak az angolszászok tartották meg a harmadik kezéhez való kiadást. A többi törzsek joga szerint a birtokos visszakövetelhetette a vitás tárgyat oly célból, hogy azt jogszerű elődjének kiadhassa. Az *intertertiatio* a felek esküjével kezdődött. Felperes megesküdött rá, hogy úgy keresi a per tárgyát, a hogy az Gewerejéből kikerült, alperes meg arra tett esküt, hogy jogelődjére hivatkozik, vagy hogy a per tárgyát ezen vagy azon az úton eredeti módon szerezte meg.¹⁾ Frank, felső német, nyugati góth és burgundi jog szerint köteles volt a birtokos jogelődjét a bíróság elé állítani. A szász és longobard jog ezt meg nem kívánta; elég volt ha a felperes a jogelődhöz elvezettetett. A jogelőd ismét saját jogelődjét nevezhette meg, ez meg egy harmadikat (zug auf seinen gewahren). A különböző jogok szerint különböző határig volt szabad a jogelődre való hivatkozást folytatni. Ha a megjelölt jogelőd (ott a hol) a bíróság előtt meg nem jelenik, alperes birtokos tanukkal tisztázhatta magát arra nézve, hogy jogelődjét megnevezte és hogy a tárgyat ettől helyes módon szerezte. A per tárgya ily esetben felperesnek kiadandó.

Ha a jogelőd megjelent, a per tárgya neki átadatik, ez azt tovább adja saját megelőző jogelődjének. Ez által az első birtokos teljesen kilép a per keretéből, a lopás gyanújától teljesen megszabadul és az ujonnan átvevő jogelőd lép be helyette. Ha a jogelőd bíróság előtt megjelent, de a per tárgyát átvenni vonakodik, úgy a birtokos pervesztes lesz, de tanubizonnyítás által helyes szerzési címét beigazolhatta. A pervesztes birtokos vagy jogelőd tolvajként tekintetik s nem csak a pertárgyat tartozik kiadni, de még a lopásra szabott bírságot is köteles megfizetni.²⁾

Ribuári frank jog szerint, ha a megnevezett jogelőd meg nem jelent, a ráhivatkozó peres fél istenítélet által tisztázhatta magát a lopás gyanúja alól.³⁾

Mindezekből egyes határozmányokat foglal magában a pozsony-városi jog; de nem kimerítően csak egyes kidomborodó maradványokat, úgy hogy a pozsonyi jog vonatkozó

¹⁾ Schröder i. h. 348—350. l.

²⁾ Brunner: Rechtsgeschichte II. 502—508. l.

³⁾ Schröder i. h. 351. l.

helyei mintegy surrogatumaiként tekinthetők csak az idézett német jogszabályoknak.

A jó hírben álló birtokosnak tetszésére van bízva a pozsonyi jog szerint a jogelődnek megnevezése (vnd *mag den nit ankomen der in das verkauft hat*); hivatkozhatik rá — *ha akar*. Tehát a jogelőd megnevezésével való lánczolatatos bizonyíték (Schub, zug awf zug) elvként megáll. A jóhiszemű birtokos egyedül ezen minőségénél fogva szabadúlhat a további bizonyítás terhétől és egyszerűen kiadhatja a per tárgyát felperesnek épugy, mint a frank korszakbeli jog megengedi a házmozgásnál a talált jószág kiadását akkor, ha lopás gyanuja fenn nem forog. A pozsonyi jogban a lopás gyanuja ki van zárva azáltal, hogy a birtokos jó hírben álló egyén. Itt is, úgy mint a német jogban, a per tárgynak kiadásával az ügy befejezést nyer.

A rossz hírű alperes köteles a holszerzést bizonyítani s ha nem bírja ezt megtenni, akkor, miként a ribuári jog az isteni ítéletet, úgy a pozsonyi jog a kínvallatást szabja meg azon lehetőségként, mely által a gyanúsított a lopás gyanúja ellen tisztázhatta magát . . . »vnd mag er das nitt erweisen, wo er das gut genomen hat, So soll man In furn zu der Scheiben«. A bizonyítás módja iránt persze kétségben hagy a pozsonyi jogkönyv.

De úgy hisszük, hogy a vonatkozó forráshelyből szintén csak a jogelődre való hivatkozás általi lánczolatatos bizonyítéokra kell következtetnünk.

Legalább ezen kitétel . . . »der in das verkauft hat« egyenesen az előzőre utal. Ha pedig a jogelődre való hivatkozás képezi a bizonyítási módot, úgy a többi következmények is ebből vonhatók csak le.

Az azután következő tehát, ki jogelődjét meg nem nevezte, — ha különben nem tisztázta magát, szintén a lopásra szabott büntetésbe esett, de a pertárgyat is kiadni tartozott. A célzt nem érő felperes birsága pedig 72 dénár.

Az ingatlan kiadása iránt megindított kereset német jog szerint szintén a vétségből eredett kereset alakjára volt öntve. Ugyanazon elvet látjuk itt is érvényesülni, mint az ingóságok iránti kereseteknél; hogy tudni illik, ha a volt birtokos saját szerzési címét az eredeti eladó címére vonatkoztatná, azt lánczolatonként igazolni tartozott.

Ebben rejlik a »gewehre«-re való visszavezetés.¹⁾ A pozsonyvárosi jog is ezen állásponton van. Legjobban szemünkbe ötlük ez egy, a Pozsony városi bíróság előtt 1417-ben

¹⁾ Brunner: Rechtsgeschichte II. 511—519. l.

folyamathá tett és befejezett birtokperből. Slautner Henrik és neje, egy eredetileg Ventur Gáspár pozsonyi patricius tulajdonát képező házat ettől megvevén, azt ismét Walkerczelei Kuncznak és nejének adták volt el.

A ház, úgy látszik, Ventur Gáspár birtokában maradt. Az időszerinti tulajdonosok, a Wolkerczellerek nem fordultak maguk egyenesen Ventur Gáspár ellen, hanem az ő tulajdonjogi elődjeik, Slautnerék ellen, kik, mint Ventur Gáspár jogutódai, Ventur Gáspárt fogták perbe. E per folyamán először is az igazoltatott Zsigmond király egy levele által, hogy Ventur Gáspár valóban tulajdonosa volt a peres háznak, hogy jogában állott azon túladni; ez a ház valószínűleg azok közül való volt, melyek a pozsonyi víztorony körül fekvő földterületen állottak. Ezt a területet Zsigmond király 1401-ben és 1402-ben a dúsgazdag, Olaszországból bevándorolt Bonaventura Jakab és fiának, Gáspárnak ajándékozta; a Bonaventurák Pozsonyban előkelő patriciusi rangra emelkedtek.¹⁾

Az érintett perben Ventur Gáspár sem tagadván a ház eladását, a bíróság annak tulajdonát és birtokát az utolsó vevőknek, Slautneréknak ítélte oda.²⁾

Ez a fokozatos bizonyítási mód természetesen örökösödési esetekben, valamint akkor, ha alperes jogszerző elévülésre, azaz elbirtoklásra hivatkozott, megfelelőleg változott.

¹⁾ V. ö. *Király*: A pozsonyi nagydv. v. és révj. tört. 10 l.

²⁾ Prot. act. Andr. Treletsch (Iudex.) Nota. Es is fur vns chomen In offne Schraun hans Slatner von haymburg an seins weibs vnd ir baiden erbn stat, vnd hat mit vorsprechn geffordert ayn haws von dem Caspar Wentur das er (Hans Slatner) dem Chunczn von Wolkerscelle auch vnsern mitpurger, Elisabeth, seiner hawsfrau vnd ir paidn erbn recht, vnd auch redleich v'chaufft hat vnd des selbign ganz vnd ganz vnd gar von In bezalt ist worden. der selbige hanns Slatner pracht fur vns aynen brieff vnser gnedign hern chunig Sigmonds zu vngern etc. an seinen tail vnd der egenante Caspar Ventur seine chundschat auch von seynem tail; also schawte wir ir paider chundschaft dorynn wir. v'stunden noch ir baiden chundschaft vnd brieffen, dass der Caspar Ventur des Recht gehabt hat vnd gewalt zu v'seczn vnd zu v'kauffen gebn schaffen, wenn er wolde. also derfunden wir mit rechten und mit vrtail: das der egenante Chuncz von Wolkerscelle Elspeth seine hawsfraw vnd ir paider Erbn das vorgenante haws, das gelegn ist In der stat zu Prespur, ainthalbn des Chram hoffs vnd anthalbn Eczwann des Waczlabs haws, mit allen nucz vnd rechtn, als er das vnser Stat v'sigilte brieff hat, In nucz vnd gewer habn vnd besiczn sol. Acta sunt h. feria IIII^a pxima an. dmicam Ramispalmarum (1417.)

2. §. A zálogjog.

A dologbeli jogok sorában másodiknak vétetik a zálog. Főadata valamely követelés biztosítása, bizonyos, a hitelezőnek ezen célra oda irányított vagyoni tárgy által, melyből nemfizetés esetén kielégítheti követelését.

A zálogjog tehát e szerint szoros összefüggésben van egyrészt a kötelmi joggal, másrészt a végrehajtási eljárással.

A germán ősjogban a zálognak nem az volt a célja, hogy ebből a hitelező kielégítse magát, hanem az, hogy az adós azért, mert tartozását nem teljesítette, a zálogtárgynak elveszése által bünhődjék.¹⁾ A zálog maga ebben a korszakban kiválóan *ember-zálog* volt. Az ember-zálog — kezességi szerződés. A kezes az adós nemfizetése esetén a hitelező szolga-rabságába kerül.²⁾

A zálognak büntetésből való esedékessége, tehát a zálog kielégítési jellegének hiánya, a frank korszakban sem változott, a kezeseknek személyes felelőssége azonban vagyoni felelősségre változott át mindinkább.³⁾

A XIII. században ölti csak magára a zálog biztosítási és kielégítési jellegét. A zálogszerződés ekkor a formai kölcsönszerződés, illetve tartozási ígéretnek accessoriumává lett.⁴⁾ Nem a zálogszerződés (*wette*) volt immár a főmomentum, melynek sanctióját a zálogtárgy elveszése képezte, hanem a tartozási ígéret, melynek biztosítását képezte a zálog. Az esedékességi zálog átváltozott kielégítési záloggá.

Eredetére nézve a zálog önkéntes, azaz szerződéses, birói és törvényes, tárgyára nézve ingó és ingatlan.

A Pozsony városi jog a fölsorolt zálogjogok mindegyikét ismerte. Az elzálogolások rendszeren bíróság előtt történtek és a jogügylet a városi könyvbe iktattatott. A zálogjog a zálogtárgy átadása által szereztetett meg. Ingatlanoknál ezen átadást eleinte pótolta a zálogszerződésnek a városi jogkönyvbe való bejegyzése,⁵⁾ később a zálogjognak a telek-

¹⁾ Schröder: Rechtsgesch. 54. l.

²⁾ U. o. 56. l.

³⁾ U. o. 278. l.

⁴⁾ U. o. 666. l.

⁵⁾ Prot. act. It. Es ist fur uns komen Elbel schuster, vnd hat vor uns bechkant an sein vnd seiner hausfr. Stat, fraw Elspeten, wy das sy schuldig bleiben vnd gelten sullen dem erbern manne Colmann dem alten pekkhen vnd Agnes seine hawsfr. vnd irn pcyden erben XXIII. lb. wiener phennig vnverczogenlich zu bezaln auf sand michels tag scharft (?) chunftig. vnd hat im dafur vor aller menniclich zu phand gesatz Ir hauss, glegn zu prespurch in der

könyvbe való beiktatása (jelzálog), a mint erről már föntebb bővebben volt szó. A zálog tárgya lehetett az adós tulajdona, vagy pedig más harmadik által zálogként följárnia.¹⁾ A városi könyvekbe való beiktatása a zálogjognak kétféle irányban volt hatályos. A bíróság előtti bevallása az adósságnak végrehajtási erővel birt, a zálog tárgya maga pedig a hitelezőnek zárja (gefront) alá került és az adósnak rendelkezése alól kivételt.²⁾

Az ingatlan zálog, ha bíróivá válik, úgy a városi jog szerint használati záloggá lesz, a mennyiben a végrehajtás a hitelező által csakis az ingatlanok egy év és egy napon át tartott *birtoka* után fogatosítható.³⁾ Ez az egy év és egy napi idő a frank korszakbeli *missio in bannum* regiszféle eljárással mutat némi kapcsolatot. A bírói zálog — eleinte leginkább ingóságokra szorítkozott. Makacsságból hozott bírói határozatok végrehajtásánál, vagy pedig azon esetben, ha alperes az ítélet meghozatala után megtagadta annak teljesítésére vonatkozó ígérteit, alperes ellen kimondatott a

Stat, zenest Eberharts des Gobeder haws, anderth zenest vlc. des la-
czelt haws. Acta sunt hec anno dom. millmo CCCC^{mo} duodecimo px.
feria quinta ante festum penthecosten.

¹⁾ U. o. Nö es ist fñr uns kum. hans von Ulmstat vñd Fritsch Mayr, payde purg zu nurnwerkch, mit brieften, zwayn brieften dy da sagan newnhundert vñd dritthalben vñd zweinczikh guld alles gut ungrisch guld in golde ober den huppel Janusch vñsan mitpurg. Un sind dieselbign zwey brief von demselben huppel Janusch vor unser abgeraytt vorden, das Sy payd nicht mer stend wanne vierdhalb hundert guld vñd acht guld alles gut vngrisch new guld in golde, halb zu bezaln auf dy lichtmesse schwist chunftig, vñd halb auf sand gorgen tag das nach zustund chunftig ist fur das selbig gelt. So hat der egent huppel Janusch In peyden zu phannnd gesaczt vor vnser II° ochsen, vñd dy vorbenanten ochsen sind halb desselbn huppel Janusch vñd dietrichs des Fleisch chakk halb; vñd dieselbn Ochssen sind vor awer menichlich des egenten hauws ulmstat vñd Fritscheins des meyr phand. Acta sunt hoc anno dni millesimo CCCC^o duodecimo feria quinta px. post festum bte lucie virg. etc. (1412)

²⁾ Schröder: D. R. G. 367. l.

³⁾ Prot. act. Es ist komen fur dem Wangen Gilgn vñsn. Statrich-
ter vñd petrein den list vñsn Burgmeister fraw. sosanna heninsen
des dyonisen Son witib von zocz, an sand Jorgen tag anno etc. XIII
wo von XXXII gulden wegn in golde, dy Ir hanns marczolff uns mit-
burg schuldig bleibt vñd gelten schol fur ain silbreyn khten, fur
das obgenant gelt. So hat derselb hanns marczolff der obgenannten
frawn Susannen v'sagt ein haws glegn in der Stat Pressburch gegen
vnser frawn klostla vba, also das Sy dasselb haws habn scholl nach
vnser Stat Recht Jar und tag vñd nach derselben zeit so scholl dy
vorbenannte fraw Susanna dasselbig haws v'saczen, v'chauffen als
wen pys das sy des vorbennten gelts davon genczlichn ausgericht
vñd bezalt ist. Acta sunt hec die et anno ut sp. (1413) Azonkivül:
P. v. j. k. v. 28.

békevesztés (Acht), később pedig csak annak vagyonjogi következménye — a vagyonvesztés. A király jószágvesztést mondott ki (missio in bannum). Ha alperes az ingatlanokat egy év és egy nap alatt ki nem váltotta, örökre elvesztette azokat.¹⁾

Városi jog szerint az előbb megszerzett zálogjog minden körülmények közt megtartja hatályát és elsőségét.²⁾

Miként általában középkori jog szerint,³⁾ úgy Pozsonyban is a bérheadónak a törvényből kifolyólag volt záloglási joga a bérlet tárgyát képező ingatlanba, házba bevitt tárgyakra nézve. Ezt a zálogolást a bérheadó a bíróság közbenjövete nélkül is foganatosíthatta.⁴⁾

Ha zsidó volt a zálogtartó, úgy a zálog visszaváltása esetén, ha a felek a kölcsönösszeg iránt meg nem egyeztek, azaz, ha a keresztyén kevesebb összeget állított, a zsidó meg többet, az utóbbinak eskü által kellett bizonyítania állításának valódiságát. Ha a zálogösszeg a tíz font pfenniget meg nem haladta, akkor az esküt a templom ajtaján levő nyitó karikára, tíz fonton fölüli összeg esetén meg a thorára tette le.⁵⁾

Ha a zálog tárgya lopott volt és a zsidó vallású zálogtartó azt állítja, hogy ő ezt nem tudta, akkor ezt a körülményt esküvel köteles bizonyítani.

Abban az esetben, ha a zálog tárgya a zsidó zálogtartónak hibáján kívül, mint az országfő intézkedése, — rablás vagy lopás következtében — elveszett, úgy, ha ezt a véletlen elvesztést igazolni tudja, a zálogtárgyat nem köteles megtéríteni; ha azonban ezt a véletlenséget nem bizonyítja be, a zálogtárgy értékének kétszeresét tartozik a zálogheadónak visszaadni.⁶⁾

¹⁾ Schröder : 367. l.

²⁾ Prot. act. Is ist vor vns komen in offne Schran vor gerichte Haynrich Gotschak, purger zu Kolln am Reyn, vnd hat dirlang mit dem Rechte von Vreich. ledederer eyn haws, gelegen var sent laurenczn thar, Aynthalbn zu nachst dem hacker, andinthalbn zunechst des Elbel mt der Spann; vir achthalbn vnd vierzig guldeyn in gulde, guet neu vngerischen guldeyn, das er das selbige haus halden sol Jar vnd tag, löst derselbige vreich das haws in der czeyt, so ist is seyn als war. gesicht des nicht, So hat der egenan haynrich Gotschalk vollen gewalt darczu zu greyffn vnd da met zu thuen vnd zu lassen, als mit seyn dir langsten phande, — ausgenommen das Erhart Koelner von felde erster weret ist auff den obgenanten hause, vm drey vnd vierzig guldem in gulde. Acta sunt hec fia quarta pxima post Conversionis Pauli anno etc. XVIII.

³⁾ Schröder : 667. l.

⁴⁾ P. v. j. k. 54.

⁵⁾ Pozsony városi zsidó jkv. 2.

⁶⁾ U. o. 3.

A városi polgári telkek, mint házak, szőlők, szántóföldek, Mátyás királynak 1475. évi rendelete folytán zsidó kézbe elzálogosíthatók nem valának.¹⁾

3. §. A szolgalmak.

Alig képzelhető a városi telkeken való tartós együttlét a nélkül, hogy az idők folyamán a telkek használata következtében szolgalmi jogok ki ne fejlődjenek.

A szolgalmak keletkezése a telektulajdonosok használati szükségleteiben keresendő. Nagyon sokszor mesesik, hogy valamely eredetileg szabad telek eladatván, a volt tulajdonos a telken még valamely jogot fentart magának, mint például, hogy magának a házon vagy telken átjárót biztosít, egy részét az ingatlannak bizonyos visszatérő időben való használatra fentartja (pl. lakás, borkimérés, szüreteléshez), vízmerés vagy víz lefolyására vonatkozó jogot magának biztosít stb. Ezek által természetesen az eredetileg szabad telek megterheltetik. De úgy is keletkezhetik a szolgalmak, hogy valamely szomszéd azon okból, mert — ha ilyféle jogok neki más telkén biztosíttatnak — saját telkét jobban használhatja: a szomszéd telek tulajdonosával bizonyos kártalanítás ellenében a szolgalmi jog eltérése iránt megegyezik.

Az elbirtoklás is hozhatott létre szolgalmakat. Ha tudniillik valaki valamely idegen telket a fent említett módon, az elévülési időn belül, a tulajdonos ellentmondása nélkül használt, a szolgalmi jogot elbirtokolhatta. Érdekében állott tehát minden telektulajdonosnak, hogy ilyen joghasználat ellen idejekorán óvást tegyen, nehogy az önkéntes átengedésnek jogi vélelme és így az elbirtoklásnak lehetősége bekövetkezzék. Ez okból az érdekelt felek, a használat végett átengedett jognak ideiglenes természete és ennek hármikor bekövetkezhető visszavonhatósága iránt rendszeren a bíróság előtt szoktak jogfentartással élni. A jogfentartást magában foglaló nyilatkozat a városi jogkönyvbe iktattott be.²⁾

¹⁾ P. v. l. t. Lad. 20. Nr. 12.

²⁾ Prot. act. Item Ronidel der Sucknoll hat sich vor vnser offentlichen v'ponden von des Paus wegen ainer rynnen mit doch werch, das er an des paul spitz hause getan gepawt hat vnd das er yeczund im fleyzig pete Erber lewt mit willen des egen. Pauls spicz hat also beschaiden laichn: dy weil Er das gepaw mit willen vnd gunst des paul spitz oder wer dasselbe havse inhat gehabn mag. So schol es da sten; aber Wann der Paul spitz' oder desselbn hawses besicz er gunst vnd willen den zu nicht gewn, noch dacz ge-

A telki szolgálmalak létrejötteinek oka a teleknek kényelmesebb használhatóságában keresendő. A városi jogkönyv statutárius részében és a iudicaturában nem említetnek ugyan, de igazolja létezésüket a városi telekkönyv és a jogkönyvnek az erdőrészeket felsoroló fejezete. Említ a telekkönyv egy telekrészletet, melyen a birtokos vízfolyást tűrni tartozik.¹⁾

A már fentemlített 1436-ik évbeli telekösszeírásban pedig²⁾ föl van említve, hogy az egyes erdőrészek után évenként bizonyos mennyiségű vadat köteles szolgáltatni a város, a nélkül, hogy a jogosított fél meg volna nevezve. Így a »grünsacher« erdő ad évenként 28 madarat és egy fáczánt; a »Wogram« középső része és a »Fuerung« 10—10 madarat; a »papliget« 28 madarat és egy fáczánt; a Burgerau 40 madarat stb. Ámbár a jelzett természetbeni tartozások e korban már szolgálomként nem szerepelnek, eredetükre nézve mégis valaha megvolt vadászati szolgálomra utalnak. Az erdő tulajdonosa türi a vadászatot, melyet azok, kiket a szolgálmány a följegyzéskor illetett, valaha a városi erdőkben birtak. Forestis venatio. A vár aljának lakosai Zsigmond király által 1423-ban megajándékoztattak azzal a joggal, hogy a vár erdeiben fát vághatnak; ezek tehát a favágási szolgálmat birták.

A személyes szolgálmalak igen gyakoriak. Előfordul úgy a *haszonvétele*, mint a *lakás* szolgálma. A haszonvételenek törvényes alakja az özvegyi haszonélvezet,³⁾ melynek tárgyalása az örökösödési jogba tartozik.

Ezen kívül számtalanszor fordul elő, hogy egyik másik fél életfogytiglani eltartást, haszonélvezetet (Leibgedinge) és lakást,⁴⁾ nemkülönben korcsmáltatásra való helyiséget fentart

paw do wolten lassen sten, So scholl der egen. Raindl oder wer auch dasselb hawse in hat fudertun. vnd do nicht lassen sten, an allen wider rede. Facta sunt hec feria quinta pxima post dominicam ludica, anno dom. M° CCCC° tertio.

¹⁾ Item [Cristan von Rab]
Acta fia quinta [Hans Wiener]
vor Nikolaianno [Jakob Zeczvosser]
LV^{to}. [Merth Michel]

¹ Tail frey, vnd das Tail
ist der Stat, vnd wer es Inne hat
der soll dem graben bewarn vnd
das wasser von dem nilherts
prunn dadurich laiten vnd wel-
cher das nicht tett, dem mag es
die Stat nemmen, vnd einem an-
dern gebn.

Acta fer. 2^a ant.) Petronella uxor.
Thomae Anno 15.)

²⁾ P. v. j. k. 161.

³⁾ P. v. j. k. 91.

⁴⁾ Prot. act. Es ist komen fur vns In vnsern Rat, Hanse des alten Kolman peken Sun und hat mit wolbedachtem mut . . . aus-

magának az általa eladott házban. Az ilyféle szolgalmi jog a telekkönyvben biztosíttatni is szokott.¹⁾

Az ilyen haszonélvezetek mint jogok külön adás-vevés tárgyát is képezték; ez gyakoriságuknál és szokott voltuknál fogva igen is könnyen megérthető.²⁾

A haszonélvezettel terhelt ingatlanak tulajdonosa a haszonélvező hozzájárulásával megváltás útján megszüntethette a szolgalmat. A források sok példát nyújtanak erre.³⁾

gegeben dem Niclas felsperger seinen rechten vetter vnd allen seinen erben sein haws, gelegen In der Stat zu Presspurck . . . vnd seyne drey weingarten . . . vnd alle varunde güter, dy in der obgenanten haws und weingarten sein, wy dy genant müchten werden. Also das derselbig Niclas Felsperger vnd seine erbn sullen derselben obgenan Güter vnvarunden vnd varunden genysen, nuczzen ond geprachen zu thun vnd zu lassn mit den selben als mit iren aygen Gütern vor allermerikleichn vngehindert. Also doch beschaidenleich vnd nemleich, dy weil der ebenante hansl lebt, so sol er seyn narung, gewant vnd andere notdurft haben, alsym des pilleich vnd czujmleich ist zu habn, von dem vorbenan Niclas Felsperger seinen vetter vnd von seinen erben In kunftigen czeiten. dy dye obgenan(ten) aufgebne(n) Güter ynne hetten ader haben wurden vnd noch seinem tod, so sullen sy leutterleichen anwallen den obgenan niclas Felsperger tud seine erbn dy selben erwikleichen zu besiczen zu thun vnd zu lassn mit dem selben, als obgescriben stet an alle irrung vnd ansprach aller ander lewt vnd an alle hyndernusse, als mit seinen rechten aygen erb ewikleichen Inkunftigen czeiten. Acta sunt hec anno die ut supra etc. XXIII. (feria quinta in die Sti Pauli).

¹⁾ Lásd 135. old. 1-ső jegyzet.

²⁾ Prot. act. Anno octavo (1408) It. Es sind fur uns kumen Stephan Puchler vnd Jakob Kauer, vnd habent vor vns v'gchen, wy das sy v'kauft haben ain leybgeding, gelegen auf einem haws zu pressg', zu sand Michel phar, ver der Satt; ain halbn zenest Stephans des Spendleins haws, an der halbn zenest Gilgenis des fuetrer haus. vnd auch ein leibgeding auf ein weingarten, auf des Statgepiet In dem Wotzengrunt, ainhalben zenest Jorgein des guldein weingorten anderhalben zenest Jakob Pawnkind Weingorten, mit alle den nutze und Rechten die zu den vorgenten erben geharend sind, — dem erbn manne andre dem puchler, vnd Katrein seiner hawsfrawn vnd Iren paiden erbn vmb XXXII phunt phennig chleins gelts der wir gantz vnd gor gericht vnd gewert sein. Es sol auch fur was der obgen andre Puchler vnd Katrey sein hausfraw vnd ir peyder erbn das vorbent leibgeding Inne habn freilich vnd ledilich zu versetzen zu vorkaufen vnd alln Irn frumt damit schaffen eribleich vnd ebicleich. geben nach Kristi gepurd vierczehen hundert Jar, darnach In dem achteden Jar des mitichen in der andern vast wochen nach Rem(ni)sce(re).

³⁾ Prot. act. Es sind fuer vns kome(n) in Rat niclas Schewh' von menseerland vnd hanns Crawthefn seyn prud von Sand Jorgen vnd habn in pekent, das Michl laybsenicht vns mitpg, ir Swag', von In erlediget vnd erlost hat ayn leyb geding, das en von Michel dem Reyman angefalln ist. das ist ayn halbes haws, gelegn fuer sand Michels tar, aynthalbn zenechst den hasynczel weycker, anderthalb zenechst dem hans Osel. Als er daselbige halb haus fuepas dem hans

3. Az örökösödési jog.

1. §. Általában. Törvényes öröklés.

A jog rendszerében leginkább az örökjog válik a nép sajátos intézményévé. Ez tükrözteti legelénkebben vissza szokását és különösségét, de egyúttal ebben maradnak a népjogok legállhatatosabbak és legkövetkezetesebbek. Elfogadott örökjoga valamely népnek, annak legváltozhatlanabb intézményei közé tartozik. Ettől igyekezik az újításokat távol tartani, ebben marad leghosszabb időn át conservatív.

A pozsonyvárosi örökjog terén, sajnos, hogy eléggé kimerítő anyag nem kínálkozik.

A jogkönyv és a iudicatura e jogintézményt illetőleg nem elégit ki teljesen. Így tehát csak a fő jellemvonások ecsetelésére szorítkozhatunk.

Az ingatlant (Erbguet) tekinti a család vagyonának főalkatrészeként. Az általános törekvés az, hogy az ingatlan mint kizárólagos örök vagyon a család számára megtartassék.

Ezzel áll legszorosabb összefüggésben a legősibb öröklési elv, t. i. a törvényes öröklés. A tulajdonképeni végintézkedés a későbbi középkorban válik csak szokásossá. Mint-hogy az ingatlan vagyon a legrégibb német jog szerint a család vagyonának tekintetett, azért az örökös nem is szerzett sajátlagosan új vagyont, mely eleddig az örökhagyó tulajdonát képezte, hanem csak a vagyonra vonatkozó rendelkezési és vagyonképviselési jog származott át az örökösre.¹⁾

Slech v'kaufft hat. It. zway halb weyngertl, das ayne gelegn im weyngertleyn Aynthalben zenechst dem hanns slech, andthab zenist d'hartman, das and' gelegn vnd schondorff, aynthalben zenechst dem Slah, andthalben zenechst dem Castner — vmb autzwey dreissig pfunt dreiling. Es sal auch der obenant. Michl laybsenicht vnd seyn Erbn dye vorbenant drei Erbtayl ingewer vnd ingewalt erbleich Inne habn, vnd damet thuen vnd lassen mt v'setzn mt v'kauffen mt schaffen mit machen als mit seyn Rechten aygen erb, das dye obgenant. N. Schewb' vnd hensel Crawthefen vnd ir Erbn kayn zusproch darzu hin fuer nicht sullen habn. Acta st. h. feria quinta pto. Ephior. domini Anno etc. XX°.

¹⁾ Schröder: Deutsche R. G. 317.

Ugyanezt az elvet látjuk Árpád-kori örökösödési jogunkban is érvényesülni.¹⁾

A leszármazók kizárólagos törvényes öröklése a nemesi jószágot illetőleg kétségtelen. A fi-utódok örökölnék felmenőik után. A végrendelkezési jog csakis kir. privilegiumok alapján kezdett érvényre jutni. Azonban ennek is megvoltak a maga korlátjai. A király háramlási jogának szem előtt tartásával a végrendelkezés csupán a rokonok körére szorítkozott.²⁾

Megesett, hogy a király, az egyenes ág kihaltával, a rokonságnak adományozta a jószágot,³⁾ de rendszeren a háramlás joga következett be.

A háramlás joga, *lemenő örökösök* hiányában, a városi jogok keretén belül szintén érvényben volt. A bécsi legrégibb városi jog határozottan utal erre, midőn kiemeli, hogy *a bíró*, *lemenő örökös* és özvegy létezése esetén, »*a vagyonba ne avatkozzék*«. ⁴⁾ Ugyanez a határozmány átszármazott a selmeczi jogkönyvbe is. Az itt fölemlített »örökösök« alatt minden esetre első sorban a *lemenők* lesznek értendőek.⁵⁾ Pozsonyi jog szerint a *lemenők* törvényes örökjoga szintén legelsőnek van elismerve. De ha *lemenő örökösök* nincsenek, úgy az örökhagyó javai a tárnokmester által a kir. kincstár vagy a maga számára lefoglalhatók.

I. Lajos király ezen jogállapotot, mely minden esetre a családhoz közelálló rokonokra nézve fölötte sérelmes volt, 1382-ben tetemesen megváltoztatta. Kimondotta ugyanis, hogy ezentúl, ha az örökhagyó pozsonyi polgár végrendeletet alkot, úgy az örökség a végrendeleti örökösökre, ha ellenben mindkét nembeli utódok hátrahagyása és végrendelet nélkül halna el, úgy a hagyaték, a tárnokmester és a kir. kincstár kizárásával, a *legközelebbi oldalrokonokra*, sőt ezek nem létében a *sógorokra* szálljon.⁶⁾

E privilegium daczára a tárnokmester a végrendelet nélkül elhalt pozsonyi polgárok hagyatékát még bizonyos ideig caducitásnak tekintette és a királyi kincstár javára bevételte. A város ennek következtében Tamás szentgyörgyi gróf tárnokmester ellen, ki az oldalrokonság örökösödési igényeit tekintetbe nem vette, panaszt is emelt.⁷⁾

¹⁾ *Hajnik*: Magy. Alk. és Jogt. 326. l.

²⁾ U. o. 321. l.

³⁾ U. o. 325.

⁴⁾ *Gaupp*: Deutsche Stadtsrechte des Mittelalters 248. l.

⁵⁾ Selm. jkv. 1. p.

⁶⁾ *Fejér*: C. d. IX. 5. 583. l.

⁷⁾ P. v. l. t. Lad. 3. No. 22.

A törvényes öröklésre vonatkozólag az idézett királyi privilegiumból azt tanuljuk, hogy a hagyaték először a lemenőkre száll és pedig a gyermekek nemét illető különbség nélkül. Ha lemenők nincsenek, örökölnék a legközelebbi oldalrokonok, azután a sógorok, végre pedig a kir. kincstár.

A törvényes öröklésnek előfeltétele az, hogy a leszármazó törvényes házasságból való legyen. A törvénytelen gyermeknek apja után örökösödési joga nincs; ¹⁾ valószínű azonban, hogy anyja után örökösödési joggal birt.

A gyermekek szükségbeli örökösök, olyannyira, hogy a méhben hagyott, vagy utószülött gyermek a fölmenők egyébként érvényes végintézkedését alterálja és a hatóság a még meg nem született gyermek érdekeit úgy képviseli, mintha az már megszületett volna.

A pozsonyvárosi jog e tekintetben tovább megy, mint más jogok. Mert mint máskülönben az örökség elnyeréséhez az élveszületésnek ténye szükségeltetik, úgy Pozsony város joga ezt meg nem kívánja, hanem föltétlenül szükségbeli örökösnek mondja ki a méhben hagyott gyermeket, akár élve születik, akár halva, sőt holtan születése esetén törvényes örököseiül ennek legközelebbi rokonait jelöli ki.

Az örökség mérvére nézve szükségbeli örökösnél elv-ként el van fogadva, hogy az *felét* képezi az *ingatlan* hagyatékna. Az ingóság bárkinek el volt örökölheto, olyannyira, hogy még a szükségbeli örökös kötelesrész fejében sem támadhatta meg az ilyen intézkedést. Nyilvánvaló ebből is, hogy a családi vagyon főalkatrészének — kiváólág »Eribgut«-nak — az ingatlan vagyon tartatott.

Mindezen most kifejtettek egy 1420-ban a városi bíróság előtt lefolyt perből vehetők ki; ez végrendelet ellen, egy méhben hagyott gyermek érdekében tétetett folyamatba. A per az épen most kifejtett elvek alapján nyert elintézt.²⁾

¹⁾ Lásd 107. oldal, 1-ső jegyzet.

²⁾ Prot. actionale. Es sind fuer vns komen in Rat dye Erbn' lewt hanns Tupantörl vnd hanns zwins, Fischer, payde vns mitpurger an aynem tayl, Vnd habn gemelt, das gescheft, das symo(n) Trampler der Fischer seliger zu seyn locztn zeyten than hat vnd habn fuer vns pracht dye gescheftn des selbigen geschefts: als Jakob den Guldung vnd Peter den Tranken paid fischer das selbig gescheff fuer vns zuderczeln; habnt sye pekent pey iren trewn an aydes Stat, das der selbig Symon Trampler hat geschafft an seynen locztn zeytn nit wolmugig v'nufft. Margrethn seyner hausfraw ayn weingarten halbn gelegn auff der Stat gepiet in Peczau, ayntnalben zenechst des Steubn entl, andthalben zenechst des peter Redendorffer weyngart vnd dye ander helft hat er geschafft Kathreider zwinsin vnd Anna der Tumpatorlin seynen swestern. It. mer hat er geschafft iczleicher swester ayn halbs fuder weyn vnd seyner swester tochter

A vagyon eredete az öröklés módjára nézve határozó volt. Az ági vagyon arra az ágra száll vissza, a honnan ered. Ehhez oly szigorral ragaszkodtak, hogy a bíróság az örökösnek kiskorúság esetén azon eshetőségre, ha a kiskorú törvényes korának elérése előtt elhalna,¹⁾ ki szokta mondani az ági vagyonnak visszaszállását.

fünff lb dreiling wan man sye ze man geyt. Ith. dem hanns zwinssen ayn plown kolnisch seydel. Item seyner Swest' tocht' ayn fingerleyn It. ayn seydel durch seyner seel will; den hat ma gebn vmb X. ph. dreiling. It. seyner weynczörl ayn leyppelez. It zwrn czelfeerth. auch ist do selbs fuer vns komen an andern thayl dye selbyg fraw margreth seyn hausfraw vnd hat wider sprochn des ebenant wes mans geschefft. Vmb das will das er sye mit sweren leib gelassen hat. Also nach den tayl fuer legung vnd wider sprechn habent dye selbign payd tayl mit guetm willn vmbetwingeleich vns dye sach ze hendn gebn was wir dar aus machtn woldn. payd thayl vmbetwingeleich pey pleibn — habn wir der Richt. vnd der Rat erfurnd vnd gemacht: das dye vailen fraw margreth alles das geschefft das ir mann Syman der Trampler than hat in farunder hab als obn geschrebn stet, soll ganz vnd gar ausrichten vnd ideman vnklaghail machn, aber der weyngarth als obn geschriben steht, sol halben Erbleich vnd ewickleich seyn der ebenanten frawn margrth, da meth ze thuan vnd zulassen als mit iran rechtn aygn erb. Vnd dye ander helft sol seyn ir kind das sye treyt also peschaidenleich. Ob das selbig kind zu der welt kumpt vnd zu seyn Jaren sol es dye selbig helft des ebenan(ten) weyngarten In nucz (?) vnd ingewer erbleich und ewickleich inne habn vnd damet Ihnen vnd lassen als mt seyn rechtn erb. Wer aber das es zu der welt nicht kem lebintig, ad zu der welt kem, vnd nicht zu seyn Jaren, so soll der selbig halbe weingarth wid' erbn vnd gefallen auff des kinds nechsen Erb vnd frund von den er dann er komen ist. Acta st. h. fl. quarta ante Ramispalmarum Anno XX.

¹⁾ Prot. actionale. Andr. Treletsch. Item es sind fur vns chomen In vnsern Rat die erbern Lewte hanns Gemaitel vnd Peter Sneider sein pruder, paid von Sammareyn In der Schutt an ayuem tayl, vnd an dem Andr tail peter Romer von Sammareyn vnd Michel Schockel von Recznsdorff, von aynes chinds wegn, Erharts des Jungn Richter Sun, auch von Sammareyn, vnd habn uns furpracht ain gescheffe. dasselb geschefft ist geschehn nach Cristi gepurt XIIIIC Jar vnd darnah In dem Sibnczehnden Jar, des mittichs vor Sand Agnesen tag der Junck ffrawn; do pey sind gewest die erb'n niklas ffladenpeck, ffritsch Schuster, Johannes Statscheib, Niclas Gliczner, Peter Zalkaher vud Stephe Mulner alle geworden zu Samareyn, also prachtu die vor geschribn tail ffur vns aine ausschrift des vorgennten gescheffts. das der obgennte Erhart gethan hat und lawt also = It. zum erstn mal, hat er geschafft sein chind Nikuschn genent, vnd alle seine habe seiner Schwester Annen zu Retschdorff, das habn wederruft hanns Gemaitel vnd vordert zu seiner habe alle die habe die dem Erhart geschafft sein von seinen Vater vnd von Cristan seinen pruder. das wederruffte die Junge Richterin, des Chinds andl. vnd alle ir geslechte mit Ir. Item das vorgente gescheffe hat der Erhart drei stund nochenander getan. das hat yglicher tail drei stund wederruft dasselbs zu dem Rechtn. Item vmb die wederrufunge vnd vnaynigunge vnd Stosse Sin die vorgennt paid tail ffur vns

A nő öröklött vagyonában csakis ennek örökösei osztozkodhattak.

A szerzeményi vagyonban, lemenő örökösök hiányában, a rokonok, a rokonsági fok közelségéhez képest, egyenlően örököltek. A férj és nő, ha házasságuk ideje alatt szereztek vagyont, úgy fele része a férjnek, fele része a nőnek képezte tulajdonát. E fölött ők élők között és halál esetére szabadon rendelkezhettek.¹⁾ A közszerzeményi tulajdonjog védve volt a házaselektnek egyoldalú önkényes beavatkozása ellen. Ha az egyik vagy másik házastfél, a másiknak tudta és beleegyezése nélkül adott túl a közszerzemény tárgyát képező ingatlanon, a meg nem hallgatott házastárs az elidegenítés ellen óvást emelhetett.²⁾

A közszerzeményi vagyonban a házastársak azonban nem örököltek kölcsönösen, hanem *a túlélő fél, akár volt*

chownen In vnsern Ratt vnd noch Igleichs tails ffurlegnung vnd weisung von ffreuntschaft wegn vnd habn vns freuntlich gepeten, vnd mit ffeiss, das wir vnserr vrtail dorüber sprechn suldn, vnd was wir von der egennten sachn vnd geschefts wegn vrtailten vnd erfunden, das woldn sie die paide tail bei vns fertigleichen beleibm vnd sind des auch pa vns belibn. also habn wir der Richter vnd der Rat der Stat zu Ppurg durch paider taile fleissiger pet willn die sache trewleich fur rusgenomen vnd habn das vrtail also erlost vnd erfundn: das die vorgennte ffrau anna das Schockels hawsfraw von Recznsdorff, des Chinds base, alle das selbigen egentn chinds habe mit sampt dem chinde Inne sol habn, treuleich vnd panleich, vnd v'nu-chaufft -- Es sein erbgnter oder farundguter. Wer aber sache, das dem egentn chind ichts durfft geschech, dorumb man ichts seiner erbn vmb v'chauften muste von werkleicher not durfft wegn, das sal man thun mit der obgennten paider taile ffraintschaft willen vnd wissen also das es dem vorgennten chinde zu nucz an gelegt werd. ab' dann die vorgennte ffrau Anna des Schockeles hawsfraw, dem obgennten chinde seine egenanten guter vnd habe nicht also Inn hielt, als vorgeschribn stet vnd man das weisen machte, So sol man die vorgennte des chinds habe mit Recht vnd mit raitung von Ir vodern vnd nemen, vnd sol sie gebn des chindes negsten ffreunde, die selln sulln sich v'pindn vnd v'machen alles des also vor an dem puech geschriebn stet vnd zu gleicherweis als die vorgennte ffrau Anna des chinds base. wer dann aber sache do Got fur sei, das das vorgennte chind abging mit dem tod, so sol des vorgenntn chinds habe vnd gut ganz vnd gar gefallen auff des chinds negste ffreund, aber ausgenamenlich was von den egennten hansen gemaittel her chomen ist, das sol wider erbn vnd v'gefallen auff dem vorgennten hannsen gemaittel, vnd auff sein erbn vnd darnoch auff sein negste ffreund, vnd was vor dem jungen Richter herchomen ist, das sol auch hernider erben vnd gefallen auff sein negsten freunt. Acta sunt hec anno domini M^o CCCC^o XVII°. Wer aber das, das das chind Niclas genennt zu seinen Jahren chemt, so mag es alle seine hab gebn vnd schaffn wem es wil.

¹⁾ P. v. j. k. 90.

²⁾ U. o. 72.

*légyen az a nő, akár a férj, az elhalt házastárs szerzeményi vagyonán csak életfogytiglani haszonélvezettel birt.*¹⁾

Állíthatjuk ezt a kölcsönös haszonélvezeti jogot annyi-
val is inkább a szerzeményi vagyonról, mert a iudicaturából
azt vehetjük ki, hogy a férjnek még a nő öröklött vagyonán
is volt életfogytiglani haszonélvezete.²⁾

Bátran el lehet fogadni tehát, hogy pozsonyvárosi jog
szerint a túlélő házasfelek mindegyike birt az elhalt házsfél
bárminő eredetű vagyonán haszonélvezeti joggal.

A férj által a nőnek, a nő által a férjnek a házasság
megkötésekor átadott ingatlan-hitbéren a túlélő házastárs

¹⁾ Prot. act. It. Es ist fur vns chomen In vnsern Ratt Michel leibseinnicht vnd michel Schewber aus dem menszerland, des michel Reyman pruder sun, an ir vnd aller ir erben Stat am aynen tayl, vnd hanns Slech an frawn Chunigundn seines weibs stat, die auch fur Inn den prossinger gehabt hat, an dem andern taile, Un vodreten die gennten michel leibseinnicht vnd michel sember güter, die sie von negsten freuntschaft wegen vor dem egenntn prossinger iren rechten vettern an erstorben weren, was sein habe ist gewesen, *die er mit der egenanten chunigund seiner hawsfrawn vnd auch pey seiner vorigen haws frawn erchaufft hiet — seinen tail, das ist ain halbs haws . . . vnd zwen weingerten, halbe weingarten . . . mit aller irer zugehorung.* Nu haben wir noch erber lewte ffur legung erchant, das die egennten michel leibseinnicht vnd nickel Schewben des Reiyman pruder sun, des obgenanten Chunrad prossinger rechter ffreund gewesen sind, dorumb so haben wir mit vrag vnd mit vrtail erfunden als das auch in vnsern Stat puche vorgeschriben stet, *das die vorgegennte Chunigund die egennten halbn guter, des haws vnd des weing.* Inne sol halden, ongeergert vnd vnverhindert also leibgedingungs recht ist, *pas an iren tott vnd nach Irem tode so sulln sie Erblich vnd ewiglichen gefallen auff die egennten michel laibseinnicht, vnd den Nickel Schewben, des Michel Reyman pruder sun vnd auff ir negsten Freunde.* Acta sunt hec feria quinta pxima an(te) Reminiscere XVII° (1417.)

²⁾ Prot. actionale. Es is vor vns kome in offne Schranm vor gerichte fraw kathrey des Michl Paur hausfraw, vnd hat claget hincz dem haymrech schwarzcpaur, Irem vat(er), vm ayn halben waingartn gelegen auff der Stat gepiet zu Pspurg; Aynthalbn zunechst des Chonrad kiczmagen, anderthalben zunechst Michel mader weingartn, als vm Ir mueterleych Erbtayl, den der selbige haynrich swarcpawr Ir vat, fur pas dem Endere seynen aydem vorkauff hiet. Den kauff hat sye also widerufft vnd wider sprochen. do wart derkant mit dem Rechtn: das der egente haymech den egenanten ha(l)bn weingartn nicht mag hingebn durch wille(n), das er dy egenante kathrey pawern seyn tocht, als muterleich tayl mit Recht angehoert; aber her sal In haben in Nucz vnd ingewer. Inne pawleich, als erbs recht ist, vngeergert vnd vnukumert vncz an seyn tod. vnd nach seinen tod, sal der selb halb weygarte Erbleich gewalln an dye vorgenante fraw kathrey vnd an Ire Erbn. hild aber der egenante haynreich. pawr den halbn weyngartn nicht pewleych als erbs recht ist, so soll sich dy selb fraw kathrey des weyngartn vnd' zihn nach der Stat Recht. Acta feria 4^a pxima post Oculi anno domini millesim. CCCC^o XVIII°.

szintén életfogytiglani haszonélvezettel bir, de a haszonélvező halála után ez a vagyon a férj, illetve a nő rokonaira száll.¹⁾

Özvegyi vagy hitvestársi öröklést, mint ilyen, úgy látszik, a városi jog ingatlan vagyonban nem ismer; sem a városi jogkönyv, sem a bíraskodás egyenes utalást e tárgyra nézve nem tartalmaz.

A túlélő házastárs vagyoni érdeke, a bőséges haszonélvezeti jog, úgy a végintézkedésnek lehetősége, mint pedig végre a halálesetre szóló szerződések által valószínűség szerint kellőképen biztosítottnak tekintetett. Más hazai városi jogok, így például a selmeczi, az özvegynek másodszori férjhez menetele esetén az első férj hagyatékából egyharmad részt,²⁾ a budai, az özvegynek a férj hagyatékából egy gyermekrészt biztosított, sőt ha ezek mind a hagyatékban oszlatlanul maradtak és egy gyermek elhalt, úgy ez a rész az anya és gyermekekre szállott.³⁾ A budai törvénykönyv tehát ismeri a hitvestársi és fölmenő ágbeli öröklést. Mindkét öröklési nemre vonatkozólag a pozsonyvárosi jogban határozott adatot nem találunk. A fentidézett 1420-ik évbeli perben igaz, hogy az ingatlan felerésze az özvegynek, felerésze az utószületendő gyermeknek ítéltetik oda, tehát látzólag az özvegynek gyermekrésze való igényjogosultsága jut kifejezésre. De ez az adat a kérdéses jogelv kétségtelen föllállítására azért nem tekinthető elegendőnek, mert az özvegy részére megítélt hagyatéki rész már végrendelkezésen alapult és nem tudni, vajjon ennek alapja nem volt-e a közszerzeményi jog? De ettől eltekintve, ámbár az ítélet szerint csak az ingó hagyatéokra vonatkozó rendelkezés hagyatott érintetlenül, az sincs határozottan kifejezve, vajjon mi czímen ítéltetik oda az ingatlannak felerésze az özvegynek?

A végrendeleti gyakorlatból szintén lehet ugyan néha valamely örökösödési jogintézménynek fennállására következtetni, mert sok esetben a végrendelező, egyélféle intézkedéseken kívül, más vagyoni jogok iránt úgy határoz halál esetére, a mint erre vonatkozólag a törvény is intézkedik.

Lachetl János polgár 1417-ben például összes vagyonát négy leányára: Annára, Dorottyára, Margitra és Borbálára, nemkülönben feleségére Kunigundára hagyja azzal, hogy ha gyermekei közül egyik vagy másik törvényes korának elérése vagy kiházasítása előtt (oder awsbetan wurd)

¹⁾ P. v. j. k. 91, 92.

²⁾ Selm. jogk. 1. p.

³⁾ *Budai*: j. k. 313, 169. l.

elhalna, a túlélőkre száll ennek örökrésze. *Feleségét pedig gyermeke rész illeti* (vnd sein hawsfraw stet albeg an eyn kinds stat).¹⁾

Ha ezt a rendelkezést és a végrendeletnek most érintett kitételét mint a városi jognak ezennel gyakorlatilag kifejezésre jutott tételét akarjuk tekinteni, úgy elfogadhatjuk egyrészt nemcsak azt, hogy az özvegynek gyermekrésze volt igénye, de még azt is, hogy az anya gyermeke után mint örökjogosult fél szerepelt, tehát hogy a *fölmenő ágbeli örökösödés elöben el volt fogadva*.

Ausztriában a fölmenőknek az örökösödésből törvény alapján való kizárása még a mult századig tartott.²⁾

Az *ingó vagyonra* nézve nyoma mutatkozik az özvegyi öröklésnek. Ha a férj végintézkedés nélkül hal el, úgy a férjnek ingó vagyona a nőé. A férjnek azonban szabad rendelkezési joga van ingóságai fölött, — a nő ebbe bele nem avatkozhatik.³⁾

A városi jogkönyv ezen jognak a férjre való kölcsönösségét nem mondja ki határozottan, csak annak ad kifejezést, hogy a nő ingó vagyonának csak azon része fölött rendelkezhetik szabadon, a mely szorosan testi ruházatához tartozik (was ir zu Iren leib zugewendt), kivéve, ha a férj ahhoz beleegyezését adja.⁴⁾

E rendelkezésben tehát a nők általános végrendekezési képességének törvényes korlátozását is láthatjuk.

Említés nélkül nem hagyhatjuk végre, hogy a városi jog a lemenő szükségből örökösöknek az örökségből való kizárását is ismerte. Ebben az esetben azonban törvényes indoknak kellett fenforognia. A kizárási okok közül ismerjük különösen a pazarlást.⁵⁾

2. §. Végrendeleti öröklés.

A frank korszakbeli és a középkori sajátlagos német jog a végrendeleti öröklést nem ismerte. A frank korszakban csak a király engedelmével lehetett örököszt nevezni. Ez nem végrendelet, hanem örökbefogadás alakjában történt.⁶⁾ Az

¹⁾ Prot. act . . . das geschefft hern Hanns des Lachhutleins.

²⁾ *Quitzman* : m. f. 180. l.

³⁾ P. v. j. k. 38.

⁴⁾ P. v. j. k. 39. Ez a german és frank, úgy középkori német jogban eléggé ismert »Gerade«-nak felelne meg.

⁵⁾ Lásd 108. oldal, 3-dik jegyzet.

⁶⁾ *Schröder* : i. h. 330. l.

örökbefogadási szerződés vagyoni jogi oldala lépven mindinkább előtérbe, a XIII. században nemcsak egyes vagyonságoknak halál esetére való elidegenítése, hanem egyúttal örökösödési szerződések is divatoztak már. Mindezek azonban bírósági aktusok voltak s csak a törvényes örökösök beleegyezésével történhettek. Az egyház római joggal élt. Először a papság gyakorolta a kétoldalú vissza nem vonható örökségi szerződések helyett a tulajdonképeni egyoldalú, visszavonható végrendekezést.

A világiakra ez a gyakorlat befolyás nélkül nem maradhatott. Eleinte csak a kegyes célokra szánt, halálra szóló intézkedések lépnek föl. Lassanként mások számára tett intézkedések is. Ezek érvényeseknek tekintettek akkor, ha a jogkövetelte bírósági ügylet jellegével fölruháztattak. Az alakiság a bíróság vagy legalább a tanács előtt tett nyilatkozatban állott. Később már csak néhány tanácsbelinek jelenléte is elegendőnek tartatott.¹⁾

Az Árpád-kori magyar nemesi örökösödési jog a végrendeleti örökösödést szintén csak korlátolt mérvben ismerte. A mint már említettett, a végrendekezés külön királyi engedélyhez volt kötve, azon kívül csak a család keretén belül volt érvényesíthető.²⁾

A városi polgárok az Árpád-kor vége felé már tágabb mérvben élvezik a végrendekezési jogot. Itt is a végrendekezési szabadság királyi privilegiumon alapszik; lassankint, de különböző városokban, különböző időben, az általános végrendekezési szabadság van elismerve azon esetben, ha leszármazó örökösök nincsenek.³⁾ Pozsonyban a XIV. században a polgárok szabad végrendekezési jogot gyakoroltak volt.⁴⁾ Nagy Lajos királynak 1382. évből való kiváltsága tehát nem a végrendekezés szabadságára, hanem csak a törvényes öröklés rendezésére vonatkozott.

A végrendeleti öröklés általában érvényes végrendeleten alapszik. A végrendelet érvényességéhez megkívánatik a végrendekező erre való képessége és a végrendekezés külső alakjainak szigorú betartása.

Városi jog szerint minden egyén, ki a törvényes korát elérte és egyébként vagyona fölött rendelkezhetik, bir végrendeleti képességgel. Ezt az elvet ugyan egyenesen sehol sem látjuk kifejezve, de a iudicatura utal erre. A bíróság

¹⁾ U. o. 700—701.

²⁾ *Hajnik*: Magy. alk. és jogt. 322, 323. l.

³⁾ V. ö. *Selm.* j. k. 1 p.

⁴⁾ Lásd Miklós polgárnak 1374, Polle Jánosnak 1375. évbéli végrendeleteit. *Király J.* pozsonyi vám és rév jog tört. 15. l.

ugyanis egy konkrét esetben örökösödési igényeket valamely gyermekkorban levőnek ítél oda; de kimondja egyúttal, hogy a gyermek *teljes korának elérése után* vagyona fölött szabadon és korlátlanul rendelkezhetik. A gyermekkor idejében történendő elhalálozás esetére pedig maga a bíróság intézkedik a gyermek vagyona felől. Azaz kimondja a törvényes örökösödési jogot.¹⁾

Ebből eléggé világos, hogy a törvényes kor eléréével mindenki szabad végrendelezési képességgel bír.

A német jog kívánta bírósági actus elvéből folyik, hogy a végrendeletek a középkorban legnagyobb részét szöbeliek voltak. Különben az írás mesterségének ismerete szélesebb körben nem is igen terjedt volt még el.

Megkülönböztetjük a magán- és közvégrendeleteket a szerint, a mint a végrendelező hatóság közbenjárása nélkül vagy az előtt fejezte ki végső akaratát. A városi jog szerint a közvégrendelet alakja minden esetre a régibb, mert hiszen bírói cselekményből fejlődött ki, a mint láttuk, az egész végrendelezési jog.

Az egyház már hangoztatott befolyásának tulajdonítható, hogy a bíróság előtt tett végrendeleteken kívül az egyházi személyek előtt tett intézkedések nálunk is érvényeseknek fogadtattak el. Előbb talán csak egyes, az egyházat vagy kegyes hagyományt érdeklő rendelkezések, jobban mondva ajándékozáások (donatiók), később a végintézkedés egész terjedelmében nyert érvényességet.²⁾ Pozsony város jogában is kétségtelenül kimutatható az egyháznak a végintézkedési jogra való befolyása.

Úgy látszik, a XIV. század elejéig a káptalan és városi hatóság között a végrendeletek fölvételét illetőleg bizonyos fokú verseny keletkezett, melynek következménye az lehetett, hogy a végrendeletek külalakisága tekintetében jogbizonytalanság állapota következett be. Ezen segíteni kellett.

1348-ban a városi tanács és a pozsonyi káptalan között a városi polgárok által alkotandó végrendeletek alakisága iránt békés megállapodás jött létre. Elhatároltatott, hogy valamely városi polgár végrendeletének érvényességéhez, ha az nem bíróság előtt alkottatik, a városi plébános, egy káptalanbeli tag és egy világi tanúnak jelenléte kívántatik meg.

¹⁾ Lásd 157. oldal, 1-ső jegyzet a végén.

²⁾ V. ö. *Quitzman*; 190. l. *Hajnik* I. Európai jogt. 319. l. *H. Brunner*; Geschichte und Quellen des deutschen Rechts. 263. l. (Holtzendorfnál).

Ez által tehát a bíróságon kívüli végrendelezések egyik módja lett megteremtve.¹⁾

Az egyháznak hangoztatott befolyásából fejlődött ki részben a hiteles helyek előtt szokásba jött végintézkedés is. A magánvégrendeletek érvényéhez legalább is két,²⁾ rendesen pedig három vagy több férfi tanú jelenléte kívántatott meg, kiknek az ügylet, mint ilyenhez, külön meghívottaknak kellett lenniök. Ezek a tanúk az ügylet véghezvitele után rendesen elmentek a városi bíróság elé és hiteles örök emlékezetre a végrendekezés tartalmát ott előadván, az a városi könyvbe beiktattatt.³⁾

A közzévégrendeletek előszóval a városi hatóság előtt alkottattak és a városi bírói könyvbe iktattattak be. A végrendelezőnek testileg egészséges állapota és az a fontos körülmény, hogy akaratát szabadon, kényszer nélkül nyilvánította ki, az okmányinak bevezetésében rendesen ki szokott emeltetni (mit gesunden leyb, mit wolbedachtem muet vnd zu der tzeit do si es mit Recht wol getun machen).⁴⁾

A XIV-ik század végén és a XV-ik század elején szokásban volt a végrendeleteket külön a városnak, sőt néha az illetékes plébánosnak is hiteles függő pecsétje alatt a feleknek kiadni.⁵⁾

1427-től fogva pedig a város külön végrendeleti könyvet — liber testamentorum — vezetett, melybe a közzévégrendelet egymás után, sorrendben iktattattak be. A XV-ik században a végrendekezésnek ezen neme túlnyomó volt.⁶⁾

A nőknek korlátozott végrendelezési képességét ingó vagyonuk tekintetében fentebb érintettük. Egyébként nekik is szabad rendelkezési képességek volt úgy öröklött mint szerzett ingatlan vagyonuk fölött.

¹⁾ Rimély: Cap. ins. Eccl. Coll. Pos. 61. l.

²⁾ V. ö. 157. old. 1. jegyzet.

³⁾ Prot. act. Es ist fur vns komen in vnser Rat Peter hermann. Cinfas Swab, Jeckl faschang vnd habens vor vns offentlich bechant bey Irem trewen an aydes stat, wie das sy ge Riff sind worden zu einem gescheft das Peter der kegl getan hat, das ist geschehen des Sontags nach Sand kathrein tag anno ct. XVIII°. Item so hat er Geschafft einen weingarten gelegen auf der Statgepiet hinder dem haws, der do haizzt im langen tail, das er erkaufft hat mit sein hawsfraw Elspet, egenant den egen Weingertlen hat er geschafft der egen frawn Elspeten seiner elichen hawsfrawn damit ze tün vnd ze lassen wie In das am allerpesten fügt vnd gewelt.

⁴⁾ Prot. act. Jostel Anna végrendelete 1405-ből.

⁵⁾ Király: A Pozsonyi nagy dunai vám és révjog története. 15. 16. l.

⁶⁾ P. v. l. t. Liber testamentorum 1427—1529. sth).

Az egyik házaspár fél a másik házastársnak szerzett vagyona fölött az utóbbinak tudtán és beleegyezésén kívül halál esetére természetesen nem intézkedhetett. Ilyen intézkedés, ép úgy mint a hasonló körülmények alatt élők között megkötött szerződés, érvénytelen volt. A vagyonjogaiban sértett fél az ilyen egyoldalú intézkedést halál esetére is megtámadhatta. (Mit dem rechten Iren tayl wol widder-ruffen.)¹⁾

A végrendeleteken kívül igen szokásosak voltak a középkori jogban a *halál esetére szóló szerződések* is.²⁾

Ezeket leginkább házastársak kötötték meg egymás között. A nő azon esetre, ha előbb halna el mint a férje, az utóbbinak köti le vagyonát, ha azonban a férj halna meg előbb, akkor a vagyon szabad rendelkezésére visszazáll.

4. A kötelmi jog és az ezzel kapcsolatban álló intézkedések.

A) A céhek.

A kötelmi jog a középkorban legkésőbbben fejlődött ki; ennek oka nagyrészt abban keresendő, hogy a forgalom és kereskedelem kisebb körben mozgott és hogy úgy az egyiknek mint a másiknak különböző akadályok állották útját.

Ez akadályok egyike volt különösen a hűbéri, hazánkban a jobbágyi viszony. Az egyéni szabadság korlátozottságánál fogva az ipar és kereskedelem önálló, céltudatos versenyre nem kelhetett. A nemesség pedig a kereskedés üzésére egyrészt rá nem ért, hiszen foglalkozása a fegyverforgatás vala, másrészt pedig sem a kereskedelem, még kevésbbé pedig az

¹⁾ P. v. j. k. 72.

²⁾ Prot. act. Hanns Eylausen Roc. Is ist vor vns kome margreth dy Symon Foglerin. vnd hat gemacht vnd ausgeben Iren man dem Syma vogler iren ledigen freyen weyngarten, gelegen an der vndern Tunaleyten, aynthalbn zunechst des nickl plasner, anderthalbn zu nechst des maidser weyngarten mit sulchen ausgesegten worten, ob die egenan(te) margret se abget mit dem tod den Ir man, der Symon, So sal er vollen gewalt habn mit dem selbigen weyngarten zu thuen vnd zu lassen, als mit seynen Rechtn aygen erbe. An all Ir freunde czusproche vnd hindernis: ging aber der egenante Symonce ab mit dem tod den sye, so soll sye erbs gewaltig seyn als var an alle zuspruche vnd bindniss des obgenan(ten) Symons freund. Acta sunt hec fia tertia proxima post omni. sanctorum anno domini etc. XVIII.

ipar, társadalmi állásához méltó foglalkozásnak nem is tartatott.¹⁾

Az ipar legkezdetlegesebb alakja a háziipar. A vadász és halász népek legszükségesebb eszközeit, melyekre foglalkozásuknál fogva rászorulnak vagy melyek házi szükségletüket képezik, saját házuk körül állítják elő. Midőn azonban az ipar a mezőgazdaságtól mint külön foglalkozástól elválik, a háziipar kézműiparrá változik át. Ezt már mint önálló foglalkozást segédeivel együtt szakértő iparos űzi.²⁾ Ha a kézművesek külön mesterségük körében iparuk és személyi viszonyaikat érdeklőleg egyesülnek, akkor alakul az úgynevezett czéh.³⁾ A czéhrendszer tehát már fejlettebb társadalmi viszonyok között tűnik elő. Alapja azonban ott keresendő, a hol a mezőgazdasági foglalkozás mintegy kiválasztja, elkülöníti magától az önálló iparűzést. E kiválasztási processust magában a mezőgazdasági foglalkozásban kell keresnünk, biztosra vehetvén azt, hogy az elválás nem pillanatnyilag, hanem lassan történik. Sok helyen azt fogjuk tapasztalni, hogy a földműves *már* ipart űz, másutt pedig, hogy az önálló iparos *még* földműveléssel, mezőgazdasággal *is* foglalkozik. Legfényesebb igazolást nyer ez a fölállított tétel azon elvitázhatlan tény által, hogy az önálló (a mezőgazdasági foglalkozástól), elágazottan, de még nem elváltan űzött iparfoglalkozás a hűbéri és jobbágyi viszony fönnállásának közepette, a földesurak szolga népsége között tűnik föl.

Leginkább a kastélyok, várak, úri lakok stb. közelében, a földesúri hatalomtól függően látjuk először az iparosoknak egyszerű iparuk szerinti, a munkaigények folytán szükségessé vált, még rendszertelen munkahely szerint való egyesülését, később, a földesúr igényeihez képest, egységes vezetését, még később érdekük szerint való egyesülését, a földesúr hatalma alatt. Végre a földesúri hatalom megszűntével az iparegységek önállóan kezdenek alakulni. Ez a fejlődés természetes és szükségzerű. Ezért nem egy hely, nem egy geográfiailag elkülönített ország szüli különváltan ezt a processust, hanem sok helyen egyszerre, sok helyen elkülönítve későbbben indul az meg. Megindul az önmagától, belső kényszerűségből társadalmi törvényként. Hasonló ez a polgári szabadság (tiers état) győzedelméhez a nemesség fölött, vagy a. negyedik rendnek törekvéseihez a polgári elem vívmá-

¹⁾ V. ö. *Hajnik*: kir. jogt. 324. l.

²⁾ V. ö. *Kautz* Gy. *Nemzet gazdaság* 118—119. l.

³⁾ U. o. 172. l.

nyaival szemben, a mai socialis törekvésekhez.¹⁾ A társadalmi élet érverésének lüktetése, nem pergamenek holt betűje, nem fennálló példák szolgálaias utánzása hozta létre a czéhrendszert egyik-másik helyen: hanem a társadalmi öntudat, a fejlődésnek szükségszerűsége teremtette meg azt.²⁾

A mint a keleti czéhek történetéből, *mely egész Chináig vezet*, senki sem fogja a germán czéhrendszerre való befolyást kimutatni,³⁾ ép oly kevésbé szükséges, hogy a magyar czéhrendszer alapjainak megvizsgálásánál okvetlenül külföldre menjünk. Ugyanazon ok ugyanazon okozatot hozza létre; s ha talán a szomszéd Németországban a fejlődés előbb indult meg és a bevándorolt telepesek a czéhszervezetnek rendszerét eredeti hazájukban megismervén, egyik-másik irányban befolyást is gyakoroltak a hazai czéhrendszer alakulására: azért nem kell ezt a befolyást alapvetőnek, hanem csak módosítótnak tartani. De másrészt meg az sem szükséges, hogy az idegen befolyást egyáltalában tagadjuk. Lássuk ezt közelebbről.

Németországban a hűbéri viszonyban levő mesteremberek voltak azok, kik a földesurak birtokain üzték az ipart. Ez így volt a vidéken, így a városokban is. A városokban legnagyobb részt több, de mindenkor legalább is egy földesúri birtok létezett, mely körül a függőség viszonyában levő iparosok csoportosultak.

Ezek az iparosok az udvari szolgálkhoz tartoztak és mint ilyenek, valamelyik udvari hivatalnok alatt állottak. Minthogy valamely hivatalnoknak foglalkozási köre *hivatalnak* neveztetett, a hivatalnok alatt levő ilyen iparosok is a hivatal személyzetéhez (amtleute) számíttattak. A hivatalhoz tartozó iparosokat, valamint az élükön álló mestert is a földesúr nevezte ki. Az egynemű ipart űző és egy közös mester alatt dolgozó iparosok kézműveseknek is neveztettek, de csak vezetőjük volt a mester, a többiek alárendeltjei, kiket »szolgáknak«, alantásoknak neveztek. Az összes iparosok a »mester« nevet csak akkor nyerték el, midőn az egynemű iparral foglalkozók szabad czéhbe egyesültek. Az iparosok a szabadsorsú jobbágyok és nem szabad szolgasorsúak rendjéből sorakoztak. Az utóbbiak az idők folyamán valószínűleg az előbbiekre beleolvadtak. E változás következtében a függő iparosok korán nem szabad egyesületekbe

¹⁾ V. ö. Kautz Gy. A politikai tudomány kézikönyve. 95, 96. l.

²⁾ V. ö. Hegel C. Gesch. der Städteverfassung in Italien II. 265. l.

³⁾ Maurer : i. h. 2. 345. l.

tömörülhettek. A midőn aztán a városokban a városi jog a polgári szabadságot teremtette meg, a függő iparosok is fölszabadultak és szabadon egyesülhettek, vagy nem szabad egyesülésüket, mint most már függetlent, folytatva fentarthatták. A szabad iparosok azonban sok helyen még tovább is, a volt földesúrhoz való viszony kétségtelen jeleként, bizonyos ipartermékeket vagy e helyett pénzt szolgáltatnak a földesúrnak, mely tartozások Wormsban például még a XVI. századig is divatoztak.

Kétségtelen azonban, hogy az iparosok *szabad* egyesülései már a XIII. században megvoltak. Ezek az egynemű ipart űző iparosok által jöttek létre és az egyes földesúri, országos vagy városi hatóságok által szoktak megerősíteni.¹⁾

Hasonlókép ment ez végbe Angolországban, különösen *Londonban*. Itt a szabad iparegyesületek királyi megerősítésre szorultak és ennek ellenében a királyi kincstárnak évi adót fizettek.²⁾ Franciaországban, *Párisban* a prevostnak vannak alávetve az iparosok egyesületei, ki a király nevében gyakorolja fölöttük a jurisdictiót és *előljáróikat ki is nevezi*. Az egyesületek egy része az udvarnak nagymesterségei (*grandes maitrises*) alatt állanak, kik eladták nekik a mesterjogot, kinevezték előljáróikat. Csak az előkelő egyesületek, mint az aranyműveseké, bírtak szabad választási joggal. A párisi iparosok *nyilvános szolgálatot* voltak kötelesek teljesíteni, fölmentve csak *azok valának, kik az udvar, a nemesség és papság fényűzési czikkeinek készítésével voltak elfoglalva.*³⁾

Mindezek nagyon is emlékeztetnek arra, hogy az iparegyesületek egy része valaha, hasonlóképen mint Németországban, a földesúri joggal lehettek kapcsolatban.

Az olasz városok társadalma a XII. században rendekre szakadt. Mindezen társadalmi rendeknek jutott szerep a városok igazgatásában.

A társadalmi rendek nagy része társaság módjára szervezkedett és politikai befolyást gyakorolt. Az újonnan társaságilag szervezkedett rendek a születésbeli rendekkel szemben a hivatás alkotta rendeket képezték. Ezekkel együtt társaságilag szervezkedve (consuljaik által) vettek részt a város igazgatásában. A XII. század végén, az alsóbb néposztályokból szervezkedett *iparczéhek* kerülnek fölszínre. Ez

¹⁾ Maurer: Städte verf. 2. 321—350. l.

²⁾ Hegel: Städte u. Gilden der german. Völk. im Mittelalter I. 76. l.

³⁾ U. o. 95—97. l.

egyesületeket az előbb említett nemesi és előkelő polgári rendektől meg kell különböztetni. Czéhekről a tulajdonképeni értelemben csak ezen időtől fogva szólhatunk.

Az olasz czéhek eredetét és jellemzését illetőleg meg kell különböztetni azon országrészeket, melyek *rómaiak* maradtak azoktól, a melyek *longobard* uralom alá kerültek.

Valószínű, hogy a régi római czéhrendszer, legalább tradíciójában, megmaradt az előbb említett földterületeken.

A czéhek római alakja leginkább a nyilvános teherviselésben keresendő, melyre ezek az állam és város részére kötelezve voltak.¹⁾ A czéhek Rómában öröklés útján átháramló kasztok voltak, olyan értelemben, hogy az örökösnek nem joga, hanem kötelessége volt a czéhben benmaradni.²⁾ Oly merev elszigeteltség uralkodott a római czéhekben, hogy azok tagjai, például a hajósok, a pékek, a mészárosok stb. a czéhből ki nem léphettek, abból ki nem házasodhattak, még magának a czéhnek beleegyezésével sem.³⁾ Ezen rideg jellege a római czéheknek a kérdéses korszakban minden esetre megszűnt. A nyilvános teherviselés sem járta már, úgy hogy csak kölcsönös védegyesületek jellegével birhattak, melyeknek tagjai, ha nem süllyedtek le a jobbagyi viszonyba, az iparág különbözősége szerint egyesülve, valamely hatalmas patronus által képviseltették magukat. Ez védte érdekeiket, minek ellenében patrónusuknak munkával és szolgáltatásokkal is tartoztak.⁴⁾

A longobard uralom alá jutott városok területén a királyi és hercegi udvarok tulajdonában megmaradt mindaz, a mi magántulajdonba nem került. Lassanként mentek át a királyi palatium tulajdonába tartozó területek, jogok a városi közösségek (communitas) tulajdonába, míg végre maga a palatium is a városi polgárok által szétromboltatott vagy a város falain kívül helyeztetett el. Az a kérdés merül itt föl, vajjon az udvar alattvalóival, kikhez a longobard időben *a legtöbb kézműves is tartozott*, mi történt? Ezek rendszerint azon urasági fenhatóság alá, mely a többi fenségjogokat gyakorolta, kerültek. De lehetséges az is, hogy a patronatus külön regáljogként eladományoztatott. Mindenesetre azonban tény az, hogy az udvar (curtis) *alattvalóihoz mesteremberek* is tartoztak. Nemcsak a királyi curtis kebelében voltak ilyen

¹⁾ Hegel K.: Geschichte der Städteverfassung in Italien II. 256—260. l.

²⁾ Maurer: Städteverfassung II. 328. l.

³⁾ U. o. II. 322. l.

⁴⁾ Hegel K.: Geschichte der Städteverfassung in Italien II. 260. l.

kézművesek, — ámbár itt minden esetre nagyobb volt a számuk és *iparágak szerint* csoportosultak, — hanem egyúttal az egyes földesurak udvarához is tartoztak ilyenek. Akár lettek légyen azok a vidéken, akár városok területén levő lakházakban: a földesuraknak dolgoztak és meg volt nekik engedve az is, hogy mások részére is vállaljanak el munkát.

A városi forgalom sokoldalúsága, az ez által létesült verseny készíthette a hasonló iparosokat egyesülésre, mely egyesületekből a czéhrendszer vált ki.¹⁾

Láthatni az előadottakból, hogy Angol-, Francia-, Olasz- és Németországban a czéhrendszer majdnem egyidőben kapott lábra. Láthatni azt, hogy különösen Német- és Olaszországban a czéhrendszer kiindulási pontja a földesúri vár (Burg, Curtis), melynek közelébe csoportosulnak a földesúri hatalom alatt álló munkások, kik vagy hivatal (ministerium), vagy patronus alatt állván, az iparág hasonmósága szerint szervezkednek, egyesülnek. A földesúri viszony alól pedig fölszabadulva, szabad egyesülésben mint czéhek lépnek föl. Lényeges különbség tehát nincs a német és olasz czéhek keletkezésére és alakulására vonatkozólag, sőt a fejlődés kiindulási pontja egy és ugyanaz.

Vessünk most egy fürkésző pillantást hazai iparosaink viszonyaira az Árpád-házból származott királyok korszakában; azon korszakban tehát, melyben, a mint láttuk, egész Európában a czéhrendszer kibontakozik és továbbfejlődik.

Mindjárt a XI. századból származó egynémely királyi adománylevelével szolgáltat becses adatokat.

Szent István király a pécsváradi sz. Benedek-rendi apátság alapítása alkalmával az ingatlan terjedelmes jószágokon kívül 1015-ben ellátta a rendet fegyveres védelemmel (milites ad monasterii . . . custodiam) és szolganéppel (servi, ministri). Az utóbbiak a gazdaság és a rendbeliek mindennapi szükségleteiről gondoskodtak. A szolganép között voltak olyanok, kik szekérmunkával, aratással, méhészettel, szőlőműveléssel foglalkoztak; ezek voltak nagyobb számban. Voltak azonban a szolganép között olyanok is, kik ipart űztek és mint kézművesek látták el a szerzetet a szükséges ipartermékekkel. Itt volt először hat *kádár*, tizenkét *esztergályos*, három *fazekas*, hat *viaszkontő*, öt *aranyműves*, nyolcz *kocsi-gyártó*, négy *molnár* és tíz mesterember közelebbi meghatározás nélkül.²⁾

¹⁾ Hegel K.: Geschichte der Städteverfassung in Italien II. 262, 264.

²⁾ Fejér: l. d. I. 297.

Ott van I. András királynak 1055. évbeli, a tihanyi apátságot alapító oklevele, melyből hasonló adatokat olvashatunk.

Az apátság szükségleteit a gazdaság körül külön szolganép, a ház körül megint mások látják el. Így van két *varga*, két mesterember közelebbi meghatározás nélkül, egy *aranymíves*, két *molnár*, egy *esztergályos*, egy *timár*.¹⁾

Az eddig fölemlítettekben tehát nyilvánvaló, hogy nálunk is, ép úgy mint Német- és Olaszországban, a nevezetesebb földesúri lakok közelébe a legkülönfélébb iparűzők sereglettek, kik mindmegannyian, legalább a legrégibb időkben, szolgasorsúak voltak. *Ezek az iparűzők azonban, az ipar különbözőségéhez képest, valószínűleg külön-külön telepekbe is voltak egyesítve.*

Eltekintve attól, hogy Géza király 1075. évi kiváltságlevelében, melyet a Garam melletti sz.-benedeki apátság részére ad ki, tíz, majd tizenegy halászházat említ, a székérszítőknak tíz házhelyéről szól,²⁾ Kálmán király, midőn 1108-ban a sz. István-féle, a veszprémvölgyi apáczáknak szóló kiváltságlevelet megerősíti, *a mesterembereknek két házhelyéről, a székérszítőknak három házhelyéről* (duas mansiones fabrorum, tres mansiones carpentariorum) emlékezik meg,³⁾ végre a dömösi apátságnak 1138. évbeli sz. alapítólevele az *esztergályosoknak* tizenégy, az *üvegeseknek* (palaczkészítőknek) három házhelyéről szól:⁴⁾ már a munka azonossága és az, hogy az ipartermény egy és ugyanazon megrendelőnek szólt, ha a házhely szerinti beosztásuk egymagában véve ezen föltevés fölötti kételyünket el nem oszlatná, valószínűvé teszi, hogy az egynemű iparosok együtt, egy telepben dolgoztak.

De nemcsak magánosok udvara körül voltak ipart űző szolganépek, hanem a várszerkezetből kifolyólag a királyi várak körül is laktak a várnéphez tartozó szolgák, kik iparral foglalkoztak. Ilyenek az íjkészítők, a szűcsök, halászok, molnárok, sütők, kovácsok, kőfaragók, sőt a hegedősök, kik azután — ha úgy akarjuk — már a művészek sorába tartoztak.⁵⁾

A várszolgák *századokba* voltak beosztva, századokban fizették tartozásaikat.⁶⁾ Az iparűzők azonban sajátlagos fog-

¹⁾ *Fejér*: Cod. d. I. 392, 393. l.

²⁾ *Fejér*: C. d. I. 430—432.

³⁾ *Fejér*: C. d. II. 48, 49.

⁴⁾ *Fejér*: C. d. II. 105. l.

⁵⁾ *Pesty* Fr.: Várispánságok története 77. l.

⁶⁾ U. o. 78.

lalkozásukon kívül egyéb szolgálmányt nem teljesítettek.¹⁾ Világos tehát, hogy a századosoknak ezekre vonatkozó adminisztratív fölügyelete csakis az iparosok munkájának teljesítésére vonatkozott. A szolgálmányosok azonban csoportonként és külön fölügyelet alatt is állottak. A váradi Regestrum 83. §-ában az italhordók főnökeként *Uz van fölemlítve.*²⁾ IV. László király meg 1275-ben egyenesen *italhordók földjéről* beszél.³⁾ A várszerkezetben, a századosokon kívül, előfordulnak a tizedesek is (decanok). A váradi Regestrum 330. §-a a *bivaly vadászok tizedesét* említi,⁴⁾ világos jeléül annak, hogy a királyi várak körül levő szolganép külön fölügyelők alatt állott. Így volt ez a magán földesurak udvaránál is.

A dömösi apátságnak 1138. évi alapítólevele szerint: »Haec sunt nomina suorum Curialium qui ad omnia *dum per Decanum mittuntur* parati sunt«. Minthogy itt magánadományt képező területekről van szó, nem képzelhető, hogy a várszerkezeti hierarchiához tartozó és a védelmi rendszerrel egybefüggő tizedeseket érintené itt az oklevél, mit különben Pesty Frigyes is kétségesnek tart.⁵⁾

Nemcsak decan elnevezés alatt fordulnak elő felügyelők, hanem *maiores* név alatt is szerepelnek. Úgy hiszszük legalább, hogy ehhez nehezen fér kétség.

A dömösi apátságnak 1138. évbéli adománylevelében *hirdetők* is említetnek, kik egy *főhirdető* alatt állanak. Ezt *majornak* mondja az oklevél. (»Horum major Bandi.«)⁶⁾

Tekintve, hogy ez oklevél tanúsága szerint magánosoknak is voltak hirdetőik, ez a *major praeconum* — per analogiam — a királyi hirdető sereg főnökének (Comes praeconum) felelne meg.

De nemcsak a hirdetők állottak ilyen fölügyelő alatt, hanem a kenyérsütők is. Haec sunt nomina qui dant panem . . . In villa Bobusa Maynti, Gamba etc. etc. *horum major* Regim.⁷⁾

¹⁾ *Fejér*: C. d. II. 107. » . . . hi omnes . . . ad cooperiendam Ecclesiam et ad domus Ecclesiae struendas veniunt; anno autem quo opera Ecclesiae faciunt, non dant martures.« Ezenkívül ugyanott 108. l. . . hi omnes . . . venantur Praeposito quando ipse vult . . . ad opus Ecclesiae non veniunt . . . »

²⁾ *Pesty Frigyes*: i. h. 77. l.

³⁾ U. o. 78. l.

⁴⁾ U. o. 109.

⁵⁾ *Pesty*: i. h. 109.

⁶⁾ *Fejér*: C. d. II. 100 l.

⁷⁾ *Fejér*: Cod. d. II. 99. Ennek alapján a Fej. C. d. III. 1. 169. lapján olvasható azon passust illetőleg »et eadem quae maiores

Centuriók nevezete alatt is fordulnak elő ilyen felügyelő személyek a magánuradalmak területein. Ezek természetesen nem tévesztendőek össze a várispánság hadrendi tagozatában előforduló kapitányokkal.¹⁾ A nagybirtokú nemesek pedig ebben a korszakban harczost állítani nem voltak kötelesek.²⁾ Így tehát ezen, a magánuradalmakon levő centurióknak hadrendi állásáról sem lehet szólni.

Fölsorolván a már említett 1138. évi oklevél a nyestbőr és sertésekben adózók névsorát és hozzátevén még, hogy az esztergályosok alkalmas faragott edényeket szolgáltatásának, egyenesen kiemeli, hogy a szolganépségnek centuriója, ha rosszul viseli hivatalát, elmozdítatik és helyébe alkalmasabb helyeztetik a hivatalba.

»Centurio . . . si male ministraverit deponitur et opus suum . . . seu melior et promtior provisus fuerit, in locum depositi succedat.«

Az előadottak után, úgy hiszem, habozás nélkül el lehet fogadni, hogy a XI. és XII-ik században a királyi várak és magán nemesi kastélyok körül a várnép között tagozottan, házhelyek és századok szerinti beosztással, ipart űző mesteremberek voltak, kik a századosok, tizedesek felügyelete, a majoroknak (tehát állás vagy foglalkozásbeli, esetleg nagyobb szabadsággal bíró ellenőrzők) vezetése alatt folytatták iparukat.

Ilyen ipart űző mesteremberek a városok területén is laktak. A városok területén levő földesúri lakok körül minden esetre szintén csoportosultak. Ott, a hol várispánságok központjaiból, a királyi várak közelségében levő községi szervezethől nőtt ki a városi szervezet, az ezen területen fennállott kézműves-telepek a városi jog fejlődése következtében, a polgári szabadság hatása alatt, csakhamar önállókká lettek, függetlenül a földesúri hatalomtól vetették meg újjá-

ex eid. (t. i. Jobbagiones) libertate potiantur« sem Bartalnak azon értelmzését, hogy majores alatt St. István jobbágynak szabadsága értetendő, sem Pestynek azon magyarázatát, hogy itt az elődöktől örökölt szabadságról volna szó (Pesty i. h. 78. l.) - nem teszem magamévá, hanem úgy hiszem, hogy a major itt az esztergomi egyház jobbágynak felügyelői által élvezett szabadságot akarja jelezni. A magánuradalmakon jelentkező ezen »major« nem is tartható községi előljárónak (Hajnik. Magy. alk. és Jogt. 163. l.) mert az okirat szövege azoknak »majorjáról« beszél »qui dant panem«.

¹⁾ Pesty: i. m. 84. lapján a királyi várszolgák századosait említi s maga is feltűnőnek tartja, hogy a századosok a várszolgák intézményében is szerepelnek, mert úgy mond, azok rendszeren fegyverrel nem szolgáltak és csak kivételesen hivattak háborúba.

²⁾ Hajnik: Magy. alk. és jogt. 173. l.

születésük alapját. Ezen új fejlődési alapnak gyökerei azonban visszanyúltak a függőség idejébe, abba az időbe, midőn a most szabad és önálló iparosok még a várszolgák sorába tartozván, foglalkozás szerinti egyesüléshez és felügyelethez voltak hozzászokva.

Nagyon közel fekvő dolog tehát, hogy az egyesülés általános alakja a fölszabadult iparosok előtt ismeretlen nem lévén, a szabadság teljes élvezetében ezen egyesülést folytatták, vagy pedig független iparegyesületeket alkottak.

A városok közelében levő iparosok a földesúri hatalomnál fogva rájuk nehezedő kötelezettségek alól fölszabadulva, a szabad forgalmú városokba tömörülhettek és itt, iparuk minőségéhez képest, az előbbi iparfejelem hatása alatt önként csatlakoztak azon szabad telepekhez, melyek a városban már fennállottak. Hogy ezen czéhfejlődésre — mert immár azokká lesznek a hasonló ipart űzők egyesületei — bevándorlások és telepítések következtében úgy olasz mint német példák alakítólag hatottak, hogy azokat a czéhbeli szervezkedésükkor fölhasználták — ahhoz kétség nem fér.

De kétségtelennek hiszszük azt is, hogy a társadalmi fejlődés belső szükségességének is jutott legalább is olyan szerepe, mint a külföldi befolyásnak. Teljesen idegen intézmények nem igen honosulnak meg egyhamar; pedig az első czéhlevelet már 1307-ből birjuk, minek következtében a czéhek keletkezését hazánkban, Szádeczky szerint, bátran a XIII. század közepére tehetjük.¹⁾

A XIII. század közepén pedig a XI. és XII. században föltűnő iparszervezet, a fejedelmi várak és magánkastélyok közelében régen megszilárdulhatott már. Ez tehát még fennállott általában, de a várszerkezet eltűnésével helyet engedett lassanként az új szabad iparegyesületi fejlődésnek is, úgy, hogy az új szervezkedés mellett egyik-másik helyen még a régi is fentartotta magát.

Láthatjuk nyomát — különösen a városokban — annak, hogy a régi iparűzők telepeiből indultak ki alkalmasint a szabad czéhek. Különösen Pozsony város középkori élete nyújt erre vonatkozólag eléggé megbízható bizonyítékot.

Ott van legelőször maga a királyi vár, a pozsonyi várispánságnak központja. Ott van a pilisi apátságnak még 1324-ben a város területén meglevő nemesi curiája.²⁾ Ott van a város területén a máriavölgyi fehér-barátoknak cu-

¹⁾ A czéhek történetéről 8. l.

²⁾ Vám és Révjog történetem 12. l.

riája, mely a XV. század közepéig a Rozgonyiak tulajdonát képezte.¹⁾

Mindmegannyi telepei lehettek ezek az iparúzóknak, kik a városi jog hatása alatt egymáshoz tömörülve, ipar-egyesületekké lettek.

A középkori németországi városokról tudvalevő dolog, hogy ott a hasonló ipart űző mesteremberek összefüggő ház-csoportokban éltek.²⁾

Pozsony város középkori topografiája is arra utal, hogy egyes hasonfoglalkozású egyének, úgy némely iparosok is, összefüggő telepekben laktak.

Némelyekről meg, a halászokról például — legalább a legnagyobb valószínűség szerint — kimutathatjuk azt is, hogy később czéhbe egyesültek.

Hasonló foglalkozású várszolgáknak együtt, egy telepben való együttlétét igazolja a kanászok példája, kik a pozsonyi vár közelében külön községgé voltak egyesítve. Villa porcariorum Castri Posoniensis.³⁾

A pozsonyi várhalászok pedig már a XIII. század közepén a pozsonyi vár alján lakhattak. III. András király 1291. évi szabadalomlevele róluk egyenkint és összeségükben emlékezik meg. Az 1379. évbeli telekkönyv az insula piscatorest,⁴⁾ Zsigmond királynak 1430. évi oklevele pedig »Civibus ac piscatoribus suis de nova civitatis cis Danubium extra muros«⁵⁾ adományozza a vásárjogot. Ekkor tehát már — mit különben az 1439. évi telekkönyv is igazol — a *halászok telepe* teljes községi fejlődést ért volt el.

A halászok tényleg külön czéhbe szervezkedtek.

Az 1379-ik évi telekkönyv — mely, sajnos, a városi levéltárban már nincsen meg — fölvilágosítást ad arról is, hogy ebben az időben a *pékek* külön telepben együtt voltak. Előfordul ugyanis a »platea pistorum« sütők utcája, pék-utca.⁶⁾

A pékek pedig legalább is már 1376-ban egyesültek volt szabad czéhbe. Ez évből való első czéhlevelük. A XV. században is együtt voltak még a pékeknek sütőházai egy

¹⁾ U. o. 61. l.

²⁾ Pesti F.: Várisp. tört. 77. l.

³⁾ Römer Fl.: Pozsony régészeti műemlékei (Pozsony és környéke) 273. l.

⁴⁾ Rakowszky Istv.: Alterth. Überl. v. Pb. I. Mittelalterliche Topografie 8. folyt.

⁵⁾ Gengler: Deutsche Stadalterthümer 95—96. l.

⁶⁾ Römer Fl. m. f.

telepben.¹⁾ A posztónyírók pedig még czéhbe való egyesülésük után is oly szoros összeköttetésben voltak, hogy bevételeiket is közösen kezelték, közösen vették munkaeszközeiket, közösen tartottak munkásokat, bolthelyiségeket.

Mindezen állapotok 1470-ben, midőn tulajdonképeni czéhbe tömörültek össze, régen fennállott szokásnak jeleztenek. Eléggé megvilágosítják ezek azon iparosoknak viszonyait, kik még czéhbe nem egyesültek volt. Mutatják egyzersmind azt a tényt, hogy még a czéhbe való egyesülés előtt is igen szoros viszonyban voltak, közös munkatelepen, közös munkásokkal, de még közös nyereségre is dolgoztak.

Ott vannak ezen kívül együtt a Dunaparton a timárok is egy csoportban; már a XIV. században egy telepben egyesülve találjuk őket.²⁾ Egy egész városrészt, mely a mai »zöldfa« vendéglőtől a haltér végéig terjedt, még a XV-ik században is a »timár-elve« névvel jelezték.³⁾ Sőt még a XVI. században is találhatni nyomát annak, hogy a Dunapartnak e tájékán laktak a timárok.⁴⁾

Mindezek tehát eléggé igazolják azt, hogy a városokban letelepült iparosok egyrészt a város területén állott várak, nemesi curiák köré seregelték, másrészt a városokban iparuk különbözőségéhez képes csoportosulva, együtt üzték mesterségüket.

Innen, az egyéni szabadság elnyerése után, már csak egy lépés vezet a czéhbe való egyesüléshez.

A társulási szellem vagy mondjuk a természetszülte belső kényszerűség volt az indító ok, melyhez már csak annak kellett hozzájárulnia, hogy egy-egy példa, — mely esetleg külföldről is jöhetett, — a további teendőkre nézve megadja az irányt.

Az egynemű foglalkozásnak társaságban való folytatása a középkorban általán elterjedő társulási szellemben nyer kifejezést. Így például Pozsonyban a révészek a XV. század közepén magukválasztotta főnök vezetése alatt gyakorolták a révészkedést.⁵⁾

Hogy ez a társulási hajlam nemcsak az említett században, hanem már sokkal előbb is kifejezésre juthatott, ahhoz kétség nem férhet. Meglehet, hogy a szabad egyesülésre külföldi példák adták meg az impulzust.

¹⁾ *Rakovszky* I. m. f. XXII. Handel u. Kleingewerbe.

²⁾ *Romer* i. h.

³⁾ *Rakovszky* I. m. f. I. Mittelalterliche Topografie 8. folyt.

⁴⁾ Vám és Révjog történetem 82. l.

⁵⁾ Vám és Révjogom 38 l.

Az egyesülési szellem még a vallás keretébe is behatolt. Tudjuk, hogy már a XIII. században voltak hazánkban vallásos egyesületek.¹⁾ Ezek azonban a czéhekkel még miféle összefüggésben sem állottak. Csak jelenségei ezek is azon általános, Európaszerte lábrakapott törekvésnek, hogy bizonyos tevékenységek egyesülés útján érvényesíttessenek.

Igaz, hogy a mondott vallásos egyesület, melylyel a XIII-ik században találkozhatni, a szepesi szászoknál vert legelőször gyökeret, tehát, hogy az lehet német eredetű is. De azért ez nem változtat azon a föltevésen, hogy a *szabad* iparegyesülésekre való impulsust az általános szabadegyesülés példája adta, akár lett légyen az összefüggésben az iparral, akár nem.

A mint láttuk, nálunk Magyarországon az iparosok és kézművesek osztályát ép úgy képezte — mondjuk általában az udvarhoz tartozó — szolganépség, mint akár Német-, akár Olaszországban. Láttuk, hogy a magyarországi várszolgák épen olyan tagozott telepekben éltek fölszabadulásuk idejéig, a várak vagy kastélyok közelében munkás osztagokban, telepekben, felügyelők vezetése alatt, mint Olasz- vagy Németországban.

A középkor egyesülési szelleme ép úgy elterjedt nálunk mint külföldön. Azzal a kérdéssel állunk tehát szemben, vajjon kell-e okvetlenül a czéhek eredetét külföldön keresnünk, vagy nem természetszerűbb-e a fejlődés gyökereit ugyanott keresnünk, a hol annak kiindulási pontja egész Európában megvolt? A czéhrendszer egybefügg a szabadság akkori eszméjével, mely a rideg formai középkori kaszt-törekvésekkel szemben csakis egyesülés által nyerhetett kifejezést.

De ha el is fogadjuk azt, hogy a fölszabadult várszolgáknak egyesülési módja külföldi példákon indult meg, még korántsem kell tagadásba vennünk azt, hogy a fejlődés csirái már a hazai társadalmi törekvések talajában is megvoltak, s hogy csak a külföldi példa, — mely származott légyen akár az olasz telepeseiktől,²⁾ akár német bevándorlóktól, — adta meg azt az irányítót, melynek következtében a fölszabadult iparosok czéhekbe gyűltek. Ha akarunk is akár az olasz, akár a német befolyásnak jelentőséget tulajdonítani, tekintve, hogy a czéhrendszer *alapja*, a mint láttuk,

¹⁾ Szádeczky: A czéhek történetéről Magyarországon 8 l.

²⁾ V. ö. Szádeczky L.: Észrevételek Meltzl Oskár: Az erdélyi szászok iparáról írt értekezéséhez. Századok: 1892. 855 s. k. l. Szalay József nemzetiségi viszonyaink a XIII. században. Századok 1880. 544, 544. l.

úgy Olasz- mint Németországban egy és ugyanaz, de még az angol és francia czéhek kezdetleges alakulása sem igen különbözik azoktól: nem hiszszük, hogy a czéhek alakulásánál akár az egyik, akár a másik befolyás *lényeges* különbséget hozott volna létre a maga hatásában. Jellemző minden esetre, hogy a czéhek leginkább a városokban keletkeztek nálunk is. Jeleztük már, hogy a czéhek fejlődését a régi várrendszer megszűntével látjuk némi kapcsolatban.

A régi várrendszer megszűntével a várnépek és szolgálk, kik a váraknál akár gazdasági, akár kézműves létükre ipari foglalkozást űztek, fölöslegessé váltak; ezekről tehát gondoskodni kellett. Igen természetes, hogy a szolganép városokba települt.¹⁾ hol a fejledező városi szabadság védpaizsa alatt űzhette tovább is iparát, csatlakozhatott az eredetileg után a város területén máris megvolt és szintén főlshabadt szolganéphez, a talán később oda települtekhez, egyesült velük és lett belőle városi polgár, mely szabad telepesek kebeléből indult ki a *szabad czéhek* fejlődése. Ez lehet tehát az oka annak, hogy a czéhek leginkább a városokban tünnek föl. A városokban a legkülönbözőbb nemzetiségek gyülekeztek össze.²⁾ Esztergomban például az olasz³⁾ telepesek egész utczáat foglaltak el és a Baldiniak, Gondiniak,⁴⁾ Geletiek, Negroniak teljes polgárjogot élveztek.⁵⁾ Nem következtethet tehát, hogy — ámbár némely városnak jellege elvitatázhatatlanul német — a czéhrendszer általában csupán német alaphól indult volna ki.

A czéhek keletkezését a vallásos társulatokkal, a városok védrendszerével és végre az asztaltársaságokkal hozták némelyek kapcsolatba. Kell tehát, hogy ezekről is megemlékezzünk legalább néhány szóval.

Kétségtelen, hogy úgy Németországban és Angolországban, mint nálunk is, voltak vallásos társulatok.

Az angol vallásos társulatok alapszabályait II. Rikárd király 1388-ban bekövetelte. Több mint 500 ilyen társulat került ekkor napfényre. Tagjaik voltak főpapok és nemesek, polgárok és iparosok, nők és férfiak.⁶⁾

Ebből azonban épenséggel nem következik az, hogy a czéhek eredetileg ezen vallásos társulatokból indultak volna ki. Wilda is ezt az utóbbi nézetet vallotta. Ez azonban már meg van czáfolva.⁷⁾

¹⁾ Szalay József: i. h. 538—539.

²⁾ V. ö. Szalaynak idézett munkáját.

³⁾ Feszler-Klein: Geschichte v. Ungarn II. 197. l.

⁴⁾ Hegel: Städte u. Gilden I. 103 s. k. l.

⁵⁾ V. ö. Wilda: Gildewesen 344 és Maurer Städteverf. II. 401. l.

Tény csak az, hogy a céhek egyházi intézményekkel igenis voltak kapcsolatban, hogy iparukat egyik-másik véd-szentnek oltalmába ajánlották. Egyes céhek ezen kívül kápolnákat, oltárokat is tartottak és ezért a fölvételi díjakat és birságokat viaszokban szedték be.¹⁾

A céheknek ezen vallásos egyesületi jellegüknél fogva azokba olyanok is léptek be, kik iparosok nem voltak, sőt még nők is, csupán azon okból, hogy a céh által rendezett vallásos gyakorlatokon részt vegyenek vagy hogy ünnepélyes temetést kapjanak.²⁾

Nálunk Magyarországon vallásos társulatokkal, a mint már fentebb említettük, szintén találkozunk. 1248-ban tűnik föl Lőcsén az első fraternitás,³⁾ Pozsonyban meg már 1349-ben a fraternitas corporis Christi, a szent holttestről címzett vallásos egyesület.⁴⁾ Vallásos társulat ilyen cím alatt Angolországban is volt. Azért említjük itt a yorki corpus Christi-féle egyesületet, mert ez örvendett ott a legnagyobb tekintélynek; 14850 tagot számlált.⁵⁾

Úgy látszik, hogy Magyarországon is a sz. holttestről címzett vallásos egyesület volt a legelőkelőbb és egyúttal legelterjedtebb is. Pozsony város legrégibb számadási könyvtöredékében »Prüederschaft und zech des heyligsten würdigsten gotzleichnam« cím alatt fordul elő.⁶⁾

Az említett vallásos társulatnak Pozsonyban külön kápolnája volt. 1376-ban Scheibart István Ulrik volt a rectora.⁷⁾ Vagyona igen tetemes lehetett. Számos társulati tagok nevezetes alapítványokkal gazdagíták. Így Neittl Márton stomfai plébános és pozsonyi kanonok a XV. században terjedelmes ingatlanokkal, pénzalapítványokkal látta el.⁸⁾ A városi telekkönyv is számos alapítványokra utal, melyek mint egyes ingatlanra rákebelezett terhek fordulnak elő.

E vallásos társulat el volt terjedve Pozsony környékén is; így például a XV. században Bazinban is volt külön

¹⁾ V. ö. U. o. 406. l.

²⁾ U. o. 407.

³⁾ *Szüdeczky*: A céhek tört. Magyarországon 8. l.

⁴⁾ *Fejérfpataky* L.: Magyarorsz. városok legrégibb szám. könyvei 39. l.

⁵⁾ *Hegel*: Städte u. Gilden der Germ. Völker im Mittelalter. 102. l.

⁶⁾ *Fejérfpataky*: i. h. Részemről az idézett számadó-könyv töredékben csupán Neittl Márton stomfai plébános és pozsonyi kanonoknak végrendeleteit tekinthettem be (14. lapszám); a megelőző 2-től 14-ig terjedő lapok a töredékből rendelkezésemre nem állottak.

⁷⁾ *Fejér*: C. d. X. 8. 420 l.

⁸⁾ P. v. l. t. Lad. 60. No. 179. 14. lap.

temploma, külön plébánosa.¹⁾ Felső Magyarországon másutt is voltak tagjai; 1402-ben Lőcsén találkozunk vele.²⁾

E társulatnak azonban a városi czéhekkel semmiféle összefüggése sem volt. Sem a ránk maradt társulati okiratok, sem pedig az iparosok czéhlevelei nem utalnak erre.

Arra azonban többször akadunk, hogy az iparosok czéhleveleiben a vallásos és humanistikus irány a leghatározottabb módon jut kifejezésre. Úgy mint Németországban,³⁾ nálunk is divott azon elv, hogy sok czéhben a fölvételi díj és bírságok viaszban szedettek be. Igazolja ezt a péksegédeknek 1433. évi czéhlevele, melyből kivethető, hogy a czéh által fentartott oltárnak viaszkot szenteltek.⁴⁾

A czéh tagok kötelesek voltak azonkívül czéhtársaik temetésén részt venni, a hallottas misén jelen lenni, stb. stb.

Mindezek eléggé bizonyítják a czéhnek vallásos és humanistikus irányát, miből azonban éppenséggel nem következik még, hogy a czéhek a vallásos társulatokból indultak ki.

A czéhek összefüggésben voltak a honvédelmi rendszerrel is. De nem fejlődtek a honvédelmi rendszerből.

Már mint megalakult czéhek vesznek részt a városok védelmében.

A czéheknek a honvédelemben való részvétele az ipartestületek fejlődésével egykorú. A várak körül letelepült minisztériálisok, a szabad, de mégis földesúri viszonyban levő iparosok szükség esetén fegyverfogásra is kötelezhetők voltak. Midőn azonban a *fegyverképes* iparosok a földesúri hatalom alól fölszabadultak és szabad ipartestületekké fejlődtek ki, a volt földesurak a fölszabadulásnak föltételévé tették sok helyütt azt, hogy az újonnan alakult *szabad* ipartestület a *volt földesúrnak* véd- és dacz-szövetségesévé legyen.⁵⁾

Az erőszakoskodások korszakában, a midőn a jogot fegyverrel kellett megóvni, a városok is azon helyzetbe jutottak, hogy a városban már letelepült, — esetleg még városi ingatlanban nem részes — szabad iparosokat, később azokhoz csatlakozott jövevényeket is, fölfegyverezzék és a város védelmére fegyverre szállítsák.

A czéhbelieknek fegyveres állapota tette csak lehetségessé azt, hogy a városbeli nemzetségi uralom ellen győze-

¹⁾ P. v. I. t. 1490. év sz. k.

²⁾ *Szádeczky*: A czéhek tört. Magyarországon 8. l.

³⁾ *Maurer*: Städteverfassung II. 405. l.

⁴⁾ Lásd függelék: A péksegédek 1433. évi czéhlevelét.

⁵⁾ U. o. II. 416.

delmesen fölléphettek. A czéhek győzedelmük után is igen nevezetes védelmi tényezői maradtak a városoknak.

Különösen a város falai, az erősítésekhez tartozó tornyok voltak őrzésükre bízva.¹⁾ Sokszor egyes erődművek valamely kijelölt czéh által építtettek föl, tartattak jó karban, úgy hogy egyes tornyokat az azt fölépítő és őrző czéh nevéből szoktak volt elnevezni.

Igy Pozsonyban a XV. században volt *pék-, mészáros- és csizmadia-torony*.²⁾ A város bástyái, falai is a czéhek őrizetére voltak bízva. Következtethetni erre azon már fent hangoztatott körülményből, hogy a bíróválasztáskor a czéhek a város bástyáira vonultak föl.

A czéhek gyülekezési helye, a hol gyűléseiket és tanácskozásait tartották, *czéh háznak, ivószobának* nevezetett.

Nem csak komoly, a czéh érdekében szükséges tanácskozásokra gyűltek ide össze a czéhbeliek, hanem egyéb alkalommal is, midőn valamely családi vagy czéh ünnepély alkalmával vidám pohár mellett mulattak.³⁾

Nem az asztaltársaságokból indultak tehát ki a czéhek, hanem a czéhekben uralkodott társas szellem gyűjtötte össze az asztaltársaságokat.

Lehet, hogy addig, míg a czéhek győzelme a czéhbeliek consolidálását és befolyását a városi közigazgatásra el nem érte volt, némely helyen egyes városokban, a városrészek összes polgárai által használt ivóhelyiségben czéhbeliek is gyülekeztek. Abból azonban, hogy az önállóvá lett czéhek, például Strassburgban, később a város védelmi területfelosztásában az összes polgárok abbéli beosztásának utódaivá lettek,⁴⁾ nem következik még, hogy a czéhek egyáltalán, de különösen nem hogy *mindenütt* honvédelmi célokra alakított testületekből keletkeztek, és hogy fejlődésük az *asztaltársaságokból* indult volna ki.

Van adatunk rá, hogy Pozsonyban, daczára annak, hogy a legtöbb czéhnél a bírságok viaszban voltak beszolgáltatandók, volt olyan czéh is, melyben a bírságok borban rovatnak le. Például a cipészsegédek 1516. évi czéhszabálya

¹⁾ Maurer : Städte Verf. II. 417. s. k. l.

²⁾ Rakovszky J. : Alt. Überlfgn. v. Pb. II. Pbgs. einstige Befestigungen 6. folyt.

³⁾ Maurer : i. h. 384. 388. l.

⁴⁾ Ezen fejlődési menetet mutatta ki Schmoller : Strassburg zur Zeit der Zunftkämpfe 14—18. l. követi ezt az általános német czéh fejlődést illetőleg Szádeczky. Mi inkább Maurernek fent kifejtett nézetét tartjuk helyesnek, ki számos városnak okiratilag kimutatott adataiból teljesen megbízható képet nyújt a német czéh fejlődésről.

egyes kihágásokra ilyen büntetési nemet szab ki, holott más részt viasz-kírságok is fordulnak elő. A szabók 1459. évbeli czéhszabálya szerint a fölveteli díj viaszban követeltetik ugyan, de a czéhtársaknak egy negyed bor is jár. Világos jelül annak, hogy Pozsonyban is ép úgy mint másutt a czéhtársak komoly tanácskozások mellett társas összejöveleteket is tartottak.

Látszik ebből, hogy nálunk is ugyanazon elvek voltak mérvadók a czéhek beléletében, mint külföldön, anélkül, hogy egyik vagy másik jelenségből a czéheknek külön alaptól való kiindulására kellene következtetni. Nézetünk szerint a fejlődési alap kiindulása nálunk is önálló — egy és ugyanaz mint majdnem egész Európában.

A mint kifejtteni megkísérlettük, a czéhfejlődés csiráit a várszolgák ipartelegein látjuk. Más alaptól kiindulni annyit jelentene, mint a már fennálló czéhek egyes életjelenségeit kezdetnek minősíteni, holott azok már egy meglevő intézmény fennállásának csálthatatlan bizonyítékai, — annak életjelei.

Kétségtelen bizonyítékunk arra, hogy Magyarországon *szabad* czéhek léteztek, csak a XIV. század elejéről van. Az első ránk maradt czéhlevél 1307-ből való. Ez a kassai szűcsök szervezkedésére vonatkozik.¹⁾

Nagy Lajos király idejéből valók az erdélyi szászok első czéhszabályai.

Ezen czéhek kebelében visszaélések keletkeztek, úgy hogy azokat 1376-ban Nagy Lajos király *újja* szervezte.

Lehetséges tehát, hogy az erdélyi szászok czéheinek keletkezése már korábbi időkbe nyúlik vissza.²⁾

A magyarországi czéhek külső szervezkedése nem egyenlő módon történt. Némely helyen — de ez a ritkább eset — királyi jóváhagyással, privilegiumokkal találkozunk, másutt csak a városi tanács³⁾ — földesúri hatalom alatt álló helyeken meg az illető földesúr erősíti meg a czéh kebelében megállapított szabályokat.⁴⁾ Azonban mindenkor tiszteletben tartatott a czéhek autonómiaja, belső ügyeiket illetőleg.

A Pozsony város területén lévő czéhek képződésének kezdetén milyen mérvben volt meg az autonomia — bajos meghatározni. De hogy a czéhek kebelében régóta meg volt

¹⁾ *Szüdeczky*: i. h. 8. lap.

²⁾ *Meltzl Oskár*: Az erd. szászok ipara és keresk. a XIV. és XV. században. Századok 1892. 638. l.

³⁾ *Szüdeczky*: i. h. 19. l.

⁴⁾ U. o. 22. l.

az autonomia és hogy czéhek már 1376. előtt is léteztek. — mely évből valók az első ránk maradt pozsonyi czéhlevelek, — a cipészeknek ezen jelzett évből való czéh szabályából vehetjük ki. A susterék *régi* jogaként (das recht von alter her) szerepel a jövevény iparosok mesterjogának elismerése, azaz a mesterek sorába való fölvétele.

Az első czéhlevelek 1376-ból valók; ezek a pékek, suszterek és mészárosok czéhlevelei.

Ezek közül a pékek és mészárosok czéhszabályai a városi tanács, sőt a város összpolgársága által állapítottak meg. A szabók első czéhlevele 1411-ből való. Ennek bevezetése is azt tanúsítja, hogy az abban foglalt határozmányokat a városi hatóság szerkesztette (gemacht vnd erfunden haben). A péklegények 1433-ból való czéhlevelét a pékmesterek szerkesztették — a városi tanács már itt csak jóváhagyásával járult hozzá.

A szabó-mesterek 1459-ik évi czéhszabályait már szintén a czéhbeliek alkották meg. A szabályok a városi tanács által megerősítettén, a városi könyvbe iktattattak be.

A szűcsök 1467-ben tömörütek czéhbe. Szabályaikat a hatóság engedelmével magok alapították meg. A posztónyírók 1470. évbéli czéh szabályzatát megint a tanács szerkesztette (ain ordnung geben vnd gemacht).¹⁾

Úgy látszik tehát, hogy a czéhek autonómiaja kezdetben a városi tanács által tetemesen ellensúlyoztatott. Ezen ellensúlyozás azonban nincs ellentétben a szabad iparosok önkéntes egyesülésével. Mint szabad polgárok, az iparosok kétségen kívül egyesülhettek; minthogy azonban ők is a közhatalomnak voltak alávetve, igen természetes, hogy a szabad egyesülés megerősítést igényelt²⁾ és természetes az is, hogy azon czéhlevelekben, melyeket a városi tanács szerkesztett, inkább a fogyasztó közönségnek érdekét óvta, mint sem hogy a czéh belsőszervezetére fektette volna a fösúlyt. A XV. századbeli pozsonyi czéhlevelek szövege már tetemes haladást mutat; maguk az iparosok szerkesztik szabályaikat legnagyobb részt és ezeket a tanács csak megerősíti.

Mint hatósági ellenőrzés alatt álló autonom testület gyakorolja a czéh: ipar- és erkölcs-rendőri teendőit.

Iparrendőri teendők a czéhnek a czéhbeliek ipartermékkeik ellenőrzésében nyilvánul. Ezt a művlátó mesterek eszközlik. De nem önállóan, hanem a városi tanács által

¹⁾ Lásd a vonatkozó czéhleveleket Lichner—Michnaynál és az eddig ki nem adottakat a függelékben.

²⁾ *Maurer*: Städteverfassung II. 348. l.

melléjük rendelt esküdt polgárral együtt. A mívlátással együtt járt a mívlátó mestereknek elkobzási joga olyan ipartermékeket illetőleg, a melyek a czéhszabályoknak meg nem feleltek. Az iparrendészettel kapcsolatos a mesterjog elnyerését és a segédek viszonyait meghatározó rendelkezései a czéhszabályoknak.

Erkölc-srendőri intézkedések azok, a melyek a mesterjog elő feltételeként a törvényes ágyból való születést, a jó hírnevet, a házasságot kívánják meg.

Találkozunk olyan rendelkezésekkel is, a melyek az erkölcsös és józan életmód terjesztésére vonatkoznak.

Ezen általános fejtegetés során meg kell emlékeznünk még a *czéhkényszerről* is.

Mielőtt a szabad iparosok czéhbe egyesülnének, azelőtt czéhkényszerről szó nem lehet; addig tehát az ipar üzése teljesen szabad. Ez a dolog természetéből folyik. Természetes tehát ennél fogva az, hogy a czéhkényszer a szabad czéhek keletkezésével egykorú. Lehet, hogy talán épen annak a szükségnek tudata vezérelte az egynemű iparosokat a szabad czéhbe való egyesülésre, hogy a közönség irányában egyöntetűbb, szabatosabb együtt eljárás mellett nagyobb garantiát és bizalmat tudjanak elérni ipartermékeik soliditása tekintetében, mintha mindenki kénye-kedve szerint úzheti mesterségét. Ezért a czéhkényszer legelső alakja csak az, hogy az iparos a czéhbe tartozik belépni. És pedig azért, mert a czéhen kívül állók egy részt a versenyt bénítoták, másrészt pedig a czéhrendőri ellenőrzésen is kívül estek.

Pozsony város czéhlevelei mindegyikre vonatkozólag szolgáltatnak adatokat.

A szűcsök 1467-ig, a posztónyírók 1470-ig szabadon úzik iparukat. Ekkor a közérdek (gemein nütz) készíti a Pozsonyban lévő mestereket czéhbe egyesülni.

A szabóknak 1459-ik évi czéhszabálya egyenesen vonatkoztatást tartalmaz a czéhen kívül álló mesterembereknek a czéhbe való bekényszerítésére vonatkozólag.

Altalában a czéhek *jellemzésére* nézve itt még a következőket kell megjegyeznünk: A czéhek célja kettős vala. Az egyik az, hogy az iparűzés ellenőriztessék, hogy azt csak szakértők űzzék, a másik pedig, hogy az iparosok érdeke előmozdítottassék. Az ellenőrzés a fogyasztó közönség érdekében történt, de megkövetelte azt az iparűzők érdeke is.

Meg kell különböztetnünk a *mesterek* és *segédek czéheit*; az utóbbiak ügyeibe a mestereknek a beavatkozási jog biztosítva volt.

A czéh kebeléből választott czéhmestereknek föladatuk volt a czéhhez tartozó mestereknek munkájára fölügyelni, azt megbírálni, eladásra alkalmasnak nyilvánítani, — ha kontármunkát találtak, — ezt elkobozni, megsemmisíteni, vagy jótékony czélokra fordítani.

A *czéhbe való fölvétel* bizonyos föltételekhez volt kötve; minden czéh megkivánta azt, hogy a fölveendő mester előbbeni tartózkodási helyéről bizonyítványt hozzon erkölcsi magaviseletéről, tisztességéről. Szigorúan megkivánták, hogy a fölveendő mester nős legyen; némely czéhszabály, különösen a szűcsöké, azon tételt is magában foglalja, hogy ha a mesterként fölveendő legény nőtlen, arra kötelezendő, hogy egy év lefolyása alatt megnősül, mert a mint a czéhszabály megjegyzi, a nőtlen legényekről föl lehet tenni, hogy szabad nőszemélyekkel tartanak.

Megkivántatott továbbá a fölveendő mestertől, hogy törvényes ágyból született legyen; ezt neki okmányokkal kellett igazolnia. A fölveendőktől megkivánták azonkívül, hogy a pozsonyi polgárjogot is megszerezze.

A fölvételért bizonyos díjak voltak fizetendők. A péksegédek czéhének viaszkot kellett adni; a szűcsök czéhébe 2 arany forint volt a fölvételi díj.

Az egyes czéhek szabályait a következőkben adjuk:

1. §. A pékek.

1376-ból való a pékek czéhszabálya; ezt a városi tanács a huszonnégyes testülettel állapította meg.

A pékmesterek száma 16. Pozsonyi polgároknak kellett lenniök. A süteményt 16 sütőhelyen sütik. Minden sütőhely után, ha azt maguk a mesterek építik, évenként egy fontot, ha a város építteti, félfont fillért fizetnek. A pékeknek nem szabad a kenyérsütők (muettel peckhen) őrlő legényeit a munkától eltiltaniok. Nem bízathatják föl az egyik segédet a másik ellen. Ha valamelyik pék mégis így tenne, akkor a mesterségtől elmozdítandó és a városból kitiltandó.

Régi süteményt hármat tartoznak adni egy fillérért.

Két czéhmester és egy esküdtpolgár ügyel arra, hogy a sütemény a megszabott terjedelemtől kisebb ne legyen; ha a mívlátók mégis találhatnak kisebbet, akkor azt elkobozzák és a szegényeknek adják a kórházba.

A két mívlátó czéhmester esküt tesz és ennek értel-

mében ellenőrzi a többi mestereket, hogy azok iparukat saját és a város hasznára gyakorolják.¹⁾

Az 1430-as évek elejéről találunk ismét a városi jogkönyvben utalást a pékekre vonatkozólag. Ekkor hatóságilag állapította meg a város a kenyér súlyát a gabona árához mérten. A kenyér ára (pfenbertt) állandó volt, de a kenyér súlya változott a szerint, a mint a rozs ára magasabbra vagy alacsonyabbra szállott.²⁾

A fehér süteményre nézve külön állapítottak meg ilyen súlyszabályzatot.³⁾

Minden pékmester külön jelet használt, melyet római számok alakjában (I-től IX-ig) a kenyérre rásütni tartozott.⁴⁾ Ha ezen számjelekből következtetést akarnánk levonni, úgy a pékmestereknek száma Pozsonyban 1436-ban kilencz volt. A most tárgyalt szabályzat a bécsi pékczéhből vétetett át.

V. László király, mint ausztriai herczeg, 1453-ban adott engedélyt Bécs városnak arra, hogy a drágaságok ellen biztosításként gabona és lisztraktárt tartson.⁵⁾ Itt (mehlgrube) történtek a hivatalos gabona és lisztmérések a »mérő kölcsönző« (metzenleiher) ellenőrzése mellett, a kinek a lisztmérők voltak alárendelve.⁶⁾

1453-ban szerkesztettek Bécsben a pékek számára egy új szabályzatot, mely a zsemlyelisztt árához mérten kiszabta az egyes sütemény súlyát és egyúttal kifejezte azon lisztmennyiséget is, mely az egyes pékeknek hasznát, vagy esetleg hiányát képezte.

Ezen bécsi szabályt Pozsony város átvette és a pozsonyi pékek számára is kötelezőnek nyilvánította.⁷⁾

Szintén Bécsből származik a többi lisztfajtákra (Oblas u. malguet) vonatkozó hasonértelmű statutum is.⁸⁾

A péklegények czéhszabályát 1433-ban alkották meg a pékmesterek; a városi tanács pedig megerősítvén azt, a városi könyvbe iktatta be.

A czéhbe való fölvétel fejében bizonyos mennyiségű viasz volt lerovandó, — semmi esetre sem bor. A fölvétel csakis a mesterczéh beleegyezésével történhetett. A szabály-

¹⁾ *Lichner-Michnay*: Budai j. k. 92. l.

²⁾ P. v. j. k. 120.

³⁾ U. o. 121.

⁴⁾ P. v. j. k. 122.

⁵⁾ *Schalk Károly*: Zur Geschichte der älteren Wiener Maasse im XV. und XVI. Jahrhundert 9. l.

⁶⁾ U. o. 10 l.

⁷⁾ P. v. j. k. 123. l.

⁸⁾ U. o. 123. a.

ellen vétő legénynek birsága viaszkból állott. A legény a mesternek engedelmeskedni tartozik. Malomban is köteles dolgozni, kivéve a karácsonyi, husvéti, pünkösdi ünnepeket és úrnapiját. A malmokba szabad nőszemélyeket tilos vinniök.

Ha az egyik péklegény a másik ellen panaszt emel, a panasz tárgyát más péklegényekkel, vagy egyéb tanúkkal tartozik beigazolni.

A legények fölött két mester és két legény ügyel föl. Ezek úgy a legények munkáját, mint a mestertől kapott élelmöket és ellátásukat ellenőrzik.¹⁾

Megjegyzendő, hogy a pékeknek a sertéstartásban a többi polgárokkal szemben előjoguk volt. Míg a többi polgárok a belvárosban csak két sertést tarthattak, addig a pékek négyet hizlaltathattak. Meg volt azonban szigorúan hagyva, hogy a sertések szájkosarakkal (wulheng) láthatók el, nehogy a város talaját és különösen a kövezetet földülják. Ha mégis okoztak ilyen kárt, úgy a sertés tulajdonosa mindenik után a városi szolgáltnak 12 dénárt köteles fizetni; az utca kövezőnek pedig a kövezet javítási költségeit tartozott megteríteni.

A külvárosokban a pékeknek, kenyérpékeknek és más lakosoknak szabadságában állott bármily számban sertést tartani.²⁾

2. §. A mészárosok.

1376-ból való a mészárosok czéhszabálya.³⁾

E szerint a mészáros mesterek száma 28-ra volt meg szabva. Ugyan annyi volt a mészárszékek száma is. A marhákat nem szabad a városból kihajtani; azokat itt kell levágni.

A mely mester ez ellen vét, azt le lehetett tartóztatni: tíz font filléren azonban megválthatta magát. A pénzbírságból a tanács mitsem engedhet el. A mészárosok esakis egészséges húst árulhatnak és pedig a mészárszékek előtt. A ki rossz húst árul, nemcsak a vevőnek tartozik visszaadni a vételárt, hanem egyúttal 72 dénárnyi büntetést is fizet. A hús megsemlélése két fölesküdött mesterre⁴⁾ és

¹⁾ Lásd az 1433. évbeli péklegények czéhszabályzatát. Függelék.

²⁾ P. v. j. k. 156.

³⁾ *Lichner-Michnay*: Budai jkv. 79. l.

⁴⁾ P. v. l. t. Lad. 60. No. 179. A város legrégibb számkönyv töredéke. Der flayschakhr ayd. — Ich: u. Schwer, das ich ain Rechts trewes vnd frambs Erberlichs aufsehn habn wil auf das flayschakhr

egy tanácsbelire volt bízva. Azt a húst, mely minőségileg meg nem felelt, a kórháznak adták.

Reggel 9 órakor nyitva kell lenniök a mészárszékeknek. A húst a szabályok szerint kell árulni; a ki azok ellen vét, 72 dénárnyi büntetés alá esik.

Ha valamely bőjti nap után ünnep esik, melyen húst enni szokás, de árulni nem szabad, a mészárosok szintén 72 dénárnyi büntetésnek terhe alatt kötelesek ideje korán húst készletben tartani.

A mészárszék-tartási jog a királyi kisebb haszonvételek közé tartozott. Azért a város ezen iparág üzését nem is tekintette a mészáros mesterek kizárólagos jogának, hanem az érintett czéhszabályzat tartalmához képest bizonyos időken és föltételek alatt másoknak is szabad húst árulniok, — nemcsak a mészárosoknak.

Igy a füstölésre szánt egész sertésoldalokat bárkinek egész éven át, — ilyeneket, fél és negyed oldalokat a sz. Márton napja és farsang közötti időkor szabadon lehetett árulni.

Országos vásárkor bárminő húst lehetett áruba bocsájtani; — épúgy nagyszombaton is. Nagypénteken a hús árlása szintén korlátolva volt, a mennyiben az csak reggel kilencz óráig volt megengedve.

A hús ára hatóságilag volt megszabva; ezen árszabáson a mészárosok önként nem változtathattak.

A már fent többször említett 1376. évi zsidókönyv a zsidók hússzükségletének beszerzéséről is rendelkezik.

Szabadságukban állott ugyanis a zsidóknak saját szükségletükre marhát venni, azt levágni. A mit a húsból rituális törvények értelmében használhatnak, azt élvezhetik magok, a többi házaikban, vagy házaik előtt szabadon eladhatják.¹⁾

Ugy a pékek, mint a mészárosok 1370 előtt a vásár (most fő-) téren árultak. Ezen évben adott ki Nagy Lajos király oly értelmű rendeletet, hogy a mészárszékek és pék

hantwerck vnd darob sein, damit die ordnung von dem flayschachkes hantwerck gemacht vnd Im Stat buch geschribn stet auf richtigkeith gehalten vnd den Armen als den Richn ain Rechts vnd guts pfenwert nach gemayner Stat satzung gebn vnd verkauft werdt; auch das gemayne stat kayn mangel vnd abganga an flaysch hab, Sunder zu dem allen so serr nur müglichen ist, allwegn gemayner stat framen betrachtn vnd Schaden werden vnd offner wil, als war wir got helf vnd all gots heylgen (a XV. század elejéről).

¹⁾ Zsidó j. k. 4.

árudák ezen helyről az »új városház« és az »esztergomi püspök« háza mögé helyeztessenek át.¹⁾

Akkor tehát a vásártér a mai primás-palota előtti helyre tétetett át.

3. §. A cipészek.

Az 1376. évbeli cipész-czéh szabályai szerint évenként két czéhmester volt választandó. Ezek tartoztak fölügyelni arra, hogy a cipészek sem férfi, sem női cipőt túvel ne varrjanak, arra foltot ne illesszenek és a lábbeliket dróttal és szurkos fonallal varják. A bőrt nem volt szabad faggyúval kenni, vagy sósvízben áztatni. Ha a lábbelit nem így készítik, akkor a czéhmester azokat elkobozza és nyilvánosan a piarczon megégeti. A ki ezen szabályok ellen vét, azt három napra elzárják.

Minden mesternek nősnek kellett lennie; nőtlen segéd mesterré nem lehetett.

A szabályok ellen vétő suszternek szerszámaait elkobozták, a városi birónak adták, ki fölöttük szabadon rendelkezett.

A Pozsonyban megtelepedni szándékozó cipésznek utolsó tartózkodási helyéről jó és kifogástalan magaviseletéről bizonyítványt kellett magával hoznia.²⁾

1516-ban a cipész-segédék külön czéhbe léptek. A meglehetősen terjedelmes és az említett évben alkotott czéhszabályzat a czéhbe egyesült segédeknek összes viszonyait felöleli és a czéhintézménynek tetemes haladását mutatja. A fölhozandó egyes intézkedésekből határozott fejlődést vehetünk észre, különösen a czéhek belső szervezetét illetőleg. Míg ugyanis az eddig létrejött czéhszabályokban inkább csak a fölvételi módozatok, a munka ellenőrzése, a birságok neme és a büntetések végrehajtása tárgyában láttunk intézkedéseket, addig ezen újabb czéhszabályzatban nyilvánvaló jelenségeit vesszük észre annak, hogy a czéhek az azokba tartozó iparosoknak egyéb érdekeit is megóvták. Nevezetesen, hogy a czéh tagok betegségük esetén a czéh-pénztárból ellátást, kölesönt kaphattak, hogy elhalálozásuk esetén a czéhtársak eltemetésükről gondoskodtak, hogy az idegen czéhbeliék, ha vándor-útjuk közben betértek a városba, a czéh részéről ellátásban részesültek, egy szóval, hogy a czéh

¹⁾ *Rakorszky*: Pressb. Rathaus u. Stadtrath. 1. 1.

²⁾ *Lichner-Michmay*: Budai jogk. 87. 88. lap.

nemcsak a fogyasztó közönségnek érdekeit képviselte, hanem olyan egyesületté lett, mely a czéhtagok kölcsönös látogatását is szem előtt tartotta. E ténykedéshez a szükséges anyagi alapot a fölvételi és birság összegekből hozták létre. Ezen összegek közös, úgy nevezett czéhládában helyeztettek el, mely hatósági felügyelet alatt állott. Különös gondot fordít a czéh arra — s ez a fősúlypontja az 1516-ik évbeli újjászervezésnek, hogy a czéhen kívül álló munkások a városban ne türessenek. Ezek ugyanis a czéhbe fölvett és annak terheihez járuló segédek érdekeit károsították.

Az így általában jellemzett czéh szabályzatnak egyes különös határozmányait a következőkben adjuk.

A czéhbe csakis tisztességes és kifogástalan magavi-seletű egyén vehető föl. A fölvétel befizetés alapján történ-t, de csak akkor, ha a fölvendő legény előbb egy cipész mesternél már 14 napig dolgozott. A fölvételi díj egy heti bérösszeg volt. Minden legény ezen kívül vasárnaponkint egy fillért fizetett be a közös pénztárba. A nem tisztességes legény a czéhből kizáratik. Ép úgy az is, a ki czéhtársáról valami olyan dolgot hallgat el tudva, a mi a tisztességgel össze nem fér.

A czéh viaszgyertyákra tart alapítványt. A gyertyák négyszer évente és pedig: karácsonykor, husvétkor, úrnapján és pünkösdkor gyűjtandók meg a czéh oltárai előtt. A gyer-tyák meggyújtása a legényczéh mesterére volt bízva. Ha ez ebben mulasztást követne el, egy negyed viasz meg-fizetésében marasztatik. A viasz-birság egy garassal meg volt váltható. A czéhbe férfiak és nők is föl voltak vehetők. Az utóbbi körülmény mutatja a czéhek vallásos irányú jellegét. A nők bizonyosan csak az ájtatos gyakorlatokban való részvétel miatt léptek be a czéhbe. Ha valamely tag, legyen az férfi vagy nő, meghal, halála napján, szükség esetén pedig a rákövetkező napon, vallásos jellegű emlék-ünnepe tartatott, mely valószínűleg abban állott, hogy közös ájtatosságra egybegyűlve, a czéholtárok előtt gyertyákat égettek.

Ha olyan legény hal meg, a ki nem tagja a czéhnek s utána ezen emlékünnepre szükséges költség nem marad, az ájtatosság mégis megtartatik s a szükséges költségek a czéhpénztárból fődőztetnek. Ha a czéhbe tartozó tag más helyen hal el, a czéh, ha a halálesetről értesül, 5 garasnak vétele után a szokásos emlékünnepe megtartja, úgy mintha a czéhbéli itt halt volna meg. A czéh tagjai társuknak teme-tésén megjelenni tartoznak; úgyszintén az engesztelő misé-ken is. A ki ezt a kötelességét elmulasztja, vagy a vigiliákon

nem jelenik meg. büntetésként egy negyed viaszkot köteles fizetni.

Ha az elhunytakért nagy mise énekeltetik a székes-egyházban, ezért négy garas, a halotti bizonyítvány kiállításáért, úgy a székesegyházban, mint a ferencziek templomában, két garas fizetendő. Az a czéhbeli legény, kit játékon kapnak rajta, az esetleges birói büntetéstől eltekintve, még egy negyed bort is köteles fizetni. Ugyanezen büntetés alá esik az a czéhbeli legény, ki korcsmákban rosszhírű nőszemélyekkel tivornyázik, másokat nyilvánosan a korcsmákban rágalmaz, vagy ki ilyen rágalmakról tud, de azokat elhallgatja, ki mesterének házába szabad nőszemélyeket visz, ki menyegzőkön vagy más alkalommal tisztes társaságokban ilyen nőszemélyekkel tánczol — legyen az akár csak tréfából is, — vagy a ki másokra — legyen az akár korcsmában vagy bárhol — kezét emeli. Mind ezen esetekben még a városi bíróságnak beavatkozása is fenn van tartva.

A mesterek egyike, az úgynevezett »czéhatya« — atyamester — az idegen helyről a városba jött mesterlegények számára épült czéhház (herberg) felügyelője volt. Melléje egy legény rendeltetett ki. Ha valaki ezen megbízást elfogadni vonakodott, egy negyed bort tartozott fizetni.

Karácsony, húsvét és pünkösöd előtt, úgy szintén az országos vásárok ideje előtt is, a legényeknek tilos vándorútra kelni. A mester se engedje ezt meg, sürgős szükség nélkül. Munkáért a legénynek a czéhházba kellett fordulnia és azon mesterhez munkába szegődnie, ki őt először munkára fölhívja. Ha ez ellen vét és a czéhház közbenjárása nélkül fogad el munkát: büntetésül egy negyed bort fizet.

Ha a legény nem az első mesterhez áll be munkába, ki őt erre fölhívta, úgy nyolcz napig nem szabad a városban munkába szegődnie. Ha ez idő eltelte után mégis más mesterhez szegődik, a már említett mennyiségű borbüntetést szabják rá.

A legényből mesterré lett cipész egy esztendeig vasárnaponként a czéhperselybe egy fillért, ezen időn túl pedig egy schillinget fizet. A czéh gyűlései minden vasárnap tartatnak. A ki azokról alapos indok nélkül elmarad, egy negyed viaszok lerovására köteleztetett. Ugyanezen büntetés alá esik az a legény is, ki a czéhben társát gúnyolja. A ki pedig valamely czéhtársával egy egész éven át haragban marad és nem akar kibékülni, az a czéhből kizáratik. Kizáratik a czéhből az a legény is, ki társaival borozni vagy fürdőbe megy és a költségekkel adós marad. A beteg és vagyontalan segéd a czéhpénztárból segélyeztetik. Ezek a szabályok min-

denki előtt, ki a czéhbe belépni akar, fölolvassandók. Ki nem igéri meg ezek pontos megtartását, föl sem vétetik. A háttározmányok szigorítása vagy enyhítése fenn van tartva. A czéhperselyből csak a tagok betegsége esetén adatik kölcsön.

Ugyanazon évben, melyben a cipészsegédek czéhe megalakult, a segédek és mesterek között összekocczanás volt, mely úgy látszik nagyobb mérveket öltött, majdnem azt lehetne mondani, hogy lázadássá fajult.

A legények fölhagytak a munkával és eltávoztak a városból. Leginkább Bazinba vették útjokat. Ennek a középkori strikenak az oka nem eléggé ismeretes; de úgy látszik, hogy arra vezethető vissza, hogy a mesterek a czéhen kívül álló, de önállóságra szert tett foltozó suszterekkel (rebler) szemben, a legények kárára, nem jártak el eléggé erélyesen. A mesterek a segédek tömeges eltávózása után munkaerő nélkül maradván, természetesen nagy kárt és hátrányt szenvedtek. Megadták tehát magukat, elmentek utánuk, összehívták őket és egyezkedni kezdettek velük. Az egyezkedési kísérletnek kedvező eredménye lett. A főelvek iránt tisztába jöven, megjelentek a mesterek — a legényekkel együtt — a városházán és ott a tanács előtt a czéhszabályoknak hiányos részeit kiegészítették és pótolták. Megállapították ez alkalommal, hogy a czéhbéli legények érdekei ezentűl megvédessenek. Hogy továbbá az a suszter, ki egyedül foltozással foglalkozik, a városban ne türessék, — hajtassék el. De ha különben tanult cipész, feleljen meg a czéhfölvételi föltételeknek, azonban a foltozást mint illet magában ne úzhesse. Ez ellen csak akkor nem emelhető kifogás, ha valaki ingyen foglalkozik, házilag, családjá vagy szomszédjai számára a foltozással. A munkaszünetelésből származott kár és az utazási költségek kölcsönösen megszüntettetnek.¹⁾

4. §. A szabók czéhe.

A szabók részére 1411-ben készült egy czéhszabály, mely Pozsony város legrégibb számadókönyv-töredékében található.

A szabók czéhe is megkivánja a legényektől, hogy nősek legyenek, hogy más helyről idejőve, származásukról, utolsó tartózkodási helyükről pedig bizonyítványt hozzanak, mely eddigi tisztességes és kifogástalan magukviselését iga-

¹⁾ P. v. l. t. L. 60. No. 179.

zolja. Ugyanez áll az itt letelepedni szándékozó mesterekre is.

Legénynek csak mesterhez szegődve szabad dolgoznia. Ha valamely legény nyíltan vagy titokban máshol dolgozik, a városi bíróság elé állíttatik megbüntetés végett; szerszámát pedig elkobozzák.

A munkába szegődött legény nyolcz napi fölmondási idő után mesterét elhagyhatja.¹⁾

1459-ben megújították a szabómesterek czéhszabályukat. Ebben a következő határozmányok foglaltatnak.

A czéhbe való fölvétel viaszok szolgáltatása ellenében történik.

Ezenkívül köteles volt a fölveendő mester tagtársainak egy negyed bort fizetni és őket egy tehetségéhez mérten rendezendő uzsonnához meghívni.

A czéh jegyzőjének, vagyis irnokának, és a czéhhatározatokat bemondó egyénnek egy-egy garas járt. Megkivánta az új szabály a fölveendőtől, hogy törvényes ágyból, mint tisztességes emberek gyermeke született legyen. Ha máshonnan jött, előbbeni tartózkodási helyének hatóságától eddigi kifogástalan magaviseletét és nős állapotát tanúsító bizonyítványt volt köteles magával hozni. Megkivánták ezen kívül az idegen helyről idejött mestertől azt is, hogy mesteri ügyességét fölvétele előtt bebizonyítsa. (Remekmű.)

A czéhtagok között egyenletlenséget tűrni nem szabad. A czéh büntetések terhe alatt igyekszik a békés egyetértést fentartani.

Megtörtént, hogy a Duna- és kórház-utczában, valamint más külvárosban is, titkon letelepültek holmi kontárok, kik szabóságot űztek, a nélkül, hogy a czéhbe beléptek vagy a város közterheihez hozzájárultak volna. Ha a szabóczéh e miatt felelősségre vonta őket, azzal a pusztá ígérettel hitegették, hogy majd belépnek a czéhbe. Midőn azután ígéretük beváltására került volna a dolog, egyszerűen kerekét oldottak, eltávoztak a városból. Ezen állapotok megszüntetését sürgette a czéh. A czéhszabály hatósági elfogadása után ilyen egyének továbbra nem türetek a város körül. Elhatároztatott azonkívül, hogy bírói eljárás biztosítandja ezentúl a czéhbelieket ilyen czéhen kívül álló szabónak letelepülése ellen. (Czéhkényszer.)

Ha a városba kész ruha hozatik a zsidvásárra és ez a ruha nem volt valamely kereskedőnek tulajdona, akkor a szabó-czéh ezt a ruhát megvizsgáltathatta. Ha a szabó-

¹⁾ *Lichner-Michnay*: Budai jogk. 88. lap.

munka, a szabás nem volt helyes és a ruha ára nem volt értékének megfelelő: úgy a bíróság a ruhát elkobozta és a szabó-czéheknek adta át.¹⁾

5. §. A szücsök.

A szücsök 1467-ig Pozsonyban czéhbe nem egyesültek; ez csak ebben az évben történt meg.

Már fent említettük, hogy a czéhbe való fölvételnek föltételeként a pozsonyi polgárjog kívántatott meg.

A fölvételi díj két arany forint volt. A czéh alakulása alkalmával a tisztességes előéletet és a házasság állapotát oly fontos kívánalomnak tartották, hogy minden belépő, ki az újonnan szervezkedő czéhnek tagjává ohajtott lenni, kifogástalan magaviseletéről hatósági bizonyítványt volt köteles utólag bemutatni, *egy év alatt pedig házasságra lépni tartozott. Nőtlen legény a czéhből egyenesen kizárattott.* A nőtelen munkások nem darabszámra, hanem csak hetibér mellett dolgozhattak.

Arra szigorúan ügyeltek a szücsök is, hogy a czéhen kívül ugyanezen mesterséget űző egyének a városban ne türessenek. Ilyeneknek a munkája elkoboztatott, egyik fele a városi tanácsot, másik fele pedig a czéhet illette. Az a czéhtag, ki a mesterek irányában a köteles tisztességgel össze nem férő dolgot követne el, vagy pedig a czéhnek megállapított rendje ellen vétene, a czéhből kizárattik.

A városba nem szabad senkinek sem olyan állatbőrt bevinni, mely szücsmunkát igényel. Kivételnek csak akkor van helye, ha valaki a szőrmét kezemunkájával tudja kikészíteni s ebbe úgy a czéh, mint a város beleegyezik.

A szabóknak sem szabad kabátokat szőrmével bélelni. A keztyűsöknek tiltva van fejkötőket varrni. A zsigvársáron új szőrmeárút eladni tilos. Ha valaki évközben ilyen árúkat a pozsonyi vásárra hoz, azokra a szücsöknek elővételi joguk van.

Országos vásár alkalmával ez a tilalom nem áll fenn. Hanem ha más időben találunk vételre nem kínált ilyen szőrmeárút valakinél, azt kiméletlenül elkobozzák. Értékének egyik fele a városé, másik fele pedig a czéhé.²⁾

¹⁾ P. v. l. t. L. 60. No. 179. A szabók 1459-ik évi czéhszabályb. Lásd a függelékét.

²⁾ Prot. act. 1467. évbéli szücs-czéh rendszabály. Lásd a függelékét.

6. §. A posztónyírók.

Az eddigi czéhektől egészen elütő és különleges elvek szerint rendeztetett 1470-ben a posztónyírók czéhe.

A nyírásért járó díj az eddigi szokás szerint vételezendő be. A bevett összeg közös — valószínűleg a városházán őrzött — ládába helyezendő. A közös bevételekből fedeztessék a munkások bére, ellátása, a munkaeszközök bevásárlása és jókarban tartása. A czéhmesterek felügyelnek a munkára. A rossz munkát a tanács szolgálai által a város javára elkoboztatják.¹⁾

A posztónyíróknak bolthelyiségei a városházán voltak. Ezek után a városnak rendes bért fizettek.²⁾

7. §. A kőművesek és ácsok.

Vajjon a kőművesek és ácsok a középkorban egyesültek-e már rendezett czéhbe vagy sem, arról határozott tudomásunk nincs. Tulajdonképeni czéhlevél ugyanis ebből az időből ránk nem maradt.

A XV. század utolsó évtizedéből származik egy munkadíj-szabály, melyet a város a kőművesek és ácsok részére megállapított. A mesternek díját nyáron egy napra 24 dénárral, a legényét 20 dénárral szabták meg; télen a mester 20, a legény 6 dénárnyi napi munkabért kapott.³⁾

1512-ben e munkadíj-szabályt megváltoztatták. A mesterek nyári napi munkadíja 9 krajczárral, a legényeké 8 krral állapítottatott meg. Ha azonban az ebéd kizárásával reggelit és uzsonnát is kapnak, úgy a munkabér megfelelően 7 és 6 krajczárra száll le.

¹⁾ Prot. act. 1470. évbeli posztó nyíró czéhsz. Lsd. függelék.

²⁾ P. v. l. t. 1482-ik évi sz. k. Inemen von den laden d' Tuchscherern In 82. It. des montags nach dem palmtag hab ich von den Tuchscherern von begn d' läden in dem Rath(aus) Ingenomen IIII fl. fe. III lb. VI ş. . . . am sand Jorgntag 82 hab ich von dem Jorgn vnddacht von begn des Zynns der laeden Im Rathaus Ingenomen 3 fl. facit III libra VI ş.

Des Suntags vor accensionis dn. 82. hab ich von d' Hans Scherrem auch von begn d' scherläden eyns Ingenomen 1 fl. f. t. 1 lb. II ş. 1482. Inemen von den Scher laeden 82.

It. Erichtag nach Katharina hab ich von dem Scherem hier Ingenomen 9 fl hofcyns . . XI lb. II ş.

³⁾ P. v. l. t. L. 60 Nr. 179. Von den Maurern und Zymermauern. L. függelék.

Téli időben a munkadíj, a most érintett föltételek mellett, 8 és 7, uzsonna és reggeli mellett 6 és 5 krajczárt tesz ki.¹⁾

8. §. Halászsok.

A halászsok czéhbe való egyesülését a középkorban különös, névszerint is ilyeneknek jelzett szabályokkal igazolni nem bírjuk.

Vannak azonban a városi könyvekben olyan följegyzések, melyek a halászsattal foglalkozók viszonyait igen tüzetesen szabályozzák. Már fent, midőn a halászsati jogról, mint az ingatlannal járó haszonvételtől szóoltunk, említettük a pozsonyi halászsok viszonyát a várbirtokkal szemben. Említettünk ezen kívül némely, a halak eladására vonatkozó és a városi jogkönyvben foglalt intézkedéseket is.

Egy 1511-ből való szabályrendelet igen szorosán különbözteti meg a *halászs-mestereket* a máskülönböen halászsattal foglalkozóktól. Ezekkel meg egyenesen szembeállítja a halak pusztá eladásával foglalkozó egyéneket.

Ezen szoros megkülönböztetés és a mondott szabályrendelet egyéb kitételeiből arra a következtetésre jutunk, hogy a mondott év tekintendő azon időpontnak, melyben a halászsok, ha nem is valóban czéhbe egyesültek, de mégis egymáshoz szorosabban tömörültek és hogy ezen időpont előtt a halászsat oly iparágnak tekintetett, mely iparkényszer alatt nem állott.

Ez oknál fogva említjük föl e szabályokat ezen helyen és azért szóoltunk az 1511. év előtt létrejött és a halászsattal érdeklő jogviszonyokról általában, az ingatlan birtokkal kapcsolatban.

A halászs-mesterek, halászsat szempontjából, kétféle területtel rendelkeztek. A városival t. i. és a bérben birt (a váruradalomhoz tartozó) vizekkel (bestand Wasser).

Halászsattot úzni csakis a halászs-mestereknek volt megengedve.

A középkori pozsonyi halászsok rekesztő halászsattal foglalkoztak. Úgy látszik, hogy ezt a módját a halászsatnak tartották a legeredményesebbnek. A rekesztő halászsatnál a halfogás nem mozgó szerszámmal, hanem állandóan a vízben tartott fonadékok: czégék, vejszék és varsák segítségével történik.

¹⁾ U. o. Zimmerlewt vnd maurer ordnung ihres tagwergs. L. függelék.

A czégek alkalmazásánál a vizet elrekesztik. Ezt az elrekesztett területet a külvízzel, az úgynevezett *fövel* hozzák kapcsolatba, mely nem más, mint egy kicsiny, befelé szűkülő nyílás, melybe ha a hal beleúszik, az elrekesztett víztartóba jut. Innen már azután vissza nem mehet a külső vízbe.

A vejsze kosáralakú fonadék, melyet útvesztőként tekervényesen fonva állítanak be a vízbe. Ha a hal a tekervényesen befelé szűkülő, azután megint kibővülő fonadékba beleuszott, az úgynevezett udvartól ismét kifelé igyekszik. Ebben körülszálva, az udvartól átellenben levő kürtőbe kerül. Arra van ugyanis a legtágabb út s mert a jobbra-balra levő bejárásokat az úszó hal mellőzi, az átbúvón keresztül egyenesen beleúszik a kürtőbe. Minthogy azonban ez éllel áll a kürtőben, a kelepceből már ki nem juthat.

A harmadik neme a rekesztő halászatnak a varsával való fogás.

Nagy, hosszúkas, gyékényből vagy fűzfavesszőből fonott kosarakat állítanak be a vízbe. Ezek az úgynevezett varsák. A varsa nyílásán egy tölcseralakú külön fonadék nyúlik be a kosárba. Ezt a tölcserfonadékot tarajnak vagy szádjának nevezik. A szádja legszűkebb részét, melyen át a hal beuszik, vörcsöknek hívják. A hal a vörcsökön át haladva, belekerül a varsa belső részébe és innen a szűk nyílást — melyen át bejött — a kimeneküléshez már meg nem találja.¹⁾ A halászat ezen fősorolt három neme külön adomány tárgyát²⁾ képezte. Ezért indokolva is volt, hogy Pozsony város, melynek halászhai varsászáttal foglalkoztak, külön engedélyhez kötötte a rekesztő halászat gyakorlásának ezt a nemét. Azt, a ki a varsászáttal foglalkozott, Reuser-nek nevezték, a varsát pedig Reuszeng-nak hívták.

Az 1511-ik évbeli halászati rendszabály megszabta, hogy minden halászmester két varsát tartson. Egyet a város

¹⁾ Varsászáttal a tengeri halászok, még pedig mai napig is foglalkoznak. Különösen Szicília déli partjain divik ez. Syrakusában, a vadregényessége által különösen kiváló »Latomia de' Cappuccini«-ben láttam óriási varsákat, melyeket a hajdani Capucinus-birtoknak bérleje rakatott ide le, megőrizvén azokat itt azon időre, midőn a halászok nem a parti halászatot üzik, hanem inkább a sik tengeren hálóval halásznak. — Különös ellentétek! — Rabszolgakezek repesztették ezen óriási köfjétesből a régi classikus Syrakusae építő anyagát. Most a délszaki, sivár, krétafehér sziklák közé behatolva, a termő humusban díszlő cyprusok, narancs és citromfák között Manzininek emlékszóbrán gyönyörködünk. Az óriási sziklafalakat nagylevelű — örökzöld, fatörzskü repkény borítja. Ugyanazon helyen, hol 7000 fogva tartott athénei a földi kinszenvedések poharát csordulni látta. üde forrásvíz bugyog és egy angol vicekonzulnak kőbe vajt sirja mellett — varsák pihennek!

²⁾ V. ö. Herman Ottó: A magyar halászat könyve 150—160. l.

vizén, egyet a bér-vizeken. Minden varsás csónakot tart és a halak adás-vételében egyenlően résztvesz a halászmesterrel. A halászmester nem megy halvételtre saját csónakkal. Másával mehet. A varsások önállóan nem üzhették a halászatot. Csak kivételesen engedte meg ezt a városi tanács négy halásznak. De ezeknek is csak éltök fogytáig. Midőn azután ez önálló varsások egyike (Polan Vincze) 1517-ben meghalt, az özvegynek még egy évre meghosszabbították az engedélyt.

Az önálló varsa-halászok varsával, csempelylyel (taupl) és horoggal is halászhatnak. Addig, a míg halász-szerszámuk a vízben van, halaknak adás-vételével nem foglalkozhatnak. Ha azonban halász-eszközük a vízből ki van véve, szabadon foglalkozhatnak ezzel is.

Ha valamely nem önálló varsa-halász valamely vizet halászatra kibérelt, akkor valamely jogosított halász-mesterrel együtt saját varsájával fél halfogásra halászhat.

A halkereskedők csupán a halak adás-vételével foglalkoznak. Mint ilyenek, a halászmesterekkel társaságba léphetnek. Idegen ember halait saját tartójukban el nem helyezhetik. Ez csak a czéhnek közös haltartóiban volt megengedve.

Két esküdt volt: egyik a halász-mesterek, másik a halkereskedők sorából, a ki fölügyelni tartozott arra, hogy halak a városból ki ne vitessenek, nehogy itt azokban hiány mutatkozzék. Ha ilyen tiltott halkivitel előfordult, azt a polgármesternek a fölügyelők kötelesek voltak följelenteni. Ha az esküdtek a halak titokban való elvitelét tudva elnézik, megbüntettetnek. A tetten kapott csempészőtől a halakat elkobozzák. Az elkobzott halból kétharmad rész a kórházba jut, egyharmad rész pedig a városi bírónak.

A város határától számított egy mértföldnyi távolságon belül halat idegentől venni nem szabad. Ha pedig valaki idegen halat hoz be a városba s annak vevője nem akad, akkor először a halász-mesternek köteles azt vételre kínálni, azután a halkufároknak. Ha valakit egy mértföldön belül halvételen rajta kapnak, halait elkobozzák.

Az elkobzott hallal úgy tesznek, a mint fent le van írva.

A bérben birt halászterület vizeit, a tanács tudta és beleegyezése nélkül, nem szabad lefolyatni. Azoknak irányát nem szabad megváltoztatni. Ha ez mégis hatósági rendeletre megtörténnék és az önálló varsások varsájukat kénytelenek volnának a vízből kivenni, úgy a tanács új varsák beállítását ismét megengedheti.

Meg volt határozva, hogy csak bizonyos meghatározott súlyú halak adathatnak el fölvergott darabokban. Meg volt tiltva a halakat darabszámra, mérlegelés nélkül eladni.

A halász-mesterek a tanács oly meghagyására, hogy a város szükségletére halászszanak, engedelmeskedni tartoznak.

Minden böjtnapon elegendő mennyiségű hal hozandó a halász-mesterek, önálló kosárhálászok és halkufárok által a vásárra. Ha valakit rajtakapnak azon, hogy halat legott a víz partján ad el, megbüntetik.¹⁾

Világos ezen szabályból, hogy a halászati foglalkozást tulajdonképpen csak ekkor szervezték. Láthatjuk a fentiekből azt is, hogy a halászattal foglalkozóknak érdekét ép úgy szem előtt tartották, mint a városi lakosok ebbeli szükségletének biztosítását is.

A czéhrendszer tárgyalását be nem fejezhetjük a nélkül, hogy meg ne jegyeznők azt a tényt, hogy ámbár a czéhek az iparfejlődést általában gátolták, mindazáltal az egyes városok területén az iparfejlődésre jótékony hatást is gyakoroltak. A czéhen belül álló iparosok, valamint a fogyasztóközönség is, a városi hatóság részéről a kellő védelemben részesült s ez által a városok központjaivá lettek a solid — ámbár üdvös versenyen kívül álló — ipartermelésnek.

B) A vásártartás és ezzel kapcsolatos intézmények.

1. §. A vásártartás.

A vásároknak városalkotó hatásáról már fent megemlékeztünk. Itt egyébkénti jelentőségükről is akarunk szólni. Láttuk, hogy az ipar fejlődését a czéhrendszer általánosan korlátozta, a versenyt bénította. Ezen segítettek némiképpen a vásárok.

A vásárok a népeknek istentisztelet céljából történt összejövetelére vezethetők vissza.²⁾ A közlekedés nehézségei

¹⁾ P. v. l. t. Lad. 60. No. 179. Az 1511. évi halászszerrendszabály. Lsd. Függelék.

²⁾ Prof. Friedrich Kömer: *Industrie u. Handelsgeschichte* 79. l. Aug. Heckelman *Lehrbuch der Handelswissenschaft* 89. l.

a mindennapi kényelmes érintkezést lehetetlenné tevén, természetes, hogy azon helyeken, hol a környékbeliak hetenként legalább egyszer összegyülekeztek, egyúttal a csere- és vételüzleteket is foganatosították.

Ezek a helyek rendszeren nagyobb helységek valának, hol templom volt s a hova a vidékbeliak istentisztelet céljából összejöttek. A kölni dom körül például már a XI. században világhírű vásárokat tartottak.¹⁾ Láthatni is igen sok helyen, hogy a főtemplomok körül épültek a vásáros bódék, nyilvános jeléül annak, hogy a vásárokat különösen a templomok közelében tartották meg. Példát nyújt erre Strassburg,²⁾ hazánkban pedig Kolozsvár, hol csak a nyolczvanas évek elején rombolták le a főtemplom körül éktelenkedő vásáros bódékat. Még egyenesebb utalást nyújtanak erre a búcsújáró helyek, hol még napjainkban is megfigyelhetjük azt, hogy a templomok közelében telepednek le a vásáros népek. Innen van továbbá, hogy a hetivásárok még az Árpádok idejében vasárnapokon tartattak meg.³⁾ Ide utal a vasárnap elnevezése is, mely alatt őseink régente a *vásárnapot* értették. Németországban meg innen ered a »messe« név, mert a vásárokat leginkább a templomszentelés ünnepén (búcsú), a mise (messe) után tartották meg.⁴⁾

Az országos vásárok eredetileg szintén az istentisztelet céljából történt gyülekezetekből indultak ki. Fölhasználták ugyanis a kereskedők az egyházi ünnepek alkalmából biztosra vehető népsokadalmat arra, hogy itt áruikat túladhassanak. Innen van, hogy az országos vásárokat is bizonyos egyházi ünnepek idejében — azok előtt és után bizonyos napokon — szokták megtartani.

Budán például a XIII. században ev. szent János és Boldogasszony napja,⁵⁾ Pozsonyban a XIV. században szent Lőrincz napja körül⁶⁾ volt a vásár ideje. Pozsonyban igen valószínű, hogy ez a vásártartási idő a sz. Lőrinczöl nevezett templom fölszentelési ünnepével függött össze, mely templom akkor a mai Lőrincz-kapu-utca előtti térségen állott. A privilegiumok szövegéből azonban kivehető, hogy a most említett vásárok nem a privilegiumok kiadásának idejében keletkeztek, hanem, hogy azokat sokkal előbb is

¹⁾ Maurer: Städteverf. I. 283 l.

²⁾ Maurer: Geschichte der Trauhöfe II. 164. l.

³⁾ Kohn: a zsidók története Magyarországon 140 l.

⁴⁾ Maurer: Städteverf. I. 286. l. Gengler: Deutsche Stadtalterthümer 149. l.

⁵⁾ Lichner-Michnainál 240. l.

⁶⁾ Fejér: C. d. IX. I. 204. l.

megtartották már (*»assolet celebrari«, »amodo et in antea«* stb.), úgy hogy itt inkább csak a régi vásároknak privilegium útján való megerősítéséről, mint vásártartási jognak újonnan való adományozásáról van szó.

Kiemeltük már fent, midőn a városi szervezet keletkezését igyekeztünk kifejtetni, hogy a vásárok sok helyen régiebb keletűek, mint maguk a vásári privilegiumok. Kimutattuk, hogy Pozsonyban is már a XIII. században volt vásár; legalább ide utal a III. András-féle privilegiumból kiolvasható árúmegállítási jog. Midőn a vásárok gazdasági fontossága az idők folyamán fölismeretett, akkor azután — természetes fejlődést mintegy utánozva — a vásártartás külön jogként egyes más területeknek is megadatott.¹⁾ Ezt a jogot természetesen a király adhatta csak meg. De mi okból? Az ok a vásári békével van összefüggésben. Fzt csak a király biztosíthatta a vásárra jövő-menő kereskedőknek személyes biztonságuk érdekében.²⁾ Ebből származott a vásári béke, mely lassan városi békévé fejlődött ki. A vásári privilegiumokban mindenütt olvassuk, hogy a király a vásároknak külön megadja a vásári biztonságot és őket külön királyi pártfogásába veszi — *solo nostra protectione et tutela processuri*. A vásári béke, a biztonság követelménye tette szükségessé, hogy a királyok a városokat pártfogásukba vegyék. Később innen fejlődött ki, a vásárjoggal járó finansziális előnyt is tekintetbe véve (helypénz stb.), a vásár iránti *regáljog*.

A vásártartás joga tehát regáljoggá lett és pedig olyanná, mely a nemesi jószággal már nem járt *ipso facto*, hanem erre már most királyi privilegium volt szükséges.

Ezek a privilegiumok rendezték a vásártartás idejét, helyét. Gondoskodtak arról, hogy a környékbeli helyek kereskedelmi érdekei kellőképp megvédessenek, hogy a vásárok ideje ne egyszerre, hanem bizonyos időközökben egymás után következzenek.

A németországi városokban a vásárt, később a vásár területét — tehát magát a várost is — kereszttel jelezték. A kereszt jelzi a vásárt, jelzi a vásár, a város jogát. A városi jog tehát a kereszt joga. A kereszt a vásárnak jele. A míg a kereszt ki van tűzve, addig tart a vásár. A városnak joga van a keresztet mindig kitűzve tartani, abban mindig érvényes a vásár — a város joga.³⁾ Régi időkben a vásár helye

¹⁾ Péld. *Fejér*: C. d. IX. 2., 311, 318.

²⁾ V. ö. *Maurer*: Städte-Verfassung I. 288. l.

³⁾ *Sohm R.*: Die Entstehung des deutschen Städtewesens 18., 19. l.

kicsiny volt. Legnagyobb részét a folyók közelében, a megszállt területeken kívül tartatott, később ezt a területet a város területébe bevonták. Így lett érvényes a kereszt joga (Weichbildrecht, Dél-Németországban Burgrecht) az egész város területére. Franciaországban például Frouardban (Nancytól északra) szintén találkozunk a városi kereszttel.¹⁾

A vásárral járt a vásári béke, a királyi béke. A királyi békének külső jelvénye Németországban a keztyű, a király keztyűje.²⁾ Ezért a vásárjog, a vásári béke jelvényeként a királyi keztyű szokott a kiváltságolt területre elküldetni. Így lett a keztyű a vásári békének, a vásári jognak jelvénye. Idővel a kereszthez odakötöttek egy darab gyolcsot, így lett a keresztből a zászló.³⁾

A keztyűt odaakasztották a keresztre, hozzátettek még kardot, kalapot is. A zászló, a kard, a kalap, a keztyű mind vásárjelvények. Idő folytán az izlés fejlődvén, e jelvényeket már nem a keresztre, hanem egy szoborra aggatták, — *Rolandra*. Roland, Nagy Károly híres fegyvervivője, a király jelvényeit hordja magán *s jelzi ez által a király jelenlétét a vásártéren, a városban*. Jelzi azonban egyúttal a városi jog (Weichbild) területét is.⁴⁾

¹⁾ U. o. 45. l. Igen érdekes Sohmnak szellemes és megkapó előadással írt művével szemben az Eichhorn-féle iskolához tartozó *Kuntze J. E.*-féle könyvet egybehasonlítani, (Die deutschen Städtegründungen oder Römer Städte u. deutsche Städte im Mittelalter, Lipse Breitkopf u. Härtel 1891) mely utóbbi a német városok eredetét iskolájával együtt a régi római municipalitásokra vezeti vissza. A Maurer, Schröder, Sohm által felállított elmélet a vásárjogon alapul. Magyarországi városaikra nézve mi szintén ezt fogadtuk el. *Pesty Fr.* (Várisp. tört. 131. s. k. l.) és *Hajnik J.* (Eur. jogt. 156. l. utolsóelőtti kikezdés) a magyarországi városok keletkezését szintén az iparral és kereskedelemmel hozzák kapcsolatba. *Kuntze* szerint a kereszt és Rolandszobor nem a vásár, hanem a városnak symbolumai. A kereszt eredetileg a római birodalom, a római egyház jele. Ebből lesz a királyi és császári városoknak jelvényévé. Weichbildrecht előtte nem a vásár joga, hanem úgy mint Burgrecht a város joga. A város joga visszavezethető a király jogára. a királyi békére. A római városok mint civitates majores saját bírósággal voltak ellátva, mely mindenek előtt a jus extraordinarium szerint járt el. A német városok mint királyi városok szervezete innen indult ki. (40—60. lap.) Honi városaink szervezete és a római castrumok között szervezeti összefüggést hiába keresnénk (Hajnik Magy. Alk. és Jogtört. 137. l.) Ezért a *Kuntze*-féle elmélet mi reánk miféle fontossággal sem bír. Fontosabbak azonban Maurer, Schröder, Sohm tanai, mert azoknak elméletei közvetve nálunk is tekintetbe veendőek. A mint láttuk, nagyon sok okmány-adat igazolja nálunk is a »vásár-elméletet«.

²⁾ Maurer : Städtterverf. I. 335. l.

³⁾ U. o. 360. l.

⁴⁾ V. ö. Schröder : Rolandsäulen. Sohm : Die Entstehung des deutschen Städtewesens 29.30. l. Schröder : Rechtsgesch. 186, 590. l.

A zászló jelenti tehát a vásárjogot, a keztyű a vásári, a városi békét, a Roland-szobor kétségen kívül mind a kettőt.

Ez az alapeszme némely magyar városban (a lakoságnak német eredete következtében) szintén megvan. Bártfán a városházán van Roland-szobor, úgy szintén Erdélyben Nagy-Szebenben is.¹⁾

A pozsonyi városházán, mely a XIV. század legelső évtizedében már bizonyos, hogy fennállott, — de lehet, hogy még sokkal előbb is,²⁾ — szintén látható egy szobor.

A főterre néző arczvonala a háznak meg van szakítva egy tűzfallal, mely egy külön keskeny épületnek (a mai levéltár is ebben van) képezi egyik falát. Ennek a külön épületnek — mely azonban kívülről mint ilyen alig különböztethető meg — két ablaka között — a levéltár ablakai ezek — látható egy befalazott szobor. Homokkőből van faragva. Ezt sz. Roland szobrának tartom.³⁾ 1370-ig, a mint már fent jeleztük, a vásár a városháza előtt tartatott meg. Sz. Roland szobra jelezte itt a vásárjogot, a városi békét és a város jogát is. (Weichbildrecht, Burgrecht.)

Már 1344-ből birjuk a pozsonyi vásárjogra vonatkozó első okiratot. Tehát előbbi időből, mintsem a vásár helye (Nagy Lajos király által) a primási palota előtt elterülő térre tetetett át. (1370-ben.) Vásár azonban Pozsonyban igen régen,⁴⁾ de okiratilag beigazolhatólag már a XIII-ik században tartatott; a sz. Roland-szobor tehát bizonyosan igen régi. Meglehet, hogy előbb szabadon állott s csak idővel illesztették a falba.

A keresztre midőn gyoicsot akasztottak, azt zászlóvá változtatták át. A zászló ugyanazt jelzi, a mit a keresztt: a vásárjogot, a városi jogot. Pozsonyban — valószínűleg a vásár helyének változtával — a vásár jelzésére a zászlót kezdték használni. Használták már a XV-ik században, kitűzván azt a városház tornyára.⁵⁾ Más helyeken, például Sz.-Györgyön, a hetivásárok napjain még a legutóbbi időkig is egy kardot tartó kezét tűztek ki.⁶⁾ Ámbár ezzel a kardos kézzel leginkább a *ius gladii* szokott jeleztetni, látszik, hogy

¹⁾ *Venczel*: Magyarorsz. városai és város jogai 42. l.

²⁾ *Rakorszky*: Stadth. u. St. R. 1. l.

³⁾ *Batka J.* városi levéltárnok úr figyelmeztetett ezen Róland szoborra.

⁴⁾ *Ortway* szerint a pozsonyi váralján már a rómaiak idejében élénk vásárhely volt. Pozsony város tört. I. 37. l.

⁵⁾ Függelék: P. v. j. k. 24. p.-hoz lásd a jegyzetet.

⁶⁾ *Dr. Mayer J.*: Pozsony város főügyészének szives közlése.

ez nemcsak a királyi birói hatalom, de a vásárjog jelzésével is szoros összefüggésben van.

A vásárt Pozsonyban »*freiungnak*« hívták.¹⁾ Ez az elnevezés szorosan összefügg a *freytum*,²⁾ *freiheit*, *szabadság* szóval.

Ez a jelzés meg egyenesen arra utal, hogy a város szabad, azaz senkinek sincs alávetve, csak a királynak, azaz hogy a város *szabad királyi város*. Már ebből is látható, mily szoros az összefüggés a vásár és város, a vásár és városi jog között.

Azt a kérdést illetőleg, vajjon miért fejlődtek ki tehát csak egyes vásárhelyek városokká, midőn királyaink igen sok helységet ruháztak föl vásári privilegiumokkal? — csak azt felelhetni, hogy várossá csupán az a vásárhely lett, melyen az országos, a heti vásárokon kívül már *minden nap* vásár szokott tartatni.³⁾ Tehát az élénkebb helységek, melyeket forgalmuk következtében már állandóan, legalább a környékbeli lakosság, mindennap meg szokott látogatni, lettek városokká.

Említettük, hogy a Pozsony vásárjogára vonatkozó első oklevél 1344-ből való. Ebben Nagy Lajos megadja a városnak azt a jogot, hogy szent Lőrincz napját megelőzőleg és követőleg hét-hét napon át országos vásárt tarthasson, ép úgy mint Buda, Székesfehérvár és Sopron.

Az így megállapított vásárrend körül, úgy látszik, kérdések merültek föl a most érintett városok, különösen pedig Buda érdekében. Már 1384-ben Mária királyné elé járult Pozsony városa oly kérelemmel, hogy állapítaná meg a vásárnak rendjét. A királyné ennek következtében fölszólította a várost, hogy — tekintetbe véve a kincstárnak harminczad-igényét és a többi városok érdekeit is, nehogy összeütközések támadjanak, — adjon relációt a közeli városok vásárrendje felől, hogy ezek, de különösen Buda érdekei megvédessenek.⁴⁾

A szóban forgó kérdés végleges elintézéséként tekinthetjük Erzsébet királynénak 1385. évbeli leiratát. Ebben a királyné kifejti, hogy különösen a határszéli lakosoknak kivánságát teljesíti, midőn Pozsonynak, mint a *német határszálen* fekvő városnak megengedi, hogy minden évben, márczius 8-tól 24-ig, országos vásárt tarthasson. Teszi pedig ezt azért, hogy Pozsony lakosokban megszapordjék és polgárai

¹⁾ P. v. j. k. 24. p.

²⁾ P. v. j. k. 160. p.

³⁾ V. ö. Schröder: R. G. 591. l.

⁴⁾ *Fejér*: C. d. X. 8. 137. l.

vagyokban gyarapodjanak.¹⁾ Zsigmond király 1391-ik évi okleveléből kivehető, hogy Pozsonyban a XIV. század utolsó tizedében évenként kétszer tartatott országos vásár, t. i. az Erzsébet királyné által engedélyezett márcziusi és a szent Lőrincz napi.²⁾ Zsigmond király 1418-ban megengedte, hogy Pozsonyban minden *kedden* hetivásár tartassék.³⁾ 1430-ban pedig újól meg erősítette az országos vásárra vonatkozólag kiadott már említett kiváltságát.⁴⁾

A város falain kívül levő városrészek számára külön vásáros idő szabtott meg. A Dunán innen fekvő új város részére 1430-ban Zsigmond király által a *szerda* jelöltetett ki hetivásárnapként. Az országos vásár pedig itt május 3-ától számítva négy hétig tartott.⁵⁾

A vásárjognak a külvárosra történt kiterjesztése a királynak azon igyekvésével függ össze, hogy a Nagyszombat tájékából ezen időben Pozsonyig előnyomult huszita seregek által elpusztított külvárosokon legalább ilyen módon segítsen valamennyire.

A szent Mihály-kapu előtti külváros részére Mátyás király 1472-ben adott vásárkiváltságot. Sz. Mihály napot, szept. 29-ét követőleg négy hétig tartott itt a vásár.⁶⁾

2. §. Az árúlerakás és árúmegállítási joga.

A kereskedelemnek nagy akadálya volt a középkorban az árúlerakási (niederlagsrecht) és az árúmegállítási (jus stapulae) jog, továbbá a bizonyos árúkra vonatkozó be- és kiviteli tilalmak, végre pedig a rév- és vámjog.

Mindezen akadályok azonban csakis az általános kereskedelemben jelentkeztek ilyenekként. Azok a városok, melyek e jogoknak kiváltság útján birtokában voltak, ezeket saját szűk körükben csakis hosszas és üdvös intézményeknek ismerhették.

Az *árúlerakási jog* abban nyilvánult, hogy az áruikkal bizonyos útirányban utazó kereskedők kénytelenek voltak azokat lerakni és az árúlerakási szabadalommal ellátott helynek fuvarosai és hajósai által továbbszállíttatni.

¹⁾ *Fejér* : C. d. X. 8. 172. 1.

²⁾ U. o. X. 8. 323. 1.

³⁾ U. o. X. 688. 1.

⁴⁾ P. v. I. t. L. 10. No. 7.

⁵⁾ U. o. L. 10. No. 2.

⁶⁾ U. o. L. 10. No. 4.

Pozsony város e privilegiumát már 1297-ben kapta III. András királytól, de csak azokra az árukra nézve, melyek a Dunán Bécs felől Pozsonyon át továbbvitetnek.¹⁾

Megerősítette ezt a kiváltságot V. László király 1453-ban és I. Mátyás 1464-ben az úgynevezett aranybullában, melyet Pozsony város részére adott ki.

Az *árúmegállítási jog* abban állott, hogy a kereskedő az ilyen kiváltsággal bíró városban köteles volt árúit áruba bocsátani; innen azokat legfeljebb haza szállíthatta ismét, de tovább nem vihetette. Az árúmegállítási jognak első nyomai a III. András-féle privilegiumból olvashatók ki.

Ez a kiváltság azonban, úgy látszik, elavult. Csak később tűnik föl ismét az árúmegállítási jognak nyoma.

Ismeretes dolog, hogy Zsigmond király uralkodása 1401-ben elégtelenséget szült volt és hogy ezen évnek április hó 28-án a király az ország nagyjai által Budán elfogatva, Visegrádon elzáratott. Az ország nagyjai a választandó új király személyében megegyezni nem tudtak. A trónjelöltek között voltak László nápolyi király, Herjóva boszniai bán és végre Jost morva örgróf is. Ez utóbbi azon czímen emelt jogot Magyarország trónjára, hogy Zsigmond utódjául jelölte őt. Jost mint trónkövetelő betört az országba és elfoglalta Pozsonyt, Nagyszombatot és Szent-Györgyöt. Garay Miklós közbenjárására végre Zsigmondot visszafogadták királynak és Siklós várából, hová időközben szállíttatott, szabadon bocsájtották.²⁾

Pozsony város nem pártolt el Zsigmondtól. Hűségét megjutalmazandó, a király 1402. évi január 22-én kelt oklevelével megadta a városnak az árúmegállítási jogot.

Ezzel kapcsolatban, nehogy ez a jog kijátszassék, megtiltotta a király, hogy belföldi kereskedő külföldivel szövetségre lépjen. A soproni és nagyszombati kereskedők, kik hasonló privilegiummal bírnak, az árúmegállítási alól föl vannak mentve. A privilegiumnak sanctiót is kellett adni. Ez abból állott, hogy a kik a királyi privilegium ellen vétének, árúik elkobzásával büntetendők. Az árúknak kétharmad része a királyi kincstáré, egyharmada pedig a városé.³⁾

A pozsonyiak az árúmegállítási jog teljes élvezetének nem igen soká örültek. Zsigmond királynak kisebb végzeménye azt már csak a külföldi kereskedőkre szorította.⁴⁾

¹⁾ P. v. l. t. L. II. No. 35.

²⁾ Fessler Klein : II. 285—286. l.

³⁾ Fejér : C. d. X. 4. 112.

⁴⁾ Dect. Sig. Regis II. Art. 11.

Megesett különben, hogy ezek az idegen kereskedők Pozsonyt mint árumegállítási helyet elkerülték. A város számtalanszor tett följelentést ezen visszaélés és kijátszás megszüntetése végett.¹⁾ Végre V. László 1453-ban az összes országos rendeket fölszólította, hogy az idegen kereskedők ezen visszaéléséből kifolyólag Pozsonynak legyenek segítségére²⁾ és kényszerítsék azokat, hogy Pozsonyban árúikat lerakják.

Megerősítést nyert különben a még érvényben levő árumegállítási jog V. László,³⁾ II. Ulászló⁴⁾ és II. Lajos⁵⁾ királyok által is. (1453, 1508 és 1520-ban.)

3. §. A be- és kiviteli tilalmak. A vám- és révjog.

A város gazdasági érdekében történt, hogy némely árúkat behozni nem volt szabad, másokat pedig kivinni volt tilos.

Ausztria már 1221 óta mondotta ki azon tilalmat, hogy a Regensburgból, Páduából jövő kereskedők Bécsből Magyarhonba át ne keljenek.⁶⁾ Mint a hogy Ausztria tett, úgy járt el Magyarország is. Ausztria, de különösen Bécsnek, mint határszéli városnak, érdeke azt kívánta, hogy az idegen kalmárok árúikat ott helyben adják el. Pozsonynak érdeke meg az árúknak az itteni piacz számára való vizsztatartását kívánta. Ezért engedte meg Károly Róbert 1330-ban, hogy idegen árúk igenis beszállíthatók a városba, de azokat Ausztriába kivinni tilos.⁷⁾

Nagy Lajos alatt a magyarországi kereskedelem általában nagyobb lendületnek örvendett; ez a királyunk a szomszéd államokkal kötött szerződések által a külföldiek idecseregélyését igyekezett biztosítani.

Mindenesetre neki köszönheti Pozsony város azon biztosítását is Károly morva örgrófnak, — ki 1343-ban ünnepeleys alakban adta ki ezt a városnak, — hogy borait egész Morvaországon át viheti, lerakhatja és eladhatja. Az örgróf-

¹⁾ P. v. l. t. Lad. 8. No. 12 a/3. a/4.

²⁾ U. o. No. 4.

³⁾ U. o. L. 8. No. 10.

⁴⁾ U. o. No. 16b.

⁵⁾ U. o. No. 16c.

⁶⁾ Gaupp: Deutsche Stadtrechte des Mittelalters. Das älteste Recht von Wien. 249. l.

⁷⁾ P. v. l. t. Privilegiumok jegyzéke.

nak ez intézkedése a pozsonyi bortermelésnek csak is előnyére válhatott.¹⁾

Magyarországnak, mint kiváló bortermő országnak, érdekében állott, hogy a belföldi bor itt keljen el; a pozsonyi bortermelőnek érdeke pedig az volt, hogy borának ára a külföldi bevitel által ne csökkenjen.

Tudjuk, hogy Pozsony városnak már Nagy Lajos királytól, t. i. 1354 óta megvolt az a kiváltsága, hogy a városba idegen bort behozni nem szabad.²⁾

Megtörtént 1412-ben, hogy Olm Ulrik királyi harminczados Pozsonyba, e privilegiummal ellenkezőleg, a Dunán Bécsből bort hozott. A harminczadosnak hét 18 akós boros hordóját hatóságilag lefoglalták, őt magát pedig, mert a városi hatóság ellen sértő szavakra fakadt, a városi bíróság elé állították. Itt azonban tekintetbe vették a harminczadosnak hivatalos állását. Megbüntetésétől egyelőre elállottak s akkorra halasztották azt, midőn már nem lesz királyi hivatalban.³⁾

Ezen borbeviteli tilalmat oly szigorúan vették, hogy még a beszedett bortizedet sem volt szabad az esztergomi érseknek, de még a királyi főharminczadosnak sem a városban eladnia.

János esztergomi érseknek Zsigmond 1415-ben tiltotta meg a bortizednek eladását a városban és meghagyta, hogy

¹⁾ *Féjér*: C. d. IX. 7. 36.

²⁾ P. v. l. t. Privilegiumok jegyzéke.

³⁾ Prot. act. Nota. Sich hat das gefugt, das Vlrice der Olm dyczeit dreisker zu Prespurch, Syben dreiling wein von Wienn gefurt hat in vnser mitte gen prespurch, auf dem wasser, wider vnser Stat freytumb vnd kuniglich brief dy wir dar uber habn; also nach dem selben freytumb vnd gnaden dy wir habn von kuniglicher majestat, so habn wir dem selben Vlrice Olm dy wein aufgehalten. Un hat derselb Vlrice Olm zu vns gesprochn, wir sein nicht frumm, ob wir dy wein wider gebn vnd dergleichen, als wir all der Richter vnd der Ratt poswicht wern. Un habn wir ansgesehn das ampt das derselb Vlrice dreysker an vnsers gnedign herrn kunigs stat pay vns Inne gehabt hat, vnd haben sein darumb geschont, daz wir vonwegen der obgenanten Rede nicht mit dem Rechten gepessert habn, awer nach der vergangen zeit, Wanne derselb Vlrice nymer dreysker ist, vnd das ampts abtritt anstatt vnsers egenten gnedigen herrn des kunigs so scholl der egent Vlrice Olm gericht vnd gepuczt wern von dem Richt(er) vnd dem Rat zu Prespurkch der in der zeyt ist vonwegen der obgentn wort, als er sich gegen den Richter vnd dem Rate v'gessen hat; vnd dabei ist gewesen hanns estl di selb czeit dreysker zu Prespurkch vnd Eget dreysker zu den czeiten zu der weissen kirichen. Acta sunt hec anno domini Millesimo CCCC^{mo} duodecimo Sabbato proximo post festum Conceptionis gloriosissime et intemperate virg. marie.

a Csallóközben adja el borát.¹⁾ Bajmóczi Noffry János főharminczados meg 1430-ban intéz kérést a városhoz, hogy a huszita veszedelem miatt engedné meg, hogy a bortizedet bevihesse a városba.²⁾

Zsigmond király 1418-ban újította meg a borbeviteli tilalmat. Kiemeli ezen alkalommal is a király, hogy osztrák vagy más idegen borokat a városba bevinni nem szabad, ha azonban ez mégis megtörténne, jogában álljon a városnak a bevitt bort³⁾ saját javára elkobozni.

Zsigmond királynak 1419. évi rendelete a szóban forgó tárgyban az eddigieknél is tovább ment. Főhatalmazást nyert ebben minden pozsonyi lakos, hogy az Austriából Stajersországból és bármely más idegen tartományból behozott borokat, *bárhol is találtassanak azok az ország területén*, saját javukra elkobozhatják.⁴⁾

A borbeviteli tilalom mellett meg volt tiltva a *lovaknak* külföldre való eladása is. Ez alól Zsigmond király 1391-ben a pozsonyi tavaszi és sz. Lőrincz vásárok idejére kivételt engedett. Megengedte ugyanis, hogy ezen vásárookra és vásárokról a lovak a kereskedők által szabadon be- és kivihetők.⁵⁾

A kereskedelem általános akadályai közé tartozik még a *vám- és révjog*.

Tulajdonképeni célja ezen, némely nemesi jóság vagy város javára külön kiváltság-levél alapján juttatott kisebb királyi haszonvételnek az volt, hogy a közlekedési eszközök, az utak, a hidak, a révhelyek a vám jövedelméből fentartassanak. Idővel azonban némely ilyen kiváltsággal megajándékozott földesúr a királyi adománynak ezen közczélú természetét teljesen félretéve, kizárólag magán jövedelmi forrásnak kezdte tekinteni. Hogy a vám- és révjog tulajdonosok jövedelmüket szaporítsák, a kereskedőket és egyéb utasokat, kiknek különben egészen másfelé lett volna útjuk, kényszereszközökkel irányították saját vámjuk és révjük felé. Csakhogy ilyképpen vám- és révjövedelmükből mentől több jövedelmet lássanak.

A mint egyrészt Pozsony város az által, hogy még III. András királytól 1291-ben a Chollon révet kapta, továbbá az által, hogy 1439-ben Albert király a Duna-révnek

¹⁾ *Fejér*: C. d. X. 5. 567. l.

²⁾ U. o. X. 8. 630. l.

³⁾ U. o. X. 6. 86. l.

⁴⁾ U. o. 206. l.

⁵⁾ U. o. X. 8. 323. l.

még el nem adományozott egy harmad részét a vámszedési joggal együtt a városnak adta, — ha nem is talán azon időben, midőn az építési eszközök egyszerűsége, a Duna vízének szabályozatlansága és az ennek következtében ágakra való szakadása s a gyakori vizárok következtében valóban állandó és így megbízható és jövedelmező közlekedési eszközök nem igen nyújthatott, — de mégis későbbben a vám és révjog által tetemes jövedelmi forrásra tett szert: úgy a város egyes polgárai, a kereskedők ha útra keltek, a más helyeken levő hasonló kiváltságok folytán tetemes hátrányt szenvedtek. A királyok a városnak nem csak általános, de az egyes polgárai jólétét is szem előtt tartva, — mert hiszen az általános jólétről csak akkor lehet szó, ha az egyesek gazdasági viszonyai is javulnak — már kezdettől fogva oda törekedtek, hogy azon anomáliákat, melyek a vámszedés és útkényszer következtében a közlekedés közben előfordultak s bénítólag hatottak a kereskedelemre, — megszüntessék. Ezen intézkedések, a mai szempontból tekintve, nem állják ugyan meg a kritikát, de helyeslésünkre számíthatnak azért, mert a kereskedő osztályon segíteni kellett, és a cél, a mely királyaink szeme előtt lebegett, ezek által mégis, úgy a hogy, eléretett.

Ugy segítettek ugyanis a bajon, hogy a városok polgárait, ha kereskedelmi okból utaznak, az úton útfélen található vámok fizetése alól fölmentették.

III. András 1291-ben a város részére kiadott nagy kiváltságlevelében, valamint az az évszám nélküli András-féle oklevél is ¹⁾ fölruházta már a pozsonyi kereskedőket ezen kiváltsággal. Sőt az utóbbi oklevél tanúsága szerint a pozsonyi polgárok ezen kiváltságot az előbbi királyoktól nyerték, fényes bizonyítékául annak, hogy a pozsonyi kereskedelem, a pozsonyi vásár sokkal tovább nyúlik az évszázadok homályába; sokkal régibb, mint azon első oklevelek, melyekkel a kiváltságok osztogatását évszám szerint bizonyítani képesek vagyunk. A pozsonyi kereskedők vámmmentességét a többi királyok sokféle alkalommal megerősítették. Így Róbert Károly 1328-ban, Nagy Lajos 1356-ban 1357. 1374 és 1375-ben, Zsigmond 1401. és 1402-ben, Erzsébet királyné 1438-ban, Mátyás 1464-ben, II. Ulászló pedig 1498-ban. Daczára azonban ezen királyi szabadalom-leveleknek, a pozsonyi kereskedőket, a szomszédos nagyszombati polgárok, a szentgyörgyi grófok, de különösen a köpcsényi várurak vámmmentességük tekintetében igen gyakran, — az utóbbiak

¹⁾ *Fejér*: C. d. VI. 2. 299.

különös furfanggal és rablólovagszerű támadásokkal, — megzavarták.

A Slanderspergerek, a Kaplerek, a szentgyörgyi grófok, a Listyek, mindmegannyian mint a köpcsényi várak urai, két évszázadon keresztül valóságos harcban állottak a pozsonyi kereskedőkkel. Igaztalan eszközökkel Bécs felé való útjukról vámszedés céljából Köpcsény felé kényszerítették őket és tőlük vámpénzeket erőszakoltak ki.¹⁾

Ha már a vámmentes kereskedőkkel így jártak el és még a király, az országgyűlés számos védlevelei és rosszaló intelmei dacára is folytatták rablólovagszerű kalandjaikat a várak urai, úgy elképzelhető, hogy mennyit szenvedhettek az idegen kereskedők és azok, kik a privilégiumok sokasága által oly komplikálttá tett, középkori jogviszonyokban teljesen tájékozhatlanok valának. Ilyen állapot természetesen a közlekedés- és kereskedelemre is csak káros befolyással lehetett.

Azon kellett tehát lenni, hogy ezen bajokon némileg segítsenek azok, kik erre hivatva valának.

Különös fontosságot nyert ezen kérdés a vásárok alkalmával. Ezek voltak a középkori kereskedelemnek legfontosabb közvetítői. Igyekezni kellett, hogy a kereskedők biztosan jöhessenek a vásárokra, (vásári béke) és hogy ez alkalommal felesleges és útjukat gátló adókkal ne terheltesse.

Ezért biztosította Nagy Lajos 1344. évbeli vásárprivilegiumában — melyet Pozsonynak adott, — a kereskedőket, kik a pozsonyi vásárt látogatják »szabad úttal«, oda és vissza és ezért hagyta meg a pozsonyi fő- és alispánnak, hogy a vásárra jövő-menő kereskedőket vegyék pártfogásukba.²⁾ Erzsébet királyné pedig fent említett 1385. évi vásárprivilegiumában egyenesen vámmentességet biztosít a pozsonyi vásárt látogató kereskedőknek, ez által akarván elhárítani azon általános akadályokat, melyek a középkori közlekedést hátráltatták.³⁾

4. §. A piac hatósági ellenőrzése. Mérték. Súly. Pénz.

De nemcsak azon kellett lenni, hogy a közlekedés biztosítása és a városba jövő kereskedőknek nyújtott vám-

¹⁾ V. ö. *Király*: A pozsonyi nagy dunai vám- és révjog tört. 6—26. 29—76—77. l.

²⁾ *Féjér*: Cod. d. IX. 1. 204.

³⁾ U. o. X. 8. 172.

mentessége által a vásárok — élénküljenek, — hanem szükséges volt az is, hogy úgy a vásár idejében, valamint azonkívül is, a hol tömeges piarcsi eladások történtek, úgy a kínáló eladók, mint a vevőközönség érdeke is hatósági ellenőrzés által biztosítva legyen.

Az adás-vételek fölötti fölügyeletet, tehát a vásári biráskodás elvét, kimondja a városi jogkönyv. Mondottuk már, hogy a városi szervezetben a vásári biráskodásnak nagy fontosságot tulajdonítunk, sőt hogy ezen intézményben városalkotó hatást is látunk. Eredete minden esetre nagyon régi. A vásári biráskodás a következőkben nyilvánul: A hatóságnak köteleességévé van téve, hogy úgy a gabona vásárt, mint az élelmi szerek eladását, de még a mesterembereket is, — a miről különben már a czéhrendszer tárgyalásánál szó volt — ellenőrizze, úgy hogy ebből a városra előny, — az eladókra a maguk nyeresége, a vevőkre pedig haszon származzék.¹⁾

E miatt szigorúan meg voltak tiltva az úgynevezett elővételek is; szokásban volt ugyanis, a kereskedőket, s azokat, kik élelmi szerekkel a városba jöttek, már a város előtt bevárni s tőlük nem a vásáron, hanem itt, az árukat előre megvenni. Ezt a városi jogkönyv határozottan megtiltotta és kimondotta, hogy a ki ez ellen vét, árújának elkobzásával lakol.²⁾

A vásárok fölügyeletével egy külön fölesküdtött vásári bíró volt megbízva, kinek szigorú feladatává volt téve, hogy minden adásvételt ellenőrizzen. Az ellenőrzést megkönnyítette az, hogy minden árúra, melynek természeti minősége azt megengedte, rá kellett sütni a város bélyegjelét. Ha a vásárbíró ezen jellel el nem látott árút talált, azt elkobozta. Az elkobzott árú értékének egy harmad része a városi bíróé volt. A vásárbíró 1457 óta rendes heti fizetést húzott. Kötelessége volt a tanácsnak, hogy kellő segédközegek által működését támogassa.³⁾ Azonkívül járt neki ruhára való posztó is.⁴⁾

A vásárosok már a középkorban fizettek helypénzt, mely a város jövedelmeihez tartozott. Ezen helypénz beszedése szintén a vásárbíróra volt bízva.⁵⁾ A forgalom meg-

¹⁾ P. v. j. k. 145.

²⁾ U. o. 146. V. ö. ezen tárgyra nézve *Gigl*, Geschichte der Wiener Marktordnungen vom XVI—XVIII. Jrh. Der Vorkauf. Arch. für Öst. Geschichte 35. 14.

³⁾ U. o. 159.

⁴⁾ *Rakorszky*: Rath. in Stadtrath. 31.

⁵⁾ U. o. 41. 1.

kivánta azt, hogy a vevők az általuk vett árúk súlya és mértéke tekintetében biztosítva legyenek.

A hatóság ez irányban is gondoskodott óvintézkedésekről. Ezekhez tartozott először is: a nyilvános mérleg. Erről tudjuk, hogy a XV. század óta a városház kapuja előtt volt fölállítva.¹⁾ Egy további ilyféle intézkedéssel találkozunk abban, hogy a város a XV. század közepe óta az úgy nevezett leöntőket tartotta, kiknek feladatához tartozott az űrmértékeket ellenőrizni. Tudjuk, hogy az űrmértékek folyadékokra nézve hordókban, tehát nagyobb mennyiségben az u. n. »dreyling« és fél »dreylingekből« állott. Egy dreyling magában foglalt 18 akót, a fél dreyling tehát 9 akót.²⁾

A kisebb űrmértékekhez tartozott a pint, a fél pint, a messzely³⁾ és fél messzely.⁴⁾

A nagyobb, tehát hordó számra menő űrmértékek bizonyos mennyisége, mely egy szekérre fért »fuder«-nek nevezetett. Mértékben pedig 1 és $\frac{1}{8}$ dreylinget tett ki.⁵⁾

Az imént említett felöntőnek az volt a kötelessége, hogy a borkimérésnél használt mértékeket megvizsgálja, vajjon helyesek-e vagy sem? Hogyha valamely korcsmárosnál hamis mértéket talált, akkor a korcsmárost nyilvánosan, büntetésből leöntötte.⁶⁾

A XV. század utolsó évtizedében kiadott bormérési rendszabály határozott intézkedést tartalmaz arra nézve, hogy a bormértékeket a városi hatóságnál be kell mutatni. Itt azok a város bélyegével láttatnak el (gehaymt). Ha valaki ez ellen vét, a városi bíróság öt belátása szerint büntetési meg.⁷⁾

Már az 1405. évi 2-ik végzemény mondotta ki azt,⁸⁾ hogy az ország minden helyén ezentúl egy és ugyanazon t. i. a budai mérték használtassék. Ki volt véve az úgynevezett hegyvám. A ki ez ellen vétett, összes árúinak elvesztésével bűnhődött.⁹⁾

¹⁾ *Rakorszky István*: Rathaus und Stadtrath 8 lap. Jelenleg a városház kapujának jobb oldali kőoszlopán a múlt században alkalmazásban volt hossz mérték (rőf) látható odaillesztve. Ez is régiesrégi ilyen irányu szokásra utal.

²⁾ V. o. Pozsony városi jogkv. 107. 109 p. és Lichner-Michnay Budai jogk. 276. l.

³⁾ *Rakorszky*: i. h. 24. l.

⁴⁾ »Angser« 1497. évi bormérési szabály.

⁵⁾ *Lichner-Michnay*: budai jogkönyv 280. l.

⁶⁾ *Rakorszky*: i. l. 24. lap.

⁷⁾ Az 1497. évi bormérési szabály. Lásd függ.

⁸⁾ *Zsigmond*: Decretm. 2 (minus) 1. 2. §§.

⁹⁾ U. o. 3. §.

A kereskedelemre döntő befolyást gyakorolnak még valamely országnak pénzügyi viszonyai is. Nagyon fontos, vajjon rendezettek-e azok vagy sem? Vajjon a fogyasztó közönségben megvan-e a pénz értéke iránti bizalom és vajjon tényleg a pénz értéke a külsőleg neki tulajdonított értéknek megfelel-e?

II. András ideje óta a királyi kamarának egyik főjogi forrását képezte az úgynevezett kamarai haszon. Ez nem volt más, mint az évenként beváltatni szokott új pénz veretési költségeinek megtérítése. Ezen terhet a fogyasztó közönségre hárították. Bizonyos, hogy a jelzett kamarai haszon érvényesítése fölötte terhes volt. A beszéd alól számosan igyekeztek ugyanis magukat kivonni, a miért is a kamara-grófok és pénzváltók sokszor igen mélyreható kellemetlenségeknek voltak kitéve.¹⁾

A közönség mindenféle ürügyet fölhasznált azon czélból, hogy a pénz kicserélését kikerülje. Mi volt tehát természetesebb, mint hogy a királyok az új pénznek kényszerrel való elfogadását rendeljék el. De azért egyes helyek, különösen a városok, az új pénzeknek kényszer-forgalmát nem látták szívesen. Azon voltak, hogy a különösen még a XIV. század elején forgalomban volt nagy mennyiségű idegen pénzt is használatban tarthassák. Pozsony város szintén ilyen állást foglalt el. A kényszer-pénzforgalom tárgyában Károly Róbert királyhoz fordult. A király, hivatkozással arra, hogy ámbár Pozsony város szabadság-leveleiben határozottan benne foglaltatik, hogy a király pénzverőit és az országban elfogadott pénzt területükön elfogadni tartoznak, azért mégis megengedi, hogy az újonnan vert pénzek elfogadására a pozsonyiakat kényszeríteni ne lehessen. Megadja egyszersmind a városnak azon jogot is, hogy kénye kedve szerint bármely pénzzel élhessen.²⁾

A királynak ezen, Pozsonyt illető kiváltsága, mely nagyon is jellemzi az akkori gazdasági viszonyokat, valószínű, hogy nem sokáig maradt érvényben. 1342. évben ugyanis a pénzverés módját és a pénzforgalmat illetőleg új országos, általában kötelező törvény jött létre. E törvény szerint a király a *körmöczy kamara grófságot*, mely Nyitra, Nógrád, Bars, Pozsony, Hont, Trencsén, Zólyom, Pest és Komárom megyék területére terjedt ki, *Ippolit* mesternek évi 800 márkáért haszonbérbe adja. A régi pénzeket újakkal váltattják be és e végett a kamara gróf mindig 1000 márka

¹⁾ *Fessler-Klein*: Geschichte v. Ungarn. II. kötet. 80. l.

²⁾ *Fejér*: Codex dipl. VIII. 2. 474. l. *M. Bel.* i. h. I. p. 154.

új pénzt köteles készen tartani. A beváltáshoz minden városban nyilvános mérleg állítandó föl. A nemes érczeket külföldre vinni nem szabad. Az újonan vert és így becserélt pénzek állandóan maradjanak a forgalomban. A kir. kamarának beváltási nyereménye minden portára vetett 3 garas által pótoltatik.¹⁾

A kamarai nyereménynek fizetése alól a *szabadsággal ellátott azon városok mentetnek föl*, melyek az új kamarai pénzeket elfogadván, azokat a forgalomba hozni igyekeznek. Különben — mint a törvény mondja, — nem általuk, hanem magok által fosztatnak meg szabadságuktól.²⁾

Ezen általános határozmányokkal szemben Pozsony városnak említett 1323. évbeli különjoga megszűnt. Van azonban még a XVI. században is nyoma annak, hogy szerettek a pozsonyiak ezen kiváltságukra hivatkozni.³⁾

Zsigmond királynak kisebb végzeménye szigorúan tiltja a királyi pénzeknek el nem fogadását. Ezen törvény a királyi városok hozzájárulásával alkottatott⁴⁾ és kimondja, hogy ha valaki a királyi pénzt elfogadni vonakodnék, elvesztésének büntetése alá essék.⁵⁾

Dívott a pénzverdéknek bérbe adása is. A pénzügy ezen kezelési módjával Pozsony város szoros összefüggésbe jutott.

A mint ugyanis állandó szokássá lett a pénzverési jogot egyes személyeknek — a kamara grófoknak — bérbe adni: Zsigmond király ezen szokást a városokra⁶⁾ is kiterjesztette. 1430. évi martius havában fölruházta Pozsony várost azon joggal, hogy az úgynevezett *quartinget*, vagy *firtinget* — mint azt másképp is nevezték, — verethesse.

A firting ezüst pénz volt. 500 darabot vertek egy tiszta márka ezüst és 5 márka réz vegyülékéből. Az éremnek egyik oldalán az apostoli kettős kereszt volt látható, a másik felén meg a szent korona. Négyszázdarab quarting tett egy arany forintot.

A pénzverés megkezdéséhez költségvolt szükséges. Meghatározta tehát a király, hogy a kincstár és a város a pénzverde berendezéséhez egyenlőképen 1200 aranyforinttal járul hozzá. Ezen összeg kezelési alapként mindig teljességében fentartandó, illetve hiány esetén a

¹⁾ Corp. jur. hung. Decem. Caroli I. 1442.

²⁾ U. o. 21. §.

³⁾ P. v. l. t. L. 21. No. 8b.

⁴⁾ Detm. Sigm. 1405: 18. 1. §.

⁵⁾ U. o. 3. §.

⁶⁾ Németországban ez már a VIII. században történt. V. ö. Schröder D. R. G. 507. l.

szükséghez képest az eredeti összegig kiegészítendő. A pénzverésből származó haszon megoszlik, a beruházott költség arányához mérten, a király és a város között. A haszon összegének évi megállapítása a királyi kamara részéről bizonyos ellenőrzést igényel. A király megbízta Rozgonyi György pozsonyi főispánt és ennek elhalálozása esetén időszerint leendő utódját, hogy a pénzverési költségek az ő ellenőrzése mellett évenként négyszer számoltassanak el.

A Pozsony városi kamara-grófságnak — pénzverdének — területe kiterjedt Pozsony, Mosony, Győr, Sopron, Vas, Zala, Nyitra és Komárom megyékre, az akkori Tótországra (mai Horvátország), úgy szintén Pozsony, Nagyszombat, Trencsén, Sopron, Komárom, Somorja, Tata, Lipótfalva, Dévény, Óvár, Nezsider és Kis-Márton városokra.

Ezen, a mint látható, igen terjedelmes részében az országnak senkinek sem volt megengedve, hogy ezüst vagy arany pénzt verjen, de még a pénznek beváltása is meg volt tiltva elkobzás terhe alatt. Pénzbeváltás csakis a pozsonyi pénzverdénél volt eszközölhető.

Ha pedig Ráczországból vagy más tartományból eladás céljából nyert ezüstöt hoznak a kereskedők, azt az egész területen senkinek másnak nem adhatják el, csak a pozsonyi pénzverdének. Hogyha mégis akad valaki, a ki ez ellen vét, annak ezüstjét a pozsonyi kamara javára elkobozzák.¹⁾ Láthatni tehát ebből, hogy a pénzverdével a nemes érczekkel való kereskedés és a pénzváltói üzlet is szoros kapcsolatban volt.²⁾

Nem múlt el sok idő, hogy Zsigmond király a pozsonyi pénzverdének jogait tetemesen megnagyvitte, sőt olyan hatáskörrel ruházta föl, mint a milyennel a többi kamara-grófságok bírtak. Ezek ugyanis a pénzverési jogot teljes mérvben, megszorítás nélkül gyakorolták.

Ugyancsak 1430-ban, június 24-én kelt levelében fölhatalmazta Zsigmond király a pozsonyi pénzverdét, hogy királyi ezüst pénzt minden érem-nemben, azon mód, alak, érték és mennyiségben, a mint azt más pénzverdékben verni szokás — verethet. Kiköti azonban a király, hogy minden költség a haszonból fődöztessék, de a haszon fele része a királyé, illetve a királyi kamaráé legyen. Az ellenőrzésnek főntemlített módját most is főntartották; a város évenként négyszer tartozik a királyi ellenőrök előtt leszámolni. A pozsonyi kamaragrófságnak, pénzverdének területe

¹⁾ *Fejér*: C. d. X. 7. 197. l.

²⁾ V. ö. *Maurer*: Städteverf. I. 297—308. l.

és a királyi pénzeknek mások által való veretésének tilalma (Németországban Münzbann) most is föntartatott az előbbi terjedelemben épúgy, mint a nemes érczczel való kereskedés és a pénzváltóüzletnek területi monopóliuma is.

Az előbbeni privilegium azonban még az által is bővíttetett, hogy a nemes érczekkel való kereskedés előjogként egyes pozsonyi polgárookra is ruháztatott. A pozsonyi polgárok és kereskedők t. i. bárhol létezzen is az országban fém-ezüst, azt ezentúl pénz vagy áru ellenében a pozsonyi kamara részére bárhol beválthatják.¹⁾

A király azután vajmi sürgősen igyekezett a pozsonyi pénzverdéből a kamarára néző hasznót értékesíteni. Már 1430. évi július 15-én, tehát még nem is egészen egy hónappal a második pénzverési privilegiumnak kiadása után, Bécsből fölszólítja a várost, hogy a pozsonyi pénzverdéből adjon Rozgonyi István főispánnak 2400 frtot quartingban, a Pozsonyban eszközölt erődítési munkálatok földözésére. Ezen kölcsönt törlesztheti majd a város olykép, hogy a pénzverés hasznából a királyra eső részt lefoglalhatja.²⁾

A pozsonyiakon azonban úgy látszik nem igen fogott a királynak ezen parancsa. A Husziták berontásától nagyon is lehetett tartani. Ezen veszély tehát eléggé indokolta, hogy a királyi vár, de a város maga is erődítési építkezések által jobban megvédessék. Indokolva volt tehát az is, hogy a király ilyen célokra kölcsönt fölvegyen.

Egy pár nappal az első parancsnak kiadása után a király kívánságát még sürgősebben ismétli.³⁾ Arról azonban már, vajjon ezen második sürgetésnek volt-e fogamatja vagy sem — tudomásunk nincs.

Az eddigi királyi kiváltságglevelek, melyek a szóban forgó tárgyra vonatkoznak, csupán ezüst pénz nemekről emlékeznek meg. Erzsébet királyné, V. László anyja, ki Pozsony város iránt mindig rokonszenvvel viseltetett s kihez a város mindig ritka odaadással ragaszkodott, — említi föl legelőször a pozsonyi pénzverdében készült arany-pénzeket. Ezt pedig olyan összefüggésben teszi, hogy abból arra kell következtetnünk, hogy a város az arany pénz nemeknél alkalmazásba vett ötvénynek (Legierung) törvényessége ellen vétett. A királyné jóakarólag szól a városhoz. Arra utal, hogy a pozsonyi pénzverde az ő jóindulatából áll fenn. Ezért figyelni tartozik a város arra, hogy az arany pénzek

¹⁾ *Féjér*: C. d. X. 8. 626. 629. l.

²⁾ Ugyanott 624. lap.

³⁾ U. o. 625. lap.

törvényes keveréke meg legyen. Meg volt ugyanis szabva, hogy egy márka tiszta aranyba 7 márka rezet szabad csak keverni.¹⁾

A pénzverés teherrel is járt. A haszon után adót kellett fizetni. Ezt kamarai haszon címén szedték be. Végére sikerült a városnak ez adó megszüntetését is kieszközölni. Hunyadi János mentette föl a várost ennek fizetése alól 1446-ban.²⁾

Ugyancsak Hunyadi János kormányzósága alatt kezdtek az éremegységre is nagyobb súlyt fektetni. A kereskedelem érdeke megkívánta az egynemű pénzértéket. Tartatatlan gazdasági állapotot szült azon körülmény, hogy az ország különböző pénzverdében különböző pénznemeket vertek nemcsak, hanem, hogy azok fémtartalma is különbözött egymástól. Hunyadi János végre 1447-ben meghagyta Pozsony városnak, hogy az itteni pénzverdében csakis ugyanolyan alakú pénznemeket szabad veretni, mint Budán.³⁾

Befejezésül talán nem lesz érdektelen megtudni legalább vázlatban azt is, vajjon Pozsonyban hol volt a pénzverde és nagyjában milyen volt a berendezése. Mindezt természetesen csak úgy tárgyalhatjuk, a hogy erre a hézagos forráshelyekből következtetni lehet.

Helyét illetőleg legelső adatunkat a városnak 1434-ből fennmaradt számadó könyvéből meríthetjük.

A pénzverde kezdetben a városház udvarán volt. Ugy látszik, hogy legalább kezdetben épülete fából készült.

1434-től 1444-ig a pénzverde körül csupa famunkálatok végeztek, a szükséges kemény tölgyfát a dévényi erdőből hozták ide. Valószínű tehát, hogy az épület maga is csak faalkotmány volt. A pénzverde faépületével összefüggött a pénzváltó üzlet helyisége is. (»Holz und laden zu der vexl pank.«⁴⁾)

1444-ben találkozunk legelőször kőműves munkálatokkal. Ekkor épültek az olvasztó kemenczék, melyeket fallal vettek körül.⁵⁾ A mondott évben a pénzverde még a város-

¹⁾ P. v. l. t. Lad. 21. No. 4.

²⁾ P. v. l. t. Lad. 19. Nr. 1.

³⁾ P. v. l. t. Lad. 21. No. 13.

⁴⁾ *Rakorszky*: Rathaus und Stadtrath 6. és 7. lap.

⁵⁾ P. v. l. t. 1444. év sz. k.

Ausgehen zu de(r) munes. It. am montag noch sand vlrachs tag hab wir gehat Im Rathaus 11 aribat die mort abgemacht haben vnd mortar vnd Stain vnd zigl den maurn zu geraicht haben zu dem Es gadem ofen. yden x d. win fcs xx. den. It am freitag vor Sand Margarethen tag hab wir gehat Im Rothaus III aribater dy mort vnd Stein vnd zigl den mauren zu geraicht haben zu den Smelczofen vnd hab geben yden x d. facit xxx d. winn.

házán volt. Később áthelyezték a Ventur utczában levő házba, melyet még mai napig »régi pénzverdének« (altes Münzhaus) hívnak. Ebben a pénzverés 1524-ig folytatott. Előbb azonban, már 1504-ben t. i. a városnak privilégiuma átszármasztott Fischer Jakab és Pesti Miklósról, míg a pénzverés joga változott alakban 1525-ben teljesen megszűnt.¹⁾

5. §. Harminczad.

Midőn a középkori pozsonyi kereskedésnek általános jellemzését megkísértlük, említés nélkül nem hagyhatjuk a Pozsony város gazdasági viszonyaival szoros összefüggésbe jutott királyi harminczad kérdését sem. A királyi harminczad külön kamarai hivatalnokok, a harminczadosok által az országba behozott árúk után vételeztetett be. Így tehát a királyi kincstárnak nem csekély jövedelmi forrását képezte. Ezen jövedelmi forrás azonban terhével az egyes kereskedőket sújtotta. Ezért nem csodálkozhatunk, hogy a pozsonyiak, kik a Dunán föl egész Bajorországba és Pozsonytól le a Duna mentén az ország belsejébe igen jelentékeny kereskedést űztek, mire a Duna kínálkozott természetes közlekedési eszközként, középkori fölfogás szerint azon voltak, hogy az őket és kereskedésüket sújtó 30-ad alól menekülni igyekezzenek.

Jakab gróf, pozsonyi bíró, már 1364-ben kieszközölte Nagy Lajos királynál, hogy a városi polgárok saját használatukra szolgáló élelmi szerek és posztó neműek után 30-adot fizetni ne tartozzanak.²⁾

1371-ben pedig Nagy Lajos király föntartotta ugyan az imént hivatkozott kiváltságnak érvényét, de kiemelte, hogy kereskedés céljából a városba be és a városból kivitt árúk után 30-adot a pozsonyiak is tartoznak fizetni.³⁾

1373-ban Nagy Lajos királynak a 30-adra vonatkozó kiváltsága már bővítést nyert. Kimondatott ugyanis, hogy Visegrádra és Budára viendő élelmi szerek nemcsak vám-, de egyúttal harminczad mentesek is.⁴⁾

Legfontosabb azonban a szóban forgó tárgyra vonatkozó kiváltságok közül az, melyet 1374-ben adott ki Nagy

¹⁾ *Rakovszky*: Alterthümliche überlieferungen von Pressburg I. Mittelalterliche Topografie I. Vortsetzung.

²⁾ *Király J.*: Pozsonyi nagydunai vám- és révjog. 25. lap.

³⁾ *Féjér*: C. d. IX. 7. 309. l.

⁴⁾ *Féjér*: C. d. IX. 4. 569. l.

Lajos Pozsony számára. Ebben már a pozsonyi polgároknak általános harminczad-mentessége van elismerve és pedig olyképen, hogy ezen mentesség az árúknak minden nemére kiterjesztetett.¹⁾

1380-ig a harminczad, a mint látszik, kizárólag az országba behozott árúk után szedetett be. Ekkor azonban királyi rendelet úgy a be-, mint a kivitt árúkat is megterhelte a harminczaddal. Lehet, hogy ezen szokás csakis az ország egyes részein kapott lábra és hogy talán csak a borkivittelt nehezítették meg így. Elég az hozzá, hogy Pozsony, mint kiváló bortermelő város, érdekeit látta megsértetve az által, hogy csereszterződések megkötésekor a bejött kereskedőknek meg kellett fizetniök a beviteli harminczadot árúik után, azután meg újra a cserébe kapott bort is megharminczadolták. Ennek következtében az idegen kereskedők egyre elmaradoztak a pozsonyi piactól és gyérebben látogatták azt.

A város, hogy helyre állítsa forgalmának régi élénkségét, kéréssel járult 1384-ben Mária királynéhez, hogy változtatna és segítne ezen a város érdekét sértő állapoton.

A királyné segített is a pozsonyiak sorsán. Állandóan ugyan nem, de legalább ideiglenesen. Meghagyta ugyanis Nambusculi de Florentiának, a harminczadok grófjának, hogy egy éven át még a régi mód szerint szedesse a harminczadot Pozsonyban, úgy a mint az 3—4 évvel ezelőtt történt. A cserebort t. i. külön ne harminczadoltassa meg.²⁾

A be- és kivitt árúknak megharminczadolása országos törvénynyé csak 1405-ben vált. Ekkor Zsigmond királynak kívánságára az országgyűlés hozott ilyen értelmű törvényt.³⁾

A harminczad beszedési helye iránt a középkorban nem viseltettek a városok könnyel. Nem igen szerették, ha a harminczadolás az ő területükön történt. Ennek oka azon fölfogásban keresendő, hogy akkor, midőn a város területén történik a megharminczadolás, a kereskedők kerülük a várost, talán inkább másfelé mennek. Ezért tiltakozott Pozsony város az ellen, hogy a harminczadszedésnek helyeként Nagy Lajos király által Pozsony jelöltetett ki. Ezért igyekeztek Zsigmondnál, akkor még az ország »gyámjánál« 1385-ben kieszközölni a pozsonyiak, hogy a harminczad szedés Pozsonyból helyeztessék el másvalahová. Zsigmond megígérte a városnak, hogy mihelyt Győr és Sempthe ha-

¹⁾ U. ott, IX. 4. 571.

²⁾ *Fejér*: C. d. X. 3. 14. l.

³⁾ Sigism. Decr. II. Art. 16.

talma alá kerül. a harminczad szedést is visszahelyezi ezen városokba.¹⁾

Ugy látszik azonban, hogy Zsigmond ezen ígéretet be nem váltotta. Legalább adatunk arra, hogy a harminczad-szedés Pozsonyból áthelyeztetett volna más valahová — nin-csen. Az azonban tény, hogy a harminczad, melynek más helyen való beszedését a város olyan nagyon óhajtotta volna, nemsokára igen szoros kapcsolatba jutott a várossal.

Erzsébet királyné ugyanis pénzszükségekben lévén, a várostól 7333 arany forintot vett kölcsön. A visszafizetés olyként állapítottatott meg 1442-ben, hogy a város zálogba veszi a pozsonyi harminczadot. Ezt addig tartja meg, míg a királynénak adott kölcsönösszeg a beszedett harminczadból le nem rovatik.²⁾

A zálogszerződésnek fennállását V. László király 1453-ban Bécsben erősítette meg.³⁾ Ugyanezen évben V. László nemcsak a pozsonyi, de egyúttal a budai, oroszvári, sopronyi, ujbári, szakolczai, szempczi és nezsideri 30-adot is Pozsony városnak adta hérbe.⁴⁾ Egy évvel később ezen bérviszony 12 évre hosszabbított meg.⁵⁾ Az évi bérösszeg 4000 frttal állapítottatott meg.⁶⁾

A harminczadnak kibérlése Pozsonyban 1518-ig tartott. Ekkor, minthogy az országgyűlés azt rendelte el, hogy az összes királyi haszonvételek, melyek hérlet által értékesíttetnek, a királyi kincstár kezébe visszaszolgáltatandók, II. Lajos leirata következtében a pozsonyi harminczad is, melyet akkor Sárkány Ambrus és Solczer Jeromos tartottak kezükön, szintén vissza bocsájtatott a királyi kincstár kezére.⁷⁾

Azon időből, midőn a kamarai harminczad-jogot a város kezelte, a harminczadosok által vezetett számadási könyvek közül egy példány — t. i. az 1457. évbeli — ránk maradt.

A mint a városi perkönyvből a városnak Augsburg, Nürnberg, Köln-felé terjedő kereskedelmi összeköttetései-re következtetni lehet, úgy a »Tricesimale« a külkereskedésnek nemcsak másfelé fejledező irányáról, de egyúttal az árúczik-kek minőségéről is igen érdekesen tanuskodik.

¹⁾ *Fejér*: C. d. X. 3. 20. l.

²⁾ P. v. l. t. Lad. 5. No. 33.

³⁾ U. o. No. 33b.

⁴⁾ U. o. No. 39a.

⁵⁾ U. o. No. 39b.

⁶⁾ U. o. No. 39a.

⁷⁾ P. v. l. t. L. 5. No. 62.

A XV. században megnyíltak a kereskedelmi összeköttetések Kölnbe, Aachenbe, de különösen Lengyelországba, Cseh- és Morvaországba.

Lengyelország, Brünn és Olmütz különösen posztónevelőkkel űzte igen nagy mértékben a beviteli kereskedést.

A budai, ó-budai, győri, szentgyörgyi kereskedők nyugatfelé voltak kénytelenek érinteni Pozsonyt. Így tehát Pozsony a be- és kiviteli kereskedésnek igen fontos gócpontjává lett. Kiváló kereskedelmi összeköttetésben állott Bécs várossal is. A Bécsből Pozsonyba hozott és megfordítva kivitt árúk a legkülönbözőbb változatosságot mutatják. Pánczélók, lándzsák, ruhaneműek, de különösen kalapok, nadrágok, gyolcsneműek, üvegek, kések, vasedények, bors, narancs, papír, szörme-árúk, lovak, ökrök, fából faragott tálak, övek, cserépedények képezték leginkább a kereskedelmi forgalom tárgyait. Elég élénk azon kép, melyet a »Tricesimale« a pozsonyi kereskedésről szemeink elé tár.

Ezen, a kötelmi jogot általában érdeklő viszonyok tárgyalása után térjünk át a tulajdonképeni kötelmi jogra.

C) A kötelmi jog alapja.

A kötelmi jog a népek jogában legkésőbbben fejlődik. Azért a régi jogemlékek között leggyérekbbek a kötelmi jogra vonatkozó följegyzések.

A pozsonyi városi jog és iudicatura a későbbi középkorból származott ránc. Innen magyarázható, hogy a népek jogát jellemző érintett hiány nem ötlük annyira szemünkbe. A városi jogok, fejlődésük processusán keresztül menve, leginkább a kölcsönös érintkezés eredményeit tüntetik föl.

Ezeket az ipar és kereskedelem szüli.

A kölcsönös érintkezés teremti meg a kötelmi jog legszükségesebb intézményeit. A kötelelem létrejöttének egyik alapja a szerződés, azaz a jogviszonyok létesülésére vonatkozó kölcsönös elhatározás. Másika pedig a kár. Ez kölcsönös akarat megállapítás nélkül teremt dologhozi jogot.

a) A szerződések.

A szerződés alapja a kölcsönös akarat-elhatározás. Ez a szerződésnek lételeme; létrejöttének szükségszerű első

föltétele. Kérdés tárgyát képezheti, vajjon a szerződés érvényessége egyedül a létrejött elhatározás megtörténtétől tetetik-e függővé, vagy pedig attól is, vajjon az akarategység külsőleg is olyan tények által igazoltassék, melyek az akarategység létrejöttének lételemévé lesznek. Az utóbbi esetben, ha a szerződés külső jelei hiányzanak, az akarategység egy magában véve a szerződés érvényességéhez nem elegendő. Az akarategységet olyannak tekintik, mintha az létre sem jött volna. A régi germán jogban a jelképes cselekvények a szerződések létrejötténél szerződési lételemet képeztek. Ezért érvényességük ezektől függött. Ha a külső jelvényes cselekmények hiányoztak, az akarategységnek pusztán létrejötte még a szerződésnek érvényességét nem tételizte föl.¹⁾

Vajjon a pozsonyi városi jogban a legrégibb időkben szintén szerepeltek-e ilyen külső szerződési lételemek, melyek érvényességi föltételt képeztek, — arra adatunk nincs. Mi a szerződéseket csak olyan időből ismerjük, a mikor a külső cselekvények előbbi jelentőségükből — ha volt is ilyen — már teljesen kivetkőztek.

Pozsonyi jog szerint a szerződés létrejöttéhez a feleknek kölcsönös akarategysége teljesen elegendő. Ennek előfeltétele azonban a szerződő feleknek akaratképesége.

Az akarategység, ha határozottan kifejezésre jut, — szerződést létesít. Egyéb formaságokhoz kötve nincs.

A szerződések megkötési alakja föltűnik mint teljesen magán jellegű megállapodás tanúk nélkül. De előfordul tanukkal is. Látjuk az akaratmegállapodást mint a közhatóság előtt létrejött szerződéseket. A tanuk jelenléte a szerződések létrejötténél nem érvényességi kellék. Ezek csak megkönnyébbítik azt, hogy tagadás esetén a szerződés létrejöttét bizonyítani lehessen. (Ügyleti tanuk.)

A tanuk különben, a mint látszik, pozsonyi jog szerint eredetileg nem is voltak ügyleti bizonyságok, hanem szereplésük a kezességből indult ki. Erről azonban illő helyen lesz szó.

1. §. Az ajándékozás.

Valamely vagyonnak ellenérték nélkül, csupán bőkezűségből való átengedése képezi az ajándékozást.

¹⁾ Dr. H. Brunner: Geschichte u. Quellen des deutschen Rechts. 252. l.

A középkor kiválólag a vallásosságnak a korszaka. A vallásosság a jogéletre fontos befolyással volt.

Az egyházi alapítványok gyarapítása, misealapítványok létesítése, egyházak építése olyan czélok voltak, melyek valamely vagyonnak liberalitásból való átengedését különösen indokolták.

Már fentebb volt alkalmunk több helyen erre utalni. De világiak között is történtek ajándékozások. Nem maradtak ugyan ránk olyan ajándékozási szerződések, melyek az átadás czímeként egyenesen ajándékozást említenek föl, de vannak okirataink, melyeknek tartalma egyenesen ajándékozásra utal.¹⁾

Természetszerű dolog, hogy az ajándékozás a testi átadás tényével fejeztetvén be, csakis ingatlan dolgoknál kívántak erről külön okiratot, hogy ennek alapján — legalább a későbbi korban — a tulajdonjog a városi telekkönyvbe is bevezettségé.

2. §. A meghatalmazás.

A meghatalmazási szerződés a városi jogéletben sűrűn előfordul.

A férj a törvényből kifolyólag feleségének volt meghatalmazottja. A peres eljárásban divtak ugyan meghatalmazottak, de leginkább csak bizonyos személyek érdekében, kik ügyeik önálló vitelére képesek nem voltak. Ilyenek a nők, kiskorúak, papok stb.

Mínthogy ezen személyeknek képviselőtében többet látunk, mint egyszerű meghatalmazást,²⁾ ezen viszonyról már a gondnokság tárgyalásánál tettünk említést.

A pervivők — fursprecher — nem voltak tulajdonképeni meghatalmazottak. A középkori per szigorú alakításokhoz volt kötve. Ha a bíróság előtt ezen formaságok ellen vétett a peres fél, a per ezen okból veszendőbe mehetett.

¹⁾ Ersam weise lieb herrn! Ich thue Euch wissen, Das ich Niclas Grünenwald hab vber geben meiner lieben muetter hanns Grüenwaldin den weingartn genandt in der pasat zu thuen vnd zu lassen wie Sy das verlust. Es sey zu verkauffen oder zu versetzen In welcherlay vrsach Sy wil oder sy verlust; Des ist Sy frey vnd ledig an aller zwsppruch von mir etc. Geben zu Wien an Sand Jorgen tag alls man Schreihbt tausent vierhundert vnd in dem newnzigisten Jar. (L. S.) Pozs. v. l. t.

²⁾ V. ö. Brunner: R. G. II. 352. l.

Ezért tarthattak maguknak a felek szószólókat. Ezek azonban nem önállóan jártak el, hanem minden nyilatkozatuk a jelenlévő félnek azonnal való megerősítésére szorult. A korábbi időkben csak az említett nem teljes önállósággal bíró személyek képviselői nevezhetők meghatalmazottaknak, de a kifejtett okokból ezek inkább a curator ad hoc jellegével bírtak, mint a meghatalmazottával.¹⁾

A középkor utolsó évszázadaiban a pozsonyi jog rendszerében már találkozunk a bíróságok előtti meghatalmazásokkal is; és pedig eléggé sűrűen. Erről a perjogban szólunk még bővebben.

A peres eljárásnál kívül is szokásban volt a meghatalmazási szerződés. Vagyonjogi átruházások alkalmából, ha egyik-másik fél nem személyesen járt el ügyében, külön meghatalmazási okiratra volt szükség. A meghatalmazott a szerződésben foglalt jogkörrel a meghatalmazó nevében minden irányban jogérvényesen járhatott el.²⁾

A meghatalmazási szerződés keletkezésének oka egyrészt a helyi távolság vagy más akadályokban keresendő, melyek azt tették szükségessé, hogy a meghatalmazó jogainak érvényesítését másra bízza.

3. §. A kölcsön.

A szerződések között a kölcsön egyike a leggyakrabban előforduló alakoknak.

Helyettesíthető dolgok adatnak át más valakinek ugyanazon mennyiségben és minőségben visszaadás kötelezettsége mellett.

A legelterjedtebb és legfontosabb helyettesíthető dolog, — a pénz. Általános csereeszközként van elfogadva.

¹⁾ V. ö. Schröder : R. G. 709. l.

²⁾ Ich Niclas Geldung mitburg zu Wien. Beckchen, das ich der Erbern frauen Wolfgang Geyrin mit burgerin zu Prespurk meine volkomenlichen gewalt vbergeben hab von meynen weyngarten In der Tunaw leyttten, gelegen neben den karapht zu nagst der Tunaw, also das die obgenandt Wolfgang Geyrin an meynen stat den weyngarten hat auff zu gebn dem Erbern Nikl Görnig, In auch genugsamlich verfertigen In dem Grundpuech. Auch das gelt vmb den weyngartm ein zu fechsen, der zu merer glawbeniss hab ich gepets die Ersamen fürsichtigen mert Öhem, Gorg Stubenperg, baid mitburg zu Wien, das sy ire betschadt haben auf gedrugkt doch In vnd Irm. Erben an schaden. act. zu Wien Ann freytag nach Pongracz Anno dom. tawsent funff hundert vnd Im Zwelfftn Jar. L. S. L. S. (P. v. l. t.)

A kölcsön tárgyát is ennél fogva leginkább az általános csereeszköz, a pénz képezi. Eredetére nézve mint tartozási szerződés (Schuldvertrag) a germán jogban későbbre teendő mint a készértékbeli szerződések. (Baarverträge.) Alapja a fogadási szerződés (Wettvertrag). A fogadás tárgya zálogként adatik át a teljesítésnek biztosításaként. Ha a teljesítés meg nem történik, úgy a szerződést szegő fél büntetésből vesztí el a zálog tárgyat. Kötelem ebből nem származik. A germán jog a zálog tekintetében igen dispositív természetű.

Minden lehetett a zálog tárgya. Ember is. Az emberzálogból lett a kezességi szerződés, s midőn az önkezes-séget fogadta el a jogélet, akkor már kötelmi jogi oldala lépett előtérbe az eredeti zálogszerződésnek. A zálog tárgya maga (a festuca, mellyel a kezes állíttatott) álzaloggá lett s a kezesből lett önkezes — azaz az adós.¹⁾ A régi készértékbeli szerződések kizárólagossága megszűnt. Bekövetkezett az adósnak vagyonjogi kötelezettsége.²⁾

Kölcsönszerződések a középkorban leggyakrabban zsidókkal kötettek. Ennek az oka főleg az volt, hogy az egyház a kamatszedést a kölcsönbe adott tőke után roszallotta, sőt tiltotta is. Ezen tilalom persze a zsidókra nézve nem állott fenn, s így a zsidókölcsönök napirenden voltak. Gyakran megesett, hogy a kamattartozás majdnem fölemész-tette az adós vagyonát, s ha találkozott valaki, ki az adósokat az uzsorások kezei közül kimentette, és az adós hitelezőjénél adósságát konvertálta, ez mindenesetre rá nézve nagy jótétemény vala. Pozsonyban találkozunk többször ilyen esettel, hogy az adóst biztos bukásától ilyen kiváltás mentette meg.³⁾

A kamatláb a középkorban igen magas volt; Pozsonyban 1376-ban a kamatláb maximumát a városi szabályrendelet szabályozta. A kamat az időben hetenkint volt fizetendő és pedig egy font fillér után két fillér, egy font fillérnél kisebb összegnél pedig, 60 fillér után hetenkint egy fillér.⁴⁾ Ez a kamat, ha utána számítunk, $43\frac{1}{2}\%$, illetve $86\frac{2}{3}\%$ százalékot tett ki.⁵⁾ Kevesebb kamatot szabad volt kikötni, de többet nem. Ezen statutumból következtethetjük azt, hogy

¹⁾ Schröder : R. G. 56, 57.

²⁾ U. o. 282. 283.

³⁾ Actionale prot. It. Agnes, des nikel lamp Witib, hat vor uns offenleichen v'gehen, dassy gelten scholl dem wenigen henslein vnd all sein erbm XIII phunt chlain phenig, do vmb er sy aus den Juden gelost st. stb. 1406.

⁴⁾ Zsidó jogkv. 1.

⁵⁾ Dr. Kohn S. : A zsidók tört. Magyarországon 170. l.

akkor, midőn az meghozatott, meghozatalának oka az volt, hogy a városi lakosok igen el lehettek adósodva. Kézzel foghatólag bizonyítja ezen föltevésünket Zsigmond királynak a zsidó kamatokat illetőleg 1392-ben hozott határozata. A szőlőművesek sínylődtek ekkor nagy nyomorban; a szőlő művelést zsidókölcsönök segítségével voltak kénytelenek eszközölni. Hozzájárult még az is, hogy ezen évben tavaszi fagyok voltak, melyek a szőlők legnagyobb részét tönkretették. A város e csapások közt nem tudott magán másképp segíteni, mint hogy a királyhoz fordult és elpanaszolta neki a polgárok nyomorát, kérvén őt, hogy segítsen a bajon.

Zsigmond elemi csapásnak vette a bajt s királyi hatalmánál fogva olykép határozott, hogy a város lakosai a kamat fizetésének kötelezettsége alól fölmentetnek, csak magát a tőkét tartozniak vissza fizetni.¹⁾

A szabályrendeletileg megállapított maximális kamatláb nem volt maradandó. 1436-ban adott ki Zsigmond király Prágában a magyarországi zsidók részére egy oklevelet, melyben a többek között a kamatláb felől is határozott. Ha a kölcsönszerződés alkalmával más alacsonyabb kamatláb ki nem kötöttet, úgy száz dénár után hetenkint két dénár volt fizetendő.²⁾ Ezen kamatláb 104⁰/₁₀₀-nak felel meg!³⁾ Ez adatok eléggé illusztrálják az akkori pénzkölcsönöket érdeklő viszonyokat. Az egyháznak volt elég indoka, hogy a kamatszerződést rosszalja és tiltsa.

A zsidókölcsönökre vonatkozólag Mátyás király 1475-ben azt rendelte el, hogy a pozsonyi zsidóknak megkeresésére idegenek a zsidók irányában fennálló tartozásaik miatt nem tartóztatandók le; sem személyükre, sem javaikra nézve eljárás alá nem veendő.⁴⁾

A zsidóbiróság hatásköre tehát ezen királyi intézkedés következtében lényegesen csorbult.

4. §. A csere és adás-vevési szerződések.

A természeti népek nem igen kedvelik a liberalitást. Szerződéseik azért rendesen készértékbeliek (Baarverträge). Nem ismerik a teljesítés, az evictio iránti eljárást. Jogvédelemben csak a teljesítés szakadatlan cselekménye által

¹⁾ *Fejér*: C. d. X. 5. 342. l.

²⁾ U. o. X. 7. 768. l.

³⁾ Dr. *Kohn* mint fent 307. l.

⁴⁾ P. v. l. t. Lad. 20. No 64.

létesült tényleges állapot részesül. Lassan fejlődött ki csak e mellett, a mint láttuk, a tartozási kötelem (Schuldvertrag) és pedig német jog szerint a fogadási szerződésből.

A csere- és adás-vevési szerződés a készértékbeli szerződéseknek legkiválóbb alakja.¹⁾

Az ipar és kereskedelem őskorában születik meg a csereszerződés.

Egyik dolog a másikért, mely az egyik szerződő félnek meg van és nélkülözhető, a másiknak pedig szükséges és nincs meg, adatik át egyik kézből a másikba. Ily módon egésszítették ki a népek mindennapi szükséglete.

A fejlődés további folyamában már nem árú árúért, hanem árú pénzért cseréltetik be, mely állandó csereeszközként szerepel.

Ez tehát az adás-vevési szerződés. Az adás-vétel azonban teljesen nem zárta ki a csereszerződést. A csere megmaradt állandó jogügyletnek a mai napig is.

Számtalan esetben egy bizonyos vagyontárgy kívántatik más vagyontárgy ellenében, így követelvén meg azt két szerződő félnek különleges érdeke. Előrehaladottabb gazdasági viszonyok között azonban a csereszerződés az adás-vevés által inkább háttérbe szoríttatik és ritkább szerződési alakká változik.

Az adás-vevési szerződések külalakjára nézve az áll, mi a szerződésekre általában; írásbeli megkötését a szerződésnek a XIV. században szokásba jött telekkönyvi rendszer segítette elő.

A mint már a tulajdonszerzési módoknál is megemlítettük, a szerződést lehetett úgy magán, mint közokiratban is érvényesen létesíteni. Ha a szerződő felek helyben valának, úgy a városi hatóság előtt kötötték meg leginkább a szerződést, hogy az a városi könyvbe, vagy pedig a telekkönyvbe is bevezettségük.

Ennek alapján történt meg a tulajdon változás telekkönyvi beiktatása.

Lényeges kellék az adás-vevési szerződés megkötésénél a vételár; ez, ha lefizettetett, az írásbeli szerződésben föl szokott említetni, úgy az is, hogy a vétel tárgya a vevő korlátlan tulajdonába átmegy. De az eladó jogos tulajdonért szavatol és tartozik a vevőt a jogtalan igények ellen a város joga szerint megvédeni.²⁾

¹⁾ V. ö. Schröder : R. g. 53., 54. l.

²⁾ Fassa est coram nobis . . . quod . . . domum . . . vendidisset ymo vendidit . . . LXXX. lb. plene percepit perpetue possidendam tenendam et habendam et cum eodem domo ad ipsorum libitum

Határozott utalás ez a régi germán jogban előforduló *firmatióra* t. i. a tulajdon átruházásának harmadik részére, mely *actus* a tulajdonjognak megerősítését képezte.¹⁾

Az eladó ezen szavatossága a vevő irányában azonban bizonyos határidőhöz volt kötve. A városi jogkönyv első része erre vonatkozólag határozott szabályt tartalmaz; a jelzett időt egy évre és egy napra teszi. A városi *iudicatura* szigorúan ehhez tartotta magát.

1427-ben adta el Mainhart Mihály pozsonyi polgár a tulajdonát képező házát Reynes Jánosnak. Az adás-vevési szerződés megkötése alkalmával tudtára adta az eladó a vevőnek, hogy ezen a házon van dologi teher, mely a sz. Mártonhoz címzett templom javára szól. 1428-ban keresetet adott be a vevő az előbbeni tulajdonos ellen és előadta, hogy a szerződés megkötésekor csak 3 font 40 dénár teherről volt szó, most azonban a templom 4 font és 40 dénárt követel; térítse meg tehát ezen különbözetet Maynhart Mihály. Maynhart Mihály azzal védekezett, hogy felperest el kell utasítani keresetével, mert ő a jog ellenére nem értesítette erről alperest egy évnek és egy napnak leforgása alatt.

Alperes az értesítés meg nem történtét tagadásba vette; állította, hogy az értesítés a városi jog által előírt időben általa megtörtént. Erre alperes esküre kínálkozott arra vonatkozólag, hogy az értesítés felperes által elmulasztott. Reynes János az esküt elengedte alperesnek, s így történt meg, hogy felperes pervesztessé lett.³⁾

vendendo obligando donando commodando habere debent facultatem . . . acta feria quarta proxima post diem beati anno domini M^o CCC^o quarto. Assumpsit quod predicta Cristina eundem Stephanum at Annam uxorem eius et heredes eorum ratione predictae domus contra quoslibet impetitores defensare lege civitatis nostre conquirente.

¹⁾ Dr. Quitzmann: Älteste Rechtsverfassung der Baiwaren. 161. 168. lap.

²⁾ P. v. j. k. 81.

³⁾ Actionale protocollum. Cunradus Kyezmagn Iudex. Es ist fur vns kumen in offne Schranu fur gerichte Hanns Reynys vnd hat zugesprochen vnd geclagt auf den Michel Maynhart von des Haws wegen das Im den Michel Maynhart vorkauft hat. Wie das er Im dasselbig haws verkauft hab, mit dreyen phunt wiener XL d. diensts. vnd er von den korherrn der Kyrichen sant Merten genant, betwungn vnd furpas beswert wer also das er In von dem selben haws dienen must, vyer phunt vnd LX. d. So antwortet der Michel maynhart: Er getrawet Got vnd dem rechten, er wolt des Stat rechten genyessen wenn er het Im das In Jar vnd Tag nicht zu wissen gatan noch auch daran In nicht gemahnt, noch keinen zuspruch von desselben wegen zu im nicht getan. So wider sprach der obgenan hans Reynys, er hett Im Innwendig Jares vnd Tages das zu wissn getan vnd gemant noch den Statrechtn. Des tratt In

A városi jog által meghatározott ezen értesítési idő, melynek elmulasztása a jogigény elvesztését vonta maga után, tehát más szavakkal elévülés foglalt helyet — az adás-vétel egy bizonyos neménél nem kívántatott meg, illetve nem következett be.

Ha t. i. valaki borát a tókeről adja el és a tized kötelezettségét elhallgatván, arról mi kikötés sem történik, akkor, ha e tárgyban meg nem egyeznek a felek, az eladó rosszhiszeműségének méltó büntetéseül köteles megfizetni a tizedet.¹⁾

Ha a vételár azonnal ki nem fizettetett, akkor a vásárlás hitelbe történt; a vételár képezte tehát ilyen esetben a vevőnek tartozását. A középkorban előforduló követeléseknek igen nagy része ilyen adás-vételi ügyletekre vezetendő vissza. A kereskedelem hozta ezt magával. A külföldi kereskedők szívesen rábízták áruikat, illetve hiteleztek azok vételára fejében a házakkal és egyéb ingatlannal bíró pozsonyi polgároknak, de meg is követelték az ingatlanokat követeléseik ellenében zálogként.

A zálogjog tárgyalása alkalmával szó volt már ezen elzálogosításokról. Itt elég arra hivatkoznunk, hogy azok eredetileg leginkább azon adás-vételi szerződésekre vezetendők vissza, a melyek a polgárok kereskedelmi összeköttetései és hitelbe történt ügyletei következtében keletkeztek.

A kereskedelmi forgalom hozta magával, hogy a férj mint kereskedő hazuról sokszor hosszabb időn át távol volt. Ilyenkor eshetett meg, hogy a nők könnyen hiszékenyséjüknek lettek áldozataivá — hiteleztek férjeik nevében és a hitelbe adott összeg ezután elveszett.

A városi jogkönyv a kereskedelem megóvása tekintéből állította föl azon jogelvet, hogy az asszony férjét csak 12 dénár erejéig kötelezheti (ferniürchen.)²⁾ jogérvényesen. Kivételnek csak akkor van helye, ha az asszony maga fog-

zu lawken der obgenant michel maynhart vnd wold In dofur noch den Rechtn mit einem ayd gesworen haben. Do begab der ebenant hans Reynys vnd derlyes den vorbn. Michel Maynhart des aydes vnd des swern mit gutn willn, vnd also ist der vorbenant hanns Reynes des obbenantn zuspruchs noch dem Rechtn auspliebn, vnd der obgenant Michl Maynhart vnd seine erben sein von des obgen zuspruchs wegen vom hanns Reines vnd von seinen erben frey quitt vnd ledig an allen anspruch furpas, In kunftigen Czeiten. Act. a°. dm. etc. XXV. feria IIII. Ante conversionis Sti. Pauli.

¹⁾ P. v. j. k. 95.

²⁾ Verwurchen = verwirken. Schmeller: Bayer. Wörterbuch 4. 143. l.

lalkozik üzletszerűen kereskedéssel, akkor ő is úgy felel ezen adósságokért, mint a férj maga.¹⁾

Az adás-vevéseknek egyik neménél külön, hatóságilag engedélyezett közvetítőkkel találkozunk. Jobban mondva talán szakértők ezek, és egyúttal alkuszok is. Az úgynevezett borkóstolókat (weinkoster) értjük. Ezeknek díja meg volt szabályrendeletileg szabva, — nehogy az őket igénybevevő közönség kárt szenvedjen.

A szabályrendelet szerint, ha a borkóstoló az adás-vételi ügylet megkötésénél jelen van és a vevőt elhozza az eladóhoz, akkor az eladó ad neki egy forintot, a vevő pedig kettőt fizet. Ha azonban nincs jelen az ügylet megkötésénél, akkor az eladó mivel sem tartozik neki, csak a vevő fizet egy forintot.²⁾

A városi jog természetesen az egy egészet képező ingatlan jószág testnek szétdarabolását nem pártolta. Ha azonban örökösödési osztályok, előörökösölések vagy más okokból ez mégis bekövetkezett, oda igyekezett, hogy az ilyen szétdarabolt birtoknak újonnan egy kézbe való egyesítését elősegítse. Ezért alkotta meg szabályrendeletileg azon szabályt, hogy ha valaki egy természetben megosztott ház vagy szőlő valamely részét eladja, úgy a szomszédosokat meg kellett azzal kínálnia. Ha azt nem tette, akkor a szomszéd, kinek tehát elővásárlási joga volt, a más valakivel megkötött adás-vételi szerződést megtámadhatta.³⁾

5. §. *A bér- és haszonbéri szerződés.*

Valamely elhasználatlan dolognak valamely árért ideiglenes használatra való átbocsátása általában bérszerződést hoz létre. Ha a használat tárgya megmunkálás, azaz személyes fáradság nélkül használható, úgy egyszerűen bérrel, — ha azonban csak személyes fáradsággal használható a kitűzött célra, úgy haszonbérrel állunk szemben.

Bérvizonyokkal a városi telkeken igen gyakran találkozunk. Természetes dolog, hogy az idevaló háztulajdonosok olyanoknak, kik iparúzés, vagy más okokból a városba jöttek, de saját házuk nem volt, lakrészeket adtak bérbe.

A lakbér viszonyokat tehát már korán rendezni kellett.

¹⁾ P. v. j. k. 31.

²⁾ P. v. j. k. 131.

³⁾ P. v. j. k. 56. Régi Germán jog szerint v. ö. a »Gauerben« intézményét.

Épen olyan fontos volt a pinczehelyiségeknek bérbe adása is. Számos szőlőbirtokosnak nem volt a városban saját pinczéje. Minthogy azonban a szabályrendelet mindenkinek, lett legyen az akár világi, akár egyházi személy, szigorúan meghagyta, hogy a nem városi területen termesztett bort sz. Márton napjáig mind be kell hozni a városba, — ezen napon túl a bornak bevitele meg lévén tiltva,¹⁾ — azoknak, kik a bort esetleg a város területén el akarták adni, nagyon is érdekükben állott, hogy a bort itt el is helyezték.

Minthogy a forgalom élénkségénél fogva igen gyakran megesett, hogy a városba behozott és valamely alkalmas pinczehelyiségben elhelyezett bornak rövid idő múlva akadt vevője, miáltal a bérbeadónak érdeke szenvedhetett, meg kellett szabályrendeletileg állapítani azt is, hogy a bérbeadó a bornak egyszerű beállítása folytán már bérlőnek tekintessék.

Szól is erről a városi jogkönyvnek első részében található rendelkezés. Ha t. i. a bor beállíttatik a pinczébe és két, vagy három napig benne áll és ezután eladatik, akkor a bérbevevő az egész bérösszeget köteles megfizetni.²⁾

A béridő tartamát azon esetre, ha az a bérszerződés alkalmával külön meg nem határoztatott, — szintén meg kellett hatóságilag szabni.

A béridő egy év. Ez kezdődik sz. Mihály napkor és tart jövő sz. Mihály napig. Ha a bor sz. Mihály nap után csak egy napig is benne hagyatik még a pinczében, akkor a bérszerződés hallgatag egy egész évre tekintetik meghosszabbítotttnak.³⁾

Ebből világos, hogy a bérbe vevőknek nagyon is érdekükben volt, hogy a bérbeadókkal a szerződés tartamát külön meghatározzák. A szabályrendelet felettébb kedvezett a háztulajdonosoknak. Ha hosszabb időre adattak bérbe a házak vagy egész lakrészek, úgy a szerződés megkötésekor rendszeren kikötöttet az, vajjon ki viseli a közterheket és a javítási költségeket. Rendszeren a bérbeadóra hárultak ezek.⁴⁾

¹⁾ P. v. j. k. 79.

²⁾ P. v. j. k. 49.

³⁾ P. v. j. k. 50, 51.

⁴⁾ Prot. act. Es ist fuer vns komen der Thoma Stiglicz vnd hat pekent, das er des Baläsch haws aus der Schuet, das gelegen ist in der Stat ze pspurgk, zenechst den Grunstübl, v'mit und hingelassn hat dem fridel hewppel, marcth seyn' hawsf. van sant Michelstag nechst vergangn vber vier ganze Jar vmb vierzehen phunt dreiling. Dar an Im fridl heuppel zalt vnd ausgericht hat mt peraytn geld

Házak és lakások kibérlését illetőleg ki volt mondva, hogy azon esetre, ha a bérbevevő a bér tárgyát a rendes bérleti idő, t. i. egy év alatt el akarja hagyni, azt csakis akkor teheti, ha a bérbe adónak beleegyezésével más bérlőt szerez. Ha ezt nem teszi, az egész hátralékos időre köteles a bért megfizetni.¹⁾

A bérbeadó azonban merőben nyereszkesedési okokból, hogy t. i. talán mástól nagyobb bért kaphatna, nem mondhat föl a bérlőnek, és ha rábizonyul, hogy rosszhiszeműleg igyekezett lakófelét a lakásnak elhagyására reá bírni, akkor a bérlő csakis azon időre köteles a bért fizetni, a mely időn át a bérelt tárgyakat tényleg használta.²⁾

Lakások kibérlésénél szokásban volt a XV. század második felében, hogy a bérbeadó a bérlőt nemcsak lakással, hanem egyúttal főzésre és télen fűtésre való tüzfával és egyéb kényelemmel is ellátta. Nehezebbre esett a bérbeadónak, — tekintve az ebből származó kiadásokat, — a bérösszegre, mely utólag fizettetett, — egy egész esztendőig várni. Gondoskodott e tekintetben a városi szabályrendelet. Meghagyta, hogy a bérösszeg ne utólag egész évre, hanem esztendőnként három részletben t. i. sz. Mihálykor, Karácsonykor és sz. Györgykor fizetessék.³⁾

Ezen intézkedés mindenesetre sok méltányos kíváncsúnak felelt meg. A lakásokon és egész házakon kívül a városi telkek közül a szőlőbirtok, — mely Pozsony környékén leginkább volt elterjedve, — adott alkalmat a haszonbérbeadásra.

Itt már haszonbéri szerződésekkel állunk szemben. Számos esetekben adták ki szőlőjüket a tulajdonosok más egyéneknek megmunkálás céljából. A haszonbérnek összege sok esetben a termésnek másik részét munkájok ellenértéként maguk hasznára fordították.⁴⁾

zehn lb. dreyling an Sand Luceyn tag. also mt ausgenommen worten das der ebenant Thama Stiglicz selb' van dem obenanten Haws Richten sol: Gab stewr vnd was sich da von ze richtn gepurth. Auch was an dem haws ze pess(er)n ist das sal Thoma Stiglicz pess(er)n mit dem zinnse. Acta st. hec feria In die Lucie vgnis. Anno etc. XIX. (1419.)

¹⁾ P. v. j. k. 52.

²⁾ P. v. j. k. 53.

³⁾ P. v. j. k. 157.

⁴⁾ Actionale protocollum. Es sein für vns chomen Vreich hærtel vns mitpurger vnd margeret sein hawsfraw an Ir vund all Ir Erbn stat an eynem teyl, vnd nikel pechem von Raykendorff (Rajka) vnd Agnes sein hawsfraw auch an Ir un(d) aller Ir Erbm stat an den andern teyl vnd der egen. vlich hærtel vnd marg. sein haws-

6. §. *A munkabér-szerződések.*

A személyes munkavégzésnek bér ellenében való kikötése munkabér szerződést hoz létre.

A királyság első évszázadaiban Pozsonyban is, úgy mint más városokban és területeken, leginkább a nem szabad személyek vagy legalább földesuri kötelék alatt álló colonusok vagy iparosok végezték a munkát.

Ezek uruk rendelkezése alatt állottak, a miért szabály szerint fölfogadott munkásokra szükség nem is volt. A városokban azonban korán telepednek le vagy épen a városi jognak kiegyenlítő hatása alatt lettek szabadokká olyan szabad egyének is, kik vagyoni viszonyaiknál fogva kénytelenek voltak személyes erejüket és képességüket másnak átengedni azzal a célzattal, hogy ilyen módon díj ellenében saját életüket föntarthassák.

Számos különféle foglalkozások kínálkoztak, számos különféle neme volt a szükségleteknek, melyek a személyes munkaképességnek díj ellenében való igénybe vételét szükségként követelték.

A hatóság sok esetben a munkaadó közönség érdekeinek és a munkakeresők túlszigázott igényeinek korlátozása miatt szükségesnek tartotta, hogy a munkabéreket hatóságilag szabályozza.

fraw haben von vns offenleichen v'gehen, dassy einen weingarten gelegn Im Rössler, genannt ny vergaltrecht, vnd redleichen westanden hietten von dem egenannten nikel pecham vnd Agnes seiner hawsfrawen auff X gancz Jar, vnd der Nu fünff Jar v'gangen sind, also bescheidenleichen das noch dies ffünff Jar noch einander, das ist funf lesen von dem lesen das schürft chunftig, wirt derselb verhärtet vnd margeret sein hawsfraw den egen. weingarten In rechten gutem paw In schüllen halden vngeergert vnd vnbechumert. Also das sy in der czeit all Jar vnd all weg zu lesen schullen geben dem egenanten nikel pechem vnd agnes seiner hawsfrawen vnd irem peyden erben den dritten embmer weins, der in dem egenanten weingarten wirt, an alle müe, vnd wan dann di fünff Jar aus chömert das yeder tayl sein teyl Im lesen fessnet, So scholl d'egenant weingarten dan mit Recht herwider gefallen vnd pleiben dem Nickel pechem vnd Agnes sein hawsfrawen vnd Iren peyden Erben, vnd ob an den weingarten an den paw Icht abging, das erben lewt erkannten, das sol In der egen. vlr. hartl vnd marg. sein hawsfraw vnd ir Erben genzleichen neubekeirn also das dem weingarten an Rechtem gutem gepaw nichts schol abgen. datum feria tertia pxima post festum ascensionis dmini anno natiuitatis eiusdem Millemo CCCmo quinto (1405.) A modern jog a szerződés ezen nemét a társasági szerződés szempontjából itéli meg. V. ö. O. p. tk. 1103. §.

De nemcsak a munkabéreknek szabályozása tartatott szükségesnek, hanem egyúttal az is, hogy a munkásokat kereső közönség ne kénytelenítessék azok után fáradni, hanem hogy azokat kényelmére mindig egy és ugyanaz meg-határozott helyen készen kapja.

A munkabér szabályozása a szőlőmunkásokkal szemben volt a legfontosabb.

Ezen munkabéreket egy tanácsbelinek elnöklete alatt egy tizenkettes bizottság szokta megállapítani. A bizottság a hegymesterből és — legnagyobb valószínűség szerint — választott polgárokból állítottatott össze.

A XV. század végéről maradt ránk ilyen munkabér szabályzat. Ez a férfi munkásnak 12, a nő munkásnak 8 dénárnyi napibért biztosít. A megállapított bérösszegetől eltérni nem volt szabad. A ki a bérszabályt megszegte, kemény büntetéssel sújtották.

Ha szőlőcsősz vétett az ellen, három napra lábkaróba kötötték és egy font dénár pénzbüntetésre ítélték. Ha azonban a vétkes polgári egyén volt, ez csakis az említett pénzbüntetést fizette meg. A pénzbüntetésből 60 dénár a bíróné, — a többi meg a városé.¹⁾

Egy 1497. és 1512. között alkotott szabályrendelet arról gondoskodott, hogy a munkások mindig egy és ugyanazon helyen tartózkodjanak, (mytstat) hogy itt mindenki, ki munkájukat igénybe akarja venni, föltalálhassa őket.

A munkásokat csakis ezen egy gyülekező helyen szabad fölfogadni, lakásaikon vagy más helyeken nem. Gazdagok és szegények egyforma bérösszeget adjanak.

A mely pozsonyi polgárnak Récsén vagy Szőlőson van szőlőbirtoka, ezen szőlők megmunkálására Pozsonyból munkásokat oda el nem szegődtethetett. Idegen, nem itt lakó

¹⁾ P. v. l. t. Item dy Ordnung czu dem lon, de dy erbern herrn haben gemacht, de her noch geschribn stet. Item von ersten der mathes maindel Ratherr, Item der Franz, Item der Grantnar, Item der Huder, Item der chygentauf, Item der wodwschar, Item der inniglapucz, Item der schaur, Item der greinwalt, Item der schaneinnar, Item der cystler, Item der ebner, Item der *perigmaister*. Item ein man XII. d. vnd einer frawn VIII. d. vnd wer das pricht der ist verfallen ist ein meinesene drey tag im stolt (stock?) vnd vmb ein lb. d. ist es aba ein gesessen man der das tut, der ist vmb ein lb. d. vnd in meiner herrn pesserung*). Item dy wandel solln gefallen dein richtar LX. d. vnd den (e)ch(egenan)ten LX. d.

*) Schmeller Bayerisches Wörterbuch I. 207. l. 4) büßen „ainen pessen nach gnaden an leih und gut“. Hattaus glossarium Germ. M. evi: Besserung satis factio, quam recipit lactus itemque iudex, vulgo emenda.

egyén idegen szőlő területekre szintén nem bérelhetett föl helybe, Pozsonyba való munkásokat.

Az utóbbi intézkedéseknek célja az volt, hogy az ide való szőlő tulajdonosok munkások tekintetében zavarba ne jöjjenek és hogy sürgős munkák teljesítésére mindig legyen elegendő napszámosuk.

A ki ezen intézkedések ellen vétett, szigorú büntetésbe esett. Pénzbüntetés fejében 72 dénárt fizet, azonkívül a polgárokra szabott három napi elzárás (Bürger-Zucht) vár rá. Az elzárást egy fél font dénárral meg lehetett váltani.

A szőlőmunkások munkabérüket illetőleg a hegymester felügyelete, de egyúttal védelme alatt is állottak.¹⁾ Ha a munkaadó a köteles bért a munkásnak ki nem fizette, az utóbbi a hegymesterhez fordult. Ez kifizette neki bérét és azután saját maga perelte be az adós munkaadót a városi bíró előtt. A bíróság először is minden egyes munkabér követelés után 72 dénárnyi büntetésre ítélte el a kötelezett-ségét nem teljesített munkaadót.

Azonkívül pedig még a hegymester által előlegezett bértartozásnak megfizetésében is elmarasztalta.²⁾

A pozsonyi városi jognak ezen intézkedése nagyon is emlékeztet a frank korszakbeli jognak azon szabályaira, hogy a kezes a hitelezőnek egyenes adósa lesz. A kezesnek volt dolga az adóst fizetésre szorítani. Kielégítési joga azonban a hitelezőnek egyenesen a kezes ellen volt. Ennek

¹⁾ P. v. l. t. Lad. 60 No. 179.

It. der Rat vnd die Gemain haben erfunden das, yderman alle arbaitter nur ayn mytstat habn sollen bey der Sewl auf den graben, da sol der nach Richter mit den Weinzurl vnd mit den hausgenossen dy Im derzu gefallen alle morgen sich bedencken nach Iren trewen vnd darnach dy arbaitter auf der mytstat haben was das lon soll sein, das ain gleichs sey armen vnd Reichen, vnd das ainer gebe als der ander. man sol auch in den hewsern nymant gewynnen nach ausraumen vnd wäre von Prespurgh Erbe hat zu weynarn vnd zu Ratzesdorf, der sol zu Prespurgh kainen Arbait habin nicht gewinnen, vnd wer zu prespurigh nicht gesessen ist, der sol zu den weingärtn die auf der Stat gepiet zu prespurgh nicht gelegn sint, zu prespurgh kayn arbeiter nicht gewynnen, wer das prach und nicht gehorsam were, der ist verfalln zwei vnd sibentzig pfenig on gnad und sol gen In der Burger straff und Czucht*) und ob er desselbn burgn zucht v behabn wolle sein, der sol gebn vber'al ain halbs pfundt on gnade, und der Burger Zucht were drey tage (1497 és 1512 között).

²⁾ P. v. j. k. 130.

*) Haltaus: Gloss. Germ. Med. Aev. 2166. l. — *Zucht* per meton. locus publicae coercionis, carcer. A mainzi püspöknek Erfurt városával kötött egyezségben, 1483: das . . die missthetigen und die solden auffauff machen, in die Zucht gebracht u. gehalten werden.

viszkeresete volt az egyenes adós ellen, ki azonban egyúttal szerződés szegése miatt a duplum vagy triplum büntetésébe esett.¹⁾

7. § *Egyezségek. A szerződések megerősítése.*

Számos egyéb eset képzelhető még, mely a felsorolt határozott szerződési nemeken kívül egy és ugyanazon alkalommal vagyoni viszonyokat érintvén, közös elhatározással köteleket létesít. Különösen vagyontársaság felosztásakor, halálesetek után jöhetnek létre az egyes érdekelték között olyan megállapodások, melyek új jogi viszonyokat létesítenek.

Ezen megállapodások — egyezségek — előbb megvolt vitás vagyoni kérdéseknek bíróság előtt vagy azon kívül közmegegyezéssel való véglegesítését foglalják magukban. Legnagyobb szerepük a bíróság előtt folyamatba tett perek közös akarattal történt elintézésében és örökségi viszonyok rendezésében volt.²⁾

Az egyezségeknek jogalkotó hatása jelentékeny volt. Igen sok esetben elejét vették ezeknek megkötése által hosszabban tartó pereknek. A felek kölcsönös megegyezése, jogoknak átengedése és jogoknak szerzése által, új és békés jogállapotot szült.

A szerződések létrejöttékor, mint említettük, rendesen két, vagy pedig egyik másik oldalról is több félnek akarat megegyezése hozta létre a jogviszonyok megállapítását. Igen sok esetben azonban az egyik szerződő fél a másiknak pusztá ígéretével be nem éri, hanem az ígéret teljesítését illetőleg bizonyos garantiát kíván.

Ezt az egyik fél a másiknak vagy az által nyújthatja, hogy bizonyos vagyontárgyat tartozásának biztosítékként átad. Ez a zálog, erről a vagyoni jogi részben, valamint a perjogban is bővebben van szó. A másik neve a követelések

¹⁾ V. ö. Schröder: R. g. 283. l.

²⁾ Prot. act. Es ist fur uns komen in unsn Rate der Erben hanns walthawser, Burger zu St. Pölten, des erbern hanns hawers seligen vetter, an sein, aller sein frewnd und geerbn stat und daselbs für uns inbekant wie er sich volbedechtlich verainet und verrichtet hat mit der erbern frawen Dorotheen des obgenanten hans herwers witib vmb allerlay misschelung zwitracht und tzspruch, die der vorgenannte hans Walthawser und sein geerihen gehabt haben oder gehaben mochten in kainerlay weise tzu den obgenanten witiben. Anno dmini M. CCC^o XXXVII feria proxima ante dom. letare.

biztosításának, más személyeknek fizetőként való együtt kötelezése és a kezesség.

A kezesség olyan fizetési ígéret, mely egy harmadik személy által eszközöltetik.

Sok esetben a követelések megerősítésének egyik nemét a másakra változtatja át az együttkötelezett. A kezes zálogot ad az adós helyett a hitelezőnek s így kezessége alól fölmentetik. Ez természetesen csakis a hitelező és adós beleegyezésével történhetik.¹⁾

Városi jog szerint a kezesség igen könnyen létesülhetett. Nem is volt szükséges külön szerződés. Valakinek fizetőképességét érintő egyszerű nyilatkozat is szülhetett már kötelmet.

Ha valaki kételkedett egy másik egyénnek fizetési képességében s kételyeinek eloszlátása végett eziránt kérdést intézett, a megkérdezett pedig úgy nyilatkozott, hogy kölcsönözhet neki, az illető rendelkezik a követelés fedezésére szükséges vagyonnal, szóval tisztességes pontos ember. — ha azután az, ki a kérdést intézte, ezen biztatás következtében tényleg hitelezett az illetőnek és követelését elvesztette, a fölvilágosítást adó fél ép úgy szavatolt a hitelösszegért, mint az eredeti adós.²⁾

Ezen veszélytől a megkérdezett csakis úgy menekülhetett, ha óvatosan azt felelte, hogy a kérdéses egyén jóhírű, tisztességes s ha az ő saját dolgáról volna szó, ő tudná, hogy mit cselekedjék; de ő a kérdezőnek mit sem ajánl. Ekkor, ha a kételyben lévő egyén mégis kölcsönöz vagy hitelez az illető egyénnek, akkor a megkérdezett semmiféle kötelezettségbe sem esik, ő ellene eredménytelen a jog útjára nem léphetett.³⁾

Ha a jogügylet megkötésénél valaki tanúként vett részt és ezen minőség határozottan ki nem emeltetett, ha a tanu részéről az együtt kötelezés ellen óvás nem emeltetett, a tanu is kezesnek tekintetett. Innen magyarázható a középkorból származó magánokiratokban, de még a hatóságok által kiadott okiratokban is benne foglalt azon záradék, hogy a tanuk illetve a hatóság pecsétje a kiállítókra sem-

¹⁾ Prot. act. Es is für komen in offne schran Nicklas solmolt und hat frey und ledig gesagt dye hincund Jecklin ayn purgelschaft als say purgel wurdn ist fuer vl(rich) ledrer, dar vmb sye eczleiche phant gesezt hettn vmb XV guldn in guld, An sye kayn fordrung hin fuer nicht ze thuen. Acta sunt hec feria 4ta pxima post Margareth virginis anno etc. XXII.

²⁾ P. v. j. k. 95^a.

³⁾ P. v. j. k. 96.

miféle kötelezettséget sem hárít.¹⁾ Az uralkodó jogfölfogással szemben ilyen óvatosság mindenestre szükséges volt.

Ugyanazon jogviszonynak nyomát látjuk itt, mint a milyen viszonyban voltak régi germán jog szerint a fogadási szerződésnek további folyamán az alperes és az ez által elítéltetése következtében tett fizetési ígéretnek (fides facta) biztosításaként állított kezes között. A német szerződés ugyanis további fejlődésének folyamán, mihelyt a régi fogadási szerződés alakjából kibontakozott, a perjogból fejlődött tovább. Az elítelt alperes kezest állított fizetési ígéretének biztosítása (cautio iudicatum solvi) okából. A kezes és az eredeti panaszló tehát egyenes jogviszonyba léptek. Különösen az eskü letételét kellett kezesekkel biztosítani. Midőn azután az idők folyamán az alperesnek önkezesége létrehozta²⁾ a bíróságon kívüli kötelezést, a kezesek szerepe mint ilyen megszűnt. De ha mégis ilyenkor jelen voltak mások a bíróságon kívüli formalis szerződés megkötésénél, legközelebb feküdt, hogy kezességi viszony szándékoltatik létesíteni. Később aztán, midőn már a szerződés megkötése szigorú külformákhoz nem volt kötve, más személyeknek egyszerű jelenléte is régi traditio szerint hamarabb vétetett kezességnek, mint egyszerű tanukodásnak. Ezért kellett a fennállott jogvélmélet kifejezett nyilatkozattal megcáfolni.

A kezeseknek a perjogban igen nagy szerepük volt, — erről azonban illő helyen van szó.

b) A kártételből eredett kötelmek.

A kár vagyoni hátrány, melyet valaki szenved.

Ha a kár más által szándékosságból vagy vétkességből, gondatlanságból okoztatik, a kárt tevő a kárnak megtérítésére kötelezve van.

Azon cselekmények, melyek kárt okozhatnak, nagyon is különbözők; azokat ezért felsorolni nem is lehet; a megkárosítás tárgyát illetőleg azonban megkülönbözteti a városi szabályrendelet különösen az állatokban és a szőlőtulajdonban ejtett károkat.

¹⁾ P. v. l. t. die dan darzu erwordert sein worden zu gezeugen . . . doch In und Irn Erbn anschaden (1487); és Buda város 1507. évi oklevele: » . . . Doch uns unserm Insigel und Gemainer Stat an schaden. — V. Ö. Dr. Quitzman i. h. 208. l. Ó-Bajor jog szerint » . . . doch sind auch manchmal vnter den einfachen Zeugen solche Gewehrsmänner (Bürgen) zu verstehen.«

²⁾ Schröder: R. G. 55. l. Brunner: R. G. II. 365. l.

Az előbbeni eseteknél csupán a kár megtérítését követeli; az utóbbiaknál külön büntetést is szab. Ezek a mezei rendőri kihágások, melyek ítéltetésüknél fogva már a fenytető joghoz járnak közel.

Az állatokban ejtett károk elbírálásánál a szabályrendelet szigorúan megkülönbözteti a szándékosságot és a gondatlanságot a véletlentől; az első esetekben a kártérítési kötelezettséget mondja ki, a másodikban pedig a casus nocet domino féle jogelvet vallja.

Az utóbbira nézve még megdönthető jogi vélelmet is állít föl.

Ha t. i. egy fuvaros valamely állatot a szekér első kerekeivel gázol le, föltételezi, hogy láthatta az állatot s így, mert kellő gondosságot ki nem fejtett, köteles a kárt megtéríteni.

Ha azonban a kár a hátsó kerekek által történt, úgy az a vélelem, hogy az állat véletlenül került oda, illetve, hogy a kocsis az állat közeledtét nem láthatta és így nem is lehetett azon helyzetben, hogy kellő gondossággal azt kikerülje. Ezért ilyenkor a kár véletlenből származottnak vélelmeztetik s a kocsis az állat értékének megtérítésére nem köteles.

Ha azonban a kárvallott azt, hogy a kár a hátsó kerekkel esett meg, elhinni nem akarná, a károsítót ezen kérdés bebizonyítása végett perrel föesküre szoríthatta.¹⁾

A mezei rendőri ügyek felügyeletével, valamint azok első fokú elintézésével is, a hegymester volt megbízva. Segédkezésére volt a csósz. Mind a ketten tevékenységükért bizonyos jövedelmet húztak, mely a szőlőbirtokkal volt összefüggésben.

Igy ha valaki végrehajtást vezetett valamely szőlőre, a végrehajtató 12 dénárt fizetett a hegymesternek; ebből 2 dénár a csósznak járt. Ha valamely szőlő bérbe adatik, a szőlőfűrtők (weinpern) kivitele alkalmával a csósznak 2 dénár fizetendő, — ugyanczen összeg jár a hegymesternek szerződés megkötésekor.²⁾

A hegymester felügyelete kiterjed a szőlőmunkásokra, — hogy t. i. azok a szerződés szerű munkát helyesen (recht) teljesítsék — és a szőlő állagára, nehogy az mások károsítása által szenvedjen. Természetes, hogy csak az utóbbi viszony képezi a szőlőrendészetnek tulajdonképeni tárgyát.

¹⁾ P. v. j. k. 75.

²⁾ P. v. j. k. 126. 127. 128. »petschad«, Becheid. *Haltaus*. Gloss. Germ. Med. Aevi. 139. l. census constitutus et pactus.

A szőlő állaga a földterületből, tehát a szőlőtőkékkel beültetett területből, az utak, a mesgyék, a határok, a lefolytató árkok és a szüreteléshez szükséges földterületből áll. Ezeknek tartozéka maga a szőlőtőke, az esetleges más előfák, lépcsők, fahágcsók stb.

Mindezen tárgyak a szabályrendelet által esetleges kártételek ellen meg vannak védve.

Meg van tiltva a szomszédos szőlőterületnek épségét a határookra való ültetések által veszélyeztetni; az utakat és szüretelő tereket kövekkel, földdel vagy venyigével behányani, a szomszédos területet közeli tűzzel károsítani, idegen szőlőn átjární, a lépcsőket és fahágcsókat összetörni.

Ha a hegymester valakit ilyen károsításon rajta kap, az illető 72 dénárnyi pénzbüntetést fizet a hegymesternek.¹⁾ Az állatokra a tulajdonos kellő gondot fordítani, azokat jól megőriztetni köteles, nehogy másnak tulajdonában kárt okozzanak. Ha kellő gondosság ezen irányban elmulasztatik, az állat tulajdonosa ezért természetesen felelős.

Ha valamely állat valamely szőlőben kárt okoz, a hegymester azt behajthatja, a tulajdonos minden darabért 12 dénárt fizet. Ha a behajtást a csősz eszközli, neki minden darab után 6 dénárt ad.²⁾

Ha a sertések a város kövezetén tesznek kárt, azok tulajdonosa 12 dénárt fizet a városi szolgának; ezenkívül pedig a kövezetet helyre állítani tartozik.³⁾

Ilyképen intézkedett a városi jog a kárból eredett kötelmeket illetőleg.

¹⁾ P. v. j. k. 125.

²⁾ P. v. j. k. 129.

³⁾ P. v. j. k. 156.

IX.

Büntető jog.

1. A fenyítő jog általános alapelvei. A városi fenyítő jog alapja és fejlődése.

A középkori büntető jog a maitól lényegesen különbözik.

A régi időben nem különböztették meg a közérdeket sértő cselekményeket a magánosok érdekeivel összeütköző cselekményektől. Hosszú, évszázadokon át fejledező fölfogás szülte csak azt az ellentétet, mely a kettő között fennáll.

A magyar büntető törvények szerkesztésének idejében — mi sz. István korába nyulik vissza — az általános, országos büntető jogban keresztül fénylik ugyan a büntetőjogi fejlődésnek előrehaladottabb foka, a mennyiben vannak büntetési nemek, melyek meg nem válthatók,¹⁾ — sz. László törvényeiben is látunk egyes ilyen intézkedéseket.²⁾ — de nagyban véve az egész büntető jog a kiegyezési rendszerre van fektetve, mely a sértett féllel való pénzbeli megváltását a büntetésnek engedi meg.

Milyen fölfogás uralkodott a sz. István-féle törvényhozás előtt, arra is van alkalmunk következtetést vonni.

Sz. István II. k. 32. fejezetében a gyilkosokra — különösen kik méreg által öltek — azt határozza, hogy a gyilkos *a sértett félnek (tehát a megölt családjának) adandó át*, hogy ez akarata szerint ítéljen. Egy további törvényhely szerint, ha a várispán másnak házába erőszakosan behatol — ha a sértett fél őt megöli — semmiféle büntetés alá sem esik.³⁾ E határozatok arra utalnak, hogy hazánkban is ismeretes volt a magán-boszú,⁴⁾ ismeretes volt a tetten ért elleni eljárás (handhafte That)⁵⁾ és hogy később a kiegyezési rendszer a megengedett magán-boszút helyettesítve, megállapította szabatosan azon összegeket, melyek a magánfél érdekeit pótolva, azokat kiegyenlítették.

¹⁾ Dect. Scit. Steph. II., 46, 35, 51 cz.

²⁾ Dect. Lad. II. 12.

³⁾ Dect. Scit. Steph. II. 33.

⁴⁾ V. ö. Brunner: R. G. II. Acht u. Strafvollzug 114. §. 471. l.

⁵⁾ V. ö. Brunner: R. G. II. 482. 483. l.

Ez az általános, a középkori büntetőjogot jellemző fölfogás a városi jogokban még inkább fölényre jutott, mert itt a német jog befolyása közvetlenül megadta azt a talajt, melyben ez a rendszer tulajdonképen megszületett.

A városi jog büntető részének külön fejlődése ott kezdődik, mikor valamely királyi privilegium a büntető jognak kezelését megengedte, a mely városban pedig ez előbb meg nem történt, ott az 1405-ik évet kell kiindulási pontnak vennünk, a mely évben Zsigmond királynak II. végzése azon városoknak is adott fenyítő hatalmat, melyek azt eleddig nem birták.

A mely városok 1405-ig fenyítő joggal nem birtak, azok területein azt a várispánok, a nádor, valamint a király által külön megbízott ítélő bíró gyakorolta.¹⁾

Nem kell azonban azt hinni, hogy a fenyítő hatalom gyakorlása a városi szervezettől külön áll. Szoros összefüggésben van az a város szerves fejlődésével, a vásári — később városi — békével. A városi béke kiterjedt az egész város területére, kiterjedt a városi lakosokra, a város területén tartózkodó idegenekre. Ezért a város területén a békeszegéseket senki más nem torolhatja meg, mint a városi köz-hatalom. Az idegen büntetéseket itt — a béke területén — tovább nem üldözhetők, azért a városi béketerület egyúttal menedékhely. De ez a védelem csak a tetteges bántalmazók ellen használ, a bíróság azonban eljárhatott a törvényszegők ellen is. A ki a városban a békét megszegi, az a királyi békét szegi meg. A királyi béke megszegése pedig büntetést von maga után. A büntetést a király személyében a városi hatóság szabja ki. Itt kezdődik a városok büntetőjogi hatalma.²⁾

1291-ig Pozsonyban a fenyítő hatalmat a nádor kezelte. Ezt III. Andrásnak kiváltságleveléből olvashatjuk, melyben a nádornak bírói tiszte a városra nézve egyenesen megszüntettetik.³⁾

Hogy azonban 1291 után a város fenyítő hatalommal birt, azt az említett nagy kiváltságlevél helyezi kétségen kívül. »Item« — mondja a kiváltságlevél — »si aliquis de ipsa civitate aut de sub urbiis Civitatis *nocumentum* inferret in provincia, et posset venire super metas terre civitatis

¹⁾ Dect. II. Sigism. 1405. 5. cz. Item volumus, quod iidem Hospites nostri iudicio Palatinatus in nullo astare teneantur!

²⁾ V. ö. *Maurer*: *Städteverf.* I. 367—376. és *Sohm R.* *Entstehung d. d. Städtewesens* 50 s. k. l.

eorundem; *ipsum iudicabit Judex et Jurati eiusdem civitatis.*«

E szavakkal kétségtelenül ki van fejezve az, hogy a város béketerület, menhely, és hogy azon belül, más bíróságnak kizárásával, csakis a városi bíróság ítélhet a büntetett fölött.

A fenyítő, de különösen a halálos ítéletek meghozatalára rendszerint az ügynevezett *ius gladii* volt szükséges. Ezt a királyok, ha megadták, az általános szabadságoklevelekben külön ki is szokták tüntetni.

Így IV. Béla királynak Nagyszombat város részére 1238-ban kiadott ügynevezett arany bullájában az »ad exhibendam iustitiam . . . pro crimine in eodem districtu commiso decapitationis vel aliam quam cunque poenam infligendi« iránti jog határozottan kiemelve benne foglaltatik.¹⁾

Pozsony város szabadságlevelében e jog nem foglaltatik benn ugyan külön kiemelve, a város azonban a fenyítő jogot — valószínűleg III. András *privilegium*ának fentemlített kitételére támaszkodva — tényleg gyakorolta.

Judicatura e tárgyat illetőleg ugyan a XIII. és XIV. századból nem maradt ránk, hanem ingenis van egy pernek nyoma, mely a XIV-ik század végén a város és László pozsonyi várnagy között éppen a szóban forgó kérdést illetőleg támadt.

Ekkor a városi bíróság két egyént, egy nemest és egy nem nemes, kiket a város területén letartóztatott, lenyaukaztatott.

Zambó Miklós tárnokmester járt el ez ügyben és 1382. évi pünkösdi után nyolczad napra tartott bírói széket.

Ez alkalommal oda utasított a város bírása, Spitzer Pál, és a többi városi polgár, hogy a városnak gonosztevők elfogatása és halálos ítéletek meghozatalára, valamint azok végrehajtására vonatkozó királyi kiváltságleveleit a legközelebbi elhalasztott törvénynapon, t. i. sz. István király octávián, mutassa föl.²⁾

Ez a per már 1383-ban végelintézést nyert.³⁾

A XV. század iudicaturája biztos adatokat nyújt arra, hogy a város az 1382. évi per után is megmaradt a maga álláspontján és hogy nemcsak általában fenyítő ügyekben ítél, de halálos ítéleteket is mondott.

Legrégibb ítéletünk 1404-ből való, midőn a városi bíróság az akkoriban oly annyira tiltott játék miatt egy

¹⁾ *Fejér*: C. d. IV. 1. 132.

²⁾ P. v. l. t. Lad. 1. No. 19e.

³⁾ U. o. No. 19f.

egyént, ki ez okból »a halálos büntetést érdemelte volna meg«, Wettau Smyló pozsonyi várispán feleségének közbenjáró kérelmére, a városból három évre kitiltott, ha azonban e tilalom ellen cselekednék, akkor »fejét« és minden jogait veszti.¹⁾

1405-ben Zsigmond király kisebb végzeménye a városok fenyítő hatáskörét általában kimondotta. Pozsony város iudicaturájában a halálos ítéletek meghozatalának gyakorlatára innen túl is folyton találunk eseteket.

Ezekről bővebben a büntetési nemekről szóló fejezetben fogunk megemlékezni, a hol a városi statutumnak ide vonatkozó részei is föl fognak említettetni.

Tény, hogy 1434-től fogva tudjuk kimutatni a fenmaradt városi számadáskönyvekből, hogy a város rendes heti zsolddal hóhért (Nachrichter, Henger, később Zuchtinger) tartott.

1446-ban a hóhérnak keztyűt (!) vesznek a kivégzéshez.²⁾ Mindezen körülmények eléggé igazolják, hogy a város már ez időben a jus gladii tényleg gyakorolta.

¹⁾ Actionale protocollum: Wn peter czets wasser Wegen. It. Sich hat gefuget das wir wegrefren Paswicht Raht hantsspilar die mit Ir poshat dan lewten menigs mit Ir habt pöslachen posa den verstollen chlachen Ir habe vngewunen hetten dessy onlangen wann vnd offenleichen wechanten vnd noch schulde richtaten dieselbe poswicht wechanten auch auff petrein czetwasser, das dor in solicher poshat ein mayster were vnd dn todt mit sampt In verdinet hiet. (Nu?) An sach wir an das der selbe Peter czttswasser zu frumen lewten gehayrat hat vnd erezoget Im parmherczikat die gross ist den das Recht, vnd gedachten er scholl sich pessern vnd solich posheit nymm tun vnd wartaten von tag zu tag der pesserung. derselbe besserung chund wir pis an den gegenwurtigen tag ny erchennen wenne er der genanten sayner maysterschaft des würffels tag vnd nacht stet leichen oblag vnt die lewt manigfeltiglichen In doi lewt-hewssern maul pantat vnd noch seinem muet zu spiel nöttat, das sich dy leykeben vnd erber lewt In lewt hewssern wi Im nyn dar weruven torsten. Also ward Im das erst mit dam letzten new, das wir In als sein gesellen wolten gericht habn. Nu habn wir durch grosse pete willen der Edelen frawen von Octaw hn Smyceles how(s) fraw Im solich genád getan das er von den hewtigen tag hmids Jar vnd ain Jar In die Stat zu Prespurch vnd dray mayl dar vmb nicht chömen schol, wa der haim lach noch offen lachn wo man Im darauff pudet wegriß so ist er (?) an alles Recht seines hals ra falln. Auch ob er (?) yndat von der sache wegn wider arme oder raych der Stat zu Prespurch inner landes oder ausser landes mit warten oder werchen tet, So welln wir da selbes hin vnser Stat brieff studn, das man Im das Recht sol widerfaren lassen — Recht als er seines halls pay cns rafalln was an alle genad. Acta sunt feria proxima post festum bte lucie vg. Anno dm. M° CCCC° quarto.

²⁾ 1446 é. sz. k. Item mer hab ich kaufft dem Zuchtinger ain par Samisch hantschuech zum Richtten p. xx . . . xx den.

Meglepőnek látszik tehát ezen okból, hogy Hunyadi János kormányzó 1451-ben kiváltságlevéllel látja el a várost a jus gladii illetőleg, mondván, hogy »mindennemű tolvajokat, rablókat, fosztogatókat, gonosztevőket, legyenek azok akár nemesek, akár nem nemesek vagy más állásúak, letartóztatva, azok fölött ítélhessenek, azokat büntetésekkel és kínvallatással illethessék«. ¹⁾ Ép oly meglepő, midőn az 1467. évi városi számadásokból olvashatjuk, hogy ezen jelzett évben egy kivégzéshez megfenették a pallost, egy embert lenyakaztak, a szegyenfa (pranger) mellett letakartatták és a hullát s a vízbe dobatták. ²⁾ Mátyás király egy évre rá, t. i. 1468-ban, a jus gladii, az egyes alkalmazásba vehető büntetési nemek egyenkénti felsorolásával és a lenyakazás jogának külön megemlékezésével, ismételten megadja a városnak.

E Mátyás király-féle kiváltságlevélben a városnak megadatik az a jog, hogy »bitófát, kereket, karót és a kínpadoknak bármily nemét föllálíthatja, hogy a tolvajokat, rablókat, fosztogatókat, a házakba erőszakosan berontókat, emberölőket s más gonosztevőket, a hol őket a város területén nyilvánosan rajta kapják, letartóztathatja és megérdemelt büntetésben részesítheti; névszerint kötél, kerék, pallos és tűz általi halálra ítélni, valamint más megérdemelt büntetésben részesítheti és megölheti, úgy a mint az az országos törvény és szokás szerint szabad«. ³⁾

Az előbbeni előttünk ismeretes fenyítőjogi állapotokat e két kiváltságlevélben foglaltakkal egybehasonlítván, először azt fogjuk észrevenni, hogy a Hunyadi János-féle kiváltságlevélben a gonosztevők állásbeli különbsége meg lett szüntetve, azaz, hogy a város területén bármily állású egyén — nemes vagy nem nemes — kövessen el büntetendő cselekményt, mindenkor a városi fenyítő bíróság illetékessége alá tartozik, mi ezelőtt nem volt így.

A Mátyás király-féle kiváltságlevélben még az alkalmazásba vehető büntetési nemek vannak tüzetesen felsorolva, kiterjesztetvén az a halálbüntetés minden lehető mére.

Tekintve, hogy e fontos kérdések ezelőtt még szabályozva nem voltak, nagyon is indokolva van, hogy a város arra törekedett, hogy későbbi kételyek eloszlatása végett

¹⁾ P. v. l. t. Lad. IV. No. 46.

²⁾ P. v. l. t. 1467 é. sz. k. Czainczing ausgeben It. am Eritag post ulrici hab ich gebn dem essel awer VIII d. das ain tottn hat pegrabn den man den chopff abslueg It. daselbs vmb ain teken die man pey dem pranger vber den tottn legat x d. — It. daselbs hab ich gebn von dem gericht swertt dem swert feger L. X. d.

³⁾ P. v. l. t. L. IV. No. 12.

külön kiváltságlevelekben azok eldöntését és szabatos meghatározását eszközölje ki. Az egész terjedelmében teljes szabatosan meghatározott ius gladii birtokába tehát Pozsony város csak 1468-ban jutott, ámbár azt már 1291 óta, a kimutatott korlátok között, gyakorolni jogában állott és tényleg gyakorolta is.

2. A városi büntető jog általános tanai.

Említettük, hogy az általános hazai büntető jogra vonatkozó törvényes szabályok megszerkesztése idejében a büntető jog már a magánboszú korszakából átment volt az ezt helyettesítő megváltási rendszer korszakába.

A városi jog szintén ez alapokon nyugodott, csak a főbenjáró büntetendő cselekmények (Ungerichte) vannak maguk után meg nem váltható büntetéseket. A városi közösség békeegyesületnek tartatott, hol mindenki a közös békét fenntartani köteles.

A városi béke eszméje a terület immunitásán alapszik. Ez immunitás abban nyilvánul, hogy a városi terület menedéket ad, azaz, hogy azon más hatóság bárki ellen el nem járhat. Ha ezt mégis megtenné, a városi béke ellen cselekednék. A városi területen a békét csakis a városi bíróság tarthatja fenn.¹⁾

A ki a városban a békét (friede) megszegi, az büntetésre méltó; a büntetés azonban, kivéve a főbenjáró cselekményekre kiszabottakat, legnagyobbbrészt magánindítvány folytán szabatik csak ki.

A békének megszegésével a tettes békevesztessé válik; előbbi időkben, a városi jogok talajában, a német jog szerint életét és vagyonát veszítette — az *Acht*-ba került.

A német jog kötelességévé tette mindenkinek, hogy a békevesztett egyént — a ki az emberi társadalomból ki volt taszítva, kinek lakhelye immár a rengeteg erdő²⁾ — megölje, vagyonának elpusztításánál pedig segédkezet nyújtson.³⁾

Ez alapeszme nálunk, városi jogunkban szintén megvan; ez elvet leginkább az által látjuk érvényesítve, hogy főbenjáró ügyekben, közbenjárók közbelépése következtében.

¹⁾ V. ö. *Sohm Rudolf*: Die Entstehung des deutschen Städtewesens. Leipzig II. 590. Dunker u. Humblot 1890 II. Der Statfriede. 34—48. l.

²⁾ *Brunner*: R. G. I. 167. II. 590.

³⁾ *Brunner*: R. G. II. 467.

kiszabott száműzetési büntetéseknel sanctióként ki lett mondva, hogy ha az illető a városból való kitiltásának idején belül a kitiltott területen találtatnék, fejét veszti.¹⁾

A városból való száműzetésnek ilyenmő fölfogása a városi büntető jog rendszerében leginkább kiviláglik azon tényből, hogy a városi hatóság a capitalis és hivatalból üldözendő büntetendő cselekmények iránti eljárásnál egy külön hivatalos könyvet vezetett 1435-től fogva, melyet »Acht-puch«-nak nevezett el; ebbe vezette be a városi jegyző a kínvallatások alkalmával a vádlott által tett vallomásokat, melyeknek különösen a tettes bűnrészesének kitudása és ezeknek följegyzése miatt tulajdonítottak nagy fontosságot.

E száműzés a régi német »Acht«-on alapszik, mely nem egyéb a békevesztésnél,²⁾ a békevesztésnek előzménye pedig a békének megszegése.

E békét és a béke megszegésének következményeit, mint a városi jog kiindulási pontját, ismerik az ensi 1212. évi, a bécsi 1221. évi³⁾ valamint az Albrecht-féle 1351. évi bécsi⁴⁾ városi jogok, de ismerik a legrégibb magyar városi jogok: a selmeczi,⁵⁾ a budai jogkönyv⁶⁾ és a szepesi százszok 1352. évi jogszabályai is;⁷⁾ a pozsonyi jogkönyv szintén erre utal. A bíró által kihirdetett királyi és városi béke megszegésének esetén, ha a békeszegés magánosok ellen történt és kiegyezés jött létre, 32 font dénár büntetési pénz volt fizetendő.⁸⁾ A királyi városok, mint béke-közösségek, az azokat biztosító királyi kiváltságlevelek oltalma alatt állottak. A békének megszegése tehát a királyi szabadalmak által biztosított jogállapotnak megsértését képezte. A városi jogkönyv a halál és vagyonvesztés büntetésének következménye alatt tiltja tehát a királyi szabadalmak által biztosított békének megszegését.⁹⁾

A városi békének ilyképen való fölfogására utal a bírói gyakorlat is, a mennyiben a megkegyelmezett, illetve száműzött békeszegőknek még különös köteletségévé tétetett,

¹⁾ Lsd. 246. old. 1. jegyzet. V. ö. *Brunner*: R. G. II. 592.

²⁾ V. ö. Dr. *Quitman*: m. f. 215.

³⁾ Gaup St. Rechte des Mittelalters. 217. 238 »per quae clementer eorum providimus paci et tranquillitati.

⁴⁾ A pozs. ev. lyceum könyvtárában levő úgynevezett bécsi codexben: »Von dem Friede.«

⁵⁾ Selm. j. k. 33. 84.

⁶⁾ B. j. k. 226.

⁷⁾ *Michnay-Lichner*: m. f. 234. l. 89. p.

⁸⁾ P. v. j. k. fragmentum 23 d. 1.

⁹⁾ P. v. j. k. 70.

hogy az ellenük folyamatba tett eljárás miatt a város ellen mitsem tegyenek, mert ha mégis tennének, fej- és jószágvesztéssel lakolnának; erre a XV. század legelső tizedétől fogva vannak példánk.¹⁾

Ez az »Acht« surrogátumként megfelel a legrégibb időkben kimondott azon békevesztesség állapotának, hogy a gonosztevő a jogvédelemből kifosztva, a sértett fél magánboszújának volt kitéve.

Önkéntelenül fölveti magát a városnak mint békeközönségnek vizsgálása alkalmával az a kérdés, vajjon miféle alaphból indultak ki a büntetés okát és célját illetőleg a városi bíróságnál, midőn a királyi privilegiumon belül keletkezett jogszokás és statutum alapján a büntető jogot kezelték? azaz modern büntetőjogi kifejezéssel élve, vajjon minő büntetőjogi elméletre volt fektetve a városi büntető jog.

Nagyon jól tudjuk, hogy ámbár már Plátó és Aristoteles megkísérelték a büntetések alapját és célját megállapítani, azért mégis a középkorban büntetőjogi elméletről a *szó mai értelmében* szólni nem lehet; a büntető jog alapját és célját tudományosan megállapítani sokkal később, a XVII-ik században Hugo Grotiustól fogva kezdték csak. Bővebb fejlődésről a bölcsészeti rendszerben pedig csak a mult század végétől, Beccariától fogva lehet szólni.²⁾

Ennek daczára kell, hogy legalább némiképen nyomát keressük annak, vajjon a büntetések alkalmazásánál minő általános elv uralkodott azok alapja és célja iránt, mert e nélkül büntető jogot alig képzelhetni. Eljárásunk ezt a kérdést illetőleg tehát csakis inductiv lehet; az ismert esetekből következtetünk az általánosra és pedig olyként, hogy a modern elméletek jelenségeit a régi jogban keresvén, azokat oda alkalmazzuk. Ez ugyan első pillanatra anachronismus, de semmi esetre sem az, ha fontolóra vesszük, hogy hiszen ezen korban is kellett, hogy a büntető jog valamely általánosabb magasabb szempontból induljon ki. Sajnos, hogy a

¹⁾ Prot. act. Item Jacobcholbel von gmunden vnd vrich des Schekenhon Son von Regenspurgkk habent sich v'punden vor vns, von der vankknuss wegen, dasy Inne gewesen sind, dassy furwas nymmer davon wellen wider dy stat tun. In chaynerlay sach wer aw(ch) sach das si sich fur was ynder davider v'gessen, vnd wid' dy stat teten wo das war, so sulln sy habs vnd gutz an alles Recht v'falln sein. das ist geschehen des Eritag vor vns' frawen tag zu der (ge)purd anno Septimo (1407)

²⁾ V. ö. Kautz G.: Magyar büntető jog 7. l. Werner: A bölcsészeti jogtudomány története 58 stb. lapjai. Dr. Geyer: Holtzendorf Enciklopedie der Rechtswissenschaften, Strafrecht 872. l.

rendelkezésiünkre álló anyagban csak elvétele itt-ott kínálkozik a fölvetett kérdést illetőleg valamely támasztékpont.

Általában azt állíthatjuk, hogy a büntetés alapja nagyban véve a megtorlásban kerestetett. (Általános elmélet.)

Az elkövetett rossz hasonló rosszal viszonyoztatik,¹⁾ a büntetett és a büntetés egymással tisztán okbeli összefüggésben van.

A megtorlás elvét látjuk a békevesztés következményeiben, a magánboszúban, az ezeket később helyettesítő kitiltás és ennek megszegése esetén a fej- és jószágvesztés kimondásában.

Ugyanezen elvet véljük kifejezésre jutni a városi jogkönyvben testi sértésekre kiszabott bírságoknál; ezen bírságok, igaz, hogy mint compositiók kétharmadrészben elégtételt nyújtani szándékozó bírságpénzekként a sértett fél javára estek, egyharmadrészben pedig mint békeszegési büntetések a bíró tulajdonát képezték. a 32 font dénárt meghaladó büntetési pénzék meg a városra hárultak, a miben már a büntető jognak magasabb kezelését és az állam által szabott jogállapot megzavarásának helyreállítását láthatjuk; azért nem szabad elfelejtenünk, hogy e bírságpénzek tulajdonképpen megváltási összegeknek tekintendők azon büntetés ellenében, mely a megtorlásban (tálióban) rejlett s melyet a régi germán jog úgy fejezett ki, hogy »szemet szemért, fogat fogért«.²⁾

Hogy ezen, a testi sértésekre szabott bírságpénzek valóban az eredetileg fennállott táliónak surrogátumait képezték, magából a városi jogkönyvből ki nem mutatható ugyan, de igenis a pozsonyi városi joggal rokonságban levő bécsi jogkönyvből, melynek ide vonatkozó határozmányai a XIV. századból valók és sok tekintetben a pozsonyi városi jogkönyvnek fenyítőjogi határozmányaihoz hasonlóak.³⁾

A sérülések azon neme, mely egy testrésznek az egész szervezettel való együttműködését gátolja, vagy egy testrésznek teljes elvesztését vonja maga után, az úgynevezett *Lem* vagy *Lähmung*, *bénítást* eredményezi.⁴⁾

¹⁾ Brunner: R. G. II. 589. l. ezeket »visszatükröződő« büntetteknek nevezi el. Részéről a German btő jog rendszerében a táliót el nem ismeri — ámbár az erre vonatkozó ó-zsidó befolyást maga sem tagadja.

²⁾ Schröder: R. G. 707. l. a tálió fenlétezését ó-zsidó törvény befogadtatása folytán, a középkori német btőjogban, elismeri.

³⁾ V. ö. Michnag-Lichner: Budai jogkönyv XVII. l. és 140—143. l.

⁴⁾ V. ö. Quitzmann: m. f. 238. l.

A bénítási testi sértések esetén a bécsi jogkönyv (Codex lyc.) határozmányai szerint a tettes a bírónak tíz és a sértett félnek is tíz font dénárt fizet. Ha azonban vádlott ezt a compositio összeget lefizetni nem bírja, akkor a tálió foglal helyet.¹⁾

A pozsonyi jogkönyv is ismeri a bénításból származó sérüléseket; előszabja, hogy a kéz és ujj, egy ujj-percz, egy fog, egy fül, egy szem után öt-öt font dénárnyi bírságpénz fizetendő,²⁾ de csak ezt a compositionális összeget írja elő, az alternatívát, hogy t. i. vádlott vagyontalansága esetén a tálió foglaljon-e helyet vagy sem, magában nem tartalmazza.

Hogy azonban a compositio előtt általában a megtorlás eszméje lebegett a büntető jogot gyakorlatilag alkalmazók szeme előtt, az még a legrégibb magyar városi jogkönyvből, a selmecziből is minden kétséget kizáró módon kiviláglik.

Vannak ugyanis ezen törvénykönyvben olyan helyek, melyek arra utalnak, hogy a büntetést lehetőleg az elkövetett tett minőségéhez mérten minőségileg is hasonlóképen szabták ki, tehát az anyagi megtorláshoz igen közel járnak.

Igy az istenkáromlók hét vasárnapon egymás után az egyházi körmenet (processio) előtt megszégyenítve, övig mezeten testtel és mezítláb a plébánia templom körül kergetetvén, megvesszőzettek.³⁾

A ki a bírót vagy esküdt polgárokat gáncsoló szavakkal illeti, azt három vasárnapon át a szégyenfához kötik s nyilvánosan bevallatják vele, hogy azt, a mit a bíróra és esküdtekre mondott, rosszakaratúlag hazudta. Köteles volt ezek mondása után saját kezével szájára ütni.⁴⁾

A ki gyújtogatással fenyeget vagy tényleg gyújtogatást visz véghez, azt megégetik.⁵⁾ A hamis kockajátékosoknak a kezükön átveretik a játékszer.⁶⁾ E példák eléggé mutatják a megtorlásra való igyekezetet.

A pozsonyi jogkönyv compositionális alapjának daczára még nyomaira mutat az általunk hangoztatott büntetőjogi elvnek.

¹⁾ *Michnay-Lichner*: m. f. 140. l. 256. »Mag aber der, der den schaden hat getan, der phening nicht gehabt, der richter richn von im, als das recht er findt vnd erteilt also: ein aug wider ein aug, ein hannt wider ein hannt vnd also von den andern glidert.

²⁾ P. v. j. k. 16—18. 23 c.

³⁾ Selm. j. k. 16.

⁴⁾ U. o. 18.

⁵⁾ U. o. 19.

⁶⁾ U. o. 28.

A magán-compositio alól ki volt ugyanis véve a lopás esete, nem ugyan teljesen, hanem lényeges különbség mutatkozott a károsra nézve akkor, ha az elfogott tolvajjal kiegyezett, vagy ha a törvény rendes útján megfelelő büntetésben részesítette. Az utóbbi esetben a bírónak csak 72 dénárral tartozott, az ellopott jószágot levonás nélkül visszanyerte. Ha kiegyezett a tolvajjal s a törvény útját ez által gátolta, úgy a bírónak 32 font dénárt volt köteles fizetni, a tőle eltolvajlott jószágból kétharmadrész volt a bíróé és csak egyharmadrészt kapott a káros.¹⁾

A törvénykönyvnek ez intézkedése arra vall, hogy a magánkiegyezés daczára, a büntetendő tett megtorlását szükségesnek tartották; ugyanezzel a fölfogással a régi bajor jogban is találkozunk.²⁾

Hogy tehát a megtorlás büntetőjogi alapeszméje a középkori pozsonyi városi büntetőjogban is szerepelt, arról a fentiek alapján kétségben nem lehetünk.³⁾

A büntető jog kezelésének ezen alapján kívül a iudicaturából vannak útmutatásaink arra nézve is, hogy már a XV. század legelső éveiben, t. i. 1404-ben el volt terjedve az a nézet, hogy a büntettes javulása (viszonyos akadályozási, végrehajtási elmélet) annak megbüntetésével összefüggésben van. Czettwasser Péter hírhedt kockajátékos pörét már fent említettük. Az ellene hozott bírói ítéletben ki van emelve, hogy a bíróság a javulás reményében napról-napra várt vádlott megbüntetésével s csak akkor ítélte őt halálra, illetve száműzésre, midőn a javulás minden reménye megszűnt.⁴⁾ Az ugyan igaz, hogy ezen és még több hasonló esetben előbb vártak a javulásra s azután hozták meg az ítéletet, tehát már nem a büntetés kiszabásától várták a javulást, mi a javítási rendszer alapja, de azért nem szabad megfélekedeznünk, hogy az a kor, a melyet tárgyalunk, nem juttathatta oly pontossággal kifejezésre a maga eszméit, mint a hogy mi azt modern mérveesszőink alapján kívánjuk. Elég itt egy fölvilágító sugár, mely magasabb fölfogásra utal s melyből látjuk azt, hogy ámbár a fölvetett kérdést illetőleg az összefüggés nem is teljes, de mégis oly közelálló, hogy az alapeszmének pusztá ismerete is kielégít.

Kifejezésre jut a városi jogkönyvben az *emberi* vagy *polgári igazság elmélete* is.

¹⁾ P. v. j. k. 61. 62.

²⁾ Dr. *Quitman*; m. f. 217. l.

³⁾ V. ö. *Hajnik Imre*: Európai Jgt. 346. »a büntetés mindig a megtorlás szempontjából lett felfogva«.

⁴⁾ Lsd fent 246. old. 1-ső jegyzet.

Minden gonosztevőt érjen utol olyan büntetés, melyet ez az általános igazság megtagadása által kiérdemlett.

Erre igyekszik a városi statutum, midőn a bírótól halálos ítéletre készül, föltétlen józanságot követel,¹⁾ úgyszintén akkor, midőn az élet elleni büntetről van szó és nincsen senki, a ki a tettes ellen vádat emeljen; a bírónak teszi ezt kötelességévé, kiemelvén, hogy ilyen esetben bírói pálczáját, azaz tisztét, másnak köteles átadni.²⁾

A fölhozottak által igyekeztünk kimutatni azt, hogy a középkori büntető jogban is voltak általános elvek, melyek a büntetés alapját és célját szem előtt tartva, a büntetés kiszabásának mintegy magasabb kiindulási pontját képezték.

Szükséges még, hogy a bűnösség kérdésére is röviden kiterjeszkedjünk.

A germán középkori jogban a bűnösség kérdése leginkább a tárgyi eredmény szerint ítéltetik meg; az alanyi bűnösség inkább háttérbe vonul.

Wilda³⁾ óta azon előbb uralkodó nézet, hogy a germán büntető jog merőben csak a tárgyi bűnösségi eredmény mérlegelésében mozgott volna, tetemesen változott, a meny nyíben ő kimutatta, hogy ámbár a cselekmény mint olyan képezi a büntetés tárgyát, azért mégis a bűnösség kérdésének alapjaként az akaratelhatározás tekintetű, melyből minden büntetendő cselekmény kiindul.⁴⁾

Különösen középkori fenyítő judicaturánk s az eljárást igazoló vallomások, melyek az »Achtbuch«-ban olvashatók, igazolják azt, hogy a most jellemzett fölfogás a tárgyilagos bűnösségre nézve túlnyomó vala, de azért úgy a judicatura, mint a városi statutumnak számos helye bizonyítja, hogy a bűnösség alapja mégis az alanyi elhatározásban kerestetett.

Meg lehet különböztetni nemcsak a *szándékot*, de egyúttal a kellő gondosság hiányát, a római jogból származó culpát, a *gondatlanságot* is a maga következményeivel együtt.

Igy egy betöréses lopási ügyben, mely 1417-ben adta elő magát s melyről bővebben alant fogunk megemlékezni, ítéletileg ki van emelve, hogy a tettes cselekményét ura irányában *hűtlenül és gonoszlelkűleg* vitte véghez.⁵⁾

¹⁾ P. v. j. k. 68.

²⁾ P. v. j. k. 40.

³⁾ Strafrecht der Germanen 146 és k. l. V. ö. Brunner : R. G. II. 545. l. Schröder : R. G. 705. l.

⁴⁾ Dr. Quitzman : m. f. 219. l.

⁵⁾ Prot. actionale »seinen herren . . . vngetrewlich vnd possleich gethan hat« stb.

A kitiltottak könyvében (Achtpuch) van egy emberölés miatt lefolyt pernek a kihallgatási jegyzőkönyve, melyből a *fölbujtók* (»daz yn dartzu bracht haben«) és bűnsegédek (»daz er yn auch gestewert hat«) ismeretessége tűnik ki, mely körülmény határozottan az objectiv eredmény subjectiv latolgatását és az akaratelhatározást föltételezi.

A gonosz szándék létrejöttének alapját is megkülönböztették ekként, mely az alanyi elhatározást létesíti; ilyen a belső irigység, a mint azt egy 1516. évbeli perből tudjuk (»auch zu Innern Neid«). Leginkább bizonyítja azonban az alanyi bűnösségnek teljes ismeretességét ebben a korban a városi statutum legrégebb részében előforduló egyenes hivatkozás az emberi élet ellen *előre megfontolt szándékkal* (mit wolbedachtetem mut) való cselekvésre, mely előre megfontolt szándékot a statutumnak első följegyzése, t. i. a fragmentum még »muthwillen« kifejezéssel jelöl meg.¹⁾

A szándékos akaratból eredett büntetendő cselekményekkel szemben ismeri a városi jog a *vigyázatlanság-* és *gondatlanságból* származott cselekményeket is. Ezekkel már legnagyobbreszt megismerkedtünk, a tiltott cselekményekből eredett kötelek tárgyalásánál.

Kiváló példát nyújt a gondatlanságnak büntetőjogi beszámítására a sertések által elkövetett kár esete, a midőn nemcsak kártérítésre köteleztetik a kellő gondosságot elmulasztott tulajdonos, hanem *bírságpénzt* is köteles fizetni.²⁾

A városi statutumnak egyéb kitételeiből is láthatjuk, a szándékosság és véletlen gondatlanságból elkövetett cselekmények megkülönböztetését.

Igy tettleges bántalom esetén határozottan kiemeli a statutum, hogy ezt a büntetendő cselekményt csak akkor követi el az illető, ha komolyan valakire ráemeli kezét (wan ainer In *ernst* ober ainen zugt),³⁾ tehát kiveszi a különben súlyos következményű cselekményt ezen következményei alól, ha a bántalmazás *nem komolyan*, tehát *nem* szándékosan esett meg.

Ismeri a városi jog a *bűnkísérletet* is, és pedig úgy látszik már olyan alakban, mint a hogyan azt mai nap ismerjük. A kísérlet fogalma a *kísérleti büntett* fogalmától már lassan elágazik. A judicatura sok esetben utal erre s a statutum sem zárja ki teljesen ezen nézetünket. Határozott kifejezéssel a kísérlet fogalma elő nem fordul ugyan,

¹⁾ P. v. j. k. 63.

²⁾ P. v. j. k. 156.

³⁾ P. v. j. k. 77.

de nem lehet kétség, hogy az, a mit a ránk maradt jegyzőkönyvi följegyzések s a statutum egyes büntetendő cselekmények megemlítésénél az »akar« — will, hat wollen — kifejezésekkel megjelöl, csakis megkezdett, de be nem fejezett büntetendő cselekményekre, tehát a bűnkisérletre vonatkozhatnak.

A városi statutum egy helyen és pedig épen ott, hol a tetleges bántalmazásról szól, azt mondja, hogy ha valaki kezét komolyan (tehát mint az imént kifejtettük, ütési szándékkal) valaki ellen emeli és azt *megütni akarja* — vnd wil ainen schlagen — kezét veszti.¹⁾

Ha a házi békének megszegése, t. i. valamely polgár házába fegyverrel való betörés oly szándékkal történik, hogy az illető egyén életének biztonsága iránt rettegésbe ejtetik (vnd wil ainen darin angstigen seines leibs vnd lebens) ezen cselekmény már magában megállapítja a házi béke megszegésének büntetettét.²⁾

Ez említett cselekményeknél merőben csak megkezdési stádiumot látunk egy sokkal tovább terjedhető büntetendő cselekményt illetőleg. Az elsőnél a *tetleges bántalmazás*, a másodiknál *az élet vagy testi épség ellen irányult cselekmény még nem következett be* — büntetőjogilag tehát még csakis kísérletről lehet szó. A *statutum* ennek dacára ezen cselekményt már úgy bünteti mint befejezettet. Ezen külön büntetné való minősítése folytán a kísérletnek (delictum sui generis) büntetőjogi effectusa pregnánsan még ki nem válik s így a kísérletnek viszonyát a befejezett büntetthez a büntetés mérvét illetőleg még meg nem állapíthatjuk. Láthatni, hogy a megkísérlett és befejezett büntett büntetőjogi beszámítását illetőleg különbség még nem igen tétetett, azaz, hogy a kísérlet általában fogalmilag még el nem vált a kísérleti büntett typusától, még nem szűnt meg mint delictum sui generis, hanem vagy úgy büntettetett, mint a befejezett cselekmény, mint azon frank korszakbeli typusok, melyek a mai theoria szerint a conatus proximus jellegével bírván, a tettenéretés büntetőjogi következményeit vonták magok után — vagy pedig mint egyes külön kiszemelt és külön ilyeneknek megjelölt kísérleti büntettek.³⁾

A judicaturából sem tisztázhatjuk ezt a kérdést teljesen, de, úgy látszik, hogy itt már a valódi bűnkisérlet ismerete villan föl előttünk.

¹⁾ P. v. j. k. u. o.

²⁾ P. v. j. k. 76.

³⁾ V. ö. *Brunner*: R. G. II. 558. s. k. 1.

Sajnos, azon esetek, melyek a jelen kérdés megbirálásánál kínálkoznak, olyanok, hogy a tettes *nem egy*, hanem többféle büntetendő cselekményt követett el, tehát bűnhalmazatot mutatnak. Minthogy ezen *több* elkövetett cselekményre csakis egy büntetés szabatik ki és a többféle cselekmények *között* találkozunk kísérleti cselekménnyel *is*, nem mutathatjuk ki azt kétséget kizáró módon, milyen elítélést nyert maga a kísérlet.

Határozottan kísérleti cselekményre utal a Tyman Márton és társai ellen 1436-ban a városi bíróság előtt lefolyt pör.

Említettük ezt már fentebb több alkalommal. Tyman Márton öt társával azzal volt vádolva, hogy sörharang-idő (10 óra) után korcsmában nyilvánosan dőzsöltek, koczkajátékot üztek, hatósági személyek ellen erőszakoskodtak, Pernhartl Márton korcsmárost pedig, mert ő nem engedte meg, hogy a tiltott játékot üzzék, *meg akarták ölni* és ezt meg is tették volna, *ha az ő legénye a merényleket vissza nem tartja*. Vádoltattak ezen kívül korcsmai verekedés, testi sértés és a miatt, hogy fogságukban sz. Prokop és szent Venczelre esküdtek, hogy a hatóság által ellenük foganatosított eljárást meg fogják hoszulni.

A czinkosoknak akadtak azonban közbenjárói, *Rozgonyi György* és *Konrád* királyi főépítőmester, úgy, hogy a bíróság a halálra szóló ítéletet végre nem hajtotta, hanem megkegyelmezett nekik kezesek állítása mellett.¹⁾

¹⁾ Achtbuch :

Anno domini millesimo CCCC^o tricesimo quinto. *Das ist das Achtbuch der Stat ze prespurg.* vnd das puech ist gemacht worden bey denn tzeiten Stephann list, Richter, Stephan Ranes, Burgermeister, Partholome scharrach, Martinus Tyrman, Caspar ventur, Andre Schonpach, Hanns von Reichennau, Hanns Liebelpekch, niklas guetgesell, Michl tompa, lwdweig Kunigsfelder, Mathes Meyndel vnd Michl Wolf all geswaren purg(er), der obgenan. Stat Prespurgk.

Item es sind gefangen gelegen in unser gefancknus die hernach geschribn perckgeselln, vmb solich sach die hernach geschriben sind. Item zu dem Ersten, das sy den Martine Pernhertl genoit haben das er In hat muessen wein gebn vber gepirt vnss gnedigen herrn des Kays's vnd der Stat, nach pyrglocken tzeit In der tzehentn stund, vnd habs dar zu gespilt, das besunderlich vns gnadiger herr der Kayser vnd die Stat v'poten hat *bei leyb vnd bey gut* vnd das v'rüeffn hat lass(en).

Vnd da der vor genan(te) Martine Pernhertl sy nicht spiln wolt lassn vnd nam in die würffl, da furen sie auf vnd woltn In der mort habn wer sein Knecht nicht gewesen.

Item auch habn sy selber gesprochn der Knecht, hett wol IIII fueder wein v'dient dy nacht, vnd wer der knecht nicht gewesen so

Itt tehát az ölési kísérlet a többi büntetendő cselekményekkel együtt bíraltatott el; tudjuk, hogy a tiltott koczkajáték már egymagában véve halálos büntetést vont maga után,¹⁾ nem határozhatjuk meg tehát, hogy az ölési kísérlet tulajdonképen mily büntetést vont volna maga után. Van azonban más esetünk 1516-ból, a hol csak két büntetendő eset concurrál, melyek közül az egyikről bizvást föltehetjük, hogy nem volt oly súlyos következményű, mint a másik. Ziegl Gáspár gazdáját, Ziegler Istvánt meg *akarta* ölni, de csak megsebesítette, azon kívül urának feleségét megszöktette.

E cselekmények közül a más feleségének megszöktetése minden esetre a kevésbbé súlyos. Arra példát nem tudunk, hogy halálos büntetést szabtak volna rá; itt ugyanis csak arról van szó, hogy a tettes a nőt elszöktette (weck gefurd), nincs meghatározva, hogy erőszakosan-e vagy talán

wolts sy In für dy *hant* haben gehawt, vnd habn Im tzwen Knecht gewunth.

Item in dem selbigen geschray kam der Nachricht' mit seynen Knechtn vnd wolten das wnter komen, da setzten sie sich des gerichtes wider vnd slugen sich miteinander, vnd da kamen die czireker dem gericht zu hilff, also, das sy da gefangen wurden.

Item darnach als sy In der gefanckuns lagn da swurn sie zu ainand(er) bey dem heiligen Sand Prokopp vnd Sand Wentzla das sy das nicht vngerodn woltn lassn vnd habn das bey Irn ayd gesworn.

Item also nach solicher tat hat man In, den Martin Tyman vnd Sigmund Snabel, Hans mer, Michel pluemel vnd hanns perthl. ain Recht wider farn woltn lassn, also das sy darumb wern gericht wordn nü habn wir angesehen vns's herrn gnad des Kais's vnd hern Jorigen von Rozgon vnd Maister Chunradn vns's gnadign hrn des Kays's obristen pawmaist, vnd habn, In das begebn In solch(er) mozz das fur sy purgl woran sind, dy hernach geschribn: Haynrich Hackensmyd, matheys mit der mutter, Hans von Tamesek, Anthony von dily, Niklas Kotter, Jorig Klayn u. petrein Kuttner, Matheis Krem-pincz, hanns ansorg vnd dan zu sol man sy in das Achtpuch schreiben, also ob sie hinfür wider dy Stät odar das gericht vnd besunderlichen wider den Martine pernhertl vnd die sein oder wider anders ymantz thun wurdn. So solln dy purgl alles das v'falln sein das dann die wegenan(ten) v(er)falln warn gewesen. Auch ob das wär das die vor genan Martin vnd sein geselln, dy dan In der gefancknus gelegen sind, hinweg von der Stat trügn, vnd der Stat ain schadu zu tzehn wurdn. So solln die vorgegan purgl den selbn schadn alle pwssn, auch ob das wer das dy vorgegan math. tzyman vnd Sigmund snabl vnd hanns hawbner, michel plwme, hanns perchl In Kaynley weis das prechn oder da wider Tetn als vor geschr(iben) stet. So solln vnd mogn die purgl ain Kuntschaft aws vnsn Achtpuch nemen vnd sie damit vberwindn als vbersagt vnd vber wunden lewt angehört. acta sunt hec fria Quarta ante Epiphania. dm. Anno dm. M^o CCCC^o XXXVI°.

¹⁾ Lásd 246. oldal 1. jegyzet.

a nő hozzájárulásával, nincs szó erőszakos nemi közösülésről sem, mely cselekmények már magukban véve halálos büntetést vontak maguk után, mint azt alantabb látni fogjuk.

Ezen két cselekményért azonban vádlottat halálra ítélték.¹⁾

Ebből azt következtetjük, hogy már egymagában az ölési kísérlet vonhatta maga után a halálos büntetést, azaz, hogy már itt büntett kísérletéről és nem kísérleti büntetről van szó, mely úgy büntetett, mint maga a véghezvitt cselekmény.

Még egy fontolásra méltó körülmény támogatja ezt a nézetünket.

E körülmény az, hogy még maga a szándék, a benső gonosz megállapodás is büntetést vont maga után, még pedig csupán a középkori problematikus értékű, erre vonatkozó vallomás alapján.

Erről bizonyít 1516-ban valami Kramer nevezetű kalapos ellen lefolyt per.

Ez az egyén különböző büntetendő cselekményekért volt vád alatt. Bevallotta ugyanis 1. hogy bizonyos Deiglai Jánost nyílt országúton megtámadott és kényszeríteni akarta, hogy ez valamely hordó iránti tartozását fizesse le, továbbá, hogy ugyanezt az egyént, mert neki mézbort eladni nem akart, agyon *akarta* löni.

Bevallotta továbbá Kramer 2. hogy az összes kalapos mesteremberek ellen fenyegetőleg viselkedett s ha valaki a kalaposok közül *szeme elé került volna*, azt koldussá tette volna, levágta volna kezét, lábát!

Bevallotta 3. hogy daczára annak, miszerint törvényes felesége volt, saját szolgáló lányával paráználkodott s vele három gyermeket nemzett.

4. Volt azonkívül valami bojtár-lánytól is gyermeke Ausztriában.

Végre 5. bevallotta vádlott, hogy a bíróság ellen többször erőszakoskodott. Ezt az embert lefejezték.²⁾

¹⁾ Achtbuch: Caspar Ziegl knecht hat Maister Steffan Ziegler zw Tirna, seinen aygn herrn, von lebn zum todt wolln bringen doch ser verwundt, vnd seinen herrn das weib weck gefurat; hie ergriff(en), angenomen vnnd zum Rechten beklagt: hat Recht vnnd vrtl gebn, das man im denn koph hat abgeschlagen. Actum freitag nach augustin anno etc. vt supra. (1516).

²⁾ Achtbuch: Michel Kramer huet. Hr. Caspar lewpolt Richter 1516. It. Anfenglich hat Michel Kramer huet Verkennt das er denn Johannes von der deigla auff freuer strassen angriffen hat vnd ann Inn erfordert ain schuld von wegen aines vasseln vnd hiet In der Johannes nicht bezalt, auch zw Innern neid, das er Im nicht

A fenn elősorolt büntettől betudott dolgok között látjuk, hogy különösen a 2. a. említett körülmény, hogy t. i. a kalaposoknak kezét, lábát levágja, a leghatározottabban csakis pium(?) desiderium maradt, mert maga a jegyzőkönyv teszi hozzá, hogy ezt csak akkor akarta vádlott elkövetni, ha azon bizonyos kalaposok vádlottal összekerültek volna.

Az összbüntetés kiszabásánál fogva nem tudjuk ugyan, vajjon erre a szándékre minő büntetés szabott volna ki, mert hiszen a házasságtörés magában véve már halállal büntetett, ¹⁾ de elég az általunk hangoztatott körülmény beigazolására az, hogy ezt a puszta gonosz szándékot betudható következményű büntetőjogi előzménynak minősítik és azt, mint büntetendőt, a kísérlet és bevégzett cselekmények közé fölveszik.

Ha már így a puszta szándékot is büntetendőnek tartották, természetesen, hogy a tényleg külsőleg is már jelentkező megállapodást, a be nem fejezett tettet, a kísérletet tehát, szintén már mint olyant ismerték, és hogy azt a legnagyobb valószínűséggel oly mérvben büntették, mint magát a bevégzett tettet. ²⁾

Hátra van még, hogy a *bűnrészségről* is megemlékezzünk.

A városi jog ismeri a *fölbujtást* (dartzu bracht; gehaiss), a *bűnsegélyzést* (gestewert, hilff geben) és általában a bűntény elkövetésére irányzott szövetséget, a *bűnbundát* (complot), mely a forrásokban bűntársaság (gesellschaft) neve alatt fordul elő s végre a *tettes társakat* is.

med woll zw kauffn gehn hatt wellen als vormals, darvmben hat er denn Johannes von Trigla erschiesen wellen.

it. zw dem andern mall hat er Bekheunt, das er dem gantzen handtberig der huet hyc zw pspurgk drölich gewest ist wnd wo Im ainer auss denn hueteru khomen wär, So wolt er Im henndt vnd fuess abgehackht habn vnd Inn zw ainem petler gemacht haben, als woll als er.

it. zw dem dritten mall, das er ain Elich weib hatt vnd derneben sein aygne dienst diern zw bald pracht, vnd bey Ir gehabt drew Kinder.

item zw denn vier denn mall, bey ainer seiner schafferin genant dy moschlin bey Ir gehabt ain Kundt gehabt vnd Inn Osterreich des selbigen kindte Inn den kundlpett gelegen.

item zw dem fünffn mal das er sich zw merern mall gewaltiglich des gerichts gesetz hatt.

Judex Eo tempore Caspar Lewpold vnd ist gekoppfft wordenn. actum feria quarta post viti modesti crescentie anno dm. et. Sedecimo.

¹⁾ Dr. Demkó K.: Magyarországi városok életéből. 176. l. Kovachich Jus tav. 162. s. k. l.

²⁾ Brunner: R. G. II. 638.

A részesség *többeknek közreműködése* valamely büntetendő cselekmény elkövetésénél.

Ezen közreműködés lehet vagy intellektuális (fölbújtó) vagy pedig tényleges cselekvés vagy mulasztás, — tettestárs (bűnségéd).

A közreműködésnek a cselekmény elkövetése *előtt*, vagy az *alatt* kell megtörténnie.

A fölbújtó a büntett értelmi szerzője lévén, hogy valaki azzá váljék, szükséges, hogy a büntett eszméjét annak elkövetését illetőleg valakibe belé oltsa, azaz, hogy rábeszélőleg valakire hasson. Szükséges továbbá az is, hogy ezen rábeszélés a büntettnak más által való elkövetésére irányzott gonosz szándékkal történt legyen. A mi modern büntetőjogi fogalmaink szerint tehát az a körülmény, hogy valaki másnak büntetendő cselekményéről egyszerűen *tud*, még bűnrészes-séget meg nem állapít. Ez a tudás nem határozottan fölbújtás, mert ennek lételeme a reábirás és a gonosz szándék. Nem lehet egyenesen orgazdaság és bűnpártolás, mert ezeknek tevékenysége csak a gonosztett más által való elkövetése *után* kezdődik.

A középkori jog, a mint sokszor már a szándékot büntetendőnek mondotta ki, a nélkül, hogy ezen szándéknál valamely büntetendő küljelenség mutatkozott volna, vagy a mint a kísérlet és bevezett büntett között a büntetés mérvét illetőleg különbséget nem tett, úgy a büntett létezésének pusztá tudását is (nem a följelentés elmulasztását, mely némely büntetendő cselekménynél mai nap is büntetendő tettet képez) különös és a mai fölfogástól elütő elbánásban részesíté.

A városi jogkönyv (statutum) erre vonatkozólag csak egy helyen rendelkezik. Házasársakról van szó, olyanokról, a kik közül a férj tolvajlást követ el.

Ilyen esetben, ha a nő a férj büntényéről mit sem tud, akkor, ha a férjre a büntetendő cselekmény elkövetése rábizonyul, az asszonyt semmiféle büntetés sem éri, nevezetesen a hozomány és közszerzemény címén saját tulajdonát képező vagyonát megtartja s férjének bünténye alapján vagyonából mit sem veszíthet.

Ha azonban rábizonyul az, hogy ő férjének büntényéről, lopási cselekményéről tud, *akkor az asszony, úgy mint a férj, fej- és vagyonvesztéssel bűnhődik.*¹⁾

Lehetséges, hogy a statutum ezen helyen a férj bűnös-ségének pusztá tudását kevésbbé fogta föl bűnrészességnak

¹⁾ P. v. j. k. 15.

hanem talán inkább bűnpártolást látott benne; erre látszik utalni az a körülmény is, hogy a statutum midőn tolvajlásról (dyberay) beszél, talán ez alatt hosszabb ideig folytatott ilyen büntényt ért, mely ha valóban fenlétezett, alig képzelhető, hogy a szoros házassági élet tartama alatt ezt a másik házasság fél észre nem venné és nem tudná.

A statutum ezt a presumptiót csakis a házastársakra nézve állítja föl, más ember, ha tudja is egy harmadiknak büntetendő cselekményét, ha különben nem részes, nem ítéltetik meg az érintett jogelv alapján.

Ez is inkább a mellett szólana, hogy itt tulajdonképen a bűnpártolást akarta a törvény büntetni, mintsem a bűntényen kívül való pusztá tudást.

De épen a házastársak közötti közszerzeményi jog adja meg ehhez a megfejtést, vajjon miért elegendő a másik házastársnak pusztá tudása az egyiknek gonosz cselekményéről, annak megbüntetéséhez.

Megfigyelendő, hogy a hivatkozott pont nem vonatkozik mindennemű büntetendő cselekményre, hanem csak a tulajdon elleni büntettek leggyakoribb fájára, a lopásra. Ha a férj gyilkolt, ha gyújtogatott, ha a város békéjét megszegte s erről az asszony tudott: semmiféle baja sem lett, csak akkor, ha a férj lopott s ezt tudta.

A házastársak vagyoni viszonyai oly szoros összefüggésben állottak egymással már az által is, hogy mindaz, mit az egyik fél szerez, felerészben a másiké is, hogy a szerzők ennek alapjával és címével okvetlenül meg kellett a közszerzőnek ismerkednie s így az által a helytelen jogcím tudatával mintegy bűnpártolást követett el.

A régi bajor jog is ismerte a most tárgyalt jogelvet; más büntetnének egyszerű tudása büntetést von maga után. Jellemzőleg azonban itt is csak lopási esetben alkalmaztatik ez a jogelv és oly körülmények között, hogy a két személy, a büntettről tudó és a tulajdonképeni tettes között bizonyos szoros jogi viszony létezik.

Ha a rabszolga urának parancsa *vagy csak tudtával* is lopási cselekményt követ el, úgy az utóbbi büntetetik meg, azaz a rabszolga ura.¹⁾

Itt szintén a tettesnek vagyoni önállótlanúsága indokolja a jogelvet: a mit a szolga lop, azt az urának lopja s ha erről tud az úr, úgy a szolga bűnét pártolja, méltányos tehát, hogy ő bűnhődjék meg ezért.

¹⁾ Dr. Quitzmann: m. f. 223.

A bírósági gyakorlat, a hol fölbujtásról szó van, sajnos, nem a fölbujtók elleni eljárást tárja elének, hanem csak a tettesek ellenit, úgy hogy a büntetés mérvét ezen forrásból meg nem ítéltjük.¹⁾

A fölbujtó büntethetősége a frank korszakbeli német jogban csak lassan jutott érvényre. Eleinte csak egyes kü-

¹⁾ Achtbuch: Vermerkt die bekenniss di der Jannko geton hat ze Kerlburg der den Ambrosi erschlug, in des meindleins haws vnd hat bekant auf die hernach geschriben gesellschaft, an alle marker, des nachsten phintztags vor Johnis baptiste Anno dm. et. XXXVII°.

Item von erst auf sich selber, daz er den todslag begangen vnd geton hat vnd daz *yn dartzu bracht haben* der Michel prews vnd der thonil wesch vnd daz er selb Janko hat gespielt mit valschen wurfeln die man auch bey Im funden hat. vnd audn vnerbon tzeug und das er bey ainen hussen gewesen ist mit diensten, dabey hat er begangen vil poshait vnd sein herr der huss hat geheissen Jannko vogelhawser.

Item auf den thamaw weschen, daz er ain volscher hantspiler ist vnd daz er yn auch gestewert hat tzu dem obgemeltn todslag vnd wie der selb thomel wesch gered hat von den herrn ze Presspurk.

Item auf den Michel Prews, der hat yn auch dartzu gestewert daz er den todslag ton vnd begangen hat, derselbe prews hat auch valsche Silber bey Im getragen in ainem swartzen secklein vnd ist dartzu auch ain valscher hanntspiler.

Item auf den Schramaten Jorgen vnd Cristan tautman, die sein auch valsche hantspiler und treiben valschen wexel.

Item auf den Klain merklen aus den pierhaws vnd auf den Jürgen Kraner den naslosen, daz die auch valsche hantspieler sind.

Item auf den hanns weiss, des yetz genant. Jorg Kravers geselln vnd ist mosat vntter den Awgen, daz er auch ain valscher hannt spiler ist vnd hat ain peckenknecht ze Wienn erslagen. Derselb hanns Weiss hat genomen das gelt ze Petronell.

Item auf die hernach geschribn valsche hantspiler. Fritzen von Ramsag, Georg Kolbn, Mathiasch von Odemburg, Hensl schrotl, hanns vogl von Ebersperg, Echard Suchenmumer, Pernhard vnd hanns pfarrer sein geselle. Märherisch Jorg Pawchätt, matll Sheffel mit der hanifstandn, die sein auch all spiler vnd tragen valsche würfl. Item vnd auf den Mawrer daz er auch ain valscher spiler ist.

Item . . etc. . . etc. Item bey dem, daz der obgemelt Jannko das alles also vngemartert ze Kerlburg veriehen vnd bekant hat, sind gewesen die Erbern weisen Stephan Reines Richt, die tzeit der Stat ze Pressburg, niclas leywatter, hanns Kramer, Niclas, Frantz all drei geswarn des Rats daselbs. Item hanns scherr vnd Niclas Weidner Stat schreiber daselbs, Item peter muleich vnd Cristan baid vorseprechen daselbs.

Item dabei sind auch gewesen Stephan Karl, Richter, Ulreich Karl kirsos schering prunner, Stephan vng, hanns Saltz, ale geswarn von Kerlburg. Item dabey sind auch gewesen, der Rako Janusch vnd Sebastian vngn payd des herrn diener vom hawsc.

lönös esetek szemeltettek ki, melyek fenforgása esetén a fölbujtó büntetésbe esett.¹⁾

Pozsonyi jog szerint azonban, úgy látszik, hogy a fölbujtónak büntethetősége már *általános* büntetőjogi elvvé fejlődött ki. A fent említett statutumbeli adat szerint ugyanis, ha elfogadjuk azt, hogy már a bűntény pusztá tudása maga után vonja a tettel való egyenlő büntetést, úgy ez a fölbujtóra, mint tulajdonképeni bűnszerzőre, még inkább fog állani.

A *bűnsegéd* a büntetendő cselekménynek előmozdítója. Ez az előmozdítás igen különböző módon történhetik; tevékenység és mulasztás, fizikai segély, alanyi támogatás által. Mindennek azonban a tett elkövetése előtt kell megtörténnie. Fellenfirst Ulrik 1441-ben rablás miatt állott vizsgálat alatt. A rablás véghezviteléhez Krensater Lőrincz adott neki szerzőségeket azzal a kikötéssel, hogy a zsákmányban vele osztozik. A városi bíróság mind a kettőt fogva tartotta ugyan, de Chapler János és Wachperger közbenjárására nem sokára szabadon bocsátotta mind a kettőt.²⁾ Nem tudjuk tehát, vajjon miféle büntetés várt volna Krensaterre mint bűnsegédre. De azért van a forrásokban egy hely, a mely a bűnsegéd büntetőjogi állását egészen szabatosan meghatározza. Ezen helyből — ha az nem tipikus cselekmény — azt vehetjük ki, hogy a városi jogban a bűnsegéd lényegesen enyhébb elbánás alá kerül, mint a kísérletet tevő vagy a fölbujtó és a büntetett elkövetését tudó egyén.

A mondott forráshelyből csakis ezt olvashatjuk ki s pedig azért, mert csak egy különös esetben nyújtott bűnsegítségéről szól; az emberölésnél nyújtott segély a statutum szerint³⁾ kézvesztéssel büntetetik, jeléül mintegy annak, hogy veszszen el az a tagja a testnek, mely a gonosztett elkövetésében résztvett.

Miként állott a dolog a többi büntetendő cselekményeknél, arra adatunk nincs, meg kell tehát elégednünk,

¹⁾ Brunner: R. G. II. 565—569. l.

²⁾ Achtpuch. Hans Eylavsem rokch Richter, anno domini M^o CCCC^o XLI°. — Item Vreich fellenfrist Ist gefangen gebesen darumb das er vnd sein gesellen beravbt habn den Kolman peckhn von pruk vnd kuncz payr von pruk. Item Larencz Krensat ist auch gefangen gebesen doromb das er dem obgenten Vreich vnd seinen gesellschaft gelihn hat ain armbst vnd an den gerat zw den selben rawb auf gleichn tayl mit zu habn Item Hans chapler vnd Waschenberger habn sy payd abgepeten am mitichen noch Udalrici Im XLI Jare.

³⁾ P. v. j. k. 69.

hogy e tárgyban legalább az általános jogi fölfogással megismerkedhetünk.

A *bűnszövetség* többeknek egy bizonyos büntettnak elkövetésére történt egyesülése.

Ez az egyesülés csakis tágabb értelemben vehető részességnak és pedig azért, mert az egyesülés egymagában véve még nem büntethető, hanem csak akkor válik azzá, midőn a cselekmény maga, melyre nézve a szövetkezés megtörtént, a kívülvilágban jelentkezik. Épen ezen szempont alá esik a *bűnbanda* is, mely a bűnszövetségtől csak abban különbözik, hogy itt a bünténynek elkövetésére irányzott egyesülés meg nem határozott és többször ismétlődő cselekményekre vonatkozik.

A városi jog a bűnszövetségnek mint olyannak büntetendőségét nem ismeri. A büntetethez csak akkor követhetkezik be, midőn a szövetség következtében annak tagjai mint részesek — tehát vagy mint bűnségedek vagy tettestársak — lépnek tevékenységbe.

Az nagyon természetes, hogy a bűnszövetségesek mint tettestársak egyenlőképen büntetettek.

A városi judicaturából van rá példánk, hogy két egyén több rendbeli lopásért kötél általi halálra ítéltetett. Ezek határozottan szövetséget képeztek, mert a kihallgatásról fölvett jegyzőkönyv egyikét is, másikat is »szövetséges«-nek (geselle) nevezi.¹⁾

¹⁾ Achtpuch. Eodem tempore Judex Caspar lewpoldt.

Vrgicht zwaer pohem mit namen ainer Gur Zyeck, der andere Jane von den hungarischen Brodt, so mit einander gehangen sind wordn freitag nach assumptionis Marie anno dmni 1517.

Anfengklich hat Gursikh bekonndt, wie er mit sambt seinen geselln hie zu psburgk zu sanndt Larentzn tag in dem Jarmarckt gestolln hat ain par hosn mit ainem ledren gesaiss vnd ain toch messer, ain schlayr, ainen watzschko, ain neue gurtl, ain frawn haubn vnd II ellen wollens tuech.

it. mer hat er gestolln II elln leinbath, mer III elln leinbath.

it. mer hat er bekonndt, wie er mit seinen geselln zu sandt vlrichs tag In dem Jarmarckt zu leopoldorff gestolln hat ain stukh wolleins tuech vnd verkaufft vme funff Guld.

it. mer hat er bekonndt, ain meil weg von Tirna zu ainem dorff, mit sambt seinen geselln hat er gestolln zway Ross, die hat er verkaufft vnb funff guld.

it. In Polami hat er gestolln bay ainer stat, genant zu der willdn, VII Ross vnd hat dy verkaufft, ains zu dreyen gulden vnd die anndrn zu IIII guldn.

it. mer zu dem letztn hat er bekonnt allenthalbn in den Jarmarcktn In hungern vnd in polan gestolln allerlay kramerey, wie die genant sein, nichts ausgenommen vnd hat solche dieberey getribn VII ganntze Jar.

A *bünbanda* már magában véve büntetendő volt, akár jelentkezett annak tevékenysége az egyes részesek cselekményeiben, akár nem.

1410-ből maradt egy ítélet ránk, melyből kivehetjük, hogy akkor a városi fogadóban két-két ilyen bűnös egyesületet képező négy egyén volt letartóztatva és pedig határozottan »von gesellschaft wegen dy sy habn gehabt mit einander«, nem is mondja az ítélet, hogy határozott büntetendő cselekményre volt ez az egyesület irányozva, csak azt érthetjük ki, hogy ez egyének szövetségben lévén, békés polgárokat megtámadtak és rettegésben tartottak »from lewt ober leuffen, vn angstigten«.

Ez alkalommal még megkegyelmeztek a bűnösöknek, de ismétlés esetén fejvesztés helyezettett számukra kilátásba.¹⁾

Ismerték a régiek az anyagi *bünhalmazatot* és a *bünfolytatást* is. Hogy tovább ne menjünk, mindkettőre a fent²⁾ hivatkozott két egyén bűnpere, melynek folytán lopás miatt mind a kettőt lefejezték, elég példát nyújt; mind a kettő több büntetendő cselekményt követett el, melyek egy elbírálás tárgyát képezték.

Az egyik, Gurzik, lopási cselekményeit hét éven keresztül folytatta.

Des Jane bekenntnuss.

item. der Jane von dem hungarischen Brod hat bekennt wie er ain schloss hat gestolln.

item. mer hat er bekonnt wie er mit seinen geselln gestolln hat ain Ros vnd das selbig vorkauft vmb 1 fl. vnd ist geschehn ain meil weg von dem hungarischen Brod vnd habn ir genomen II fl. vnd ist yetz beschehn In der fasstn vgang

item. mer hat er bekannt mit sampt seinen geselln bey modern, yetz in dem vaschang vorgangen, zwon man beravbt vnd in genomen zway Rokh tuech, ain plabs vnd ain Rots vnd die selbign zway Rok nacher verkaufft vmb 1 fl. vnd in darzw genomen III fl.

item. Mer zw dem hungarischen Brod hat er gestolln ain stuck leinbath zwayer guld werdt.

actum vt supra.

¹⁾ Act. prot. Alhio ist gemerkken das Mert Wadelsintz vn(d) Pet. Waldner sind gefangen glegen von gesellschaft wegen dy sy habn gehabt miteinander, auch ist gefangen gwesen oll Smelczel vn nikl Swabauch von gesellschaft wegn vn habn wir frumer lewt pett angesehen, vnd got vor aws, das man sy *passerung* vmb dyselb gesellschaft vberhebt hat vnd (?) werden Sy für was ymer vberfarn das sy Indert mer gesellschaft hetten vnd from lewt vber leuffen, vn angstigten: So sind Sy an alles recht Irs hals v'fallen. vn das ist beschehen nach Christi gepurd vierzehnhundert Jar. darnach In den Zehenten Jar des nesten Montags vor sand Gorgen tag.

²⁾ 265. l. 1. jegyzet.

Általában mondhatjuk, hogy az ilyen tetemes bűnhal-mazatot és bűnfolytatást képező körülmények *súlyosbítólag* hatottak, a mennyiben ilyen esetek rendszeren a maguk útján törvény szerint fejeztettek be s a közbenjárók által sokszor nyújtott megkegyelmezés nem igen vétetett foganatba.

3. A büntetendő cselekmények.

A büntetendő cselekményeknek olyan általános elnevezésével, melylyel azok büntetőjogi tartalma kimerítve volna, Pozsony város középkori jogában nem találkozunk.

Ennek az oka a büntetendő cselekményeknek főleg azon általános jellegében keresendő, melyről már előzőleg gyakran tettünk említést s mely a büntető jognak közjogi jellegét csak évszázadok múlva tisztázta, — előbb a magán-indítvány, a magán-compositio terére tartozván az kiválólag. Midőn a magánérdeket sértő cselekményeket a közérdeket sértő cselekményektől meg nem különböztették, nem is kereshettek az utóbbira elnevezést, melynek megfelelő tiszta fogalom még nem is létezett.

Grimm ¹⁾ kimutatta, hogy a latin *violatio legis*nek megfelelő német »*Verbrechen*« szó alig pár száz éves, míg Quitzmann példákkal illusztrálja, ²⁾ hogy a büntetendő cselekménynek megfelelő fogalom a régi bajoroknál nagyon különböző volt; ott találkozunk *inzilt missat*, *firina*-féle elnevezésekkel és a *hüség-törés* fogalmával, melyek az általános, de hiányzó elnevezést pótolták. A pozsonyvárosi jog szintén igen különböző kifejezésekkel fejezte ki a büntetendő cselekmények fogalmát. A városi jogkönyv egyetlen egy helyen sem foglalkozik általában a szóban forgó kérdéssel; csak a III. András-féle privilegium, valamint a *jus gladii* magukban foglalt és fent említett oklevelek, végre pedig a XV. század *judicaturája* nyújtanak általán véve adatokat.

Az okiratok a büntetendő cselekményt *nocumentummal*, a tetteseket meg *malefactores*, *nocini*-féle kifejezéssel jelzik. ³⁾ Egy már fent hivatkozott, ⁴⁾ 1404-ből ránk maradt ítélet »gonosztevőről« (Poswicht) beszél, míg egy 1416-ik évbeli

¹⁾ Deutsche Rechtsalterthümer p. 623.

²⁾ I. h. 227.

³⁾ III. András kiváltság levele, azonkívül P. v. lt. Lad. IV. 46 és 12.

⁴⁾ Lásd 246. oldal 1. jegyzet,

ítélet a büntetendő cselekményt általában *ügynek* — von ains handels wegen — nevezi.

Igen jellemző azonban a középkori jogérzékre nézve az, hogy a büntetendő cselekmény fogalmát, különösen a XV. századtól fogva, mint a *tisztességgel meg nem férő és a hűség és becsület megszegésének* következményét fogták föl.

A büntetendő tettet nem *tisztességesnek* — von unerber sach wegen ¹⁾ — jelzik s különösen azon cselekményeket, melyek az úr és szolga közötti hűségi viszonyt durván sértik — domit ist er seinen herrn gangen *auf treu vnd auff er* — hűség és tisztesség elleni cselekményeknek ismerték,²⁾ melyek különösen súlyosbító körülménynek vették.

De a most említett s a büntetendő cselekményeket általában jellemző megkülönböztetésen kívül találkozunk még olyan elnevezéssel is, mely arra utal, hogy a büntetendő cselekményeket más szempontból meg *egymástól* különböztették meg.

A városi kitiltottak könyvében (Achtpuch) egyes valamások előtt, melyek a legsúlyosabb vádakkal terheltektől vették ki, a vallomást »*vngicht*«-nak olvassuk.⁴⁾

Ez az *vngicht*, vngericht a *crimen capitale*-nak felel meg. E mellett nagyon jellemzően említi már a városi statutumnak legelső följegyzése azon egyéneket, kiket főbenjáró ügyben — *auf den Hals* — tartóztattak le.⁵⁾ Ez a két körülmény egyenesen a régi germán főbenjáró bűnügyeket tárja elhőnk »*die an Hand vnd Hals gehen*«, megkülönböztetésül a többi büntetendő cselekményektől — »*Lähmungen, Wunden*« és »*die an Haut vnd Haar gehen*«, — melyek a magáncompositio tárgyát képezték.⁶⁾

Térjünk most át az egyes büntetendő cselekmények tárgyalására.

¹⁾ 1411 évbéli ítélet.

²⁾ 1417 évbéli ítélet.

³⁾ Bajor Landfriede 1255-ből 64. sz. De perfidis. Swer seine triwe brichet an seinen rechten herren an sinem libe oder an sinem guet oder an sinen eren . . . der sol rechtlos vnd elos sein . . . V. ö. *Quitmann* m. f. 228.

⁴⁾ Achtpuch: Peterun *vngicht oder bekantnuiss* anno etc. (15) decimo.

⁵⁾ P. v. j. k. 32.

⁶⁾ *Hajnik*: Európai jogtörténet 344. l. *Schröder* R. G. 703. l.

1. §. Az emberi élet elleni büntetendő cselekmények.

Az ember élete ellen elkövetett merényletek a forrásokban különbözőképen vannak jelezve.

A jelzéseknek egyik faja általános s olyszerű, hogy azzal a cselekmény kimerítő kifejezése szándékoltatik adni; a többi megnevezések egyenesen a véghezvitel módját írják le. Ezekből kell tehát a városi jognak büntetőjogi fogalmát a szóban forgó tárgyra vonatkozólag levezetni.

Előfordul a *homicida* kifejezés,¹⁾ ezen kívül a *manslacht*,²⁾ a *todschlag*,³⁾ jemanden *erschlagen*,⁴⁾ azon kívül: mord (mit wolbedachten mut),⁵⁾ ermort⁶⁾ és az emberi élet ellen történt merényletek, agyonlövés (erschossen wellen), agyonszúrás (erstechen), vízbefulusztás (ertrenkt), agyonütés (erschlag) alakban.⁷⁾

A homicidium Mátyás királynak 1468. évi oklevelében a nyilvánossággal hozatik kapcsolathoz: homicidas aliosque quos cunque molefactores ubicunque in teritoriis sew terminis prefate civitatis publice et manifeste locis sceleratis et maliciosus deprehensos . . . etc. etc. A *manslacht* egyenlő a *todschlaggal* bajor jog szerint⁸⁾ s megfelel az *erschlagen* — ölni — féle kifejezésnek. A homicidium nyilvánossági jellege már az ennsi 1212. évi⁹⁾ s a bécsi 1221. évi¹⁰⁾ valamint az Albrecht-féle 1351. évi bécsi jogban¹¹⁾ nyer kifejezést. Az emberélet elleni cselekmény itt kölcsönös támadás közben, mintegy önvédelemből követtetik el; . . . homicidium perpetrasse vim vi repellendo i. not wernde . . . a mint a bécsi 1221. évi városi jog mondja.

Ugyanezt a homicidiumot az Albrecht-féle 1351. évi városi jog már »manschlachten«-féle elnevezés alatt ismeri, míg ugyanezen városi jog a legközelebbi címében »Von

¹⁾ Protocollum actionale 1411. év ítélet előtt: Regestrum per-scriptorum et perfugarum ac homicidarum. Azonkívül: Mátyás király 1468. évi szabadságlevelében a jus gladii illetőleg P. v. lt. L. IV. No. 12.

²⁾ P. v. j. k. 153.

³⁾ U. o. 12. és 263. old. 1. jegyz. a. a XV. sz. közepén lefolyó perben. P. v. j. k. 69.

⁴⁾ 1518. évi vallomás: Achtpuch.

⁵⁾ P. v. j. k. 63.

⁶⁾ Prot. act. 1413. évbéli ítélet.

⁷⁾ Act. prot. és Achtpuch. Ítéletek.

⁸⁾ Dr. Quitzman: 229. l.

⁹⁾ Dr. Gaupp: Statrechte des Mittelalters. 217. 218. 1. 2. 3. 4.

¹⁰⁾ U. o. 239. 240. 1—9.

¹¹⁾ Cod. lyc. bécsi Codex »Von manslechten«.

dem friede« a manschlacht helyett a *todschlag* kifejezést használja.¹⁾

A selmeczi jogkönyv a *todschlag*-féle kifejezést szintén az önvédelemmel hozza kapcsolatba,²⁾ a budai pedig a manschlechtig alatt szintén valami nyilvános összetűzésből származott cselekményt ért,³⁾ nem különböztetvén meg azonban teljesen ezt a kifejezést az általános s az emberi élet ellen irányult büntetett fogalmától.

A pozsonyvárosi statutum terminológiája szintén nem teljesen szabatos, de a judicaturáé sem, általában véve azonban elfogadhatjuk, hogy a *todschlag* — manschlacht — a mai emberölés fogalmának, a *mord* a mai gyilkosság fogalmának felel meg.

Jellegük a városi jog szerint következő:

A statutum első részének 12-ik pontja azt tartalmazza, hogy ha valaki mást »agyon üt« — *zu tod schlacht* — s »a tettes testét megmenti« — »kombt er mit dem Leybe davon« — akkor »összes javai szabadok s a bírónak mit sem fizet«. A 13. pont szerint »ha a tettes ilyesmiért elfogatik és tette miatt elbírálás alá kerül, jószágai szintén szabadok s mivel sem tartozik«.

Ez a pont meglehetősen homályos, értelme kétséges. Közelebbi megfigyelés után azonban kétségben nem lehetünk az iránt, hogy itt csakis az *Acht*, annak halálbüntetés és vagyonvesztési következményei vannak jelezve. És pedig az az *Acht*, melylyel a tettesnek megszökésére nyújtott alkalom volt összekötve.⁴⁾

Bécsi jog szerint az, a ki az emberölést szükséges önvédelemben (notwernde) követte el, ha ezt a tűz- és vaspróbával beigazolta, büntetlen maradt (liber sit ab actore et judice). Ha a forró tűz- és vaspróbát ki nem állotta, akkor ezen napon és a rákövetkező éjjel megszökhetett s a bíró őt akkor »achtba« tette (proscriptum pronunciet), ha ezután kézre került, akkor bírói eljárás elé vitték.⁵⁾

Ha a vádlott tetten éretett s a bíró hét tisztességes ember tanúságával bebizonyította, hogy az emberölés nem önvédelemből történt, a tettes fejét vesztí.⁶⁾

¹⁾ U. o. *Lichner-Michnay*: Budai j. k. 142. 130. l.

²⁾ Selm. j. k. 216. (30)

³⁾ Bud. j. k. 145. l. so sich dy menschen czw tragen mit posen worten vnd chonen vrbe . . . g zu eynen slaen, dass eyner den andern dis schlecht der hat gnedigern todt vnd erlichern, wan etwas der, der mit versacz vnd vorwartung manschlechtig wird.

⁴⁾ *Brunner*: R. G. II. 591.

⁵⁾ *Gaupp*: m. f. 239. 2.

⁶⁾ U. o. 4.

Ha a tettes a bíró háromszoros idézésére meg nem jelent, Achtba került, vagyonának kétharmad része feleségéé és gyermekeié, a harmadik harmad a bíróra száll. Ha családjá nincs, a kétharmad részről tetszése szerint rendelkezhetik. Ha az Achtba való nyilvánítás előtt elhalna, a nélkül, hogy javai fölött rendelkezett volna, úgy vagyonának $\frac{2}{3}$ -része egy évig s egy napig megőriztetik. Ez idő alatt hitelezői jelentkezhetnek, a felesleg lelki üdvére fordítatik,¹⁾ akármi történjék az emberölő vagyonával, ha tette nyilvánvaló (notorium) s nem tudja a tettét határozottan tagadni — fejét vesztí.²⁾

Ha a tettes makacsságból vált kitiltottá, a közbeneső időben javairól nem rendelkezhetik, — nejével és gyermekeivel azonban igen, — vagyona a városra hárul, mely a követelések levonása után a fenti módon oszlik meg.³⁾

Az Albrecht-féle bécsi jog nevezetesen változtat ezen elveken.

A forró tűz- és vaspróba helyett a segédesküvők lépnek föl.

A makacsságból való Achtba kerülés esetén a bíró birságpénze csak 30 font dénár, a többi ugyan családjáé, — nem is vonatik az a város részére le, hanem a család részére (vnd soll sein gut werden gezogen von dem Richter vnd von dem Rat der Stat in frawen gewalt), — ha pedig a tettes nyilván emberölés miatt elítéltetik, a bíró semmiféle birságpénzt sem kap, mert a büntetés a javulást czélozza csak (do sol gerecht ist des tod sol genügen zu pesserung.⁴⁾

¹⁾ U. o. 5.

²⁾ U. o. 7.

³⁾ U. o. 8.

⁴⁾ Codex lyc. Wieneriensis. 1355. Albrecht.
Von manslechn.

Des erstn habn wir gesaczt ob chain purg der Inn halb der Maur vnd des Grabn hat funffzigkg phunt wert ains todslag wirt bezign, od ob er ain Manslecht an ainenn ainwaltigen Man hat getan, der pedorff fur sich selbs chain purglschaft; aber der Richtt sol in fur ladn zu drein teg en nach dem alten Recht d' Stat, also das er zu dem virdn tading entlichn antwurt. Chumbt er aber geladn fur vnd wil sich zaign vnschuldig der in zeicht, der sol sich perden als der frid gesaczt ist et.

Von dem Fride.

Den frid der Stat seczn wir auf also, gegen wem er klag erscheinet vnd er wirt angesprochen von dem Klager nach dem frid vmb einen todslag, od vmb ein wunden oder vmb welich and tat die an die Echt get dem sol der Stat richtt sein beredung gunnen also . . . Wer sich ob einen todslag wie perdn der sol der genanten zwen habn vnd darzu ander mann zwen vnd mit den viern vnd sein eins ayd pewart sein vnschuld vnd sey ledig. Will sich yemand be-

Innen látszik tehát merítve a pozsonyi városi jognak fölemlített 12. és 13. pontja, mely a *megölésről* beszél.

redn vmb ein wundt od vmb ander sach die an die Echt get, der sol der genante ainen habn vnd darzu erberg Mann drey vnd mit den viern vnd mit sein ains ayde pewer sein vnschuld vnd sey ledig.

Das die tat werd gericht do sy geschiecht. Wir seczen auch vnd wellen: vor wann ain man kumbt vnd wundt ein anden man in der Stat vnd was er darin tut das an die Echt get, das sol daselbs werdn gericht do die tat geschehn ist.

Das der schlager vmb ein Manslecht swer auf ny emand denn auf den Recht schuldign zeclagen. Wir wellen auch welich man vmb einen todslag will chlagen, das der von der chlag selb ander ayn ayd swer, das er weder durch lieb, noch durch laid, noch durch chain phrang soll willn auf nyemand, denn auf den Rechtschuldign chlagu welle. Ist aber ein fraw chlagnd, so sulln in nachste frewnd zwen swern als vorgeschribn stet, das sy auf nyemandenn auf den Recht-schuldign chlagu. Ist aber ein gast oder ein arm mensch chlagnd, Es sey fraw oder man vnd hat nicht frewnd die mit Im swern so sol dem Richtt seins ains ayde genugen.

Von der Echt von einem todslag.

Ob aber ain Manslecht nicht fur kumbt drey samd geladen sich selbs zu bereden vnd zu fristen als vorgeschribn stet, So chünd in der Richtt in die Echt vnd wen seins vorundn guts dreyssig phunt vnd nicht mer fur sein Wandell; ander sei gut bestee in sein haws-frau gewolt vnd sein kind sein erbn. hat er abr nicht hawsfrawn, noch kinder noch erbn, Er das in die Echt chäm, So schaff mit seinem gut das er vber des Richter Wandell hat Was er welle.

Aber von der Echt.

Ob aber der Manslecht entweicht Ee er in die Echt chöm vnd sein dings nicht entschaft, alles sein gut werd gehalten nach dem gescheft des Rats der Stat Jar vnd tag; chumbt aber yemand in der Zeit dem er geltn soll vnd pewert er das mit genugsam gezeugnuss, dem sol man geltn von demselbn gut was man Im sol, was aber vber die gult peleibt, das sol man gebn durich sein sel willen. *Von einem Manslachk der Innen der Mauer nicht funffzngk phunt wert hat.*

Vnd ob ein Manslechk nicht hat noch em nag gezaign Innrhalb der Maur funffzig phund vert, vnd mag doch ainen Pürgl für sich gewinnen, derselb purgl sprech fur in vnd seczt sich dar mit laib vnd gut; mag aber er nicht purgl gehabn, So wach In der Richt vnd behalt in uncz er von Im gericht, als des rechtu orden erfundet.

Vom den Manslecht der ent haubt wirt vor dem gericht. Der wisentlich ein Manslecht peget vnd wirt vmb den todslag enthaubt an den Marcht do das gericht ist, des tod sol genugn zu pesserung vnd sol d' Richtt. von allem sein gut nichtz zu wandel nemen; aber mit sein gut gescheich das, das vorgeschribn ist vnd zu welcher zeit den leichnam yemand bestat(ten) wil, des sol im d' Richtt an alles gut gunnen.

Von der Echt ein fruielln manslecht. Ist aber ain schuldig eins todslags geladn fur das gericht vnd freunlich versucht darczukom, vnd wirt in die Echt getan, der sol chain gewalt habn ze chaffen mit seinem var und gut noch vnvar und gut, aber mit sein haus-frawn vnd seinen kindr schaff was er welle vnd soll sein gut werdn gezogen von dem Richter vnd von dem Rat der Stat in frawn gewalt mit vrkund drey erb(are)n Manen, also ob er yemand geltn soll ee

A tettesnek »testével való megmenekülése« csakis arra vonatkozhatik, hogy pozsonyi jog szerint is engedtek az »Achtba« kerülni időt a menekülésre.

Megmenekülése esetén azonban vagyona szintén »teljesen szabad«, mi alatt csakis az Achtnak vagyonjogi következményét, a vagyonvesztést lehet érteni.

A bécsi 1351. évi városi jog az Achtnak vagyonjogi következményeit már csak 30 font dénárnyi pénzbírságban fejezi ki.

Ha pedig a tettes elfogatik és elítéltetik, akkor bécsi jog szerint még ez a pénzbírság sem hajtatik be.

A bécsi jog azonban e helyen határozottan a manslacht — emberölésről szól, mely nyilvánosságánál fogva az előre megfontolt gonosz szándékot mint lételemet magában nem foglalja.

A pozsonyi jogkönyv első részében az előre megfontolt szándékkal történt ölést főlemlíti olyan oknak, melyet ha valaki elkövetett, a városi tanácsnak tagja nem lehet.¹⁾ A jogkönyv második, 1457 után följegyzett részében ott, a hol a tanácsbeliek tulajdonságai felsoroltatnak, melyekkel kell, hogy birjanak, már nem az előre megfontolt szándékkal való ölésről van szó (wer einen tot mit wol bedachten mut), hanem egyszerűen a »manslechtig« kifejezés²⁾ használatát. Első pillanatra azt hinné az ember, hogy itt csak kíváncsok tulajdonságok vagy oly tulajdonságokról van szó, melyekről az az óhajítás, hogy a tanácsbelieknél elő ne forduljanak, azonban elő vannak ezen helyen is sorolva a hamis esküvők, a házasságtörők is ép oly sorrendben, mint az első részben; látszik tehát, hogy a »manslachtiger« itt a fent gyilkosképen felsorolt helyett áll, a terminologia megbízhatósága tehát nagyon is meg van ingatva.

Helyesen és a fentebb adott meghatározáshoz hűen adja a gyilkosság fogalmát egy 1413. évbeli ítélet. Titkos ölés; éjfélkor Abrecht Pál saját szobájában agyonszúrás által öletett meg bizonyos Genglein által. Az elhaltnak három

er dise vbeltat pegieng, dem sol man geltn von dem selbn gut vnd das er das pewer das im der man alvil geltn sull. Vnd was vber des richt(ers) Wannedl peleibt vnd über der purg' gult, des guts das sol man sein hausfrawn oder sein kindn gehn, oder man geb es auch sein sell will(en) als(o) vor geschribn ist. Wer in d' Statt Echt kumbt, das sol chain furban sein, vnd soll fur pas chain vnd Echt leidn. Wan er schadn genug nymbt das er sein haws, sein weib vnd sein kind mus lassen vnd die Stat mues Ravmen.

¹⁾ P. v. j. k. 63.

²⁾ U. o. 153.

fitestvére, Obrecht Miklós, Péter és János emeltek vádat a városi bíróság előtt.

A bűnös qualificált halálbüntetésre lett volna elítélendő és pedig teste lófarkára kötendő és ekként a városon át hurczolandó, azután még kerékbe törték volna. A bíróság a *gyilkosságra* szabott büntetéstől közbenjárók kérelmére eltekintett és a büntetést átváltoztatta.¹⁾

¹⁾ Act. prot. Item es ist fur vnser offne Schranne kum(en) Obrecht Nikl mit sambt seinen bruder Obracht Petrain von pruck, vnd Obrecht hennisen von dem Aychach, un(d) klagten dieselben bueder drey hincz dem genglain, der des wolgebornen hern Graf Krulains czu lunsnitz tyschmayster gewesen ist, wy das In derselb gengel Irn leibleichen brueder genant Paul Obricht, in des Richter haws daselbs zu lunsintz, in seinem aygen gemach erstochen vnd ermort hett, vmb mitte nacht vnd vmb dasselbs morde do erlangten Sy demselben genglein mit dem rechten vor vnser offner Schranne, Also das man denselben genglein geslaypht vnd geraprecht solt habn. da chamen erber frum lewte vnd paten dy obgennten drey brueder Obracht Niklain, Obracht petrain vnd Obracht hannsen, vnd ir hawsfrawn vnd ir Svester, auch ander ire fravnd mit fleissigen enczigen gepet als herre, das Sy denselbn Genglein vor uns durich got vnd durich der erben lewte gepet willn gnua teten, vnd desselbn *mords* begabn In solichn punten als hernach geschribn stet. It. zu dem ersten das derselb gengel ain Ramfart vnd ain Achfart Iner Jarss frist tun sol, auch so schol derselb gengel ayn Wandlung kerzen gebn zu der pharr gen layn snitz, es scholl auch derselb gengel dreyssik sel mess frumen dasselbs zu laynsnitz pey der pharr vnd soll auch der egent(e) gengel den leychnam dem freythof kauffen. It. auch so hat sich derselb gengel v(er)pundn in solicher masse vor vnser, das er vnd all sein frewnd, den vorgenten drin pruedr Obracht niklain, Obracht petrain vnd Obracht Pauln, In vnd alln Irn erbn auch den dy mit In bey den richten vor vns gewesen sind, chaynen schadn noch chain feyntschaft hin fur nymm(er)tun sulln, weder mit worten, noch mit werchen in chaynerlay wayze. vnd ob Sy In das Indart obersweren, so scholl der egent gengel, in allen den punten sten recht, als er den ersten tag vor vns ofenn schranne mit dem rechten erlangt ist wordn, vnd des so hat derselb gengel mit sambt Im zu purgel gesaczt, vor vns, alle dy harnach geschribn stend nemlichn, It. Nikl hermann Richter zu dem wort perkeh. It. hanns von kuchen, purg zu laynsnitz It. Junkher Pet.

It. wendl Sawlaher, It. bonhart perkchmeister, It. peter purg, It. hanns Wulfing, It. vlc. dreyska, It. Andre forster, It. lang Jorig, It. Nicolae, It. Michel sneyder, It. niklas turk, It. thoman vng, It. fridel floss, also aus genomenlichn ob das beschech, das der egent gengel dy vorbeschribn puntt In dar nymm ze brich, es wer mit warten oder mit werchen als vorgeschribn stet: So sulln dy vorgentn purgel ayn trechtlichlichn an alle wider red mit den oft genntn bruedern Obracht niklein Obricht petrein vnd Obricht hannsen vnd mit Irn freundn auf denselben genglein sein, das er schol sten in den vorgeschribn pundn als vor hant ist wär; auch das derselb gengel dy Ramfart vnd Achfart nicht volffürt oder dy kerzen, oder dy dreysk messe nicht frumet, vnd dem leychnam dem freythof nicht kauft als vorbennt ist, So habn dy vorgeschribn purgel vor vnser

Ez a bűntény, mint titokzatos, mely éjjélkor, idegen lakásba való bemászás után, agyonszúrással, tehát úgy látszik orozva is történt, határozottan különbözik az egyszerű »erschlagen«-tól és a leírt jellegnél fogva mint előre megfontolt cselekmény határozottan a mai értelemben vett gyilkosságnak lesz meghatározandó, az ítéletben használt »mord« kifejezés tehát a fogalomnak teljesen megfelelő.

Nem felel meg azonban ugyanezen kifejezés, melyet a már fent¹⁾ említett perben használnak, midőn Tyman Márton pörében leiratik, hogy a czinkosok, kik koczkajáték mellett dőzsöltek, midőn a korcsmáros Pernherl Márton a koczkákat elvette tőlük, *fölgerjedtek* s a korcsmárost meg akarták gyilkolni. Itt határozottan csak nyilvános és rögtön keletkezett szándékkal véghezvitt *emberölés* kísérletéről lehet szó.

Eredmény gyanánt kimondhatjuk, hogy a középkori városi jog ismerte az emberölést s ezt rendszeren *manslacht*, *todschlag*-nak nevezte, s ismerte a gyilkosságot, melyre a *mord* kifejezést használta.

Az elsőnek jellegét a nyilvánosságban való összetűzésben kereste, a másodikénak jellegét pedig a titokzatosságban, az orzásban találta.²⁾

2. §. Testi sértések.

A testi sértések mint büntetendő cselekmények a középkorban fölötté gyakran fordulnak elő. Az általános harcias szellem és az önvédelem okozta fegyverhordás igen közelfekvő okot szolgáltatott az összetűzésre, a magánboszú könnyelmű kielégítésére, míg az általános műveltség hiánya az egyeseknek zabolázatlan kifakadásait alapjában indokolta.

A városi polgárság, ámbár a fegyverforgatásban közvetlenül csakis a város védelmi szempontjából vett részt, mégis állandóan fegyvert szokott hordani. Ez egy rövid kés-féle volt, melyet oldalukon viseltek. A pozsonyi polgárok is hordozták ezt,³⁾ sok alkalommal oka volt a vérontásnak.

gelobt vnd v'sprochn das sy dyselbn Ramfart vnd Achfart vnd dy Wandlung kerzen vnd dy drayssik messe auch dem leychnam den freythof ze kauffen vnverschaidenlich mit gesampt hamide(a) an alles varczichen ausrichten sulln vnd an alle Wider red. Acta sunt hec anno dno. mille^{mo} CCC^{mo} trecesimo, feria quinta proxima post festum beati Anthoni pfess.

¹⁾ Lásd 257. old. 1. jegyzete.

²⁾ V. ö. Brunner: R. G. II. 627—630. l.

³⁾ Rakovszky: P. b. Stadhaus in Stadtrath 44.

A testi sértések, meglehet gyakoriságuknál fogva, valamint talán azért, mert kiválólal birsággal büntetettek és ennek egy része a bíróra vagy a városra hárult, különösen a városi statútumban méltattatnak kiváló figyelemre, a menyinyiben az egyes sértések egész casuistikája tárul föl előttünk.

Legelsőbben föltűnik, hogy a testi sértéseket fölosztják *ütésekre*¹⁾ (schlecht ainer) és tulajdonképeni *megsebzésekre*. Ezek a megsebzések lehetnek nyílt sebek (fliessende wunden),²⁾ melyeknek jellege abban áll, hogy bőr-folytonosság-hiány támadván, abból vér bugyogjon elő, *csonttörések*³⁾ (painschrotige wunden) és bénítások, illetve *tagcsonkítások*.

Megkülönböztették a sértésnek helyét is, hol, minő testrészen ejtetett az; súlyosabbnak vétetett, ha a megsebzés olyan helyen történt, mely rendes körülmények között ruhával fedve nincs (scham wunden).⁴⁾

A mi az ütésekkel illeti, megkülönböztették, vajjon az ütés ököllel, husánggal vagy pedig tenyérrel történt; különös azonban, hogy a büntetés mérve a tenyérrel való ütés után volt a legnagyobb. Minden ujj után egy font dénár volt fizetendő,⁵⁾ míg az ököl és husánggal való ütés után csak egy-egy font dénár járt.

A nyílt sebeket megkülönböztették azon eszköz után is, melylyel azok ejtettek; így ismeri a jogkönyv a szúrás, a dobás által eszközölt testi sértést.⁶⁾

A testcsonkítást magok után hagyó sérülések közül föl vannak különösen azok említve, melyek nevezetes testi fogyatkozást vonnak maguk után; ilyen a kéz, az ujj, egy ujjperc,⁷⁾ egy fül,⁸⁾ egy szem⁹⁾ elvesztése.

Nevezetes, hogy ezek a testcsonkító cselekmények mind egyenlő birsággal fenýttetnek, a mi különösen az *egész kéz* és ezzel szemben csak egy ujj és egy ujjperc csonkításánál föltűnő. Egy fognak kiütése ép oly következményekkel jár, mint a szem vagy fülnek megcsonkítása. A most fölsorolt testcsonkítások büntetése öt font dénár. A testi sértésekre szabott birságpénzek a vérdíjnak hányadrészére vezethetők vissza.¹⁰⁾

¹⁾ P. v. j. k. frgmt. 23a, 23b.

²⁾ U. o. 22.

³⁾ U. o. 20.

⁴⁾ P. v. j. k. 19.

⁵⁾ P. v. j. k. frgmt. 23b.

⁶⁾ P. v. j. k. 21. 22.

⁷⁾ P. v. j. k. 16—18.

⁸⁾ P. v. j. k. frgmt. 23c.

⁹⁾ P. v. j. k. 23c. (fgmt.)

¹⁰⁾ Brunner: R. G. II. 635. l.

A biráskodás nem igen hagyott ránk a testi sértésekre vonatkozó följegyzett emlékeket, csak ott találkozunk ilyenekkel, a hol főbenjáró ügyekkel kapcsolatban kerülnek elítélés alá. Ennek oka valószínűleg az, hogy a perek lefolyásának pontos följegyzése leginkább csakis az *ungerichte*, főbenjáró ügyeknél tartatott szükségesnek.

3. §. Az erőszakoskodások.

Különbözők azok a cselekmények, melyek erőszakos jellegüknél fogva soroltatnak ide; az erőszak kifejtése különösen az ember személye ellen irányul s *legalább* is alapos aggodalomra ad okot az élet, a test vagy becsület ellen irányult jogellenes megtámadás.

Az erőszakoskodások leggyengébb faja az úgynevezett »frevel«, mely Haltausnak értelmezése szerint ¹⁾ mindig csak magánosok ellen elkövetett büntetendő cselekményekre vonatkozik és mindennemű olyan kihágást jelöl, mely akár *szóval*, akár tettel követtetik el s kisebb vagy nagyobb birságot von maga után. A városi statutum legrégibb följegyzése, a fragmentum, ismeri ezt a »frevel«-féle kihágást; ²⁾ nem jelöli meg azonban közelebbről, mi legyen ennek tartalma. A statutum a mondott helyen erre a cselekményre hat schilling két dénárnyi büntetést szab, összesen 182 dénárt, tehát 58 dénárral kevesebbet mint egy fontot.³⁾

Ezen összeg a legkisebb, melylyel azon pénzbüntetések között találkozunk, melyek büntényekre szabhatnak ki; a 72 dénárnyi büntetéspénzek inkább csak birságpénzek. Két esetben szabhatnak ki. Ha valaki eskületételre köteleztetvén, az eskütől elmarad, azon kívül végrehajtási birság fejében.⁴⁾

A többi pénzbüntetések egy, öt és harminczkét font dénárt tesznek, de az így kiszabott büntetéspénzek már nagyobb hatalmaskodásokra vonatkoznak, a csekélyebb (egy és öt font) birságok a testi sértésekre.

Abból a körülményből, hogy a statutum a *frevelnek* elnevezett büntetendő tettet bizonyos meghatározott pénzbüntetéssel hozza kapcsolatba, világos, hogy ez alatt csakis bizonyos meghatározott s nem általános értelmű büntetendő cselekményt kell érteni.

¹⁾ Glossarium Germanicum Medii Aevi. 487. 488.

²⁾ P. v. j. k. fgmt. 23g.

³⁾ 1 ₰ = 8 schilling; 1 schilling = 30 dénár; az 1442/43. évi sz. k. feljegyzése.

⁴⁾ P. v. j. k. fragmt. 23e. 23f.

Haltaus egy 1502-ik évből származó peres eljárás alapján fölemlíti a *frevelnek* hármias fölosztását, e szerint kisebbet, középsőt és nagyot lehet megkülönböztetni. Mint-hogy azonban a kisebb *frevel* alatt értendő cselekmények szóval követtetnek el, nagyobb tényleges cselekmény által véghezvitt büntett (*re comissa injuria*) a városi statutumban ütések és sebzések egyenkinti fölsorolása által ki van merítve, úgy hiszem, hogy nem tévedünk, ha a pozsonyi statutumban jelzett *frevel* alatt minden szóbeli erőszakoskodást, tágabb értelemben a mai becsületsértést értjük.

A tényleges cselekmény által véghezvitt erőszakoskodásnak egyik esete, a városi statutum szerint, az úgynevezett »*furwart*«, mely nem más, mint az egyéni szabadság megfosztására irányult, előre megfontolt, ravasz fondorlattal, lesben állás által véghezvitt cselekmény. A karinthiai 1578. évi eljárási szabályzat szerint *furwarten* annyi, mint »*manere venturum in insidiis, et venientem dolose ocupare*«. Ugyanily értelmet adnak e szónak az alsó bajor országos szabadalmak 1516-ból.¹⁾

A városi fragmentum az erőszakoskodásnak ezt a nemét 32 font dénárral bünteti.²⁾

Vannak még ezenkívül erőszakos cselekmények, melyek büntettként üldöztetnek.

Ide tartozik az a cselekmény, melyről már fent a kísérlet tanánál emlékeztünk meg; a veszélyes fenyegetés, t. i. ha valaki komolyan más ellen kezét emeli és azt megütni akarja, már elköveti ezt a cselekményt, mely kézcsontkítással büntettedik. A büntett elkövetésének föltétele azonban, hogy ez a fenyegetés közvetlen a személy ellen legyen irányulva és hogy egy esküdt polgár előtt történjék.³⁾ A veszélyes fenyegetésnek az esküdt polgár *előtt* való elkövetése, úgy látszik, a büntett lételeméhez tartozik. Igaz ugyan, hogy a cselekmény behizonyításához *egy* esküdt polgárnak jelenléte elegendő s hogy ő csak hivatkozik letett szolgálati esküjére.

Ha azonban a statutum szóban levő pontja ezt értette volna, midőn a cselekmények esküdt polgár *előtt* való véghezvitelére hivatkozik, úgy szükségtelen vala erre külön hivatkozni, mert hiszen ez a perrendtartási elv nemcsak ezen egy, de *minden* büntetendő cselekményre nézve egyenlőképen áll. Az a körülmény, hogy a statutum, úgy mint a fragmentum is, az esküdt polgár jelenlétét külön kiemeli,

¹⁾ Haltaus Gloss. Germ. Medii Aevi 572. l.

²⁾ P. v. j. k. fgmt. 23e.

³⁾ P. v. j. k. 77.

csakis arra vall, hogy ennek jelenléte a büntetendő tettnek lételeme.

Az erőszakoskodásnak még súlyosabb esete az esküdt polgár házának fegyveres kézzel történt megtámadása. Szükséges, hogy a megtámadás a megtámadottban élete vagy testi épsége iránt alapos aggodalmat szült légyen.¹⁾

A mint az eddig felsorolt cselekmények általában a *személyiség*, az egyén békéjének megzavarását foglalják magokban, úgy az imént említett tett már tágabb érdeket sért, t. i. a házi békét.

A házi béke szent, ezt megzavarni a háztulajdonos akaratának ellenére nem szabad. A ki ezt fegyveres hatalommal megteszi, súlyos büntetéssel, fejvesztéssel bünhődik.

A régi germán, valamint a bajor jog ezt a büntetendő cselekményt — a házi békének megszegését — *Heimsuchung* név alatt ismeri. A régi bajorok szigorúan megkülönböztették a *hariraita*, *Heerfarthot* a *Heimsuchung*tól. Az első a súlyosabb eset, melyet legalább is 42 ember követett el s ez már valószínű rablási kaland. A kevesebb számú tettes csak a *Heimsuchéban* bűnös.²⁾

Különös, hogy a városi statutum ezen büntetendő cselekmény lételeméhez szintén megkívánja, hogy a megtámadott egyén háza esküdt polgáré legyen. Fölmerül tehát az a kérdés, vajjon mi lehetett ennek oka?

Az tény, hogy az esküdt polgár a többi polgárok között kiválóbb, tiszteltebb állásban volt s hogy ő mintegy hivatalos hatalommal és méltósággal fölruházott egyénnek tartatott.

Nagyobb vakmerőségnek tarthatták tehát, ha valakinek megverése esküdt polgár jelenlétében kíséreltetett meg, vagy még inkább, ha a házi békének megzavarása egyenesen valamely esküdt polgár ellen irányult. A vakmerőség nagyobb foka és a hivatalos személy tekintélyének sértése okozta tehát a két utolsó esetben a súlyosabb büntetést s nagyon valószínű, hogy a büntetendő cselekménynek ezen minősítő körülmények nélkül való elkövetése sokkal enyhébb beszámítás alá esett. Ezt különösen az ütésről tudjuk, mely, mint már fent említettük, egy font dénár pénzbírság alá esett.

Még tágabb érdekkör megsértését képezte a szomszédsághoz, rokonsághoz tartozó személyeknek megtámadása.

¹⁾ P. v. j. k. 76.

²⁾ *Quitzmann*: m. f. 253. l.

A szomszédsági viszony városainkban bensőleg ápolatott, jelentőségének eredete Németországból származott át a városokba. A szomszédság és rokonság majdnem egyértelműnek tartatott. Sok helyen köteleességük volt a szomszédoknak egymást támogatni, tanuság tételüknek pedig nagy fontosság tulajdoníttatott.¹⁾

A szomszédsági viszony szentsége Pozsonyban különös becsben tartatott és oltalomban részesítettet.

A szomszédok, kik mintegy barátsági frigygyel tekintettek egymáshoz közel fűzve, a tágabb értelemben vett családot képezték s ha valaki ilyen családbeli ellen követett el erőszakos cselekményt, ha azt megtámadta, s megszökvén — vissza került, 32 font dénárnyi büntetésbe esett.²⁾

Azt már említettük fentebb, hogy a városi lakosok összessége béke-egyesületnek tekintetett, mely a kir. privilegiumokon, mintegy alapon nyugodva, azok különös oltalma alatt áll. A béke a háborútól ment nyugalom. Ezért a béke nyugalmi állapot. Támpontja a hatalom.³⁾ Ennek ellentéte a magánharcz (Fehde). A béke a békés viszonyt, a magánharcz a sértő és sértett közötti ellenséges viszonyt jelzi.⁴⁾ A magánharczjog alapja a középkori magánbüntető jognak. Belőle származott, mint legvégsőbb alapjából, a compositio-nális rendszer.⁵⁾ A birságpénzekkel és magánkiegyezésekkel igyekeztek a magánharczot mindinkább szűkebb körbe szorítani. Mindkettő ellen voltak irányozva a középkori békehatározmányok (fridenssatzungen), melyek a közbüntetőjognak mindinkább szélesebb elterjedését biztosították.⁶⁾ A fokozatos fejlődés tehát a magánharcztól a békeállapothoz, a békeállapottól a jogállapothoz vezet.⁷⁾ A város területe szintén béketerület volt. Ennek következtében, ha valakinek bármely előleges ok miatt bírósági úton a városi béke különösen meghagyatott s ha valamely erőszakos cselekménnyel mégis megszegte azt, szintén a legmagasabb bíróságba, 32 font dénárnyi büntetésbe esett.⁸⁾

¹⁾ Dr. Demko K.: Felső Magy. Vár. életéről a XV—XVII. szdban. 196. l.

²⁾ P. v. j. k. 14.

³⁾ Huberti L.: Gottesfrieden u. Landfrieden I. 9. l.

⁴⁾ U. o. 15.

⁵⁾ Huberti L.: i. h. 17. l.

⁶⁾ Nitzsch, Heinrich IV. u. der Gottes u. Landfrieden. Forsch. z. deutsch. Gesch. XXI. k. 269. l.

⁷⁾ Huberti L.: m. f. 13. l.

⁸⁾ P. v. j. k. frgmt. 23d.

De nemcsak ezen, biróilag valakire rászabott békének megszegése tekintetett büntetendő cselekménynek, hanem különösen az idegeneknek egyes városi polgárok szabadsága ellen irányult merényletei minősítették súlyos erőszakoskodásoknak; az egyes városi polgárok itt az egész béke-közönség képviselőiként tekintettek s ezek békéjének kalandszerű megtámadása az egész városi békegyesület ellen irányult merényletet képeztek.

Ezen ilyféle megtámadás rendesen rablással járt, azért ezen büntetendő cselekmény egyrészt a vagyon ellen irányult büntettekhez simul.¹⁾

Főjellege azonban a városi béke ellen irányult erőszak kifejtésében keresendő.

Elengedő annak lételeméhez az élet és vagyon ellen irányult közvetlen veszélyes fenyegetés.²⁾

A középkori rablólovagok és hatalmaskodó szomszédok tekintendők e büntetendő tett fő előmozdítóinak és elkövetőinek. Ezek közé tartoztak a bazini és szentgyörgyi grófok, a Giskra okozta cseh inváziók idejében a város környékén lábukát megvetett és egyes erősségekben tanyázó rabló-vezérek, sőt egyes közeli városok kapitányai is.

Ilyen volt Zénás (Szénás) László Nagyszombat kapitánya, ki 1449-ben bejött Pozsonyba a sz. Lőrincz vásárba.

Békés szándékát azonban igen kellemetlen utóhangok követték; alig hogy kilovagolt a városból, még a város telkein *elfogta* a tisztos brünni kereskedőket, kik a vásárból haza igyekeztek, kirabolta őket, sőt még a város által melléjük adott fegyvereseket is megfosztotta számszer-fjjaiktól és megverte őket — megszegvén így a városi békét.

Ezen jól sikerült kaland nemsokára ismét vissza édesgette a kapitányt, ki oly vakmerőséggel közeledett megint a városhoz, hogy még annak Lőrincz-kapuján bebocsájtást is kért. Nagyon zokon vette, hogy ezt megtagadták neki. E rideg fogadtatás fölbőszítette a lovagot, kilovagolt a földekre és boszút állott a városon.

¹⁾ Aechtpuech: St. Raneis Judex. — V(er)mercht di pekantnis des St. slechl. It. er hat auff Sich selb pekant, das er do pey gebessn ist, do man den richt' von Altnburk genant d' fayhan *gefangen* vnd beraubt hat auff den hart, vnd habn In geschach vmb XX fl. am de er Im gebn hat. anno XLVI (1446).

²⁾ Aechtpuech: Hans Eylausmrockh, Richt. anno dn. MCCCCXLI^o Item so hat auch der obgenante Vlrich feilenfurst gedrat den Erhart pekchn vnd gengl pekhen yern leyb vnd yern gut dy auch purg sind zu prueck an der lajta.

Elfogta magának a polgármesternek a fiát, két társával, levetkőztette pőrére s úgy vitte magával fogva Nagyszombatba. »Igy szegvén meg a város szabadalmait.«¹⁾

De egész csatákat is vívtak a rabló-lovagok a várossal, mely kénytelen volt magát a jogtalan támadások ellen megvédeni. A csatározások befejeztével békeszerződések kötöttek. Ezeknek jogtalan megtámadása igen súlyos békeszegésnek tartatott.

Wessenye András a cseh zavargások idejében a csallóközi részen ütötte föl megerősített táborát és ott várgrófképen telepedett meg. Ez volt az úgynevezett »Szigetbéli várgrófság« — Burggraf im Winkl.²⁾ 1445-ben az országban uralkodó béke daczára Wessenye András a pozsonyiak ellen rabló-támadásokat intézett.³⁾ Sőt ezen támadásait a vele személyesen megkötött békének, s általa kiadott levél és pecsétnek daczára egyre folytatta.⁴⁾ Ép úgy cselekedett *György* szentgyörgyi és bazini gróf 1444-ben, ki a csallóközben Kálmán várgrófja által üzött rabláson kívül *igaztalan*

¹⁾ Aechtpuech

Ludweig Kunigsfelder, Richtt.
anno dm. etc. (14) XL. VIII°.

Item. Zenas laszló, hawpman zu Tierna, ist hie In der Stat bebesen zu Sannd lorenczn tag, In vnssn Jarmarkch, vnd kunigliche freyvng, vnd ist von hynnaus der Stat geritn, vnd den nemsche vnd andr erber lewt von Brünn auf der Stat gruntn *gefangn* vnd bewbt, vnd In genomen ettliche vas wein vnd ros vnd wagen, auch hat er vnssn Solldnern die wir den benantn erbn lewtv von Brünn zu belaitn zu gebn hetth(en) Ir guet Ormst vnd Ir Schieszewg genomen vnd Sie geslagen vnd das wider gut, er vnd Recht, vnbehart vnser kunigliche freyung vnd d' ganczn Stat, hie armen vnd Reichn zu smach schämt vnd schadn.

Darnach an den Suntag ist der bewart hawptman von Tierna her komen zu dem Stat tor, pey Sannd lorenczn vnd das man in nicht zu hannt hat wellen ein lassen Ist er In seinen vber mut vnd zorn hin wid aus geritn in das felld vnd hat da gefangn den purkhartn des herrn pertlme Scharrach, die zeit vnss burgermaist' Sun selb drittn vnd In drew pheidt genomen, vnd die mit Im wekch gefuert ken Tierna, vnd daz wid got, er vnd recht, an alle absag, vns' der kuniglichen freyung vnd der Stat hie armen vnd Reichen zu smach schannt vnd schadn, vnd sein mit Im gbesen etc. etc.

²⁾ V. ö. *Rakovszky*: Alt. überl. v. Pb. Fehden u. Kriegszüge der Stadt. Pb. Ztg. 1877. 221. sz. melléklet.

³⁾ Aechtpuech. Steffan renes richt' anno M. CCCCLV^o. Item wesschang András de czevt pwgrof In winkl hat ge vnssn perawbt wider Sein Er vnd ein ganczn langen fryd des lancz czw ungarn. Ez alatt valószínűleg a Giskrával 1443. szept. havában kötött fegyverszünet értendő. V. ö. *Fessler* II. 484. l.

⁴⁾ Aechtpuech. Item wessene andrásch hat oft angriffn dy von preszpurg In dan gesetn fridn wid' sein aid, prieff vnd Sygell als ein Recht poswicht.

vámat követelt a pozsonyiaktól, tehát a királyi szabadalmaknak ilyféle módon való megtámadásával szegte meg a városi békét.¹⁾

Az Erzsébet királyné idejében dúlt polgári háborúban a segítségül behozott cseh zsoldosok erőszakoskodásai a magyarországi városok békéjét és nyugalmaát még a királyné halála után is folytonosan zavarták. Igen sokszor igyekeztek álútakon egyes rablóvezérek valamely várost birtokukba keríteni.

Tudni való, hogy Pozsony 1442-ben az Erzsébet királynéval folytatott viszályok befejezte után Ulászló királyra szállott.²⁾ A felvidéki városok azonban a Giskrával 1443-ban kötött fegyverszünet következtében a cseh vezér kezén maradtak. 1445-ben az ország több kerületi kapitányságra osztatván, a Vág és Duna közötti rész Ország Mihályra és szentmiklósi Pongrácz Istvánra bízott.

Ezen kapitányságok jogilag egészen 1447-ig állottak fenn, midőn Hunyadi János az ország főkapitányává emeltetett.³⁾ Tényleg azonban különösen Giskra, a hatalmat tovább is kezében tartotta, sőt még 1451-ben is cseh kalandorokat hívott be az országba, a kiknek segítségével rablásait folytatta.⁴⁾ A felső vidékről származtak azon szálak, melyekkel a kalandor lovagok Pozsonyt is hálójukba akarták keríteni. Pongrácz István fivére, János és Gálicz Arnold rábírták szentmiklósi Bálintot, hogy árulja el Pozsonyt s kerítse az olygarchák hatalmába; ezért 18 arany forintot kapott. Maga Gálicz Arnold is borvásárlás ügye alatt megfordult a városban, de e mellett kémiszolgálatot teljesített. A kifürkészett dolgokat hírvél hozta Jánosnak, úgy hogy ez azután ügyeit ezek szerint intézhette.

Pongrácz és Ország Mihály meg is fordultak a városban, a harminczad ürügye alatt, ekkor kellett volna Bálintnak Pongrácz István zsoldosait titkon a »madár bástyán« át becsempésznie, ezeknek kellett volna uraikat ismét kisegíteniök s így a várost hatalmukba keríteniök.⁵⁾

¹⁾ Aechtpuech. — Item graf Jorg von Posing hat an obsaag vnbewart sein ern angriffn vnd berawbt dy von prespurg In der Schut auff Eberstorff durich seine pwrgraßn Cholman anno etc. XL. IIII^{to}. Item auch hat er vnrechtlich maut genomen auff sein grüntn von der vorbenantn prespurgern vnd sy damit gedungen von Irem kunigleichen freihait mit Seinem gewalt.

²⁾ V. ö. *Rakovszky J.*: Adatok Pozsony történetéből 13. l.

³⁾ *Fessler-Klein*: Gesch. v. Ung. II. 498. 510.

⁴⁾ U. o. 524. l.

⁵⁾ Aechtpuech. Petrus Iungetl Judex 1451. Itm. walent von sand Nikló das zu dem plasnstein gehart, hat wekannt da man In hat

Ez már egészen tervszerű merénylet volt, melyet a pozsonyi bíróság szentmiklósi Bálintnak 1451-ben történt kihallgatásakor tudott meg. Ez a városi békének nyilvánvaló megszegése.

A városi statutum a városi békének megszegését élet- és vagyon veszteséssel sújtotta; hozzá teszi azonban rögtön, hogy »az uramék adhatnak kegyelmet«. ¹⁾ Ezen a törvény szigorát rögtön enyhítő kitételrel csakis ezen az egy helyen találkozunk.

Ez a megkegyelmezési jog nevezetes correctivumát képezte a középkori büntető jog gyöngéinek. Leginkább azonban csak jómódú vádlottaknak szolgált javára. A megkegyelmezésen kívül, mint ilyen correctivumot ismerték a büntetésnek enyhébbre való átváltoztatását is. ²⁾

Az erőszakos cselekmények sorába iktatjuk még a *lázadást* is.

Ezen büntetendő cselekmény a későbbi középkorban nem tartozott a ritkaságok közé. A polgárság és városi hatóság között nem volt mindig a legjobb viszony. A gazdag patriciusok sokszor elviselhetetlen szigorral kezelték a városi hatalom gyeplőit, nem ritkán megesett, hogy a polgárság erőszakkal igyekezett egyes intézkedések megtételét kieszközölni. 1515-re jegyzik föl a városi számadáskönyvek, hogy volt ilyen csoportosulás, melyet fegyveres kézzel kellett a polgármester intézkedésére elhárítani. ³⁾

gefragt, das Johann des pangracz prud von Sand Niklas vnd d'arnolt von galicz, habn Inn der zue pracht die weyl Johann die vngrisch Stetth hat In gehabt, das er Im versprochn hat die Statt prespurg zu v'raten, das er die solt helffen ab zu stellen darumb hat er von Im genomen XVIII fl. awri. Item: mer hat er wekant, das d' obgenant' arnold von galitz ist In die Statt prespurg geffarn, vnd hat wein der kaufft vnd hat da pey alle ding ausgespeht in der Stat, daselb hat er dan pracht an Johan auf vngrisch Stettn, das sie sich habn wissen darnach zu richtn.

Item mer hat er wekannt, die weyl d' pangracz vnd d' herr Michl orsag das dreiskist zu prespurg mit einander haben Inn gehabt, da ist westelt gewesen, das d' walent solt fürer sein gewesen, vnd soltn pey dem vogl thorm sein einige stiegen vnd die nach geschribn herrn pangraczn diner vnd des Michel orsag die ann dem dreiskist in der Stat sein gewesen, die soltn von hinaus habn geholffn damit die Stat werloren worden. — Az eddigi példák felsorolásában nem a történeti egymásutánt, hanem a *fokozatos* békeszegések illusztrálását — a jogi tárgyhoz mérten kellett tekintetbe vennünk.

¹⁾ P. v. j. k. 70.

²⁾ V. ö. Schröder: R. G. 707. l.

³⁾ P. v. sz. k. 1515. Dominica post corporis Christi, nach geschafft Herrn Burgermaisters, den Söldnern, vnsern Lewten mit werhafter Hand, in dem Rathaws den ganzen tag gehiet habn für ain aufauf. Rakovszky Rath. vnd Statrath 44.

Későbbi időkben is van példánk ilyen lázadásra,¹⁾ de ez már tárgyalásunk korszakán túlszélén, bővebben nem foglalkozhatunk vele.

4. §. A szemérem és házasság ellen elkövetett bűncselekmények.

Az előbbeni szakaszban tárgyalt büntetendő cselekményekhez lételemük egyik jellemző körülményénél, t. i. az alkalmazott erőszaknál fogva, legközelebb áll az erőszakos nemi közösülés.

A női erény ellen irányult erőszakos merénylet a pozsonyi városi jogban szigorú megtorlást vont maga után.

A középkori jogok általában megkivánták azt, hogy a nő, a ki erőszak áldozatává lett, a merényletet el ne hallgassa, hanem hogy ha olyan tanui nem valának, kik egyes jelenségekről, mint például kiáltásairól bizonyosságot tehetnének, akkor legalább ő panaszolja el a történetet jajveszékléssel a legközelebbi egyéneknek, a kikkel találkozik.²⁾

A Sachsenspiegel, a régi bajor jog megkivánja, hogy az erőszakot szenvedett nő kuszált hajjal, szaggatott ruhában tegyen panaszt.³⁾

Ezen utóbbi körülmény, mely minden esetre a megtörtént büntetendő cselekmény mellett szóló jelenségek megállapítása végett követeltetett, átszivárgott hazai városi jogrendszerünkbe is.

A selmeczi és budai jogkönyv a nőnek véres ruhával, kuszált hajjal való panasztételét követeli az esetben, ha a cselekményre nézve tanuk nincsenek.⁴⁾

A panaszt azonban bizonyos záros idő lefolyása alatt kellett emelni; jelölül annak, hogy magánindítványtól függően az eljárás — ha a nő a törvényt szabta határidő alatt panaszt nem emel, úgy tekintetik, mint a ki sorsába bele nyugodott.

Ezen határidő 3—14 nap között mozgott.⁵⁾ A pozsonyi városi jog a nőnek hangos kiabálására az ezen büntetendő cselekményt követő eljárás során szintén nagy súlyt fektetett.

Ilyen tárggyú perből maradt ránk egy kihallgatási jegyzőkönyv, mely a városi bíróság fülfogására némi világot

¹⁾ Lsd u. o.

²⁾ Ruprecht v. Freising. *Quitmann* : i. h. 243.

³⁾ Dr. *Weiske Sachsensp.* II. 64. 1. §. 83. l. és Jus. bav. vet. *Lichner-Michnay* : i. h. 156.

⁴⁾ SIm. j. k. 23. Bd. jk. 156. l. 284.

⁵⁾ Lsd. u. o.

vet. A per 1437 körül folyt le. Öt szolga legény volt erőszakos közöszlélssel vádolva. A vallomásokból kiderült, hogy az öt tettetárs közül háromnak a gazdája szerepelt mint főlbűjtő. Nyolcz napig tartották vissza a nőt, kiről az egyik egyén csak azt vallotta, hogy ő látta a mint vezették és hallotta kiáltásait.

A vallomásokból azt lehet kivenni, hogy a merénylet első elkövetését és a bűnismétlést igyekeztek kitudni, mert ezen két körülmény minden esetre szigorúbb büntetést vont maga után.¹⁾

Az erőszakos nemi közöszlélés büntetése a középkorban rendesen fejvesztés (lenyakazás) volt.²⁾ A Schwabenspiegel még azon különös határozatot is tartalmazza, hogy azon házban, a hol a büntett elkövetettet, minden élő állat, mint

¹⁾ Aechtpuech. Valószínű 1437.

Die bekenntnuss der notzogung ainer Junckfrawen anno dom. etc. Baronia Stwan (Baranyai István?) hat bekant von ersten auf den Petren, der da ist des Olschay peter knecht' vnd auf den fabian, des Sebastians knecht, vnd auf den Michel des Nat schimon knecht vnd hat bekant, das er das geschray gehort hat vnd auch gesehen hat, daz Sy di Jungfrawen gefurt haben.

Michel, des notschimon knecht hat bekannt, daz er ist gann-gen von seins ietzgenan herrn, not schimons gescheft, vnd gehaiss wegen dartzu, vnd hat auch bekannt auf die drei herrn Deryan Benedict — Sebastian — vnd natschimon vnd auf die funf die mit im gefangen sein.

Czu dem andern male hat er bekannt, das daz sein herr mit ym geschafft hab, Sy sulln Sy nemen vnd behalden acht tage, vnd hat yn darzu tzerung genug geschicket, vnd hat auch der tür gehuettet. vnd des Caschay pett Knecht soll Sy zum ersten Irer eren beravbt haben. Vnd mer hat er bekannt, daz er vnd der Fabian haben mit Ir ze schaffen gehabt vnd alweg der Peter tzum ersten Irer eren beraubt habn. Vnd mer hat er bekannt, daz er vnd der Fabian haben mit Ir ze schaffen gehabt, vnnd alweg der Peter tzum ersten.

Péter, des Casschay péter knecht hat bekannt, das Sy all funf dabey sind gewesen. daz Sy die Junckfrawen genomen haben vnd die drey herrn haben das geschafft der Nat schimon Eryan benedict vnd Sebasztian daz Sy all funf die Jungfrawn genomen haben noch Irem gehaiss, vnd hat bekannt er hab von aller ersten angriffen vnd hat Ir tzum ersten nicht Irer Ern mügen berauben. Vnd danach hat er bekant das der Michel des Nat schimons Knecht Schol Sy Ir ern beraubt habn vnd darnach hat er tzway mal mit Ir tze schaffen gehabt vnd der fabian hat auch mit Ir ze schaffen gehabt.

Fabian des Sebastian knecht hat bekannt, daz Sy allo funf dabey sinde gewesen, daz Sy die Jungfrawen genomen haben vnd der Peter hat Sy tzum ersten male beschamet.

Clement des gementsch andreas knecht hat bekant, das Sy alle fünf dabey sind gewesen vnd der Peter hat zu yn gesprochen er hab drey mal mit Ir ze schaffen gehabt.

²⁾ Schwabenspiegel 166. 28.

macska, kutya és csirke — meg volt ölendő, a házat pedig a földdel egyenlővé kellett tenni. Ez utóbbi az Achtnak vagyoni jogi következménye.¹⁾ A lenyakazás büntetését a selmeczi és budai jog is elfogadta.²⁾ A pozsonyi jog szintén fejevesséssel bünteti az erőszakos nemi közösséget; 1383-ból maradt ránk Zámbo Miklós tárnokmesternek azon ítélete, mely László pozsonyi várnagynak a városi tanács ellen 1382-ben indított perét befejezi. Ezen ítéletből kivehető, hogy a várnagy helyettese, István és nemes Koka György több szolga segítségével bizonyos Katalin nevű hajadont akarata ellenére a város területéről a várföldre vittek, ott erőszakot követtek el rajta és még más erőszakos cselekményeket is követtek el a város területén. Midőn az erőszakoskodókat üldözőbe vették, ezek menedéket kerestek a sz. Mária templomban; a városi bíróság azonban kihozta a gonosztevőket onnan és a sértett nő kérésére, a két testet lefejeztették (a nemesekre szabadni szokott büntetés), a szolgánépet pedig 18 napi börtönre ítélték.³⁾

A statutum akasztást — kötél általi halált — szab ezen büntetendő cselekményre.

Különbséget tesz azonban a statutum, vajjon a *hajadon* akarata ellenére, vagy azzal történt-e a tett.

Büntetés természetesen csak az első esetben jár, hiszen csak ekkor lehet általában ezen büntettről szólni; a második esetben a hajadon a férjhez nőül adandó.⁴⁾

Ezen törvényes intézkedésnek valódi értelme azonban a legnagyobb valószínűséggel az lesz, — a mint ezt így legtöbb modern büntető jogaink ismerik, hogy a férfi büntetlen marad, ha a nő hajlandó vele házasságra lépni.

A *házastársi frigy*et a középkori törvényhozás kellő oltalomban részesítette.

Nem illőnek és büntetendőnek tartatott a szigorú középkori tisztes fölfogás szerint, ha valamely nős ember nyilvános házakban szabad személyekkel dőzsölt.

Nikel Pált, a ki úgy látszik porkoláb volt, 1404-ben több büntetendő cselekmény miatt, — de a szóban forgó botrány miatt is — fogva tartották.⁵⁾

¹⁾ Brunner: R. G. II. 465. l.

²⁾ Selmeczi jogkönyv 23. Bd. jkv. 157. l. 286.

³⁾ P. v. lt. Lad. 1. No. 19f.

⁴⁾ P. v. j. k. 82.

⁵⁾ Prot. actionale. It. Wir habn Nikel Pal von Sigharczdorff In ainfa fenkunz gehabt, dorumb das er sich hansel genennet hat, vnd hat gefangen ausgelassen vnd sein frums weib siczen lassen yn vnsz Stat, vnd hat offen leichen pey den hurren gehaliget, vnd wir

Tiltva volt ezeken kívül más nejeének megszöktetése,¹⁾ még inkább azonban a házasságtörés.

A házasságtörésnek büntető jogi qualificatiója ó-bajor, ó-germán és a frankkorszakbeli német jog szerint a *nönek* házasság állapotában keresendő.²⁾

A Kovachich által közölt Jus tavernicáléban foglalt városi jogok során mindkét házasságtörő házasság fél cselekményének elbírálása az egyházjogi adulterium formale cum »promissione matrimonii« álláspontján áll.³⁾

A budai jogkönyv e tárgyban szintén leginkább azonos esettel foglalkozik, ha mindkét bűnös fél házasság által le van kötve.

A kettős házasságtörőket úgy büntették, hogy egy sírban élő testtel eltemették és testükön elébb hegyesre faragott karót szúrtak keresztül.⁴⁾ Ha pedig a házasságtörés hitvesgyilkolással járt, akkor a férjes nő elevenen temettetett el, a nős férfi meg ló farkán vonszoltatott a városon keresztül, azután a bitófa alatt lenyakaztatott. Ha a nő nem volt férjes, de tudott bűntársának gyilkossági tervéről, úgy őt is a nőre szabott büntetés éri, ha pedig a tett a nő tudtán kívül történt, úgy csak a férfi bűnhődött.⁵⁾

A pozsony városi statutumban a házasságtörés csak két helyen fordul elő, annélkül azonban, hogy ott büntetőjogi oldaláról tekintetnek.

Az egyik helyen a tanácsba való fölvételnek akadályai között soroltatik föl,⁶⁾ a második helyen meg a bíró, polgármester és esküdtek ily minőségben való képtelenségi okaként tárgyalatik.⁷⁾

A judicatura sem ad kielégítő képet a szóban forgó tárgyat illetőleg.

habn gemrket das frumen lavten vnd der ganczen stat vngut leichen geschehen ist, di Erbe vnd m (?) gen mit Im pestet habn. darumb so hat er sich verpunden, ob a von der fenkuncz wegn wider di Stat, arme vn Reich heimlich oda offenbar tete, mit worten oder mit werhen, wo er das tet so schol a sich wider In vns fenknitz stellen vnd alles des vervalln sein, darumb wir In ausgelassen habn. an allan genad; auch hat a an vnsarn willn di leute gemaulpant, geslagn vnd uibl erczogn, nach seinem muet wider rech(t). Czim: (Fent. 1404). Von hensel des Nachrichter wegn, den nikel Pal hayst von sighthardsdorff.

¹⁾ 259. old. 1. jegyzet.

²⁾ Quitzman: m. f. 244. Brunner: R. G. II. 662. l.

³⁾ Kovachich: Jus. tavernicale 188. s. k. lap 90.

⁴⁾ Bdj. 159. l. Kovachich: Jus tav. 162. 163.

⁵⁾ U. o. 188. s. k. l.

⁶⁾ P. v. j. k. 64.

⁷⁾ U. o. 153. 11. p.

A Kramer Mihály kalapos ellen 1516-ban lefolyt perből nyerünk csak némi tájékoztatást.

Itt a férjnek házasságtöréséről van szó; két nővel folytatott házasságtörési viszonyt — cseléd-lányával, — mivel három gyermeket nemzett és egy tehenes nővel, mivel egy gyermeke volt. Az illető ezen és még más bűnei miatt is lefejeztetett.¹⁾ A büntetési nemet tehát tisztán a házasságtörésre meg nem határozhatjuk, azt azonban bátran el lehet fogadni, hogy a büntetés minden esetre halálos volt.

Mindezen a házasságtörésre fölhozott esetek arra utalnak, hogy Pozsony város joga szerint a büntetettnek minősítése nem rejlik egyedül a nőnek, hanem egyúttal a férfinak is házas állapotában, hogy tehát *a sértett fél nem csak a férjes nőnek a férje, hanem egyúttal a nő férfinak a neje is*, azaz, hogy a férj és nő teljesen egyenjogúaknak tekintettek a házassági frigy sérthetlensége tekintetében.

A szemérem elleni büntettek közül városi jog szerint még a *vérfertőztetésre* is akadunk.

A statutum erről teljesen hallgat, csak a judicatura emlékszik meg róla egy alkalommal.

Valami Gergely nevezetű pékmester vérfertőztetés miatt állott vizsgálat alatt 1510-ben; kihallgatása alkalmával bevallotta, hogy leányával nemileg közösült, s hogy ugyanazt teherbe is ejtette.²⁾ A büntetés nemére azonban adatlank nincs.

A kánonjog határozmányai a házasságjogot illetően nálunk mindig országos törvénykép voltak recipiálva; innen származik természetesen a monogamia törvényessége és a bigamia büntető jogi üldözése.

A középkori pozsonyi városi jog a kettős házasságot büntetettnek minősíti és *halálos* (lenyakazás) büntetéssel sújtja. Meg volt azonban itt is engedve a kiegyezés illetve a megkegyelmezés. Szokásos volt, hogy a panasztól fél későbbi bosszúja ellen való megvédés céljából felpereseknek kezesekeket állított. Ezek, ha vádlott a békét megszegné, a vádlottra szabandott büntetést várhatták.

¹⁾ Lsd fent 259. old. 2. jegyzet.

²⁾ Aechtpuech: Item anno millesimo quingentesimo decimo. die zeyt stat Richter der gegenwurtigenn stat Prespurck, hanns lachen perger. Item Gregor peckh hat bekhennt, das er bey nachtllicher weil von seiner hawsfraven auffgestandn ist, dy weil Sy geschlaffenn hatt, vnd sich zw seiner tochter gelegt hatt. daselbs vnkeusch mit Ir getribn vnd ist also schwanger worden, vnd hat ein Kindt tragen. Actum anno vt supra.

Egy 1416. évből ránk maradt ítéletből vehetjük ki ezen jogelveket,¹⁾ melyeket a budai jogkönyv hason büntetés megjelölésével ugyan, de sokkal szabatosabban határoz meg.

Budai városi jog szerint meg kell különböztetni, valjon ki a felperes — az első törvényes feleség-e vagy pedig a másik megcsalt nőszemély. Ha a törvényes nő reclamálja férjét, úgy az egyházi bíróság visszaadja egymásnak a házasság feleket. Ha azonban a törvényes nő a megbüntetést kívánja, — *hivatkozván házasságtörésre* — úgy a férj büntetése fejeztetés.

A megcsalt nő is emelhet panaszt, ennek következménye is fejeztetés.²⁾

5. §. A tulajdon ellen elkövetett büntetendő cselekmények.

A tulajdon ellen irányult büntetendő cselekmények között mai felfogás szerint a legsúlyosabb a rablás. A frank korszakbeli németjog, hacsak nem minősített rablásról van szó, — azt gyengébben bünteti, mint a lopást.³⁾

A rablásnak ilyeszerű elnevezésével — »Ravh« — a pozsony városi judicaturában csak a XV. században találkozunk — a statutum meg épenséggel hallgat róla.

A büntett jellegéhez, a frank korszakbeli német jog felfogása szerint, a személy ellen irányzott fenyegetés vagy fényleges erőszak nem volt szükséges.⁴⁾ Ha az előfordult, ebben külön qualificált rablást láttak.⁵⁾ Későbbi felfogás

¹⁾ Act. prot. Andreas Trebitsch Judex. — Item es sind fur vns chomen In vnsn Rat, Vlrich ffaustinger vnser mitpurg' vnd Nickel Czerer von Sammarie aus der Schuttn, vnd habn offentlich fur vns bechennt das sie purgl wurden sein fur den Valentin von dem See, von ains handels wegn als er ain Jungfraw ztu der ee genomen hiet vnd hiet vor ain labdings weib, darumb er des *halses v falln was* mit den Rechtn. also tat Im der Junchfrawn muter die er also beslosn hiet wedrecht ain sotanen gnaden, ab er wider die genent ist, Elspeth Ire muter, vnd Barbaran ire tocht' die er beslosn hiet, Ichts ubels tun wold, peide ain muter vnd tochter oder Jemandes von seinem wegn, so suldn di vorgeantn vlreich favstinger vnd Nikel Czerer alles das v'falln sein mit dem Rechtn, als der vorge-nante Valentin derselb schuld ztu der czeit v'falln was: mit seinem aigen laibe. Acta sunt h. fer. IIII^a post diem assumptionis Marie. anno etc. XVI. (1416.)

²⁾ B. j. k. 279.

³⁾ Brunner: R. G. II. 648. l.

⁴⁾ Brunner: R. G. II. 467. l.

⁵⁾ U. o. 649. l.

szerint, melyet a pozsonyi városi jogból merítettünk, az erőszak, mely a személy ellen irányul s rendszerint fegyveres kézzel hajtatik végre, (a fegyvert itt a legtágabb értelemben véve) lehet egyszerű megfélemlítés, mely a megtámadottban élete vagy testi biztonsága felől alapos aggodalmat támaszt, lehet tényleges sérülés, de terjedhet a megtámadott életének kioltásáig is. Az utóbbi esetekben természetesen a rablással a testi sértés, emberölés vagy gyilkosság bűnhalmazatként szerepelnek.

Az erőszakoskodás címénél említettük, hogy annak egyes nemei a rablás büntető fogalmához hajolnak; a midőn t. i. a békeszegés és erőszakoskodás ingó dolgok eltulajdonításával összefüggésben áll.

Mai nap nem is tennénk a kettő között különbséget. A középkori jogi fölfogás azonban igenis megkülönböztette ezeket, mert az erőszakoskodások megítélésébe belevegyítette a béke szentségéről szóló tant és szem előtt tartotta különösen a városi békét is, mely a városi polgároknak biztosítva volt.

Szem előtt tartott azon kívül az *országos béke is*. Így történt azután, hogy az erőszakoskodásoknál a *békeszegésekre* fektették a fősúlyt, mely a *rablással*, testi sértéssel és egyéb erőszakoskodásokkal szegetett meg. A békeszegést súlyosabb dolognak tartották, mint a városi békéről nem biztosított és annak élvezetében nem lévő egyénnek megrablását. Látható ez azon általános jogi fölfogásból, hogy még a *nyílt* országúton elkövetett, tehát qualificált rablást (Schahraup, Strazraup) sem tartották valami nagyon becsületbe vágó bűnténynek,¹⁾ mi abból is világos, hogy igen előkelő urak mintegy iparszerűleg űzték ezen jövedelmező és kalandos foglalkozást.

Ha azonban a rabláshoz — melynek jellegét a nyilvánosságban keresték²⁾ — gyilkosság vagy másnemű súlyos bűntett járult, ha mintegy *titokban* üzetett, akkor ezen bűntettet már igen szigorúan büntették. A középkori gyarló közbiztonsági viszonyok, a járatlan utak, elhagyatott sűrű erdők elég alkalmat adtak ezen bűntettek keletkezésére és elhárapódzására. Volt is rabló elég; raboltak, gyilkoltak fényes nappal, a város közvetlen közelében!

A budai jogkönyv a rablás bűntettét illetőleg különös fölfogást juttat érvényre. A mondott jogkönyv ugyanis azon nézetet vallja, hogy a rablás csak kint a szabadban, a mezőn eshetik meg, városokban, mezővárosokban és falvakban nem

¹⁾ *Quitzman*: 245. I. V. ö. *Brunner* R. G. II. 649. I.

²⁾ *Brunner*: R. G. II. 647. I.

követhető el rablás.¹⁾ Ugy látszik, hogy ezen fölfogás a pozsonyi jogban is lábra kapott. A XV. és XVI. századból tudomásunkra jutott rablási esetek, melyek a forrásokban ilyeneknek jeleztenek, majdnem mind a városon kívül történtek.²⁾ Ez különben természetszerű dolog; a rabló nem az élénk várost, hanem az elhagyott vidéket választja cselekvéseinek színhelyéül, hol támadó bünyös tevékenységét biztosabban fejtheti ki. Hogy ebből kifolyólag milyen büntetendő cselekménynek minősíthették a rablást a város területén belül, azt határozott esettel nem mutathatjuk. Nagyon valószínűnek tartjuk azonban, hogy az a békeszegés és lopás fogalma alá vétetett.

A rablás kapitális büntetett volt. A selmeczi jog szerint a rabló a tolvajjal egyenlőképen kötél általi halállal büntetendő. Ha azonban rablógyilkosságról van szó, akkor már minősített halálbüntetés következik be. *A bűnös ló farkán ronszoltatik, azután kerékbe töretik.*³⁾ A budai jogkönyv a rablást — már mint ilyent — ha nem is concurrál emberöléssel vagy gyilkossággal, minősített halálbüntetéssel — kerékbe töréssel bünteti.⁴⁾ A pozsonyi jog ránk maradt judicaturája nem mutat tiszta rablási esetet, melynél a büntetés ki volna téve. A ránk jutott példák rablógyilkossági bűnismétlésekről szólnak, melyek természetesen igen súlyosan minősített halál büntetésekkel sújtattak.

Mind a két eset, a melyekre nézve a büntetések mi módon történt kiszabásáról tudomásunk van, 1518-ból való — tehát a középkor legutolsó éveiből. Az egyik valami grátzi Pétert sújtja, ki két rablógyilkosságot, egy rablást, egy gyilkossági kísérletet és öt rendbeli lopást követett el. Ezen egyént kerékbe törték, tüzes fogóval rajta négy csípést ejtettek.⁵⁾

¹⁾ Bud. j. k. 268. 149. l.

²⁾ Pld. 259. old. 2. jegyzet, 281. old. 1. jegyz., továbbá lent 5. jegyz.

³⁾ Selm. j. k. 19. Árp. új. okmt. 3. 213. l.

⁴⁾ B. d. j. k. 149. l. 268. 269.

⁵⁾ Achtpuch. Caspar Lewpold Judex 1518.

it. Anfengklich hatt Péter von Grätz Bekhennt, das er denn Urbann schmid mit ainem aichenn Prugl erschlagen hatt auff Ratzestaffen weg, vnd bey Im gefunden vnd genomen Xß. d. vnd Im seinen Rock abzogen vnd den selbigen Rock versetzt vnter dy Juden vmb ain hundert wiener d.

it. zw dem anderen mall hat er Bekennt, ausserhalbs gretz zwo meil — haist zwm Predl — In ainem Weingarttn ain keller mit seinen gsellen mit ainem stachel ainem Pavern dar Innen erschossen vnd haben Im genomen IIII lb. d. vnd haben In dar zw zu dem keller versperrt.

item, mer zw Kirichschlag mit seinen gesellen ainem Pawern

A másík eset Tolpl Györgyre vonatkozik; ez öt rabló-gyilkosságot, egy gyilkossági kísérletet, kilencz rendbeli rab-

geschlagen, vmb Im abgezogen vnd genomen ain Rock, vnd hat gemaint sy habn In gar erschlagen.

item mer hatt Péter Bekhennt, wie er *des willen vnd furmanen* gewest, denn hanns diener gar zwu *erschlahn abr ermarden*.

item, mer auff der Steyer marich, zw Rekerstorf, ainen pawern mit zambt seinen Pruedern gestollen XXX guld. ist Im warden XV Guld.

item, zw Phafstetten ainen gestollen ain Rock vnd dem selbigen verkaufft vmb VIII d.

item, dem Wolfgang Sailer In der newen Statt, dem hat er wegk getragn vnd gestolln ain stachl, ain winden, vnd das selbig verkaufft vmb XI β. d.

it. zw furstenfeld ainen wegkh getragen vnd gestolln ain handtpugsen vnd dy selbig pugssen verkaufft vmb XIII β. d.

it. Bey dem See ainem vischer gestolln ain Rock vnd denn verkaufft vmb VII β. d.

it. Zw Geistarff Inn paver krieg: daselbst ausgeprevnt.

Hat man Inn geredert den solbign Petern vnd IIII Zwick gehn mit Zangen, vnd ist gericht wurden freytag nach Tiburtii vnd Valeriani anno dom. 1518.

¹⁾ Achtpuch.

Her Caspar Lewpold Judex anno 1518.

Vemerckt die Bekenntnuss So Jorg tolpl ain Zuchtung gethann hatt am frewtag vor trinitatis anno ut supra.

it. Anfenngklich hat Jorg tolpl Bekennt, das er vnd sein geselln haben ainen an teschitzer wald erschlagen, genomen V gulden.

it. mer daselbig er vnd sein geselln, ainen beraubt. genomen ain Ross vnd II gulden.

it. mer daselbs er vnd sein gesellen ainen kaufman vnd sein knecht erschlag, die Ross genomen vnd X lb. d. die Ross verkaufft vmb Ʒ lb. d. und miteinander verzerrt.

it. mer daselbs er vnd sein geselln zwaien genomen II Rock vnd IIII gulden.

it. aber er vnd sein geselln bey dem sailer Zuchting genant, erschlagen vnd IIII gulden bey Im gefunden vnd genomen.

it. mer daselbs mer vnd sein geselln ainen sailer Knecht erschlagen, genomen sein gerävt vnd VIII weys groschn.

it. mer er vnd sein geselln bey dem Zugenholz an dem Wald ainen genomen ain Rock vnd II gulden.

it. mer vnd sein gesellen bey schonburg ainem genomen II gulden.

it. Aber er vnd sein geselln bey der Triba ainen genomen VIII guld.

it. Mer ainem Schmidt Knecht genomen XIII weis groschen vnd ain Rock, verkaufft vmb X weiss groschen.

it. mer er vnd sein geselln bey der nacht zw der Wipuntz IIII Ross gestollen, zw prag verkaufft vmb XI guld.

item mer er vnd seine gesellen zwie schottenperg ain perigknecht erschlagen vnd Im genomen IIII gulden.

item mer er vnd seine gesellen zwo meill von Ratisch, ainen pawern aus ainem truchen gestollen V lb. d.

it. mer er vnd seine gesellen haben auff ainem haubtman gewart, vnd erschlagen wellen, sey Inn aber entrittn,

lást és két rendbeli lopást követett el. Ezekért kerékbe törték.¹⁾

Az itt felsoroltakból bizvást elfogadhatjuk, hogy a rablás minősített halálbüntetéssel sújtatott. Annyival is inkább hajlunk ezen nézethez, mert a mint látni fogjuk maga a lopás is már egyszerű halálosbüntetést vont maga után. Büntetőjogi kezelése pedig ezen két büntetendő cselekménynek sok jogvidéken egymáshoz igen közel állott.²⁾

A *lopás*, az Árpádkori magyar büntető jog tanúsága szerint, igen gyűlölt büntetendő cselekmény volt. A büntetettre szabott súlyos büntetések arra engednek következtetni, hogy ezen súlyos törvényes intézkedésekkel igyekeztek a lopások sürű jelentkezéseinek elejét venni. A sz. István-féle törvények különbséget tesznek a szolga és szabad ember által elkövetett lopás között. A szolgaszemély fokozatosan orr- és fül csonkítással, harmadszori ismétlés esetén halálbüntetéssel sújtatik. A szabad személy első ízben megválthatja magát, — ha erre vagyona nincs, eladatik. Az utóbbi esetben a szolgaszemélyre szabott büntetésbe esik.³⁾ Sz. László törvényeiben a lopásra kimondott büntetések észrevehetően szigorúbbakká válnak. A szolga már másodszori lopásért fölakasztatik.⁴⁾ A szabad ember pedig, ha a lopott tárgy értéke tíz dénárnál nagyobb, ugyanazon büntetésben részesül.⁵⁾

Ha a tolvajt tetten kapják, akár szolga, akár szabad, fölakasztatik; ha a szabad ember menedéket talál (asylum), úgy szemeitől fosztják meg s tíz éven felüli gyermekei szolgaságra jutnak.⁶⁾

Mindezen fölhozott törvényes intézkedések eléggé mutatják a törvényeknek érezhető szigorítását a lopást illetőleg.

it. mer Er vnd seine gesellen bey Neusatz In ainem graben ainen genomen V schock gelt miteinander verzerret.

it. mer er vnd seine geselln ainen schuech knecht genomen IIII weis groschen vnd ain Rock.

it. mer er vnd seine gesellen hinder Olmutz ainem Arbeiter — der hatt ainen Edlman gelt tragen — genomen V gulden.

it. mer er vnd sein geselln bey dem streubergk aines artzt knappn genomen X gulden.

it. mer meister Petern huernspiegl zw Wien, gestolln ain Wetschkho VII j. d. ain tissacken vnd ain Rock.

vnd ist geratt precht warden ain Mitichen vor gotsleichnamtag 1518.

¹⁾ Brunner: R. G. II. 649.

²⁾ Dctm. II. St. Steph. 39. 40.

³⁾ U. o. 41.

⁴⁾ Dctm. II. Set. Lad. 2.

⁵⁾ U. o. 14.

⁶⁾ U. o. 12.

A sz. László-féle törvények szerint ahhoz, hogy valamely lopás ezen szigorú büntetéssel sújtassék, a lopott tárgynak bizonyos megszabott értéket kellett meghaladnia. A törvénynek ezen intézkedése azonban csak az egyházbeliekre és szabad emberekre vonatkozott.

Az egyházbeli, ha tyúkot, vagy más hasonló értékű tárgyat lopott, egyházi felsőbbbségétől csupán fegyelmileg vonatott felelősségre (megvesszőztetett).¹⁾ A szabad ember, ha a lopott tárgy tíz dénárnyi értéket meg nem haladt, csak *compositioba* esett.²⁾

A sz. István és sz. László-féle törvényhozásban észrevehetjük, hogy a lopásnak miképen való megbüntetésénél a visszaesést kellőképen figyelemre méltatták. A László-féle törvények meg igen helyesen, a lopás által okozott kár magasságát vették alapul a büntetés minőségét illetőleg.

Mindkét alapelv a legújabb időkig érvényben van a büntető jogokban.

Városi jogaink közül a selmeczi ezen elvekről mitsem tartalmaz. A lopás kötél általi halállal büntetettik.³⁾

A budai jogkönyv az egy márka ezüst értékét vette határképpen a lopás büntettének megítélésénél; a büntetés szintén kötél általi halál.⁴⁾ Ugyanezen alapon áll a Kovachich-féle *ius tavernicaléban* közölt városi büntető jog.⁵⁾

A pozsonyi városi jogban a lopás — *dyheray* — szintén eléggé ismeretes fogalom. A lopás gyakoriságára következtetünk azon már fent — a büntető jogi elméleteknél — hangoztatott körülményből, hogy a lopást kényszer-eljárás alá vették s hogy meg volt tiltva a tolvajjal való magán kiegyezés.⁶⁾ A pozsonyi jog, úgy látszik, szintén elfogadta a lopott tárgy értéke szerint irányuló büntetés elvét. Határozott szabályt ugyan nem tartalmaz sem a statutum, sem pedig a *judicatura* — de azért mégis néhány ránk maradt egyéb füljegyzésből a most kifejezett véleményre kell következtetnünk. A statutum, igaz, egyik helyén, t. i. hol a kényszereljárásról szól, kiemeli, hogy a kényszereljárásnak mindig van helye, »akár sokat, akár keveset« loptak el valakitől.

De abból, hogy az eljárást általában nem tették függővé a lopott tárgy értékétől, még épenséggel nem következik

¹⁾ Dctm. II. Sect. Lad. 13.

²⁾ U. o. 14.

³⁾ Árp. új okmt. 3. 313. l. Selm. j. k. 19.

⁴⁾ Bud. jkv. 264. 265.

⁵⁾ Kovachich: Jus. tav. 104. 105.

⁶⁾ P. v. j. k. 61. 62.

az, hogy a büntetés minősége sem függött attól. Nem tudjuk ugyan az érték magasságát kimutatni, a melyen túl a lopás súlyosabban büntetett, de bizvást elfogadhatjuk, hogy a kisebbzerű lopások a szégyenfa alatt nyilvánosan végrehajtott megvesszőztatással fenyítették.¹⁾ Ezen utóbbi büntetés csak akkor változtatott át a szégyenfán való nyilvános kitételre, ha a bűnös agg koránál fogva a testi fenyítés végrehajtására alkalmas nem volt.²⁾

Ismerték azután a súlyosabb beszámítású lopási esetektől mintegy átmenetként, a testcsonkítási büntetéseket is.

Példát szolgáltat erre egy eset 1486-ból, a midőn egy embert, mert valamely orvosnál lopást követett el, fülcsonkítással büntettek meg.³⁾

A tolvajlás elterjedésére a középkorban utal azon körülmény is, hogy a tolvajlás különböző osztályozására már ekkor találunk példákat.

Ilyenek a *betöréses lopás*, a *vásárok és sokadalmakkor réghez vitt lopások*, végre az *istentiszteletre rendelt helyeken elkövetett lopások*.

A lopásnál, mint már fentebb említettük, súlyt fektettek a tolvaj és káros közötti viszonyra, a mennyiben a szolgának ura ellen elkövetett lopását kiválólág a becsület és tartozó hűség megszegésének ismerték. Figyelembe vették azt is, vajjon a lopás nappal vagy éjjel (pei nacht) követett-e el, a mennyiben az éj a cselekménynek titokzatosságát elősegítette és így veszélyesebbé minősítette.

A szolga által ura ellen, éjjeli időben, elkövetett betöréses lopás megítélését erlangeni *Sylber Frigyes esete tárja szemünk elé, ki 1417-ben állott* ily váddal terhelt a városi bíróság előtt. *Gwalt János* gazdája fogatta el, a mint éjjel hágsón mászott be szobájába, — nyilván, hogy őt meglopja. A cselekmény, — ámbár kísérlet maradt, mert a lopás befejezéséről az ítélet mit sem szól, — halállal lett volna büntetendő; közben járt azonban a pozsonyi vár kapitánya: Kappler István, ennek felesége s több más egyházi

¹⁾ P. v. lt. 1480/81. évi sz. k. lt. Montag nach martini demselbn Zuchtinger das er ain weib vmb diwerey an dem prang gesmitzt hat, hab ich Im gebn 1c d. fat. III β X d. (*Schmitzer*: Hieb, Streich. *Schmeller* Bayerisches Wörterbuch: 3. 479.)

²⁾ P. v. l. t. 1480/81. é. sz. k. Mittichn darnach dem Zuchtung das er zwei Behemisch dewb an den prang gesmitzt hat, vnd den drittn dewb auff den prang gestellt — das was ain alter man — hab ich den Zuchtinger gebn nach geschefft des burgmaist 6 β. d.

³⁾ P. v. sz. k. 1486. Der Zuchtinger das er ainen di orn abgesnitn hat, des doctor sein gut gestoln, hab ich gebn: act. freitag II. sch. d.

és világi urak, kiknek kérelmére a büntetés korlátozásai büntetésre, vagyis száműzésre lett átváltoztatva.¹⁾

Különös figyelemmel kísérték azon veszélyes gonosztevőket is, kik országos vásárok alkalmával látogattak el egyik helyről a másikra, hogy alattomos mesterségüket az embersokadalom között kényelmesebben űzhessék. Ilyen egyéneknek büntársait is törekedtek kinyomozni; ezeknek nevét és jellemző tulajdonságaikat, ismertető jeleiket följegyezték s megjelenésüket a városban szemmel tartották. A városi »Achtputch«-nak 1437. körüli följegyzése egész lajstromát tartalmazza az ilyen vásárt látogató tolvajoknak, kik Nessné és ennek büntársa, Oberpergi Wenzel, Bécsben kivégzett tettesek vallomása által fedeztetek föl. Ugy látszik

¹⁾ Prot. actionale. And. Treletsch.

Nota. hie ist zu mrken, das sich das also v'gangen hat, das wir der Richter vnd der Rat der Stat zu Prespurg ayn In vnser ffranknus gehabt habn, gehaiszen ffritsch Silber, von Erlangen, vnd den selbign hiet lassen vahn hanns Gwalt vns mit purg, ayner vmb satane sache, das der obgennte ffricz Silber . . . seinem herren dem obgennten Gwalt ungetrewleich vnd posleich gethan hatt, also das er Im pei nacht In seine v'sparte gemecher oder Chamer gestign ist mit laitern, das nich an ffrumme an gehoret, vnd ist die weile sein versprochner chnecht gewest, damit ist er seinem herren gangen auff trew vnd auff er, also wart der egennte ffritsch fur gefurt als ayn gefangner man ffur vns als wir der Richter der Rat sassen zu dem Rechten In offner Schraun, vnd e sich die clag von dem egennten hannssen Gwalt angeuengt hiet, do chnyet der ffritsch auff seine chnye, vnd ergab sich vns, dem Richter vnd dem Rate vnd dem hansen Gwalt In gnade vnd pater auch mit Im durch gots vnd unser ffravn willn vnd durch der hailign czeit willn der vastu der Edelman peter Chapler vnser hauptmann (Schloss) mit seiner hawsfr. vnd ander ffrumme lewte, gaistlaich vnd w'tleich, also das man den egennten ffritschen des rechten clag vnd gericht durch gots vnd unser ffravn willn vnd frumer lewt pett uberhub, vnd also tat man Im grade *seines leibs* also das wir der Richter vnd der Rat als wir sassen durch gericht willn In der Schraun v'saget Im offenleich die Stat zu Prespurg, vnser gepiet vnd grund, Immer vnd ewigleichn, also beschaidnlaich, das der vorgegennte ffritsch noch nymand von seinem wegn vmb die ffranknus vnd vmb alle sache die sich dorumb v'gangen habn, nichts ausgenommen, nymer chayn zuspruch noch ansprach, ffeintschaft noch vnwilln weder mit worten, noch mit werken, noch mit gaistlichem noch wtlichem gerichte, gros noch chlayn habn sulln noch mugn, In chaynerlay weis, wer aber das das der vorbennte ffritz oder Imand von seinem wegn das Jndert uberfurn Innerlands oder ausserlands, mit Rechte oder an Rechte, In welichlai weiss, das wer gegen der Stat dem Richter oder gesworen des Rats dem mynsten oder dem maisten, vnd auch gegen hannsen dem Gwalt vnd seynen der vnder den sachn v'dacht wer: So sol der vorbennte ffritsch Silber von Erlangn In allen den Recht n punctn vnd Artikln sten als an dem ersten tage, als man In abgepetn hat. acta sunt hec. feria. IIII^a pxima ante festum Gregor. pp^o anno etc. XVII°.

a közel fekvő városok az ilyen vallomásokat, melyek a közérdeket érintették, közölték egymással, — mert másképen nem igen volna érthető, honnan jutott a pozsonyi bíróság ezen lajstrom birtokába.

A lajstromba fölvevett egyének mindnyájan austriaiak, — kik a közel szomszédságból látogatták meg Pozsonyt.

Ott van Tzigelknecht Mihály, — kinek csak egy füle van, — ott a »vörös« Jannsen és felesége, valami Stutfaul, a ki mankón jár stb.¹⁾

¹⁾ Aechtuech: Vermerkt dewpp vnd dewppin die gevaynicleich auf den Jarmerken allerlay Stelen.

Item vor erst hat die nes, die man ze Wien gericht hat, bekaunt auf die hernach geschriben steent:

Item auf den dewppischen Kolblein

auf Iren anhengk Michel tzigelknecht, mit ainen or,

auf den angkaten Nicklen vnd sein weib,

auf den Roten Jannsen vnd sein weib Kunigund,

auf die hannsen Schillttondarfere vnd Iren man hanns Schilltendorf,

auf die afnerin von matzesdorf.

auf ain genant heinczel, der was tzu dem Schotten auf der freijung,

auf tzuo swestern genant die Schuesterin von Steinesdorf.

Item Sochat bekannt Wenntzel von Obernperg Ir gesell, den man mit in gericht hat auf die hernach geschriben steent:

auf den hanns Mair von kloster Newmburg vnd sein weib

Margar, auf ain genant hennsel von Marheck,

auf ain genant der Stut faul vnd geet auf krucken,

auf ain genant Thonsl padknecht.

²⁾ Achtbuch: Herr Caspar Lepold Richt. Im 1518.

Vermercket die Bekanntnus, So Maister hanns Schwenitz, ain Zuchtinger aus schweintz Land gethann hatt, am frewtag vor Trinitatis des anno vt s.

it. von Ersten maister peternn huernn spiegl zw Wien gestolln vnd wegk getragt ain Rock.

it. Maister Bartlme zw pressla gestollen ain khuehautt, verkaufft vmb XXIIII Krewtz.

it. am Reynstrang gestollen ain Ross, verkaufft vmb XI β. d.

it. zw der schletz statt ainen man gestolln ain guettn schwartzn Rock.

item. Zw der grossen Lagenn vnd wander ainen gestollen XI β. d.

it. dem Poppi zw Pressla sand wander gestolln XI fl. In gold.

it. Zw Zurig Inn schweintz lannd ainen gestolln V Gulden.

it. ainem schäring zw Olmütz gestolln ain parret.

it. zw Passel sand wander ainer frewen diern aus ainem pewtl pey nachtlicher veil gestolln XVI β. d. It. zu padenn Inn schwaincz Land ayne auss ainem tisch gestolln VII gulden.

it. Maister Michel Zuchting zw Wien gestolln V Reynisch guld, vnd ist gehennkt worden

mitichen vor gotsleichnambstag anno vt s.

Meg is fordultak a városban idegen tolvajok s nem ritkán a külföld szolgáltatta őket. Hogy csak egy-két példát említsünk, fölhozzuk *János hóhér* esetét, ki 1518-ban sok rendbeli, Breslauban, Olmützben és Bécsben elkövetett tolvajlásai miatt állott törvényt; ő különben svájci ember volt s üzletszerűen űzte a tolvajlást. Pozsonyban érte utól a törvény keze.²⁾ Úrnapja előtti szerdán hajtatott végre rajta a kötél általi halálbüntetés.

Ugyanazon napon hajtatott végre egy halálos ítélet valami Liebkirchenből származó Borbálán, a ki megint a templomban járt s onnan vitt el mindent, a mi keze ügyébe akadt.

A székes egyházban a főoltár mellett állott egy láda, ebben különböző egyházi ruhák tartattak. Ezek közül vitt el egy vörös birétumot és egy dalmatikát, továbbá az oltárról egy Szűz-Mária-képen lévő fátlyolt.

Megfordult azután ez az asszony a sz. Mihály plébánia-templomban is, hol két kannát, azután egy perzselyből 5 schillinget, továbbá a sz. Lőrinczhez címzett templomban, a hol egy kannát lopott.

A kórházban egy asszonytól 14 dénárt s a székes-egyházban egy gyertyás-asszonytól annak székéből 3 dénárt vitt el. Súlyosan lakolt meg ezért Borbála asszony, mert a pozsonyi városi bíróság őt vízbe fulasztás általi halálra ítélte s ezen ítélet ugyancsak 1518. évi úrnapja előtti szerdán rajta végrehajtatott.¹⁾

Ha azonban a templomból betörés útján történt a lopás, azt még szigorúbban büntették. Vagy 30 évvel előbb-ről van erre példánk, t. i. 1476-ból s így föltehető, hogy

¹⁾ Aechtuech:

Her Caspar Lewpold Judex Im 1518.

Vermerkt die Bekanntnuss So Barbara von Gall Liewkirchen gethann hatt am frewtag vor trinitatis des anno vt s.

it. Anfenglich hat Barbara Bekennt In Sand meritten Pharrkirchen, hie zw Prespurk, aus einem truchln bey dem fordern altar gestolln ain korrock vnd ain Rots khar kappl, vnd vntter dem altar daselbs auff vnsser frawen puldnuss gestolln ain guets-schlaere bey III β. d. werd.

it. Mer In sand Michels pharkirchn gestolln zwo kandl.

it. Mer ainer frawen zw sand Michels kirichen aus ainem pewtl gestolln V β. d.

it. Mer In dem Spitall ainer frawen aus ainem pewtl gestolln XIII d.

it. ainer kertzel macherin in Sand Merttn kirichen In Ierm stuell gestolln III d.

it. In Sand Larentzen Pharrkirchen gestolln ain kandl, vnd ist ertrennkt warden am Mitichen vor Gotsleichnahmstag anno vt s.

körülbelül egy korszaknak fölfogását alkalmazzuk a kérdésben forgó tárgyra vonatkozólag. A jelzett évből ránk maradt városi számadási könyv hirdeti, hogy egy templomrablót tűzhalállal végeztek ki. A hóhér a kivégzendő bűnös megkötözéséhez szükséges kötelekre és az égető rőzsére kapott 22 dénárt.¹⁾

Már ezekből is láthatjuk, hogy a pozsony-városi jog az országos és többi városi jogokkal egyetértőleg a lopás büntetést halállal bünteti. Ezt megerősíti a statutum is, a mennyiben a lopásra világosan élet- és vagyonbüntetést szab.²⁾

A vagyon ellen irányult büntettekhez számítjuk a *gyújtogatást* is — ámbár az *általános* és *közveszélyes* jellegénél fogva külön állást foglal el a modern büntető jog rendszerében.³⁾ A bűnös célzat azonban a gyújtogatásnál rendesen kiválólag az idegen vagyon ellen lévén intézve, bizvást ezen helyen is foglalkozhatunk vele.

A gyújtogatás, legrégibb időben, különösen ó-bajor jog szerint nem tekintetett főbenjáró cselekménynek; ennek oka valószínűleg az volt, hogy a cselekménynek nem közveszélyes jellegét vették figyelembe, hanem inkább, mint vagyonrongalást fogták föl. Csak a későbbi középkorban találjuk a gyújtogatást súlyos következményű büntettként fölemlítve.⁴⁾

Hazai városi jogunk főbenjáró büntettnek ismeri a gyújtogatást és tűz általi halálbüntetéssel sújtja.⁵⁾

A pozsonyi jog ezen általánosan elterjedt fölfogással bizonyosan nem állott ellenkezésben. Sajnos, csak a XVI. század elejéből maradt ránk két kihallgatási jegyzőkönyv, melyből a büntetendő cselekményt mint ilyent láthatjuk ugyan, de a büntetés kiszabása fölemlítve nem lévén, annak minőségét egyenesen a pozsonyi jogból ki nem mutathatjuk.

Az egyik eset Wintter Sawschlaher nevű egyénre vonatkozik. Ez több rendbeli emberölés és lopás miatt 1510-ben állott törvényt. A többi között bevallotta, hogy, midőn öt szomszédai — valószínűleg egyéb tett miatt — kergették,

¹⁾ P. v. lt. 1475/76. évi sz. k. »So hab ich gebn auf den Zuchtinger am montag vor sand Sixtn tag als man den *kirchen precher ver preunt* hat vmb sawl vnd schawb XXII d.« *Schaupen* dichter Busch von Haaren, Gras, Schilf u. d. gl. tehát itt rőzse, zsúpp. Schmeller. Bayerisches Wörterbuch 3. 376. l.

²⁾ P. v. j. k. 15.

³⁾ Lásd pld. az olasz Codice penaleban: Tit. VII. Dei delitti contra l'incolumita publica. Cap. dell' incendio.

⁴⁾ *Quitman*: m. f. 252.

⁵⁾ Selm. j. k. 19. Kovachich Jus tav. 176.

azzal fenyegetődött, hogy azon esetben, ha nem engedik szabadon, fölgyűjtja az egész kecske-utczát.¹⁾

Ugy látszik, hogy ezen pusztá fenyegetés is már szigorú beszámítás alá esett; ezt abból is lehet következtetni, hogy vádlottnak pusztá nyilatkozata az emberölés stb. súlyos beszámítás alá eső büntetésekre vonatkozó vallomások *melé, külön* pontként vétetett föl. De nemcsak ezen körülmény utal erre, hanem a budai jogkönyv is, a melynek világos határozománya szerint a gyűjtogatással fenyegető a gyűjtogatást véghez vitt tétessel egyenlőképen büntetetik.²⁾

A másik eset már nemcsak pusztá fenyegetés, hanem tényleg véghez vitt gyűjtogatási merényletről szól.

Bakabányáról származó Straws András 1511-ben lopás és gyűjtogatási eset miatt volt vizsgálat alatt.

Beismerte, hogy három egyénnel Bakabányán (*Pugkanns*)³⁾ a község végén álló fehér keresztnél titokban találkozott, s hogy ezek rábeszéltek őt, jönné velük Honth megyébe, Bathra (frawenmarkt)⁴⁾ és vessen üszköt Schuster Jakab házára; a harmadik bűnsegéd nem akart részt venni a büntett végrehajtásában, azért el is hagyta a társaságot.

Vádlott tehát a még megmaradt két egyénnel el is ment Bathra s midőn oda érkeztek, a községnek a tó mellett fekvő sarok házába, Suster Jakab során bele is gyűjtött. A tűz délben ütött ki. A véghez vitt tett után félelem fogta el a bűnösöket; az nap és a rá következő éjjelen át egy közel fekvő magánosan álló erdőben lappangtak s csak azután váltak el egymástól és távoztak el, mindegyik a maga útján.⁵⁾ A büntett elkövetői ellen megindított eljárásból annak főbenjáró minőségére eléggé következtethetünk s bizvást elfogadhatjuk, hogy a gyűjtogásra valószínűleg Pozsonyban is a máglya általi halál volt szabva.

¹⁾ Aechtpuech. Des Wintter sawschlahn vrgicht. Item Wie inn dy nachparn auff der gaiss gassen vmb tribn habn, hat er gesagt: will dy gaiss gassen gar aus prennen, so sy nit davon lassen wellen.

²⁾ Bdk. 276.

³⁾ V. ö. *Korabinszky*: Geographisch-Historischer Lexicon v. Ungarn 579. l.

⁴⁾ U. o. 37. és 183.

⁵⁾ Aechtpuech: Hanns Sachenperger die Zeytt Stat Richter anno domini millesimo quingentesimo vndecimo. Item Sambstag nach Martini anno dni etc. vndecimo hatt Andra Straws von pugkanns, der Valentin kamerin Sun wie hernach voligt Bekhenndt . . . Item mer hat er Bekhenndt wie Er drey bey pugkanns, beyrn grossen Krewtz zw Im khomen vnd mit Im geredt, Er soll mit In genn frawenmarkt geen vnd sol seinem Jacob schuester ain prant vnd fewr In sein hawss legenn daselbst, dan der dritt gesell nicht bley-

6. §. *A városi hatóság ellen elkövetett büntetendő cselekmények. Istenkáromlás.*

A nyilvános erőszakoskodások alatt megismerkedtünk már egy nemével a büntetendő cselekményeknek, mely a városi hatóság ellen irányulván, tulajdonképen ezen helyen is tárgyalható volna. Értjük a fent bővebben említett lázadást.

Legelső pillanatra azonban szembeötlő, hogy ámbár a lázadás éle szintén a városi hatóság ellen volt irányozva, az erőszakoskodó jellegnél fogva, mely benne rejlik, sokkal messzebb terjed, s különösen oda czéloz, hogy többeknek csoportosulása által a hatóságtól valamely intézkedés kiero-
szakoltassék.

Az ezen cím alatt tárgyalandó büntetendő cselekmények sokkal szelidebb jellegűek — nem valamely hatósági intézkedésnek többek által való kieroszakolásában, nem a városi békének *nyílt erőszakkal* való megszegésében nyilvánulnak, hanem egyesek oly cselekményeiben, melyek inkább a hatóság iránt kötelező tisztelet megtagadásán vagy arról való megfélelkezésén alapulnak. Ezen közös jellegüknél fogva tárgyaljuk azokat együttvéve ezen a helyen.

Ide soroljuk a *zártörést*, a *foglyok megszöktetését* és a *széksértést*.

A *zártörés* a bíróságnak végrehajtási intézkedése ellen irányúl, sérti a végrehajtható, tehát követelésének biztosítását nyert magán felet — s így egyrészt a tulajdon ellen is irányúl, — de sérti főkép a bíróság tekintélyét, mert annak intézkedését a tettes semmibe sem véve, a zár alatt levő jószág fölötti intézkedést önhatalmilag magának arrogálja.

A zártörést a városi statutumnak legrégibb része ismeri; a második följegyzésben nem akadunk a nyomára.

A büntetendő cselekmény fogalma meglehetősen szabatos. A kinek valamely lakhelye elzáratik vagy lepecsétel-

ben vnd dar zwe helffen hatt wellen, vnd sey wekh von In gang, vnd do Sy nun all drey mit einander gen frawenmargkt khomen, habenn sy Im ain prannt aus dem Eck haws zw negst dem teicht pracht den selben prannt hat er mit seinem selbst hanndt In das Eckh des Jakob schuest' hawss In dy reichenn gelegt' vnd mittag auff gangen. Sind darnach In ainen Schachen*) holcz des darnach gangen vnd de gelegn demselbn tag vnt zt zw der nacht vnd darnach zw der selbn nacht yeder sein weg gangen.

*) Der „Schachen“ magányosan álló erdőrés. Schmeller Bay. Wörterbuch 3. 315.

tetik s ezen elzárt helyiséget a bírónak engedélye nélkül kinyitja, az zártórest követ el.¹⁾

A büntetés pénzbírság; magasságánál fogva, mert 32 font dénár van büntetésként megállapítva, a büntetendő cselekmény igen szigorú beszámítás alá esett.

A *foglyok megszöktetésének* esetére ugyanazon, Nickel Pál ellen 1404-ben hozott ítélet nyújt példát, ki nős létre nyilvános házakban tivornyázott.²⁾

Ezen kívül foglyok megszöktetésének vádjával is illeték; úgy látszik, porkoláb volt. Ezen hivatalos állásában követte el a mondott cselekményt. Ezekért valószínűleg fogságbüntetéssel lett volna megbüntetendő: ezt onnan következtethetni, hogy midőn megkegyelmezett neki a bíróság, kikötötte, hogy az ellene folyamatban volt eljárás miatt sem nyilvánosan, sem titkon magát meg nem boszúlja. Sanctióként vádlottnak ismételt fogságba kerülése említettik föl. Az ítéletnek végkikezdése kiemeli, hogy ugyanazon Nickel Pál »az embereket« — tehát valószínűleg azokat, kik fölügyelete alatt állottak, — arczul csapdosta és ütötte. Mint-hogy ezen tette szintén mint beszámítás alá eső cselekmény van fölemlítve, következtetést vonhatunk arra is, hogy már a XV. század legelső éveiben ismerte Pozsony város bírósága a hivatalos hatalommal való visszaélés büntető jogi fogalmát.

Hátra van még, hogy a bíróság elleni erőszak, illetve *széksértésről* is említsünk néhány szót.

A bíróság tekintélyének fentartása közérdek volt; ha ezen tekintély ellen a felek közül egyik-másik vétett — mi a középkornak általános féktelen jelleménél fogva többször előfordulhatott: a törvénynek elrettentésképen, de megelőzőleg is a legnyomatékosabban kellett intézkednie. Súlyos büntetés várt a merénlyőre Mátyás király törvénye szerint.³⁾ A széksértés hűtlenségi esetnek vétetett.

Városi jogaink közül a selmeczi a tulajdonképeni széksértést nem tárgyalja; csak a bíró és esküdtek rágalmazását említi (18). A budai jogkönyv (333) megkülönbözteti a szóval és tettel véghez vitt széksértést. Az előbbeni egy negyed márka bírsággal, az utóbbi fokozatosan, a mint testi sértés követtetett el, egy márka pénzbírsággal, kéz- és nyelvecsonkítással, mely 10 márkáért volt megváltható, végre halállal sújtatott, minek ellenében 32 márka váltságdíj állott.

¹⁾ P. v. j. k. 23d.

²⁾ Lsd 287. lap 5-ik jegyzet.

³⁾ I. 24.

A Kovachich-féle városi jog már a szóval véghez vitt sértést bünteti nyelvecsonkítással — különben a budai jog álláspontján van.¹⁾

A pozsonyi jog forrásai között 1411-ből maradt ránk egy ítélet, melyben *Trübel Ulrik* s ennek Anna nevezetű anyjának a bűnügye forog szóban. *Trübel Ulrik* ugyanis mint *Ulrik* péknek segédje annak búzájából öt vékát ellopot; e miatt állott törvényt.

Ezen alkalommal vádlottnak édes anyja is rossz fát tett a tűzre, a bíróság tekintélyét sértő szavakkal élt, a mi miatt azután ő maga is eljárás alá került.

Az ügy azonban *Stibor* pozsonyi főispán közbenjárására meg lett szüntetve, mindketten szabadon bocsájtattak.²⁾

Sem ezen, sem *Kramer Mihály* kalaposnak már fent³⁾ említett pöréből, mely utóbbi ez alkalommal a többi között bíróság elleni erőszakkal is volt vádolva — ki nem vehetjük, vajjon minő büntetés volt a szóban forgó cselekményre szabva. Az előbbeni perben csak általában van megemlítve a következmény, mely a megkegyelmezetteknek föladójuk elleni esetleges bosszús cselekményéből származnék, — de

¹⁾ *Kovachich*: Jus. tav. 217.

²⁾ *Aechtpuech*: Regestrum perscriptorum et perfugorum ac homicidarum.

Item anno domini millesimo CCCC^{mo} vndecimo, feria quinta proxima ante festum beati Galli pfessi.

Item es ist vreich truebol gefangen gewesen in unser fenkh-nuss von vnerber sach wegn dy er getan hett, derselben sach, er sich vor vnser der gebn hat mit pyegunden chnyen vn offentlich des vor vnser bechaunt hat: nu habn wir vor aws angesehen den almechtigen got, vnd darnach das enczig gepet hern Styborn von Styborytz, vnd habn den oftgenanten Ulreichen den truebn ledig lassn, auch frawn annen sein mueter dy vor vnser sich mit vnnutzen warten v'gessen hett, desselben habn wir der oftgennten frawn annen auch v'gebn vnd v'lassen durch gots willn, also das der oftgennte Vreich truebel vnd anna sein mueter hincz Vreich dem pekken vns'n mitpg. vn allen meystern den pekken zu prespurch von derselbn vnerbern sach wegn hinfur chayn hindernuss mit nichte tun sulln, wanne der obgente vreich truebel vreich den pekken vns'n mitpg. funf vierteil waytz vstollen hett in der mul, da derselb vreich truebel an des egenten Vreichs des pekken gedingter chnecht gewesen ist, wurd awer der obgennt Vreich truebel hin fur In dort vberfuren von der vorbennten vnerbern sach wegn, auch fraw anna sein muter vn alle dy Iren, das sy dawider der Vreichn den pekken vnd all dy mayster zu Prespurch icht teten mit worten oder mit werchen In maynerlay weize, So ist der oftgennte vreich truebel vnd sein huerter anna alles des rechten v'fallen, als sulich lewt angehört dy unerber sach vnd dyberey gethan habn an alles recht. Acta sunt hec fa. quinta px. ante festum beati galli pfessi anno etc. undecimo.

³⁾ 259. old. 2. jegyzet.

kitéve nincs, vajjon mi legyen az? Az utóbbi perből pedig csak a kihallgatási jegyzőkönyvet bírjuk.

Ezen kételyt még a szabályrendelet sem oszlatja el teljesen. A fragmentum két pontjában találkozunk ugyan büntetési nemekkel, melyek hasonlatosságuknál fogva utalnak a budai és a Kovachich-féle városi jogszabályokra, a széksértési esetekre: de bizonyossággal nem állíthatjuk ezt, — mert a büntetendő cselekmény, melyre vonatkoznak ezen büntetési nemek, kifejezetten fölemlítve nincs.

Értjük ugyanis a nyelvcsonkítási büntetéseket, illetve az ezek helyébe lépett compositiót.

Az egyik hely a nyelv végének levágását említi, compositioja öt font dénár.¹⁾ A másik a nyelv kihúzásáról szól, — melynek megváltási összege a legmagasabb compositó, — maga a vérdíj — 32 font dénár.

A budai jogkönyv »verfellett . . . der czungen«-féle kitétele okvetlenül megfelel a Kovachich-féle városi joggyűjtemény »lingua priuari«-féle kitételének. Világos, hogy itt csakis nyelv lemetzéséről, tehát csonkításról van szó, mely azonban minden esetre különbözik a pozsonyi jognak úgy »vmb den Ziph der Zungen« mint pedig »das man Im die Zungen zu dem nag²⁾ (nacken) scholl auszichen« kitételeinek tartalmától.

A pozsonyi jogkönyvnek ezen első büntetési neme kevesebb; kevésbé súlyos, mint az, melyet a fenti jogkönyvek említenek. Ott a nyelvnek talán tövében való kimetszéséről van szó, emitt csak hegyének megcsonkításáról. A pozsonyi jogkönyv második büntetési tétele még sokkal súlyosabb; itt a nyelvnek eleven testből való erőszakos kirántása értendő. Ez természetesen sokkal súlyosabb büntetés, mint a levágás; hiszen a megváltási összegek is ezt mutatják. A nyelv csúcsának csonkítása 5, a nyelv tövében való csonkítása (budai és Kovachich-féle jk.) 10, a nyelvnek tövéből való kirántása 32 font dénárral váltható meg.

A pozsony-városi jogforrásokban sehol sem találkozunk egyebütt a nyelvcsonkítás büntetésével — s így az összefüggés a fragmentumban jelzett hely és a széksértés között csakis a budai és Kovachich-féle városi jogokban keresendő.

Mi is azon nézet felé hajlunk, hogy a széksértés büntetése nyelvcsonkítás volt, de csakis az első, tényleges

¹⁾ P. v. jkv. fgmt. 23g¹.

²⁾ U. o. 23g².

nyelvcsonkítást, a nyelv végének levágását, mely 5 font dénárral volt megváltható — tartjuk a széksértés büntetésének. A nyelv kirántás büntetését nem gondoljuk ide alkalmazhatónak. És pedig egyrészt azért nem, mert az egykorú városi jogok a széksértésnek súlyosabb fajait (a bíró elleni tetteges erőszakot stb.) *másnemű* büntetésekkel, kéz-csonkítással, halálbüntetéssel sújtják, másrészt pedig az utóbbi igen súlyos büntetés inkább ráillik a hamis tanúzás vagy talán még inkább az istenkáromlás büntetésére. Ez utóbbi ugyan rendesen nem volt compositionális fenyítés;¹⁾ de tekintve, hogy a megváltási összeg a homágiummal majdnem egyenlő, talán ez által akarták a büntettnék súlyos voltát — a megválthatás lehetőségével — kiegyenlíteni.

A statutumnak jelzett régi följegyzése a későbbi keletű redactióba föl nem vétetett; úgy látszik tehát, hogy az istenkáromlásnak ilyen súlyos büntetése már alkalmazásba nem vétetett.

Megerősíti ezen nézetünket az 1486. évi számadási könyvnek egy helye, mely egy szőlőkapás megbüntetéséről szól, ki Istent és annak szentjeit szidalmazta. Ezt a szégyenfűt megvesszőztették.²⁾ Egyéb a vallással összefüggő büntetendő cselekményre nem akadtunk; boszorkányégetést és varázslást tárgyaló per vagy ítélet a szóban forgó korszakból nem maradt ránk.

Egy följegyzését a számadási könyvnek azonban föl akarjuk még ezen a helyen említeni. Ez elég jellemzően adja vissza azon fölfogást, melylyel a középkorban az öngyilkosság felől voltak. A mi helyünk épen a középkor lealkonyodtának idejéből való ugyan, de azért mégis igen érdekes. Maixner Kristóf házában egy ember fölakasztotta magát. Ezen egyént el nem temették, hanem fát vettek, abból máglyát raktak s holt testét ezen égették el.³⁾

Ezen egy följegyzés eléggé illusztrálja az egész kornak fölfogását. A vízbefultakról, úgy látszik, szintén az öngyilkosság vélelme állott fenn. Ezeket sem temették el, hanem

¹⁾ *Gaupp*: Stadtrechte des Mittelalters. Das älteste Recht von Wien. 246. 37. 38.

²⁾ P. v. lt. Ausgehn auf den Zuchtinger 86. — vnd montag in derselbn wochen hat der Zuchtinger ain hawer am pranger gesmitzt; habn Im meine herrn geschafft zu gebn II β. d. derselb hawer het got vnd di heilign gescholtn.

³⁾ P. v. l. t. 1526. évi sz. k. Mer die wochen Assumptionis geben chameren vmb scheitter das mau den verbrent hat. der sich Ins Cristof Meixners hauss hat erhenckt. facit 1. t. d.

ha valamely vízbefúlt embernek hulláját a parton megtalálták, azt a hóhérnak ismét vissza kellett dobnia a vízbe.¹⁾

7. §. A pénzhamisítás.

A pénzhamisítás rendesen csak előhaladottabb gazdasági és műveltségi viszonyok között követtetik el.

Már a pénznek magának a létezése, — de még inkább annak utánzása fejlettebb általános műveltségi viszonyokat tételez föl.

A pénzhamisításnak első alakja, — melyben az föl szokott tünni, nem a hamis pénz készítése, tehát a valódi pénznek utánzása, hanem a valódi értékes anyagból készült pénz értékének csökkentése. Ezen csökkentésre a legegyszerűbb mód a pénznek körülmetélése, az arany és ezüstnek lehorzsolása.

Ehhez nem kell nagy művészet s az emberek ezt elég korán ki is eszelték. A Zsigmond-féle 1405. évi 2-ik törvénczikk említi a pénzhamisításnak ezen nemét,²⁾ de már a valóságos hamisítással, azaz utánzással karöltve, — nem lehet azonban kétség, hogy az előbbi a pénzhamisításnak legrégibb faja.

Mátyás királynak 1464. évi törvénye³⁾ a pénzhamisítást a hűtlenségi esetek közé számítja, — jelölül annak, hogy a jelzett időben ezen büntetendő cselekmény már eléggé ismeretes és elterjedt volt.

Pozsonyban a XV. század első feléből maradtak adattaink a pénzhamisításra vonatkozólag. Kolweiss Imréről van megírva az Achtbuchban, hogy volt hamis pénze és ezen vásárolt a zsidóktól. Ezért a városból — megszökött.⁴⁾

Itt már a *hamis pénz kiadásának büntetendő voltáról* van szó.

A másik följegyzett eset az imént említett egyén fivéréről, — Demeterről emlékszik meg, ki »hamis pénz miatt« a városi fogdában le volt tartóztatva. Az uramék azonban

¹⁾ 1467. é. sz. k. So hab ich gebn dem Zuchtinger durch den purgermaister das er den totn menschen ob den gries hat In das Vasser geburffen. XIII d.

²⁾ Dect. Sig. Reg. 1405. 2. 18. cz.

³⁾ Dect. Math. R. I. 2.

⁴⁾ Aechtpuech: 1437. körül. Item Emerich Kolweis ist hie gewesen in der Stat vnd hat falsche münze gehabt, vnd guldin darumb kauft von den Juden vnd ist vns auch darumb aus der Stat entrunnen.

megkegyelmeztek neki s megengedték, hogy a városban megmaradjon.¹⁾

Egy 1478-ból ránk maradt följegyzés, mely a jelzett évről vezetett számadási könyvben lelhető föl — a pénzhamisításnak büntetésével ismertet meg. Huszonkét nyaláb rőzsét vettek akkor 22 dénárért azon máglyához, melyen egy pénzhamisítót meg kellett volna égetni; de ez abban maradt, minthogy az »urak megkegyelmeztek neki«. ²⁾

A pénzhamisítás büntetése tehát tűzhalál volt.

8. §. A többi büntetendő cselekmények.

A mostanáig fölhozott büntetendő cselekmények legnagyobbbrészt főbenjárók, ezeken kívül pedig a leggyakrabban előfordult nevezetesebb büntettek.

Voltak minden esetre ezeken kívül is még cselekmények, melyek minőségüknél fogva bűnvádilag kezeltettek. Ezek közül a legsúlyosabb a felségsértés, a városi bíróság illetékessége alá nem tartozott. Ebben maga a király — de nem egyedül, hanem az országnagyokkal egy tanácsban — személyesen ítélte.³⁾

Volt még azután számos más büntetés alá eső cselekmény is. Ezekre vagy az úgy nevezett »*polgári büntetés*« (Bürgerstraf) volt szabva, melyről már fentebb volt szó⁴⁾ vagy pedig pénzbírság.⁵⁾

Ezekkel a büntetendő cselekmények tárgyalását befejeztük.

¹⁾ Item. De mutter desselbn Emericht bruder Ist in vns' vancknuss gewesen von der falschen münze wegn etc. den haben wir auch ledig gelassen In solcher beschaidenhait als den obgen. Peter Kurtzpach. Er mag aber hiebey der Stat bleibn mit wesen.

²⁾ P. v. lt. 1478. é. sz. k. Dem Zuchtinger

It. Des freitags nach Michael als d' Zuchtinger den hanns Schefftenberg von begin d' valschen munst gericht hat, hab ich Im gebn II^{lba} nach geschefft Herrn Burgenmaist, Wen derselb Zuchtung gericht het an ains gast stat

Eodem die hat derselb Zuchtinger von dem Zach michl genome XXII schüb dafür hab ich gebn XXII d. als man den munse mit dem prannt gericht solt habn vnd von meinen ln durch gepet begnad ward zw dem swert.

It. Des freitags nach Michael als man den munster gericht hat vnd des Sambstag darnach habn meine Herr Richt. vnd Burg. denselben Zuchtinger zu dien(en) aufgenommen vnd wochenlich zu gebn III §. X d. Act. des Sontags vor Colomani.

³⁾ Dectum. Math. Reg. 2. 3. cz. és 6. 46. cz.

⁴⁾ A munkaszereződésnél.

⁵⁾ *Hajnik*: Magyar alk. és jogt. 360. l.

4. A birságok.

A birságok eredetéről és azok neveiről részben ott, hol a városi békéről értekeztünk, részben pedig a testi sértesések és erőszakoskodások tanánál szólottunk. A birságpénz egyrészt a megzavart békének kiegyenlítése, másrészt a magánfél boszujának, később tehát az Acht elágazásának ¹⁾ surrogátuma.

Ezen állapot már a magánbosszú korszakának múlt voltát jelzi, de nemcsak ezt, hanem tekintve a közbéke megzavarásáért járó büntetést, ismét magasabb fejlődési fokot mutat, mert a büntető jognak magasabb, a közbüntető joghoz való közeledését helyezi kétségen kívül.

Ambár a magyar közönséges büntető jog a compositio álláspontján van, azért már sz. István törvényeiben tünteti föl a birságnak kettős feladatát. Igaz ugyan, hogy nem minden, de legalább a legsúlyosabb bűneseteknél.

Ha a fokozatos fejlődést akarnók keresni sz. István törvényeiben, úgy a magánbosszú nyomaitól, ²⁾ a kényszer büntetésig, mely azonban vagyonosság esetén megváltható, ³⁾ innentől fogva a magánfél sértésének compositiójáig, ⁴⁾ innentől a magán bosszú kielégítését helyettesítő pénzbirság és a közbéke zavarását kiegyenlítő békepénz követeléseig ⁵⁾ lehetne oknyomozólag haladni.

Ezen legutóbbi elv sz. László törvényeiből is fény sugaróként ötlük szemünkbe. ⁶⁾

A közbéke zavarásának kiegyenlítésére utal a birságpénznek azon része, mely a kir. vádló, a bírák és közbenjáróknak jut, — azon intézkedés, hogy ha vádlottnak 110 pénznél kevesebb a vagyona, úgy tömlöczre vettessék. A magánérdek kiegyenlítésére törekszik a törvényeknek azon rendelkezése, hogy a birságpénzek legnagyobbbrészt a sértett fél javára esnek.

Nem állítható azonban, hogy ezen imént hangoztatott jogelv a jövő századok során következetesen tovább fejlődött

¹⁾ V. ö. *Brunner*: R. G. II. 595. 1.

²⁾ *Dect. II. St. Steph.* 32.

³⁾ *Dect. II. St. Steph.* 15. 39. 40.

⁴⁾ *Dect. II. St. Steph.* 25. 26. 30. 33.

⁵⁾ U. o. 16.

⁶⁾ *Dect. II. St. Ladisl.* 8.

volna. Itt-ott, egyes alkalmakkor bukkanhatni rá; de egyöntetű tovább fejlődést e téren ki nem mutathatunk.

Igy mindjárt az emberölés büntetével kezdettől fogva kapcsolatba hozott *homágium*, kiegyezés esetén egyedül a magánérdeket egyenlítő ki — tehát merőben compositió volt — nem pedig békepenz is. Csak az újabb időben látjuk a vérdíjnak megoszlását a magánfél és a bíró között.¹⁾

Érdekes a homágium kérdésénél kissé időzni.

Sz. István idejétől fogva tudjuk, hogy az emberölés büntette compositio alá esett; büntetése 110 pensa volt.²⁾ Sz. László idejében a büntetési pénz nem változott, csak-hogy ha vádlottnak nem volt annyi vagyona, fogságba helyeztetett.³⁾

II. Géza alatt 1157-ben a dolog úgy fejlődött, hogy a tettes vagyontalansága esetén szolgasorsra jutott.⁴⁾

Az eljárás nem volt kötelező; nem kellett, hogy a compositiót bírói eljárás megelőzze, sőt még akkor is, midőn már a királyi jelenléthez való perbeidézés ki volt adva — szabadságukban állott a feleknek bíróságon kívül kiegyezni — a mi rendesen hiteles hely előtt történt. Ez a XIII. század fölfogása.⁵⁾

A XIV. század még tovább megy; a már elítélt gyilkosnak is nyújtatik alkalom arra, hogy ellenfelével kiegyezzek. Sőt a törvény három napi határidőt szab arra, *hogy az ítélet meghozatala után* a compositio megtörténhessék. Ha ezen idő eredménytelenül mult el, úgy a bűnös a kellő büntetés miatt, ellenfelének kezéhez adatik át.⁶⁾ A XV. században a kiegyezés még ezen túl is bármikor megtörténhetett.⁷⁾ A büntetés a középkor végével halálos volt, vagyonvesztéssel egybekötve.⁸⁾ A XV. század végével gyilkosság esetén kiegyezésnek már helye nem volt. Csak azon esetben engedtetett ez meg, ha az emberölés gondatlanságból követtetett el.⁹⁾

Már az 1351: IX. t-cz. használja a »*hatalmaskodás*« kifejezést. Ez alatt azon büntetendő cselekmények értendők, melyek főbenjáró büntetést vonnak maguk után. Ezekre

¹⁾ V. ö. Venczel: Magy. m. jog. 290. l.

²⁾ Szt. István II. k. 16.

³⁾ Szt. László II. k. 8.

⁴⁾ Fej. C. d. VII. 5. 117.

⁵⁾ Fej. C. d. IV. 2. 84.

⁶⁾ 1351. 9.

⁷⁾ 1486: 55. 4. §. 1492: 74.

⁸⁾ V. ö. H. k. II. 55. és Fejér C. d. X. 3. 21.

⁹⁾ 1492: 82. t. c. 4. §.

szól a *homágium*. Az 1486. évi XV. t.-cz. 1. §-a öt esetet sorol föl, melyek az úgynevezett nagyobb hatalmaskodás alá esnek. Ezek képezik az eléggé ismeretes »*quinque casus*«-okat. A nemesek házába való betörés, birtokaik erőszakos elfoglalása, nemesek személyeinek igaz ok nélkül való letartóztatása, nemesek megsebesítése, megverése, megölése.

A vérdíj magasságát illetőleg tudjuk, hogy az eredetileg 110 penza volt. Későbbi időben, úgy látszik, a vérdíj nem volt egyenlő. Okmányainkból kivehetjük, hogy a *homágium* mennyisége a felek megegyezésére volt bízva.¹⁾

Még később a díj főurakra 100, köznemesekre 50 girára, azaz 400 és 200 m. frtra, a polgároké pedig 100 m. frtra tétetett.²⁾ *Csak az újabb időben szűnt meg a fejvesztés büntetésének alternativuma a homágiummal szemben, a mennyiben utóbb a magánfelet csakis ez illette, a fejvesztést helyett nem kívánhatta.* Ugyanekkor fejlődött ki azon fölfogás is, hogy a birság egy része a bírót illeti, — mi a békepenz természetére utal.³⁾ A kisebb hatalmaskodások büntetteinél ugyanezen elv áll ugyan, de ez szintén csak a középkor vége felé jutott érvényre. A középkorban tehát a tulajdonképeni békeszegésre szabott büntetésnek fenállását csak igen gyéren mutathatjuk ki.

Az általános büntető jognak fölfogását a birságpénzek tekintetében általánosan jellemezvén, térjünk át a városi jognak elveire a szóban forgó tárgyat illetőleg.

Ugy hisszük, hogy az emberdíjját illetőleg, melyet úgy hívtak, hogy »*Wergeld*«, eltérés volt a közönséges és városi jog között. Talán lehetett az a felek szabad egyezkedésének tárgya, de azért nem látjuk nyomát annak, hogy ezen egyezkedés a pernek fölvétele után is helyet foghatott. A *Wergeld* a középkor utolsó évszázadaiban Németországban mind inkább tűnedezni kezdett.⁴⁾ Oda fejlődött a dolog, hogy közbenjárók kérelme következtében kegyelmet adott a bíróság a bűnösnek, sőt ezen kegyelem akkor is megadatott, ha felperes keresetét visszavonta. Ezen visszavonásra a bírónak a följelentőt három ízben hivatalból kellett fölhívnia,⁵⁾ de ezért későbbi, ezután bekövetkezett pénzben való kiegyezhetősérről forrásaink mit sem említenek.

A pozsony városi jogban azonban még a szabad egyezkedésnek sem látjuk nyomát; a gyilkosság hivatalból volt

¹⁾ *Fejér* : C. d. IV. 2. 84. VIII. 2. 647. IX. 2. 644.

²⁾ V. ö. *Venczel* : magyar magánjog 2. 286. l.

³⁾ U. o. 290.

⁴⁾ *Brunner* : Geschichte und Quellen des deutschen Rechts 239.

⁵⁾ *Kovachich* : Jus tavernicale 153. l.

üldözendő, büntetése halál volt, melyet kegyelemből korlátozási büntetésre változtattak át.¹⁾

A városi statutum, midőn a pénzbírságokról szóló fejezetet megkezdi, (ámbar más cím alatt fordulnak elő a legtöbb bírságok) tényleg az emberölést veszi legelsőnek,²⁾ de nem a címben foglalt — Wandel — bírságot illető pozitív, hanem inkább nemleges tartalommal. Azt mondja ugyanis, hogy az emberölő magánvagyonra teljesen szabad (a mi az Achtnak vagyonjogi következménye), *abból a bíró mitsem kap*, akár került az ügy bírói tárgyalás alá, akár nem (t. i. megszökés esetén).

Ebből az látszik, hogy a városi jog a homágiumot, a compositiot a többi pénzbírságokkal legalább a XV. század kezdetén már nem hozta összeköttetésbe, ámbar lehetséges, hogy azok egykor egy alaptól indultak ki.

A mi már most a bírságpénzek minőségét illeti, meg kell különböztetni a magánjogi intézkedésekből eredő pénzbírságokat a büntetéspénzekről.

Az előbbieket összege 72 dénár és eskümulasztás, biztosítási intézkedésekből hárulnak a felekre; tulajdonul kizárólag a bírót illetik.³⁾

Az utóbbi pénzbírságok (Wandelgelder) 6 schillingtől 1 fontig, innen 5 fontig végre 32 font dénárig emelkednek. Minthogy az eredetileg fennállott homágiumnak magasságát nem tudjuk, ezen összeget ahhoz nem is viszonyíthatjuk, s így azt sem lehet megállapítani, vajjon a kisebb tételek az eredeti homágiumnak valahányad részeit képezik-e, vagy talán a kisebb homágiumnak az értékek csökkenésével való fölemelését jelzik?

A most érintett bírságpénzeken kívül a statutum kiemeli azokat, melyek a vásárok — in der freyung — alkalmával szedetnek be.

Ezek, kivéve a magánjogi bírságokat, mint az eskü le nem tétele, a végrehajtások után járó díjak, — melyekről az a szabály, hogy a bíró tulajdonát képezik⁴⁾ — a város javára esnek ép úgy, mint a vásáron kívül bevételezett, de 32 font dénárt meghaladó összegek is.

Mindezekből a bíró mitsem kap, kivéve, »ha a polgárok neki ebből ajándékoznak«. ⁵⁾ Ezen bírság pénzekről azt kell tehát föltételeznünk, hogy ezek nem compositionális

¹⁾ Lásd 274. old. 1. jegyzet.

²⁾ P. v. j. k. 12. 13.

³⁾ P. v. j. k. 23e, 23f. 24.

⁴⁾ P. v. j. k. 24.

⁵⁾ P. v. j. k. 23i.

összegek, hanem tisztán békeszegési birságok. A 32 font dénár fölötti birságpénzek alatt minden esetre az egyéb büntetéssel együtt járó bizonyos vagyoneszteségi büntetések értendők. Természetes, hogy ezek szintén nem illették sem a magánfelet, sem a birót, hanem egyedül a várost.¹⁾

Kivételnek volt helye a lopás bünteténél, mert az ennek következményeként járó vagyoneszteség a biró javára esett.²⁾

A compositionális vagy legalább eredetileg a compositionból származott összegekről a statutum érdekes tétéleket tartalmaz, melyekből majdnem szigorú megkülönböztetésre lehet következtetni egyrészt a magánérdeket kiegyenlítő pénzbirságok, másrészt a békepénzek között.

Különböző helyek³⁾ azt tartalmazzák ugyanis, hogy a pénzbirság három részre oszlik, ebből *»két rész hagyandó, egy rész veendő«*.

Ezen kitétel kissé homályos. Egyik helyen⁴⁾ a statutum szövege nyújt a magyarázatra némi támpontot.

Azt mondja ugyanis a statutum, hogy ezen *»két rész hagyása és egy rész engedése azért találtatott föl ezen magyar országban, mert a biró nem fizet sem adót, sem tizedet és a mit még hozzá kap, az is az övé«*.⁵⁾

Bizonyos tehát, hogy a biró a birságnak $\frac{1}{3}$ részét kapja és pedig, mintegy fáradságának jutalmául. Hogy a másik két rész kié, azt a statutum nem mondja. Ha ezen $\frac{2}{3}$ -rész a sértett félé — a mint a brünni jog⁶⁾ a birságnak a biró, a város és a *sértett fél közötti* fölosztását rendeli el — úgy részben tiszta compositióval állnánk szemben. Valószínűbb azonban, hogy a Pozsony városi jog itt inkább a bécsűjhelyi jognak álláspontján áll. A XV. tétele szerint ezen városi jognak . . . de hoc emendae a nobis vel nostro iudice requirantur sic . . . quod duae partes rerum mobilium apud suos pueros remaneant et uxorem.⁷⁾

Nekünk úgy tetszik, mintha a pozsonyi statutumnak »zwei tail ze lassen vnd drittail ze geben« féle szövegkitétele nagyon közel állana a bécsűjhelyi szöveghez s azért kizártnak nem tekintjük, hogy a birság $\frac{2}{3}$ -része Pozsonyban is a családra szállott vissza, s nem nézett a sértett félre.

1) V. ö. P. v. j. k. 13. 14. 70.

2) P. v. j. k. 15. 62.

3) U. o. 14. 23h. 62.

4) U. o. 23h.

5) P. v. j. k. 23h.

6) V. ö. Würth. i. h. 63. l.

7) U. o. 63. l.

A bíró birságpénzeit minden évben sz. György napjáig — tehát az új bíró megválasztásának napjáig — köteles bevételezni; ha ezt elmulasztja, a birságoktól elesik s csak akkor hajthatja be mégis azokat, ha újra megválasztatik.¹⁾

5. A büntetési nemek.

A középkori büntetőjogban általában alkalmazásban volt büntetési nemekkel a pozsonyi városi jogban is találkozunk.

1. §. A halálbüntetés.

Német középkori jogfölfogás szerint a halálbüntetésnek jogi alapja az *Acht*. Ha a békevesztés bíróilag mondatik ki, az *Acht*ba került egyént nem csak hogy *szabad* volt életétől megfosztani, hanem ezt megtenni mindenkinek *kötelességében* állott. Ha a békevesztett meg nem szökött, úgy ezen kötelezettséget maga a bíróság teljesítette, maga hajtotta végre a halálos büntetést, nem bízta azt másra.²⁾

Pozsonyi jog szerint e büntetési nemet föl lehet osztani egyszerű és súlyosbított (minősített) halálbüntetésre. Szemügyre veendő azonkívül, hogy figyelemmel voltak a halálbüntetés kiszabásánál a *nemre* is — nem egyenlőképen alkalmazták azt férfiakra és nőkre.

Az egyszerű halálbüntetést végrehajtották kötél által, bitó-bárdal, vagy vízbe fulasztással.

Előfordult azonkívül a lófarkán való vonszolás, a kerékbe-törés és a tűz általi halálbüntetés. A súlyosított halálbüntetésnél kimondották úgy a ló farkán való vonszolást és a kerékbe törést, mint a tüzes fogóval való csípést és kerékbe törést.

A források nem nyújtanak adatot arra, vajjon a halálbüntetésnek minősége egyenesen szabályzatilag volt-e az egyes büntetendő cselekményekre kiszabva, vagy pedig a halálbüntetésnek általában való kimondása után a városi bíró saját belátása szerint szabta-e ki a halálbüntetés miféle nemének alkalmazását? Mi inkább azon nézet felé hajlunk, hogy az összes tanács mondta már ki a halálbüntetés mi-

¹⁾ P. v. j. k. 83.

²⁾ V. ö. *Brunner*: R. G. II. 598. l.

nőségét is — nem pedig úgy, mint az Németországban szokásos volt, hogy a városi bíró vagy tán a hóhér határozta azt meg.¹⁾

Ezen nézethez azért hajlunk inkább, mert úgy a városi statutum, mint az ítéletek is legnagyobb részben nem csak általában a halálbüntetést, de már annak minőségét is magában foglalják.

a) *A kötél általi halálbüntetés.*

A kötél általi halálbüntetés legbecstelenítőbbnek tartott. Leginkább lopásra,²⁾ erőszakos nemi közöszlésre³⁾ alkalmaztatott. Nőknél alkalmazásba nem jött.

Az akasztófának helyét, a hol az a legrégibb időkben állott — megállapítani nem sikerült; tény azonban, hogy 1486-ban újat építettek. Ennek alja kőműves munka volt. Tehát nem esetről esetre alkotott bitófa volt ez, hanem állandó, maradandó alkotmány.⁴⁾ Ebből arra lehet következtetni, hogy a halálbüntetésnek ezen neme a XV. század vége felé meglehetősen sűrűn alkalmaztatott.

b) Egy további neme a halálbüntetésnek a *lenyakazás*.

Ezen büntetési mód kevésbé tartatott megfélemlítőnek; a városok területén kívül leginkább szabadok ellenében használtatott.

A Pozsony városi jog előírja ezt a házi béke megszegése,⁵⁾ veszélyes fenyegetés, erőszakos nemi közöszlés, bíróság elleni erőszak⁶⁾ és kettős házasság⁷⁾ esetén.

A lenyakazás bitó-bárdal (Richtswert) történt, melyet megelőzőleg mindig óvatosan megköszörültek. A halálbüntetés a szegényfa alatt hajtattott végre; végrehajtás után a hullát takaróval födték be s azután külön, e célból fölbérelt emberrel eltemették. 1467-ben egy ily alkalommal 8 dénárt fizettek;⁸⁾

c) *a vízbe fullasztás* súlyos büntetteknel alkalmaztatott és pedig nőkre, kiket a középkorban nem volt szokásos kötél vagy bitó-bárdal kivégezni;⁹⁾

d) *a kerékbe-törés* rablójalkosságra alkalmaztatott.¹⁰⁾ Súlyosabb esetekben, továbbá ha bűnhalmazat vagy bűnfoly-

¹⁾ Lsd *Quitman* m. f. 292. l.

²⁾ P. v. j. k. 15. 62. azonkívül lsd. 297. o. 1. jegyz. és 298. o. 2. jegyz.

³⁾ P. v. j. k. 82.

⁴⁾ Pvl. 1487. é. sz. k. Ausgeben auf den Galgen zu machen 86.

⁵⁾ P. v. j. k. 76.

⁶⁾ 259. old. 2. jegyzet.

⁷⁾ 290. old. 1. jegyzet.

⁸⁾ 247. old. 2. jegyzet.

⁹⁾ 299. old. 1. jegyzet.

¹⁰⁾ 293. old. 1. jegyzet.

tatásról volt szó, tüzes vasfogóval eszközölt csipésekkel súlyosbbitatott;¹⁾

e) a *lófarkán* való hurczolás súlyos gyilkosságoknál vétetett alkalmazásba; néha összekötötték a kerékbe töréssel, úgy, hogy az előbbi az utóbbit megelőzte;²⁾

f) a *tűz általi* halálbüntetés rőzséből készített máglyán hajtatott végre; a bűnöst valamely szilárd tárgyhoz hozzá kötötték.³⁾

A tűz általi halálbüntetés a gyújtogatás és pénzhamisításra alkalmaztatott.

A hamis koczkajátékra is, közelebbi megjelölés nélkül, halálbüntetés volt szabva. E szigorú törvényt, melyet a XV. század legelső éveiben kikiáltás útján adtak köztudomásúl, Zsigmond király léptette életbe.⁴⁾

2. §. A testi fenyítések.

A testi fenyítések első neméhez tartoznak a *testcsonkító büntetések*.

A testcsonkítás, mint büntetési nem, már a legrégebbi országos törvényekben előfordul; találkoznak kéz-, orr- és fül-csonkítással.⁵⁾ A régi korban azonban ezen büntetési nemek leginkább szolgasorsúakra alkalmaztattak. Figyelembe veendő, hogy ezen büntetések nem képeztek tulajdonképeni táliót, — hanem mint külön büntetési nemek keletkeztek.

A testcsonkítás legsúlyosabb nemével, a megvakítással a régi Magyarországon szintén találkozunk. Emlékezzünk csak vissza Álmos, Kálmán király fivérének esetére, nem különben Álmos három czinkos társára, kik hűtlenség miatt halálra ítéltetvén, kegyelemképen Bélával — Álmos fiával, együtt — szemük világától fosztattak meg.⁶⁾

A városi statutum három féle testcsonkító büntetést ismer: a kézlevágást, mely a kard rántásra, — mint *delictum sui generis*⁷⁾ alkalmaztatott, azután a fülcsonkítást, mely kisebbszerű lopásoknál vétetett alkalmazásba,⁸⁾ a nyelv heggyének levágását, mely valószínűleg széksértésre és a nyelv-

¹⁾ Lásd 292. old. 5. jegyzet.

²⁾ 312. old. 1. jegyzet.

³⁾ 308. old. 2. jegyzet.

⁴⁾ 257. old. 1. jegyzet.

⁵⁾ Dect. II. Sti. Steph. 15. 39. 40. Dect. Sect. Lad. II. 2. 6 stb.

⁶⁾ *Fessler-Klein*: I. 209.

⁷⁾ P. v. j. k. 77.

⁸⁾ 296. old. 3. jegyzet.

nek a torokból való kitépését,¹⁾ mely valószínűleg súlyos istenkáromlásra szabott.

A testcsonkító büntetéseket a hóhér hajtotta végre. A kézcsontkításhoz külön szerkezetű vaseszközöket használtak, melyeket helybeli lakatosok készítettek. 1521-ben készült egy ilyen kézcsontkító vas, mely 5 schillingbe került.²⁾ Látható ebből, hogy az ilyenmű büntetések a középkor végeig állandóan alkalmazásban voltak.

A testi fenyítések második faja a *megvesszőztatás*.

Ezen büntetés leginkább kisebbszerű lopásokra alkalmaztatott s nyilvánosan, a szégyenfa alatt a hóhér által hajtattott végre. Ezért a hóhér bizonyos díjban részesült. A XV. században 3 schilling járt egy személy megvesszőztatéseért.

A megvesszőztatás egyenlőképen alkalmaztatott nőkre, férfiakra és serdülő gyermekekre (»ainen Buben am Branger gestrichen«, 1522.) csak az agg kort vették tekintetbe. Öreg emberekre ezen büntetést ki nem szabták, hanem a szégyenfán való kitételre változtatták át.³⁾

Forrásaink a megvesszőztatásra kétféle kifejezést használnak. Az egyik »geschmitzt«, »gestrichen«, a másik pedig »ain schilling geben«. Nem hisszük, hogy lényegileg különbözött e két kifejezés tartalmára nézve egymástól; nem valószínű, hogy talán a botütések számát akarja ezen kétféle kifejezés jelezni. Az utóbbi jelzése a megvesszőztatésnek csak 1522-ben fordul elő, — de még a »gestrichen«-féle kifejezéssel egy időben és a mellett. Ezért azt véljük, hogy az utóbbi kifejezés csak újabb kifejezése a másiknak, mely előbbeni már a jelzett időben mint elavult kevésbé volt használatban.

3. §. A becsületbeli büntetések.

A fenyítő eljárás következtében valakire ráért büntetés egyáltalán diffamáló volt. A közbecsülést csorbította. Csak innen magyarázható azon tény, hogy a súlyosabb bűntények következményeként a középkori városi jog is ismeri már a hivatalvesztést. Ez abban áll, hogy szabályrendeletileg ki volt mondva, miként a gyilkos, a házasságtörő, a hamis

¹⁾ P. v. j. k. 23g. 23g¹.

²⁾ P. v. lt. 1521/22. évi sz. k. Schloszerarbeit dem Oswald: Dem Zuchtinger ein Eysen gemacht zu den handt abhawen dafür . . . V. §. d.

³⁾ Lásd 316. old. 8. jegyzet.

eskü miatt elítélt a városi tanácsnak tagja nem lehet.¹⁾ Ebből következtetve bizonyos azonban az is, hogyha valaki hivatalban lévén, bűntényt követett el, hivatalában meg nem maradhatott.

A városi statutum ezt határozottan ki is mondja.²⁾

A fenyítéseknek becsületbe vágó minősége tehát a városi közéletben el volt ismerve.

A középkori jognak különyszerű fölfogása e tárgyban abban nyilvánul, hogy sok esetben a büntetés anyagi rossz oldalát majdnem teljesen félre téve, csupán külső és a büntetendő egyént egyébként kevésbé érintő eljárás által a büntetésnek becsületbe vágó következményét igyekezett előidézni.

A középkorból ilyen becsületbeli büntetések közül Pozsonyban csak az úgynevezett »gúny ketreczet« (narrenköterl) és a szégyenfát vagyunk képesek okmányszerűleg igazolni.

A gúnyketrecz (narrenköterl) vas rudakból vagy faléczekből állítottatott össze. Ilyképen tehát átlátszó rácsozatból álló, embereknek készült ketrecz volt.

Ebbe szokták az éjjeli csendzavarókat és nyilvános botrányt elkövetett egyéneket, továbbá a kerti-, mezei- és vásári tolvajokat bezárni és a köznép bámészkodásának kitenni.

Pozsonyban a gúnyketrecz a Ferencziek terén állott, ott, hol még néhány évvel ezelőtt a tér közepén nyilvános kút csurgatta a hegyekből levezetett tiszta vizét. Valószínű, hogy a XV. században is itt állott már. 1567-ben kőalapra újonnan építették.³⁾

Ismerte a városi jog a szégyenfát (pellengér, pran-ger) is.

A szégyenfa alá való helyezés (gestellt) a bűnöst szintén a közgúny tárgyává tette.

A szégyenfát ismeri már legrégibb városi jogkönyvünk t. i. a selmeczi. A városi előjáróság tagjainak gúncsolását büntették a szégyenfa alá való kitételrel.⁴⁾

A pozsonyi jogkönyv nem említi ugyan ezen büntetési nemet, de a városi számadások igen sok helyen emlékeznek meg a szégyenfáról. Itt történtek a lenyakazások, a meg-

¹⁾ P. v. j. k. 63. 64. 65.

²⁾ U. o. 133.

³⁾ P. v. sz. k. 1567. »Chamerer zalt zum neuen Narrn kheterlein am Brotmarkht 800 mawerziegl . . vnd 8 dicke Ziegl darauf die gefangen sitzen. V. ö. Gengler: Deutsche Stadterthümer 129. l.

⁴⁾ Seln. j. k. 18.

vesszőztetések. A büntetendő cselekmények közül pedig tudjuk, hogy a kisebbszerű lopásokra alkalmazták. Szólotunk már ilyen esetről. Egy tolvajnak, kit meg kellett volna vesszőztetni, agg koránál fogva kegyelmeztek meg úgy, hogy a szegyenfára kötötték ki. Szokásban volt, különösen rágalmazások alkalmával, a tettest több, különösen vásárnapokon át közbámulásra kitenni. Ez természetesen a büntetés súlyosbításának tekintendő.

4. §. A szabadságkorlátozási büntetések.

A szabadságkorlátozás, a szabadságnak bizonyos időre való fölfüggesztése, a középkorban szintén szerepel már büntetési nemként.¹⁾

A bizonyos időre való elzárással, a börtönnel ritkábban találkozunk a középkori jogban, Pozsonyban, úgy látszik, szintén csak elvétve alkalmazták azt.

Hogy gonosztevőket elzárva tartottak, arról úgy a iudicatura, mint a városi számadási könyvek elég bizonyítékot szolgáltatnak. Nem tudjuk azonban *minden* egyes esetben kétséget kizáró módon kimutatni, vajjon az illető gonosztevőkre, kik mint fogságban lévők említettnek, tényleg büntetesként volt-e már a szabadságfosztás kimondva, vagy letartóztatásuk csupán előleges volt-e a bírósági határozat meghozatalának idejéig?

Azaz más szavakkal nem tiszta a dolog, vajjon az elzárás mint büntetési nem, vagy csak mint előleges letartóztatás (preventiv Haft) vagy pedig mint vizsgálati fogság tekintendő-e?

Daczára annak, hogy forrásaink ezen kérdést illetőleg felette gyérek, bizonyosnak kell vennünk, hogy az eljárás városi fenyítő gyakorlatunkban *tényleg mint büntetési nem szerepelt*. Zámbo Miklós tárnokmesternek már fent hivatkozott ítéletéből tudjuk, hogy az erőszakos nemi közösülést véghez vitt várnagyhelyettesnek szolgánépe mint bűnsegéd 18 napi börtönnre ítéltetett.²⁾

Már előbb említettük Nikel Pál porkoláb esetét, ki foglyok megszöktetése, nyilvános erkölcstelenség és a foglyok tettleges bántalmazása miatt fogságban volt (fanknuss gehabt).

¹⁾ Brunner: R. G. II. 593. Evvel ellenkezőleg: Schröder: R. G. 704. 1.

²⁾ P. v. lt. Lad. 1. No. 19f.

Ezen ítéletben tényleg szabadságvesztési büntetés volt kiszabva.¹⁾

Az ítélet ugyanis úgy rendelkezik, hogy a kegyelemből kibocsájtott egyén, — ha a város ellen a rá mért büntetés miatt valami erőszakot követne el — ismét visszahelyeztetik a fogságba (fanknuss stellen).

Kétséget nem szenved tehát, hogy ezen esetben szabadságkorlátozási — tehát börtönbüntetésről van szó.

Megerősíti ezen nézetünket még az 1442. évi számadási könyvnek néhány tétele is; e tételek ugyanis a foglyok részére szolgált élelmezési pénzről számolnak el.

Ez ugyan nem volt döntő ezen kérdés elbírálásánál, mert hisz az előlegesen letartóztatott egyéneket is élelmezni kell. A városi számadás azonban a mondott helyen a »városnak lengyel foglyairól« szól. Ezen kifejezés mindenestre tartósabb fogsági állapotot akar kifejezni, — mint csupán vizsgálati fogságot.²⁾

A börtön-büntetéseknek alkalmazásában voltát igazolja azonkívül maga a városháza is. Réges-régóta voltak abban sötét, a velenzei doge-palotában lévő börtönhelyiségekhez hasonló börtönök.

Már 1370-ben azért, mert a városnak még saját foghelyisége és nyilvános felügyelő közegci részére szobája nem volt (daz dy Stat chayn aigen vanchnuze noch scherigstuben nit inhet) a városházán, annak a »püspökházához« fekvő részén építettek ilyent. A terület Jakab bíró fiaé volt s ezért a hóhér nekik évi 8 font dénárnyi földbért fizetett.³⁾

A fogolyörzés tehát a hóhérra volt bízva. Ez, úgy látszik, a nyilvános rend fentartására rendelt közgekkel — Schergen — és a foglyokkal egy szobában volt elhelyezve.⁴⁾

A nyilvános szolgák — poroszlók — szobája (scher-gen-stube) közös helyiség volt; ebben több vétkes egyszerre szenvedte el büntetését. Erre utal egy 1434. évi számadási

¹⁾ Lásd 274. old. 1. jegyzet.

²⁾ 1442. évi sz. k. Gelt dem Nachricht auf dy gefangen. Item am phinstag In vigilia pet(ri) et pawli hab wir gebn auf dy polaku dy der Stat gefangen sind zu zerung nach des purgmais(ters) gescheft dem hans. Nachricht(er) 1. l. d. Wien.

³⁾ Rakovszky: Stadthaus vnd Stadtrath 17. l.

⁴⁾ 1434. évi sz. k. »Item . . . dem Gaspar Glaser das er Scherichstuben gemacht hat den nachrichter 8 Glas scheiben.«

tétel, mely fölemlíti, hogy a *letartóztatottak számára egy asztalt készítettek.*¹⁾

Meglehet, hogy a kevésbbé súlyos foglyokat tartották itt. Ez ellen csak azon egyetlen egy körülmény szól, hogy egy 1454. évbeli számadási tétel szerint ezen közös fogsághelyből ajtók nyíltak be egyes külön zárkákba. Ilyen zárka több is volt.

A mondott évben ugyanis 15 nagyobb ajtóra való lakatkapcsot szállítottak a városi poroszlók szobájába »a foglyok számára.«²⁾ Minthogy a számadási könyvben a poroszló szoba mint olyan van határozottan kiemelve, a hova a szállítás történt, nem hiszszük, hogy a számadás a poroszló szobának fölemlítésével csakis az *átadásnak* helyét akarná jelezni, hanem úgy hisszük, hogy itt a *szállításnak célja is jelezve van.*

Lehetséges, hogy a közös szobában őrzött bűnösöket csak éjjel helyezték be a külön zárkákba.

Az elzárás súlyosabb fajtája volt valószínűleg az úgynevezett »fanknuss«, melyről már fentebb emlékeztünk meg.

A XVI. század közepén a városi poroszlók szobája »őrszobának« van elnevezve; világos tehát, hogy azt a jelzett időben már fogsághelynek alig használták. Helyébe került az úgynevezett »*czigány fogda*«, mely még mai napig is cigányszobának mondatik a városházán.³⁾

A szabadságkorlátozási büntetések sorába iktatjuk második helyen a *kényszer-zarándoklást.*

A kényszer-zarándoklás a büntetés megkegyelmezésével függ össze; ezen megkegyelmezés rendszeren a közbenjárók kérelmére történik.

Emlékezzünk csak vissza Genglein bűnesetére, — a ki 1413-ban *Obricht Pált* agyonszúrta. Tudjuk a fentebb előadottakból,⁴⁾ hogy a bűnös lófarkára lett volna kötendő és kerékbe törendő, de megkegyelmeztek neki.

Kötelességévé tették azonban Gengleinnak, hogy egy évnek leforgása alatt elzarándokoljon Rómába a szent apostolok sírjához és az aacheni domba, hogy adjon áldozategyertyákat a cseklészi templomba, alapítson ugyanott harmincz engesztelő misét és a meggyilkolt számára vegyen az ottani temetőben temetkezési helyet. Mindezen ígéretek pontos betartásának biztosítékeként vádlott kezesekeket állított —

¹⁾ *Rakovszky*: m. f.

²⁾ 1454. évi sz. k. »Item XV. grosse narib In dy Scherig stuben zu den gefangenem.«

³⁾ V. ö. *Rakovszky* m. f. 18. l.

⁴⁾ Lásd 274. old. 1. jegyzet.

kik, ha nem teljesítené kötelességét, maguk lettek volna kénytelenek mindezeket megtenni.

A kényszer-zarándoklások a középkorban nagyon gyakoriak voltak; a búcsújárások nemcsak Rómába és Aachenbe, de Kölnbe, valamint Compostellába sz. Jakab sírjához is jártak. A vezeklés legnagyobb foka azonban az volt, ha a bűnös sz. Patrik sírjához zarándokolt Irlandba.¹⁾ Tekintve, hogy ezen búcsújárások kötelezettsége bírói határozattal mondatott ki, sőt a mint láttuk, a kezesek által biztosított, indokolva van, hogy a kényszer-zarándoklást a szabadság korlátozási büntetések sorába iktassuk.

A korlátozási büntetésekhez tartozik még a száműzés is. Ez megfelel a városi területről határozott, vagy örök időre való kitiltásnak.

A száműzés egyrészt az *Achttal*, másrészt a bűnös megkegyelmezésével van összefüggésben.

A városból való kitiltásnak időtartama vagy örökre, vagy bizonyos időre szólott, sőt az is kimondatott, *hogy az elítéltnak a várost három, vagy tíz mérföldnyi körletben meg sem szabad közelítenie*. A kitiltás ideje eléggé meglepően néha 100 év és egy napra is tétetett. Ez ugyan az örök időre való kitiltással ért föl. De a büntetés még sem fejeztetett ki olyan alakban.

Pleykroph Miklós 1410-ben embert és jószágot vetett a vízbe; bíróság elé kerülván, 10 mérföldnyi körletre, 100 év és egy napra időre tiltatott ki a városból.²⁾

6. §. Vagyonsbüntetések.

A vagyonsbüntetések a középkorban, mint főbüntetések ugyan kevésbbé, de mint mellékbüntetések eléggé el voltak terjedve. Az Árpád korszaknak legszokásosabb büntetési neveit képezték. A halál, szolgaságra vetés és az országból

¹⁾ V. ö. Pór A. Tót Lőrincz tárnok. Századok 1891. 348. l. és *Scdm. jkv.* 3.

²⁾ Actionale protocullum. Alhie ist ze merkhen, das wir Niklas dem Pleykroph di Stat zu prespurch habn verbotn, von seiner schuld wegn, das er lewt vnd gut hat ertrenkht zu drin maln, darumb habn wir voruns angesehen, vn frumer lewt gepet das man In darumb nicht gepust hat, darumb habn wir Im dy gnad than vnd habu Im di Stat zu Prespurch v'poten, hin dan czeihen meyl wegs auf wasser vnd auf lannd, vn schol auch in dy stat nicht kom(en) hundert jar vn ain tag, vnd wo er des Indertwerfwon wird, So ist er seines hals an alle gnad v'fallen. acta st. hec feria sexta ante festum beati georgii m(ar)tiris anno domini millesimo CCCC^{mo} decimo.

való száműzetés büntetésével a jószágvesztés rendesen vele járt.¹⁾

A városi jogok rendszerében a városból való kitiltással — az Achtal — a vagyonvesztés szoros kapcsolatban volt.

Az 1221. évi bécsi statutum még egy harmad vagyonsrészt biztosít a birónak a kitiltottnak vagyonából,²⁾ míg 1351-ben csakis az ingó vagyonból enged neki 30 font dénárt. A proscriptusnak többi vagyona a családé. Ha pedig ilyen nincs, az elítéltnak szabad a maradékról rendelkeznie.³⁾

Vádlott családjának érdekét szem előtt tartó ezen irány hazai városi jogunk rendszerében is észrevehető.

A selmeczi jog bevezető részében határozottan ezen elvet vallja, a midőn kiemeli, hogy emberölés esetén senki az ország bírái közül se merészelje a vétkesnek akár ingó, akár ingatlan javait magához vonni, de még a város bírósága sem, mert a jószág csakis a tettes nejét és ennek örököseit illeti.⁴⁾

Pozsony város joga az emberölőnek vagyonát szintén szabadnak nyilvánítja, sőt abból még a birónak sem juttat semmit.⁵⁾

A statutum is említi a vagyonekobzás büntetését. Így a bűnös, lopás vagy a városi békének megszegése esetén, életét és *vagyonát* veszti.⁶⁾ A tiltott szerencsejátékokra is, a halálbüntetésen kívül, vagyonvesztés büntetése volt szabva.⁷⁾

A többi vagyonsbüntetésekről már bővebben értekeztünk. Említettük a polgárjogi bíróságokat illő helyen, említettük a birságpénzeket mint fenyítő büntetéseket, részben a testi sértések és testcsontkító büntetéseknél, részint pedig külön fejezetben is. Legyen tehát elég ezen helyen a mondotakra hivatkoznunk.

¹⁾ V. ö. *Hajnik* Magy. alk. és jogt. az Árpádok alatt. 365 l.

²⁾ *Gaupp*: i. h. 239.

³⁾ Lásd 271. old. 4. jegyzet. Von der Eicht von einem todschiag. (Az évszám helyesen 1351.)

⁴⁾ Selm. jkv. Bevezetés.

⁵⁾ P. v. j. k. 12. 13.

⁶⁾ U. o. 15. és 70.

⁷⁾ 257. old. 1. jegyzet.

X.

Városi jog szerinti eljárás.

Azon már jelzett oknál fogva, hogy a büntető jog csak lassú és századokig tartó fejlődés után vált el a magánjogtól, sőt, hogy még a középkorban is egyes keresetek a vétségekre szabott keresetek mintájára voltak öntve — igen természetes, hogy a polgári eljárás rendszerében is találkozni lehet olyan intézkedésekkel, melyek egyrészt a büntető perbe nyúlnak át, másrészt, hogy a bűnvádi eljárásnak egyes szabványai a polgári perben is föllelhetők. Egy szóval a középkorban — ámbár az eljárások különválása főjellegében megtörtént már — még mindig vannak olyan egyes alaki jogszabályok, melyek vagy az egyik, vagy a másik alaki jogba fonódnak.

Láttuk már az anyagi magánjogban, hogy a tulajdoni keresetek alapjukban a bűnvádi eljárásra vezethetők vissza. A bűnvádi eljárás keretében még a compositionális rendszerből kifolyólag azt tapasztaljuk, hogy a birságpénzek bírósági megítélése tulajdonképpen nem más, mint polgári keresetnek a következménye.

A régi germán jog nem ismerte a tiszta polgári keresetet. Nem ismerte azt a frank-korszakbeli német jog sem. Ekkor sem tudott még a polgári per a bűnvádi eljárás békői alól fölszabadulni.¹⁾

Csak a középkori német jog választotta ezen kereseti alakokat el egymástól. A középkori pozsonyi városi jog rendszerében már szintén különváltan láthatjuk a polgári és bűnvádi eljárást, a nélkül azonban, hogy ezen különválás következetesen minden egyes irányban már megizmosodott volna. Részletesebb adataink, igaz, csak a XIV. századtól kezdve vannak és az előbbeni jogállapotokat ezek is csak itt-ott világítják meg. A fentlévő anyagból azonban csakis az eljárásoknak bekövetkezett külön ágazására lehet következtetni. Lássuk tehát azokat a következőkben elkülönítetten tárgyalva.

¹⁾ V. ö. Schröder R. G. 710. Brunner R. G. II. 328. I. »Denn anfänglich war jede Klage eine Delictsklage, eine Klage um strafbares Unrecht.«

1. Magánjogi eljárás.

1. §. A peres eljárás.

Már fentebb említettük, hogy a városi bíró az eskütekkel együtt képezte a bíróságot. Ezen bíróság hatásköre kiterjedt az egész városra és az ahhoz tulajdonilag tartozó községekre, melyek a város földesúri hatósága alá tartoztak.

Az eljárás csak a felperes keresetére indítottatott meg; ¹⁾ a városi jog tehát a tárgyalási elv alapjára van fektetve.

¹⁾ Tempore Cunradi Kyczmagen Iudicis tunc, quum circa festum Sa. Georgii martiri(s) scribebat(ur) anno domini millesimo quadringentesimo millesimo quarto. Es ist kumen In unser Rat und fur offne Schranne der Ersam her Johannes, genant Schon, des ordens der weissen Prüder vnser Frawn — vnd Cunradus, all payd frewnd des erbern mannen Eged, genant ettlbann, vnseres mit burgers vnd hegerenten von vns als seine nechste frewnth als sy desselben brief weisten eines rechten zu den gutern vnd phenig, darum das haws des egen Eged dem Fursichtigem manne hann(s) liebl Pek, zu denselbe czeiten vnserm mit geswornem Burger, von des Eged auch nechste freunden ist vorkauft worden als er des brief des Capitls vnd andere Kuntschaft darauf beweist hat, vnd darann das der sache ein endhaftig aufrichtig geschech. do ward der vorgeant herr Johes Schön vnd Conradus sein frewnth doselbist In vnserm Rat von vns gefregt ob sy sich an vnsern rechten wolden lassen genugen, do sprach der egenant herr Johes. von seinen des Cunradus seines freindes vnd ander freund wegen, das er wold ganz vnd gar an vnserm rechten vnd anspruch sich lassen genugen vnd das zu keynem geistlichen rechten nicht keren noch wandeln; do überhart wir vor In In vnserm Rat dy zeugnuss der erbn mannen, des Erwirdigen herren mertlein pfarrer vnser Stat pharr zu sant mertein, des Andres Schönpacken vnd Frauen vnser geswornen mit purger vnd des Michel vogls, eines offenharn Schreibers, auch vnser mitburger, dy das bey irem ayd vnd an aydes stat den sy vor gesworen haben, vor vns vorychen | vnd bekant haben: das der obgenant Eged zu den selben zeiten vnser mitburger sy darczu gerueft vnd zu einem vestem zeugnuss vnd beuerung mit fleiss gepeten hat, vnd hat vor In mit wolbedachten mut, mit gutem willen vnbetwungen vnd mit vornuftigen syndleichen vnd klugen warten gegeben vnd zugeaygent sein haws, darynne er doselbist gewont hat, also das er vorkauft solt werden, vnd scholt douon zu sant merten In dy pfarr Sybenczyg gulden In golt gegeben werden vnd zu sand Lorenczn dreyssig gulden yn golt. Vnd zu sant Michl Czwaynczig guldein yn golt. Vnd yn der Junkfrau Closter Czechen guldein In golt. vnd das übrig tayl In vnser Frawn Closter vnd yn das Spital vnser Stat. vnd bekanten doselbist vor vns mer dy obgenann. der Pfarrer vnser mit gesworn Burger vnd der offenharn schreiber, das sy yn zu denselben czeiten geraten hetten, das er sich schold wol bedenken wen des das er also willikleichen wold bey ym geben, des wurd er lecht wol selber bedürffen. do hat er yn geantwort: hett er vyl prüder oder Swester, so wold er yn des yi

Illetékes volt a bíróság az összes városi lakosokra,¹⁾ kivéven a saját egyházi bíróságai alá tartozó egyházi személyeket, kik azonban beleegyezés következtében szintén alávetették magukat a városi bíróság hatásköre alá.²⁾ A pozsonyi káptalan szolgálai 1405. óta szintén a pozsonyi városi bíróság illetékessége alá tartoztak.³⁾ Pozsonyi polgárookra nézve magánjogi ügyekben föltétlenül csakis a városi bíróság volt illetékes. A királyok a középkorban, minthogy ezen jogszabály nem vétetett mindig figyelembe, nagyon sokszor voltak kénytelenek ezt hangsúlyozni.

Igy tudjuk, hogy köpcsényi János (Johannes de Köpcsény) pozsonyi polgár 1380-ban tett panaszt Nagy Lajos királynál, azt adván elő, hogy Moch Pál és Orecz János váradi polgárok azt állították felőle, mintha ő 100 frt. erejéig kezességet vállalt volna. Ezért az ő és még egy pozsonyi polgárnak javait zár alá vették és akadályozták az áruk továbbvitelét. A király ennek következtében oly értelmű parancsot adott ki, hogy az ily eljárást követni ne merészeljenek, hanem, ha valakinek pozsonyi polgár ellen keresni valója van, keresse azt a jog rendes útján, a pozsonyi bíró és esküdtek előtt.⁴⁾

Daczára ennek, ily letartóztatások ismétlődtek. A pozsonyi polgárok mint kereskedők bejárták az egész országot; ily utak alkalmával történt meg az, hogy másoknak tartóztatásai következtében letartóztatták őket és áruikat elvették tőlük. Ezen eljárás tartatott ugyanis a középkorban a követelések behajtására alkalmas módnak akkor, ha idege-

nicht geben, vnd wold des nicht anders thun, noch anders gehabt haben dem also zu den vorgeanten Kyryhen als vorgeschriben stet. wenn er hett lecht vor layder der Kyryhnn guter vunuczleichen gepraucht vnd ynngelalden, so wold er dasselb also empangen durch seiner vnd seiner vorvaderen sele selikeit willen. vnd noch der czeugnuss beweisung vnd bekentnuss haben wir obgenann Rychter vnd der Rat der Stat zu Prespurk In vnserm vollen Rat mit rechtem vrtail ausgesprochen zu einem vollen rechten, das dy obgenant gabung vnd zuaygnung dy der obgenant Eged willikleichen zu den vorgeann Kyryhenn durch seiner sele selikeit geton hat, sol craft, macht vnd fürgang haben vor aller menykleichen vngelhyndert, vnd das der vorhenant herr Johes. vnd Cunrad zu den obgenann haws vnd gutern keinen anspruch nicht haben mit keinerley wais, noch in keynem rechten ewikleichen zukunfftigen czeiten. Actum anno ut supra.

¹⁾ Lásd III. András nagy szabadságlevelét, azonkívül Hunyadi János kormányzónak 1451. évből való rendeletét. P. v. l. t. Lad. 4. No 47.

²⁾ P. v. j. k. 71. »Actionale Protocolum« 1424.

³⁾ P. v. lt. Lad. 4. No 5.

⁴⁾ Fejér: C. d. IX. 6. 243.

nekel szemben egyébként követelésükhöz nem juthattak; letartóztatták az adósok hozzátartozóit vagy polgártársait s ez által erőszakolták ki a fizetést.¹⁾ A pozsonyiak Nagy Lajos királynál emelte e miatt panaszt; a király a törvényellenes eljárást 1382-ben kiadott levelében betiltja és kiemeli, hogy: »Si quid enim aliquid accionis vel questionis contra dictos cives nostros vel aliquem ex ipsis habent vel habuerint *id in praesentia iudicis et iuratorum civium et in media ipsius civitatis nostre legitime prosequatur*«. ²⁾

A városi polgároknak saját városi bíróságuk alá tartozását Zsigmond király idejében végre a törvény határozott szava is kimondotta. Az 1405: III-ik t.-cz. elrendelte ugyanis, hogy minden városi polgárnak peres ügyében csakis a városi bíróság illetékes és ha ezen bíróság eljárni vonakodnék, erre a tárnokmester által kényszeríttessék.³⁾

Ezek ellenére a jelzett törvényellenes letartóztatások még később is előfordultak. Nem használt az sem, hogy a magánszemélyek által történt elfogatások és letartóztatások 1435-ben a törvény útján újra betiltattak.⁴⁾ Zsigmond király 1436-ban kelt levelében újfent megszünteti azon visszaéléseket, melyek pozsonyi polgárokkal a fentérintett módon megestek. Hangsúlyozza azonban ő is, hogy pozsonyi polgárok ügyei csakis a városi bíró és esküdtek előtt rendes úton intézhetők el.⁵⁾

De nemcsak világiak eljárása ellen hoztak számtalan határozatot az illetékesség tárgyában, hanem a római curiával szemben is.

Megesett ugyanis, hogy a pozsonyi polgárok egyházi perekben a római curia elé idéztettek, miért rájuk sok kellemetlenség hárult. Zsigmond király megegyezett a pápával arra nézve, hogy az ország lakói egyházi perekben csak belöldön tartozzanak törvényt állani, sőt 1405-ben a világi és egyházi bíróságok hatásköre szigorúan törvényhozásilag elkülönítettett és vitás esetben a király döntő joga mondatott ki.⁶⁾

Daczára ennek fordultak elő esetek, hogy pozsonyi polgárok egyházi bíróságok elé idéztettek. Ennek következ-

¹⁾ V. ö. *Hajnik*: »Európai jogtörténet« 331. l.

²⁾ *Fejér*: C. d. IX. 5. 582.

³⁾ 1405: 3. 11.

⁴⁾ 1435: 6. tcz. 13. 15.

⁵⁾ *Fejér*: C. d. X. 8. 651. 659. Ex parte quorum iidem Judex et iurati cives omni contra cives querulanti Iudicium et Iustitiam iuris ordine et laudibili ipsius nostrae civitatis Posoniensis consuetudine in hac parte observatos impendere et exhibere tenebuntur.

⁶⁾ 1405: 3. 12.

tében 1419-ben kelt levelében meghagyja a király a püspököknek és prépostoknak s egyéb egyházi személyeknek, hogy jövőben a pozsonyiakat a római curiához ne idézzék, illetve felebbezésekkel és végrehajtásokkal ne zaklassák, hanem az országban *rendes bírájok* jelenlétében forduljanak ellenük.¹⁾ A városi jogkönyv is szigorúan ezen elvhez tartotta magát. Ha felperes egy idevaló polgár ellen akart pert indítani, azt csak a városi bíróság előtt tehetette. Ha azonban a városi bíróság a perben el nem járna, jogában áll alperest egyházi bíróság elé idézni, — de először mindig a városi bíróság előtt köteles az eljárást kérni.²⁾ Világiaknak peres ügyekben a római curia elé való idézése az 1471. évi XIX. t.-cz. által szüntettetett meg, jószág-, illetve fejvesztés büntetésének terhe alatt.³⁾

A peres felek: *felperes* és *alperes* (Klager, antburter) kik vagy személyesen, vagy képviselve⁴⁾ jelentek meg a bíróságnál. A férj törvényes képviselője nejeinek — ez külön meghatalmazást (gewaltbrief) nem köteles fölmutatni, de a meghatalmazásnak a bíróság előtt kellett megtörténnie és oly ügyekre nem terjedhetett ki, melyek eskü által döntettek el. Ily esetben a feleségnek ügyét személyesen kellett képviselnie.⁵⁾ Fontosabb ügyekben, különösen idegenektől, külön meghatalmazást kívántak.⁶⁾ Ezen meghatalmazottak a peres felek nevében, *azok helyett* működtek, tehát valódi meghatalmazottaknak tekintendők. Meg volt engedve azonban

¹⁾ *Fejér*: C. d. X. 6. 203.

²⁾ P. v. j. k. 86.

³⁾ 1471: 19. 1. és 2. §§.

⁴⁾ Protocollum actionale: Es ist für vns chomen in offne schran für recht, Nicolaus bachler, des chüniges schreiber, am negsten mittich nach dorothee mit des ertz pischolf prief vnd sagt etc. etc. feria quarta ante dominica oculi anno (14) XIII.

Es ist für vns chomen für gericht an stat nerchains Andre Srelec durch eyns vpotes willen auf des hüppels Janusch hans vnd auf seynen mayer hoff vnd auf eynen weingarten gehaisen der wenser. Nu hat das recht erchant das er der erst gewer schol seyn auf die selbn phant. S(cri)pta et acta feria quarta proxima post Iudica anno domini etc. (14) XIII.

Es ist für vns chomen in offne schrann für gericht Cristan ötrat an stat hansen graser vnd seynen gesellschaft... Anno dni etc. (14) XIII.

⁵⁾ Actionale protocollum: Item es ist für vnser vfne schrann chomen Eberhart Goheden an seiner hausfrau stat, frawn Katrein, vnd chlagt hintz Merthen den Kirich Knoph den Jungen etc. Mille-simo CCCC^o XII. (1412) és P. v. j. k. 48.

⁶⁾ Actionale protocollum: Nu ist für vns komen in offne Schrann für Gericht Marichart der Glazpekh, burg(er) zu haynburg, an Stat Hern Jorgen des Ruphenndorffer mit einen gewaltbrief, den Im der Rucken-dorfer gegeben hat, ze gewyn vnd ze verlust zu den benannten Recht tag.

ezen korszakban még az is, hogy a perlekedők jogi képviselőikkel (vorsprecher) együtt vehettek részt a tárgyaláson.¹⁾

Ezekről már fentebb szólottunk. Láttuk, hogy a jogi-képviselőknek előadásai a jelenlévő feleknek megerősítésére szorultak. Ezek tehát valódi képviselőknek nem tekinthetők.

A per az idézés (furpott) által kezdetett meg. Ez helybeli polgárok ellen a törvényszolga által eszközöltetett. A jelzett idézési mód maradványa a frankkorszakbeli *bannitió*nak.²⁾ A bannitió jellegét ölti magára az idézés, mert az a törvényszolga, tehát a bíróságnak organuma által történt. Ezért már bírói idézésnek veendő. Az idézés azonban bizonyos alakiságokhoz volt kötve. Két ízben kellett megtörténnie, bizonyos meghatározott napokon és napszakon, előszóval és egyenesen alperes személyéhez intézetten. Ezen alakiságok meg arra látszanak utalni, hogy a pozsony-városi jognak bannitiója is a régi népjogi mannióióból fejlődött ki. A mannióiónál ugyanis a peres feleknek idézése a feleknek magán-tevékenységére volt bízva.³⁾

A városi jog e tekintetben azt határozta, hogy az első idézésnek vasárnapon, nappal, a másodiknak kedden éjjel kell megtörténnie. Ha az első idézés megtörténik, de a második elmulasztatott, úgy az elsőnek, ha pedig a második megtörtént, de az első nem, úgy ennek nincs hatálya. Minden idézés a legközelebbi törvénynapra szólott.⁴⁾ A régi törvénynap a hétfő volt; később azután az ügyek sokasága és a törvénynapokon való tömeges megjelenés miatt a szerda is törvénynappá lett.⁵⁾ Ha alperes nem volt pozsonyi ház- és tűzhelyes ember és felperes nem bízott megjelenésében, kezeit, vagy zálogot követelhetett megjelenésének, illetve itt maradásának biztosítása fejében.⁶⁾ Ha valaki a szóbeli idézést az által igyekezett kikerülni, hogy elrejtette magát, ha ezt többször teszi mint egyszer és rábizonyúl, a hétnek bármely napjára lehetett őt törvény elé idézni.⁷⁾ Ha idegen helyről kellett valakit idézni, ez rendes idéző levéllel történt, mely az idézett félnek előjáróságához intéztetett. Ezen eset akkor fordult elő, ha valamely nem pozsonyi ember pozsonyi polgár

¹⁾ It. Es ist fur vns offne Schran komen Slommlynn dy Judin, des alten Muschen des Juden tochter, mit *vorspreh'n* an ayn tail etc.

²⁾ Brunner : R. G. II. 337—338. l.

³⁾ V. ö. Schröder : R. G. 80, 354. l.

⁴⁾ P. vár. j. kv. 1. 2. V. ö. a perbe-idézésre nézve Kolozsvár város 1588. évi statutumát. I. 1—8. *Kolozsvári Órári* : Magy. Törvlh. Jogsz. I. 210 l.

⁵⁾ P. v. j. k. 57.

⁶⁾ P. v. j. k. 3.

⁷⁾ P. v. j. k. 89.

ellen bíróságon kívül igényt támasztván, a bíróság előtt annak rendelkezésére bocsájtotta magát, de az igényt támasztó nem volt jelen. Ekkor, ha alperes az országban volt, 14 napi, ha pedig külföldön tartózkodott, háromszor 14 napi hatánap tüzett ki a megjelenésre, s ha akkor az igényt támasztott meg nem jelent, úgy a másik fél fölmentetett a kereset következményei alól.

Ha a joggal kérkedő helybeli volt, úgy az idézés a legközelebbi törvéynapra történt.¹⁾

Ezen alakja a pernek, egy nemét képezi a modern perrendben előforduló fölhívási pereknek és tényleg ilyennek is mondható. Nyilván joggal való kérkedéssel állunk szemben, melynek előadására és igazolására fölhívó felperes a kérkedőt idézi.

¹⁾ Actionale protocollum: Tempore Andree Pernhertl Judex Posoniensis etc. XVIII° Es ist fur vns komen der erber man, peter der alt Lyst, Burger zu Prsburg in offne Schrann fur gericht vnd hat daselbs mit vorsprechn sein Leib vnd sein gut in das Recht gepoten; do fragt man in vor wemb er sich besorget, das sold er melden, do antwurtt er vnd sprach: vor Peter dem zötlein an stat seiner hausfrawn. do ward im nach frag vnd nach vrtail in offner Schrann ertaylt, man sold im das zu wissen tan mit des Richter brieff: Wer er Im landt, dos er nach datn desselben brieffs kom gen prespurg in offne Schrann fur gericht über XIII tag vnd sold sich daselbs in offner Schrann verantwurten. do verkundet das vns Stat Richt' vnd sand seinen brief dem Richter vnd dem Rat zu Sand Jorgen, daz Sy den Peter zotl solden vnder weysen das er köm an seiner Hausfrawn stat gen prespurg in offne Schrann fur gericht nach des briefs Lawt vnd sag, auf den vermessen Recht tag, als im dann vor des sein Hausfraw in offn' Schrann vor vns' das Recht aufgeben het ze tun vnd ze lassen ze Lust vnd ze gewin. do kom der obgenn Pet. zotl nicht, noch sein anwald, noch nyemant von seinen twegen, noch von sein hausfrawn wegen für ge Richt in offne schrann auf denselben gemezzen Recht tag sich an seiner hausfrawn stat ze verantwurten. do ward in ofner Schrann mit vorsprechn mit frag vnd mit vrtail ertailt: Seynd den malen das man dem obgenantn peter zötl an sein vnd seiner hausfrawn stat den genenten Recht tag beschaiden het vnd briefleich verkundet het vnd er, noch sein anwald, noch sein scheinpot an sein' Hausfrawn stat den gemezzen Recht tag fur Recht gen prespurg nicht komen war: So sold d' obgen peter lyst siczzn die weyl man sezzn durich ge Richts willen an dem Rechten ob yemant köm von des benan peter zötleins an stat seiner hausfr. oder sein scheinpot vnd het zu des obgen peter lyst seinen leib oder güit icht zu sprechn, so geschaech nach frag vnd nach vrtail was ein Recht wer. do kom nye mant die weil wir sazzen durch gerichts willen an dem Rechten, do sprach man dem obgen peter list mit frag vnd mit vrtail sein leib vnd sein gut ledig vnd frey vor allen zuspruchn vnd vordrung die pet zotl an seiner hausfrawn stat zu dem vorgen peter list gehabt hat. Acta sunt hec feria qrtā ante Marie Magdalene anno etc. XVIII° V. ö. P. v. jk. 85. p.

A bíróság a bíróból és az esküdtekből állott; de ezek száma nem kellett, hogy teljes legyen, elég volt, ha négy vagy öt esküdt volt jelen.¹⁾

A bírósági ülés a törvénykezési teremben — Schrann²⁾ — tartatott. Az ülés ünnepélyességét nem kevésbé emelte azon körülmény, hogy az esküdteknek a tárgyaláshoz hivatalos öltözetben (pruech) kellett megjelenniök.³⁾

Az eljárás szóbeli és közvetlen volt. A tárgyalás azzal kezdődött, hogy felperes keresetét szóval adta elő.

Ha felperes megjelent a tárgyalásnál és alperes addig, míg a bíróság törvényt ül, nem jön el személyesen, vagy képviselőt nem küld:⁴⁾ felperes kérelmére elmarasztaltatik,⁵⁾ ha csak alperes a bíró engedelmével nincsen távol. Ezen esetben az ügy a legközelebbi tárgyalási napon kerül újból eljárás alá.⁶⁾

Azon esetben, ha felperes nem jelent meg, de alperes igen, ennek kérelmére, — tagadván a kereseti kérelmet — szintén hozatott ítélet alperes fölmentésével, — ha csak felperes nem igazolta távolmaradását, — azaz, ha nem volt a bíró engedelmével távol.⁷⁾

¹⁾ P. v. jk. 57.

²⁾ Ma a városi muzeumnak a levéltári dolgozó szoba mellett lévő bolthajtásos terme. A hécsujhelyi törvénykezési teremnek elnevezése szintén »Schrann«. V. ö. Würthnél 24. l.

³⁾ P. v. j. kv. 67. 68. fgmtm.

⁴⁾ Lásd alant 8. jegyzet.

⁵⁾ Actionale protocollum: It. Es ist fur vns chomen In offne Schrann fur gerichte Jacob Cristann vns' mitpurger, vnd hat seinen derweistn furbot noch clagt zu dem Nickel Gut gesellen vmb VI lb. new phenige, di er schuldig gewest ist dem Cristann haffner von Chuylen, von ains halbn weingartn wegn, genent das hochgengel, vnd auff der vberign helfte des weingartn hat der Jacob Cristann auch v'potn IIII lb new pheninge. do cham der egennte Cristann haffner zu dem Rechtn nicht die weil wir sassen, also derlangte der Jacob Cristan alles das er zu Im clagt hat. Acta sunt hec feria IIII^a post Nativitatis vgnis Marie anno et. XVI.

⁶⁾ P. v. jk. 4.

⁷⁾ Actionale protocollum.

Notandum tempore Egidi *parui**) Judicis. Anno etc. XII^{mo}. Item Fraw margreth dy naterine ist enprosten mit dem rechten hannsen dem Mullner, wanne er sey zu dem rechten hat hayssen vahn. vnd ist derselb hanns muln(er) zu don rechten nicht kom(en), noch sein scheynbot, noch anwalt; also ist dy ob gente Fraw Margreth ledig warn. Acta sunt hec Anno et. duodecimo feria quita px. post festum Inventionis Sancte Crucis. Azonkivül: P. v. j. k. 5; a szöveg végén mindenesetre téves az »antiburter«, alperes, kitétele; e helyett »Klager« felperes értendő.

*) A »parvus« index egyedül ezen helyen fordul elő.

Az idézés következtében megjelent felek a bíróság elfoglaltsága miatt néha nem juthattak tárgyaláshoz; ez egyikük jogainak sem ártott;¹⁾ ily esetben természetesen halasztásnak volt helye.

Ha tárgyalás alá került az ügy, — a per tárgya fölélt vagy kiegyeztek — és ekkor a megkötött egyezség végrehajtási erővel bírt,²⁾ vagy pedig alperes ellenbeszéde után a bíróság nyomozta az ügyet, a bíró az esküdteket az alkalmazandó jog iránt megkérdezte, minekutánna a határozat meghozatott.

Ha számadási viszony volt a felek között, alperes, ezen számadás megtételére halasztást követelhetett úgy, hogy ezen határnap a mostani és a következő, legott tárgyalási határidőnek kitűzött törvéynap közé esett.³⁾

¹⁾ P. v. j. k. 6.

²⁾ Actionale protocollum.

hanns Eylaussemrock Judex.

Es ist vor vns komen vor gerichte in offne Schranh Kathrey Fruckin vnd hat gefodert mit dem Rechte vierundreyssig phunt dreyling, von pet. peucheln vnd von seyner haussfraw auff diye phant, dye Ir voraus vm dy XXXIIII phunt phand geweis v'schrieln stent indem puche. Sint sye nach manger lay tading selber mitenand uber ayne kome var, vnser das dye vargenant Kathrey fuchinne den tag der czalung dem obgenanten peuchel vnd seyner hausfra vorlengt hat auff den rechtskünftigen sent Michels tag, mit salchen ausgenome worten, ob sy der vierundreyssig phunt auff den egenan sent Michels tag nicht ausgericht vnd geczalt wurde, sal sye dem follen gewalt haben ein den obgeschrebn phande an als Recht vnd wider Red mit versecten, mit Chauffen vnd all Irn fromen damet zu schicken als mit Iren Rechten aygen derlangten guet.

Acta sunt hec feria Quarta proxima post Quasimodo geniti anno etc. (14) XVIII°.

Es sind fur vns komen In vnsern Rat: Musch Jud von tyrna, gesezzen ze Presburg, vnd hanns Martzloff, burg' daselbs vnd haben einen redlichen hindergankh hinder vns getan, zu spruchen vmb all zuspruch vnd haendl dy bayd tayl gegen einander gehabt haben biz auf den bewtigen, als der awspruch gesprochen is. also haben wir an paidn tailn awsgesprochen, Das der obgenant hanns marczloff unnerczogenleich awsrichten vnd beczalen sol dem obgent. Muschen dem Juden XXIIII gut hungerisch gulden in gold, auf Sant Petronelln tag schirift kunfftig; tett er des nicht, wer dann zu derselben zeit Richter ist, der sol dem obgen muschen dem Juden genug tun von aller der hab dy hanns Marczloff, han an alles verczichn, es sein eribguet oder varundguet, wie die genannt sein, nichts awsgenomen.

Acta sunt hec feria quinta post Dominica quasi modo geniti anno etc. (14) XV.

³⁾ Protocollum actionale,

Es ist für vns chomen in offne Schranh der geisstlich man, bruder vlrreich der Gardian zu prespur, am negsten mittlichen nach dorothee, andern stat der abbatissen vnd der andern Junkfrawen des closters send claren, vnd hat geclagt zum vlrlich Rawenloner vmb

Ilyen, a városi jogon alapuló halasztásnak akkor is volt helye, ha valaki örökösi ügyben perelt. Ezen esetben, ha alperes azonnal felelni nem akart, háromszor 14 napi halasztást kérhetett.¹⁾ Indokolva van ezen intézkedés mindenesetre az által, hogy örökösödési ügyekben bonyolódottabb viszonyok állhatnak fenn, melyekhez alperes sokszor rögtön hozzá nem szólhatott.

A *bizonyítási módok* közül természetesen az önbeismerés a legkezdetelegesebb és legtermészetesebb. Ezen kívül alkalmazásba vétetett az *okirat*, a *tanúvallomás*, *bírói szemle* és az *eskü* általi bizonyítás.

Az okiratok perbeli bizonyítékként már a frank korszakbeli német jogban tűnnek föl. De kifogásolás esetén csak a közokiratok. Magánokiratok, ha kifogás emeltetett ellenük, tekintetbe nem vétettek, hanem tartalmuk iránt tanubizonyítás rendeltetett el.²⁾ Hazánkban a középkorban bizonyító erővel akkor bírtak leginkább az okiratok, ha nyilvános helyen (káptalan, megyei vagy városi hatóság előtt) vétettek föl, vagy azoknak pecsétjei alatt adattak ki. A közokmányokkal való bizonyítás nálunk közönséges jog szerint a XIII. század második felében kezdődött és innentől fogva mindinkább

C f in gold, di er funf gancz iar in genomen hat von der gmeine zu prespg. vnd hat oner geclagt auf yn an dem selbn tag vmb C frote gulden, die er genomen hat von Jünker lörenczn, dem got gnad, die er yn geschafft hat, vnd hat züm dritten mol auf yn geclagt mer an demselbn tag vmb XVIII lb newes gelts vmb eyne pauern stüben die er v'chauft hat. do antwurt an dem selbn tag vlrich Rawenloner mit fürsprechn, vnd nam ym eyn reit tag nach der stat recht; also das er czwisschn dem negsten recht tag mit ym reiten schold, vnd vm reytunge zu hawse vnd zu hofe tragen schold. vn hat er der Raytung nicht getan als der stat recht ist, vnd czoch auch in der czeit aus der stat an des richters vrlaub vnd des gericht. der nach cham aber her vlrich der Gardian für recht als am nechsten mittich für Re Oculi vnd klagt auf den Egnan(ten) vlrichn Rawenhauer, aber auf die drey klag als für beschribn steet, vnd clagt vmb die reytung die er ym getan hett, vnd auch das er vn vrlaub chomen wer der stat gezogen wäre. do fragt der Richter die purger vmb ez recht; do wart er chant mit frag vnd mit vrteil: do vmb das er die reytung nicht getan hatt, vnd auch aus der stat an vrlaub dez gericht gezogen wer, vnd auch dez selben tags nicht v'rechte chomen wer, oder was das er der für benten drey er klag mit dem rechten aus wer plebn, vnd her vlrich der gardian mit dem rechten behalten hat, — ez wer dann, das yn erhaltige not ge ywet vnd gehindert hette. Acta sunt hec feria quarta ante dominicam Oculi Anno domini etc. (14) XIII°.

¹⁾ P. v. j. k. 74.

²⁾ Schröder: R. G. 355.

nagyobb fontosságot nyer.¹⁾ Pozsonyi jog szerint a közokiratok föltétlenül bizonyító erővel bírtak.

De elfogadtatott olyan okirat is, mely kétségtelenül a kiállítótól származott és valamely hiteles személy, példáulú esküdt polgár pecsétjével volt ellátva.²⁾

A városi polgárok ügyletei rendesen a városi könyvbe irattak be,³⁾ ha azonban a városi polgár és nemes ember közötti ügyletről van szó, az rendesen a káptalan előtt kötött meg.⁴⁾

Ha a per folyamán jogaiknak bizonyítását magában foglaló okirat mutattatott föl, a határozat ennek alapján hozott meg.⁵⁾

¹⁾ *Hajnik J.*: A perdöntő eskü és előzetes bizonyítás. (Akad. ért.) 1. l.

²⁾ Act. prot. Item es ist fur vns kom(en) fraw katrei Hartmanns witib, Weilent vns' mitgeschwornen pg witib, den got gnad, vnd weist vns aynn quittbrief, vnd pat vns mit fleizze das wir geruchten denselbn brief von Wart zu Wart in vnser Statpuch v'schreibn lassen zu einer gewissen Urkund, vnd denselb quittbrief lawt also: Ich Urlice, vormals dreisker zu Presburg, bechenn offen war an disem brief, dz mich die erben fraw Katrei Hartmanns des pherringner witib vonwegn desselbn Irs wirts ausgericht vnd bezalt hat anno etc. vndecimo Hundert vnd XXVI guld in gold vnd XL new d. diselbig somma guld hab ich empfangen anstat meins Herrn Hansen des Sybenlinder, deszelbn Jars vbristen dreisker im den Kunigreich zu Ungarn, vnd sag auch dy obgeneten frawn Katrein dy hartmannin derselbn hundert vnd XXVI guld in gold vnd X L new d. quitt. ledig und loz, Sy vnd all' ir erbn mit vrkund des briefs *Bezigelt mit der erbn manns Andresch des treletsch, dy czeit mit geswornen purg zu Pspurg auf gedrukhten petschat zu sigel*, daz er durich meinen fleiszn gepet willn der vorbenantn sach zu *geczaygnuss an den brief gedrukht hat* den vorbentn Andr dem treletsch an schaden. gebn nach christ gepurd virzehen hundert Jar, darnach Im zwelften Jar des nesten Sontags vor vns liebn frawn tag zu der licht mess. It. Ich hab empfangen von der obgentn frawn an dem mitwochn vor sand Jorgen tag In gold XXV guld vnd XVIII libr. Wien d. der sag ich sy loz vnd ledig mit meinen aufgedrukhten petschaft anno etc. (14) XII° vlrucus. Acta sunt hec fer. quinta pxima an. fest. beati Jac. mart. anno etc. ap. XIII.

³⁾ Lásd az előbbt.

⁴⁾ Aczél István, Frigyes pozsonyi polgármesternek eladja Pozsony városban fekvő, kőből épült házát (Althaws) Pozs. kápt. lvt. Prot. Extraseriale No. 5 ab anno 1514—1525. pag. 5.

⁵⁾ Prot. act. It. no es ist fur vnser offne Schranh kumen mit vorsprechen fraw elspet, niclas pynbusch des sunds vnser mitpurg hawsfraw an aynteil, an den andern teil hanns perchtold auch vnser mitburg, da klagt dy obgent fraw Elspet hintz dm egenten hanns pechtold vmb XX lb' newen d. dy In der tod geledigt vnd gefreyt hett vnd sey anerstorbn wän von frawn margretn weilent hannsen des pechtolds hawsfr. dy Irs vott' ekkleins des salczweib gewest ist die czeit, also czoch sich derselb hanns pechtold *an ayn chund schaft*

Érdekes a közokiratok bizonyító erejére nézve, hogy a bennük foglalt körülmények addig tartattak valóknak, míg az arról szóló okirat a bizonyító fél tulajdonában maradt. Az okirat visszaadása az abban foglalt jogviszony megszűntét vonta maga után.¹⁾

Meglehet, hogy ezen eset csak praesumptió jurisnak vétetett. Ezen kérdést azonban azért nem dönthetjük el, mert arra esetet nem találtunk, hogy a kifogást tevő fél a kötelezettség megszűntét a közokirat birtokosával szemben bizonyította, és így alperes fölmentetett volna.

vnd an ayn gescheft, das Ekkel der Salczter weilent auch mitp. getan hett. do cham der Stephan phar. zu sand Michel bey vns zu Pspurg vnd czeigt in offner Schran ayn gescheft brief, in demselbn gescheft brief vnder andern gescheft fund wir geschribn, das der obgen. ekkel Salczter dy obgenanten XX phuntt gescheft hett ledichlichn frawn Mang, des obgennten hanns-en des pchtolds hausfr. also sagten wir nach solicher chundschaft den egenanten hanns pchtolden ledig mit den rechten, das diy egent fraw elspet des pyynnkusch hausfr vn ir erbn all hincz demselbn hanns pchtolden ledig mit den rechten, das dy egent fraw elspet des pyynnkusch hawsfr vnd ir erbn all hincz demselbn Hanus pchtolden vnd hincz allen seinen erbn nymermer chain czuspruch sulln habn noch gewinnen von wegn des obgent gelts. Acta sunt hec fria quarta post festum purificationis btime virg. marie anno etc. (14) XIII.

¹⁾ Actionale protocollum. Es ist fur vns chomen In vnsern Rat hanns w'thann Kolner mit einem brieff v'sigt mit vnser Stat Insigel der do lawt dem hannsen Chymar fur O guldn in gold, die Im watzlab Sreliczter schuldig plaib, vnd L guldein die er auch dem selbn watzlabn gelign hiet, dorumb Im auch ain prieff sold anschomen sein vnder vnserm Stat Insigil, vnd diselbig geltschuld hat der egenante hanns Chymar ubergebn dem egenanten hannsen Wthann. also fodrete derselbe hanns W'thann die andthalb hundert guldein auff auf dem hawse, das gelegn ist In der Stat, anithalbn zu negst dem Swarczn Chmiczn haws, vnd adthalbn ainer Oed pei des Chunigs haws, noch prieff vnd chundschaft lawt; do sprach wir das Im das v'genante haws mit dem rechtn czu In phands geweiss. Do cham der Watzlab vnd sprach Im dewchte wol wie sein hausfr. bezalt sulde habn ainen chaufman czu Olmucz das selb geld. do sprach der Chymar: er hist es nicht peczalt wann wol wär, wer auff aynen tag als der watzlab das geld sold bezalt habn vnd das hiet er nicht getan wann hiet her den Chaufman bezalt, so hiet her Im seinen prieff wgebn, vnd da das nicht geschen was, do gab er den brieff dem hannsen Wthaim; vnd sprach der Chymar, her wolt den gast selber ausrichten vnd der Watzlab sold dem Gaste nicht gebn. also wart mit frag vnd mit vrtail noch lawt des Watzlabs prieffs der mit vnsern Statt Insigel v'sigt war vnd noch ander chundschaft offentlich geurtailet vnd erfunden, das der hanns Wthaim das egenante haws umb als vil gelt schuld als obn geschribn ist Inn holdn suld zen vseczn vnd zu v'chauffn alsolang das er der vrogenanten Sum ganz vnd gar ausgericht vnd gewert werd; auch hat der vrogenante hannis w'thaim dem Jecke Cristan bezalt VII lb new phenige für den egenantu watzlabn, die sol her auch habn auff dem egenanten hawse.

Az által is megszünt az okiratnak hitelessége, ha az át lyukasztatott. Az átlukasztást a bíróság eszközölte akkor, ha a kötelezettségnek megszűnését a közokirattal szemben nyilvánosan ki akarta fejezni.¹⁾ A magánokiratnak transforatiója előfordul a frankkorszakbeli német jogban is. Ez volt az okirat elleni kifogásnak reális kifejezése. A kifogást tevő fél átlukasztotta az ellenfél által bizonyíték-ként fölmutatott okiratot a bíróság előtt. Ennek megtörténte után az okmányra hivatkozó fél annak tartalmát tanúkkal köteles bizonyítani.²⁾

Magánokiratok a középkorban szintén fordulnak elő. Pozsonyi jog szerint, ha a kiállító pecsétje iránt kétség nem merült föl, bizonyítékként ezek is szolgálhattak. Ismeretes azonban, hogy az írás mestersége még nem volt annyira elterjedve, hogy a köznapi üzleti összeköttetésben mindennapivá vált volna. Ha talán tudott az egyik fél írni, — a másik nem tudott olvasni és a szerződő felek többnyire olyan közbenjárók segítségére szorultak, kikben mindketten megbízhattak. Ezen közbenjárók a hiteles helyek, bíróságok és hiteles személyek voltak.

A *tanuvallomások* általi bizonyításról általános elvként állíthatjuk, hogy azon körülmény, melyet a bíróság előtt két vagy három tanu megerősít, valónak veendő. De a tanuak száma és az, hogy azok eskü alatt valljanak-e, vagy sem, úgy a tanuaknak, mint az ügynek minősége szerint változott.

¹⁾ Actionale protocollum.

It. Es ist fur vns kom Erhart Jungkolner, vnd hat vns gezeigt ayn brief mit vns' Stat anhangendn Insigil, der do lavtt hundertt vnd zwen guld in golde, hincz Jorigen dem Kursner vnsm mit purger, dy er schuldig ist gewesn Kristan dem grefrat, des obgenten erhartn Vetta, vn ist ayin haws gestanden in demselben brief, das hat derselb Jorig Kursner verkauft Paulenn dem leynnwanter, vmb fomf vnd fomfczik gulden in golde; dasselb gelt hat derselb pawl leynwant bezalt dem obgenten an der egenten geltschuld, den wmb *So habn wir denselbn brief ze stochen* vnd fur zehen gulden in gold dy derselb Jorig Kursner noch schuldig bleibt dem obgenten erhart Jung colna, hab wir Im in das gegenwurtig puch v'schribn zwenn Weingart dy in dem brief gestanden sind, vnd vormals sein phonnd gewesen sind, glegn auf der Stat gepiet zu Prespurch, ayna In dem Wotzen gront, ainthalbn zenest hannsen des peterneller Weing. andert zenest Conrads des Sentschreyber Weing. der ander Weingart ligt in der chotlakken, zenest Jacobs des Jorgcher weing. mit alln den nutzen vnd rechtn dy zu denselbn weing gehorent, also mit ausgenomen warten ob der obgen Jorig Kursner dem obgenten erharten Kolna dy vorbenanten phanden allen seinen farund schaffen, mit v'seczn mit verchafften als bezne pys das er den vorbenten gut bezalt ist ganz vnd gar. Acta sunt hec anno etc. XII^{mo} in vigilia epiphaniarum dni.

²⁾ Brunner : R. G. II. 421. 422. l.

Igy az egyes esküdt polgárnak vallomása elegendő volt minden ügyben, mert az esküdt polgár a városi jog fölfogása szerint két férfi számba megy; ettől vallomására letett külön eskü nem kívántatott. Kivételnek van helye örökösödési és tulajdon, valamint főbenjáró bűnügyekben. Ilyenekben az esküdtnek vallomása alkalmával az általa a királynak, szegényeknek és gazdagoknak letett, — tehát hivatalos — esküjére kellett hivatkoznia.¹⁾

Ha választott polgár (genannter) tesz bíróság előtt vallomást, hivatkoznia kellett *minden egyes ügyben* tett vallomása alkalmával letett esküjére.

Más közönséges embernek vallomására szigorú, forma szerinti esküt kellett letennie. Ha azonban az ügy nem vonatkozott örökösödési vagy tulajdon iránti jogviszonyra, az esetben két vagy három tanúnak vallomása eskü nélkül is, hitelesnek fogadtatott el.²⁾

¹⁾ P. v. j. k. 34. Példaként felhozzuk a »protocollum actionale«-ből: Es ist fuer komen in offne Schran fuer gerichte *hanns oder*, vnsers Rats, an seyner vnd an frawn agnes seynes weyl'es stat, vnd hat Ins Recht gepotn seyn leyb vnd seyn guet. Wart gefragt fuer wem er sich pesorgte, antwt er vnd sprach fuer Rudolff dem awer dye zeyt purgraff ze lasnicz (lansücz ?) Wart erfunden mit ayn Rechtn. ayn zewissen thuen, ubr funczehn tag, gekomen zu aynem Rechtn als das zewissen thuen geschach. Ist derselbig Rudolff awer komen in offne Schran am mittichen fuer Reeske (Reminiscere) fuer gerichte, vnd hat zugesprochn den eben. *hanns oder* vnd seyner hawsfrawn vmb hundert gulden in guld, dye Jorg awr selig des eben. Rudolffs pruder seyner swester geschafft hat, vnd dye selbigh hundert guldn in guld. Sigarth van lonen des egenanten Hans oder varfar. Inne habn sul (?) vnd darnach dye frau auch Inne pchaldn hab. Wart dye selbigh sach Inrat geschohn ze Richten glych sam. In offn Schran. Hat daselbes im Rat Rudolff awer seyn clag derzeit *vnd sich der sach geczogn an den erbn man Pet'n den list**, dem sey wol kund vnd gewissen vmb dye sach; hat *hanns od'* mit folle gewalt den Im seyn weyp gebn het geant wert, vnd sprach: In sey darumb nichts Kund nach gewissen. Wart gefragt pet' list Im Rechtn vmb dye sache. der sprach Wye Im Kund vnd gewissn sey, das Jorg awer selig seinen swest' geschafft hab hundert guldn in guld. Er wisse aber nicht ob Sigarth van loven dye guldn Inne gehabt hab oder nicht. wart erfunden mit frag mit vrtayl vnd mit aynem Rechtn: Sint den mal Rudolffen den awer dye Kuntschaft nicht pestandn sey, Sey *hanns od'* fraw agnes seyn hausfrau der ebenante zusproch vnd der hundert guldn ganz frey los vnd ledig. Acta st. h. feria 7. ma post Reminiscere anno etc. (14) XXII.

²⁾ P. v. j. k. 35. Az utóbbira álljon a következő eset. Protocollum actionale. Es sint fuer yns komen in Rat dye erbn fuersichtign Niclas Grauer vnd Caspar vethner vnd habn inbekent mit iren

*) Már a List név előkelő patriciusi származásra mutat; a List-ek a XV. században tanácsbeliek voltak — bátran elfogadhatjuk tehát őt 1422-ben esküdt polgárnak.

A tanura hivatkozó fél köteles volt saját tanuit az ugyanazon törvénytapon leforgó tárgyalások lefolyása alatt törvény elé állítani. Ha nem volt képes ezt megtenni, ügyét elvesztette.¹⁾ Ó-áriai szokás szerint a tanuállító fél saját tanuját fülénél fogva húzta, a midőn őt tanúnak jelezte ki. A bajoroknál a testes per aures tracti a XIII. századig fordulnak elő.²⁾ A pozsonyi középkori műnyelv is tartalmaz ebből utóhangokat. A tanuállító fél a tanut állítja: németül: »und sich der sach gezogen an den erbern man«.

Minden tanutól megkivántatott, hogy tisztességes ember hírében álljon.³⁾ Akárkinek vallomása a törvény előtt el nem fogadtatott. Képtelen tanuk voltak az idegenek. Már III. Endre királynak 1291. évi kiváltságglevele magában foglalja azon rendelkezést, hogy pozsonyi polgár ellen idegen egyén tanu nem lehet. Kivételnek van helye, ha két vagy három tanu akadna, ki olyan városnak polgára, mely hasonló kiváltságoknak örövend, mint maga Pozsony város. Hasonlóan intézkedik a városi jogkönyv.⁴⁾

Rokon rokon mellett, szolgál ura ügyében képtelen

trewen an ayd stat, das sye da pey gewesn sint, das der erber man Casp pnhz'tel purg' ze Ofen mit follen gewalt vnss' hn des Kunig vnd vns' frawn der Kunigin raytung genomen hat van hr' Jorgen den Tursn, von eczleicher geltschuld wegn, dye Jorg Turs, Stephan den dreysig selign schuldig gewesn ist, hab es sich derfundn mit Recht raytung, das Stephan dreyssig schuldig pliben ist den eben Tursn IIIII lb dr. news gelds. dye hab Im der selbig Casp. da selhs ausgericht vnd peczalt van desselbign Stephane guts weg. Acta st. h. anno etc. (14) XXIII am phincztag nach marie Magdalen.

¹⁾ Actionale protocollum: It. Es ist fur vnser offne schranne chomen Eberhart Gobe, der an seiner hausfr. stat, frawn Katrein, vnd chlagt hincz Mertten den Kirichknoph dem Jungen, vmb fomf-czechen phuntt Wiener phenig. da antwurt derselb Kirichknoph vor vuser vnd spirich: er belib der egenten frawn Katrein des Eberharts hausfrawn nichts schuldig. do antwurt der obgent Eberhart an seiner hausfr stat frawn Katrein, er hett sein gut chundschaft, vnd zoch sich des vor bey an drey briester dy dapay gewesen wern. also ward mit frag vnd mit vrteil da erfonden: *hett der obgent eberhart diselbig gezeuignuss pey Im, so geschäch alles das recht wär dy weyle wir das recht besessen.* das macht der oftgent Eberhart, an sein vnd seinen hausfr. stat *dy chundschaft nicht gehobn.* also belailb er er aus vnd sein egente hausfr mit den rechten, also das sy fürwas vmb dy obgenten fumscehen phuntt wien. hincz dem egenten Martein dem Kirichknoph vnd hincz seinen erbn nymermer sullen habn. Acta sunt hec anno dn. Millesimo CCC^{mo} XII tria quinta prima ante carnishrium.

²⁾ Brunner: R. G. II. 392.

³⁾ P. v. j. k. 34.

⁴⁾ P. v. j. k. 36.

tanu.¹⁾ Ép úgy egyáltalán nem bocsájtatnak tanukként bíróság elé a nők.²⁾

Mindezen intézkedések bizonyítékát nyújtják annak, hogy Pozsony város jogában legalább a XV. század elején, a tanuk általi bizonyítási mód már az inquisitórius mód-szerre volt fektetve, s hogy a tanuk általi bizonyíték mint önálló perrendtartási forma — emancipáltan a felek eskü-jének megítélésétől — alkalmaztatott. Az Árpád házból származott királyok korszakában közönséges jog szerint a tanuvallomás önálló bizonyítékot nem képezett. Akkor csakis a »humanum testimonium« alkalmaztatott, azonban fel- és alperesi tanuk kihallgatása formailag csak azért történt meg, hogy a per eskü által lévén különben eldöntendő — meg lehessen itélni, vajjon melyik félnek ítélendő oda az eskü.

A vegyes házból származott királyok korszakában, a tanuvallomás már a kutatás és nyomozás elvére fektettetett, a mi végett a bizonyítás már anyagivá változott át.³⁾ Az inquisitiónál a bizonyítékot a tanuk vallomása képezi.⁴⁾ Mindannak daczára azonban a középkori perjog a tanu-bizonyítást mint külön bizonyítékot nem ismerte. A tanuk csak vélelmet állapítottak meg, a per azonban eskü vagy istenitélet által döntetett el. A pozsonyi jog ezen tekintetben korán mutatja az előre haladott fejlődést. A judicatura a tanuvallomást mint az eskütől teljesen független perrendszerű alakot tünteti föl. A jogkönyv is a tanuvallomás és eskü elválasztását és önállóságát mutatja.

Ismerte a városi jog mint bizonyítási módot a *bírói szemlét* is. Ha az ügy elhatározására valamely peres tárgy megszemlélése szükséges volt, az esküdt a szakértő közzel együtt a hely színére ment és a vitás tényállásnak megállapítása után mondta azután ki a bíróság a határozatot.⁵⁾

¹⁾ U. o.

²⁾ P. v. j. k. 37.

³⁾ V. ö. *Hajnik J.*: A perdöntő eskü és előleges tanubizonyítás a középkorban. Akad. székfoglaló 5. l.

⁴⁾ U. o. 12. l.

⁵⁾ *Protocolium actionale*. It. Es sein für vns chomen der erben man Vlr. Raubenworter, vns Stat Richter an ainen tayl, vnd Stephel parchtold vns mit purg. an dem ander tayl, von ainer lestát (lese-stätte) wegen, gelegen vor des egen. Vlrichen Raubenwort' weingarten, den der halb weingarten genant ist, vnd darczu der egenant Stephel paichtold wolt recht gehabt habn, vnd das widerspricht der egenant vlr. Raubenwort. des das die lestát vor dem egenanten seinen weingarten leyt. Nu sant wir von des Rechters wegen geschworen vnd vngeschworen purg mit sampt vnserm perchmayster die lestát zu

A pozsonyi városi bíróság előtt érvényben volt eljárás — a mint erre már utaltunk — ismerte az *eskü* általi bizonyítást is. Tudtunkkal az eskü mint juramentum veritatis — tényekről szóló eskü — és mint fölfedező eskü — volt gyakorlathban.

Eskü tételre kínálkozni lehetett s ha azt az ellenfél elengedte, az esküre kínálkozó fél állítása valónak vétetett.¹⁾ Ha azonban valaki az esküre kínálkozott és ennek letételére nem jelent meg, 72 dénárnyi büntetésbe esett.²⁾

A polgári perekben csak akkor volt alkalmazásban ezen bizonyítási mód, ha egyéb bizonyíték nem létezett.³⁾

wechawen, dy sein wider für vns chomen vnd habn vor vnser offentlichen pey iren treuen an aydes stat wechant, dass die egenant lesstat nyemancz sey, den des egen. Vlr. Raubenwörter zu den egenanten seinen weingarten, den halbn weingarten, vnd es hat der egenant Stephel paichthold vnd all sein noch chomen zu der selbn lesstat chain Recht, vnd er schol vnd mag auch derselb Stephel paichtol darzu fürbas ewichleichen nymmer mer chain Recht habn, weder vmb chlain noch gross. Act. fer. quinta pxima, ante festum beati Michaelis archangeli, anno dm. M° CCCC° tertio. Prot. act. . . . vnd daz zu beschawen den selben Rayn warden gesant, wyer Erber herren, die zeit geworn Birger. Vnd also noch der bechawung vnd noch Irer bekennuss, Ist von dem ganczen Rat mit vrag vnd mit vrtail ausgesprochen . . . (1427).

¹⁾ Actionale protocollum. Item. Es. s. ist für vns chomen In offne Schranne für gerichte die alde wagnerinn, vnd hat geclagt auff iren Sun den Jorigen Wagner vnnsen mitpurger vmb VII l. dreiling vnd vmb ainu guldein vnd hat sich des gezogen an seinen aid, do vor Jach er Ir des gelts nicht, vnd wold ir dorumb das Recht getan habn. also wold sie den aid von Im nicht nemen von dem vorgeanten Jorig Wagner Irem Sone, do sprach wir In ledig vnd frei für allen an spruche vmb die sache. Acta sunt h. feria quarta proxima ante festum Sancti Johnis Baptistae anno etc. (14) XV°.

²⁾ P. v. j. k. 23°.

³⁾ Prot. act.

It. Es sein für vns chomen In offen Rat Caspar aus der Schut an ainem tayl, vnd pet' aysfandel vns(er) mitpurger an den andn tayl, von aines halbn haws wegn, In der Stat zu Prespurch. pey denn Nunnen chlast das der egen(ante) Peter aysfandel gehaufft het, von dem egen(anten) Caspar. vnd des wechand Im der egen. Caspar nicht, vnd doch XIII phund daran enphomgen het; also muess der selb pet. aysfandel den chauff mit seinem ayde bestatign, das er das vorge halb howse Recht vnd redleichen vmb XXVIII. libra gehawfft het, vnd darumb so hat der vorge. peter aysfandel des egen(anten) halb(en) hause(s) drlangt. vnd das schol er vnd chwnigund sein(e) hawsfraw ewichleichen vnd erbleichen ledigs vns freys In vuer und in gewer inhalden, vnd schullen auch damit alle Irn frumen schaffen mit vseczen, mit v'chawffen, mit gebn schaffen. oder machen als mit Iren Rechten Erbe. fria quarta pxima post Inuencion(em) Sancte (crucis) anno domini M° CCCC° III°.

A tanu bizonyítástól tehát az eskü teljesen elvált. Az utóbbi az előbbinek nem volt előfeltétele. Teljesen önálló bizonyíték volt.

Ugy látszik, hogy ténybeli eskü iránt egyenes keresetnek is volt helye; a városi jog idevonatkozó határozmányai ugyanis egyenesen esküre irányított keresetről szólnak.¹⁾ A valódisági eskü csakis személyesen volt lehető.²⁾ Az eskü letétele lehetett egyszerű vagy ünnepélyes. Az egyszerű eskü valószínűleg a perbeli döntő körülménynek egyszerű szavakban, istenre való hivatkozással történt megerősítésében állott. Az ünnepélyes eskü a bíró által egyes szakadozott mondatokban mondatott el az esküt tevő fél előtt, ki ezen eskü szavakat utána mondotta. Ez volt az úgynevezett »pálczára tett eskü«. A bíró t. i. bírói pálczáját tartja a kezében, midőn az eskü formulát kimondja. (Gestabter, getheilter Eid, iuramentum fractum). A frankkorszakbeli német jognak régi eskü alakja ez. A bajoroknál »gestabter Eid« elnevezés alatt ismeretes.³⁾

Ugyan így van elnevezve ezen ünnepélyes esküforma a pozsonyi középkori városi jogban is.⁴⁾

Ha nőnek kellett bíróság előtt esküt tennie, úgy a városi jog szerint az *esküt tevő* nő, önmaga húzza ki bal mellét, jogi képviselője pedig (fursprecher) a nő jobb kezének két ujját és hüvelykjét mellére helyezi. A bírósági személyek ezután megnézik, vajon helyesen áll-e a nő, — mire a képviselő letakarván őt annak köpenyével — az esküt vele elmondatták.⁵⁾

Az eskületétel a frankkorszakbeli német jogban szigorú alakiságokhoz volt kötve, úgy, hogy ha az eskü szövege hibásan mondatott el, vagy ha az esküt tevő fél ujjait elmozdította azon helyről, hova azok helyezendők voltak, — az eskü semmisnek tekintetett.⁶⁾ Az eskületétel hazai középkori jogunk szerint is szigorú alakiságokkal járt. Ezen segíteni igyekeztek. Ide vonatkozik Károly Róbert királynak 1342. évből való intézkedése, mely szerint megengedett, hogy alperes nem köteles felperesi panaszt szó szerint ismételtten visszautasítani, az eskületevéskor sem szükséges a vád tárgyat fölemlíteni. Erdélyben pedig az 1342. évi tordai

¹⁾ P. v. j. k. 41. 48.

²⁾ P. v. j. k. 48.

³⁾ Brunner: R. G. II. 427. 1.

⁴⁾ P. v. j. k. 35.

⁵⁾ P. v. j. k. 41. V. ö. Dr. Quitzman Rechtsverf. der Baiw. 135. l., will sy auff . . . irnn zwain prüsten Sweren.

⁶⁾ V. ö. Brunner: R. G. II. 433.

közgyűlésen Tamás vajda intézkedése következtében megengedtetett, hogy az eskü, ha abban a fél hibázott, kétszer ismételtető volt ¹⁾

Városi jogrendszerünk is szigorú alakiságokhoz kötötte az esküt. Utal erre egyáltalában a budai jogkönyv 314. pontja, még inkább pedig a rá következő 315. pont, mely a nők megeskütéséről szól. Itt azonban mindjárt meg van adva a correctivum is, mely alkalmazandó, ha a nő az eskü szöveget elhibázná. A nő ugyanis ülve esküszik. Ha elhibázza az esküszöveg utánmondását, más helyre tolják a széket, s ezt addig folytatják, míglen hibát nem ejt. A pozsonyi jogban foglalt fent leírt óvatosságok is arra utalnak, hogy az eskü alaki hibátlanságának nagy fontosságot tulajdonítottak.

A zsidó, ha 10 font dénáron felüli követelésről volt szó, a thórára esküdött (Redal); ezen összegben alóli per esetén pedig a »gyűrűre«.²⁾ Ez abban állott, hogy az esküt letevő fél a zsinagóga ajtaja elé vezetettetett és az ajtó fogantyús gyűrűjére, — mely a thorát helyettesíté — esküdött meg.³⁾

A gyűrűre való eskületétel különben igen régi germán pogány szokás. A góthok pogány papjaiknak áldozat-vérbe mártott gyűrűikre esküdtek. Az eskügyűrűnek nyomai megvannak a franktörzseknél is. A gyűrűre való eskü sacrál jellegű. Innen származik, hogy a frank korszakban szokásban volt a templom fogantyús gyűrűjére megesküdni.⁴⁾

A bizonyítás befejezése után ⁵⁾ következett a bíró megkérdezése az alkalmazandó jog iránt, mire az esküdtek véleménye és szavazata alapján meghozatott a bírói határozat.⁶⁾ A bírói határozat — Spruch — külön kiadmányban (Spruchbrief, Spruchzedel) a feleknek kívánalmára ki is adatott. Ilyen esetben megerősítésül a résztvevő bírói tagok pecsétjeivel láttatott el, örökméleket okáért pedig a vá-

¹⁾ *Hajnik J.* A perdöntő eskü és tanubizonyítás a középkorban 60. l.

²⁾ *Judenpuch* 2. — Németországban 50 márka feletti perben a zsinagógában, — »pro minoribus causis ante scholas, ad hostium dictae scholae« — volt az eskü leteendő. *Gengler*: Deutsche Stadtalterthümer 118. l.

³⁾ *V. ö. Kohn* m. f. 168.

⁴⁾ *Brunner*: *R. G. II.* 429.

⁵⁾ *P. v. j. k.* 41. 48.

⁶⁾ *Prot. act.* Also noch solcher klag vnd antwort vnd verhorung der czeugniss (tanuk) ward do In offner Schraun Im gerichte von vns erfunden gevrtail vnd ausgesprochn

rosi könyvbe beiktattatott.¹⁾ Az elsőbíróság által hozott ítéletért, az idézésekért és halasztásokért 10 dénár volt fizetendő.²⁾

A középkori városi jog ismerte a *perorvoslatokat*. Ezek közül előfordulnak a *felebbvitel*, *felebbezés* és *flyamodás* és az *igazolás*.

III. András királynak 1291. évi szabadalomlevelében a felebbezési jog már ki van mondva. E szerint azonban nem a perlekedő felek fordulnak felsőbb bírósági forumhoz, hanem a bíróság hivatik a király elé, ha *igazságtalanul* ítél és a felekkel a hozandó igazság tekintetében megállapodásra jutni nem tudott.³⁾

Nagyon hasonlít ezen eljárás a frank korszakbeli »panasz« eljáráshoz. Itt is a felek nem azt állították, hogy a bírák nem feleltek meg a fölhívásnak, hogy igazságot szolgáltatassanak, hanem hogy *igazságtalanul* ítélték.⁴⁾

A XIV. században már a felek szabad felebbezési joga jut érvényre és tudjuk, hogy a felebbviteli forum már ezen időben a tárnokmester és a királyi ítélőszék valának. 1382-ben rendeli el Erzsébet királyné, hogy a pozsonyi polgárok, kik a kir. tárnokmesterhez, vagy a kir. ítélőszék elé idéztetnek, ott nem tartoznak személyesen megjelenni, hanem képviselőjük által képviseltethetik magukat.⁵⁾

¹⁾ Prot. act. . . . Das aber solicher Spruch vnd gemecht mit payder benantn tayl guetn willn von vns obgenten Stat Richt vnd gesworn purger des Rats der Stat zu Prespurg also aintrachtlich geschehn sei In all mass als dan obn nider gegenburtign Spruchzedel vnd brief beschriben vnd aigentlich bestimbt ist, das sprechn wir yecz vorbedacht Richt. vnd purger bey vnsn guetn trewn vngenerlich vnd habn auch des zu vchundt gedecht vns, vnd war gezeugnus von obgen ludwig Kunigsfeld Stat Richt vnd Stephan list geswarn purg vnd yetwed sein aigen Insigl vnd wie bedacht Niclas fins vnd niclas huetl gesworn purg d' Stat zu prespurg vns yetbed, sein aign petschadt, vmb das von dismals gegrabn Insigl nit enhabn, auch durch der vorgent paid tail fleissig geped willen auf dy Spruch zedel furgedrukt, vns vnd vnsn erbn an schadn vnd zu ain ewign gedechnus. Solicher gemechter Spruchs verrichtung vnd aynung habn wir das duerch paid tail fleissig gepet vnd pegern willn lassen schreiben In das Statpuch . . . (14) XVIII.

²⁾ P. v. j. k. tárnokj. czikkek 10. Kassay Adolf: Tárnokszék 25. l. 20. cz.

³⁾ »Si vero iudex ipsorum iurati vel cives in reddenda iusticia deffecerint, non partes, sed Judex et Jurati, si inter se ad faciendam iusticiam partibus convenire non poterunt, ad nostram presenciam evocentur.«

⁴⁾ Brunner: R. G. II. 390. l.

⁵⁾ P. v. l. t. Privilegiumjegyzék.

A XV. század elején a városok életében főfontosságú fejlődési időszak következett be; nemcsak politikai, de egyúttal beligazgatási tekintetben is.

Elégge ismeretes, hogy a városok, a szerint, a mint peres ügyeikben a felebbezési forum magánjogi ügyeikben a királyi személynöki vagy tárnokmesteri törvényszék volt, két csoportra osztottak; t. i. személynökiekre, — melyekhez a felső magyarországi bányavárosok is soroltattak — és tárnokiakra. Az utóbbiak régi jog szerint Buda, Kassa, Nagyszombat, Sopron, Eperjes, Szakolcza és *Pozsony* valának.¹⁾ Zsigmond királynak úgynevezett kisebb végzeménye szerint némely város peres ügyeit azon városbíróságához felebbezhetette, melynek jogát elfogadta, illetve, melynek előjogaival kiváltság útján fölruháztatott.²⁾ A tárnoki városok harmadfolyamodású bírósága az 1405: 11. t.-cz. szerint a királyi jelenlét vala, de csak szükség esetén volt megengedve a harmadbíróséghez fordulni.³⁾ A tárnokjogi városok a XV. század eleje óta külön országos renddé alakultak, a mennyiben az országgyűlésre is meghivattak⁴⁾ és ezen időtől fogva *szabad királyi városoknak* neveztettek el.⁵⁾ Ezen körülmények immár most a szabad királyi városokra nézve közös jogot alkotó tényezőkké is lettek, — a mennyiben a felebbezés közös szabályait hozták létre, melyek tárnokjogi szabályoknak — cikkelyeknek neveztetnek.⁶⁾

A tárnokjogi czikkek azonban nem keletkeztek mindjárt a felebbezési kérdésnek törvényhozás útján történt eldöntése után, hanem csakis a XV. század közepe felé. Addig sem a tárnokjogi szék ülésének helye, sem a törvényülés ideje meg nem volt határozva, hanem ott és akkor tartattak az ülések, mint a hogy azt esetről esetre a szükség magával hozta.

Említettük, hogy Pozsony is a tárnoki városok sorába tartozott; a város kiküldöttjei már a XV. század kezdete óta meghivattak ezen törvényszékhez. Megjegyzendő ugyanis, hogy a szóban forgó felebbezési forum a tárnokmester, al-tárnok és a szabad királyi városok kiküldött esküdtpolgáiraiból állott. 1419-ben hívja föl Zsigmond király Pozsony városát, hogy úgy, mint ő azt a többi városoknak meghagyta, Pozsony is küldjön Budára három vagy négy esküdtt polgárt

¹⁾ *Kassay Adolf*: Tárnokszék és tárnoki cikkelyek 19. l.

²⁾ 1405: 2. t. cz. 4.

³⁾ 1405: 2 t. cz. 12. és 1405: 3. 11.

⁴⁾ 1405: 2 t. cz. 3. §.

⁵⁾ *Hajnik J.* Európai jogtörténet 269. l.

⁶⁾ U. o.

az ő jelenlétéhez, kik bizonyos peres ügyeket bíráljanak el.¹⁾ 1427-ben meg Berzeviczi Henrik tárnokmester küld meghívó levelet Pozsony városnak. Ebben fölemlíti, hogy tudomására jutott a városnak, hogy a király a törökök ellen viselendő háború kérdésével és más fontos ügyekkel lévén elfoglalva, a hozzá igazságszolgáltatás végett panaszképen sereglőknek kívánságait most nem teljesítheti. Küldjön tehát a város, úgy mint Buda, Nagyszombat, Soprony, Kassa és Székesfehérvár, két tekintélyesebb esküdt polgárt vízkereszt utáni nyolczadnapra Budára, hogy ott több peres ügyet újra átvizsgálván, a többiekkel együtt új ítélet hozassék; a hozandó határozat a bírák pecsétje alatt fog kiadatni.²⁾ Rendeletileg V. László szabályozta a föllebbezés menetét. 1453-ban rendelte el ugyanis azt, hogy a pozsonyi polgárok magánügyei másodbírószágilag a tárnokszék, harmadbírószágilag pedig a királyi jelenlét által láttassanak el.³⁾ Mátyás király meg 1459. évi oklevelében emelé ki, hogy a pozsonyi polgároknak, keresztényeknek és zsidóknak ügyei a városi bíróságtól a tárnokmesterhez, — innen pedig a király jelenlétéhez föllebbezendők.⁴⁾

Ugyancsak Mátyás király volt az, ki a tárnokjogi czikkek megszerkesztése körül kezdeményező lépést tett; 1486-ban meghagyta laki Thuz tárnokmesternek, hogy a szokásos tárnokjogot írja össze, a végett, hogy azon sokféle visszaélés és jogbizonytalanság, mely a tárnokjogi eljárás körül elegendig létezett, megszüntettség.⁵⁾

A Thúz-féle tárnokjogi czikkek az egyes városokkal közöltettek; Pozsony város tulajdonképeni statutárius jogkönyvét megelőzőleg, a fentemlített középkori jogkönyvben, német nyelven, keletkezésüket követőleg igen kevés időre jegyeztettek föl. II. Ulászló király pedig 1499-ben egészítette ki a tárnokjogot, melynek határozmányai német nyelven megírva szintén föllelhetők Pozsony város sokat említett codexében.

A föllebbezési jog nem terjedt ki minden ügyre; a tárnoki ítélőszékhez csak a 60 forinton felüli adóssági- és

¹⁾ *Fejér*: C. d. X. 6. 200.

²⁾ *Fejér*: C. d. X. 8. 613.

³⁾ P. v. lt. Lad. 3. No. 6^{ab}

⁴⁾ P. v. lt. Lad. 2 No 35. Mátyás király arany bullája; pergamén, rajta arany függőpecsét. (Az utóbbit az okmány megsemmisítésekor nem láttam.)

⁵⁾ *Kassay*: i. m. 16. Wenzel G. szerint Thúz Jánosnak főtárnokmesteri működése már 1480-ban szünt volna meg. A XV. századi tárnoki jog. 33. l. Akad. értekezés.

örökösödési ügyek voltak főlebbezhetők.¹⁾ Ki voltak zárva a fenyítő ügyek általában,²⁾ kezdetben egy ideig a végrendelet elleni pörök is.³⁾ Később azonban ezek és az ingó és ingatlan vagyon fölötti kérdések a tárnokhoz főlebbvihetők voltak. Végre olyan ügyek, melyek mint kegyes alapítványok és szegényeket érdeklő alamizsnák a felebaráti szeretet gyakorlásával függtek össze, az egyházi bíróságok illetősége alá tartoztak.⁴⁾

A főlebbezés joga a tárnoki székhez ugyan korlátlan volt, minthogy azonban a főlebbezés gyakran csakis az ügynek elhalasztása és az ellenfélnek bosszantása miatt történik, el van határozva, hogy a főlebbező 10 frtot köteles fizetni a bírák és esküdtek előtt.⁵⁾

A tárnoki széktől a királyi ítélőszék elé pedig csakis az olyan ügyek vihetők föl, melyek 300 frton felüliek.⁶⁾

A tárnok Budán lakják.⁷⁾ Itt tartassék évenként egyszer a törvénynap. Ezt csak Ő Felsége halaszthatja el. A határnapról a hét tárnokjogi város idejekorán legalább egy hónappal megelőzőleg értesítendő.⁸⁾ Az ülnökök csakis a tárnokjogi városok küldöttjei lehetnek, semmi esetre sem nemesek, vagy más állású egyének, nehogy a városok szabadsága és joga elnyomassék.⁹⁾ A tárnok köteles a városok előjogait épségükben megőrizni és ha megesnék, hogy a hatalmasok azokat elnyomni igyekeznének, úgy a király előtt a jognak megvédése okából megjelenni tartozik.¹⁰⁾

A meghívott városnak a törvényszéken meg kellett jelennie, másképp az ülés megtartható nem volt. Ezen akadály azonban el van háritva, ha az illető város távolmaradását fontos okokkal igazolja és mégis legalább 5 városnak küldöttje megjelent.¹¹⁾

A főlebbezést 15 nap alatt lehetett a bíróságnál bejelenteni.¹²⁾ A tárnokmester azután átmenesztő parancsot küldött a félhez, ki azt hat hét leforgása alatt a bíróságnak

¹⁾ P. v. j. kv. tárnokjogi cikkek 2. 3. Rudolf királytól megerősített tárnokjogi cikkek Kassaynál 20. l. 10. cz.

²⁾ P. v. jk. tj. cz. 1.

³⁾ Kassay: tj. cz. 25. l. 15. cz.

⁴⁾ P. v. jkv. tj. cz. 25. Kassay 34. l. 7. cz.

⁵⁾ U. o. II. 1. Kassay tj. cz. 24. l. 13. cz.

⁶⁾ P. v. jkv. Ulászló király által megállapított tj. cz. 1. Kassay 32. l. 1.

⁷⁾ P. v. jkv. tj. cz. 4.

⁸⁾ U. o. 17. Kassay tj. cz. 1.

⁹⁾ U. o. 18. Kassay tj. cz. 3.

¹⁰⁾ P. v. jkv. tj. cz. 8.

¹¹⁾ P. v. jkv. tj. cz. 29. Kassay t. j. cz. 11. V. ö. u. i. 34. 37. 38.

¹²⁾ P. v. jkv. tj. cz. 5.

bemutatni tartozott. Ha a fölmutatást ezen záros határidő alatt nem eszközölte, a hozott ítélet jogerejűvé vált. A budaiakra nézve a hat heti idő helyet 15 napi volt szabva, azért, mert a tárnokmester helyben lakott.¹⁾ Mielőtt azonban az elsőbírósnál hozott ítélet a tárnoki székhez fölküldetett, az egész ügy a tanácsban a felek előtt az egyik tanácsnok vagy a jegyző által fölolvastatott, a hiányok kipótoltattak, nehogy a feleknek ezen irányban a tárnoki széken panaszkodni legyen.²⁾

A neheztelt ítélet a tárnoki székhez lepecsételten volt fölterjesztendő. Ott csakis a törvényt ülő bírák jelenlétében bontandó föl.³⁾

Az ülnökökön kívül az altárnok és jegyző az ülésen hitük ereje alatt jelen lenni tartoztak.⁴⁾ A főbbezett ügy fölötti tárgyalás alkalmával a személyesen vagy képviselőjük által jelenlévő feleknek új és a perben eddig nem érvényesített bizonyítékokat nem szabad használniok. Új perbeszédet elő nem adhatnak, hanem az ítélet merőben az elsőbíróság előtt letárgyaltak alapján hozandó meg. A peres feleknek egyedül akkor van szavuk, ha valamely fölmerült kétely eloszlatása miatt a bírósági tagok egyike vagy másika által fölszólíttatnak.⁵⁾ A tárnoki ítélőszéken hozott ítéletek, valamint a tárnoki czikkek is, egy külön könyvbe vezettetettek be, mely a kiküldött városok pecsétjével ellátatván, a legközelebbi törvényülésig Buda város levéltárában őriztetett.⁶⁾ A bevezetés előtt az ítélet fölolvastatott, a beiktatás pedig a jegyző által két esküdt polgárnak ellenőrzése mellett történt. Az ítélet a tárnokmester pecsétje alatt kelt.⁷⁾ Az ügy letárgyalása előtt ítélet nem volt kiadható.⁸⁾

Ha két egybehangzó ítélet hozatott, a tárnoki szék a peresztes felet az ellenfélnek okozott ítélet-kiadási és a városi törvényszéknél fizetett tárnoki parancs díjbeli költségeinek megtérítésére kötelezte.⁹⁾

A tárnokjog meghatározta ezen díjakat szabatosan; így az alsóbíróságtól a tárnoki székhez való ítélet átküldő

¹⁾ P. v. jkv. tj. cz. 24. *Kassay* tj. cz. 7.

²⁾ *Kassay*: tj. cz. 30.

³⁾ P. v. jkv. tj. cz. 25. *Kassay* tj. cz. 8.

⁴⁾ P. v. jkv. tj. cz. 30.

⁵⁾ P. v. jkv. t. j. cz. 21. *Kassay* tj. cz. 4.

⁶⁾ P. v. j. k. tj. cz. 19. *Kassay* tj. cz. 2.

⁷⁾ P. v. jk. tj. cz. 26.

⁸⁾ U. o. 9. *Kassay* m. f. 19. cz.

⁹⁾ *Kassay* m. f. 14.

parancsért 12 pénz, — a melyből 200 egy forintot tesz — adóssági ügyekben 60 frttól 100 frtig terjedő összeg után egy forint, minden további száz forint után pedig egy-egy forint volt fizetendő.¹⁾ Örökségi ügyekben pedig a díj a pergamenen kiadandó határozat után 6 arany forintban volt megállapítva.²⁾

Ezen díjak a tárnokmester jövedelméhez tartozván, ugyan ő a tárnoki városoktól, melyektől úgyis bizonyos egyéb jövedelmet húzott, kilenczedet vagy tizedet nem szedhetett.³⁾

Ha a pervesztes fél a másodbirósági határozat ellen a királyhoz fölebbezett, 20 frtnyi díjat kellett letennie; ezen összeg az altárnok és a város küldöttjei között oszlott meg.⁴⁾ Az ügyiratok Ő Felségéhez szintén pecsét alatt terjesztettek föl.⁵⁾ A fölebbezésnek a végrehajtásra nézve általában föl-függesztő hatálya volt.⁶⁾ Ha két egybehangzó ítélet a birtokban lévő örökösödési igényt tartó fölperes ellen szólt, a pernek harmadbirósági eldöntéséig a vitás örökség két esküdt polgár által kezeltetett.⁷⁾ A királyi ítélőszéken a per nem az ország nemeseinek joga, hanem a városok szokása alapján intéztetik el és pedig olyan ülnökök által, kik a városok jogát ismerik.⁸⁾ Ha a per eskü által döntetik el, az eskü az esküt tevő félnek lakhelyén — az illető városban, a város helyi joga és szokása szerint teendő le és a végrehajtás is ezen városban eszközendő.⁹⁾

Ha valamely peres ügy a tárnoki széken jogerejűleg elintéztést nyert, a felség perújítás iránti kérelmet nem teljesít és ha mégis ad erre engedélyt, ez magától érvénytelen.¹⁰⁾

A zsidók ellen a városi bíróság előtt hozott ítélet a budai várnagyhoz vihető föl, ha pedig alperes keresztyén, a tárnoki szék a fölebbezési forum.¹¹⁾

A tárnokjogi cikkek az egész középkoron át érvényben maradtak, ezzel együtt — a XVI. század harmadik tizedében szállottak sirba. — Tüzetes szabályaik azonban olyan pro-

¹⁾ P. v. jk. tj. cz. 11. 12. 13. *Kassay* m. f. 21. 22. 23.

²⁾ P. v. jk. tj. cz. 14. *Kassay* m. f. 24.

³⁾ *Kassay* m. f. 36. P. v. jkv. tj. cz. 16.

⁴⁾ *Kassay* m. f. 29.

⁵⁾ P. v. l. L. 2. 35 aranybulla.

⁶⁾ P. v. jk. tj. cz. 22.

⁷⁾ U. o. Ulászló király tárnokjogi cikkei 2. *Kassay* m. f. 33. l. 2.

⁸⁾ P. v. jk. Ulászló király tj. cz. 4. *Kassay* m. f. 33. l. 4.

⁹⁾ P. v. jk. Ulászló király tkj. cz. 5. *Kassay* m. f. 34. 5. sz.

¹⁰⁾ P. v. jk. *Ulászló király* tj. cz. 3. *Kassay* m. f. 33. l. 3.

¹¹⁾ *Kassay* m. f. 34. l. P. v. jk. *Ulászló király* tj. cz. 6.

ductuma volt a középkori jogalkotásnak, mely akkoriban Európaszerte ritkította párját.¹⁾

Említettük, hogy a pozsonyi városi jogban a főlebbezésen kívül perorvoslatként még a *folyamodás* is előfordult. A perorvoslatoknak ezen neme még a tárnokjogi czikkek összeállítása előtti időben, 1439-ben tűnik föl.

Köztudomású dolog, hogy a középkorban a jogforrások között legkiválóbb helyet a kir. privilegiumok foglaltak el. Így a felséghez való folyamodás, peres ügyekben is szokásos volt, mert hiszen a király az igazságszolgáltatás főforrásaként tekintetett mindig. Természetes, hogy ilyen folyamodásokra igen gyakran adattak ki birói ténykedést magukban foglaló királyi birói parancsok. Ez önmagától érthető dolog. A király nemcsak minden birói hatalomnak a forrása, hanem az ország legfőbb birától is — ad regis definitivam sententiam — lehet folyamodni. A király a mohácsi vészig a bíraskodásban személyesen is részt vett.²⁾ A királyhoz való folyamodásra Pozsony város jogában is akadunk. Előfordult 1439-ben, hogy Ranés István, Pozsony város bírása, bizonyos Rosenauer Wolfgangnak egyik okmányát, mely annak örökségi igényeiről szólt, — átlukasztotta, (a mi az okmány érvénytelenítésének egyik neme volt) miáltal állítólag nevezettnek tetemes kára támadt. Albert király parancsot adott ki Pozsony város polgármesteréhez és tanácsához, hogy hagyja meg a városi birónak, miként tegyen eleget Rosenauer követelésének, — ha pedig ezt megtenni vonakodnék, szorítsa erre jog útján.³⁾

További perorvoslat volt még Pozsony város jogában az *igazolás*.

Ha valaki valamely tárgyalásra megidéztetett, de alapos okból, véltenségből meg nem jelent, arról a bíróságot írásban is értesíthette. A bíróság, ha a távolmaradó mentségét elfogadhatónak vélte, új tárgyalási napot tűzött ki, melyre mindkét peres felet újból megidézte. Ha a mulasztó fél akkor sem jelent meg, természetesen a városi jog szerint történt a további eljárás. A megjelent fél akkor az *egész törvénynapot* tartozott kivárni és ha ekkor az ellenfél még sem jelent meg, kérelmére (a régi germán jogbeli »Solsadi-

¹⁾ V. ö. Venczel Gusztáv. Magyarország városai és város jogai 48. l.

²⁾ Hajnik Imre: A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyes házakbeli királyok korszakában. 1. l. (Akad. értekezés.)

³⁾ Fejér: Cod. dipl. XI. 75.

tio«¹⁾ pernyertessé vált, — hacsak az ellenfél távolmaradását ismét nem igazolta. Az igazolás e szerint tehát nemcsak egyszer, hanem kétszer is megengedettett.²⁾

A bírói határozatok *végrehajtása* külön zálogolási határozatokon alapult. Ilyen végrehajtási zálogjog a követelés erejéig, vagy *bizonyos*, a felperes által kijelölt,³⁾ vagy pedig erre és még ezen kívül általában *minden* végrehajtást szenvedő *tulajdonát képező vagyónára* rendeltetett el.

A végrehajtási eljárás ismerte a zálogjog elsőségét és az elsőbbséget nyert zálogjog kielégítése után fenmaradt feleslegnek letiltását is.⁴⁾

¹⁾ Brunner : R. G. 339. I.

²⁾ Prot. actionale :

It. es ist fur vns kum. peter slechel von sand Jorgn, vnd hat vapotn niclasen den lemmlein purg. von prag vmb XVIII phunt chleins gelts, vnd vmb XVIII groschen behemisscha muncze. vn cham nach dem v'pot der egent peter flechel zu dem rechten vnd wolt chlagen vmb das egant gelt hiucz niclasen dem lemmlein, da schreybt dersell Niclas lemmel In hett erhafte not gefurt : also gab wir In einen tag peyden auf einen andn recht tag. da cham dersell pet slechl wider zu dem rechten vnd chlagt hincz dem oftgenanten niclasen dem lemmlein vmb XVIII lb chleins gelts vnd XVIII g. nu cham der ofgente niclas lemmlein zu dem rechten nicht, da antwort vor dem egentem peter schlelein er schalt den tag ganzen auswarten vnd peyten, ob den egent lemml chaem ; chem ain nicht So hett a das obgent gelt behabt mit dem rechten, nur allayn es precht, da oftgent. niclas lemel soliche gute chundschaft das In diselbig volste eehafte not gefort hett. Acta sunt hec anno etc. (14) XII. fer. quinta px. p. fest. vdalrici pfess.

³⁾ Prot. actionale.

It. es ist fur vns' schrann komen fraw angles, des alten Kolman des pekchen hausfraw. vnd hat vor vnser erlangt, mit dem rechten Sechs phunt new. auf der alten Gabedrin weingarte(n) gle-gen auf der Stat gepiet, in den paongarten, zenest der Stewberin wenig vnd auf aller Ire hab dy diselbig gobedrn (?) lassen hat. Acta sunt hec feria quarta proxima p. dominicam Reminiscere anno domini Millemo CCCCmo decimo.

⁴⁾ Prot. act.

It. Es ist fur vns kom(men) hanns tyemer, hansen des tros-perckch diener, vnd dersell hanns tyemer hat das erst v'pot gethan an seins heren stat. hansen des trosperckch vor vnser offenn schrann : auf alle de hab di vlrch dawher vnser mitpurg' hat. vnd vor aws hat er vpeten hincz havsen haymlbach Kolner, was er vbermass ist, vnd des vbrigen gelts d' dersell haymwach von dem egent vlrchen dem dawher Innehat, an den hundert ochssen, di dersell haymwach Koln von dem dawher genom hat, vnd waz der vber mass ist vber desselben hansein des haymlbachs geltschuld. da is der vorbent hanns tyemer, an seines egent. herrn stat. hansen des torstberch erster vpieter auf diselb hab, vnd auf alle andre hab, es sey erib oder varunde hab, wo der egent vlrch dawher di hat, es sey Inneu lannds oder ausser lannds. nichts ausgenommen, als wer das. der ob-

A birói határozatok végrehajtása, a mint ezt a városi jogkönyvből és az egyidejű iudicaturából kivehetjük, kiválsólag a pernyertes felek tevékenységére volt bízva, (Konventionalpfändung)¹⁾ — az ebbeli eljárás a birói határozaton alapulván.

Láthatjuk ezt különösen pénzbeli követelések érvényesítésénél. Ennek előzménye rendszeren az önkéntes, egyezségi zálog volt, melyet az adós fél ajánlott föl a hitelezőnek a bíróság előtt. A bíróság ezen önkéntes zálogot törvényes záloggá változtatván át, átadta azt felperes hitelezőnek használati zálogként.²⁾ Ezen zálogot, lett legyen az ingó vagy ingatlan, a hitelező felperes bizonyos, a városi jogban részletesen körülírt ideig birtokában tartotta; ezen idő múlva köteles volt azt kiváltás végett alperes adósnak vissza kínálni. Ha alperes a zálogtárgyat ki nem váltotta, felperes eladhatta azt, kielégíthette magát követelése erejéig. A követelésen fölüli értéket köteles volt alperesnek kiszolgáltatni.³⁾ Ha az eladott zálogtárgy nem fedezte a követelést, a hitelező a városi jog és a birói határozat alapján további fedezetig más zálogot vehetett addig, míg követelése teljesen fedezve nem volt.

A városi jognak ezen szabatos határozmányai Pozsonyra nézve annyival is inkább voltak fontosak, mert Pozsony, mint bortermelő és borral, úgyszintén ipartermnyeivel kereskedő város, a középkorban messze Németországgal, Kölnnel, Augsburggal, Nürnberggel állott kereskedelmi összeköttetésben. Fontos volt tehát, hogy a külföldi kereskedők, midőn pozsonyi polgárok ellen voltak künnálló követeléseik, biztos kielégítést nyerjenek.

A városi jog erre nézve következő szabályokat tartalmazza: Ha ingó dologról van szó, felperes ezt 14 napig birtokolta; ezen idő elmúltával köteles volt a zálogtartó a zálogtárggyal az adóst megkínálni. Ha az adós ezt akkor ki nem váltotta, a hitelező elmegy a *biróhoz*, ki fölhatalmazza a zálogtárgy eladására.⁴⁾

Ezen intézkedéshez nem szükséges a teljes városi bíróságnak elhatározása. Elegendő a városi birónak mint egyes

gent hanns trosperech bezalt sey IIIe vnd LXI guld in gold, di
lm der oftgent vlc. dawher schuldig ist. Acta sunt hec feria quarta
pxm. ante festum bt. Matei apst. ewangelistae anno (14) IX.

¹⁾ Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte 667. l.

²⁾ V. ö. U. o. 711. l.

³⁾ V. ö. U. o. 666. l.

⁴⁾ P. v. jk. 26.

birónak fölhatalmazása.¹⁾ Az eladási árhól mutatkozó fölösleg kiadását, esetleg a fedezet hiányára való további záloglási fölhatalmazás megadását szintén ismeri a városi jog.²⁾

Az ingó zálogtárgy megtartásának idejére és megkínálására nézve kivételnek van helye akkor, ha a zálogtárgy házi állat, mint ökör, ló, tehén vagy disznó. — Ezen állatok élelmezéséről is gondoskodni kényteleníttetvén a zálogtartó, méltányos, hogy a városi jog ilyen esetben a megtartási időt csakis 3 napra szabta meg.³⁾

Az ingatlan használati zálogra vonatkozólag azt írta elő a városi jogkönyv, hogy a zálogtartó a zálogtárgyat *egy éven és egy napon* át birtokolja.⁴⁾ Ezen egy év és egy nap elmultával a zálogtartó tizennégnapi határidő lefolyása alatt köteles az adóst a visszaváltással megkínálni. Ha az adós a határnapot elmulasztotta, a zálogtartó a zálogtárgyat eladhatta és magát követelése erejéig kielégíthette. *Fedezet hiányában pedig az adós másnemű javait mindaddig értékesíthette*, míg követelése iránt kielégítést nem nyert.⁵⁾

Az is megeshetett természetesen, hogy valamely ingatlan, midőn azt az adós hitelezőjének zálogtárgyúl oda adta, már másnak tartozása fejében valamely másik hitelezőnek zálogba volt adva. Ezen esetben az adós a legnagyobb valószínűség szerint ezen másik hitelügylettel tehermentesíté

¹⁾ P. v. jk. 27.

²⁾ P. v. jk. 26.

³⁾ P. v. jk. 29.

⁴⁾ P. v. jk. 28.

⁵⁾ Prot. act.

CVII Kanelgisserin vrtayl.

Es ist aufgestanden in offner Schranck für gericht der erbr weyse hanns Gweltleyn vnss' Rats vnd hat clagt mit fuersprechn auff ayn phant, das ist auff ayn halbn weyngartn gelegen auff der Stat gepiet. vnd haist der Gawdersag. zenechst des Martine Truman weyngartn, der Im von Elsbeth der Kanelgisserin vmb achthalbn vnd dreyssig phunt dreyling ze phand gestandn ist vnd mit dem Rechten in sein gewalt gepracht vnd noch der Stat Recht phand geways gehalten hat. Wirt erfunden mit frog vnd vrtayl vnd mit ayn Rechten man suld dye frau das phand an pieln; mag sye das gelösn in XIII tagn wol vnd guet. geschech des nicht so sol der eben. hanns Gweltleyn folgen gewalt vnd Recht habn den selbigen halben weyngartn seyn phant v'setzn vnd v'kauffn, vmb seyn gelt werd icht über das. suld er der frau lassen widerfan. Ging Im aber ab, das suld er bekomen auff der frau guet wo er das am nechsten bekomen möcht, als lang vncz das er der eben XXXVIII pfunt dreyling ganz vnd gar gewert sey. Acta st. hec fia. 4-ta pxima ante Georgij Anno etc. (14) XXI°.

a zálogtárgyat, átadta a másik hitelezőnek, ki azután az egy év és egy nap elmultával érvényesíthette zálogjogát.¹⁾

A követelés érvényesítése — a letiltás — a hitelezőnek a bírósághoz intézett kérése következtében bírói határozattal adatott az adósnak tudtára. Ha alperes, végrehajtást szenvedő a várostól távol ugyan, de az országban tartózkodott, tizennégy napi, ha pedig az országon kívül volt, háromszor

1) *Protocollum actionale* :

Es sint fur vns komen in Rat, *lenhart Burgersperg*, agnes seyn hausfraw vnd habn bekent vor sich vnd fuer all ir Erbn, das sye Rechtlich schuldig sind dem erbn man *pawl van fremgn* vnd seyn erbn zwen vnd söbnczig gut vngr. guldn in guld, gerecht an der wag, fuer die selbign guldn in guld habnt sye Im Rechtm phand gesetzt ir ledig freys haws *gelegn in der Stat, aynthaln zenechst des Stybors*, andt halbn zenechst des *meusel schuester haws* — zu haldn Jar vnd tag als der Stat Recht ist nach actum disser sache. *geschach* aber *dye zalung* nicht In Jar vnd in tag, so sol *pawl* fallen gewalt vnd Recht habn das vorbenan phand v'seczn vnd verkauffen vnd damet thuen vnd lassn als mit seyn derlangtn phandn. Acta st hec *fia sexta post viti anno etc. (14) XXIII°*. Es sint fuer komen in Rat *Jost spiegel*, Anna seyn hausfraw, *lenhart Burgersperg*, Agnes seyn hausfraw, payd vns mitpurg vnd habn angesetzt zu Rechtm phand Sewalt vnd Bartholomeo den Knebeln geprüdern, payd pürgen van nürnberg, vmb fünf hundert guldn in guld Item *lenhart* vnd *agnes* Ir ledig freys haus *gelegn in der Stat in d' lang gassn*, als obn in der nechsten sach begriffn ist, vunczign zwen vnd söbnczig guldn in guld, das vmb es *pawl* dem fremig als ayn erstn wer v'phent, ist also beschaidenleich ach *Jost lenhart*, ir weyb vnd ir erbn *dye obgenant phant* von den vorbenanten *pawmgartn* vnd *frering* erlosten vnd erledign, so sulln sye ganz vnd gar der vorbenanten Knebel phand seyn vnd dye holdn Jar vnd tag, als der Recht nach dat diss sach Erlösn sye; dann dye phant nicht nach Jar vnd tag. So sulln dye obgenan Bartolome vnd Sebald folln gewalt vnd Recht habn dye selbign ire phandn v'setzn vnd v'kauffn vmb dye selbig summa geld. vnd damet thuen lassn als mit irn rechtn derlangten phandn. I. vnd was In an den selbign phandn abget, das sulln sye vunschaydnleich habn auff all ire gut, wye das genant, ad' wo das *gelegn* ist, nichts ausgenommen, als lang vnd als verr, vncz das sye der eben VI° vnd VII° gulden da von ganz vnd gar bezalt vnd ausgericht sint alle gefer. Actum ut supra in causa proxima (Acta sunt hec feria SX. pt. viti anno (14) XXIII°).

Es ist geschehen In offner Schranck fur gerichte das dem Bartholomeo vnd Sebald genant Kubeln prudern, paid Burgern zu Nürnberg, ist von vns zu den zeiten Richt vnd geswornen Burger In eym vollen rechten zugesprochen des *lynharts haws*, gelegen In der Stat zu Prespurk. neben des herrn *Stybory haws* vnd neben des *meusel schuesters haws*, vmb ir schult dy In der ebenant *lynhart* schuldig pleibt. Also das sy mögen dasselb haws vorkauffen noch *zwayn wochen* noch Actum der sache. vnd In douon genug thun vmb ir schult mit vollem rechten. Wenn sy mit dem selben haws der Stat recht begangen haben, vnd Im gehalten haben dasselb Jar vnd tag als das vor Im Statpuch ist begriffen. Acta sunt hec fer. quinta In die sti. Pauli anno domini etc. (14) XXIII°.

tizennégy napi határnapra idéztetett. Ha ekkor megjelent, a letiltás kérdése letárgyaltatott, ha nem jelent meg, felperes előadása alapján hozatott meg a határozat.¹⁾

A pozsonyi középkori városi jog ismerte az adóssal szemben alkalmazott *személyes fogságot* is; ennek előfeltétele azonban az volt, hogy az adós megszökött legyen.

Ily esetben a hitelező elfoghatta és elzárathatta.²⁾ Ki volt azonban törvényileg mondva, hogy ilyen elfogatás az adós házában, birtokán meg nem történhetik, hanem csakis közhelyen, a bíró előtt.³⁾

A személyes fogságban lévő adós csak úgy szabadult meg, ha vagy kifizette tartozását, vagy pedig kezes állított maga helyett.⁴⁾

Ha a kezes a tárgyaláshoz előállította azt, kiért kezeséget vállalt, akkor megszabadult kötelezettsége alól;⁵⁾ ép úgy akkor is, ha az adós maga, önszántából lépett törvény elé.⁶⁾ Azon esetben, ha a kezes az adóst bíróság elé nem állította, a kezes a kereset tárgyára nézve teljes mértékben felelőssé vált.

Minden, ilyen személyes letartóztatásból eredő ügy a legközelebbi törvénytapon kerül tárgyalás alá, melyhez felperes megjelenni tartozik. Ha ekkor nem jelenik meg, akkor a letartóztatott szabadon bocsájtatik és a követelés iránt fölmentetik.⁸⁾

2. §. Hagyatéki eljárás.

Örökösödési igények valamely megnyílt hagyatékra nézve a bíróság előtt voltak bejelentendők. A bíróság a hagyaték birtokában lévő felet megidézte. Ha a megidézett fél az első határnapon meg nem jelent, az idézés ismételtetett. Ujabbi meg nem jelenése esetén az idézés még harmadszor és negyedszer is kiadatott. Ha ekkor sem felelt meg a birtokban lévő fél az idézésnek, a hagyaték az igénylőnek ítéltetett oda.⁹⁾ A városi jogkönyv a jelzett határna-

¹⁾ P. v. j. k. 33.

²⁾ P. v. jk. 55.

³⁾ 1435: 6. 15 cz.

⁴⁾ P. v. jkv. 7.

⁵⁾ P. v. jkv. 8.

⁶⁾ P. v. jkv. 9. 10.

⁷⁾ P. v. jkv. 10.

⁸⁾ P. v. jkv. 11.

⁹⁾ Es ist für vns komen in offne Schranck Hanns Nesondarff und hat ein Ruegung getan von seiner Stewf-Kinder wegen, hens-

pokat háromszori idézésre szállította le.¹⁾ Ha a hagyaték birtokában levő egyén az idézés következtében megjelent, előadhatta kifogásait. Ezek és az igénylő bizonyítékainak mérlegelése után a bíróság vagy az egyik, vagy a másik félnek ítélte oda a vitás hagyatékot. Ezen eljárást »Ruegung«-nak nevezték.

Az örökségre való igény, ha az igénylő az országban van, egy év alatt, ha pedig külföldön tartózkodik, 32 év leforgása alatt érvényesítendő. A távollét azonban jó hírű személyek tanuságával igazolandó.²⁾ Ha kiskorúak voltak az érdekelt örökösök és a hagyaték legközelebbi fölmenők hiányában ilyenek őrizetére bízható nem volt, úgy a hagyatékról a városi jegyző két tanácsbelivel két választott polgárnak, mint tanuknak jelenlétében, nemkülönb a legközelebbi rokonok közbenjárásával leltárt készített, és a hagyatéknek megőrzéséről gondoskodott.³⁾

A XV. század elején Pozsonyban a kegyes czélokra szánt hagyományozások igen nagy mértékben szaporodtak.

Ennek következtében sok vagyon záratott ki a forgalomból. Ezen állapot természetesen a közgazdasági viszonyoknak nem lehetett előnyére. Érthető ennél fogva, hogy a városnak a baj orvoslásáról gondoskodnia kellett. A város a királyhoz fordult. Zsigmond 1419-ben olykép határozott, hogy ezentúl városi polgárnak az egyház részére hagyott kegyes alapítványai egy év és egy hónap lefolyása alatt kizárólag városi polgárok részére adassanak el — az idegeneknek teljes kizárásával. Ha ennek nem lenne fogantja, a bíró és es-

leins und Enderleins, des Stettel Velperg rechte Kinder, auf einen halben weingarten der Schön vlvgenannt. gelegen auf den Statgepiet, ze nechst Andre des Treleczschen weingartten und anderthalben des Paul Meindleins weingartten, den der hanns lyst ynne hat und ist sein vierde Ruegung, acta sunt hec feria quarta pxi^a an. udalrici anno etc. (14) XX^{mo}.

¹⁾ P. v. j. k. 80.

²⁾ P. v. j. k. 30.

³⁾ Prot. actionale. Im Namen herren ainenn. als man zelt von Crist. Gebuerd fünfzehenhundrist und inn Sexten Jar, an Mitischnn vor dem vastenn Sonntag. dnc haben die Ersamen und namhaft. herren Herrn Gaspar Leopold aines Parts. vund Georg Stockhinger als von Ratswegen der gelassnen Waysen. So frau Anna Waileind. Thoman Zeil, erpackhenn bat verlassen haben in mein als notari und statschreiber ze prespurkg. und dan nach geschrieiben Stat, genante Stefann Hayniers, peter vashangs gegenwürtigkhait. als Zeugen dar zue mit vleis gebetten. Auch entgegen sind gewest Herr Thoman Schwer aines Rats der Stat Offene, und maister Hansenn Ruebner. peck ze Offen an statt der nachstgesipiten Erben und Kinder. da man diesen nachgeschrieibenen Inventarn aufericht und schreoben haben lassen (következik a leltár.)

küldtek kötelesek az eladásról gondoskodni. Ha az eladásból befolyó pénzt elfogadni vonakodnának, foglalja azt le a város a király részére, addig, míg az egyház máskép nem határoz.¹⁾

2. A fenyítő eljárás.

Fenyítő, vagyis bűnügyekben a bíróság illetékességi szabályait már III. András királynak 1291. évi kiváltságlevele tartalmazza. E szerint, ha valaki a város vagy a városrészek lakói közül valamely törvényszegéssel átmegy a szomszéd kerületekbe és ezen város határaitra juthat, ugyan-ezen város bírója és esküdtei ítélnék fölötte, mert felperes alperes illetékességét követi. Ezen szabály alól csak akkor van kivételnek helye, ha a per a másik város vagy annak részében már megkezdett.

Ezen határozmányban nemcsak a *személyes illetékesség*, de egyúttal a *megelőzés elve* is kifejezésre jut.

Azonban nemcsak ezen eljárási elvek voltak meg a városi jogban, hanem ismeretes volt még az *elkövetés helye* illetékességének szabálya is.

Többször megesett ugyanis, hogy a pozsonyi prépost és káptalan emberei fosztogatásokat és súlyosabb büntényeket követtek el a város területén. Midőn ilyenek miatt felelősségre akarta vonni a bíróság a tetteseket, a káptalanbeliek menedéket adtak saját embereiknek s így gátolták a városi bíróság eljárását. Már 1359-ben adott ki Nagy Lajos király rendeletet, mely szerint a papságnak ellenkezése daczára is joga legyen a pozsonyi bírónak és esküdteknek a menedéket keresett gonosztevőket a papok házaiból, az egyházakból és temetőkből kivезetni.²⁾ Zsigmond pedig 1405-ben megszüntette a menedékjogot és elrendelte, hogy az említett jobbágyságok a város bíróságának adandók ki.³⁾ Az elkövetési hely illetékességének szabályát bizonyítja még a következő eset is: Szentgyörgyi és bazini Imre gróf 1416-ban Péterrel, egy pozsonyi kanonok emberével párbajt vívott. E miatt a pozsonyi bíróság előtt be lett panaszolva. Minthogy azonban Péter a tárgyalásnál meg nem jelent, Imre gróf fölmentetett.⁴⁾

¹⁾ *Fejér*: C. d. X. 6. 201. l.

²⁾ P. v. lt. Lad. 4. No. 13. A.

³⁾ *Fejér*: C. d. X. 4. 400.

⁴⁾ Actionale protocollum. It. Es ist fur uns chomen In offne Schranne fur gerichte Emreich graff Jorigen von Posingen, vnd hat sich gestellt mit vsprechen Zu den Rechtn als ein genangn von chriechs

Az elfogatási hely bíróságának illetékességét a városi bíróságokat illetőleg Zsigmond királynak úgy nevezett kisebb végzeménye szabatosan határozta meg.¹⁾ Daczára azonban ennek Pozsony város és a pozsonyi főispán között a XVI. század elején élénk viszály támadt, bűnügyi illetékességük tárgyában. 1506-ban végre abban állapodtak meg, hogy minden oly esetben, midőn valamely gonosztevő, ki váralattvaló, a város területén követ el olyan cselekményt, melyre halálos büntetés mondandó ki, a pozsonyi városi bíróság elé állítandó. Kisebb büntetendő cselekmény miatt azonban az illető tettes az alispánnak adandó át. Épen így határoztatott a városi polgárok embereire és szolgáira is, ha a vár területén (váralján) követnek el ilyen-féle cselekményeket. Ha halálos büntetés van ezekre kiszabva, az alispán jár el ügyükben, — egyébként kiadandók a városi bíróságnak. A letartóztatások megtörténte kölcsönösen egymásnak tudtul adandó. Ha városbeliek a városban valamely várbeli ember ellen, vagy pedig ha valamely váralattvaló a vár területén valamely városbeli ellen követ el bűncselekményt: akkor daczára annak, hogy a tett idegen területen követtetett el, különösen megengedtetik a letartóztatás, ha a tett elkövetésének helye szerinti illetékes biztonsági közegek azonnal nem állanak rendelkezésre. A gonosztevő azonban az elfogatási hely szerinti bíróságnak adandó át, mely bíróság az említett elvek szerint jár el.²⁾ Mindezen elvek a középkor területi béke fogalmára vezethetők vissza.

Említettük már, hogy a fenyítő eljárás a középkorban a polgáritól nincs még teljesen elválva, a mennyiben úgy az egyik, mint a másik eljárás keretén belül a másikra utaló szabályok foglaltatnak benn. Ennek oka abban keresendő, hogy a tárgyalt korban a közjogi és magánjogi fogalmak nem voltak még kellőképen tisztázva és így nem különböztették meg szigorúan azt sem, valljon melyik cselekmény sérti a köz- és melyik a magánjogi érdekeket?³⁾ Ezen általános jelleg a városok jogaiban is föltűnik: Pozsony város jogában is mutatkozik. Mutatkozik ez úgy a vád és

wegn und slahens wegn, die er und peter der chorh'n von Psburg huld mittenander gehabt habn. do cham vorgeunte Peter zu dem Rechten nit, also derlangt der Emrich und ward ledig mit Rechten. acta sunt h. feria IIII-a In diem sete margarethe anno etc. (14) XVI°.

¹⁾ 1405: II. 5. 4. §.

²⁾ P. v. lt. L. 60. No 179. Pozsonyváros egyezsége ákosházi Tárkány Ambrus főispánnal 1506. (Span der Spansaft Pressburg.)

³⁾ *Hujnik*: Magyar alkotmány és jogtörténet az Árpádok alatt. 358.

a birói üldözés kérdése körül, mint a följelentett és eljárás tárgyává tett büntetendő cselekmények megtorlása tekintetében.

A legtöbb büntetendő cselekmény csak akkor lesz eljárás tárgyává, ha a sértett magánfél eljárást kér. Minthogy pedig a cselekmény általános üldözhetésének kérdése a magánfélre van bízva, egyszersmind el van ismerve azon elv is, hogy sértett fél kiegyezkedhetik.

Ha súlyos beszámítás alá eső, vagy főbenjáró büntetről volt szó, akkor joga volt a sértett félnek, de rokonainak is, kik a családbeli összeköttetésnél fogva szintén érdekelteknek tekintettek (magánharcz, a sértett fél családbelieinek bosszúja) a tettest elfogni és személyesen a bíróság elé állítani. Ha ez meg nem történt, a bíróság rendelte el a letartóztatást.¹⁾ A letartóztatott fogságban (fanknuss) tartatott, de ügye a legközelebbi törvénytapon tárgyalás alá került.²⁾ Főbenjáró ügyekben hivatalból is megindított az eljárás. Az utóbbi intézkedésekben láthatjuk, hogy már az eljárásnak közjogi jellege vergődik felszínre.

Az eljárás inquisitorius és vádlott vallomástételére volt irányítva. A vallomástétel elérése céljából ismeretes és alkalmazásban volt a kínzás (marter). Ezt azonban csak akkor vették alkalmazásba, ha vádlottat e nélkül vallomásra nem bírhatták.³⁾ Tudjuk, hogy a lopással vádlottakat kerékebe kötötték⁴⁾ és meztelen testüket gyertyalánggal égették.⁵⁾ Ezen módon igyekeztek tőlük vallomást kicsikarni.

A fent jelzett kiegyezési elvnel fogva a följelentő sértett fél vagy a helyette eljáró rokon vádlottal pénzben kiegyezhetett. Ezt rendszeren *közbenjárók* közvetítették. Ezek azonban akkor is szerepelhettek, ha az eljárás hivatalból indított meg. A közbenjárók a sértett felet vádlottal kibékíteni igyekeztek. Főbenjáró ügyekben pedig a bíróság előtt vádlottért kegyelmet kértek. Ennek következtében igen gyakran megesett, hogy vádlott bűnbocsánatot kapott, reá

¹⁾ Prot. act. „... und haben zu gephenknüss gebrocht... és „Sich hat gefüget dass wir wegrefen Poswicht...“

²⁾ P. v. j. k. 2.

³⁾ „Achtbuch“: Vermerkt die bekenniss die der Janko geton hat zu Kerlbürg, der den Ambrosi erschlug, in des Meindleins haws. und hat bekant auf die hernach geschriben Gesellschaft „An alle Marter“, anno dmni etc. (14) XXXVII. Azonkívül P. v. j. k. 61.

⁴⁾ P. v. lt. 1434. évi sz. k. pag. 82. Am Eritag noch Reminiscere, von dem mortt sayler vmb ein sayl zu der scheiben domit mon dy dyeb Reicht X. d. facit IIII. t. x. d.

⁵⁾ U. o. It. am phinstag dornach hab wir geben dem Nachrichter vml. 1. lb. Kerezu zu den djebn zu d'mart. 11 t facit V l. d.

nem a jog szerint alkalmazandott büntetés szabott ki, hanem sokkal enyhébb.¹⁾

Szerepelnek ezen kívül a bűnvádi eljárás során még a kezesek is. Ezek vagy vádlottnak szabadlábra helyezése, vagy főbenjáró ügyekben szabadlábon hagyásakor állottak jót arra nézve, hogy vádlott törvény elé áll,²⁾ vagy pedig, hogy a bíróság által kiszabott és a büntetést helyettesített ígéreti cselekmény vádlott által valóban be fog váltatni. A kezesek, nem teljesítés esetén, saját maguk voltak kötelesek az ítéletileg kötelezővé vált ígéretet teljesíteni.³⁾

Tekintve, hogy a középkori bűneljárás leginkább magán indítványon alapult, gondoskodni kellett arról, hogy azon esetben, ha olyas valakin történik jogtalanság, kinek nem volt senkije, ki őt megboszulja, ezen cselekmény megtorlatlanul ne maradjon. A városi jog, ha valakin emberölés követtetett el és annak nincsen senkije, ki érette megtorlást kívánjon, köteleességévé teszi a városi bírónak, hogy tekintve az ártatlan vért, keljen föl bírói székéből. bírói pálczáját más tanácsbelinek adja át és maga emeljen vádat a bűnös ellen.⁴⁾ Itt látjuk leginkább igazolva azon tényt, hogy *a városokban kezdődött meg a középkorban először a büntetteknek hivatalból való üldözése.*⁵⁾

Ugy az eljárás megkezdését, t. i. a gyanúsított letartóztatását, mint esetlegesen az ítélet végrehajtását megakadályozhatta a középkorban divatos menedékjog. Ha a bűnös valamely egyházi személy lakásába, valamely templomba vagy temetőbe menekült, úgy őt letartóztatni és az ítéletet rajta végrehajtani nem volt szabad. A mint már fent az illeté-

¹⁾ Prot. act. Anno domini m^o cccc^o XIII. Ez est für uns chömen in unsern Rat Steffel Rudel und helena seyn swester. und habn zu gephen künff gebrocht Nickler von Sunberk, dor vmb das er dez egnanten Steffels und helenen mutter vom lebn zu dem todt gebracht hat mit eynem messer, do wolden sew daz recht von ym genomen habn, do chamen fröme Erben lewte als der purg'mayster zu prespurg und ander auf dem Rat, und auch von sond Jörigen und haten den egnan steffel, helenen seyn swester das sew den egnan Nickler den armen sunder auf nemen und teten sey durch gottswillen und durch erber lewte pett willon also beschaidenlich: das der v'bennte Nickel von Sunberk eyne Romphart tun schol van sand miklos tag vber eyn Jahr. do vör est purg(e) (ge)worden heusel leffler von sent Jorigen, Christian Thutzentaler, hensel Rabenstaynen u. Mert. hünel und lorentz Tümler — al gesessen zu send Jörgen. dat. posonyí feria sexta proxima ante fest. Sti Thome aptli.

²⁾ P. v. j. k. 7. 9. 10.

³⁾ Lsd. fent 1. jegyzet.

⁴⁾ P. v. j. k. 40.

⁵⁾ V. ö. *Maurer*: Städteverfassung in Deutschland 47. l.

kesség kérdésénél megemlítettük, Nagy Lajos 1359-ben, Zsigmond 1405-ben szüntette meg a menedékjogot. De van még 1418-ból is egy rendelete Zsigmond királynak, melyből láthatjuk, hogy az előbbi tilalmak daczára a menedékjog tényleg még gyakorlatban volt.

Két tolvaj ugyanis, a kir. sóhivatalból 60 frtot, más helyről pedig négy emberre való fegyvert tulajdonított el. A fegyverek Kapler főispán és Pozsony város hatósági közegei által Pál, sz. Márton egyházbeli kanonok házában találtattak meg. A tolvajok a plebánia-templomba menekültek.

Egy másik gonosztevő pedig, ki Miklós kanonoknak, a sz. Lőrinczhez czimezett plebánia templom plebánosának volt a szolgálja, az említett urának házában Márton prédikátort vérig verte. A városi hatóság a tettest Márton prédikátor fölszólítására letartóztatta. A pozsonyi prépost és káptalan azonban az ügybe beleavatkozott és gátolta a pozsonyi bíróságnak eljárását. Zsigmond király ennek következtében meghagyta, hogy az ügy addig maradjon függőben míg Konstanczból haza jön; majd azután eldönti, vajjon ki mondjon a gonosztevők fölött ítéletet.¹⁾

A perdöntő párbaj az istenítéletek közül legtovább tartotta fenn magát. Alapja azon belső hit és meggyőződés, hogy Isten azon ügyfélnek fegyvereit, kinek igaza van, igazságának bizonyítékeként fogja kijelölni és ezen fegyverekkel a bizonyító fél legyőzendő az igaztalan ellenfelet.

A párbajvívások, mint perdöntő bizonyítékok, hazánkban a XIV. és XV. században virágoztak még. Eredetük messze visszanyúlik az Árpád-korszakba.

A városok bíróságai, különösen Zsigmond királynak rendszeresítő törvényhozása után (1465), kétségtávol hozhatlak párbajvívásra ítéletet.²⁾ Számos város azonban a perbizonyíték ezen neme alól kiváltság útján föl volt mentve.³⁾ Milyen állást foglalt el Pozsony város ezen perbizonyítékot illetőleg, határozottan nem tudjuk. Fölmentvénye a párbajvívás alól nem volt. Arról sem maradt ránk emlék, hogy a szóban forgó tárgyban valaha határozott volna. Nézetünk szerint a párbajvívás mint perdöntő bizonyíték pozsonyi jog szerint alkalmazásba nem jöhetett, mert a párbajvívás magában véve büntetendő cselekménynek tekintetett.⁴⁾ Mátyás

¹⁾ *Fejér*: C. d. X. 6. 189.

²⁾ *Pesthy Frigyes*: A perdöntő bajvívások története Magyarországon. 98. l.

³⁾ U. o. 117. s. k. 1

⁴⁾ Lásd 356. old. 4. jegyzet. (Szt. györgyi gt. esete.)

királynak 1486. évi XVIII. t.-cikke a párviadalt már csak egyéb bizonyítékok hiányában mondja ki alkalmazhatónak.

A középkori büntető eljárásban szokásos *tisztító eskü* a pozsony városi jogban is divott. Ambár a városi jogkönyv, nem úgy mint a budai,¹⁾ határozott szabályt erre nem is tartalmaz, mindazáltal ezen tárgyban a *judicatura* eléggé megbízható fölvilágosítást ad.

Jakus Pozsony város bírāja azzal volt vádolva, hogy *Zaaz* András fiát: *Pétert* hozzá tartozói által megverette és megsebesíttette.

Vádlott bírónak eskü által kellett magát tisztáznia az alól, hogy a vádbeli cselekményt nem követte el. Le is tette az esküt *Jakus* bíró a pozsonyi káptalan előtt 1467-ben, mely cselekményről a káptalan *Bobek* országbírónak a mondott évben jelentést tett.²⁾ Ezen ügy azonban nem tárgyalatott a pozsonyi bíróság előtt. De a pozsony városi *judicaturából* is kimutathatjuk azt, hogy a tisztító eskü a városi bíróság előtt alkalmazásban volt és kimutathatjuk az ahhoz fűzött *sanctiót* is.

A szóban forgó eskü, igaz, nem teljesen ment azon kétségtől, vajjon tisztán büntető eljárásinak veendő-e vagy pedig inkább fölfedező hitnek? Az eskü ugyanis hagyatéki eljárás és bírói osztály folyamán ítéltetett meg. Nézetünk szerint azonban a szóban forgó eskü mégis inkább a mostan tárgyalt kérdés keretébe vág. Ezen nézethez azért hajlunk, mert egy *hagyaték elsikkasztásával* vádolt és ezen vád miatt fogságban lévő egyénnek ítéltetik oda az eskü. *Sanctióként* pedig súlyos büntetés van kimondva azon esetre, ha a letett eskünek daczára vádlottnál valami a hagyatékból megta-
láltatnék.³⁾

¹⁾ Bud. jk. 262, 264, 265, 268, 270.

²⁾ P. v. lt. Lad. 38. fasc. 3 No. 10.

³⁾ Prot. act. Zum Andern nachdem wolff. hofer, peck vmb ettlich verdachtlichkeit gefengliche angenommen ist word. das er ettliche gelasne gweter ver varunden hab verschwigen, und doch darnach gesagt und geraicht hat: Schribe wir dietzmal zw seinen ainfalt und vner frundigkait und soll Im solhes seinem Ern nach nit schaden oder nachtayl bringen; ob aber ynndert ainer Erfahren wirdt der Im solches verwies oder auff hebt, der soll in der Herrn Schwern Straff sein, das aber solche verdachtlichkeit wird aufgehebt sprechen wir das wolfganng hofer peck soll ain ayd thun bey got und allen seinen heiligen, seiner hogsten gewissen trewen und errn nach. das er kainerlay gueter, Gold, Sylber oder Gelts werd so herkumpt von Thoman Zeller pecken, Anna seiner Hausfrau in seiner Brueder. freundt oder mittverwantten oder yrmants andern seinethalben Innen hab; Sey In Schulden, pñanden oder Schuldbriefen allein was er gehabt und gewist hat, dargereicht ob er aber auff solchen seinen ge-

A tisztító eskünél szereplő, eskütársak a középkori perben általán szokásban voltak. Ámbár ezeknek szereplését a pozsonyi jogban adatokkal kimutatni nem bírjuk, mégis nagyon valószínű, hogy azok itt is szerepeltek. A tisztító eskü és eskütársak akkor jöttek alkalmazásba, mikor a vádlott tetten nem éretvén, saját magának kellett a gyanút önmagáról elhárítania.

A *forró víz és tűz próba* a pozsonyi városi jogban alig fordult elő; Kálmán király alatt hozatott meg azon törvény, hogy a pozsonyi, mint nagyobb prépostsági egyházban, az izzó vas és forró vízpróba megtartassék.¹⁾ Már ezen törvény is jelzi az isteni ítéletek kimúltát.

A forró víz és tűzpróba már nem volt alkalmazásban a XIV. és XV. században. Ha nem is tudnók ezt máshonnan, már csak azon általános tapasztalat is rávezetne arra, hogy a kínzás, mint vallató eszköz, *mellett* az Isten ítéletek sehol sem alkalmaztattak.²⁾ Pedig a mondott századokban a városi jog a kínvallatást nagyon is ismerte. Már a kínvallatás mint perrendtartási alak mutatja azt, hogy a vizsgálat főszülya vádlottnak önbeismerésére volt fektetve. Milyen értéke volt ennek és milyen mérvben közelítette meg ezen önvallomás az anyagi igazságot, igen könnyen elképzelhető.

Ámbár a középkori büntető jog leginkább a büntetendő tetteknek tárgyi eredményéből indult ki, azért a tárgyi tényálladéknak alaki helyreállításával még sem igen törődtek. Az anyagi büntető jogban fölhozott példákból olvashatjuk ki, hogy megelégedtek például oly vallomással, hogy egyik-másik vádlott Brünben, Breslauban, Svájcban megölt »egy« embert, a nélkül, hogy valakinek is eszébe jutott volna megállapítani azt, vajjon létezett-e valaha azon egyén körül a tettes azt állította, hogy ő azt megölte.

Az ítéletet a vizsgálat befejezése után hozták meg. Csak a halálos ítéletet kellett háromszor kimondani, hogy azt végre lehessen hajtani.³⁾ Ha az első ízben meghozták a halálra szóló

tanen Ayd oberweyst wurd von weib oder mann Inn was verhallten het, oder genants anders von seinetwegen solle er verfallen sein gemainer Stadt den leyb und den Kindern all sein guet . . . 1507.

¹⁾ Kálmán király I. k. 22. czim. Szerző a pozsonyi káptalan levéltárában erre esetet nem talált.

²⁾ V. ö. *Maurer*: m. f. 4. 7. l.

³⁾ Pozsonyi »Achtbuch«. Item Jorig von Rozzenthall, der hat seinen aygen Herren mit ayner hacken der Mörtt und zu tod erschlagen: den Stefan Tanner In seynem aygn haws. und daz tritt Recht ist der langt wordn auf den selben Jorigen: am mittichen nach lucie vgis anno dñi. millesimo CCCCXXXVI^{to}.

ítéletet, azt kihirdették. A második tanácskozás zárt ajtóknál történt. Ha az ítélet ismét halálra szólott, meghagyatott a hóhérnak, hogy vádlottat utolsó útjára készítse elő. Ha az újabb tanácskozás után megint halálra szóló ítéletet hoztak, akkor vádlott a tanács elé vezettetett, az ítélet a terembe bocsájtott közönség előtt kihirdettetett, vádlott pedig átadatott a hóhérnak s azután két tanácsbeli által a vesztőhelyre kikísértetvén, a halálos ítélet rajta végrehajtatott.¹⁾ A hóhér rendes heti fizetés mellett volt a város szolgálatába fölfogadva. Fizetése a későbbi középkorban hetenkint hat, a XVI-dik században öt schilling volt.²⁾ Kapott azonkívül a testcsonkító és halálos ítéletek végrehajtása után is még külön díjjakat. Halálos büntetés végrehajtása után minden fejért egy font dénár járt neki.³⁾

A hóhérnak ügykörébe tartozott a kínvallatás is, melynek végrehajtásáért külön díjaztatott.⁴⁾

A hóhér felügyelete alatt voltak, a mint azt már fentebb láttuk, a letartóztatott egyének is, kik vagy a városi börtönben (Fanknusz), vagy a városi fogházban (Schergenstubb) tartattak.

Bűnügyekben *főllebezés* a királyhoz történt. Későbbi időben. tekintet nélkül a személynöki és a tárnoki városok közötti különbségre, a városi bíróságtól a főllebezések a királyi személynöki törvényszékhez voltak benyújtandók.⁵⁾ Ezen királyi személynöki törvényszék alatt mindenestre a *specialis*, de nem a *personalis praesentia regia* értendő, mely előbbi Nagy Lajos király idejében a királyi főkanczellár bírói közreműködéséből keletkezett a királyi kuriában.⁶⁾

A királyi kegyelem útja a városi polgároknak mindig nyitva állott. Gyugenher Jakab pozsonyi polgár esete igazolja ezt, kinek az volt a szerencsétlensége, hogy egy egyházférfiút, *Istránt* véletlenül megölt. Zsigmond király 1397-ben megkegyelmezett neki.⁷⁾

¹⁾ V. ö. Löfsei »Maleficbuch« 1559. évi »pro memoria« Dr. Demkó Lajos »A felső Magyarországi városok életéről a XV--XVII. században.

²⁾ P. v. lt. 1486, 1526/27. évi sz. k. Sold dem Zuchtinger.

³⁾ P. v. lt. 1484. 1486, 1526/27. évi sz. k.

⁴⁾ P. v. lt. 1526/27. évi sz. k. Nach Jacobi Zuchtiger Arbeit verlout. it: Die wochen Cruc. i. geben dem Zuchtinger dass er des ven Meseritzsch zwey Knecht zwir mit strenger frag anzogen. fac. VI β. d.

⁵⁾ Korbuly közjog: 397. l.

⁶⁾ Hajnik J.: A királyi bírósági személyes jelenléte stb. 7 -11. l.

⁷⁾ P. v. lt. Lad. 34. No 29.

3. A pozsonyvárosi bíróság mint felebbezési forum. Választott bíróság.

Mielőtt a városi bíróság előtt divott eljárásnak tárgyalását befejeznők, még a következőkről kell megemlékeznünk.

Már fentebb utaltunk arra, hogy némely város más városnak jogát átvette és hogy azután az átvett jog szerint élt.

Pozsony városról tudjuk, hogy annak joga átruházottatott Lamacsra, Csallóköz-Somorjára és hogy különös összefüggésben volt Csesztével és Modorral is.

Lamacs és Wödritz községek, a mint láttuk, I. Lajos király által 1368-ban ruháztattak föl Pozsony város kiváltságaival, midőn ezen községek János, Jakab polgár fiának és Jakab, Miklós pozsonyi bíró fiának tulajdonát képezték.¹⁾

Csallóköz-Somorja 1405-ben ajándékozott meg Zsigmond királytól Pozsony város előjogaival²⁾ (filiatio). A város ezen előjogokat mint királyi város 1465-ig élvezte.³⁾ Ámbár Somorja város ugyancsak 1405-ben nyerte volt el azon előjogot, hogy az oda való polgárok peres ügyei önválasztott bírák előtt döntethessenek el, azért mégis számos esetben találjuk Pozsony város iudicaturájában a somorjai polgárok peres ügyeit Pozsony város bírósága előtt.⁴⁾ Ennek oka csakis az lehetett, hogy Somorja város polgárai felebbezési forumul a pozsonyi városi bíróságot választották.

Ilyen esetet, hogy más helybeli polgárok alávetették magukat Pozsony város bíróságának, mást is tudunk. Így volt ez a középkorban Csesztével is (Schatzmansdorf).⁵⁾

¹⁾ P. v. lt. Lad. 16. No. 10.

²⁾ Somorja város levéltárában Zsigmond királynak 1405. évi okmánya már csak foszlányokban van meg. Szövege csak a Lipótféle átiratból olvasható. Egy későbbi kéz a régi okmány borítékára a következőket jegyezte fel: Privilegium Sigismundi imperatoris per extensum in confirmationalibus Leopoldini extans, quo mediante Privilegiis, Libertates, Beneficia et Immunitates quibus civitas Posoniensis gaudet, oppido Samarie cum consensu S. S. et O. O. Regni in Citten sublimato impertitus est sed ad eo astitum, ut jam nec nomen Samaria amplius inveniri possit.

³⁾ Korabinsky: Geograf. histor. Lexicon von Ungarn 721. l.

⁴⁾ Prot. act. Judex Andreas Treletsch 1416. és 1417.

⁵⁾ Prot. act. Es ist für uns kommen in unseren Rat ayu urtail von czwain tailen. ains tails Kunezman Richter von Schatmans-

A városi jog ilyen esetekben azt írta elő, hogy felperes azon város tanácsnokai közül választ kettőt, a mely város bírósága előtt az ügy lefolyt. Ezután alperes is választ kettőt ugyanezek közül. A megválasztott négy bíró azután ötödik egyént elnöknek jelöl ki.

Ezen megválasztottak először felperest, azután alperest hallgatják meg. Ha az első bíróságnál hozott ítélet helyes volt, ez maradt meg érvényben. Különben Pozsony város bírósága hozza meg az ítéletet.¹⁾

Ezen ítélet még meg volt felelbezzhető a tárnoki székhöz.²⁾ Pozsony város bírósága tehát felelbezzési forumúl szabadon volt választható; van azonban adat arra is, hogy a városi bíróság szükségyszerű forumként szerepelt. Modor város 1374-ben nyerte el Nagy Lajos királytól az önálló bíróválasztási jogot.

Ezen városi bíróság előtt voltak elintézendők a városi polgároknak minden néven nevezendő peres ügyei, a pozsonyi comes parochialis teljes kizárásával. Kisebbszerű adóssági ügyekben hozott ítélete a Modor-városi bíróságnak a nagyszombati városi bírósághoz volt felelbezzhető. Örökösödési és ingatlanok iránti perekben azonban a másod és végső felelbezzési forum Pozsony város bírósága volt.³⁾

dorff mit seinem freunden anstat Thoman werren von Schatmansdorff, und des andern Tails Nicolaus Statschreiber von Tirna anstat der Steffen Stelcerinn von Tirna . . .

¹⁾ P. v. j. k. 73.

²⁾ P. v. j. k. tárn. j. cz. 21. *Kassay* tj. cz. 6.

³⁾ Modor sz. k. város levéltára a Miksa király-féle átiratban: (Fej. c. d. IX. 3. 250) . . . Quod idem cives et hospites de Modor, Villicum, quem communi electione inter ipsos habita, voluerint, liberam eligendi habeant facultatem qui omnes causas inter eos emergentes una cum officiali ipsorum ibidem iudicabunt. Si qui vero de eorum indicio in facto rerum debitorum et aliarum minutarum causarum per ipsos lati non contentarentur, tunc iudicium civitatis nostrae Tyrnaviensis requirantur. Si autem in facto possessionum vel aliarum hereditatum bonorum videlicet vinearum, de ipsorum indicatu non contentaretur tunc ad iudicium civium nostrorum Possoniensium recurratur et causa devolvatur quorum Iudicio et decreto finali ambae partes tenebuntur contentari. Omnium autem Iudiciorum seu Byrsagiorum due partes officiali ipsorum, Tertia vero pars eorundem Villico pro tunc constituto debeat pronenire. Item commisimus ut nullus omnino hominum ad praesentiam comitis parochialis eosdem citare valeat vel appellare, sed si qui cuiquam actionis contra eosdem habuerunt in praesentia ipsorum officialis et villici legitime exequantur.

Végül említés nélkül nem hagyhatjuk, hogy a városi eljárás a választott bíróságnak egyik nemét szintén ismerte. Megtörtént ugyanis, hogy némely perlekedő felek ügyüket nem a tulajdonképeni városi bíróságra, hanem olyan testületre bízák, mely a törvény-tudó városi tanácsosokból állított össze. Ilyenkor a peres felek előre megállapodtak abban, hogy a kijelölteknek ítéletében megnyugosznak. Ezen bíróság azután a városi jog alapján hozta határozatát.¹⁾

¹⁾ Act. prot.

Es ist fur uns komen in Rat der erber, feste Otto Falkenberg und hat mit fullem gewalt den er hat van dem edlen Tugentsamen frawen Annen Falkenbergische seyner mutter, von gts Bursewiz und von Kathrey Lissen seyner mit swest(er), alle drey gesessen in der gegnhayt unb Berlin, in der Margk ze Brandenburgk, wissenleich mit aynem gewaltprieff und der ebenanten Stadt zum Berlin anhangundn Insigel, zu gesprochen den erbn feuersichtigstens hanns dem Oder vnsern purg. frawn Agnesn seiner hausfrawn, van wegn hanns des Sigarts von löwen und seyner Kind, ettwan purg ze Pressburg selign, der gewest ist der eben. dreyer frauen Recht prud. des obgenantn Ottm Öhemond der varbenant, Agnes der Oderin Rechter Kanwirt vmb eczleyt guet. das ist ayn halben weyngarten, gelegen auff der Stadt gespiet und hayst der Hekinger, aynthalbn zenecht des ebenant(en) haus. oder weyngarten auch der Heckinger genant, Andthalb zenechst des Michel weys weyngarth und auch ayn halb Mayerhoff, gelegen fuer der Stadt auf Schöndorffer gas(se) Aynthalben zenechet hensel haffner, Andthalb zenechst pet des Zimmerman. Van wegen das obenante Sigart van löwen dye selbigen Erib mit der obgenanten Agnes ettwan seyner Kanwirtin derkauft hat und eczleich gelt, und hernach die der eben(ante) Sigart zu der frawn pracht hat und Im nach seinem tod gelassen hat, darumb ayn genug thuen mit den Rechten begert zu thuen. Also nach fuerlegung clag andwd und manigerlay eynred In dye sochn habn payde tayl begert dye sach lieber nit fruntschaft -- den mit hertigkeit des Rechten zeuellendn, und habn dye sache unpetwungne und mit gueten willn vier erbn Ratmanens ze henden, was dy daraus nach ausweysung der Stadt Recht zu Pressburg erfunden und machtn wolln, payte tayl umberufleich peypleybn und nicht wieder sprechn. Habn dye eben vier sprachlewte dye sache trewleich fuer sich genomen, von payd tayl fleyssiger peet will(en) und nach ausweisung der Stadt Recht erfundn gewegn gemacht und gesprochen und darnach in unsern Rat also bekent: das dye eben(ante) frawe Agnes Oderin dye obgenant(e) erib, den halben weyngarten und den halben mayerhoff, pewleich ungeeigert und unnükümmert Inne habn und genissen soll, dye weyl sey lebt, und nach iren tod, sol Ott und seyn(e) erbn dye eben II erbe(n) iczleichs halbs ab(er) obn pogriffn stet Innene an alles Rechten und alln Krieg und darnach erblich und gleich pesiczen, vseczu und kauffn, und damet thuen und lassen als mit seynen rechten aygn erib. und sab auch er nach seyn(en) erbn Kay(n) zusproch hinfuer nicht habn zu den eben(anten) hanns od' fraw agnes seyn(er) fraw nach zu irn erbn vmb Kayn ander gut und erblich noch farund als in dem zusproch gemelt ist, wie das genant ist -- nichts ausgenommen, In kaynerlay weytz, weder vmb full nach umb wenig. Und das payde tayl den

Látni való tehát mindezekből, hogy Pozsony város bíróságának eljárási szabályai az akkori viszonyokhoz képest eléggé részletesek és határozottak voltak. De tapasztalhattuk azt is, hogy a város, mint a jogfejlődésnek nevezetes központja, jogával a környékbeli városokra is nem csekély befolyást gyakorolt.

ausproch gelobt und nicht widersprochen hab(en) mit Rechten vrkünd und waren gedecht uns der Sache durch payder tayl fleysiger pet wil(len) den ausproch in uns(er) Stadpuch lassen schreiben. Acta sunt haec feria . . . post. festum beate lucie vg. anno (14) XXI.

FÜGGELÉK.

I.

Zsidó jogkönyv. (1371.)

Von dem Judenpuech.

(1.) Auch ist mer derfunden als oben geschriben stet, dass dy Juden sullen haben ein puech und dasselb soll ein Kristen ein geschworn man Inne haben, vnd dasselb puech soll man nicht auftun, iss sei dan dopei ein gesvorn Kristen und ein gesvorn Juden, die Kristen vnd Juden darzu erwellent. vnd dieselbe zwen gesworn, ein Kristen vnd ein Jud sullen dass puech versiegeln mit ihren Insigeln; vnd vass in das puech geschriben virt, zwischen Juden vnd Kristen. dass ist stet vnd das mag nymant wider reden weder Juden noch Kristen. auch sullen in dass puech die Juden lassen schreiben von einem pfunde zwen pfenning zegesuech¹⁾ vnd nicht mer, aber mynner mag man einen vol darin zegesuech schreiben nach Juden vnd Kristen willen, vnd vass vnder einem pfunt ist von Sechzich pfenning zegesuech, oder von drin schillingen pfenninge einen zegesuech ein vochen.

Von pfentung der Juden.

(2.) Seezt ein Kristen einem Juden ein pfant für als vil gelcz, gicht der Kristen mynner vnd der Jude mer. so soll der Jud dass besteten. auf dem pfande, mit seinem Ayde, Is ess vber zehen pfunt pfenninge so muss der Jude swern auf dem Redal²⁾ Ist es aber hinter zehen pfunten, so soll der Jude swern einen Ayd auf dem Rynge³⁾ als ess vor gewenleich ist gewesen.

1⁾ Kamat. V. ö. Stadtrecht v. Wiener-Neust. Würthnél CXI.

2⁾ Thóra.

3⁾ A zsinagóga kapuján lévő fogantyúsgyűrű.

Von dem Rechte der Juden.

(3.) Wen ein Kristen einem Juden zuspricht vor dem Juden gericht, so fragt man Kristen vnd Juden vmb das recht, vnd kument dan die Kristen vnd Juden vbercin vnnnd do muss es pey beleyben; würden aber die Kristen vnd die Juden die pey dem Juden recht sie zenth vmb das Recht krieghaftig, also dass sie dass recht nicht möchten derfinden: So sullen Si dass recht dingen in den Stat ze Prespurck vnd nicht fürbass, vnd vass dann der Rath ze einem rechten erfint, da sol ess pey beleyben vnnnd dass sol nymand wider reden.

»Leicht ein Jude auf ein pfant dass verstollen sey, so soll der Jude ein Ayd dar vmb swern, dass er dass nicht gewisst hat, dass das pfant gesezt sey.

»Ob ein Jude ein pfant verlust von eins für Fürsten gewalt wegen, oder von Offenbares rawber wegen, oder von offenbaren dawphait wegen, oder von zewunst wegen, dass er beweisen mag, dass sol der Jude nicht enkelten; verwarlost er es aber, wie er dass anders verlust dan oben geschriben stet: so sol es der Jude dem Kristen mit Zwiffel gelten, dan das phant gesezt ist.

Von des Juden Fleischwegen.

(4.) No. Anno dni M. CCC. LXXVI. proxima quarto feria post Dnicam Letare in quadragesima.

Dass dass erfunden vnd gemacht ist nach Herrn Jakobs vnsers Herrn des Königs Lantricht vnd auch Tarnykmeist' N. den vnser Herre der König an sein statt durch der Stat nöt vnd auch durch ande sachen willen gesant hat gen Pressburg vnd der auch ze der Zeit aller Juden Richter wass in dem ganzen Lande ze Vngern, vnd auch mit willen vnd gunst armer und reicher Kristen vnd Juden vnd der Stat gerechtigkeit willen, also was die Juden fleysch bedürfen, dasselb Vieh sullen sie lebentig kaufen, dass sullen sie selbe slachen oder lassen slachen, wenn si wulln, also was sie bedürfen vnd selbe nützen wellent, dass sollen sie nützen nach iren willen, aber das ander fleysch dass sie nicht essend vnd nuczent, das sullen sie selb verkauffen in iren Haewsern oder vor iren Haewsern vnd sullen dass keinem fleischhacker verkauffen.

3. V. ö. Sachsenspiegel III. 7. §. 4. (Sachse). Az Árpádkori zsidótörvényekre nézve lásd: *Helldár Ágost. A magyar zsidótörvények az Árpádorkorszakban.* Pozsony, Stampfl, 1879.

II.

Pozsony város jogkönyve.

XV. századbeli följegyzés.

(Fragmentum.)

*Vermerckht des Stat pres-
purigkh freyung ||*

(első lap)

.
.

(második lap üres)

M. CC. LXXXXXI. Jan.

Anno dm. millesimo ducente-
simo nonagesimo primo. Ku-
nig Andre hat am ersten
gefreit vnd Rex Andreas
gehandtftest mit den her-
nochgeschriben Artickln.

Der erst ist, das sie vnder
in ain obman oder Richter
erweln mugen, aus der ge-
main, welchen sie wellen, von
Sand Jorigentag biss vber
am Jar, der alle Ire vnd
auch frombden lewt sache
die sich erheben vnd ergeen
mag, zwischen in, oder auf
der stat gepiet Richten, mit
zwelliff gesworenn mitbur-
gern, mag zu gleicher weiss
als andre wirdt lewte in den
Steten ¹⁾ auch haben wir ge-

¹⁾ Qui quidem *centum electi consules* in festo B. Georgii M. per
aduotationem famuli Civitatis de mane, post primam missam ad do-

(Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

ordent vnd verlehen, das sie von Iren alten weingärten vnd die sie widder von newen dingen pawen oder aufbringen, kunfftiglichen wellen kain dinst, noch schuldt, weder Emer, noch Zueber phlichtig sein sullen zu kainen zeiten. Auch haben wir in verlichen, das sie von wegen des walds oder geholtzes, zu welherlay gepew sie des bedorffen, dem Jeger grauen¹⁾ welher zu zeitn gesetzt wirdt, kainen dinst, noch schult geben sullen.

Wir haben in darzu verlihen, das urfar, als in die schuet zeucht, vnderhalb der Stat Prespurg das do ist aller obrest desselben schuet waser do das erd reich ||

auf paiden tailn desselben pach zu der selben vns(er) Stat prespurg gehort, das sie dasselb vrfar sullen vnd mugen ewiglichen besitzen, mit

mum Civitatis, sine consistorii connevant. ac pro noui Iudicis maioris, et etiam minoris, qui iudex pecuniarum dicitur, duodecimque Juratorum Civium electione, qui causas singulorum iuridice discutere modo aptiori possint, inuicem tractaturi. *Kovachich*: Jus tavernicale. 89. l. A fent közölt szöveg III. András 1291. évi nagy kiváltság levelének fordítása; meglehet, hogy már a XIV. századból származik. Utalva itt a polgároknak általános szavazási jogára és arra, a mit evel egybefüggőleg a czéhekre vonatkozólag nemleges értelemben, hogy t. i. a polgári jog elnyerésére a czéhbe való felvétél szükséges nem vala, előadtunk kiemeljük, hogy a munka systematikus részének tünetése után, de nem a jelen munka idejébe vágólag. *Andrássy Aurél* városi tanácsnok urtól nyertünk érdekes közlést. Ezelőtt körülbelül 7 évvel olvasta ő, egy sajnós jelenleg már meg nem lévő választási jegyzőkönyvben, mely a XV. század végétől kezdődött és a XVIII. század végéig volt vezetve, hogy ezen századok egyikében, valószínűleg a XVI-ban kezdőleg a választás a »czéhtestvérek és czéhnővérek« által történt. Immár tehát a czéheknek befolyása a későbbi századokban a tisztviselő-választásoknál nyomatékosan érvényesült.

¹⁾ Forestis venatio.

(Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

allen seinen nutzen : also das
sie Schif vnd Schiflewte auf
dem selben pache noch Irem
frumb vnd nutze welhe in
darzu geualln, zu behueten
vnd zu halden mugen mit
freyn vollen gantzen gewalt.

(Domin)us

Andreas

Rex hun-

garie |91|

Wir setzen daruber, das
die selbn vns(ere) Statlewte
mit Irer kauffmanschaft oder
wegen, wo vnd wellend sie do
in vnserm kunigreiche faren
vnd kaufslahen wellen, Sullen
wedder von derselben Irer
kauffmanschaft, noch Rossen
noch von Ir selbs person hin
vnd wider varund, kainerlai
mawt, kainen schuld noch
beschatzung, Es sey an dem
vrfar zu Prespurg, gen haim-
burg werds, vnd dem vrfar
der schuet vnd im Zelews.
noch an der marich oder
anderswo in der Spanschaft
Prespurg, oder aber andern
mawt steten vber all in bur-
gern do man phlegt mawt
ze nemen vnd zu uodern —
kein mawt nicht schuldig noch
phlichtig sein zu geben.

Item wir wellen das von
den lewten die sich ziehen
von andern Steten oder dorf-
fern in die selbige vns(ere)
Stat prespurig, darumb das
sie daselbs wohnhafftig beleib-
en wellen, kain mawt an
Iren zu komen von denselben
lewten sol gewodert noch ge-
nomen werden.

(Pozs. vár. jogkönyvé.) (XV. század.)

Item ob yemants von der
Stat oder vorsteten der Stat

.
.
.
.
.
.

XVI. századbeli följegyzés.

*Hie sindt vermerckt der
Statt recht zw prespurgh,
als sie gestift vnd geordent
sein worden vnd von alder
herkome(n) sein, die hernach
geschriln siendt.*

1. Item. Am Erstn. alle
gesessn Leutt die hie zw
prespurgh gesessn sein, sulln
ainer den andern für recht
pietn; vnd das erst verpott
sol geschehn am suntag bey
scheynender sun. Und man
sol das fürpott dem gesessn
man vnder seine augn sagn.
Und das ander fürpott sol
geschehn pey, oder zw wissn
thun, am Eritag zw nacht.
Sagt er das erst fürpott vnd
das Letzt nitt, so hott das
erst kan krafft. Und thu aner
das letzt vnd das erst nit,
so hotts aber kain krafft.

2. It. Alle fürpott vnd
alle gefengung sein auff das
nachst recht. Und alle für-

*Vermerckht der Stat Pres-
purgh Stat Recht von alter
herkomen.*

Item. alle gesessen lewte
hie zu Prespurgh soll ain dem
andn für Recht pietn; also:
am Sontag bey scheyunder
Son vor erst; vnd ainem ge-
sessen man das fürpot vnder
sein augen sagen; vnd das an-
der sol geschehen am Erich-
tag zu der nacht, vnd so man
der fürpot aines vnderwegen
leset, so hat das ander kain
krafft nit.

Item. alle fürpot vnd alle
genangnuss sein auff das nagst
Recht. Vnd alle fürpot sull

1—5. V. Ö. Dectm. II. Sti Steph. 3. 2. §.; a papok csak az egyházban voltak felelősségre vonhatók. A kir. bíróság elé való idézés pecsét által történt. Alperes meg nem jelenése ügyvesztést és pénzbírságot, felperes meg nem jelenése pénzbírságot von maga után. Dect. I. Sti. Lad. 42. »Quoties civis debeat citari. Item civis debet citari tribus citationibus per praeconem ad iudicium advocari et hoc inserto, ante pulsationem cerevisialis campanae et etiam, cum est domi, videlicet prima vice.« Stadtrecht v. Wiener Neustadt, Würthnél

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) XV. század.)

pott sol man weysn mit des
gerichts potn, thut man das
nitt, so hats kain krafft.

man weisen mit des gericht's
potem; so hat es krafft.

3. It. Ainer der nit ge-
sessn ist, wil Im ainer nitt
getrawen, so mag derselbig
purgl oder phandt setzn zw
dem rechtn. ||

Item, ainer der nicht ge-
sessen ist, wil im ainer nicht
getrauen, so mues derselb
Burgel oder phand setzen
zw dem Rechten.

4. It. Ist aber sach, das
der klager fur recht kumbt
vnd wil klagen hintz seinen
antburter, ist dan, das der
antburter nit fur kumbt, so
hot der klager behabtt vnd
vmb alles das, das er zw dem
antburter zu klagn hott. Ist
aber der antburter ausgetzo-
gen mit des Richters vrlaub,
so steet der klager an schadn
vntz auf das nachst recht.

Item, ist aber sach, das
der klager fur Recht kombt
vnd will klagen zu seinem
antwurter vnd so der ant-
wurter nicht forkombt, So
hat der klager behabt vnd
alles das, das er zu dem
antwurter ze klagen hat. So
aber der antwurter ausgezo-
gen wär mit des Richters
vrlaub, so stet die klag on
schaden auf das nagst Recht.

5. Ist aber sach, das der
antbur(er) kumbt vnd stelt
sich an ein recht, vnnnd das
der klager nit fur kumbt, so
spricht man den antburter
vmb was sach das ist ledig
vnd frey. Es sey den das der
antburter ausgetzogn sey mit
des richters vrlaub, so schatt
es den antburter nitt an sei-
nen rechten.

Item, so aber der antwur-
ter fur kombt vnd stellt sich
in ain Recht, vnd der klager
aus beleibt, spricht man den
antwurter omb was sach das
ist, ledig vnd frey. Es sey
dan das der antwurter aus-
gezogn sey mit des Richter
vrlawb So schat es dem an-
wurter nicht. ||

6. Ist dan sach, das bayde
tayl nit fur recht komen
mugen von geschafft wegen,
das des zw vil ward, so schatt
es kaynem tail an seinen
rechten.

Item, ist dan sach, das
paide taile nicht fur Recht
komen mugen vor geschafft
wegen, das das zuvil war, so
schadt es kainem taile an
seinen Rechten nicht.

75. l. XLVII. »Incola quoties debet citari. Incola vero nonnisi semel citari debet, et hoc sine in sero vel mane, et postea, ut ad iudicium veniat, per pignus et per posteriorem iudicem debet cogi.« U. o. C. XLVIII.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

7. It. I(s)t sach, das der Richter gefangen hott In seiner gewaltt, es mugn solch sach sein, ein richter mug sie wol ausgeben auff purgl; damit verantburtt er sich.

8. It. Ist dan sach, das der purgl sein geuangs steltt in ein recht, so ist der purgel ledig.

9. It. Ist dan ein geuanger als frumb vnd steltt sich selber fur recht, so ist der purgel aber ledig. ||

10. It. Ist dan sach, das ein burgl ein gefangn nit steltt in das recht, so ist der purgl mit dem rechten ausblibn vmb alles das, das man zw klagn hott zw dem gefangn.

11. It. Alle die da gefangn habn In der gefangnus, die sulln komen auff das nachst recht; aber komen sie nit für recht, so sagt man die gefangn Ledig vnd alle hendl die man zw in zwischprechn hott gehatt.

Hie ist vermerkt die null der wandell.

12. It. Ist sach das einer den andern zw tod schlecht.

Item, is es sach das der Richter gewangen hat in seiner gewalt, Es mugen soliche sach sein: ain Richter mag sie wol ausgeben auf Burgl; damit verantwurt er sich.

Item, ist dan sach, das ain Burgl seinen geuangs steltt in ain Recht, so ist der Burgl ledig.

Ist aber ain geuangs als frumb und steltt sich selber fur Recht, so ist der Burgel auch ledig.

Item ist dan sachn, das ain Burgl ain geuangs nicht steltt in das Recht, es ist der Burgl mit dem Rechtn ausblibn vmb alles, das man zu klagen hat zu den geuangs.

Item, alle die do geuangs haben in der gewangnuss, die sulln komen auf das nagst Recht; aber komen sie nicht fur Recht, So sagt man die geuangs ledig vmb alle händl, die man zu In zu sprechen hat.

Vermerkt die vall der wandl.

Item. ist sach das ainer ainen ze tod slecht, kombt

7—10. We egeues also uele heft dat is beter is wenne sin Weregelt in deme gerichte. *de en dorf neuen borgen setten of men ene beclaget ümme ungerichte. Sachsensp.* II. 5. §. 1. (Sachse) Azonkivül: »de richtere seal ok borgen hebben uon deme clegere, unde uppe den de clage gat, dat se to rechte uore komen, se scoloken ok rechtesuppe dat gerichte sen. *Sachsensp.* II. 9. 2. §. V. Ö. Stadtrecht v. Wiener Neustadt *Würthuel* 72. l. XXXIX.

11. Item nullus captivus ultra primum placitum (német szöveg: vber dar nachst taiding nach seiner vanchnuss) detineatur. Stadtr. v. Wiener Neustadt *Würthuel* 73. l. XL.; azonkivül u. o. C. XCVI.

12—13. *Selm. jogk.* a bevezetésben; So wollen wir auch vnd gebieten vestiglich zu behalltnn, ob ein mon einen todslaag begieng.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

kumbt er mit dem leybe darvon, so ist alle sein hab vnd guet ledig vnd ist dem richter nicht pflichtig.

13. It. Vnd wirt einer vmb sulche tatt gefangn, ist das, das man Im daromb recht mit dem rechtn, so ist sein guett vnd hab ledig vnd frey vnd nicht pflichtig.

14. It. Ist sach das einer der freuntschafft huld begreyfft vnd kumbt widder zw der statt, so ist er dem Richter pflichtig XXXII lb. d. zw wandl; zway tayl zw lassn vnd den drittn zw nemen. |

Vermerckt wan ainer gefangn wirt vmb dyeberay.

15. It. Ist sach das ein Fraw nit wais vmb Ires manes dyberay, so mag ir der man Ires guets nit verwarlosen; hot irgtzt guet zw im bracht; oder mit einander verkauft, das ist Ir frey vnd ledig — ausgenomen sie wys daromb, so sein sul bayde

er mit dem leib darvon, so sit alle seine hab vnd gute ledig vnd frey, vnd ist dem Richter nicht pflichtig.

Item wirt dan ainer vmb soliche tat genangen, ist das man in darumb Richt mit dem Rechten, so ist aber sein gut vnd hab ledig vnd frey.

Item, ist sach das ainer der freundt huldschaft begreyfft vnd kombt widder zu der stat, so ist er dem Richter schuldig XXXII. lb. d. ze wandl; zway tail ze lassen vnd das drittail zenemen.

Wan ainer omb dieberey genangn wirt.

Item ist sach, das ain fraw nicht wais Vmb aines mans dieberey, so mag der man In Ires guts nicht verworlusen, hat sie icht gut zu im bracht oder mit einander erkaufft, das ist ir frey vnd ledig, ausgenomen sie wiss dan darumb. So sein sie

oder also grose missetatt, so soll kein Lannt Richter noch keiner vnser amblewt keinen gewalt on seinen guett, farund oder vnfarvnde begeen, noch der Richter, noch die gesworen von der Statt, wie wol er doch schuldig vnd vorfluechtig worden say, sonder sein hawsfraw vnd ire erbnn sollen es besizenn mit frid vnd mit gemach.

14. *Huld*: Gratia sancita, pactum et foedus amicitiae, aequum foedus quo in amicitiam veniunt pares. *Huldschaft*: pactum et foedus amicitiae, foedus sociale. *Haltaus*. Glossarium germ. Medii Aevi. 968. 970. I. V. ö. A szeptesi szászok 1370. évbeli municipalis jogát. 59. *Kolozsvári. Örökrindl* II. II. 23. I. Ezen helyen a *jobbágyok* értendők a *Holden* alatt.

15. Dctm. II. St. Steph. 29: A férjes asszony lopás esetén első két ízben férje által megváltható, harmad ízben eladható. Dctm. II. St. Lad. 1. 2. §.: Itt a tolvajlás büntetése akasztás és *vagyonvesztés*. Dctm. I. Colom. 56: A lopás büntetése megvakítás. A tettesnek *bün-részes* felesége szolgaságra vettetik. Selmei jog szerint a lopás kötél általi halállal, a templomban véghez vitt lopás keréketöréssel büntetetik. Selm. jk. 19. 21.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

veruallen leybs vnd guts;
dasselbig guett ist dan des
richters darein habn die bur-
ger nicht zu sprechn.

16. It. Ist dan das ainer
dem andern ein handt ab-
schlecht, so ist er verwalln
zw wandl V lb. d.

17. It. Ist dan das einer
dem andern ein finger ab-
schlecht, so ist er verwalln
zw wandl V lb. d.

18. It. von ainem glid eines
fingers auch V lb. d.

19. It. Von ainer scham
wunden, das das gewandt
nitt gedecken mag, auch
wandl V lb. d.

20. It. Von ainer payn-
schrotn wunden V lb. d.

21. It. Von aine Stich auch
V lb. d.

22. It. Von ainem wurff
auch V lb. d.

23. It. Von ainer Schessen-
den wunden an paynschrotig,
1 lb. d. |

paide veruallen leibs vnd guts
dasselbig gut ist dan des
Richter, darein haben die
Burger nicht zu sprechen.

Item, ist dan das ainer
dem andd(ern) ain handt ab-
schlecht, so ist er veruallen zu
wandl V lb. d.

Item, ist das ander dem
andern ain finger abslecht,
so is er veruallen zu wandel

V lb. d. vnd von ainem glid
aines fingers auch V lb. d.

Item, von ainer scham
wundten das gewanth nicht
gedeckhen mag V lb. d.

Item, von ainer painschro-
tigen wundten V lb. d.

Vnd von ainem stich V
lb. d.

Vnd von ainem wurff V
lb. d.

Item von ainer fliessunden
wunden, am painschrotig ain
lb. d.

23a. Item schlecht ainer
ain mit ainer gantz faust,
oder | mit ainem knuttl: is
veruallen ain phund d(enar)

23b. Item, schlecht ainer
ainem mit flacher handt, so
ist er zu wandel von iglichem
finger ain lb. d.

23c. Item, von ainem zand

16—23c) Detm. II. St. Steph. 47. 48. Ha valaki kihúzott kard-
dal mást szemén, lábán vagy kezén megsebesít, ugyan úgy büntette-
tik (talio); ha a megsebesült felgyógyul, a tettes az emberölésre sza-
bott büntetéssel fenyítettetik (12 arany, 50, 10, 5 tinó). V. ö. *Selm* jk.
38. 39. »Wenn eyner den andern leimt« és »Meer von Leem«.
Korackich Ius. tav. C. LV. LVI. LVII. LX. *Sachsensp.* II. 17. 2. §.
(Sachse) *Wärth*: Stadtr. v. Wien. Neust. 64. I. C. XVIII. De exal-
catione oculorum. U. o. XXIII XXVI.

(Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

V lb. d. Vnd ainem oren V
lb. d. vnd von ainem augen
V lb. d.

23c¹. Item, wan ainer ainem furwart, der ist philich-tig zu wandel XXXII lb. d.

23d. Item, wan ainem ain gemach wirt verspert oder verpetschaft, vnd spert derselb auf das gemach on des Richter vrlaub, derselb is verualln XXXII lb. d.

23d¹. Item, wan ain Richter ainem gepewt des Kunigs vnd der Stat frid, vnd wer der ist, der den frid zebricht der ist verwallen ze wandl XXXII lb. d.

23e. Item, wer do aus-beleibt mit ainem aid, der ist dem Richter phlichtig LXXII d.

23f. Item, verpott wandl auch LXXII d.

23g. Item wer gevrtailt wirdt vmb ain freuel, der ist

23c¹) Furwarten: manere venturum in insidiis et venientem dolose occupare. Kärdtner Land. ger. Ord. de 1578. fol. 8 b. N°. XV. von furwarten vnd vngewarneten angriff. Wan ainer jemand Furwart, oder hinderruckhs durch Würf, Schüss, Schleg oder Stich verwundt. In der Lands-Freyheit von Ober- und Nieder-Bayern de 1516. Tit. XIX. wo ainer ainen andern bey nachtlicher weil jne ver-messenlich zu beschedigen Furwart. *Haltaus* Gloss. Germ. Med. Aevi 572. Ob sich aber begeb, das ainer dem andern in gefahr furwarten vnd den selbigen beschedigen wurde, doch ohne schämb oder lämbwunden, der solle nach Rats erkantnus dem beschädigten sein schaden abtragen vnd vmb drey Pfund LX Pfening oder aber so er des gelds nit hat am leib gestraft vnd gebuesst werden wie sich ge-bürt. *Zahn-nál*: Banntaidinge. *Khulb* 1490. Arch. für öst. Gesch. quellen 25 köt. 117. l.

23d¹) Selm. jgk. 33. szerint fő vesztés, kivéve, ha a bántalom szóbeli. V. Ö. Sachsensp. II. 67. »Nu uornemet den olden uredede. (Sachse.)

23g) Nihilominus tamen usu fori germ. vox fere ad privata tantum delicta ad privatos excessus pertinuit. omnemque iniuriarum comprehendit, tam verbis quam re commissam, mulctaque maiore an minore luendam. Inde orta: gross, mittel vnd klein Frevel. v. Adel-

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

veruallen zu wandl vmb VI
3 (schilling) II den.

23g¹. Auch wan ainer ge-
vrtailt wirdt vmb den Ziph
der zungen, der ist veruallen
ze wandl V lb. d.

23g². Item, ist das ainer
gevrtailt wirt das man Im die
Zungen zu dem nag(ken?)
scholl ausziehen, vnd ist das
sach das man in ab pit, so ist
veruallen ze wandl XXXII
lb. d.

23h. Item allen vorgeschri-
ben wandl, ausgenomen die
LXXII d. do sein die zwai
tail ze lassen, vnd das drittail
ze geben; das ist also erfun-
den wurden Inn dem land
zu hungarn, vmb das das ain
Richter nicht gab noch ze-
hent gibt vnd was im darzu
wirt, das ist auch sein.

23i. Item, alle wandel vber
XXXII lb. d. die sein der
Stat, dan was die hern dem
Richter dauon geben wellen
oder nicht, dies sein die Hn
dj purg. mechtig ze tun.

Die freyng wndel.

*Das sein die Freyung
wandel.*

24. It. Alle wandl die da
gewalln In der Freyung, die
selbn sein der statt, davon
hat der richter nichts, dan

Item alle wandl, die do
geuallen in der freyung die
selben sein der Stat, davon
hat der Richter nichts, dan

berg: Gerichtsordn. de 1502. *Haltaus*: Gloss. Germ. M. Ae. 478.
488. A ius tav. szerint a kisebb sértések pénzbírsággal, a nagyobb.
becsületbe vágók nyilvános retorsióval büntetettek. *Korachichnál* 141.
142. l. Cap. LII. LIII.

24. Freyung, annyi mint Freiheit, privilegium. *Schmeller*:
Bayerisches Wörterbuch I. 606. 507. l. Átvitt értelemben a szabad-
ságot, tehát más hatósága alól kivett terület, a város, illetve annak
vásártartási joga. A vásár kezdete Pozsonyban harangszóval és a
városházára kitűzött zászlóval jeleztetett. »Item von der Freyung zu
mitfasten ein zu läwten vnd aws zu lewten, nach geschafft des Bur-

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

was Im die Herrn gebn
wolln; das sein sie machtig,
ausgenomen ayd wandl, die-
selbign sein eines richters,
vnd verbott wandel Vmb das
das vnser gnadiger Her der
Kunig den Freytung armen
vnd reichn gebn hott der stat
zu nutz.

25. It. Auch ain Jedlich
recht ist frey vnd ledig der
erstn gab; khem aber meer
gab In dem Jare dan die
aine, derselbigen is er nit
Frey, wan er sol gleich mit-
leidn In der selbign gab als
ain ander burger, reicher
oder armer.

26. It. Wan ainer fur ein
richt(er) kumbtt vnd klagt
In Vmb gelttschuldt der
ainer anlangn ist, setzt er
Im wein oder gebannt oder
silberne pfandt, die sol er
haltn XIII tage. Vnd wen
die XIII tage aus sein, so
sol der klager nemb(en) des

was Im die hern gern geben
wellen, das stet zu Inn. aus-
genomen aid wandl, diesel-
ben sein aines Richters vnd
verpot wandl. Vmb das das
die freyung armen vnd Rei-
chen gehen ist der Stat zu
nutz.

Item ain iglicher ist frey
der Ersten gab; können aber
mer gab in dem Jar wan
aine, derselben gabn ist er
nicht frey, sonder sol ge-
leich gaben wie ain ander
statman noch gepuerlichkait.

Item wan ainer fur ain
Richter kombt, vnd klagt in
ain vmb gelt schult der ainer
an langen ist, setzt er in Im
wein oder gewant, oder sil-
brein phand, die sull er hal-
ten vierzehen tag, vnnd wan
die XIII tag auskomen, so
sull der klager | des gerichts

germeisters . . . « (1435) és »Item hab ich gebn Hansen den Maler von
ainen phan zu maln zu den neuen Thurm als die Freyung eingeleut
hat . . . (1451. évi szám. könyv). Zeigmond királynak 1435. évi 3. czikke
értelmében a büntetéspénzek a megye-ispánok és szolgabírák között
egyenlőképpen osztattak meg. V. ö. Stadtr. v. Wien. Neust. *Köwrth-
nel* 68. l. Cap. XXIX. »Qui offenderit aliquem in die fori i. e. mar-
kefrid«. A bírónak büntetési pénzeit illetőleg lsd. u. o. 63. l. Cap.
XV. »Item . . . statuimus . . . ut creditoribus de suis rebus mobili-
bus primo et principaliter omnia debita persolvantur et si quid fuerit
residuum in rebus mobilibus de hoc emendae nobis vel nostro iudice
requirantur . . . «

26—29. Von den Pfanttn. Silbereyne pfannt, hewser, Mwlen
vnd ander etb die gesezt werdenn, die sol man haltnn Jar vnd tag
noch gerechtlickeit der Statt. Oder andere pfannnd, als Röck, Manttel,
Swert vnd dergleich sol man haltnn drey vierzehenn tag. vnd darnoch
schecznn was die wert sein, vnd so ichtts vberblich, dauon sol dem
ein bewggn geschehn, des dy Pfannt gewesen sein. Item alle
esswnde pfannt, die sol man haltnn on den drittn tag. Item alle
pfannt wye die geheissn sind di on lidlon gesezt werden, die sol

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

gerichts bottn und sol ims anfaylln in solcher mass, ob er sie lösn will oder nitt. Vnd löst er sie von im nitt, so sol der klager zu den Richter geen, Vnd sol im das zu wissn thun, der richter mag im wol erlauben das er das mitt einen gebissn hin mag gebn. gibbt er sie tewrer dan die schuldt ist, so geb er die Vbermas seinen schuldiger widd(er). || geet dan dem klager an den pfanden n(i)th ab, so mag der klager noch meer pfandt nemen.

27. It. Auch bedarff man in der schran kaim pfant auf haben; durch des willn. wan ainer mitt den selbn pfandn thut der statt recht, so gee er nur zu dem richter, der hott solichn gewalt zu gleicher weis, als sie einer in der Schran fur precht vnd darob mitt rechtn geurtaylt würdt.

28. It. Setzt auch ainer ainem Hewser oder Weingertn, die sol man haltn nach statrecht Jar und tag.

29. It. Auch setzt ainer aine(m) essende pfandt, das sey: Ochsen, Ross oder Kue oder saw, die sol er halten vntz an den drittn tag; darnach solt er damit thuen als der statt recht ist.

potn vnd sol Im es anfailln in solcher mass ob er sie lesen will oder nicht. vnd lest er sie von Im nicht, so soll der klager zu dem Richter gen, vnd sol im das zewissen tun. der Richter mag Im es wol erlauben, das er es mit ainer gewissen mag hingeben. Gibt er es tewr(er) als die gelt schult ist. So geb er die vbermass seinem schuldiger widder. Get dan dem klager an den phandten ich ab, So mag der klager noch mer phand nemen.

Item, auch darf man in der Schran kaim phand nicht aufhaben; durch des willen. wan ainer mit dem selben phand tut der Stat Recht, So gee ma(n) zu dem Richt(er), der hatt solhen gewalt zu gleicher weis als ainer in der Schran furprecht vnd darumb mit dem Rechtn geurtailt wurde.

Item, auch setzt ainer ainen Essende phand, das sein: Ros. kwe oder saw, die sull er halten piss an den drittn tag; darnach soll er domit tun das der stat Recht ist.

man haltn also lang, bys einer mag vngesson seyn. Selm. jk. 40. Item, Essende Pfandt soll man schetzen über Jar vnd Tag. Item Eiserne Pfandt vber Jar vnd Tag. Item Peth- vnd Leibgewand soll man schätzen in 6 Wochen. *Zahn: Niederöstr. Banntaidinge Beil. X. Karlsstetten, Hausenbach* (1515 elött) Arch. für Öst. Gesch. qu. 25 k.

(XVI. század.) Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

(28.) Item auch setzt ainer aynem hewser oder weingärtñ die sol man halten noch Stat Recht Jar vnd tag.

30. It. Wer der ist der da rechter Gerib wil sein zw aine(m) guett, vnd ist im landt, suecht ers nit Iner Jares frist: so verleust er es mit dem rechtn. Ist aber ainer aus dem lande, so verleust er syne(n) erbtayl nitt In XXXII Jarn, aber er mus das erweisen mit gueter erber kuntschaft das er als lang aus dem Lande sey gewes(en).

Item, wer der ist der do gerechter Erib will sein zu ainem gut, vnd ist im land, suecht er es nicht Innen Jars frisst: So verleust | er seinen Eribtail nicht in XXXII Jaren; Aber er mues das erweisen mit gueter Erber kuntschaft, das er als lang aus dem land sey gewesen.

31. It. Hir ist vermerckht das ain Jedliche fraw Iren man nit meer verwurkhen mag den XII d. ausgenomien(n) man findt frawen, die da meer handeln dan Ire mannen, selber mitt kauffen Vnd verkauffen; spricht man Ir zu, sie mus gleich als wol verantburten als Ir man selber. |

Item, ain fraw mag Iren man nicht mer verwurichen wan XII d. Es sey dan das ain fraw mer handl dan Ir man, mit kauffen vnd mit ver kauffen, alsdan mues sie gleich als wol verantwurten als der man selber.

32. It. Auch wan Ein nachrich(ter) gefangen hott auf den Hals, die sein Im nit meer pflichtig, den alle wochn X de. Und seinen khnechtn XX d.

Item, auch wan ain Nachrichter gefangen hat auf den hals, die sein im nicht mer phlichtig alle wochn wan XL d. vnd seinen knechten XX d.

33. It. Wan ainer mitt ainem verpott kumbt auf einem guete, der mit im hie gesessen ist vnd kumbt In die schrann. Vnd klagt nach

Item, wan ainer mit ainem verpot kombt auf ains gut, der nicht ain hie gesesser ist, vnd kombt in die Schran vnd klagt noch dem selben

30. V. ö. Kovachich Jus tav. 122. l. Cap. XXXI.

31. Szepesi százok mun. joga Kolosvári-Óvárindl.: »Das sie irenn Mann nicht mer gewinnen, noch verlieren mag wenn drei Helbling. 3. czim.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

dem selbign verpott, so sol man Im das verpott zw wissn thun mit des richters brieff. Ist er im land, so sol er in XIII tage komen zum rechtn. Ist er aber ausser des landes, so sol er komen In drey XIII tagn; kumbt er dan, so geschecht nach klag vnd nach antburtt, alles das ein recht ist wiett Im der brieff gewest den man Im sendt. Kumbt er auff dasselbig nicht, so verleint er mit dem rechtn was sein widder tayl hintz im zu klag vnd zusprechn hatt.

Hie ist vermerckt wie man Zeugnis fur recht bringen sol, oder Leytten.

34. It. Ain geschworner mag Zeugnus gebn vmb alle sach, ausgenommen zwō sach: wan ain geschworner man stett antz ban man stat. Ausgenommen was Erib vnd aign antrifft vnd das pluet, da musen in meer zw sein: das mus der geschworn man sprechn bey dem aydt denn er geschworn Vnsern genedign hern dem Kunig Vnd auch reichn vnd armen der statt.

35. It. Ist ainer ain gnanter oder ain geschworner vier und zwantziger, so mag er sprechn bey dem aydt den er

verpot, so sol man Im das furpot zewissen tun mit des Richter brief. Ist er im land, so soll er in XIII tagen komen zu dem Rechten. Ist er aber auss lands, so sol er komen in drein XIII tagen. kombt er dan, so geschicht noch klag vnd noch antwurt was Recht ist wirdt Im der brief geweist den man Im Sendt. kombt er auf dasselbig nicht, So verlewst er mit den Rechten was sein widertail zu Im zu klagen hat vnd zu sprechen.

Vermerckt wie man Zeugen fur Recht für bringen soll.

Item, ain geschworner man mag zeugnuss geben ain zwair man stat, ausgenommen was Erib vnd | aigen antrifft vnd das pluet; do mues der geschworn man sprechen bey dem ayd den er geschworn hat vnsn aller genadigistn hern den kunig vnd auch Reichen vnd armen der Stat.

Item, is ainer ain vier vnd zwaintziger, so mag er sprechn bey dem ayd den er Reichen vnd armen geschworn hat.

34—35. Az esküdt és választott polgároknak ezen kiváltságát, hogy t. i. tanúságtétel alkalmával csakis letett hivatalos esküjükre hivatkozhattak, a német eljárás »Begreifen mit seinem Eide« alatt ismerte. *Haltaus Gloss.* germ., *medii Aevi.* 118. l. *Gestalter Eid*: Az ünnepélyes alakban a bíró által előmondott eskü-alak. Így van elnevezve a bajoroknál. *Schmeller B. W.* II. 747. Különben: gestabter Eid.

(XVI. század.) Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

armen vnd reichn geschworn hott. Ist es aber ain gemain man der sol schwern ain gestalten ayd. Ist aber sach das Erib vnd aign nit antrifft, Wan frum vnd Erber leutt furkomen von Zeugnus wegn zween oder drey vnd wen die selbign sprechn bey Irn trewen an aydts statt. so hot die Zeugnis statt vnd kraft.

36. It. Prengtt ainer aber gefreunt Zeugnus fur das recht, (o)der gefuttern, das derweyst wirt, so hot die Zeugnuss kain kraft. Vnd ob ain knecht seine hern Zeugnus woltt gebn, die selb Zeugnus hat kain krafft wider vmb gross noch vmb klain.

37. It. Auch kain Fraw mag Zeugnus gebn, noch vmb gross noch vmb klain.

38. It. Auch ob ein man abgeet on geschafft. so Ist alle varende hab seiner hausfrawe. Ist aber ain man bey vernufft vnd will schaffn, so mag ein man geschaffn was

Ist es dan ain gemainer man, der sul swern ain gestalten aid. Ist aber sach das Erib vnd aigen antrifft. wan Erber lewte furkomen von Zeugnuss wegn zween Vnd wan dieselben sprechen bey Iren trewn an ayds stat, so hat die zeugnuss kraft.

Pringt aber aines gefreundte Zeugnuss fur Recht oder geuattern, dos daz erweist wirt. so hat dj zeugnuss kain kraft. Vnd ain knecht mag seinem hn auch kain Zeugnuss geben.

Item, frawen mügen auch nicht zeugnuss gehen, noch vmb klain noch gross.

Item, ob ain man obget on geschafft, so ist alle vorende hab ainer frawen. Ist aber ain man bey vernufft vnd will schaffen, So mag ain man geschaffen was er will vnd

36—37. V. ö. Dctm. II. Sti. Steph. 3. 1. §. A világiaknak tanúsága pap ellen érvénytelen. A tanúk általános tulajdonságai a következők: közbecsülés, legyenek feleségesek, gyermekkel bírók és igazhívők. Dctm. II. St. Steph. 19: A szolgák uruk ellen bűnügyekben nem vádolhatnak és képtelen tanúk. A bécsújhelyi jogkönyv: »filius patris vel fratris non poterit esse testis, pro haereditatibus.« Stadtr. v. Wien. Neust. *Würthnel* Cap. LXXVIII. és »Qualiter socius poterit esse testis« U. o. Cap. LXXIX.

38. Selm. jkv. 1. »Wer wnder vns sterbe vnd ein hawsfraw hinder sein läset vnd erbun, das weder der Richter noch kain andern Mon sol sich vnser guets vnderwindnn sondern es sol im den hawsfrawn gewalt beleibenn und in iner erbun.« A szepesi századoknál fenállott vagyonközösségnél fogva mindegyik házas fél csak vagyonának 1/2 részéről rendelkezhetett szabadon. V. ö. *Kolozsvári-Óvári-*

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

er will vnd ist der frawen
nichts darein zu redn varen-
der hab.

ist der frawen nichts darin
ze redder varunder hab.

39. It. Auch mag ein weyb
nit meer schaffn varender
hab, dan was Ir zu Iren leib
zugeuendt; ausgenommen es
geb den ain man seinen wil-
len darzu.

Item, auch ain weib mag
nicht mer geschaffenn varun-
der hab, dan was Ir zugepurt
zu Irem leib; | aus genommen
es geb dan ain man seinen
Willn darzu.

40. It. Wan ains, es sey
weyb oder man, vom lebn
zum todt wirt pracht, Vnd
sein ellend leutt, die nymant
habn, so sol der richt ansehen
das Vnschuldig bluett vnd
der richt auff steen, Vnd sol
das stebln ainem andern gebn,
vnd sol dem klag(en) von
gerichtswegn hintz demselbn
Vbelteter: das ist er pflichtig.

Item, wan ains, Es sey weib
oder man, wirt bracht vom
leben zum tod, vnd sein El-
lend lewte die nyemant ha-
ben, So sull ain Richter anse-
hen das vnschuldig pluett vnd
der Richter auf sten vnd sul
das stebel ainem andern ge-
ben, von gerichts wegen, vnd
sull dan klagen zu dem sel-
ben vbelteter; des ist er
phlichtig von Rechters wegen.

41. It. Wan ain frau ge-
klagt wirt an ein ayd, so sol
sie selb' auszahn die lenken
prust, so sol den der vor-
sprech nemen der frawen
rechtn Handtt vnd sol Ir legn
auff die prust die zween finger
vnd den daumen vnd darnach

Item, wan ain fraw geklagt
wirdt an ainen aid, so sol
sie selber heraus ziehen die
denck bruest, so soll dan der
vorsprech nemen der frawen
Rechte handt vnd sol Ir le-
gen auf die prust die zwen
vönger vnd den dawmen, dar-

ndl.: A szepesi szászok municipális joga 1370-ből 4. l. 2. a. Végren-
delet nem léteben közszerzeményi jog alapján a vagyon fele az elhalt
házastárs rokonaira szállott. U. o. 4. cz. V. ö. *Korachichnäl* Jus tav.
Cap. CXXXI—CXXXIII. 226—229. l. Stadtrecht v. Wien. Neust.
C. LXXX, LXXXI.

39. A szepesi szászoknál a férjes nő rendelkezési szabadsága
a jogegyenlőségen alapult. U. o. mint 38. a. V. ö. *Jus tav.* Cap.
CXXXII. De utensilibus domus. *Sachsenspiegl.*: I. 31. man unde wir
ne hebbet neu getuettet güt to ereme live. *Statr. v. Wien. Neust.*
Würthnél LXXXII. »Uxor uero moriens sine licentia viri sui nullam
ordinandi habeat potestatem.«

40. V. ö. Budai jk. 23. l.

41. Budán a tisztos polgárasszony egy polgárnak jelenlétében
saját házában ülőhelyzetben eskedetett meg; valahányszor elhibázta
a nő az esküformulát, annyiszor tölték tovább a széket, hogy más
helyen esküdjék. A közönséges nő (fragneria, kofa) a városházán tette
le az esküt. V. ö. Budai jk. 315. A fentírt esketési mód óhajor ere-

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

sulln die hern schawen ob die Fraw recht stee, darnach sol sie der Vorsprech mit den Mantel deckn. also sol sie dan schwern.

42. It. Kumbt ein witib fur recht vnd begertt ains steurer, des selbign sol man In vergunen.

43. It. Ainem priester soll man auch steurer vergunen.

44. It. Ainer Jungfrawen sol man auch ein steurer vgun, die da niemand's hott.

45. It. Den waysn sol man auch ein steurer vergunen.

46. It. Was Erb vnd aign vnd das pluett antrifft, den sol man auch eins steurer vergunen.

47. It. Die steuerung sol man offenbar thun, das der vorsprech gehoren mag.

48. It. Ob sach were, das ein Fraw Im rechtn zu schaffn hielt, dasselb recht mag sie Iren man woll auffgeben; das sol gescheen In offner schran. Ist aber sach das man zu der Frawen zw klagn hott vnd das es den

noch sulln die hern beschawen ob die Fraw Recht ste, darnoch sull sie der vorsprech mit dem mantl bedeckhen: also sol sie dan swern.

Item, wittiben, priestern, Jungfrawen, waisen, auch was Erben, aigen vnd das pluett antrifft, sull man aines stewrer vergunen.

Item die stewrung sol man offenbar thun, das der vorsprech gehorn mag.

Item, ob sach wer, das ain fraw am Rechten zu schaffn hat, dasselb Recht mag sie Irm man wol aufgeben; das sol gescheen in offner schran. Ist aber sach, das man zu den frawen ze klagen hat vnd das es | den

detü; ott a nō keblére és haj fűrtjére (Zopf) esküdött: »will sy auf irn zwain zopfenn oder auf irn zwain prüstenn swern.« *Maurer*: »Stadt u. Landrechtbuech Ruprecht v. Freising« pag. 28. 29. V. ö. Szep. százszok mun. joga 67.

42—46. Régi bajor jog szerint: Wenn man anweiser geben sol. Wjtuben und waiben vnd chinden die hintz irn Jaren nicht chömben sind vnd pfaffen vnd gaistlichen lewten den sol der Richter anweiser geben daz si zu irn Rechten dester pazze chomen. Dr. *Quitzman*: Rechtsverfassung der Baiwaren p. 128. — V. ö. Budai jkv. 297. p. — megede und wib müzzen vor munden habu an ielichen clage, durch daz man sie nicht verzeugen mag des sie vor gerichte sprechen oder tun. Dr. *Weiske*: Sachsensp. I. 46. 35. l.

48. Szepesi százszok mun. joga *Kolozsvári-Orárinál* 3. cz. »Auch wollen wir zu einen Rechten haben, das keine efraue nicht zu tedingen habe vor einem rechtn, die einen lebendigen Man hat.«

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

ayd beruert, so mus sich die
fraw selbs verantburtn.

49. It. Ist das einer wein
ainen legtt do man Hoff zins
von nymbt, ist das er Zween
tag oder drey dar In leitt,
verkauft er In so ist er dem
wirtt gantz Hoffzins schuld-
dighk. |

50. It. Ob dan ain wein
zu dem wirtt leidt, vntz auff
Sand michael's tag, so ist es
ain hoff zins.

51. Ob sach were das der
weigefierdigkt wurd vnd lag
nur ain tag nach Sand mi-
chaels tag so ist er dem wirtt
den andern hoffzins schuldig.

52. Wan ainer ainem ain
Haus verlest vmb ain Zins
od' ain gemach vnd der sel-
bige wolt sich auszihn iner
iarsfrist, vnd welt sein nutz
vnd bestes setzn vnd suchn,
so sol er ainen andern an
sein statt setzn vnd sol das
thuen mit des wirtes willn;
wer aber sach das ainer also
auszug vnd das Haus oder
gemach also ledig stundt, so
ist ainer dem wirtt gantz
hoffzins schuldig.

53. Wer dan sach das ein
wirtt ainem vrlaub gebe von
neidt wegn, vnd maint, er
wolt aines gemachs oder des
haus ine geniessn, so gab er
Im vnbillich vrlaub: Item
geit er Im aber vrlaub vmb
bschulte sache das er er-
weysn mag, so ist er im nit
meer pflichtig dan was er
versessen hott.

ayd angerunt, so mues sich
die fraw selber verantwurten.

Item ist ob ainer wein zu
ainem legt do man hof zins
von nymbt, wer sach das er
zuen oder drey tag darin wer
gelegen, verkaufft er in, so ist
er dem wirtt gantzen hof
zins davon phlichtig.

Item, ob ain wein zu dem
wirtt ligt vntz auf Sand Mi-
chelstag, so ist es ain hof
zinss; vnd ligt er ain tag
vber Sand Michaelstag so ist
er dem wirtt den andern
hof zins schuldig.

Item, wan ainer ainem ain
haws verlest vmb ain Zins
oder ain gemach vnd der selb
wolt sich aus ziehen Inner
Jars frist vnd welt sein nutz
vnd pesstes suechen, so soll
er ain andn an sein stat stel-
len, vnd sull das tun mit des
wirts willn, wer aber sach
das ainer also auszug vnd
das haws oder der gemach
also ledig stand, so ist ainer
dem wirtt gantzen hofzins
schuldig.

Item, so aber ain wirtt
ainem vrlaub geb van neids
wegen vnd mainet er wellt
das haws od' gemachs mer
geniessen, so geb er Im vn-
pillichn vrlaub: Item geb er
Im aber vrlaub vmb v'schult
sach, das er das erweysn mag
so ist Im nichtn phlichtig
dan das er versessen hat.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

54. It. Auch hott ein Jeder wirtt gewalt das er pfendn mag vmb sein hoffzins darin hott der Richter nichts zu sprechn.

55. It. Wan ainer ain schuldiger hott der da fuderfluchtig ist, er mag in selber wol daromb fahen vnd in der scherign stubn fürn; daromb ist er dem richt' nichts pflichtig.

56. It. Ob sach Ist das ein haus oder weingartn gttailt ist vnd von ein haus oder ain weingartn gewesen, wil dan ainer ain tail verkauffn, so sol er es seinen nachparn anfaÿln; tut es ainer nit vnd verkaufft | den aus(ser) seines nachpawen willen vnd wissn, so mag der nachpawer wol an den kauff trettn.

57. It. Das das Von alter herkhomen ist, das man alle montage das recht besessn hot, vnd hott er die herrn nit mugn habn gar, so hatt ers mitt viern oder funfen besessens; so sein die vrsprechn für komen vnd ander frum leutt mit in. so hott man gericht wos man gericht

Auch hat ein yeder wirtt gewalt das er phenden | mag, vmb sein hofzinss, darin hat der Richter nicht zu reddn.

Item, wan ainer ainen schuldiger hat der da fuderfluechtig ist, ist das er do begreiffet der im schuldig ist, er mag In selber wol darumb vachen vnd in in die geuanguß fuern; darumb ist er dem Richter nichtz pflichtig.

Item, ob sach das ain haws oder ain weingartn getailt ist vnd ist vor ain haus oder weingartn gewesen, will dan ainer denn ain tail verkauffen so sol er es seinem nachpern an failn, tut es ainer nicht, So mag der nachber wol in den kauf tretten.

54. Ein iglich mensch pfenndet wol mit Rechte an des Richters wissn vnd der geswornen vmb seyn czins vnd wil der Czinser das pfandt nicht lossn, so sol er mit des Richters wissn vnd der geswornen das pfand verkwmern vnd In auf die nochfartt weisn. Selm. jk. 36.

55. Budai jog szerint a személyes fogság adós ellen csak azon esetben volt foganatosítható, ha az adós kötelezettségei vagyonainak értékét túlhaladják. Bjk. 237. 2. V. ö. még u. o. 160. és Selm. jk. 10.

57. Budán a törvénynapok hétfőn, szerdán és pénteken voltak. Budai jk. 168. Kassán kedden és pénteken. Kassai art. 30. zepel — gezeppel.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

ten hott mugn; das hott man
durch des willn gethann, das
man dester mynder zepels
vnd gedrengs hab am mitichn.

58. It. Hie ist erfundn
wurdn von armen vnd reichn.
das man kaine wein vngelont
sol gebn, dan das ain halbe
wein auff ain pfandt, dar-
nacht als oft ain halbe wein
als oft ein pfandt vnd gibt
einer dan vngelont vnd wert
das erweist, so sol man In
drey tag Im stockh haltn
vnd darnach sol man Im an
den pranger schlahen.

59. It. Ob sach wer dan
ain auff Rös, Khüe. saw kem,
od(er) ander fiech, vnd ver-
fieng die hintz dem selbign
man der da were ain frumer
man vnd ain wolerkant. ist
das er sein gestholn nit ge-
habn mag, so sol er sie dem
widdergebn ders hintz Im
verfangn hott — Vmb sunst.
Aber der es verfangn hott,
der sol es vor erweysen das
das sein ain guet ist vnd
vnuergeltn aus seiner gewalt
komen ist.

Item, ob sach wer das ai-
ner fund sein Ros kue oder
saw bey ainem wolgelontn
man, die vnnwergoltn aus
sein gewalt komen wern, vnd
mag den nit ankommen der Im
das verkauft hat, so soll er
es den anklan vmb susst
widder geben, alsver erweist
das es sein sey.

58. Der auf weyn leit, ferr aber nahet, von der stat auff dy
dorffer, den scholl man dy weyn nemen, so er sy in dy stat fuert
In dem lesen. Bud. jk. 212.

59.—60. Szt. László k. idejében a bitang marha összegyűjtésére
külön gyűjtők tartattak, kik a marhát a legközelebbi városba, ható-
sági felügyelet alá adták. Itt a jószág Szt. Mihály napig tartatott,
azután felosztott a megyei ispán és a királyi tiszttársak között. Dctm.
III. St. Lad. 13. Selmeci jog szerint a bitang marha 3 nap alatt volt
bírói kézhez adandó. Ez három vásárnapján kikiáltatta a tudtul
adatta a marha befogatását. Ha a tulajdonos nem jelentkezett, úgy
az a város és egyház javára megtartatott. A ki a bejelentést elmu-
lasztja, tolvajként bűnhődik. Selm. jk. 20. Az erd. szász nemz. stat.
szerint: »Ceterum ut si aliqui per latrones aut fures in equis peco-
ribus et aliis bovis . . . damnificati ad aliquod territorium . . . Con-

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

60. It. Ist aber ainer ain vnerkant' man vnd hot ein böß geübett an Im, vnd mag das nitt erweysen wo er das guet genomen hott, so sol ainer In | dan fragn als recht ist. Vnd der den In dan gefangn hott, der ist den richt' nitt meer pflichtig dal LXXII d. Vnd sol Im sein guett widdergebn.

61. It. Ist sach das ainer man gestoln wertt es sey vil oder wenig vnd bringt den selbn dieb in gefangkhus mit den selbn guet vnd kumbt dem rechtn nach: so ist er dem richter nit meer pflichtig den LXXII d. Vnd sol im sein guet widdergebn.

62. Wer aber sach das der selbig dem rechtn nit wollt nach komen, so mag sich der richt' desselbn guets wol vnderwindn vnd ist dem richt' darzu verualln XXXII lb. d. zu wandel, zway tayl zu lassn vnd das dritt tayl zu nemen.

Item, ist aber ainer ain vnderkanter man vnd hat ain pösz geper an Im, Vnd mag des nicht geweyssn wo er das gut genomen hat, So soll man In furn zu der scheiben, So sull man dan fragen als Recht ist; vnd der der in dan genangn hat, ist dem Richter nicht mer phlichtig dan LXXII d. vnd sull Im sein gut widder geben.

Item, ist sach das ainem man gestoln wirdt es sey vil oder wenig, vnd bringt denselbn diep | in die gefangkhus mit dem selbn gut, kombt er dem Rechtn noch: so ist er dem Richter nicht mer schuldig wan LXXII d. sol im sein gut widder geben.

So er aber dem Rechten nicht noch wollt komen, so mag sich der Richter desselben guts wol vnterwindn vnd dem Richter darzu veruallen XXXII lb. d. zewandl, zway tail zelassen vnd den drittn tail ze nemen.

sueta vestigia sequerentur extunc tales eisdem damnificatis territorium . . . ad perquirendos . . . equos . . . aperire ac eosdem . . . ubique perquirere permittere teneantur.« Kolosv. Óvári I. 507. V. ö. Sachsensp. II. 36.

61—62. Szt. László III. k. 18. f. szerint a tolvajjal való alkuba lépés 55 pénz fizetésének terhe alatt tiltva vala. V. ö. *Gaupp*. Stadt-rechte des Mittelalters: Das Recht der Stadt Ens. 1212. pag. 222. 21. p. »Preterea si aliquis faciat querimonium de alio, et ille qui conqueritur postea velit dissimulare. occultam faciens compositionem que in vulgari dicitur halsune iudex debet eum cogere ut querimoniam suam persequatur.« U. o. Das älteste Recht von Wien. 1221. pag. 245. 31. p. »Preterea si aliquis faciat querimoniam de alio et ille qui conqueritur postea velit dissimulare. occultam cum eo faciens compositionem que dicitur halsure iudex debet eum cogere ut querimoniam suam prosequatur. Si voluerit eam prosequi, solvet iudici penam wandel quam rem soluere debuerat.«

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

63. It. Auch sol man wissn
wer eine tödt mitt wolbe-
dachtnn mutt, der ist nitt
wirdig das er kom In den
ratt, ausgenommen es wern dan
hussn oder soender widd(er)
den glaubn.

64. It. Allen Eeprechern
vnd witibn die nit wolln hey-
ratn, den sol der ratt versagt
sein.

66. It. Ob sach were, das
Ein geschworner man seinem
weyb sagt die haymlikayt
amts, rats, vnd würdt des
vberwist, oder andern seinen
freuntn, gnannt, denselbn sol
man aus dem ratt versagn.

67. It. Ob sach wer' das
ain geschworner sein pruech
nitt an hiet als ein man an-
gehört, der mag von rech-
tens wegn kain wrtail sprechn
ymb welcherlay sach das ist;
wan er sitzt da an aines
weybes statt vnd nicht an
ains mans statt. ||

68. It. Wan ainer vber das
bluet wil richtn, oder wan
man vber das bluet scholl
richten, ist ainer oder trunkh
ainer vor, so sol er zu dem
rechtn nit komen.

Item, den hernoeh ge-
schribn ist der Rat versagt:
mutwilligen mordern. | Epre-
chern, wittibern die nit hei-
radtn wolln, wer ain falschen
aid swert, wer aus dem haim-
lichn rat gesagt hat sein(er)
hausfrawn oder freundten,
vnd des vberweisst wurde.

Item, wan ainer vber das
pluet will Richten, Isst ainer
oder trinckht vor, so soll er
Vnd dem Rechtn nicht ko-
men; vnd ain yeder der im
Rechtn sitzt, soll sein pruech
an haben. (V. ö. 67.)

63. Azon körűlműny, hogy a XVI. század feljegyzésében a hussita tanokra történik hivatkozás, mely a XV. század feljegyzésében hiányzik, mutatja azt, hogy a városi jognak feljegyzése mindenestre legalább is a XV. század legelső tizedébe (ha nem előbbre) teendő, a midőn még a hussitatanok dogmatikailag elitelve nem voltak. (Konstanzi zsinat 1415. május 4-iki ülés.)

64. V. ö. Jus tav. *Kovachichnál* C: LXVIII.

66. V. ö. Kassa városi Art. *Kolozsvári-Órárinál* II. II. 74. 7. art.

67. Pruch = Bruech, a nadrágnak egy neve. *Schmeller*: *Bayerisches Wörterbuch* I. 248. l.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

69. It. Wer der ist der da
gibt ain hilff In den tod-
schlagh, der ist verualln
ainer hant.

70. It. Wer der ist der vn-
ser kunigliche Freyung pricht,
der ist verwalln leyb vnd
guett. Aber die herren mugn
In wol genad tuen.

71. It. Wann Zween tail
fur recht komen vnd die sel-
bige sach gaystliche recht an-
trifft, so sol sie ain richter
fragn ob sie wolln bleybn bey
vnsern statrechten. Und welln
sie dan do bey bleybn, so
mag man wol sprechn ain
stat recht. War aber sach ob
ain tayl bleybn woltt bey vn-
sern statrechten vnd der an-
der nit, so sol man kain stat-
recht nitt sprechn, es mocht
sich wol puern sprech man
darvber ainen tayl ain recht,
Vnd wer des andern tayl
will nitt, es mocht der ratt
wol In nue komen von gayst-
lichs rechtens wegn.

Item wer hilff gibt zu ai-
nem todslag, der ist veruall-
len ainer handt.

Item, wer unze kunigliche
freivng bricht, derselb ist
veruallen leib vnd gut: aber
d(ie) h(er)n mugen Im wol ge-
nad tun.

Item, wan zwo partheyn
fur Recht komen vmb ain
sach die gaistliche Recht
antrifft, So sol ain Richter
fragen ob sie welln beleiben
bey vnsm Stat Recht; vnd
wellen sie dan dabey bleiben
so mag man dan wol spre-
chen Stat Recht; wer aber
sach, ob ain tail beleiben
wolt bey dem Statrechten
vnd der ander nicht, So sol
man kain Stat Recht nicht
sprechn.

69. Dctm. II. St. Steph. 13: A véletlen emberölés 12 arany-
pénzből álló büntetést von maga után és egyházi vezeklést. A szolgál-
megölése csak kárterítést és vezeklést. U. o. 14: Ha a várispán fele-
ségét öli meg, úgy a nő szüleit 50 tinóval, a nemes ember 10 ti-
nóval, a közönséges ember 5 tinóval engeszteli meg. Dctm. II. St.
Steph. 46: Ki fegyverrel embert öl, ugyanazon fegyverrel lenyaka-
ztatik. Selmezen az emberölés egy évi kitiltással fenytetett. Selm.
jk. 31. V. 5. Jus tav. Kovachichnál (vár. jogok) LVI és Sachsensp. II.
15. (Sachse)

70. Ezen helyen a Freyung nem fejezi ki a 24. pontban em-
litett vásárjogot, mely vásári békének megszegését a budai jog 10
márka compositionális büntetéssel sújtja. Az ezen helyen kiszabott
legsúlyosabb pénzbüntetésből azt következtethetni, hogy itt a béke-
szegésnek általános legsúlyosabb neméről van szó. V. 5. Bjk. 228.

71. Kálmán kir. I. k. 6. fej. szerint a világi alperesnek világi.
az egyházbeli alperesnek egyházi bíróság elé való tartozása van ki-
mondva. Ugyanigy rendelkezik Zsigm. kir. kisebb végzeményének

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

72. It. Wen zween wirt-leut miteinander der kauffn heuser oder weingartn, vnd der man hin geytt desselbn erben eins oder meer onseins weybs willn vnd wissn vnd gehaissn, so mag sie mitt dem rechtn Iren tayl wol widder rueffn.

73. It. Wan man wrtail her dingt In die statt, so sol der klager Zween nemen des rats do sich die sach Vlauffn vnd vergangn hott, vnd der antburt' solauch zween nemen des selbn rats, vnd die vier sulln habn einen obman Vnd die funff man sulln furen das wrtail. Vnd von erst sol man horen den klager ; Vnd darnach sol man horen den antburt, Und darnach den Obman. Ist dan sach das sie dahaim recht habn geurtailt, so pleibs bey dem selbign wrtail ; war aber sach, das sie nit rechtlich hettn geurtailt, so sol man sprechn der statrecht vnd wrtail.

74. It. Kumbt ainer In die schran vnd wil ainklagn vmb erb guett wie das genant ist, Vnd wil Im der antburt zu dem selbn mall nit antburtn, so mag er in woll nemen statrecht drey vier zehen tage.

Item, wan zwai wirt lewte miteinander er kaufen hews' oder weingarten, vnd der man hingibt derselben Erib ains an seines weibs willen, So mag sie es widderuffen, vnd er auch so es im widder fur,

Item, wan man wrtail herdingt in die Stat, so sol der klager zwen nemen des Rats do sich die sach verlauffen vnd vergangen hat vnd der antwurter sul auch zwai nemen desselben Rats, vnd die sulln nemen ain Obman vnd die funf personn sulln furn das wrtail. vnd von Erst sol man horn den klager vnd darnoch den obman. Ist dan sach, das sie da haimen haben Recht gevrtailt: So be Leibt es bey demselben wrtail. So sie aber nicht Recht gevrtailt hietn, So sulman sprechn Stat Recht wrtail.

Item, kombt ainer in die Schran vnd will ain anklagn vmb Erib gut wie das genant ist, vnd will im der antwurter zu demselben mal nicht antwurten, So mag er Im wol nemen drey vierzehen tag.

(1405) 14. czime. Az 1464. évi 17. cz. szerint a végrendeletet, házasságot, jegyajándékot, hozományt, hamis esküt, nők és egyháziak megsértését tárgyzó ügyeken kívül melyek az egyházi bíróság hatásköre alá tartoztak — a szentszék előtt más ügyek nem tárgyalhatók.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

75. It. Wan ain Furman ainem derfuert ain Viech. welcherlay das ist, thut er das mitt den forderm redern: so sol er es bezaln. beschiecht es aber mit dem hindern redern, so ist er nymantz nit pflichtig. ob ain klager ainem fuerman das nit glaubn will das er mit den hintern redern geschehn sei, so mag in der klager wol klagn an seinen aydt.

76. Wan ainer laufft in eines geschwornen mannes haus vnd wil ainen darin angstign seines leibs vnd lebens mit verzogner were. der ist seines hals verwalln.

77. It. Wan ainer In ernst vber ainem zugt, vnd wil ainem schlahn vor einem geschwornen man: der ist ainer handt verualln.

78a. It. Wan ainer ainem gesetzt hott hewser oder Weingartn, vnd hott Ims gehalten ain Jar oder zway oder lenger, vnd höt Im darnach nit lenger layten wolln, vnd hott im darnach perith

Item, wan ain furman ainem erfueret ain viech | welcherlai das ist, drit er das mit den vordern Redern, so soll es bezalln. Geschiecht es aber mit den hindn Redern. So ist er nymants nicht plichtig. So man dem furman nicht glauben will, so mag man an seinen aid klagen.

Item, wan ainer lauft in aines geschwornen mans haws vnd will ainen angstign seines leibs vnd lebens mit erzogener wer, der ist seines hals verualln.

vnd wer Im errst vber ainen zuckht, vnd vill ainen slagn vor ainem geschwornn man, der ist verualln ainer handt.

75. V. ö. *Sachsensp.* II. 37: »Man scal gelden den scaden de uon siner warlosichait gescüt anderen liden.« Azonkivül U. o. II. 40. 4. §.

76. Die wehr = wehre: arma. Wöhr, Seitenwöhr: ensis, gladius lateralis. *Schmeller*, Bayer. Wörthb. IV. 129. V. ö. Jus tav. Kovachichnál C. LXXIV. *Selm.* jog szerint a házi békének erőszakos megszegése lenyakazással büntettetik. *Selm.* jk. 29. Budai jog szerint másnak saját házába való üldözése vonja már maga után ezen büntetést: a házi békének fegyverrel való megszegése kerékbe töréssel fenytetik. A többek által véghez vitt nyilvános »heimsuche« mely fegyveres kézzel történt, kerékbe töréssel büntettetett. Bjk. 159. 3. V. ö. még: Szepesi szász. mun. joga. 30, 31, 32, 34.

77. *Dctm.* II. *Sc.* Steph. 49. A ki fegyvert ragad de nem sért. az emberölésre szabott büntetéssel büntettetik. (12 arany. 50, 10, 5 tinó) V. ö. Bud. jk. 231. Stadtr. v. Wien. Neust. Würthnél C. XXXI, XXXII.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

für recht: so hott er Ims
von newen dingn behalten
musen Jar und tag. |

78b. Das selbig daucht es
auch geratn sein. wan es ainer
ainen hielt Jar vnd tag: so
sol ain gewaltig machn als der
stat recht ist zw prespurgh.

79. It. Wer der ist der
Wein wax hott auff anderem
guetern den auff der stat
gepuet, der sol sein wein
pringn vor Sand mertens tag
zu der Statt: vnd thut er
das nit, so sol man Im nach
Sandt mertens tag kain wein
herein: er sey gaystlich oder
weltlich.

80. It. Wan ainer kumbt
fuer gericht vnd Ruegen auff
erb, es sey Hewser oder
weingartn, so sol mans dann
mitt gerichts boten wissn
lassn den die riegung antrifft.
Vnd kumbt er zu dem erstn
recht tag oder zu den andern
nit, doran hot er nichts ver-
lorn; ab' kumbt er zu dem
drittn rehtag auch nit. so
hot der rieger die riegung
behabt.

81. It. Auch wan ainer
ainem ain erb verkaufft, es
sein hewser oder weingertn.
so sol der verkauffer des
kauffers vorstandt sein Jar
vnd tag, fur al Zuspruch vnd
hinderung.

82. It. Wer der Ist der
Jungfrawen Irer Er beraubt
vb' Iren willn, der selbig Ist

Item, wer der ist der wein
wachs hat auf andern guetern
der sol sie zu Sand mertu
tag haim bracht haben; er
sey geistlich oder weltlich.

Item, wan ainer kombt fur
gericht vnd wil Rugen auf
Erib, Es sey Erib haws oder
weingartn so sol man es tun
mit gerichts poten wissen las-
sen den d' Rvgung antrifft,
vnd kombt er zw dem ersten
Recht tag oder zu dem an-
dern nicht, daron hat er
nichtz verlarn, vnd kem er
zu dritten Rehtag nicht, So
hat der Rug' die Rugung
verlorn.

Item wan ainer ainem ain
Erib verkauft, Es sey haws
oder weingarten, so sol der
verkauffer des kauffer vorstand
sein Jar vnd tag, fur alle
zuspruch vnd hindering. |

Item, wer der ist der ainer
jungfrawen Ir eer beraubt
vber Iren willen, derselb

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

hahn werdt; geschiecht es
aber mit Iren willn, so sol
man Ims zu der Ee gebn.

83. It. Ob ein richter sau-
mig were vnd seinen wandl
vor sand georgn tag nit auf-
nem, so ist im nach Sand
georgn nichts pflichtig; Es
sei den das er bey dem
hleybe, so mag er sie wol
einbringen. |

84. It. Ist sach das ainer
verpeut ain guet was das sey
vnd der selbige richter wirt
abgesetzt von dem gericht, so
sol die verpot vnd gefangn
antburtn dem andern rich-
tern die selbn verpot sullen
hleybn bey Irer krafft.

85. It. Wan ainer sein weyh
vnd sein guet peut In recht
vor dem er sich besorgt, den
sol dan nennen bey dem na-
men. Ist des ain hieger, so
sol der selbige fur komen
auff das nachst recht, so sol
er hins den klagen d' sich
versorgt vor Im; kumbt er
aber nit, so spricht man den
ledig. Ist es ainer der Im
landt gesessn ist, sol er Im
zu wissn thun mit ainem
prieß das er kom zum rechtn
im XIII tagn. Ist er den

ist hohens werdt, geschieht
es aber mit Irem willen,
So(II) man sie Im zu der Ee
geben.

(84.) Item, ist sach das
ainer verpewt, ain gut was
das sey vnd derselb Richter
würde abgesetzt von dem
gericht, So sol er die verpot
vnd gewangen antwurtn dem
andern Richter, die selben
verpot sullen beleiben bey Ir
krafft.

(83.) Item, wan ain Rich-
ter sawmig wer vnd seine
wandl vor Sand jorigen tag
nicht ausnem, So ist man Im
noch S. Jorigen tag nichtz
phlichtig; Er beleib dan verd'
Richter.

Item wan ainer sein leib
vnd sein gut pewt in ain
Recht vor dem er sich be-
sorgt, den sol er nennen bey
dem nemen. Ist er ain hie-
ger, sol er ims ze wissen tun
bey dem nochrichter. So sol
derselb furkomen auf das
nagst Recht, so sol er hintz
dem klagen der sich versorigt
vor im; kombt er aber nicht,
So spricht man den ledig.
Ist es ainer der im landt ge-
sessen ist, So sol er Im ze
wissen tun mit ainem brieff

stat. 9. l. Kovachiehnál C. LXX. LXXI. Sachsensp. II. 14. §. 5. II.
65. 1. §. és III. t. 1. §. (Sachse) Stadt. B. von Wien. Neust. Würth-
nél C. LVII. Ruprecht v. Freising I. 135. §.

85. V. ö. A szep. szászok mun. jogát: 50 . . . ob ein Man
dem droitte zu todt zu schlagen . . . so soll er in vor ein Recht
laden, vnd soll im bürgen sezen, das er seines Lebens vor im sicher
sey, vnd hatt er im nicht bürgen zu sezen, so soll er in fohen, vnd
halden also lang biz auf die Zeit, das er seines lebens vor im
sicher sey.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

auss dem Land, so sol er
komen in Dreyer XIII
tagh.

86. It. Ist das ain gayst-
licher der sey munch oder
prister zu ainem gesessn stat
man hott zusprechn. es sey
welchlay das sey, der sol das
thun mit vnserm Statrecht.
Verzug man Im dan das
Statrecht. so mag er den-
selbn wol laden fur gayst-
liche recht, oder vorhin mag
ers nit thun. Er such den
das Statrecht vor Vnserem
Statrichter.

87. It. Ist dan Sach, das
ainer ainem schuldig bleybt,
ainem kaufman oder einem
verfundem man, So mag er
Inn wol verbietn zu rechtn.
Vnd solt ainer als Lang haytn
vnd auf die verpot, es wurt
ainer Lang nit bezaltt. Wen
offt ain kauffman In ainem
halbn Jar nit haym kumbt;
vnd solt der selbig, dem
der selbig kauffman schuldig
bleybt als lang wartn vntz
das er herhaym keme, so
geschech dem selbign gar
vngutlich.

88. It. Ist sach ob aine(m)
ain wrtail ait geuel In der
schreu oder In vnser mitte,
der mag wol begeen fuer den
| tarnackmeuyster, für vn-
sern gnedign hern kunig. Ist
dan sach das man das wrtail
zu sprecht vnd begertt des
selbig wrtails ain abgeschriftt,

das er kem zum Rechten In
vierzeh tagen. Ist er dan
aus dem land, so soll er ko-
men in drei vierzeh tagen.

Item. ist dan sach, das
ainer ainem schuldig beleibt
ain kaufman oder ain beson-
der man, So mag er in wol
verpieten zu dem Rechten.
dan solt ain also lang | pai-
ten vntz auf d(ie) furpott, Es
wurd oft lang ainer nicht
bezalt, man oft ain kaufman
in ainem halben Jar nicht
hay(m) kombt.

86. V. ö. 71. alatt.

88. V. ö. Zsigm. k. 1405. é. (kisebb) végreményének 4. és 12. cikkét.

(XVI. század.) (Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század.)

das ist man Im pflichtig zu
gebn.

89. It. Ist aber sach wan
ain man ainen furpuett, vnd
der Verpurgt sich, vnd thut
meer dan ain mall, vnd dan
man zu Im erweysn mag:
den mag mau furpietn In der
wochn wen man will.

90. It. Ist das sach das
ain man vnd ain weyb ain
guett mit einander derarbayt
haben, das muegn sie ge-
schaffn oder gebn wem sie
welln, das kain Freuntschafft
mit dem rechtn darnach
gsteen mag; es sey den
solchs guett, das von des
selbn oder des andern freunt
geschefft herkomen were, vnd
das In hietn, so mag man
mit dem rechtn darnach steen.

91. It. Das sich zway mit-
einander verpflichtn mit Hew-
ratt, es sey weib oder man,
oder Jungfraw, vnd zaigtt
ains dem andern aus morign
gab, es sey Hewser oder
weingertn nach der statrecht:
geet das weib Ee ab dan
der man, so sols der man
Inhahn sein lebtæg; stirbt
er aber, so sol es hinwider

Item, ist aber sach, das
man ainem man furpewt vnd
verpirgt sich; vnd tut das
mer wan aines, vnd so man
das zu Im erweisen mag:
dem mag man furpietn in
der wochn wan man will.

Item, ist sach das ain man
vnd ain weib an gut mit
(ainan)der er arbeiten, das
mugen sie schaffen oder ge-
ben wem sie wellen, das kain
freuntschafft darnach mit
dem Rechten gesten mag.
Es sey dan solhs gut das
von der freuntschafft herko-
men wer, zu dem mag ainer
mit Rechten sten.

Item, ist sach das sich
zwei mit einander verpflichtn
mit heirat, Es sey weib oder
man, oder Jungfrawn, vnd
zaigt ains dem andern aus
morigen gab, Es sey hawser
oder weingarten Nach der
Stat Recht, Get das weib Ee
ab wan der man, so sol es
der man In haben sein leb-
teg; Stirbt er aber, so sol es

91—92. A hitbér (reggeli ajándék) elidegenithetlenségét a selm.
v. j. szintén elismeri. A férj csakis végszükségben, mindkét házasfél
hozzájárulásával értékesítheti azt: de akkor is csak ideiglenesen —
elzálogosítás által. V. ö. Selm. j. k. 2. A szepesi szászok joga szerint
a nő csak akkor kapja tulajdonul a reggeli ajándékot, ha a férj egy
év és hat hét múlva hal el. A nő rokonai pedig csak akkor nyerne-
k igényt rá, ha a nő férjével legalább egy év és egy napig volt együtt.
Szep. szászok mun. joga. 13. Itt a reggeli ajándék egy márka aranyig
volt korlátozva. 81. V. ö. Sachsensp. I., 24. Von morgengabe müs-
sede vnde von der rade. *Sachs* 63. *Weiske* 28. I. U. o. III., 38. §. §.
Müssele vnde Morgengaue en enot neu wif bi eres manes lue, se
en hebbe se urtnan gen na eres mannes toda.

(XVI. század). Pozs. vár. jogkönyve.) (XV. század).

geualln auff die nachsten
Freundt der Frawen.

92. It. Wer sach das der
man Ee abgeet dan das weyb,
so sols die frau Inhabn Ir
lehtag, vnd wan die fraw stirbt,
so sol es hinwider erbn auff
des mannes nachsten freundt.

93. It. Ist sach, das ainer
ain pandt hot genagst ainem
weingten, Vnd hot von erst
ain vber han In sein wein-
gertenn, so ist er dem selbn
weingertn pflichtig zu gebn
denn Drittail der Frucht des
Vberhans, vnd die zwaytayl
zum stam; vnd wil er des nit
thuen, so mag der, der wein-
gertn ist, nemen ain stangn
vnd derselbige stangen setzen
vntenn zu dem stam, vnd als
wie die stange aufgelaugn
mag, so mag er die est vdern
den Vberhanckh abhacken
vnd abschlahn. Vnd das sel-
big mag er thun von Jar zu
Jar wan die est herwid(er)
wachs vnd die frucht sol er
nit abnemen on seins nach-
parn willn v(n)d wissn.

94. It. Ist sach das einer
dem andern wein verkaufft
vnd nymbt paid nichts aus,
schenketh er den wein hie bey
der statt aus, so sol er Im
die kufen widder gebn. Ver-

hinwidd genallen auff die
nagstn freundt der frawen,
vnd herwidder von der frawen
ist geleich gerechtigkeit.

Item, ist dan sach das
ainer ain pawm hat ze nagst
ainen wein gartn vnd hat von
Esstn ain vberhang in sein
weingartn, So ist er dem
selbn
.
.

(A töredéknek vége.)

93. Siner bome telgen en scolen oner den tun nicht gan sine
nake bure to scaden. Sachsensp. II. 52. 2. §. (Weiske). Über fall von
den fruchtbarn Baumben jm Burgfridt Ambstötten. Ist von Alter her
je vnd allweg gebreuchig gewest, das der Übertfall halbs den sein
scil, des der Grundt ist, darauf Er felt, Ess soll auch hin für an
also gehalten werden. *Zahn*: Niederöst. Banntaidinge. Beil. IX. Des
Marckhs amstetten pantalding puechl abgeschribn jm (15) 43 iar.
Arch. f. Kunde öst. Geschichtsquellen. 25 k. 87. l.

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század).

kaufft er In dan vber feltt, In zwayer mayln, so ist er Ims aber pflichtig zu gebn. Ist aber sach das er den wein ferner verkauft vber zwo meyn, so ist er Im nichts pflichtig widder zu gebn, ausgenommen sie meldens dan gegen einander vnd wirt ausgenome(n); die brechn alle landtrecht.

95. It. Ist dan sach das ainer dem wein Im grunt v'kauft, Vnd schweign sol von des Zehets wegn und kain ausnemen geschicht, vnd komen dan bayde fur recht von des Zehets wegn, so sol der da wein verkauft hott den Zehet gebn, wan rechtlich er In angepurd zu gebn.

95a. It. Ist sach das ainer zu eine(m) kumbt vnd fragt In, Es ist zu mir komen ain man, vnd hott an mich begert ich soll Im leyen; hott er aber n(ic)ht oder ist ain redlicher man, vnd ist das das er ain fragt vnd spricht, borgt Im, freylich er ist guet daromb. | Vnd hott wol vnd ist ain redlicher man, vnd ob den dem frager hinfur an dem selbn misling. So ist der, der den man gefragt hott, als gantz purigt als er Ims selb das guet verkauff oder gepärgt hett.

96. It. Vnd is den sach, das der den man gefragt hatt oder Im wirt ain sulch antburtt dorauff, vnd spricht, er ist ain redlicher man vnd wen die sach mein ware, so west ich darnach zu thun, uber dass so hays ich euch nichts thun; thut dan der frager ichtz, so moch er dan den er gefragt hott mit dem rechtn nichts anhabn.

97. It. Ist sach das ainer ain prieff auf nymbt von geltschuld wegn, so ist er den herrn von dem statsigel ainen grosen pflichtig in die puxen.

98. It. Ist dan ainer ain kauff brieff aufnymbt vber Erb vnd vber aygen vnter dem grosen Insigel, dauon is er den herren pflichtig zwen gros In die puxn.

99. It. Auch ist gemacht worden das man gebn soll von ain Fuder wein zu schenkn LX d.

100. It. Dem weintrager von ainer fuerer wein zu tragn XLII d.

101. It. Von einem dreyling wein zu schenken XL d.

102. It. Do von dem weintrager zu tragn XXVIII. d. vnd tregt er den wein vber die gassn In ain ander haus, so mug man Im meer gebn. |

103. It. Auch ist erfunden vnd gemacht worden, das die leitgebn die do wein kauffn In der Freyung, nit lenger

95a—96. Szepesi jog szerint a házközösségben lévő fü adósságaiért a szülők szavatolnak, ha 6 hét leforgása alatt fiukat a közösségből ki nem tagadják. Szep. sz. mun. joga. 29.

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

schenkn sulln den acht tag vor. vnd acht tag himnach dem tag, vnd sulln auch nit meer dan Zween leytegebn mit einander habn. Vnd will der wirt, so mag er wol der dritt sein, oder des wein gebesn ist. Vnd will der wirt nit, so solln kainen andern zu In nemen. Vnd wer' der were, der das prechen wurd Vnd Vberweist wurd: den wil man drey tag Im stockh haltn. Vnd wrlab von der Stat gebn on alle gnad.

104. It. Auch Ist erfunden vnd, gemacht wurden wan ainer zu ainem leitgebn kumbt vnd spricht er sol Im ain Wein auf thuen. Vnd spricht dan der leitgebe er habs ainem andern versprochn, oder hot ain andere ausred, Vnd vindt man Im an dem anderm tag musig geen: den wil man pessern drey tag In den stock vnd aus der Zech wrlaub gebn.

105. It. Auch wan ainer kumbt zu ainem leitgebn vnd spricht Im zu, er sol Im ain wein leitgebn, vnd der leykeb feyert ain tag oder zwen dorauff, vnd sagt Im nit schier ab: so ist er Im sein lon pflichtig.

Von den vasczihern.

106. It. Von ainem fuder In keller zu lassn III gl.

107. It. Von ainen dreyling wein In zu lassn XIII d.

108. It. Von ainem halben fuder XIII d.

109. It. Von einem halben dreyling VIII d.

aufzuczihen aus den kellern

110. It. Von ainem fuder VI gl.

111. It. Von ainem dreyling III gl.

112. It. Von ainem halben fuder III gd.

113. It. Von ainem halben dreyling II gd.

114. It. Von ainem Fuder aus ainem tieffen keller mitt vil khnechten zu lon VIII gd.

115. It. Von ainem dreyling aus ainem tieffen keller zu lon VI gd.

116. It. Von ainen dreyling auff den wagen XL d.

117. It. Von ainem fuder auff den wagen III sld.

118. It. Von ainem halbn fuder XLV d.

119. It. Von ainem halbn dreyling XXX d.

103. »vnd ön in eynen Stock vnd fessern Schliessn.« Chronicon Germ. de Ludovica Saltare. Lábkaróba kötni. Haltausul 1746. 1.

(Pozs. vár. Jogkönyve. XVI. század.)

*Das sein der pecken recht zu wien oder zu prespurck wie
gros sie pachn sulln das pfenhertt brot, nach den, darnach
der waytz gang hot an dem marick vnd als man In mues
kauffenn.*

120. Wan der mutt waitz gilt ain 1 lb. d. so sol das
pfenbertt prot wegnn XIII marck vnd VI lott.

Vmb X schilling XIII marck vnd III lott.

Vmb V schilling XII marck.

Vmb VI schilling XI marck vnd VI lott.

Vmb VI schilling X marck V.

Vmb VII schilling X marck vnd I firdung.

Vmb VII schilling VIII marck I firdung.

Vmb VIII schilling VIII marck III lott.

Vmb VIII schilling VIII marck II lott.

Vmb VIII schilling VIII marck VIII lott.

Vmb VIII schilling VIII marck.

Vmb VIII schilling VIII marck III lott.

Vmb X schilling VIII marck.

Vmb XI schilling VII marck I lott.

Vmb XI schilling VI marck III firdl — stb. stb.

Semmel

121. Vmb VI lb. II marck II lott.

Vmb XXX vnd VI lb. II marck.

Vmb LX vnd VI lb. II marck I lott.

Vmb III S. VI lb. II marck I quintat.

Vmb VII lb. II marck I quintat — stb. stb.

*Anno domini tausend vierhunder(t) vnd In dem XXXVI.
Jar da haben die maister pecken Ire zaichen gehabt auf
Semln.*

122. It. Hans Loffar hott gehatt . V.

Hans Lieblpeck . . . VI.

Thoman anhem . . . VII.

Hans vonn Manttarm . . III.

Pueppl auff der Wedritz . IIII.

Jacob Schwab . . . II.

Hans Meyxsner . . . VIII.

Kolman peck . . . VIII.

Hans peckn . . . I.

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

Vermerckt die tailung des protkaufs, auch die Ordnung so der ratt mit den pecken iber ain komen sein, der sich die pecken ze halten gewilligt habn Vnd darnach zu pachn.
Anno domini M IIII XLIII.

123. It. Von Erstn ist die tailung gemacht auff den melkauf, In der mel grub hie zu wien also:

Wen ain Strich Semelmell oder pollen das man mit den Hopfen pecht giltt Zwelff pfenig, so sol das pfenbertt prot habn vierdehalb marck, zway lott dirithalbs quintat; So habn die pecken an aynen Strich emphon ain lott.

It. Das Strich vmb XIII d, so sol das pfenbertt habn IIII marck I quintat; so habn die pecken empfon I lott III quintat.

It. Das Strich vmb XIIII d. so sol das pfenbertt habn III marck VI lott; So habn die peckenn emphon I lott III quintat.

It. Das Strich vmb XV d, so sol das pfenbertt habn III marck III lot; so habn die peckenn emphon III lot.

It. Das Strich vmb XVI d, So sol das pfenbertt habn IIII mark II lot I quintat; So habn die peckn emphon I lot.

It. Das Strich vmb XVIII d, So sol das pfenbertt habn III mark I lott; So habn die pecken emphon II lott.

It. Das Strich vmb XVIII d. So sol das pfenbertt habn III marck VI lott, so habn die pecknn abgang an ain Strich II lott. — stb. stb.

Oblas vnd malquet das mit Wrhab gepaehen wirdett

123a. It. Wan das oblass ein mell gilt acht pfening vnd der lon vom Strich zu pachnn ist VIII d. So sol das pfenbertt habn VI marck.

It. Das Strich vmb VIII d. So sol das pfenbertt habn V marck III lott; So habn die pecken abgang an ain strich III lott.

It. Das Strich vmb X d, So sol das pfenhertt habn IIII marck XIII lott: so habn die pecken emphon IIII lot.

It. Das Strich vmb XI d, So sol das pfenhertt habn IIII marck X lott; so habn die peckn emphon II lott.

123. László király 1453-ban engedte meg Bécs városnak, hogy gabna és liszt raktárt állítson fel, hogy ezáltal a drágaságnak elejét vegye. *Schalk K.* Zur Geschichte der älteren wiener Maasse im XV. u. XVI. J. h. A bécsi Mehlgrube szerinte 1455-ben említették először (9 l.) Amint látni, itt már 1443-ban fordul elő.

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

124. Nota aus ainem guetn waytz des ain mutt ist, sol aus kommen XII Strich Semel, oder XIII.

It. Vnd oblas VIII Strich.

It. Auch XI strich poller oder XII.

It. Gross kleuben X Strich.

It. Klayn kleubn III Strich.

Summa aus ainem mutt XLV Strich.

Perigmaister

125. It. Wer der ist, der ainen nit recht arbett, oder der ainen zw nahet kombt an dem rain, oder der ainen Stam auf ainen rain zu nahet schut, oder der ainen zu naehent oder zu schaden prent, zu dem weingertn geet, vnd villeicht ainen durch seinen weingertn geet vntt die pawm zu den Essnn oder dester naheter wolt geen, oder ain stigel oder ain Drid pricht, oder wer die weg vund die runsen vnd lesestatt mit stain verschut, oder mit erden oder mit rebn, wan der perigmaister darzu kumbt oder darzu geruefft wirt: der ist verualln dem perigmaist' LXX d. on alle gnad.

126. It. Wan ainer ain Verpott tuett der schol dem perigmaister gebn XII d; dauon sol der perigmaister gebn den huetern II d.

127. It. Wan ainer ain pedschadt nymbt, vnd weinperr auffuertt, der sol geben dem hueter II d.

128. It. Wer sich richt mit seinem widdertail, der sol dem perigmayster gebn vom pedschadt II d.

129. It. Was Viech zu weingertn schaden thut vnd derr perigmayster das begreyfft, sol man von yedem haupt XII d. nemen; Vnd tuet es der hueter ein: so sol der perigmaister gebn VI d.

130. It. Wan ainer arbarter gen weingertn schickt, vil oder wenig, vnd gibt den das lon nit, vnd klagt dan der arbeit dem perigmayster, so sol der perigmaister dem arbart genug thun, als vie dan der arbeit sein Vnd sol In das lon selber gebn. Vnd derselbig der da verklagt

125. V. ö. *Korachichnúl* 125. l. C. XXXIII. De meta és C. XXXIV. De destructione metæ super vineam.

127—128. *Haltaus* Gloss. Germ. Med. Aevi 139. l. Petschad, Bescheid-Census constitutus et pactus. »vmbe Swer deme andern si varnde gut lihet — vmbe Bescheid oder ave Bescheid.«

129. V. ö. *Korachichnúl* 127. l. C. XXXVI. De captione ferarum és C. LXXXVI. De fossione putei ante domum. Sachsensp. II. 48. (Sachse).

(Pozs.-vár. jogkönyve. XVI. század.)

wirtt ist dem perigmaister zu wandl verualln von ainem yeden arbaite(r) LXXII d. on alle gnad. vnd sol Im die- lon dieaufgeben hott auch widderkern.

Weinkoster

131. It. Wen der Weinkoster bey dem kauff ist vnd dem kauffman darzu fuerrt, so sol der wirtt Im geben 1 gl. vnd der gast II gl. Were er aber nicht dabey, so ist Im der wirtt nichts schuldig, aber der gast sol Im gebn 1 gl. Anno LVII Jar. etz.

Vermerckt der Gemainen betrachtung Aintrachtlich vnd wolbedachtlich so sie gethan haben anno Im LVII.

132. It. Von erst das die Herrn des Rats mitsambt den gnannt sein. vnd aus vns erweln In der Stat vnd vor der Stat auf LX personen zu gnannt; das sie da bey bleybn sulln Ir lebtag als es dan In andern Stetn ain gutts gewonhait ist. die sulln habn gewalt zu thun vnd zw lassn an der ganzn gemain Stat vnd zu hulff komen dem Ratt. vnd Ratsam sein nach allem Irem versteen, auch zu vodern zu raysn, zu geschefftn zu zeugnus. zu bechau, Raytung zu nemen. ambtleut zu setzn vnd zu aller ander gedachtnus, vnd thuen In der Stat notturft etz. Vnd dan In gehorsam zu haltn. daromh sulln sie Ire gerechtikait thun. Was die dan erkennen als Zeugnus genugsam ist zway oder drey, das sol gantz krafft habn on alle vnteraittung vnd beschwerung.

133. It. Auch ob sach were das sich von der stat ainer oder meer fider zugen, oder aber mitt todt abgieng. oder aber etlich Immerhafftn sachn begriffn wurd, so mag man nach sulicher seiner tadt wol fuder thun oder richtn nach seiner verschuldung; vnd dan aber ander aus der gemain an Irer Stat erwelen.

134. It. Auch ob sach were. das etwas sach vorhannt were das In zu schwar were zu verantburten, das sie das pillichn bringn mugn an der gemain, vnd aus der gemain nemen mitsambt dem Ratt aintrachtlich ain geualln zu den sachn vnd ain benugen.

132. Stadt. R. v. Wien. Neust. *Wärthouß* LXXIII.

133. A bírónak köztörvény alá tartozása ki van mondva a Selm. jk. 8. fejezetében, az esküdtek-é meg u. o. a. 13. fejezetben. Ugyanezen állásponton vannak a kassai articulusok 1404-ből. *Kolossr. Or. II. II. 72. l. 1. Art.*

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

135. It. Auch wan das were, das man solich gnant oder der gemain beruefft zu notturfftin sachen, vnd In die alzo fuerhielt, vnd Iren Ratt vnd antburtt darauff verhorn woltt, das wan die nach Irem versteen dan ersamlich vnd gutiglich aufnem vnd verhorn' nach notturfft In Irer antburtt, als dan von denn genassamen.

136. It. Auch Ist betracht wan man auf zihn vnd sicken wil, das man die gnanntn erforden vnd wissn lass; Es sey richt' Raat oder der gnanntn, In guettigen noturfftign sachn. Vnd wan dan solich raysn vnd potschafft widder haym kom, das man dan fon Stu(n)dt an der Zerung raytung geb.

137. It. Meer das kainer seines aigen nutz widder vnser wissn vnd willen nit werff noch betrachten soll; In vnsern ausschicken ziehen vnd zerungen wan aigen nutz bringt ainer gemain schaden in Zerungen vnd halt In grossern sachen etz.

138. It. Das kainer im Ratt oder ambt man auswendig der Statt ambter kain ambt Innen sol haben on erlaubnuss vnd willn Rat vnd der gemain; ausgenommen kuniglichen gewaltt ambter vnd geschefft der mitt vnser leib vnd guet gewaltig ist zu thun und zu lassn.

139. It. Das kainem geschworn man nicht meer dan ain ambt beuelhen sol der statt ambter.

140. It. Das man alle ambter, Es sein statt ambter oder bestandt ambter, bestee vnd besetz mit der gemain will vnd wissn; das minst als das mayst vnd alle kotemer von denn ambleuth reutung nemen.

141. It. Das ein richt die gemain nit beschwer' mitt wandl noch mit andern sachn, sunder nach der herrn Ratt vnd nach guadn, wen es nit ein bestant gericht ist.

142. It. Das man kain pfaffn wein In der Stat vmb las lign; wo man das erfert, so sol der wirt verwalln vnd gewandelt werden omb X lb. d.

143. It. Das ein Jeglicher ambtman, die gnanntn vnd auch die gemain, er sei arm oder reich, In sein worten vnd embtung seiner anligt vnd notturfft gu(n)stiglich erhor vnd ratsam sol sein.

136—137. Item keyn Richter noch Rotman, wen her gesant wirt von eynes gemeynen nütz wegen; her sal dy selbe zeyt seyne besondern nütz nicht suchn in der selbign zerung Durch das, das der gemeyn nütz nicht zu schaden queme. *Kassai Art. 32.*

141. V. ö. Stadt. R. v. Wien. Neust. *Würthnel C. LX. LXII. LXX. LXXI.*

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

144. It. Das man alle kotem und rauch fenck vnd Fewerstett beschaw vnd in huet halt mit pessern vnd mit kern bey eine(m) wandl.

145. It. Das man alle keuff, sie sein klain oder gros, Es sey waytz, korn oder gerstn, habern, allerlay trayd, Des gleichen prott, wein, Flaysch, Visch, Frawenmarck vnd Fragenmarckt vnd auch alle hantwerch: Mulner, Peckn mutl peckn, Fleyschker, Vischer, Schneider, Schuster, kain hantwerch ausgenomen etz. besuch bechaw und besetz Vnd In rechter gueter ordnung halte, damitt ein gemainer nutz daraus gee, Vnd des sie wol dennoch zukomen mugn mitt ainem rechtem guetn goetlichn gewin. Vnd das des die gantz gemain Vnd herschaft Vnd ander herkommen Leut vnd arbit(er) dar In nit beschwert werden etz.

146. It. Sol man kain Fuerkauff gestatn. Vnd sulln verboten sein bey Verlust des kaufs.

147. It. Es sol auch kain maister vischer Im noch(en), kain Vischkauffer Im noch(en), kain andre Frawn lembtig visch vail habn, klain noch gros; ausgenomen Tod(e) visch, hundsvisch, dunvisch Elln vnd krewsn, bey verlust der visch. die vail hott.

148. It. Auch Ist vnser gerechtikait vnd alde gewonhaytt das ain Richter oder ain Burgermaister an der Stat hannt auzitzn soll In vnsern geschefftn, Es sey ver(n) oder nahent, Innerlands oder ausserlands; dem sol man zue gebn aus dem Ratt oder aus den gnantn ein benugen nach dem

144. Es soln . . . all Rauchfang vnd feuerstött, so oft es die notturft erfordert, durch des Richters geschwrnen vnd derer Vierer feissig besicht vnd beschaut werden, vnd wo sie gebrechen, oder mangl finden, schaffen Windung thun, wer aber darüber in Vierzehen tagen nit wendung thuet, der sei als oft dem richter zu wandl verfalln XXXII Pfening vnd iedem Vierer XII Pfening, entstude zwischen ein schadt solchen absonderlich zu erstatten. *Zahn Bann-taidinge. Khulb. 1490. Arch. f. öst. Gesch. quellen. 25 k. 111. l.*

146. It. Es soll kain Burger noch gast. fraw oder man, knecht oder dirn vor den Torenn bey der Stat vnder den Torenn in den gassen noch zu den Häusern nichts kauffen, sunder alle phennbert klain vnd gros vngevärlich solln an offnen Markt bracht daselben vnd an kainen andern enden verkaufft vnd kauft werden. *Pichler Salzburgerische Marktordnungen. Arch. f. öst. Gesch. qu. 9 k. 397. l. »furkauff.«*

147. »Es solle auch all gest, frawen vnd man vor Wann dy herkommen vnd visch vailhalta oder verkauffn welln, dieselben solln dy visch an den ytz genannten enden an offnen Vischmarkt vnd sonst nynderst vailhaben noch damit sten vngeuerlich. *Pichler Salzburgerische Marktord. I. h. 399. l.*

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

als die sach vnd das geschafft verhandt ist; der sol dahin zihn, aus genomen In Ir den Gots Gewalt oder Ehafft¹⁾ nott.

149. It. Ist sach, das Rat vnd gemain ain Richt' ausschickt In Irer notdurft, Es sey vern oder nahent, Er sey aussen Lang oder kurtz, so so(1) der selb Richt' dem Ratt das gericht nyder legn, Vnd sol den der Rat gewalt habn ain andern Richt' aus In zu setzn, Vnd denn gewaltig machn an statt Rat vnd gemain zu thun vnd zulassn Vnd Im gehorsam zu haltn In aller der mass als dem varign Richt' vntz das her widd haym kumbtt. Auch sol er alles des In der Zeitt gewesen, nichts ausgenommen In allen wenden vnd Vellen als gantz als dis da gewesen were, wen er hot Rat vnd gemain Vnd alles das aine(m) Richter zupurdt. als gantz zuidantwurten vnd zu versorgn In aller der mass. gleich als der vorige.

150. It. Vnd ob sich icht etwas begeh vor dem Jetz gesetzten Richt' und kund also in seinen zeiten zu endt nit komen, oder der altricht' kem vor herhaim, so sol dennoch der gesetzte richt' da sich der anfang Innen ferlauffn hott alle gerechtikait zupurn, volgen vnd geualln. wen warob were sach das sich icht begeh in der zeitt das ein Richter verantburtn soltt, Es were gegn Ratt gemain oder and'endt vnd steet. So nem sich der altricht(er) muglich vnd billich daraus vnd sprech: Ich bin In andern Ewrn geschafft aus geschickt worden. Vnd habt die Zeitt ein andern Richtern gezezt, d(a)r In sich die sach verlauffn vnd ergebn hott, der sol auch des verantburtn; vnd daromb is das billich was ich zu seinen zeuten begebn hott, Es sey gering oder schwer, gros oder klain, das er das verantburtn sol vnd mus vnd burt Im zu, So ist es auch billich das er sulch wendl vond vell vnd alles genyssn sol das den ainen Richt' die zeitt zu purdt.

151. It. Vnd der erst Richt hot die zeitt nit meher zuuerantburtn, wen waromb er aus geschickt ist worden; dar In mag man In besunder wol bedencken, Wen er mus sich seiner wirtschafft vnd aller seiner hendl verrn vnd ent schlahn, dar In er kain nutz mag genemen vnd betrachtn.

152. It. Des gleichn ob sach were, das ein burgermaister an vnser statt vnd hendn aus zug, So sol es sich

148.¹⁾ Causa sortica. A Sachsensp. szerint: »Ver sake sin de echte not hetet uangniese. süke. Godes denest buten lande unde des rikes denest.« II. 7. 1. §.

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

In allen der mass haltn als obn geschribn stett mit dem Richter.

153. It. Das sol sein aines Jeden Richter, Burgermaister vnd der geschworen des Ratts auch der vorsprechn weystumb als hernach geschriben stett.

Das Erst, er sol Got forchtig sein In allem sein thun, Vnd versteen den weistumb vnd gerechtikaytt.

Das ander, Er sol masshabn In alln dingn, Vnd auch messig sein an Essn vnd an trinkhen.

Das dritt, er sol gerechtikaitt lieb habn.

Das vierd, er sol starck sein In der gerechtikaitt, bestendig mitt worten vnd mit werkhenn.

Das funfft, er sol verschwigen sein was man Im Vertraut.

Das secht, er sol sitich vnd demutig sein.

Das sibend, er sol Ratsam sein dem armen als dem Reichn.

Das acht, er sol nicht geytig sein nach der gabe vnd geniget beden.

Das newndt, er sol warhafft sein, Vnd stete Fursichtig vnd gedechtig.

Das zehend, er sol endlich vnd Redhafft sein vnd ain gantz verseen habn was er red vnd reden will.

Das aylfft, Er sol nit ain maynider noch ain manschlechter sein ain Eeprecher noch gesuchrer.¹⁾

Das Zwelft, er sol behaust sein Vnd sein rauch da aufgeen, Vnd kanleich sytzn in der wirttschaft.

154. It. Es sulln zwen gemayner die da sytzn In ainem haus vnd sich kostn¹⁾ mit einander payd mit geschworn sein.

Auch zwen Recht pruder,

Auch die daign die da zwo recht schwestern habn,

Auch zwayer rechtn geschwister kindt,

Auch Schweher vnd aydm,

Auch Vater vnd Sun,

Auch die daign die zuainander geschworn habn,

Auch die daign die gesellschaft mit einander habn als zur ain mann. Sunder man mag wol vor Jedem tayl ainen nemen In Ratt zu ainem gesch(w)ornem.

153.¹⁾ foenerator, usurarius. *Haltaus Gloss. Germ. Med. Aevi* 693. l.

154.¹⁾ Kosten = Kötigen. A tanácsbeliek rokonsága a kassai articulusok szerint a tanácsból való kirekesztés okául nem szolgált. V. ö. i. h. 25. Art. »hatenyen mitsytzenden angeporn frundt ym ros.«

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

155. It. So ain Erber man seine kinder durch guet leut vnd In rechter Cristenleicher ordnung vnd Freuntschaft kanlichn aufgeben welln. So erfordertt sei als hernach geschribn stet, Vnd heb sich also ann:

Ersamer Lieber her, her Hanns. Vnd auch Ersame Liebe Fraw. Vnd auch Ir liebñ Hern Vnd Freuntschaft! wir sein gepetn worden an euch zu werben vnd zu bittenn von dem Ersamen Vnd Erbern Frumen man Andre Schaffwoll, vnd komen zu euch mit seiner Ersamen Freuntschaft Vnd seinen guetn hern vnd Erbern leutn, Vnd bittñ Ewer Ersamkeit vnd alle Ewe Freuntschaft Vnd Ewe'trew, Eer lieb vnd Freuntschaft vnd auch omb Ewer Ersame tugenthaffte tochter Jungfrawn Anna, Im zu trwn Vnd zu Eern Vnd zu ainer rechtn Eelichn khann durch Gotswilln vnd zu merung des hayligh Cristenleichn glaubens. habt Ir euch des bedacht, das sehe wir gern; Seytt Ir sein aber nitt bedacht, So pitt wir euch Ir wellett euch mit ewrer Ersamen Freuntschaft vnd herrn daromb bedenken vnd vnder redn; So wol wir die weil hinaus tretñ Vnd wellett vns das den an furderliche guetliche vnd Freuntliche antburt thun vnd gebñ des mir ein guete hoffnung vnd getrawen zun euch habñ.

Lieber her hans vnd auch Liebe Ersame Fraw, wir hoffñ zu ewer Ersamkaitt, Ir habt euch mitt ewer Freuntschaft vnd den ersamen hern gar ains gueten bedacht Vnd welt vnd ab got wie In Vnser werbung pehoren Vnd vns ein gutliche Freuntliche antburt thun Vnd geben.

Des danckh wir euch gar zumall hoch vnd vast ew' Ersamkaitt all mittenander das Ir vns In vnser werbung erhorth vnd gepet gewertt habt; vnd pittñ Ir wellett vns herein bringñ Lassñ Ewer tochter die Ersam Jungfrauen Anna, Sol wol wir vnsern gesellñ auch zu vns vordern vnd dermitt In ain Freuntliche beschliessung machñ vnd thun.

Ersame Liebe Jungfraw Anna, wir habñ gepetñ denn Ersamen hern hern hansñ, Ewerñ Vatern, Vnd Ewer Ersame muter, Vnd auch alle Ewer guete hern vnd freunt vmb euch dem Ersamen man hern Andre etz. Im zu trewn vnd zu Eern vnd zu ainer rechtn eelichn kann; des gepetz

155. A szepesi szászok 1370. évbeli mun. joga szerint a szülők vagy a gyermekek eltartóinak beleegyezése nélkül között házasság, az örökségből való kitagadásának okául vétetett. Szep. szászok mun. joga 15. A kettős házasság ugyanott fő- és vagyonesztéssel büntetett; a vagyonszünetés fele részben a megcsalt asszonyé. U. o. 16.

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

sei wir also von In gewerd wordn, des wir In auch gar hoch Vnd vast dancken vnd pittn euch Vnd hoffen Ir volgt ewer eltern, Es sei auch Ewer gut will Vnd wellet In auch gar gern habn vnd nemen; Ich beuel auch bayde zu einander aufs pristers kunfft vnd wunsch das Euch gott der herre geluck geb In dem namen den Vaters, Des Suns Vnd des haylign gaystes. Sprech alle Amen.

Ersamer Lieber her hans, Vnd auch Ersame Liebe Fraw hansyn als der Ersam man her Andree etz. mit seiner Ersamen freuntschaft hern vnd guetn leutn pey euch vnd Ewern guetn hern vnd Freuntn gewesen ist vnd gepetn hot wmb ewer trew Eer vnd Lieb vnd Freuntschaft. Vnd auch wmb ewer Ersame tugenthafte tocht' Jungfraw Anna Im zu trewen wnd zu Eern. vnd zu ainer rechtn Eeliehn khann, des gepetz Ir Im Vnd vns an seiner statt also gewerd vnd versprochn habtt, Vnd des wir euch auch all hoch vnd vast danckh sagn, mit sambt Im: des selbn sei wir also wartund vnd vordrund vnd pittn euch Ir wellett Im die also antburtn vertign vnd gebn so wil er mit Ir einigen, Vnd tretn In den Stand der hayligenn kanschaft durch gotswilln. Vnd durch merung des hayligen Cristenleihn glaubens.

156. It. Es ist auch gesetzt worden das Jeder hausgesessener man In seinen hans, Er sei wer der sei, nicht meer habn sull In der Stat wen zway verschnitne Schwein: ausgenommen die pecken die mugen habn bei IIII schwein vnd nicht meer. Vnd die Schwein sulln habn wulheng, damit sie nicht gewulln mugen Vnd das pflast' In der Statt prechen; wer aber das die Schwein In der Statt wulln Vnd an dem pflaster schaden tetn, So sulln die selbn des die Schwein sein von ainem yedem Schweyn das den schaden tut den statdienern verualln sein XII. d. Vnd sol darzu dem Vberheger auch gnug tun damit das pflaster vnd der schad widderlegt vnd bezallt werd. Aber wer der were es wern peckhn oder mutlpeckhn oder andre hausgesessn oder mitwoner der Stat hie, die mocht n vor der Statt, Inn vorstetn Schwein haltn oder fur den herter treyben als vie sie woltn, der gemain vnd menycklich onn schadenn.

157. It. Es ist auch vor Zeytt betracht wurden Im ratt vnd in gemain das ain Jeder der da hoff zins geitt. Vnd ain In winner des wirts ist, der sol seinen hoff Zins gebn zu dreyen tagen Im Jar; Am Erstn als er anhebt von Sand michael's tag vntz auff die Weynachtn, den drittail daromb man gedingt hott, das ander drittail auf Sand

(Pozs. vár. jogértelme. XVI. század).

Georgn tag, das drit drittail auf Sand Michaels tag; Vnd ist geschehn omb das das zu zeytn das gelt vnstett Vnd kain stete satzung nitt hott, vnd geringert wirtt, auch das der wirtt Im Hofzins nit beehweert werd von den Inleuten Wen er mus Im Holtz, Feuer vnd wirm gebn, zu kuchen Vnd zu stebn, darzu mit gemechn Vnd andern notturftn aus zu halt; das were Im zu schwer den hofzins darauf zu peytn ain gantz Jar. Es wer den ausgenommen mit wortn vor guetn Erbern leutn.

158. It. Meer ist betracht worden das alle mass zu trayd, Es sei waytz, habern, gerstn, anbes, Hanif, gerstprein, hirsprein, gris oder milch, alles prent sulln sein mit der Statt marich es sei klain oder gros, damitt die leutt Vnd arbaitter Vnd die gemain nicht betrogn werden, vnd auch des gleichn Elln vnd gewicht sulln auch das Stat marich habn.

159. It. Vnd daromb sol sein ain geschworner markricht(er) des sol haben seinen sold von der Statt, der hott alle ding Vnd alle keuff zu besichtn vnd zu beschawen alle tag, teglich; Vnd waser vnuerhtlichs vndt nichts aus genomen. vnd das nit das Stat zaychn hott, das sol er nemen Vnd sol sein des Statricht der drittail; daromb sulln sie Im beystandt thun Vnd halten vnd geben wan Im das not geschiecht.

160. It. Es sol auch kain Erber mann, oder Fraw, oder personn wie die gnant sey kainer seiner Erb, Es sein hewser odern' Weingertn oder andre Erbgueten Erblich vnd Ewiglich hingebn vnd verkauffn noch kauffen; es sey Vmb Zyns, dienst, Jartag, Stift zu pfrientn oder zu altern widder gaystlichn noch weltlichn | vnd sol verboten | sein wen es ist widder vnser gerechtikait vnd Freyhet, vnd der Statt Freytum, wen es ist aine kunigliche Frey Statt, Vnd der grossn Siben Freystett aine Im land zu Hungern vnd nemen Vns selbs aus vnsernn Freytum, daromb ist pillich das ewig gestift Zyns, noch Rendt auf solcher der Statt gruntn nit sein sulln. Aber solich gestift, dienst, Zyns oder Rendt ab zu ledign muegn wol geschehn. Vnd das sol alles

158. 159. V. ö. Von kewffen, kaufmanschafft gericht. Selm. jgk. 4 és 5. Bécsben 1504-ben szerveztetett a vásári bíró hivatala. V. ö. *Gígl.* Geschichte der wiener Marktordnungen. III. Urkunden. I. Arch. f. öst. Gesch. 35 k. 125. l.

160. Selm. jog szerint az ingatlanok adásvétele szükségeszerűleg a bíróság előtt történt. Selm. jk. 11.

(Pozs. vár. jogértelme. XVI. század.)

geschehn mit willn vnd wissn aines purgermaister, Vnd geschriben werdñ Ins grundtpuech oder vnder der Statt merern anhangenden Insigel, damit die Statt In Irem Frey-tum gehalten werde als das pillich vnd Recht It.

161. It. Anno domini M. CCCCC vnd Im zehenndñ jar Hat der namhafftig(e) vnd fursichttig(e) her Friederich Voytt, die zeit Burgmaister der Stat Presburg ainen auszug gemacht auff die Luest der Hewser, Innerhalb vnd ausserhalb Obgemeltter Stat Presburg, gezogen aus ainem altten Register des datum geschribn stet M. IIII c XXXVI Jare Wie hernachuolet.

Prima pars.

Itm. Steffen haymer	VIII Stangen.
Itm. paull kranfelder	VIII Stang.
Itm. Hans klee Schwert feg. . .	IIII Stang.
Itm. fridrich Voytt	IIII Stang.
Itm. Gruen Stübl	IIII Stang. etc. etc.

162. Vermerckt die gertten dynns So man Ferlichen ainen yeden Burgermaister dienth. Ausgezogn aus dem grundtpuech In Jar funfzehenn hundert vñnd Im Dreij-zehenntun.

Erstlich Im kresling.

It. Caspar Wachsgiesser XIII d. sth. stb.

163. Item. Wie ain Richter ainen aid than soll zu presburg.

Itm. Ich Schwer vnserm aller genedigistñ Herrn khonig zw Vngern, ect. N. vñnd der heilign kron zu Vngern. vñnd der Stat zu presburg, das Ich daselbst Arme(n) vñnd Reichn, wytibn vñnd waysen ain gerecht trewer Richt sein will, Vnd nit will ausehen nit gab. freundschaftt oder feynschaft, Sonnd allain dy gotleich gerechtighait; als war mir got hilff vnd alle heiligen.

163. Burgermayster Vñnd Burger aid.

Itm. Ich Schwer Vnserm aller genedigistñ Herrn khonig N. Vñnd der heilign kron zu Vnngern vñnd der Stat p(re)su(r)g, das Ich daselbst armen vñnd Reichn. witibn vñnd waysen, ain gerechter getrewer beysitzer sein will vñnd nit will ansehen nit geb. freundschaftt oder faintschaftt Sonnden allain die gotlich gerechtigh(kait); als war mir got hilff vnd alle heiligen.

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

Statschreiber aid.

165. Ich schwer der Stat prespurg, Richter, Burgermaister vnd dem gantz Rate, Armen vnnnd Reichn, Wytibn vnnnd Wayßen, das ich daselbst ain rechter getrewer Statschreiber seyn will, die gehaym ains Erben Rats Ewiglicher verschweigen, Gemainer stat nutz betrachten. noch meinen hochsten vermigen, gemainer stat schaden zewenttn nach meinen grossen vleiss, mich nutz, schickn vnnnd prauchen lassen In gemainer stat geschefften als ain frummer statschreiber zugehort als war mir got hilff vnnnd alle gots heilign.

Wie Die genanttn schweren solln.

166. Ich Schwer der Stat prespurg, das ich daselbst armen vnnnd Reichen ain gerechter getrewer, genantter seyn will, als war mir got hilff vnnnd alle heilign.

*167. Item der Camerer sol vor den genanttn schweren.**Itm, Des Camrer Aid.*

Ich schwer der Stat Prespurg das ich daselbst Armen vnd Reichn, wytibn vnd wayßen, ain gerechter getrewer kamrer sein will. In meinen Ainnemen In mainen ausgebn Gemainer Stat Nutzs ze betrachtn, gemainer stat schaden ze wenttn als vill mir muglichn ist, also war mir got helff vnnnd alle heilign.

168. Itm. Pergmaister aid.

Ich Schwer der Stat prespurg, das ich daselbst Im gepurg armen vnd Reichn, wytibn vnnnd waysen ain gerecht(er) getrewer pergmaister sein will, mit bechawn vnnnd alle notturft des gepurgs gemainer Stat nutzs zubetrachtn, gemainer stat schaden zewenttn, als vill mir muglichn ist. Vnnnd nit willn ansehen niet gab, freundschaft, feintschaft, neid oder hass, Sund(ern) allain die gotlich gerechtigk(ait); als war mir got hilff vnd alle heilign.

168a. Anno domini 1508 hat Rate vnnnd gemaijn der Stat ppurg herr Wolffgang Vorster vnd herr Friderich

165. A városi irnok tevékenységének ellenőrzéséről lsd. Kaszai art. 38. 39. V. ö. még Kovachich. 94. l. C. VII. De notario.

168a. Az erdélyi székelyek minden koronázás alkalmával bizonyos mennyiségű szarvasmarhát voltak kötelesek adni. Székely nemz. stat. 1499. Kol. Óv. I. 7. l.

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

Voiytn baid geschworen des Rats, vnnd Steffen Heiyimer. diezeit Statschreiber gen Ofen geschikht auff die kronung konigs Ludwigs.

Itm mittichn an gots Aufferts abend Im 1508 Jare ist khonig wlasla zu Ofen auff die kronung gen Weyssenburg ausgezogen zwischen zwacen vnnd drevn Nachmittag; vnd freijtag darnach zu wayssenburg als omb fünffe auf den abend angezogen.

Itm. Sontag nach ascensionis Ist khonig Ludwig von den Erwirdigistm herrn vnnd Vatter, herren Thoman Cardinal Ertzbischolf zu Gran vnnd patriarch zu Constantinopl zwischen zehen vnd Aindliffe gekronnt worden zu stulweysenburg; hat ma(n) Im sijbn streitfan vor seinen ausgannng vorgefurt. Den Ersten hat gefurt hederwary Ferentz. Den andern Thörek Emrich, den dritten Bathry Ischwan, den Viertn perini Gabriel den fünfft n d(er) despoth, den sechsten Kanischay Iorg, den Sybenntn palóty Mihál. Sannd Steffens schwert hat gefurt Bathry Iorg, den gulden apfl Raschkay Balasch. die heilig kronn perini Emrich, dietzeit grosgraff vnnd graff hans aufs dem Zijpss, Graff Steffianns seligen gedechtnus sun.

Itm Freitag vor phingstn Ist der khunig von der kronung zu Ofen widerumbn angezogn, vnnd marckraff Iorg von Brandenburg hat den Jungen khonig vnter dem hymel getrag(en) byss In das geschloss.

Itm an dem heilign phinstag habn die acht Freystedt als Sybenburger, kremnitzer, schemnitzer vnd newsoler dem khunig Ludvig geschennckt: am Ersten die von Ofen II kopf, die von kascha II kopf, *die von prespurg ain kopf*, die von Bartfall I kopf, die von Eperies I kopff, die von Thyrna I kopff, die von Odenburg I kopff, die pesth II kopff, die Sybenburger funff kopff ain gieswass ain pekh(en) vnd ain Thebir, hat XL gulden kost vnnd hundert, die von klawenburg II kopff, die pergstet II kopff I gieswass vnd I peckh. Solch schenkung ist eingewantwurt worden an dem obpemeltn tag zwischen Viere vnd funfft est nach mittag. etc.

169. Anno domini tausent funffhundert Vnd Im sibenzehenden Jar an montag vor pangraci hat her fridrich Voyt, diezeit Burgermaister der Stat prespurg die lust der hewser ob gemelter Stat aufgetailt vnd aufgesuecht nach geschafft aines Ersamen Rats vnd ganzn gemain aus ainem Regist' getzogen des datum Tausent Vier hundert vnnd sechvndtreissig Jar. In gegenwart der hernach geschriben herrn, so von ainem Ersamen Rat darzue verordent sein

(Pozs. vár. jogkönyve. XVI. század.)

worden, namenlichen Herrn Caspar leupoldt der zeit stat-
richter, Pongratz Rutenstock, Wolfgang Dorner, Iorg Eyker,
Rierner, Val(en)tin prenos, Sams(on) Kaiser diezeit Rat
gesworn, Wolfgang vorster, hans Swertfeger, Niclas Oden-
burger Steffan haimer, Wolfgang Rutenstock, stat Camrer,
Jacob Mainhart, pergmaister, Hans Lorenz goldschmid,
Wolfgang pauch, Hauns Umbring, Hans Payr, all genant
obgemelter stat pressburg. Wenzl macher, Sebastian Feunde,
Hanns Muller, Vincentz stewber, hans friskinger, Iorg
krieg(er) Andree schandler aus der gemain.

170. *Prima pars.*

Steffan Haymer fl. VIII

hanns Payr fl. VIII stb. stb.

171. Vermerckht was Zins ain Burger maister jarlich
von den weingaerten auf zehebn hat.

it. Philip grusel dient XIII d.

it. Nicolaus dient VII d. stb. stb.

III.

Tárnokjogi czikkok.

I. *Es wirt gefragt in welchen masse rechten und gewohnhayten In zeit des aller durchleichtigisten Königs Sigismunten von gottes gnaden in Hungarn etc. — Mayster der Tabernicorn sich gehalten hab In gericht und der briefe ausgeung zu schicken? — es geantwurt In der mass durch die sieben freyen steet.*

1. Item zum ersten von den geschefften lasterwarlichen gemacht, als der schlege, der gelben maler, der plagen, der wunden, der glider lemung, der manschlachten nit hat sich der Mayster tabernicornum oder sein stathalter under winden oder vndersteen.

2. It. Zum andern von verbindungen des gelts, als vrtayln ein sum LX guld. und nit darunder, als die alte lebliche gewonhait der Sieben freyen stet erfordert.

3. It. Zum dritten von den erbschafften, ob die sachen kriegisch entsteen werden, geleycher mass, In die gegenwirtigkait des Mayster Tabernicornum geappelliert, aber das zum ersten von dem richtr und geswornen Burgern dieselben sachen als der schulden und der erbschafften der stat wo dieselbe partye die sach Ieben besunder wanung haben sullen nachkomen.

4. It. Zum vierten, seytmal die stat offen die fuerregliche wirt genant, vnd alle sachen der Inwaner des reichs In der entschayden sollen werden, albeg vnd stetiglichen der Mayster tabernicorn da oder die stat halter wanung haben sullen. wan es ist schedlich zu geen so ein grosse weyte den sach rednern vmb einen klainen gepotz prieff vnd zu beschawen etc.

5. It. Zum fünften ob einer apelieren wolt ein sach an den Mayster tabernicorn, der ist schuldig In funfzechen

(Tárnokjogi czikkek.)

tagen zu antwurten die gepotz brieff des Mayster tabernicorn.

6. It. Zum sechsten das der mayster Tabernicorn allem mit den burgern der freyen stet die sachen In den freyenstetten ausgeent mugen wrtayln vnd nit mit andern welche des reychs Edelleuten sachen gewan sein zu Endschayden des nit derselben Freyhern entzogen muge werden ainicher massen.

7. It. Zum siebenden, ein jedliche In dem reich hungern wesende, In Irern Freyhayten vnd Freyungen von den (hayliger gedechnis) kunigen gegeben. Iber gegeben vnd bestetigt durch den mayster tabornicorn vnversert vnd onschedlich behalten wird.

8. It. Zw m achten, ob aniche der stet entzogen wurde In Irer freyungen durch ainichen der edl lewt oder mechtigen hern, den so wirt der Mayster Tabernicorn In gegen wirdigkayt der kay. Mt. nach seinem vermugen zw hylff komen, das dieselb stat In Iren rechten nit gesehen werde veruntrewd zw werden, wan vmb das alle stet ein jerlicher zyns haben gewant zu bezallen dem Mayster Tabernicorn.

9. It. Zum neunten, die gerichts brieff sollen nit erfordert, nur zum ersten, die sache werde beschlossen oder entschaydung geschlecht.

10. It. Zum zechendem, es sullen awssgeen berieffliche gerichtliche. vnd verziechliche brieffe, durch jetliche vmb XII d.

11. It. Zum ayndlifften, ob ein sach wiert geappeliert zw dem Mayster tabernicorn den ein potz brieff. wen der Guld, an golt wert war 11 d.

12. It. Zum zwelften wen eine sach vmb schulden Iber LX guld ist byss zw hundert gulden golts sich erstreckend, die sum wurde vmb den podenbrieff In papier ein gulden In golt.

13. It. Zum dreizechenden, ob die sum zu einer merern grös erstrecken wurd. dan omb ein Jedlichen den hundert gulden ein gulden In golt In papier.

14. It. Zum vierzechenden, ob vmb grosse oder klaine erbschaften die da sein, einer grossen sum gelts vmb ein wrtaylbrieff In pergamen, guld' In gold VI.

15. It. Zum fufzechenden, das der Mayster Tabernicorn wirsagial brieff nit sol geben. nur voran alle gerichts tag sein vergangen In den acht Tagen.

16. It. Zum Sechzechenden, das der Mayster tabernicorn von den sieben freyen steten kain neue' oder zechende

(Tárnokjogi czikkek.)

In ainicher mass, Ja warlich vmb nichte nit mag nennen, als von den rednern vor seiner grosmechtigkayt kriegen nach Irer loblichen gewonhayt.

17. It. Zum Sybenzechenden, von den andern stetleyten, als weyssenwurg vnd gran. vnd von den andern rednern In andern steten wonende vor seiner grosmechtigkayt gewunen allem von der antwortenten person mag ain Neunden oder Zechenden tayl erfordern.

18. It. Item zum achzechenden, wan allemayst die gross armut, Ja auch erstorung der stet gewonlich ist zu komen. wen die sachen In gegenwurtigkeyt des maysters tabernicorn auf sechs oder sibem Jar verziechend, so gar oft so verzert sein. Ire gueter komen In dye letzten armut auch die sach redner vnd Ire weyber vnd kind. als die ding kundt sein offentlich.

19. Das das gemain gericht der sibem freyen stete allein einmall Im Jar hir zw offen nach erkantnus vmb beschliessung mit dem herrn Tabernicorn sytzende gechehen soll. In welchem Zyl oder tag also gesetzt vorgeantem die stat huet richter oder geswornen darzue beschiden oder samen kumen, nur desselbigen tag verlengrung etliche geschech durch die ku. Mt. den gerichts tag derselb Herr Mayster tabernicorn sol mit seinen brieffen den stet leuten von Zeyt eines monats verkinden ond das der sibem freyen stet alle recht die bys hewt von langer Zeyt elte durch vnnrues vnd vngestiemikayt stete besorgnis zwrück gelegt vnd der vergessung gegeben wurden sein Iren forigen standt erlangen mugen, Ire krafft, das nit also In ainicher der zayt nachkomung fuerpas hernach vergessen aus stille sweigung werden gesehen ab gethan werden. vmb das ist gesetzt das verordnet werde ein gerichtsbuech, zu welchem buech die gegenwurtige setzungen vnd auch alle vrtayl In dem gerichtstuel her Mayster Tabernicorn gesprochen sullen. ein geschrieben werden vnd darnach so alle sachen In dem selbigen brieffen ausgedruckht wider besorgung billiche vnd etlich entscheidung sulle gesprochen werden, vnd den porteye(n) fuergehalten nur es werd einicher der kriegenden oder procurator durch denselbigen Mayster Tabernicorn oder stetlewt daruber sunderlich ersuecht.

22. Wen ein sach In dem stul Herrn Maysters Tabernicorn gesprochen ond weyder daruon an die kunigliche durchleychtigkayt wirt geappelliert. den die selben appellationen nach der besthechen zw vrtaylen begriffen des oben

(Tárnokjogi czikkek.)

vermerkten buechs dar selbige her Mayster Tabernicorn mit seinem beschlossenen brieffen vnd mit offnen In angesicht der k. mt. ond oversenden.

23. Wen es ist, das zwen sachen, welches wesens die sein, ausser der zall der siblen freyen stete mit gleichem willen ond aygen bewegnussen einiche sach In gegenwurtigkayt des richters derselben freyen stet wirt Iben ond derselbige richter dieselbige(n) sach von willen der parteyen vollendt hat, ond die sach einicher partey nicht gefelt den so mag sölcher tayl die sach nit anders, wosunst ausgenommen an den stuel des Herrn Mayster Tabernicorn muge appellieren.

24. Ob einer der sachen nach der appellation vor dem aygen richter gesthehen In der Zeyt der sechs wochen botbrieff hern Mayster Tabernicornum nit einlegen wirt, als den sol dasselbig gesprochen ortayl In seiner kraft bleyben. ausgenommen die von Offen. darumb das aus alter gewonhait derselbig her Mayster Tabernicorn oder stathalter desselben alweg da zu offen wanung haben sol, welchen allein XV tage vmb die botsbrieff zu furhalten sein beschiden.

25. Das alle ortaylbrieff die von allen steten zu gebracht werden, dieselben sullen beschlossen ond versigelt zu dem gericht Maysters Tabernicorn geantwurt werden, ond da zwischen nur durch die richtere In Zeit des stuls heysytzent sullen auf gethan werden.

26. Darnach all ortaylbrieff Im gericht herr Mayster Tabernicorn geschriben besiegelt werden, nit sullen wan vor ee vor den richtern ond geswornen burgern der genannten freyen steten der zeit sachen urtaylende verlesen verhert ond ausgelegt vnd darnach durch den gesetzzten notarii voran zu dem vorgenanten buech nit werden verboten ist In gegenwärtigkayt zweyer geswornen darzu beschiden gentslich Intituliert sein worden ond eingeschriben, ond namen der stetleut dem gerichts ampts beystundig, nemlich dem vorgenanten buech eingeschriben sullen werden, auch die ortaylbrieff her Mayster Tabernicorn mit glaubhaftigen Siegeln kreftigen.

27. Welche geschafftlich sachen von wegen der Erbschafften oder ander beweglichen oder unbeweglichen guetern welche die wern In den vorgenanten freyen steten wesende In gegenwurtigkayt derselben richter werden erweckht, dieselben richter dieselben brieff nach den Inhalten der Freyhayten daruber von den getlichen kunigen

(Tárnokjogi czikkek.)

zu Hungarn verlichen (ausgenommen die welche gütige sachen als die almosen der armen vnd die kirchen Gottes ansehen) mugen vortaylen welche die vorigen geschäftlichen sachen nit an des geystliche sunder weltliche gericht hern Maysters Tavernicorn mugen appellieren.

28. Das kain sachi, ausgenommen berüerendt die erbschaften ond schulden Iber sechzig guld. golts ond nit darunder sich erstreckende. an dem stul hern Maysters Tavernicorn, muge geappelliert werden, nach der freyen stet freyung ond gewonhayt von allter gehalten.

29. Vnd ob einiche stat aus schwern orsachen die antreffende ond mit bewerlichen orsachen zw komen nit muchte bestechen, als dan der Mayster Tavernicorn sol kain ortayl oder gericht, machen oder mugen nur zum mynsten fünff frey stet gegenwertig bey steend ond die andern abwesende stete vrsach Irs abwesens mit den Iren briffen die ursach Ires abwesens für den hern Mayster Tavernicorn schuldig sein, zuuerkunden.

30. Welcher her Mayster Tavernicorn nit Im schlos zw offen oder an einen aussern stat sunder In der stat offen an einer Stat Im geburlich das gericht besytzen sol mit den freyen steten, auch welchs stathalter Mayster Tavernicorn bey dem ayd sein sol mitsambt dem gesetzten Notario, ond wiwol appellieren nymand ist verboten, doch darumb das es oft omb dick durch die sacher oder sachredner freuelich ond falschlich von den richtern derselben freyen stete des maysters.

II. Die Ordnung der Artikel der siblen freyen stete beschliessungen Irer rechtenn von den gotliebhabendenn zeyten gewonten behalten zu werden ond nachts des grossmechtigen Johanis thawtz von laackh maysters der tabernicor. zeyte durch denselben mayster Taber. ond derselben freyen stet richter ond Ir erwelt beysitzer mit einmutigem willen furbas albeg in konftig zeyt. sullen behalten zu werden gesetzten. das wirt gehabt In der massen.

1. Tavernicor, gewon sein zw gesthechen ond nemlich omb die gelt schulden auch vn derweylen von wegen der erbschaften rechtlich behalten allein In das and(er)t, das der schultner soll genug thun dem gelte. In dem Zyl. Im rechtlich gesetzzt. genot vnd bezwungen werden nit mugen werden, aber der welcher die erbschaften wider der amtern seine recht, hat nit gewalt die langer Inzuhalten und die-

(Tárnokjogi czikkek.)

selben brauchen ond nyessen muge zu schaden Ires wider-tayls; darumb ist gesetzt das ein Irdlicher appellierender zechen guld. vor den richtern vnd gesworen der stat, wenn er das ortayl begert aus zw ziehen, sol erlegen.

2. Wen ein sach durch den richter vnd die geswornen der freyen steten entschayden wirt ond so der ander tayl nit beniglich dieselben sach In angesicht Herrn Maysters tavernicor. wirt appellieren, welche denselben ob die stet gehalten wirt ond mit gleicher mas vollend, so derselbig tayl nit bring dem andern tayl In den gericht scheden In derselben sach, allein omb die brieff der stetlewt auch herns mayster tavernicorn geschehen wirt gemeint oder mittaylt vnd das von den gerichtsscheden.

III. *Die hernach geschryben artikeln werden beygriffen In etlichenn freygetlichen brieffen des alldurchleych-tigisten fursten ond herrn hern, wladislai, von gottes gnad. zu hungarn Behem etc. Konigs. In dem Jare von Cristi geburt 1499. ober die Freyungen ond gewonhayten des stuls maysters tavernicorum ond der syben freyen steten In gerichtten ond auch appellationen gehalten zu werden von seiner Mitt. genediglich verlichen*

Welcher articeln der erst Ist ein sulcher,

1. Sitmal unsern freyen steten von alter albeg Ire freyung gebraucht haben das kainer der kriegenden sein sach onder sechzig guld. geerbt von den stuel der genanten stet an dem stuel des maysters Tavernicorum nach laut desselbigen buechs appellieren mag, auch der gleychen der grawen der pfarlichen ond richter der Edlen ond die gewonlayt wirt gesagt gehabt zu werden, das von kainem der kriegenden Iner zwayer hundert guld, ein appellation mag geschehen darumb wir wollen auch derselbigen stul maysters tavernicoru mit eynicher Freyung ond vortayl ziern, setzen wir, das fürbas ganz kainer, es sey der burger oder einichs andern wesens der menschen sach, oder Ire sach In geschicht eynicherley handel In die gegenwertigkayt des genanten stueles des Maysters vuns(eres) Tavernicor geappelliert oder berueft Inner einer sumen dreyer hundert guld. In die gegenwertigkayt uns' mayestat kun oder muge appellieren, sunder selche sach ond krieg gentzlich dahyn In gegenwertigkayt des gnanten Maysters Tavernicor, derselben onsern entschayden ond geend. werde verstanden ond dem widertayl ewigkn sweigen werde aufgelegt.

(Tárnokjogi czikkek.)

2. Item wir setzen ob etliche der kriegenden oder sachenden der freyen oder auch Miderer vnser stet, oder castellen, oder eynicher ond omb etliche gueter ond erbschafften In welcher herschafften sie sein, durch Ir widersacher In die gegenwurtigkayt des richters ond der geswornen burger des ends In welchen sulche gueter vnd erbschafften seyn in sach geladen werden, ond die sach durch den klager wider In die sach gezogen, durch den weg einer appellation an den stul des Maysters Tavernicor. anbracht ond dasselb widerumb bewert ond zw geurtaylt ond darnach In die gegenwurtigkayt vnser Mt. geappelliert worden, als dan der In die sach, gezogen oder appel. werde, ist welcher sulche erbschafft bsyzt ond wider welchen souil urtayl gesprochen worden sein nach laut des gesprochen ortayls, die gueter ond die kriegische erbschafften die weyl der krieg hangende ist zw gemainen handel ond getrewen zwayer geswornen burger, darzu durch den richter beschiden byss zur entliche entschaydung der sach gegeben ond erlegen sol ond sey verbunden.

3. nachdem an die ding ob die appellierenden In dem stul des Maysters Tavernicor In einichermass sich beschwert zu sein Worden entpfinden, ond nach erledigung der zusammenkomen oder samlung derselben freyen stete derselben appellierenden In derselben Irer sach ein new gericht In derselben Irer sach zu dem stul oder anden stul des Maysters tavernicor. wellen erlangen, das vnder der erlangung sulchen gnadt sich von der gerichtlichen burden mugen behelffen, wir sulchen die gnad neues gerichts von des wegen nit anderley vnfueg sulcher gewberwinden die gnad neues gerichts suleche werden verleychen als dan unser brieff In den stul Tavernicor als von gewanth ist gewesen wirt gesagt, kainer krafft sullen sein oder vestikayt.

4. aber ob eyniche sache von dem stul zum Ersten der vnsern freyen stete oder auch anderer enden, ond darnach des Maysters onserer Tavernicor. nach Irer gewonhayt In vnnsere kunnigliche gegenwurdigkayt ge appelliert ond anpracht wirt, als dan sulche sach mit den prothontarien unsers hoffs, sundern anderer Heren des reichs Inwoner. als vns frumikayt vnd wirdigkayt ond mit guetem lewmbt begabt durch unser Mt. beschiden nach gewonhayt derselben vnserer freyen stet, ond nit nach den siten ond gewonhayt(en) der gericht(e) der Edlen, wan die sein gerechen witer wertig den Iren gericht(en), Es verzymbt sich die sach endlich zw beschlossen werden mochten ond kunden.

(Tárnokjogi czikke.)

5. auch setzen wir, ob In ainicher sach als von dem stul des Maysters Tabernicor In die gegenwirdigkayt onserer Mt. eynichem tayl der kriegenden vor dem richter durch onser Mt. beschieden das gericht eins raynigers. oder ayd wirt zw geurtaylt als dan sulcher ayd nach gewonhayt der freyen stette nicht anders den nur in *derselben stat In welcher sulche sach am* ersten ist angefangen, nach gewonhayt derselbe stat ond des ends verherтт werde ond auch endliche volstreckunge sulcher sach In derselbigen stat geschechen ond beuolchen sol werden.

6. zu letzt setzen wir, das wen die Juden durch die cristen omb schulden oder ander hendl geladen werden, als den die cristen sulche ladung In die gegenwirdigkayt des Castellans zu offen machen, ond Ire sach dasselben nachkomen, aber die Juden wider die cristen klagen wellende vor dem richter ond geschwornen burgern sulches ends In welchem die cristen wanung haben Iren hendlen nach zu komen schuldig sein, ond ob die Juden In dem stul oder gerichte der stat sich beswert erfunden werden. oder fon dem gericht des richters nit benigig wern mugen appellieren an den stul des Maysters Tawernicor. oder sunst als freyung ond gewonhayt derselben stat oder endes erfordert, ond ob die sach sich nit austreckht Iber III guld, den so sullen sie die als vorgemelt ist, meyder appellieren nit mugen.

IV.

(Czéhszabályok. *)

I. A pékek czéhszabálya. 1433-ból.

Prot. actionale. Anno dom. M. CCCC^o XXXIII°.

Hie ist vermerkt die ordnung vnd ferfaing der Bruderschaft der pekenchnecht zu Prespurgh. vnd diselb Stiftung vnd ordnung gestift vnd geordnet haben die Erbern Maist^r der pekenn gesessen zu prespurgh vnd darumb gepetn haben dem Richter vnd den Rat der Stat zu Prespurgh, das sy ir gunst vnd guetn willen darczu haben gebn vnd die stiftung vnd ordnung hebt sich also an. Item von erst. wer der ist Es sey fraw od' man. der in dÿ vorgenante czeh chomen wil. der sol sich vnd mag sich in kawffen mit wachs. nachdem daz ain gelabn mag vnd mit guetem willen gebn wil — aber mit chainem wein nicht.

Item, wan daz gesech. das die peken chnecht ainen fremden peknchnecht von wann d' köme auf wolden nemen in die pruederschaft der zech. das sulln Sy tuen mit willen der maist^r der pekenn; daz sol auch geschehen nach d' ordnung vnd fastung der pruederschaft der pekenchnecht inn (?) wyenn vnd sol sich mit anders nicht Inhawffen. dan mit wachs vnd mit chainen wein.

Item, auch wann daz gesech daz ein pekenchnecht ober tret daz do wider dy maisterschaft der peken oder wid' dy peken chnecht wer. vnd darumb man ain solichn puessen solt, den sol man nicht anders puessen dann vmb wachs. vnd nit vmb wein.

Item, wann ein Maisterpekeh zu einem ledigem pekenchnecht zuspricht zu arbeitn. Ein solicher pekenchnecht sol das nit wid' sprechun. vnd sol kainen nit wid' sagen.

*) Itt csakis az eddig ki nem adott czéhszabályok közöltetnek.

(Czéhszabályok.)

Item, wann ein Maist' pekeh zu ainem ledign pekenchnecht zuspricht arbaiten zu mul, d' sol daz tuen vnd sol genn Mul gen, vnd daz nicht wid' sprechn ausgenomen dy vier tag, als d' weinachttag, d' ostertag, der pfingstag vnd goczleichnambstag und chain pekenchnecht Sol von chain prochn Garib von mul nicht gen. an chainen tag, ausgenomen der vorgenante vier tag.

Item, auch sol chain pekenchnecht chain freys tochterlein In chain Mul nicht furn vnd mit ir lign oder slaffenn.

Item, auch sol chain Pekenchnecht an kaynen tag vnser liebn frawn zu chain gannezen Garib genn mul nicht gen.

Item auch wann das geschech, daz ein pekennchnecht den andn pekenchnecht ansprach von ain Innzicht wegen, der selb ansprecher Sol noch mag mit im selbs nicht gezeug sein, sundern er sol daz Erweysen mit andr pekenchnechtn od' kuntschaft.

Item, so sol man zwen maister pekenn vnd zwen pekennchnecht setzen, die die chost albeg beschawen, vnd wan die benant pekenchnecht an ir stat seczn die mit den zwayn maistn die kost beschawn, vnd des geleichn, alle arbeit in der werchstat, vnd zu mul vnd auch d' pekenchnecht arbeit.

Item, auch sulln dy pekenchnecht die ordnung der zech nicht verwurhen vnd solln all artikel vorgeschriben getrewlich haldenn vnd daz sy dorum nicht bruchich werden als dann dy maist der pekenn doraus v' sprochen habenn.

Dobej sind gewesen dy maist pekenn michel puchler Zechmayster, Hanns liebel, Georg pekeh, hanns meynner, Jakob Šraib, Hensel vom Mautn, Thoman pekeh vnd darnach Pangrecz Spier, Peter hohenfelser, Andre von Pewnach, Jokel von prespurch, hannsl fruewirt, Syman von Grassenslag all pechenschnecht, actum des v' schreibens vnd In schreibens am sand veitz Tag anno etc. XLIIII.

2. A szabó-mesterek czéhszabálya. 1459.

Vermerckt die hernachgeschribn artikl So die maister Snaider gemainicklich der zech hie (vor) vns Richt' vnd Rat heut am pfinczttag vor Sand Apollonien tag nach Christi gepurd Tawsent vierhundert vnd Im newn vnd funfzigkisten Jar furbracht vnd gepeth haben die auszenembt vnd in vns.

(Czéhsszabályok.)

Statpuch zu gedechnuss zeschreibn. die lauttn von wort zu wort also: Item von erst ist vns' begern, das ainer auf vnsn hantwerch Maister werden, vnd in vnser Zech komen wil. der geb darein III fl VII tl. wachs, vnd den Brudern 1 vir(tel) wein vnd ain vntarn¹⁾ nach seinem v'mugen dem schreiber vnd den vmbssager yezlichm ain groschn. auch sol er haben ain brief, oder zwei, darnach als sein stand ist, wirt ainer all hie zu maister am ersten, der sol haben ainen brief von seinen elltern vnd geslechtu das er erben frum lewt sey vnd der Rechtn Christenlichen Ee geporn, von vat(er) vnd muet(er), vnd wer sein Eltern sind. Aber das ain her kumbt. der vor Maister ist gewesen anderswo, der sol haben einen solchen brief als geschribn stet, vnd sol darnach mer haben ainen brief von wann er zeucht, do er ain nagst gesessn ist, wie er von dann geschaidn sey, vnd ob er sich daselbst erberlich vnd frumklich gehaldn hab vnd ain selig Christnleich chanman²⁾ sey. Auch wellen wir das ain yed die maisterschaft bewer vnd beweys mit materien vnsers handwerichs gerechtikait als Im anndn Steth gewonhait ist, da zech seinn beweyss auch mit den munnd einen yslichen zu zesagengewandt vnd sneyderberich nach seinen statn mynder oder mer hey einen halben ellen, vnd darnach mit der hanndt wiss das aus czurichtn, so ist er dem handtwerich genigsam. Item vnd auch beger wir ob sach wer od' wurd, das ettlich maist oder Knecht mit einander zwietreichig wurdn, das wir dy in vnser zech habn zu mittn vnd zu puessn nach gewanhan vnsers handwerichs.

Item auch seyn wir beswert von ettlichen vmbssassen vnd Störern die herkomen vnd sich in gehaim in den newsidln vnd vorstetn aufhalten; wenn wir Ir gewer werden, so sprechn sy Sy wellen sich hie zusagn vnd wellen sich in vns(ere) zech kauffen, wenn dann soll Ir zeit wirt, so ziehen Sy wid' von dann(en), also das Sy mit der Stat kain mitleidn nicht habn, weder mit Rabatt, noch wachten vnd vns auch zu merklichen schedn kumbt. Bittn wir Ewr gnad was solch h' komen vnd nicht mit der stat lyttn, wachtn Rabattn noch nicht zugesagt werden. die sinnd störer das Ir vns v'gunnet mit In zu thun und zu handeln, als In vnd Stetn da zech sind ordnung zucht und gewonhait ist das gewant zunennen und den Störer In der Richter pessrung.

Auch Als man gemacht gewandt auf den Tendlmarkht

¹⁾ Uzsonna.

²⁾ Férfj.

(Czéhszabályok.)

herbringt In die Stat und fur dy Stat, das nicht kauffmans gut ist, und ettlichs gar ungeniezt damit vil frum leut geldlichs und betrogen werden, wer das unser maynung das Ir uns v'gunnt das zu beschauen zu uncz den armen lawtn dy das kauffen was dann nicht gerecht ist, das das Gericht das meynen mag und uns In die zech davon geh nach Erem Rat als In ander Stetn gewonhait ist.

Item. und grosser abgang ist In v'ser Zech wenn es ist yed frey gewesen Im unser Zech zekomen, Er sey Junck oder alt, er hab kunst oder nicht, damit es ist unser hanntwerch geswecht worden das wirt alles und standen und ain yglich redlich maister oder knecht worn gern und dester lieber hercziehn. — Darauf haben wir obgenant Richter und Rat solch Ir löbliches furnemen angesehen, ausgenomen und v'rei in uns Statpuch zu gedechnuss schreiben lassen doch uns und unsn nachkommen zu gemainen nucz, des bemelten hantwerchs vorbehalten die vorgeschriebn Artikel zu myner und meren allsofft das fuglich und not werdet.

3. A szűcsők czéhszabálya. 1467.

Prot. act. *Kirschnerordnung.*

Vermerkt das mit Erlauben wissen und willn der Ersamen weysen ludwigs Kunigfelder, die Zeit Stat Richter. Steffan Wolbs Bürgermaister und des ganczn Rats und gemayn zw prespurg, durch mich wolfgangen Aigner auch dy zeit ainer des Ratts, hansen Sawretsch von wiskch, Wenczlaws Melcz, Berchtolsmen Münnicher, Mathesen Kürsner. Kuntzn und Symon Freynstetter und Jörgе veyrtag die zeit allsesheftig Maister kürsner hie(r) ain(e) vareinte Orndnung gemacht Ist. In maynung das nu hin für von uns und unsn nachkömen kürsner Maistn hie ainstette Zech gehalten soll werden zu form und mass hernach geschriebn, Welhe wir aintrachtlach Also zu behaltn betracht Und fürgenomen habn Vmb gemainer Statt Er und nucz villn, welhe uns Auch von den vorberürten hern Erlaubt und v'günt ist werden. — Daromb das wir auch hingegn der Stat detz beystentigen sein schulln und müg, alls ander hantwercher.

Von erst welcher sich unsers hantwerchs hie Zun(f)t maistr Maint, der soll von Erst Bürgerrecht von unsern bemelten herschafft Elangs, dem wells wir In auch guttlich

(Czéhsszabályok.)

auff nehmes, doch das Er behalt mit uns die nachgeschriebenen Ordnung und vorhin In unser Zeh gep zwen guld im Goldt.

Item. ayn yeder unsers hantwerchs lediger knecht der Maysters will, sol genegsahm brieflich vrkunnt brings eelichs geporn ze sein, sich fenkhlich und Ehrlich geholts zw haben, auch ynner Jahrs frist fe(rhe)yratt und darumb genugsam gevishait tü(n).

Item. ob vnder uns Mayste(r)n Ainer od' mer wern dye vor nicht her pracht hietten brieflich vrkund wie sy sich and'n orten gehalten habn, das dy sol küntsafft nach sullen bringn In Jahrs frist fur den Richter, ratt und ünser Zech.

Item. Es sein aus unser Zech geschaiden all ledig kursnerknecht die sein offen wärllich mit offes freyes weybers Vmbfangs.

Item. Es soll auch nyemant unser hantwerch Arbaitten, der nitt ist In unser Zech. Anders man soll im sein arbit nemen halbe den Rat und halbe unser Zech.

Item. auch dye Altpüesser unsers hantwerchs sullen nichts newding machn, Anders man soll In ir arbit dy helft der Statt und dy Zech dye ander helfft nemen.

Item. Auch ist betracht ob Indert Ayner war under uns der sich unerlichn wider dy Maister und dy ordnung gehalten oder v'griffn hielt oder hinfür v'griffen wurd, Es wer mit wortt oder mit werkshwie, das wer Das wir den selbn schulln und mügen vom hant(werk) v'werffen und v'treibn als dan vnser hantwerch Recht ist.

Item. das kayner wider uns und unser hantwerch kauffen sol lampfell und sunst anderlay gevell das den Kursnern zu gepurd zu v'arbaitten, es sey dan das Er es kunn v'arbaittn mit seiner hand und das Er mit der Zech mitleid und mit d' Stat.

Item. das auch kain schneider hie Rokch fütt(ert) mit Raucher war und kain hant schuster hie hant(sch)u mach.

Item. das man auff dem Tendelmarkh kayn news pelez vaill hab, noch v'kauff, auch das nyemandt wider uns und uber uns herfur new pelez und kürsen und sunst anders gemacht kursem werch wer aber soch das fromdt oder Inwaner der Statt das henbrechn Im Jar, so sol das am Ersts dy maysts angefaillt werdn, mügs sich aber dye maister mit In darumb nicht aynen, Als dan sol und mag er das nitt zweinzig hie hingebn — Es sey dan In Järmerkhtn: wer sich daruber v'greiff und begriffn würdet, dem Sol man das Innemen halbs der Stat und halbs der Zech.

(Czéhssabályok.)

Item. kein Einzuig der do vns dint an Weib. dem Sol mit stukwerch zu arbaithn gebn, sund Soll arbaithn nach wohnlon. Disse ordnung habn wir obgenant Richter. Burgermaister Ratt und gemayn zu gedachtnuss In unser Statpuch schreibn lassn und den bemeltn kürsner meistern der an aus geschriffte unter unsern klaynern ausgedruckten Statt InSigl gegeben; — doch vorbehalten uns und unsern nachkommen, die Zemern und ze mindern. gesechen an Sand Rupprechts Erhebungstag anno dmini LXVII^{mo} (1467)

4. A posztónyírók czéhssabálya. 1470.

Prot. act. — Anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo habent die herrn, her hans potenperiger Richter, hanns Sawares Kursner, Burgermaister und der gantz Rat gemain der Stat zw prespurk den Erbern maistern den Tuechscherern, Gemainichlich hie Iren mitpurgn auf ir fleissiges gepet von gemains nütz wegn aln ordnung gebn und gemacht von der Tuechscheren wegn, wie sie das fur bas haltn sulln. — Also was In tuecht, parchant oder wie das genant is, Es sey news oder alts furkumbt, das sie das schern mugen und den lon von yeden So sie also schern nemen, wie von alter herchomen ist, und do wider die lewt nicht besweren vil noch wenig und was das soliehs lon gesellet sol zw sainen in di Comawn pracht und gelegt und alsann gleich under sie ausgetailt und geben werden, — ainen als vil als dem andn. do entgegn sol den knechtn von undgetailtm guet Ir lon auch betzalt und geraicht, auch essen und trinken geben und scherscher davon geschliffen werden, und ob In ain Scher oder ander Zeug zw Irm hantwerich und dem schern nottdurfftig zwe chauffen sein oder worden, das sulln sie auch von ungetailten guet thun und ausrichten, und ain yeder maister Irs handwerks hie, sol so vil sintz zu dein schern haben und prauchen als der ander. Es sulln auch Ir Zechmaister die arbeit was geschern wurdet allsofft des nottut beschawn, domit die guet und gerecht und fur arm und Reich sey und ob sy Indert ain arbeit funden die nicht guet noch gericht were, sulln Sy mit des Richter Ratsdiener aussheben und dem zw gemaynen nutz angelegt werden. doch hat im der Rat gantzen gwalt vorbehalten die ordnung zu merkern zw myndern zu mern oder gantz ab ze thun. An alle Irrung, des habn

(Czéhsszabályok.)

mein herrn den benanten tuechscherern ain Copia under der Stat Sernet (?) Insigl gebn. — Acta in die Mathie apli anno ut supra. (1470.)

5. A kömivesek és ácsok munkadíj-szabálya.

a) *Von den Maurerr und Zymerleuten.*

It. den Maisterr Maurern und Czymerleutn Sol man gebn ain Sumerlontag von kathedra Petri in der vasten untz auf Sant Gallen tag zu der derr, XXIII d. und ainen gesellen XX d.

It. Darnach Sol man geben wintterlon von Sand Gallentag untz widauf Sant Peterstag in der vasten zu der derr ain tag ainen maister XX d. und ainen geselln XVI d. (A bormérők részére 1497-ben kiadott szabálya után közvetlenül.) — P. v. l. t. Lad. 60. No. 179. Ugyanaz 1512-ből:

b) *Zymerleut Und Mawrer Ordnung Ires tagwerqs.*

Anno domini Millesimo Quingentesimo duodecimo. freitag Sand dorothe tag haben die hernach benantn hern des Rats, Nomblichen hanns Lachenperg dietzeit Richter. Fridrich voyth, Burgermaister Caspar Lewpold, Hans Klee, Wolfgang dornor, Michel meichsner, Pangretz Ruttenstokh, Mert Mettenpogkh. Steffan Marstaller, Hanns Aichinger. Jacob Korbler und Linhart Lauffer und Maister Fridrich Grun, die tzeit Statschreiber, diese nachbeschribn Artigkl von wegen der Obemeln zymerleut und Irer tagwerq halb teglichen nachzefolgen.

It. Anfeingklichen ist verordnet, das Maister Mawrer und Zymerleut man gebn Sol Ain Sumer Sontag von Sand peterstag Stulfeyer, zu der derr, vntzt auf Galli, nein Creitzer und den gesellen VIII Creitzer; gibt man Aber fruestukh und Umnttern, So sol man dem Maister gebn VII Creitzer, und den geselln VI Creitzer und khain Mittagmall.

Item. Von Sand Gallentag viederumbn untzt Auf vorbemeln Sand peterstag Sol man den Maistern Giebn zu der derr VIII Creitzer, und den geselln VIII Creitzer, gibt man aber Fruestuckh und Umnttarn. So sol man den maistern gebn VI Creitzer und den geselln V Creitzer und kain mittagmall. (Pv. l. t. Lad. 60. No. 179.)

(Czéhsszabályok.)

6. A bormérési szabály. 1497.

Der leitgeben und weyntrager gerechtigkait wie und zu welcher zeit man leitgebn soll.

Item. So ainer aufthun will und leitgeben, So sol er anlayn vor seinen hauss dess morgens frw so man das preyn-glöckl lewt, und Kainer sol anlayn so man verleut hat denselbigen tag; Es sey dann das dess abent wein abgingen und Kainer Im Zapffen wäre, So mager mit erlaubniss aines Richter oder ains Bergmaister auf thun ainen vollen wein, oder abr ainen andern der Im am leitgeben nachts uberplibn und auf kainer neug wäre auch aus kainem stantner. Sunst sol kainer aufthun Er sey in der Stat oder vor der stat.

Item. Thut er auf ainen Zwiferdigen, so sol er anlayn ainen Zauger mit schaiten und ainen ströber Zopffen der Inn. Item ain virdigen ainen schaitten Zauger, Item ainen hewrigen wein vutter ainem grünen Zaiger, desgleichen sol gehalten worden die Ordnung mit den Roten wein es sey ain Zwiferdiger, virdign oder hewrig newr, das man erkenn das es ain Rotter sey — mit ainem Zaichen.

Item. So ainer angelaunt hat an Sontagen Zwolff poten tägen an vns. liebvñ frawen tägen die man vegert. auch an ostertagen pfinstagen weyhnachten, newen Jarstag, an den obristen oder an andrn hochzeitlichñ tägen und pan feyertagen die von christlichen kirchen ausgesetzt sind, derselbig sol kain offen leithaus haben, noch haymlich wein noch frustuck geben vor die wandlung dess hochambts In Sand Mertenkirchen — ausgenommen den kindlpetrin, kranken, petrisen und wegfertigen frombden lewten. Aber nach der wandlung mag ain yder wein ausruffen und den Zeugr austucken wie sich dem gepurt.¹⁾

Item. Ain her oder fraw die ainem leitgebn zu sprechn von wegen des leitgebn, Sie sind arm oder reich, derselbig leitgeb sol Im oder der frawen leitgebn und kain ausred suchen — er sey dan ainer andern person versprochen; die person sol der leitgeb nennen wem er versprochen sey. Sucht

¹⁾ Es soll auch ieder gastgeb und Weinschenkh in dem Markte Külb mit ernst verwarnt sein, dass er an Sonn und Feiertagen unter wehrenden gottesdienst keinen menschen prandt oder Lantwein nit auss: und dadurch denen leuten ursach gebe den Gottesdienst zu versamen . . . *Zahnnil* Bantailinge. Kulb 1490. Arch. f. öst. Gesch. qu. 25 k. 113.

(Czéhssabályok.)

er aber ausred, der er nachmals überweist wurd, darumb sol a gestraft werden.

Item. Hat ain weinherr lassen anlaynen und darnach wider einziehen das er denselbign tag nit wolt leitgebn, So sol der leitgeb warten; wolt er aber auf dem andern tag auch nit leitgebn, So mag der leitgeb mit willen und wissen aines weinherrn ainen andern wol leitgebn — wil er lenger warten, das mag er auch thun, aber er sol nit gepund sein.

Item. Es Sol ain leitgebe an willen und wissen aines weinherrn oder lansitzer nymant borgen. Borgt er abr dorüber, das sol er dem weinherrn einbringen. Er sol auch nyt yder man und schlechten leutten *ere drunck* gebn, Sunder erbern und angesehen lewtten; doch mit willen und wissen aines weinherrn oder lonsitzer.

Item. Er sol auch nit seiner hausfrawen oder Echalten beym tag (wein schicken, Sunder So er dess nachts haym get, mag er ain halbe wain mit Im zu ainem schlaffdrunck nemen. Bey dem Schenkdisch mag er drincken so oft in lust — törölve —) Es sol auch ain leitgeb ainen weintragr ausnemen, dadurch ainen weinherrn nit schadn geschee. Es sey mit lassen mit weintragn nach aus andrn wein, sie sein vol oder nit — drincken, noch vil weniger die leitgebn, Bey ainer herrn straff; wo aber ainer daruber erfarn wurde, od aus den wein trunkh dem hrn oder gestn, soll er an alle genade ann den Pranger gestrichen werden.

Item. Es sol auch kein lewtgeb Jetz noch hinfur prantwein pranndn, zu ewign zeitn noch fayl habn. — Wo aber ainer daruber ergriffen wurde, sol im das lewtgebn zu ewign zeitn versagt sein.

Item. Das ain yeder leitgeb hab die Recht Statmass, die gehaymbt wirdt bey ainem Statrichtr — darauf dan daselbst das statmarck aufgeprent wirdt. Es sey angser, bint, halbe oder seidl; und ain ydes nach seinem mass gehaynt werdt. Thut ainer dawid, und gibt valsche mass, es sey mit ungehaynt mas, odr das ers mit der handt valsch geb, Es seyn wein hern, frawen oder leitgebn, die solln gestraft werd' nach meiner hrn erkantnus.

Item. Er sol auch nit fuder gen von dem selbigen wein, und ainem andrn hrn leitgebn — Es sey dan mit des hrn willen und wissen, noch vil weniger aufhern zu leitgebn bis der wein ausget, der weinherr woll dan nit, und so der weinherr denselbign wein hinnach ausleitgebt, So soll er Im vollen lon gebn.

(Czéhsszabályok.)

Item. Es sol auch ain leitgeb ainer dem andern seinen wein nit layden und vorschlagen gegn andern lewten heymlich noch offentlich, bey ainer hertten straff der hern erkentnuß.

Item. der leitgebñ lon hernach begriffñ es sey von virtign oder heurigen; sol alles ain lon sein in der freyung oder ausserhalb der freyung.

Item.	{	von einem fuder LXXV d.	} ainem weintrager halbs so vil.
dem leitgebñ	{	von einem Treiling LX d.	
	{	von ainem halben fuder XL d.	
	{	von ainem halben treiling XXX d.	

Die obgeschriebn Ordnung ist gescheen am eritag vincula petri Anno domini etc. LXXXX septimo, vntt der herausgeschreibs hrn ambt, hern petrñ Kreytz diezeit Richters, hrn Steffan Rieders, diezeit Burg'maisters, hern Andre Holtzer, hrn petr tysenreichs, hrn Wolfgang Knoll hauptman, hrn Jacob aigners, hrn Mathes payer, hrn Niclas Weber, hrn Jacoben hewtener, hern hansen lachenperg, hrn Wolfgang vorsters und hrn Wolfgangk tonlukas — all geschworn des Rats, Christofen Kunigkfeld Statschreiber, *mit willen und wissen der genannten und der gemaynde*

7. A czipész-segédek czéhsszabálya. 1516.

Zu uermegkñn die Ordnung vnd statuta der Schuech knecht durch ainen Ersam Rate furgenomen vnd betracht, Anfengklichen wie hernach volkht.

Item. Erstlichñ haben wir vorgeñant Schuech knecht mit gemainem Rat vnd Aintrechtigklich Erfunden das wir In vnser Zech niemants aufnemen sollen nur er sey dan des Handwerchs mit eren vnd auch frum vnd Erber.

Item. Darnach So habn wir Aintrechtigklich Erfunden welcher Schuech knecht In der Zech wil sein vnd sich Einkaufñ wil In die Zech, der soll sich also einkaufñ: wen Er Ainen Maist Ainen schuester vierzehn tag gesessen ist, So mag er sich mit Ainem Wochen lon wol einkaufñ Er sey alt od' Jungkh, Jeder man Nach seinem stattñ vnd geb alle Sontag Ainen pfenyg In die puchsen.

Item. Darnach welcher sich In die Zech ein kauffet vnd vnerber sach auff Im hilt, dem sol die Zech versagt sein; wer auch sach das Ainer In der Zech wer der sich

(Czéhsszabályok.)

In die Zech gekauffet hilt vnd vnerbrkeit auff den selben wisset vnd das verschwign hilt vnd wir sein hinfur gewer wurden. so sol In paidn die Zech versagt sein vnd sullen furbas Khein gemeinschaft noch Bruderschaft mit vns nicht hobn.

Item. Auch ob Ainer der prued' der In der Zech wer vnerbar sach tet, der soll aus der Zech sein vnd sol mit vns Khein pruederschaft fürbas net habn.

Item. Nota So haben wir chertzen gestift In die Ruederschaft nach vnserm vmugen, dieselben Khertzn sol man auff zunden zu den vier Kotttempern Im Jar, aller sehn vnd all vnser frawen tag, Zu weinachten, zu ostern, zu Gott auffarts tag vnd zu phingsten vnts das die Zech hat gestifts vnd auff komen wirt.

Darnach So habn wir mit gemainem Rat gestift vnd Erfonden, welch prued' od' Swest' aus der pruederschaft stirbt, dem sol mans b'ngen an den tag vnd er gestorbn ist od des nachsten tag darnach ob erhoffte not irrt.

Item. Wer aber sach das ain Schuechknecht ains maisters Storb der nicht In der Brud'schaft wär vnd der zu auch nicht hilt das man yme hegen mocht, Begruesset der maister die Schuechknecht od der darzue gesetzt sein von den Schuechknechtn aus d' Zech in den Eren vnd die Zech gestift ist, So sol mans Imbs aus der Zech hegen.

Item. Auch welcher der wer aus den Schuechknechtn der Zu der vigil der prueder oder der Schuester nicht keme, der ist verfallen ein vierdung wachs In die Zech vnd darnach des morgens zu der seelmess vnd begrebnus desselben prueder oder Schwester nicht kham, der ist auch verfallen ein vierdung wachs In die Zech an alle gnad.

Item. Darnach So habn wir aintrechtigklich gemacht vnd ain aufsatz gethann der Schuechknecht vnd prued allen willn vnd gefalln die hernach geschribn Artigkl.

Item. Nota, welcher Schuechknecht in d' Zech ist vnd wirt er dergriffn mit Spill es sey vmb wenig od vmb vil, der ist den Pruedern v'fallen Ain viertail wein vnd ausgenomen des gerichts d' Stat Prespurg domid wir vns nicht setzen.

Item. Auch welch' Schuechknecht aus d' Zech wo wir In ainen leithaus zum wein wern, ainer freyn tocht zu trungk geb aus vnser vrtn, od mit Ir zechet, der ist der Zech verfallen ain viertail wein an alle gnad.

(Czéhszabályok.)

Item. Darnach welch Schuechknecht in ainen Leithaus pey denn gesellen oder andern frumen leutn verschmahet vnd vnschemig wer, wie sich das vorgienge oder genant mocht werdn, der ist den gesellen verfallen ain viertail wein on alle gnad In die Zech.

Item. Auch So habn wir mer gesatzet ob zwen gesellen pey einand arbaittn vnd Ir ainer vnschemig gewesen wer vnd dem andern das wissnlich wer vnd das verswig, vnd furbas geoffenbart werd, der ist In Jegklich Ainer als d(er) Ander in die Zech den gesellen verfalln Ain viertail wein.

It. Auch welch Schuechknecht einem maister ein frey tocht, in sein haws weiset od' fueret vnd das vneret, wird er dergriffin von dem Maist. Oder von sein frawen od von andern des maisters hausgesind od sunst mit Erber weisung, der ist verfalln ein vierteil wein In die Zech.

It. Auch So habn wir gemacht welch Schuechknecht mit einer freien tochter tantzt, es sey In Schymppf od in ernst, pey frumen frawen wo das wer, Es wer auff hochzeiten od wo das wer, der ist ain viertail wein In die Zech vnd dem Statgericht Anschaden.

It. Auch welcher Schuechknecht Ainen auf den Andern Ain messer zugkht, zum wein od wo das ist, Im Ernst vnd ob ainer dem Andern nicht schadn tut, der ist verfallen ein viertail wein den pruedern In die Zech dem Statgericht Anschadn.

It. Auch so haben wir erfunden vnd gemacht das wir Ain maister Ain schuest zu einem vatt' habn solln, Es khum Ain Schuechknecht von wan er khum, das er ein gewisse herberigk hab.

It. Auch welch Schuechknecht darnach her khom od wan Er her kumbt, der sol fragn zu dem vatt in die herwerigk, wil er arbaittn In d' stat, welcher maister Im Am Erstn vmb Arbeit zuspricht dem sol er arbaittn als lannge vnd sein will ist; zug er aber anderswonein dem zum vatt vnd lies ymb vmb arbeit nicht zusprechn vnd Arbeittet Andswow zugesprochen, d' ist verfalln Ain vierteil wein In die Zech.

It. Auch welcher maister aynen Am erstn zuspricht vmb arbeit dem sol er Arbaittn als vor geschribn stet, tet er aber des nicht, So sol er acht tag in d' Stat nicht arbaittn. Arbaitt er aber vber das aynen Andern den dem der Im Am erstn zugesprochn hat, So ist er verfallen ein viertail wein In die Zech,

(Czéhssabályok.)

It. Auch welch Schuechknecht zu maist wirdt vnd In der Zech wer, der sol All Suntag Ain gantz dar Ain pfe-nygk gebn In die Zech vnd darnach Am Jar Schillingk ob er In der Zech pleibn wil.

It. Auch welcher Schuechknecht all Suntag In die Zech nicht khem, nur In irret dan erhaffte not, d' ist In die Zech vfallen Ain vierdung wachs.

It. Auch welcher Schuechknecht thuet Ain Swert mit Im in die Zech, der ist verfalln In die Zech Ain vierdung wachs.

It. Auch welcha in dem Andern In d' Zech verspottn wart geit, wie sich die vergieungen, d' ist In dy Zech verfalln Ain fierdung wachs.

It. Auch welch prued In d zech Ainer dem Andern veint ist Ain gantz Jar vnd sich In den pruedern nicht verrichtn will lassenn, der sol nicht In d' Zech sein vnd auch die zech versagt sein.

It. Auch So habn wir mer gemacht vnd erfundn welch d' Schuechknecht Ainer mit dem Andren od' mit der Samung der gesell, es sey zum pad od zum wein, get vnd an vrlaub aus get vnbezalt, d' ist den gesellen nicht gut vnd sol aus der Zech sein.

It. Auch alle Stokkarn habn von recht vnser maisterschaft nicht lenng freyung wen acht tag, vmd Arbaiter vb' des lonung So soll er an der maist willen komen, tet er des nicht. So mugen In die meister mit dem Statgericht auf hebn vnd was Er dan dem gericht pflichtigk ist, dorumb das Stee dan an d' herren gnad wolt, er aber Ainen maister arbaitten, So thue er sein Recht In der Zech vnd khom an d' gesellen willen.

It. Auch welcher Schuechknecht khrangk wurdv vnd selb nicht hiet, dem sol man zu hilff komen aus d' zech vnd auch mit der maister will vnd hilff, das er seyne phenk also pold nicht an die Judn setz, od also pald nicht In das Spital nicht getragn word.

It. Auch So haben wir gemacht vnd gestiftt das man khainen Schuechknecht od maist d' Schuest In den Zech nicht nemen sol, nur man lest Im die vorgeschribn artigkl alle, ob er die haltn wille, od' wil er die artigkl halden, So thue er d' zech recht als vorgeschribn stet vnd ob sy danne ayner nicht halden wolt, dem sol die Zech versagt sein vnd soll In In die Zech nicht ein nemen.

Item. Auch So habn wir Erfundn vnd die Zech also gemacht, welch der vorge Artigkl ayner zu Swer wer, das

(Czéhszabályok.)

wir denselbn noch erber leut rat mugen geringen vnd welch zerung wer, das wir denselbn mugen geswern nach Erb(arer) lewt vnder weisung.

Item. Auch haben wir die vorgenante ordnung vnd stift d' zech gemacht In den Eren, als vorgeschribn stet noch vnder weisung vnser Maisterschaft vnd mit der vorgen(annten) h(e)ren des Richt vnd des Rats der Stat zu prespurg gunst vnd willn d' Stat, dem Statrecht, den herrn des Rats vnd d' gantzen gemain daselbst zu prespurg Anschadn.

Item. Auch Aintrechtigklich sein wir miteinand' vhe-
nein worden, dos Man niemants aus d' puchssen leihen sol
es sey wenig od viel, nur allein es sey In Ain krankheit
als vorgeschribn stet.

Item. Auch So habn die gesellen gemainiglich der
fundn welch Schuechknecht Anderswo sturb vnd In vnsern
puech geschriebn stund, Sendet man her Ainen prieff wo
er gestorbn ist mit funff groschyn, So sol man Imbs lie
also begen¹⁾ als ob er alhie gestorbn wer.

Item. Welcher gesellen man zu wirt macht vnd wel-
cher sich sein went vnd der nicht thuen wil, der ist den
gesellen vorfallen Ain viertail wein.

Item. Welch geselln Zechmaister sein vnd ist das Sy
die khertzn zu zwelff ()po(s)ttl teg od zu Andn heilig hoch-
zeithen legen die khertzn nicht aufzunten vnd das versawnen,
die sein In Jegklich vfallen Ain vierdung wachs In die Zech.

Item. Auch So haben die gesellen Aintrechtigklich
erfundn das Man zu wannnl fur Ain vierdung wachs nemen
sol, es sey das wachs tewer oder wolfail, nur Ain groschen
In die Zech.

Item. Das hab wir maister vnd geselln Aintrechtigklich
gemacht das khain Schuechknecht sol wandern XIII tag
vor weinachtn, vor osteren vnd vor phingsten vnd vor igklichn
Jar margk vnd auch desselbigen gleichen sol khain maister
khain nicht wandern lassen vor denn vorgemeltzn tagn, es
sey den zu Redliche vrsa(ch)en zu paydenn thailen etc.

Item. So ist zu mergkln So man last Singen ein
selampt, das man fur das selampt sol gebn IIII groschn
den predigern zu Sand mertten, vnnd auch von dem toden

¹⁾ begen valószínűleg egyenlő »begehen«-nel, mi Haltausnak »Glossarium Germanicum medii aevi« 115. lapján látható értelmezése szerint a világi életből való visszavonulás, illetve szerzetesi rendbe való belépésnek felel meg. Valószínű tehát, hogy az itt használt *begen* (rövidítési jele nincs, tehát nem *begraben*) vallásos szertartást akar jelezni, melyet a czéhtagok az elhunyt tagtárs emlékére rendeztek. . .

(Czéhssabályok.)

prieß sol man in geben II groschen, vnd Auch den munchen In das Klost zu vns frawen fur den toden prieß Sol man Auch gebn II groschen.

Am mittichen nach Erasmi des heilign Bischolffs vnd Merterers des Tausent Vc vnd XVI Jars Ist von den Ersamen fursichtign vnd weisen Rate allhie zu prespurg auf dem Rathaws vnd In gehalten Rate Erschynen das Erber ganntz hanndwerich der Schuester, mitsampt allen vnd Igglichen Schuechknechten von wegen des widerwillens aufrur vnd aufsten So verschynnd Zeit durch bemelt Schuechknecht der Rebler halben So dem bemelten handwerch vnd Irer Zech nicht gemess gewesen erwachsen, deshalbn solh Irrsail vnd widerwilln auff das hochst durch die Ersam fursichtigen vnd weisen Herrn Richter Burgermaister vnd Rate auff begeren vnd furbringen d' Schuechknecht gerundt Erweyen die sachen zu guet Rue vnd frid wir hernach vollkt gesetzt vnd gestelt haben.

Annfengklichen Ist gehandelt durch Obemelten Ersam Rate, das man die Schuechknecht Inhalt Ires Registers handhabn beschutzen vnd beschirmen solle.

Für das Ander, das khain Rebler der sich mit pfligkhwerg allain betregt vnd Ernert In khanerlay weg hie gedult soll werdñ. Sond sein Arbait wo solcher vberfarn wurde nach handwergs gerechtiggkait aufgehebt vnd das pfligkwerg Im verpottñ sol werden — Es wer dan sach, das solcher darumben gelernt vnd dem Handwerg vnd Zech d Schuester gemess sey vnd thue das was handwerg gerechtiggkait erfordert, So sol alsdan solcher vntribn vnd das phligkwerg vnnd potten sein.

Fur das drit, das die hauer Inn selbst vnd Irem hausvolk auch Irenn nachparn Ainen od zwain vngenlichn die sich mit dem pflagkwerg nicht betragñ od ernern, mugen Schuech pfligkhen vnd wo solch vberfarn Sol nyemant s(ie) darumb zethain schuldig sein.

Fur das vierde, dieweil die Schuechknecht ethwe weil vnd zeit zu posign vnd Ainderswo gezert vnd schaden genomen, dergleichen die maister auch grossen Abgang vnd Schaden mitsampt etzlich Swern zerung vnd darlegñ etlich Raisen erlitten vnd endphomgen haben. Auch gemaine stat merkklichen abgang deshalbn mit Raisen vnd Zerung Schaden erlitten: Ist gehandelt, das die vnd All Expens Zerung, schaden vnd Allenthalben gegeneinand Aufgehebt vnd abthan sollen werden trewlichen vnd vngen. lichen. fur das

(Czéhsszabályok.)

funfft Ist gehandelt, das die Schuech knecht wan Sÿ den Schlus sel wellen vmb Schugkhen alsdan in gewonhait vnn d geprauch ist, das Sy In khainlaß weg An Ains Zechmeisters willen vnd wissen vmbschygken sollen vnd getuenn. Beschehn Am tag vt (supra).

8. A halászok czéhsszabálya. 1517.

(P. v. lt. L. 60. No. 179.)

Anno Domini Millesimo Quingentesimo vndecimo. Montag nach palmarum haben die hernach benannten herrn des Rats: her hans lachenperger die Zeit Richter, her fridrich foyt Burgermaister, her Jacob aydner, her Wolfgang forster, Caspar leopold, hanns Klee, Pangratz Rutlmstok, wolfgang dörner, mert Mettmark, Georg Eker, Stefan marstaller Hans ayrling Jacob Korbler vnn d Stefan haymer Diezeit statschreiber dise nach beschriben artikl zwischen den Maister vischern, vischkewffln vnd aygen Rewscher gemacht vnd geordnet wie hernach volgt.

item Anfennklich sollen die Maistern vischer Ire aygen Rewscher habn, nemblichen ainen auff der statgemeindt, den andern auff den bestandt wasser; die selbigen halten nach alter gewonhait vnd herkhomen Ir Jedem ain Zullen vnn d darnach ein segn zulln, die selben Reuser mugen tailhaben mit den Maistern Im vischkauffen.

item, Zum andern, solln die Maister nit aygen zulln haben auff denn vischkauff, aber mit der anndern zulln ainer mag er aussfarn visch zu khauffen.

item, die maister vischer mogen vor den vischkawffl die naygl visch hie ann der stettn kauffen nach der suechung als hernach begriffen wirdt.

item, Aus gnetigkait vnn d posser ainigung hat ain Erber Rath zugebn vier äygen Rewschern mit namen Georg vnd halbn, schwartz steffl, vicentz polan vnn d Michel Bograramer die selbigen aygen Rewscher ze sein nur Ir lebtag, ober furan khainer mer vnd solln sich also haldenn. Es ist auch der schwartz Michelm In aller mass als denn obbeschribn vier Rewschern doch nur Ir lebtag zuegebn.

item, am ersten sollen sie alles zeugss zw vischer absten, alein mit der Rewschen tawpper vnd leinberg.

item, Zum Anndern solln sie nit vischkewffeln alldieweil sie Iren Zeuch in den wasser habn; so sy aber kain

(Czéhszabályok.)

Zeug In wasser haben, mogen sie noch notturffen vnd als sich gepurdt vischkewffeln.

item, wo derselben Rewscher ainer ain bestandt wasser hat zw Rewschwerch vnd grossem Zeug, mag er die Maister biethn vnd begruessenn das sie lms mit Irem Zeug vmb die helfft vischen.

item, ain ieder aygen Rewscher sol Zain Im Zu notturfft schneiden auff seinen bestandt guet vnd nit auff der statguet.

item, Die vischkewffl sollen khain bestandt wasser haben. Sonder sich alain des vischkewffln betragn vnnd wo sy vnnd die Maister zw sam stössen an aine vischkauff, solln sy es haldn wie es vonn alter her khomen ist; mogn auch mit den maister vischern gesellschaft haben wie vor Zeitn. vnnd wie vern sy nach vischen farn solln oder ausziehen, ist vnttn v'ordnet.

item, Die vischkewffl solln khainen frombdn visch In ire geschir setzn, Sonder In das Zech geschir, wie es dann vonn alter her khomen ist.

item, Es ist betracht worden, das Zwen geschworn solln sein; ainen vnnder dem maisternn vischern, der Anndere under der vischkewffln, die solln auff sehn habn das man khain visch hinwek fur, sonder vor dem Burgermaister ansagn damit die stat nit nachtail leid oder abganng gewinn an vischen, ob aber dieselbn geschworn haymlich vorhenngt visch wek ze fuern, solln sy nach erkanntnuss der herrn gestrafft werden vnd der, der die visch hinwek furdt sovil visch so man In nit ergriff, die zway tail In das spital vnnd denn drittn tail dem Richter verfalln sein.

item, das kainer vnnder einer meilwegs visch kaufft, ob aber ein frombder visch her bri(n)gt, sol er drey suechung vail habn, so er solch visch nit verkaufft, sol ers die maister alsdann ob er nit lenger bleiben wolt anfeilln, ob aber die maister solch visch nit kauffenn woltn, mogen es alsdann die vischkewffl khauffen; ob aber Inndert ainer ergriffen wurde, der das visch vnnder einer meilwegs kaufft, sol die visch In massen wie obn begriffn ist verfalln sein.

item, das sy die bestandt wasser ann willn vnnd wissen Eines erbern Rats In khainen weg lassn oder Rynnen, geschech aber solches vnnd nemblich durch ableibung oder wekhziehen der obbemelt n aygen Rewscher, mogen die herrn die oder ander Rewscher In voriger mass vnd form lassen angenn vnnd widerumb ansetrn mit allem Zeug wo sy vor d' gewant haben ze vischen.

(Czéhszabályok.)

item, das auch kainer visch schratn sol die dy Recht mass nit habn Es sol auch khainer an dy wag nisch stukweis hingeben; ergrifft man aber ain daruber, der sol geschrafft werden nach Rat vnnnd erkenntnuss der herrn.

item, die maister vischer solln albegn gehorsam haldn wan In die herrn anzagn, gemainer stat ze vischen.

item, das ein Jeder maister vischkawffl oder Rewscher alle vasttag darnach dann verhanndtn ist visch genug auf dem merkt herein trag; ob aber ainer ergrifftn wurdt, vnnnd der visch bey dem wasser vorhielt, dadurch an den markt abganng mocht sein, sol der selbig gestrafft werden nach erkenntnuss der herrn.

item, Solche artikel obbeschribn hat Im ein Erber Rath vorbehalten ze mynnern oder ze mern, nach gelegenhait der sachenn, wie vnnnd als oft sy verlust vnnnd gelanngt vnnnd ist also In dem statbuch aingeschribn.

item, In dem Jar 1517 habn die maister vischer auff gebet aines Erbern Rates auch ettlicher genanntn vnd annd Erber mannen, der vitzens polain nach absterben Ires mans aygen rewschers ain Jar vnd nit lenng das Reyschwerch zuegebn mit d(er) vnnnd(ter)schaydt(ung), das solhes furan khaynen mer nachgebn soll werden.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	3—8
Bevezetés.	
A magyarországi városok keletkezésének módjai. A városnak fogalma. Városi jog.	11—12
I. Jogforrások.	
A középkori jog főforrásai: királyi privilégium, szokás. A városi jog külön jog. Statutum. Országos törvény valamely városra vonatkozólag hozva. Ugyanazon családhoz tartozó városi jogok. Szokásjog. Törvényszéki gyakorlat. A városi jog fogalma. Városi jogkönyv. Hazai városi jogok. Pozsony város statútuma. Két füljegyzés. Ezek korának meghatározása, leírása. Jogát-származtatás. Egyéb használatban volt jog-könyvek.	12—20
II. A pozsonyi várispánság és a város külön fejlődése.	
Törzsszerkezet, várszerkezet. A vármegye és várispánság elkülönített intézmények. Biróságok. Judicium regale. Comes castri. Judicium generale. Comes curialis. A püspökök és apátok comesei. A vármegye és várispánság székhelyein támadt ipartelepek. Ezek alapja - a szabadság. A várnép felszabadítása. Vendégek, hospites teutonici. A várispánságoknak közvetített városalkotó befolyása. A fölmentett várnép, a vendégek a tárnokmester főnhatósága alá kerülnek, azok királyi privilégium oltalma alatt különyszerűleg fejlődnek. Idegen behozott, de a hazai befolyás alatt fejlődő jog. A pozsonyi vendégek megtelepülése okmányyszerűleg, idő szerint meg nem állapítható. A telepítés sz. István idejében vagy még előbb történt. Pozsony város joga nem filialis. Filiatio. Pozsony város jogának fejlődése fokozatos, különvált; a várispánsággal való összefüggést nem találunk. A városnak már 1291 előtt való különválására utaló okmányadatok. Községi szervezet	20—39

III. A város területi viszonyai.

A város zöme a XIV. században a váralján létezik. A XV. században fenlevő utcák és városrészek. A Vödritz. IV. László adománya 1288-ban. Az 1289. évi per. Kiegészítés. 1326. évbeli határjárás. István pozsonyi polgárnak 1327-ik évbeli pere Jakab bíró fiai ellen. Ezek Károly Róbert király által atyjok birtokában megerősíttetnek. I. Lajos 1349-ben Jakab bíró fia Jenzul és testvéreinek érdemei megjutalmazásául a Vödritz-féle birtokot újra adományozván, azt a pozsonyi várispánságtól függetleníti. Vödritzi telepítés. A pozsonyi jog filatio útján átszármazik a Vödritzre. 1390-ben egyesítetik Pozsonnyal. Széplak. Lamacs. Pozsony jogának átszármaztatása ide 1368-ban. Lamacs 1391-ben a város tulajdonába kerül. Szöllős. Vereknye. A városi erdők. Határjelölések. Határjárások.

33—41

IV. A város kegyúri joga.

A plébános-választási jog a város nagy szabadságlevelében benn nem foglaltatik. A prépostsági templom a vár falain kívül építtetik. Az 1292. évbeli alapítvány János várjobbágy részeséről. A lelkipásztorkodást 1302-ig a káptalan teljesíti. Ottokár pusztításai folytán a város a káptalani templom építési költségeihez hozzájárul. Az 1302. évbeli megegyezés a város és a káptalan között a plébános-választást illetőleg. Új megegyezés 1348-ban, hogy a város a plébánost a káptalani tagok közül, de annak hozzájárulása nélkül választja. A sz. Lőrincz, a sz. Lászlóhoz címzett templomok fölötti patronatusi jog

41—42

V. A város által viselendő közterhek. A város részvéte a törvényhozásban és a koronázások alkalmával.

Terragium. Gastgab. Tized. A város a tizedjogot Albert és Erzsébettől bérbe veszi. A tized beszedése — táblások. A város idegen tizednek itt történendő eladását ellenzi. Kilenczed. Nagy Lajos 1371-ben fölmenti a várost ez alól. A szentgyörgyi és bazini grófok ezen privilégiumot megsértik. Mátyás és Ulászló a városi polgárok előjogait megvédik. Újévi ajándékok (Buda, strenalia, wuth). Ezek a királynak, királynénak, főudvarmesternek, tárnokmesternek s a pozsonyi várispánnak jártak. Zsigmond, Mátyás újévi ajándékai. Hadiköltségek. A város megerősítésére, védfalak emelésére szolgáló költségek. A római, frank, német, francia, olasz, dán városok megerősítése. Civitas — oppidum. A megerősítés nemei: földsáncz, fapalánk, őrtornyok. Pozsony megerősítése. Tornyak, falak. A huszita veszedelmek. Országos hadviselési költség.

gek. Az 1405. évi kisebb végzemény. A város az országgyűléseken részt vesz. A székesfehérvári 1446., a budai 1447., a pozsonyi 1452. évi országgyűlések. Buda város privilégiuma, hogy az országgyűlésen küldöttjei által részt vehessen. Pozsony küldöttjei 1439-ben Albert királynak, 1440-ben V. Lászlónak, 1508-ban II. Ulászlónak koronázási ünnepségein vannak jelen. Az utóbbi koronázásnak leírása.

42—56

VI. A városi bíróság, tanács és hivatalnokok.

A városok és városi jogok keletkezésének belső jogi okai. A királyi privilégium csak kerete a városi fejlődésnek. A várost jogi szervezete teszi azzá. Városi szervezet. Községi szervezet. A kettő közötti viszony. A községi szervezet az Árpádok alatt. Villa. Ezek lakói. A várszolgák viszonya a várispánhoz. A bíróválasztásnak joga. A várszolgák önállósítása. Pozsonyban 1291 előtt három városrész külön bíró alatt áll. A községi szervezet fejlődési menete. Példa erre Somorja város. A községi szervezethez városi szervezet fejlődik. Ennek alapja a szabadság. Önteremtette szabadság. Közlekedés — érintkezés — kereskedés. Vásár — vásárjog. Városi szervezet — városjog. Telepítés. Városalapítás. A községi lakosok foglalatossága. Földművelés — ipar. Kereskedés. Vásári bíróság — vásári jog. A vásárra való utazás csak béke mellett történhetett. Királyi béke. Vásári béke. Németországban — Franciaországban. Nálunk. IV. László király 1287. évi privilégiuma a budai vásárt illetőleg. Béla király aranybullája Buda részére. Budának vásártartási joga még 1244 előtt is volt. A budai és pozsonyi vásári béke 1287, illetve 1344-ből. A vásári békének sanctiója. A városi béke és vásári bíráskodás a városi szervezetnek megteremtője. A vásári jog egyes helyeken kiszorítja az országos jogot. Az ebből létesült szabadság a helynek függetlenségét vonta maga után. Közvetlenül a király alá helyezte. A városok előbb léteztek, mint a hogy ezeket a kiváltságsevek elismerték. Pozsonyt illető ez iránti adatok. A hegymester: községi közeg. Ennek hatásköre. Esküje. A vásári bíró. Tevékenysége policiális. Kötelességei. A vásári bíró teendőivel összefügg a mértékjelzők intézménye. A vásári bíró és hegymester a községi szervezetre utal. A vásári bíró — városi bírónak, az előbbennek policiális teendői átszállnak alsóbb rendű közegekre. Pozsonyban már 1291 előtt virágzott a kereskedés — volt vásár. A Duna folyam fontossága. Az András-féle kiváltságlevélben a bíró és 12 esküdtársnak szabad választási joga benne foglaltatik. Ezen testület már előbb fennállott.

1280-ban és 1287-ben Jakab bíró, az utóbbi évben a 12 esküdtárs is előfordul. A város egyes részeiben külön bírák tűnnek föl. Károly Róbert ennek 1336-ban véget vet. Külföldről való példa a külön bírák fennállására. III. András privilégiuma községi szervezetet talált elő, de már hajlott a városihoz. Városi szervezetet sanctionált. Városi immunitás. A vendégnép magával hozhatta régi jogát. A középkor a származás jogalkalmazásának korszaka. A községi bíró városivá, a községi testület városi testületté lett. Az esküdtek tizenkettes száma. Ugyanezen szám Német-, Angol- és Olaszországban. A 12-es szám 1347-ben szaporodik. Polgármester. Választók. A bíró és 12 esküdt választási ideje, helye. Az ezzel egybekötött ünnepélyességek. Hivatalos esküjük. A városi tanács autonóm testület. Birói testület. Személyes képesség a birói és esküdti állásra. Ezen állás betöltésére kik képtelenek. Megkívántató tulajdonságaik. Érdekeltség. Rokonok előbb igen, később a tanácsban egy időben nem lehetnek. Vice iudex (Nach-Richter). A bírónak állandó helyettesítése a XV. században megszűnik. A magyar bíró. A zsidó bíró. A városi bíró hatalmát ellensúlyzó intézkedések. Társas bíróság. Magatartására vonatkozó rendelkezések, köztörvény alatt állása, felelőssége. Az ad hoc rendelt helyettes bíró, a polgármester ugyanazon szabályoknak van alávetve. A birói és esküdti tiszt megszűnése. A városi írnok. A városi gazdaságvezető (kamarás). Városi számadások. Azok vezetése. Városi bevételek. Kiadások. A városkapitány, fertálymesterek, darabantok, czirkálók. Városi ügyvéd, orvos, bába. A városi hivatalnokok kötelezettségei. Összeférhetlenség. A városi pecsétek őrzése. A vörös viasz használata. A bírónak, polgármesternek és esküdteknek a XVII. század elejéig fizetésük nem volt. Az összes városi hivatalnokok hivatalnoki ruhát (hofgewand) kapnak. Természetbeni járandóságok. A faosztó urak.

VII. A városi lakosság. Polgárjog. A huszonnégyes és választott polgárok testülete. Belső és külső tanács.

A községek területén levő lakosság. Foglalkozása. A lakosokhoz csatlakoznak a kereskedők. Telepítés. A vásári simulékonyabb jogból lett a városi jog. E mellett fennállhattak a külön jogok. A vásári jog tette a községet várossá. A vásári jog szülte a szabadságot. Polgári szabadság. A régi polgárok. A városi uralom. Polgári. Nemzetiségi. Demokratikus alapon nyugvó arisztokratikus. Céhuralom. A családok exclusivitása. Patriciátus. Ez reakcióra

nem szolgáltatott okot. A polgári szabadság nálunk. Az arisztokratikus uralom külföldi értelemben ismeretes nem volt. A városi jog egyenlősít. A királyok törekvése a városi elem megerősítése iránt. Pozsonyt érdeklő adatok. A város különállású lakossága a városi jog által egyenlősített. A polgári jogok teljes gyakorlása bizonyos feltételekhez van kötve. Eleinte a letelepülőnek csak saját földesurával kellett tisztába jönnie. A német jog előfeltételként szabta az ingatlan tulajdont. A jogvédelemben csak egy év és egy nap lefolyása után részesült. Az angol jog hason határozmányai. A felső-magyarországi városoknak ez irányú szabályai. A czéhek befolyása. Törvényes születés — jó hírnév — ingatlan tulajdon. A pozsonyi jog határozmányai. Az ingatlan tulajdon. Három évi itt tartózkodás. Fölvételi díjak. A városi polgárjog feltétele a czéhbe való fölvételnek. A városi polgár a városi bíróság illetékessége alá jut. A városi polgárok összesége képezi az autonóm városi közösséget. Az autonomia kisebb ügyekben a városi tanács, nagyobb ügyekben a polgárok összesége által gyakoroltatik. Bizottságok. Ezek a városi tanács által alkottatnak. A bizottságok átváltoznak külső tanácscsá. Ez a huszonnégyesek tanácsa. A XV. században a külső tanács tagjainak száma 60-ra szaporodik. Genannt. A belső és külső tanács teendői. Kiküldetések. A polgárok összeségének részvéte a közigazgatásban.

81—89

VIII. Az anyagi magánjog.

1. Személyjog.

1. §. *Jogképesség. Idegenek és polgárok. Vallás. Kor. Nem.* — A városi jog teremti meg a polgári szabadságot. Törvény előtti egyenlőség. Pozsonyban: általános személyes jogképesség. A városi szabadság a városi terhekkel jár. Ennek sanctiója. Az idegenek is jogképesek. Ezek cselekvési képességüket illetőleg hátrább állottak. A polgárjog megszerzése. A városi terhek. Vallásfelekezeti különbség. A zsidók. A keresztes hadjáratok előtti és utáni nézetek. Pozsonyban a zsidó és keresztény vallásúak között jogkülönbség nem létezett. Nagy Lajos ideje. A zsidók kiűzése az országból. A pozsonyi zsidók Haimburgba költöznek. Visszajövetelük. Közteherviselésük. A zsidó jogkönyv. Zsidó jelvények. Németországban, Rómában, Magyarországon, Budán, Pozsonyban. Ghetto. A zsidók pénzbeli tartozásai. Erzsébet királyné Pozsonynak adja a »zsidóbért«. A zsidók a városi bíróság alá kerülnek. A cselekvési képességre befolyással bír a kor. A százsz, a bajor, a gó-

thok, burgundok, ribuariak és a középkori német jog korhatározmányai. A magyar általános és particuláris jogok ide vonatkozó tételei. A pozsonyi jog korhatározmányai. A nem. A férfi-nem a nőnem fölött fölénnyel bir. Ezt érintő jogi határozmányok pozsonyi jog szerint.

2. §. *A családfő. Házasság. Házassági vagyonjog.* A családnak feje a törvényes férj. A nő férji hatalom alatt áll. Atyai hatalom alatt állanak a 14 éven alóli gyermekek. A leány-gyermekek nagykorúságuk elértéig vagy férjhez menetelükig. A családfő hatalma a törvényes házasságon alapszik. A házasság jogintézménye. A régi germánoknál adás-vételen alapult. A nő nemi mundiumba került. Fegyvernyújtás. Ennek maradványa a hitbér. A frank korszak. A vételár hitberré változik át. A kiházásítás. A férjhez adandó nő mint harmadik szerződő fél. A frigynek egyházi megáldása érvényességi kellék nem volt. A házasság megkötését megelőzte az eljegyzés. Az eljegyzés a házasságnak érvényességi kelléke. Az eljegyzés a jövőbeli házasságkötésre irányult ígéret. A gyámi házasságkötést az önházásítás váltotta föl. Pozsony város jogában ezen alakszerűségek hosszabb ideig maradtak érvényben. Hazánkban a házasságkötés adás-vételen alapult. A törvényes hitbér ennek maradáka. A leánykérő. Ennek szerepe. A váradi regestrum közbenjárója. Az egyház álláspontja. A tridenti zsinatig az egyházi kötés nem érvényességi kellék. Az egyház közbenjárása a megkötött frigy manifestatióját segítette elő. Egyházi misék — megáldás. Kálmán király törvénye. A házasság megkötésének lételeme az átadás. Közöséges jog szerint Kálmán törvénye folytán ez nem szükséges. Pozsony merevebben ragaszkodott a régi házassági formákhoz. A német és közöséges magyar jog befolyása. Házasságkötés pozsonyi jog szerint. A kiházásító. A leánykérő. Az ara. Átadás. A vallásos szellem. A házassági cselekvény egysege. Az Ordo Strigoniensis. Hatalom alatt nem álló nőszemélyeknek kiházásítása. Az esküdt-polgárok és papnak szerepe. Házasságfölbontás. A reggeli ajándék, dos, özvegyi ellátás. Hitbér. Ennek elidegeníthetlen jellege. A férjet illető reggeli ajándék. Szerzőlések. A vagyonközösség következményei kizáratnak. A reggeli ajándékon való hasznélvezet. A hozomány. A szász jog. Gerade. Tartalma. Elöröklése. A fegyverzet. Elöröklése. A Geradenak és Heergeráthenek nyoma a pozsonyi jogban. A hozományról a nő szabadon rendelkezhetik. A házasság tartama alatt a férj kezeli. A kezelési elv. Ennek érvénye a pozsonyi jogban.

89—95

95—105

3. §. *Gyámság és gondnokság.* — A 14 éven alól gyermekek atyjuk halála után gyámság alá kerülnek. Az özvegy gyámjoga. Ennek föltétele. A burgundok és góthok joga. A középkorban a nő fölötti mundiumnak jelentősége. Biróság előtti képviselés. Ez fakultatív. Az özvegy a ház körüli vagyont kezeli. A gyermekek személyes gondozása rá van bízva. Pozsonyi jog szerint az özvegy teljesen önjogú, gondozói minősége lett alapja az anya-gyámságnak. Az anya törvényes gyámja törvényes ügy törvénytelen gyermekének. Nevezett gyámok. Egyéb rokonok gyámképesége. Az összes rokonságnak kezelés-ellenőrzési joga. Családi tanács. Hatásköre. A törvényes korúnak vagyonkezelési joga. Biróság előtt és terhes jogügyletek megkötésénél képviselőre szorult. Gondnok tékozlás esetén. A birósági gondnokok (Stewer). Ezek és a perbeli képviselők közötti különbség. ... 105—110

2. A vagyonjog.

1) Általában.

1. §. *A dolgok fölosztása.* — Ingó, ingatlanok. ... 110—111
2. §. *Ingó dolgok.* — Fogalom. A városok az ingók változatosabb minőségét létesíték. A pénz még ritkább áru. Bor, ruha, ezüst, házi állatok. Fegyverek. Az újévi ajándékok egyszerű volta. 111—112
3. §. *Ingatlan javak.* — Házhely. Ennek fogalma. A polgári birtok. Ennek keletkezése. A földbér alapja. A földbér megváltható. A majna-frankfurti — angol viszonyok. A pilisi apátság. A Klarissza-rend földbérjogosítványai. Házak, telkek, puszta telkek, kertek, szőlők, erdők. A házak és telkek csoportosulása. Tűzvész elleni megóvások. Az ingatlan javak fekvésének meghatározása. Területmérték — Lust. Felmérések. A germán sorsolás; innen származik a Lust. Az ezen irányban működő bizottságok. Határbejárás. ... 113—116
4. §. *Az ingatlan tulajdonnal kapcsolatban álló jogok.* ... 117—118
- a) *A halászat.* — Az 1291. évi állapot. Viszonya a várispánsággal. A várost a halászati regále kétharmad része illette meg. A XVI-ik századbeli állapot. A pozsonyi főispánnal kötött egyezség. A városi jogkönyv határozmányai. ... 118—119
- b) *A vadászat.* — A vadászat fenn volt tartva. Forestis venatio. A XV. és XVI. században maga a város birta a vadászati jogot. A XVI. században már nem létezik forestis venatio. ... 119—120
- c) *A bormérési jog.* — A földtulajdonnal jár. Regáljog. A király általános földregáljogán

- alapszik. A föld tulajdonának átháramlásakor átszármazik. A regáljog eredetére vonatkozó utalások. A német jog szerinti bormérés joga kir. privilégiumon alapszik. (Bannwein.) Ennek érvényesülése a városokban. A pozsonyi jog határozmányai. A város és a termelők kimérési joga eleinte szorosan elkülönítve nincs. A XVI. századtól fogva bizonyos időben a város a kimérési jogot kizárólag gyakorolja. (Bannzeit). Borkimérők. Ezek jogai és kötelességei. Napszak. Záróra. Bormérési jelzések. Borhordási díjak. ... 120—125
- d) A pálinka-égetés, sörfőzés, kőfejtés. — A pálinka-égetés tilalma 1497 előtt. A tilalom megszűnése. Városi sörfőzde. Behozott sör. Kőfejtők. ... 126

B) Dologbeli jogok.

- A Gewere. Teljes uralom. Különbség frank és római jog szerint. Testetlen ingatlanok. A pozsonyi jog a Gewere álláspontján van. ... 126—127
1. §. A tulajdon. — Fogalom. Szerzési mód. Foglalás. Telepítés. Tartozék. Cím. A germán sala, investitura. Átadás. Testi átadás. Per chartam. Álper. Telekkönyv; 1379, 1439. Szerkesztése, leírása. Dologi terhek. Felosztásuk. Világi, eredeti; egyházi eredeti. Származtatott világi, származtatott egyházi dologi terhek. Megszűnésük. »Egyházi hűbérúr«. Elbirtoklás, elévülés. Növedék. A tulajdonra vonatkozó perek. A vétsegből eredett kereset (Delictsklage). A frank korszakbeli visszakövetelési kereset. A középkor hason álláspontja. A pozsonyi jog határozmányai. Az ó-bajor »Schub«. A tulajdon visszaszerzése iránti per a pozsonyi jogban. A frank korszakbeli intertertatio. (Anefang.) A pozsonyi jogban fennlevő ebbeli surrogátum. Az ingatlan visszaszerzése iránti perek. A fokozatos visszabizonyítás. Visszavezetés a »Gewehre«-re. ... 127—149
2. §. A zálogjog. — Fogalom. Feladata. A germán ősjog szerinti célja. Emberzálog. Átváltozása vagyoni felelősséggé. A zálog biztosítási és kielégítési jellege a XIII. sz. fogva. A kölcsön-szerződés accessoriumává lesz. Önkéntes, bírói, törvényes zálog. Ingó — ingatlan. Pozsonyi jog szerinti zálogjog. Átadás által szereztetik meg. Ingatlanoknál ezt pótolta a zálogszerződésnek a városi könyvbe való beiktatása. Telekkönyvi zálog. Zálogtárgy. Hatálya az ingatlan zálognak. Kielégítési föltételek. Egy év egy napi birtok. Bírói zálog. Ennek eredete. Acht. Missio in bannum. Elsőség. A bérheadó zálogjoga. Zeidőzálogok. Elzálogolási tilalmak. ... 149—152
3. §. A szolgalmak. — Keletkezésük. Felosztásuk. 152—154

3. Az örökösödési jog.

Általában.

1. §. *Törvényes öröklés.* — Jellemzés. Az ingatlan birtok (Erbguet) a családi vagyon főalkateleme. A törvényes öröklés. Nem vonatkozik a vagyponra, hanem csak a képviselőre és rendelkezésre. Leszármazók törvényes öröklése közönséges magyar jog szerint. A háramlás joga városi jog szerint. Lemenők hiányában a hagyaték a tárnokmester rendelkezésére jut. I. Lajos privilégiuma. Az oldalrokonok és sógorok törvényes öröklése a caducitas ellen. Törvényes öröklés föltétele. A gyermekek szükségbeli örökösök. A leszármazók törvényes öröklésének mérve. Ági vagyon. A nő öröklött vagyonában ennek örökösei osztozkodnak. Szerzett vagyon. A férj és nő kölcsönös használati joga. Hitbér. Özvegyi öröklés. Fölmenők öröklése. Özvegyi öröklés ingó vagyonban. A nők végrendeletkezési jogának korlátozása. A lemenőknek szükségbeli örökségből való kizárása. ... 155—162

2. §. *Végrendeleti öröklés.* — A frank és középkori jognak rendelkezései. Az örökbefogadási szerződéseknek vagyoni jogi oldala. Örökösödési szerződések. Birósági aktusok a törvényes örökösök beleegyezésével. Az egyház kezdeményezése a végrendeleteket illetőleg: egyoldalú visszavonható intézkedés. Kegyes czélokra való ilyenmű intézkedések. Alakítás. Az Árpád-kori nemesi jog. Korlátolt mérvben gyakoroltatott a végrendeletkezés. Tágabb mérvű alkalmazás a városokban. Általános végrendeleti szabadság gyermekek nem létében. Pozsonyban a XIV. században a szabad végrendeletkezési jog dívott. Érvényes végrendelet. Végrendeleti képesség. Kor. Szóbeli — írásbeli magán és közvégrendeletek. A közvégrendeletek régibb eredetűek. Az egyház befolyása a végrendeletekre. Végrendeletek külföldi formája. A városi tanácsnak 1348-ban a káptalannal kötött egyezsége. A bíróságon kívüli végrendeletkezésnek módja. A magán végrendeletek külső kelléke. Beiktatása a városi könyvbe. Közvégrendeletek. Pecsét alatti kiadás. Végrendeleti könyv. A nőknek ingó vagyonuk iránti korlátolt végrendeletkezési képessége. Halál esetére szóló végrendeletkezések. ... 162—166

4. Kötelmi jog és az azzal kapcsolatban álló intézkedések.

1) A czéhek.

A kötelmi jog állása a középkorban. A kereskedelem és forgalom akadályai; ezeknek oka. Háziipar. Kézműipar. Czéh. Föltétele fejlettebb társadalmi viszonyok. Az ipari foglalkozás a föl-

desurak szolganépsége között tűnik föl. Az iparosok egyesületei a földesúr hatalma alatti időben. A földesúri hatalom megszűntével az iparegyesületek szabadon alakulnak. Ez belső kényszerből indul ki. A czéhek ezen okból egyszerre több helyen függetlenül egymástól keletkeznek. Idegen befolyás létezik. A németországi viszonyok. Földesúri függőségben levő iparosok. A hivatal személyzetéhez tartoztak. (Amtleute.) A mester — a szolgák. A »mester« név általánosítása. A szabadsorsú és nem szabad iparosok. A függő iparos egyesületek. A szabad egyesülés. A földesúri viszony jelképes maradványa. A szabad iparegyesületek a XIII. században tűnnek föl. Az angol — a londoni, a francia — a párisi, az olasz — a római, a longobárd czéh-keletkezési viszonyok. A magyarországi viszonyok az Árpádok alatt. A mesteremberek telepei. A fölügyelők (majorok). Centuriók. A városi mesteremberek csoportosulása. Független iparegyesületek. A hason ipart űzőknek csoportosulása. Olasz és német befolyás. Az első czéhlevél 1307-ből való. A czéhek keletkezése a XIII. század közepére tehető. A városokban a régi ipartelepekből indultak ki a czéhek. Erre vonatkozó adatok Pozsonyban. A várkanászok, a halászok, a pékek telepei. A »timár-elve«. Az egy évi szabadság elnyerése után innen eredt a czéhbe egyesülés. A középkorban elterjedő társulási szellem. Révészek. A vallásos egyesületek. Ezek a czéhekkal nem függenek össze. Nálunk sem. Német — angol vallásos társulatok. A czéhek egyházi intézményekkel csak kapcsolatban voltak. Vallásos egyesületi jellegük. Nem iparos tagok. Magyarországi vallásos társulatok, Lőcsén, Pozsonyban. A yorki corpus Christi-féle társulat. A pozsonyi fraternitas corp. Christi. Kápolnája, alapítványai, elterjedése. A czéhekkal nem állott összefüggésben. A czéhlevelekben észrevehető humanistikus irány. A czéhek összefüggése a honvédelmi rendszerrel. Nem ebből fejlődtek. Összefüggésük az asztaltársaságokkal. A magyarországi czéhek szervezkedése. Czéhautonomia. A pozsonyi első czéhlevél. A pozsonyi czéh autonomiája. Iparrendőri, erkölcsrendőri teendők. Czéhkényszer. A czéhek jellemzése. Mesterek és segédek czéhei. A föl vétel. Díjak. 166—186

1. §. A pékek. — Az 1376. évbéli czéhsszabály. A pékek száma. Fölügyelet. A sütemény nagysága. A bécsi Mehlgrube. Mérő-kölcsonzó. Pozsony a bécsi 1453-ban szerkesztett sütési rendszabályt átveszi. Az 1433. évi czéhsszabály. A pékek sertéstartási joga. ... 186—188

2. §. *A mészárosok.* — Számuk. Húseladási szabály. Királyi kisebb haszonvétel. A zsidó jogkönyv határozmányai. A mészárszékek helye. ... 188—190
3. §. *A cipészek.* — 1378. évi czéhszabály. A cipészsegédek 1516. évi czéhszabálya. Vallásos rendelkezések. A cipészsegédek munkaszünetelése. Egyezség a mesterekkel. ... 190—193
4. §. *A szabók czéhe.* — Czéhszabály 1411-ből. Fölvételi föltételek. Legénynek csak mesterhez szegődve szabad dolgoznia. Felmondási idő. Újított czéhszabály 1459-ből. A fölvétel viaszki fizetése ellenében történik. A fölveendő, fölvétele alkalmával uzsonnát fizet. Kézbesítési díjak. A béke fentartására vonatkozó intézkedések. A városba behozott ruhák iránti szabályok. ... 193—195
5. §. *A szűcsök.* — 1567-ben tömörülnek czéhbe. Fölvételi föltétel: a városi polgárjog. Állatbőr vétele iránt fennálló szabályok. A szabók, keztyűsök elleni tilalmak. A zsibvásáron új szőrmeárut eladni tilos. Erre való elővételi jog. Országos vásárkor eladási korlátozás nincs. ... 195—196
6. §. *A posztónyírók.* — Közös czéhpénztár. Ebből földzöttetik a munkások bére, ellátása, a munkaeszközök bevásárlása. Fölügyelet. Bolti helyiségek a városházán voltak. ... 196
7. §. *A kőművesek és ácsok.* — Czéhszabály nem maradt ránk. Munkadíjszabály. ... 196—197
8. §. *Halászek.* — Tulajdonképeni czéhlevél nem maradt ránk. Halász-mesterek, a halászzattal foglalkozók, a halak pusztai eladásával foglalkozók. A városi és a bérben bírt vizek. A halászatot a halászmesterek üzik. Rekesztő halászat. Czégék, vejszék, varsák. Ezek leírása. Önálló varsászok. A halkufárok. Fölügyelet. Halászati kényszer. A czéhrendszerre vonatkozó zármegjegyzés. ... 197—200

B) A vásártartás és ezzel kapcsolatos intézkedések.

1. §. *A vásártartás.* — Hatása a czéhrendszerrel szemben. A vásárok eredete. Összefüggése az istentisztelettel. Vásárnap — vasárnap. A budai és pozsonyi vásároknak a búcsúval való összefüggése a XIII. és XIV. században. A vásárok a privilégiumok kiadása előtt is léteztek. A vásártartás regáljog, mint ilyen privilégiumhoz van kötve. A németországi vásárok kereszttel jeleztek. A vásár kereszt-jelzése. A kereszt joga. Ugyanúgy Franciaországban. A vásár békéje, a királyi béke. A keztyű. Zászló. Roland-szobor. Jelentősége. A pozsonyi Roland-szobor. Nagy Lajos kiváltsága 1344-ből. A vásár jelzése zászlóval Pozsonyban. A kard mint vásárjelzés. A vásár német elnevezése összefügg a szabad-

- sággal. Mária királyné 1384-ben a szomszédos vásárok vásártartási idejéről relációt kér. Erzsébet királynénak 1385. évi vásár-privilegiuma. Zsigmond királynak 1391. és 1430. évi az országos, az 1418. évi a hetivásárokról vonatkozó vásár-privilegiuma. Az új-városnak vásártartási joga 1430-ból. A sz. Mihály-kapu előtti városrésze 1472-ből. ... 200—206
2. §. *Az árúlerakás és árúmegállítási joga.* — Ezek fogalma. Az árúlerakási jogot III. András adja a városnak 1297-ben. A Dunán Bécsből ide szállított árúkra vonatkozólag megerősíti V. László 1453-ban, Mátyás 1464-ben. Az árúmegállítási jogot megadja a városnak Zsigmond 1402-ben. A kereskedők Pozsonyt kikerülik; jogvédelem. 206—208
3. §. *A be- és kiviteli tilalmak. A vám- és révjog.* Ausztriának 1221. évi kiviteli tilalma. Károly Róbert királynak Pozsonyra vonatkozó 1330. évbéli árúkiviteli tilalma. Károly morva őrgrófnak borbehozatali engedélye Pozsonyból Morvaországba. Nagy Lajosnak 1354. évi rendelete a borbeviteli tilalom tárgyában. Olm Ulrich harminczados esete 1412-ben. Idegen bortizedet a városban eladni nem szabad. Zsigmond 1418-ban a borbeviteli tilalmat ismétli. 1419-ben fölhatalmazza a pozsonyiakat, hogy az országban bárhol talált idegen bort elkobozhatják. — Vám- és révjog. Vámmentesség. A hatalmas szomszédos várurak a pozsonyiak szabadalmait sértik. Harecz ezen várurak ellen. ... 208—212
4. §. *A piac hatósági ellenőrzése. Mérték. Súly. Pénz.* — A vásárbíró. Elővételi tilalmak. A vásárbíró jövedelme. Városi közmérleg. Űrmértékek. Azok ellenőrzése. A budai mérték általánosítása. Pénzverési jog. Kamarai haszon. Kamara-grófok. Pozsony Károly Róberttől a kényszer-pénzforgalom alól fölmentést kap. Ez a privilegium megszűnik. A körmőczyi kamara-grófság. A pénzverési jognak bérbeadása. Pozsony 1430-ban a quarting és vierting veretésére engedélyt kap. Ezen pénznemnek leírása. A Pozsony városi kamara-grófság terjedelme. A pozsonyi pénzverde jogainak meg bővítése 1430-ban; a haszon a kir. kamara és a város között megoszlik. A király a nyerendő haszonra előlegesen pénzt vesz föl. Erzsébet királyné idejében Pozsonyban arany pénzek veretnek. Hunyady János 1446-ban fölmenti a várost a kamarai haszon után járó adók alól. Egységes pénzértékek. A pozsonyi pénzverde helye és berendezése, megszűnése. ... 212—220
5. §. *A harminczad.* — Értelmezése. A pozsonyiak 1364. évbéli harminczad-mentessége, Jakab bíró kérelmére. Ezen privilegiumok kibővítése 1373

és 1374-ben. A városba be- és kivitt idegen árúk megharminczadoltatnak. Mária királyné 1384-ben a csere-bornak megharminczadoltatását egy évre beszünteti. A város kieszközli Zsigmondnak ígéretét, hogy a harminczadok Pozsonyból Győrre és Semptére helyeztetnek át. Pozsony a kir. harminczadot bérbe veszi. Ezen viszony megszűnt. Tricesimale. A pozsonyi kereskedés általános jellemzése. ... 220—223

C) A kötelmi jog alapja.

- A kötelmi jog a népek jogában legkésőbbben fejlődik. Előfeltétele a gazdasági érintkezés. Kötelelem létrejön szerződés vagy kár által. ... 223
- a) A szerződések. — Fogalom. A régi germán jogban a jelképes cselekmények szerződési lételemek. A pozsonyi jogban erre utaló adat nincs. Kölcsönös akaratelhatározás. Alak. ... 223—224
1. §. Az ajándékozás. — Fogalom. Az egyház befollyása. Világiak részére történt ajándékozás. Testi átadás. ... 224—225
2. §. A meghatalmazás. — Gyakran fordul elő. A férj feleségének törvényes meghatalmazottja. Biróság előtti meghatalmazások. A pervivők nem voltak tulajdonképeni meghatalmazottak. A pervivők szerepe. A peren kívüli meghatalmazások. A szerződés keletkezését okozó körülmények. ... 225—226
3. §. A kölcsön. — Gyakori szerződési alak. Pénzkölcsön. Összefüggése a zálogjoggal. A zálog tárgya. Emberzálog. Kezességi szerződés. Álzalog. Kezes. Önkezes. Adós. Zsidókölcsön. Kamatszerződési tilalom. Kamatmaximum és minimum. Zsidó-kamat eltörlése elemi csapás okából. Újabbi kamatláb iránti határozat 1436-ból. Mátyás király 1475-ben az idegeneket, zsidóknak megkeresésére, a városi bíróság előtt való megjelenéstől fölmenti. ... 226—228
4. §. A csere- és adás-vevési szerződések. — Készértékbeli szerződés. Fogalma. Külalak. Vételár. Germán firmatio. Az eladó szavatossága. Hitel. A nők korlátozott hitelképessége. Közvetítők, alkuszok. Ingatlanra vonatkozó eldarabolási tilalmak. A szomszédosok elővásárlási joga. ... 228—232
5. §. A bér- és haszonbéri szerződés. — Fogalom. A bérviszonyok gyakorisága. A lakbérviszonyok korai rendezése. Pinczehelyiségek bérbeadása. A bornak beállítása, bérlet melletti vélelmet szül. A bérleti idő. Lakbér szerződések. A bérbeadó nyereszkedési okból nem mondhat föl. A lakbér szerződések különös tartalma. Szőlők kibérlése. ... 232—234
6. §. Munkabér szerződések. — Fogalom. A nem szabad és szabad egyének mint munkaerők. A

városi viszonyok különböző volta. Munkabérszabályok. Különösen a szőlőmunkásoké. A munkások érdekének megóvása — idegen munkások távoltartása. Büntetési határozatok. ... 234—238

7. §. *Egyezségek. A szerződések megkötése.* — Az egyezségek létrejöttének esetei bíróság előtt, bíróságon kívül. Jogalkotó hatásuk. Zálog. Kezesség. Kezességi viszonyba egyszerű nyilatkozat folytán is juthatni. A tanuk és kezesek közötti összefüggés. Germán jogbeli határozmányok. ... 238—240

b) *A kártételből eredő kötelemények.* — Fogalom. Kártérítési kötelezettség. Esetek különbözősége. Szándékosság. Gondatlanság. Az állatokban és szőlőtulajdonban okozott kár. Mezei rendőri ügyek. Állatok általi kártételek. Szőlők iránti intézkedések. ... 240—242

IX. Büntető jog.

1. A fenyítőjog általános alapelvei. A városi fenyítőjog alapja és fejlődése.

A középkori és mai büntető jog közötti különbség. Közérdek, magánérdek. A közérdek fölismerése sz. István és sz. László törvényeiben. Magánboszú. Ezt helyettesíti a kiegyezési rendszer. A városi büntető jogok alapja, különösen a privilégium, általában az 1405. évi II. végzemeny. Összefüggés a vásári, városi békével. A királyi béke megszegése. 1291-ig Pozsonyban a fenyítő jog a nádor kezében volt. III. András a városra ruházza. A jus gladii az 1291. évi privilégiumban határozottan benn nem foglaltatik. A város béke-terület. A város a jus gladii a XIV. század óta gyakorolja. Hóhér. Hunyady Jánosnak 1451. és Mátyás királynak 1468. évbeli, a jus gladii-ra vonatkozó privilégiuma. ... 243—248

2. A városi büntetőjog általános tanai.

A kiegyezési rendszer. Főbenjáró büntetendő cselekmények meg nem válthatók. A városi béke. Ennek alapja. A területi immunitás. A városból való kitiltás (Acht). A kitiltottak könyve. A kitiltás — békevesztés. A bécsi, selmeczi, budai jogkönyv, a szepesi szászok jogszabályai. A pozsonyi jogkönyv ide utal. A kihirdetett királyi békének megszegése. A büntetőjogi elméleteknek nyomai a városi jogban. Megtorlás, javulás, a polgári igazság elmélete. A bűnösség kérdése. Szándék. gondatlanság. Bűnkisérlet. Elágazása a kísérleti büntetettől. Büntetése. Bűnrészesség. Felbujtás. Bűnsegélyzés. Bűnszövetség. Bűnbanda. Ez már magában véve büntetendő. Bűnhalmazat, bűnfolytatás. ... 248—267

3. Büntetendő cselekmények.

Ezeknek terminológiája. Becsületcsorbitó hatásuk. Vrgicht. Crimen capitale. Magánkiegyezést maguk után vonó cselekmények. ... 267—268

1. §. Az emberi élet ellen elkövetett büntetendő cselekmények. — Azok jelzése a forrásokban. Fogalommeghatározás. Titkos ölés gyilkosságra vall. Nyílt — emberölésre. Mord — »manslacht«. ... 269—275

2. §. Testi sértések. — Ezek gyakorisága. Felosztásuk. Ütések, sebzések, csonttörések, tagsconkitások. A sebzés helye. A büntetés. Pénzbírság. ... 275—277

3. §. Az erőszakoskodások. — Frevel. Fogalma. Büntetése. Furwart. Fogalma. Büntetése. Veszélyes fenyegetés. Esküdt polgár előtt való elkövetése. A büntett lételeme. A házi béke megszegése. Hariraita. Herfarth. Heinsuchung. A szomszéd elleni erőszakoskodás, büntetés. A városi békének megszegése. Rablólovagszerű kalandok. Lázadás. ... 277—285

4. §. A szemérem és a házasság ellen elkövetett bűncselekmények. — Erőszakos nemi közösülés. A nő nyilvános fajvesztéklése. A Sachsenspiegel, bajor jog, selmeczi és budai jog ez iránti intézkedései. A panasz záros határidő alatt teendő meg. Büntetés. Házasságtörés. Nőszöktetés. Büntetés. Vértörtötetés. Kettős házasság. Büntetés. ... 285—290

5. §. A tulajdon ellen elkövetett büntetendő cselekmények. — Rablás. Fogalma. A békeszegéshez simul. Gyakorisága. A budai jogkönyv fölfogása. Capitalis büntett. Büntetése minősített halálbüntetés. A lopás. Sz. István, sz. László törvényei. A selmeczi jogkönyv határozványai. Büntetése. Minősített lopások. Betöréses lopás. Istentiszteletre szánt helyen elkövetett lopás. Gyűjtogatás. Ó-bajor jog szerint főbenjáró cselekmény. Közveszélyességű jellege. ... 290—301

6. §. A városi hatóság ellen elkövetett büntetendő cselekmények. Istenkáromlás. — Zártörés. Fogalma, büntetése. Foglyok megszőktetése. Szék-sértés. Büntetésük. Az istenkáromlás. Öngyilkosokat megégetnek. A Dunából kivetett hullákat ismét oda beledobatják. ... 302—307

7. §. A pénzhamisítás. — Alakjai. A Zsigmond-féle 1405. évi, a Mátyás király-féle 1464. évi törvény. Pozsonyban a XV. században ismeretes a hamis pénz kiadásának büntetendő volta, úgy a pénzhamisítás is. Pozsonyban tűzhalállal büntetetik. ... 307—308

8. §. A többi büntetendő cselekmények. — A felség-sértés. Illetékessége. Polgári büntetések. ... 308

4. A birságok.

Békepénz. Magán compositio. Sz. István, sz. László törvényei. Összefüggés a homagiummal. A vérdíj rövid jellemzése a XI., XII., XIII., XIV., XV. században. Magassága. Wergeld. A homagium szereplése a közönséges és különös jogban. A városi jog álláspontja. ... 309—314

5. A büntetési nemek.

1. §. *A halálbüntetés.* — Egyszerű, minősített.
 - a) A kötél általi halálbüntetés.
 - b) Lenyakazás.
 - c) Vízbefulasztás.
 - d) Kerékhetörés, tüzes vasfogóval való csipés.
 - e) Ló farkán való hurczolás.
 - f) Tűz általi halálbüntetés. ... 314—316
2. §. *Testi fenyítések.* — Testcsonkító büntetés. Megvakítás. Kéz-, fülcsonkítás. Nyelv hegyének levágása. A nyelvnek többől való kitépése. A testcsonkító büntetések végrehajtása. Megveszszöztetés. Aggastyánok ellen nem használták. 316—317
3. §. *A becsületbüntetések.* — A büntetések becsületbe vágnak. Gúnyketrecz. Szégyenfa. ... 317—319
4. §. *Szabadságkorlátozási büntetés.* Előleges letartóztatás. Az elzárás büntetési nem. Zámbo Miklós tárnokmesternek ítélete. Fanknuss — börtön. Scherignstuhn — fogság. Kényszerzarándoklás. Kitiltás. ... 319—322
5. §. *Vagyonsbüntetések.* — Mellékbüntetés. Súlyos büntetendő cselekményeknél alkalmaztatik. Vagyonekobzás. ... 322—323

X. Városi jog szerinti eljárás.

Általában. ... 324

1. Magánjogi eljárás.

1. §. *Peres eljárás.* — Városi bíróság. Hatásköre. Tárgyalási elv. Illetékesség. Egyházi személyek csak beleegyezésükkel perelhetők a városi bíróság előtt. Pozsonyi polgárookra a városi bíróság kizárólagosan illetékes. Királyi leiratok e tárgyban. Felperes, alperes. Személyes megjelenés, meghatalmazás. Idézés. Alakisága. Joggal való kérkedés. 4 vagy 5 esküdtárssal a városi bíró ítélhetett. Törvénykezési terem. Makacsság. A bíró engedelmeivel való távollét. Halasztás. Egyezség. Tárgyalás. Nyomozási elv. Számadási per. Örökösödési perben való halasztás. Bizonyítási módok. Okirat. Közokirat. Hiteles pecsétek. Magánokirat. Városi polgárok és nemesek közt megkötött ügyletek. Az okirat birtoka a jog mellett vélelmet állapít meg. Visszaadása a jogviszony megszűntét vonja maga után.

Okirat átlukasztása. Tanúvallomások. Egy esküt vagy választott polgárnak vallomása teljes bizonyíték külön eskü nélkül. Más valaki bizonyít, ha esküt tesz. 2, 3-nak vallomása eskü nélkül is hiteles. A tanu a bíróság elé állítandó. A tanuk tulajdonságai. Képtelen tanuk. Bírői szemle. Eskü. Valódisági, felfedező eskü. Az eskü le nem tételének büntetése. Az eskületétel módja. A tanubizonyítástól szétválik az eskü. Az egyszerű és ünnepélyes eskü (gestabter Eid). A nők esküje. Általános jog szerinti alakiságok. A zsidó-eskü. A thórara és gyűrűre való eskü. A bírói határozat (Spruchbrief, Spruchzedel). Perköltségek. *Perorrostatok*. Felelbbvitel. III. András rendelkezése 1291-ből. A XIV. századtól a tárnokmester a felelbbzési forum. Tárnoki, személynöki városok. Tárnokjogi czikkek. Pozsony tárnoki város. Tárnoki szék. A felelbbzés korlátozása. A királyi ítélőszék mint harmad-bíró-ság. Felelbbzési alakiságok. A folyamodás a középkorban gyakori. Az igazolás. Többször megadatik. *Végrehajtás*. Magántevékenység. Önkéntes zálog, törvényes zálog. A zálog eladása. Ingó — ingatlan. Határidők. Letiltás. Határidők. Személyes fogság. ... 325—354

2. *S. Hagyatéki eljárás*. — Bejelentés. Tárgyalás (Ruegung). Az érvényesítés határideje. A hagyatéki zár. Az egyház részére történt hagyományoknak, polgárok részére való kényszereladása. ... 354—356

2. A fenyítő eljárás.

Illetékesség. A személyes illetékesség és a megelőzés elve. Forum delicti commissi. Az elfogatás helye. A város és a főispán illetékességi megegyezése 1506-ból. A területi béke. A magánindítvány. A hivatalból való üldözés. Az eljárás inquisitorius. Kínvallatás. Kiegyezés. Közbenjárók. Kezesek. A bírónak közvádloi kötelessége. Ez a hivatalból üldözésnek kezdete. Menedékjog. A perdöntő párbaj Pozsonyban nem alkalmaztatott. Tisztító eskü. A forró víz- és tűzpróba nem fordul elő. A tárgyi tényálladéokra súly nem fektetettik. A halálbüntetés végrehajtása. A hóhér. Felelbbzési forum. A királyi kegyelmi jog. ... 356—363

3. A pozsonyvárosi bíróság mint felelbbzési forum. Választott bíróság.

Jogátruházás — Lamacsra, Csallóköz-Somorjára. Cseszte. A felelbbviteli bíróság megalkotása. Modorra a városi bíróság kényszer felelbbzési forum. A választott bíróság alakulása, működése. ... 364—367

F ü g g e l é k.

I. Zsidó jogkönyv. (XIV. századbeli füljegyzés.)	371—372
II. Pozsony város jogkönyve. (XV. és XVI. századbeli füljegyzés.)	373—419
III. Tárnokjogi czikkek.	420—427
IV. Czéhszabályok.	
1. A pékek czéhszabálya. (1433-ból.)	428—429
2. A szabó-mesterek czéhszabálya. (1459.)	429—431
3. A szűcsök czéhszabálya. (1467.)	431—433
4. A posztónyírók czéhszabálya. (1470.)	433—434
5. A kőművesek és ácsok munkadíj-szabálya.	434
6. A bormérési szabály. (1497.)	435—437
7. A cipész-segédek czéhszabálya. (1516.)	437—443
8. A halászok czéhszabálya. (1517.)	442—445

Hibaigazítás.

20. oldal, 1-ső jegyzet: »várfőkapitányok« helyett *várispánságok* ;
 33. old., III. cím, második kikezdés 3. sor: »és« helyett *is* ;
 120. old. utolsó sor, zárójel között »Baumwein« helyett *Bannwein* ;
 374. old. jegyzet, első sor: »conneviant« helyett *conveniant* ;
 » » 12. sor: »tűnedése« helyett *kiszedése* ;
 400. old. a 88. tételben 2. sor: »ait« helyett *nít*, »schren« helyett *schran* ;
 406. old. 123a. tétel 3. és 4. kikezdés 1-ső sor: »pfenbert« helyett *pfenbert* ;
 408. old. 133. tétel 2. sor: »fider« helyett *fuder* ;
 409. old. 136. tétel 2. sor: »sicken« helyett *schicken* és »erforden« helyett *erforder* ;
 415. és 416. old. a címfülírásban: »jogértelme« helyett *jogkönyvre* olvasandó.